Monastery Szveticzensis fundationem 1627. factam, Com
Petrus Zrinius ratificat 1640. 19. Iuny, Eidemq forum Ecclesi

POSLJEDNJI
ZRINSKI I FRANKOPANI

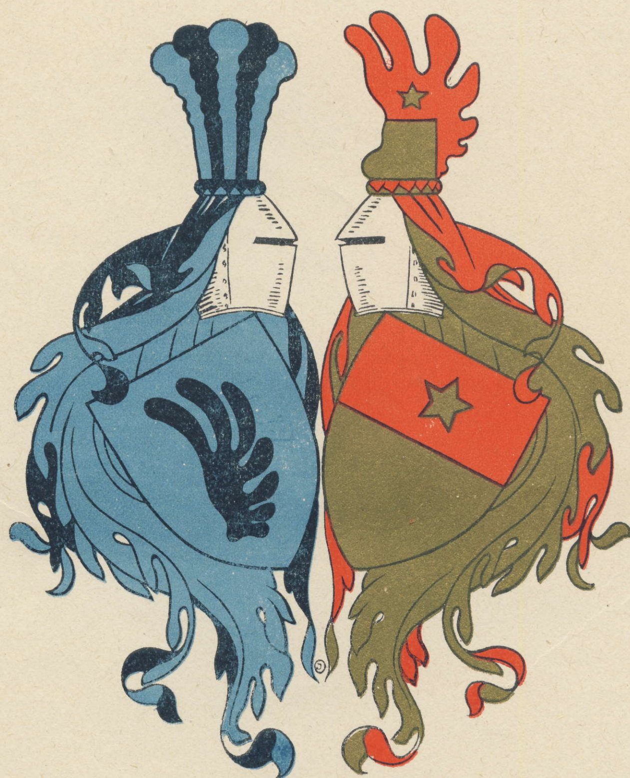

J. Nagler

R. Nagler
1931.

KLIŠEJI I TISAK DIONIČKE TISKARE U ZAGREBU.

USPOMENI

HRVATSKIH MUČENIKA

MATICA HRVATSKA.

I.

ZRINSKI I FRANKOPANI.

NAPISAO VJEKOSLAV KLAIĆ.

Od znamenitih porodica hrvatskih prvo mjesto zapada knezove Zrinske, a namah za njima knezove Frankopane. Obje su porodice kroz šest stoljeća i više mnogo sudjelovale u političkom i kulturnom životu hrvatskoga naroda, te su više puta bitno doprinijele, da se je historija našega naroda razvijala baš onako, kako je zapisano, a ne drugčije. Ta članovi tih porodica u toliko su prigoda bili na čelu naroda i zemlje, te su tada odredjivali pravac svemu javnomu životu.

Prvi se pojaviše na poprištu historije Bribirski knezovi od plemena Šubić, prozvani tek poslije Zrinski. Još za narodne dinastije prije 1102. biralo je pleme Šubić članove te porodice za svoje župane, koji su stolovali u tvrdom gradu Bribiru u župi istoga imena, a u današnjoj Dalmaciji ili staroj Hrvatskoj. Tako je i župan Mrmonja od te odabrane porodice zastupao pleme Šubić, kad su Hrvati 1102. priznali i krunisali ugarskoga Arpadovića Kolomana za kralja Hrvatske i Dalmacije. Negdje na koncu XII. vijeka uzvišena bi ta porodica na kneštvo, te je od sada nasljednim pravom u ime kraljevo upravljala županom i gradom Bribirom, kao i plemenom Šubića. Od toga je časa i ta porodica primila ime Bribirski knezovi ili knezovi od Bribira. No pored toga nije nikad zatajila, da je ogranak hrvatskoga plemena Šubić.

Bribirski su knezovi od plemena Šubić već za kneza Gregorija (1200—1234) držali ne samo gradove Bribir i Ostrovicu u župi Bribirskoj, nego u obće sav kraj izmedju Krke, Zrmanje i mora. Suviše se je Gregorije dobavio vlasti u romanskim gradovima Dalmacije, pa je sam vršio čast kneza u Spljetu i Šibeniku, dok mu je brat Stjepan obavljao kneževsku službu u Trogiru. Ali na najviši stepen podiže rod Bribiraca knez Pavao I. (1272—1312), unuk kneza Stjepana. Kao ban Hrvatske i Dalmacije kroz četrdeset godina podigao je Pavao I. ugled i vlast svoje obitelji tako, te se je činilo, da bi se ona mogla popeti i do kraljevskoga prijestolja. Kad je Ugarska krvarila za posljednjih Arpadovića, kad je ondje klonula centralna vlast kraljevska, ban je Pavao I. gotovo kao suveren vladao Hrvatskom i Dalmacijom, iznudivši od slabih kraljeva, da banska čast ostane nasljedna u njegovoj porodici. God. 1298—1305 zagospodovao je i Bosnom do Drine, po svoj prilici i Humskom zemljom, a god. 1311 napokon obladao je i gradom Zadrom, koji je do sada bio mletačka predstraža na iztočnoj obali Jadranskoga mora.

Ban Pavao I., rodjak ugarskih i hrvatskih kraljeva iz kuće Arpadovaca i Anžuvina, srbskih kraljeva Nemanjića, bosanskih bana Kotromanića i knezova Stjepanić-Hrvatinića, bio je prvoga decenija XIII. stoljeća najznamenitije lice ne samo u Hrvatskoj, nego i na čitavom slavenskom jugu. Njega je naslijedio prvorodjeni sin Mladin II. (1312—1322), drugi hrvatski ban iz porodice knezova Bribirskih. On se doduše ponosito zove „Mladin ban Hrvata i Bošnjana, knez Zadra i princip Dalmacije" ili opet „ban Hrvata i Bosne i vrhovni gospodar čitave Humske zemlje"; ali on ne može poradi promijenjenih prilika da održi vlast svoje kuće na onoj visini, na koju je bijaše podigao srećniji otac njegov. Ugarsko-hrvatski kralj Karlo Robert, a još više sin njegov Ljudevit I., rade svim silama, da skuče premoćne dinaste Bribirce na jugu Velebita. Nakon pada Mladinova (1322) još se neko doba odupiru braća njegova i sinovci; ali napokon ipak je pretegla sila kraljeva Anžuvina. Dne 31. srpnja 1347. ustupa knez Juraj III., sinovac bana Mladina II., najtvrdji bedem svoje vlasti, grad Ostrovicu u Hrvatskoj, te prima zato od kralja u zamjenu grad Zrinj u Slavoniji. Nije prošlo iza toga ni godina dana, pa je 1. svibnja 1348. u Trogiru umro i knez Mladin III., bratić Jurja III., a šurjak srbskoga cara Stjepana Dušana Silnoga. „Plačite, Hrvati, za plemenitim unukom (sinovcem) banovâ", probugario je tom prigodom domorodni pjesnik, ojadjen smrću Mladina III., toga „hrabroga štita Hrvata" (Croatorum clipeus fortis).

Bribirski knezovi, od god. 1347 zvani Zrinski, biše netom spomenutom zamjenom potisnuti s kršnog primorja klasične Dalmacije i Hrvatske u plodne, no zabitne krajeve Slavonije, gdje se tek polagano stadoše oporavljati od nemilih udaraca, koji ih bijahu snašli. Mjesto njih podiže se namah druga porodica, naime Krčki knezovi, prozvani poslije Frankopani (Frankapani).

Krčkim knezovima, potonjim Frankopanima, matica je zemlja otok Krk, gdje su nikli i porasli kao kletvenici gordih Mletaka i njihovih duždova. Iza kneza Dujma I. (1118—1163) umjeli su ti spretni knezovi jako brzo razastrti svoju vlast i po susjednom kopnu hrvatskom, čineći razne usluge ugarsko-hrvatskim vladarima. Za svoje službe dobiše oni redom hrvatske župe : Modruše, Vinodol, Gacku, tako da je njihovo vladanje u kraljevini Hrvatskoj sezalo od Gvozda (Kapele) do primorja nasuprot otoku Krku. Ali služeći dva gospodara, mletačkoga dužda i ugarsko-hrvatskoga kralja, našli bi se koji put medju dvije vatre, naročito kad bi planuo spor izmedju oba gospodara. To dvijestoljetno kolebanje, za kojega su u zgodan čas zagospodovali i gradu Senju, prestade napokon god. 1358., kad je mirom u Zadru mletačka obćina morala ustupiti kralju Ljudevitu I. čitavo primorje od Kvarnera do Drača, pa tako i otok Krk. Od toga časa služe Krčki knezovi samo jednoga gospodara, ugarsko-hrvatskoga kralja, a taj im potvrdjuje ne samo stare tekovine, nego ih diže i novim darovima. Jedan od Krčkih knezova, po imenu Ivan (Anž) V., stekao je osobitih zasluga za kralja Sigismunda, oslobodivši 1387. susuprugu njegovu, kraljicu Mariju, iz sužanjstva u Novigradu. Zato ga je kralj obilato i nadario, pače je njemu, prvomu od te porodice, povjerio bansku čast u Hrvatskoj i Dalmaciji († 29. studenoga 1393). No još jače prionuo je za kralja Sigismunda jedini Ivanov sin, knez Nikola IV. (1394—1432).

Knez Nikola IV. bio je u rodu i svojti ne samo najznamenitijim rodovima u Hrvatskoj i Ugarskoj (Nelipićima, Gorjanskima, Celjskima), nego i samomu kralju Sigismundu. K tomu je skupio u svojim rukama ogromni posjed čitavoga roda svoga, a primivši od Sigismunda još i brojne gradove i župe, bio je napokon neposredni gospodar ili vlastelin gotovo čitave tadanje Hrvatske. Suviše zapala ga je 1426. i banska čast u Hrvatskoj i Dalmaciji, koju je obnašao sve do smrti svoje 26. lipnja 1432. Dvije godine prije smrti pošao je knez i ban Nikola IV. u Rim (1430), gdje ga je papa Martin V. svečano dočekao i potvrdio, da su Krčki knezovi potomci rimskih Frangepana! I tako se od onoga vremena počeše Krčki knezovi nazivati Frankopanima.

Nikola IV. Frankopan ostavio je za sobom devet živih sinova, koji osnovaše devet loza svoga roda. Ali drugu polovicu petnaestoga stoljeća preživješe samo četiri loze, po imenu Cetinska (do 1543), Slunjska (do 1572), Ozaljska (do 1577) i napokon Tržačko-brinjska (do 1671). Gotovo kroz sto godina bila je Ozaljska loza najuglednija i najsilnija. Već Nikolin sin Stjepan II. (1416—1481) vršio je u dva maha bansku čast u Hrvatskoj i Dalmaciji ; njegov sin opet, po imenu knez Bernardin (1453—1530), nije doduše obnašao nikakve javne časti, ali je kroz više decenija bio prvo lice u hrvatskom kraljevstvu, te je mnogo puta osudno utjecao u sudbinu njegovu. Ni Stjepan II. ni Bernardin nijesu doduše mogli svojemu rodu održati grada Senja (1469) ni otoka Krka (1480), koji biše izgubljeni krivnjom drugih članova njihove porodice ; ali spasoše bar ostalu državinu svoga roda, kojemu je radi nesloge zaprijetilo gotovo razsulo.

Bernardina, koji je po ženi svojoj Lujzi od Aragonije bio u svojti sa slavnim kraljem Matijašem Korvinom, zapala je još težka zadaća, da suzbija tursku silu od svoga vladanja i svoje domovine. Ne hvali ga zaludo suvremeni Bonfinije, da je bio „muž neukrotive hrabrosti i smjelosti" (vir indomitae fortitudinis et audaciae).

Još je slavniji Bernardinov sin Krsto Frankopan, jedan od prvih junaka i vojvoda svoga vijeka. Služeći kao vojvoda njemačkoga kralja i cara Maksimilijana u tudjini proslavio je ime svoje i svoga roda po Njemačkoj i Italiji. No najviše se je prodičio sjajnom obranom bosanskoga grada Jajca 11. lipnja 1525. Da mu Ugri nijesu zavidjali i da su počekali, dok stigne na Muhačko polje, krvavi boj na tom polju svršio bi se možda pobjedom kršćanskom. Za strašnih dana iza te katastrofe knez je Krsto bio jedina utjeha hrvatskomu narodu. Nije stoga čudo, da su mnogi za borbe izmedju Ferdinanda Habsburgovca i Ivana Zapolje pomišljali i na to, da se knez Krsto proglasi hrvatskim kraljem. Ali sam Krsto zajedno s otcem Bernardinom prevolio je Ivanu Zapolji, koji ga je onda imenovao banom Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Baš Krsto i njegov otac opirali su se najviše izboru nadvojvode Ferdinanda za hrvatskoga kralja na Cetinu, proglasivši svakoga nepoštenim do sedmoga koljena i zaprijetivši svakomu, da će mu oči izkopati, ako bi se usudio birati Habsburgovca. I s oružjem u ruci borio se je knez i ban Krsto za svoga kralja Ivana, te je za nj i poginuo pred gradom Varaždinom (27. rujna 1527.).

Smrću kneza i bana Krsta i pobjedom Ferdinanda I. Habsburgovca u Hrvatskoj i Slavoniji trgnu u nazadak moć i ugled knezova Frankopana. Stari

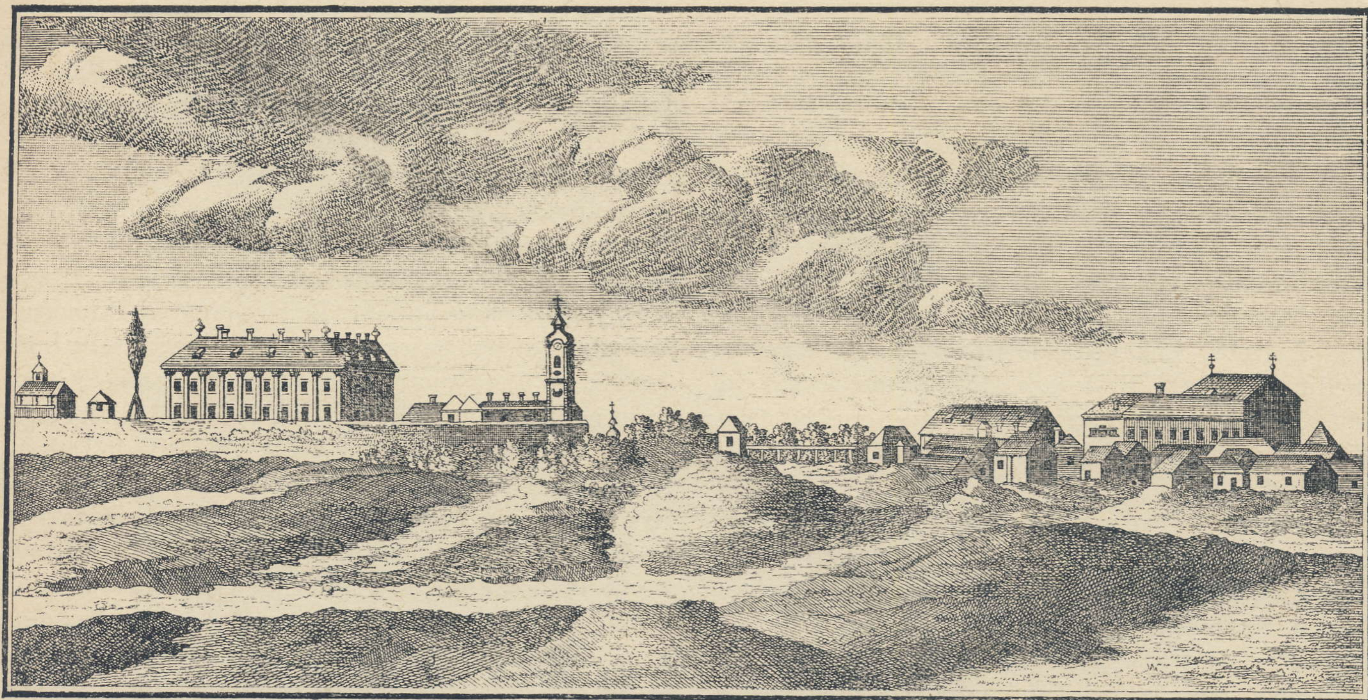

GRAD I VAROŠ ČAKOVAC (ČAKOV TUREN)
u XVII. stoljeću.

Bernardin, preživjevši svoga slavnoga sina još dvije tri godine, kuburio je posljednje dane, braneći ostatak svoje državine i od Turaka i od ljudi kralja Ferdinanda. Napokon ostavi svoju djedinu jedinomu unuku Stjepanu III., sinu Krstova brata Ferdinanda i Marije, kćeri srbskoga despota Jovana Brankovića. I ostale loze knezova Frankopana (slunjska i tržačko-brinjska), premda su bile odane kralju Ferdinandu Habsburgovcu, tek su životarile, jer im je turska sila grabila i obarala gradove i imanja.

Baš u taj čas, kad je stala blijedjeti slava knezova Frankopana, počela se je opet dizati vlast knezova Zrinskih. Potomci su kneza Jurja III. (I.) Zrinskoga u slavonskom kraju izmedju Une i Korane više od jednoga stoljeća boravili život tih i miran, šireći svoja posjedovanja, i podržavajući svedjer sveze sa plemenom Šubić u južnoj Hrvatskoj, kao i sa susjednim knezovima: Babonić-Blagajima, Kurjakovićima u Krbavi, i Frankopanima. God. 1408. pače utanači banovac Jakov Bribirski od plemena Šubić s Petrom I. Zrinskim prvi ugovor o nasljedstvu, po kojemu bi onaj, koji bi prije bez djece umro, ostavio svoje imanje preživjelomu, da ne dodje u vlast tudjega roda i plemena. Ali nakon pada Bosne prikučila se je turska sila rijeci Uni, pa tako i novoj postojbini knezova Zrinskih, kojima je sada bilo braniti i svoju postojbinu i svoju domovinu. Već knez Petar II. (1435—1493), praunuk prvoga Zrinskoga, morao je kroz posljednjih trideset godina svoga života stajati neprestano na straži kod Une, te suzbijati provale turske. Boreći se za krst častni i domovinu pogibe u strašnom boju na Krbavskom polju 9. rujna 1493.

Sin njegov Nikola III. (1493—1534) proživio je težke dane prije boja na Muhačkom polju i poslije njega. Da održi svoju djedovinu, združio se je sa svojim šurjakom po ženi Jeleni, sa slavnim knezom krbavskim i banom hrvatskim Ivanom Karlovićem, te je s njime, posljednjim mužkim članom roda Kurjakovića, utanačio 1509. ugovor o medjusobnom nasljedstvu. Knez Nikola držao je tada nekih osam gradova i kaštela izmedju Une i Kupe (Zrinj, Pedalj, Gvozdansko, Brodski grad, Prekovrški, Pastušu i Lješnicu), dok je Ivan Karlović bio gospodar od više nego dvadeset, što većih, što manjih imanja s obje strane Velebita. Suviše je knez Nikola god. 1514. pošao u južnu Hrvatsku, gdje se je 4. listopada sastao u franjevačkom samostanu u Bribiru sa zastupnicima plemena Šubić, s Ugrinićima, Obradićima, Stojšićima i Krivčićima. Tu, u pradjedovini svoga roda, gdje su u crkvi sv. Marije počivali slavni knezovi i bani, kao Pavao I. i djeca njegova, primio je on zajedno s čitavim plemenom Šubić u svoju zaštitu samostan Franjevaca, zadušbinu kneza i bana Pavla I. Zabrinut težko za budućnost svoje postojbine knez je Nikola napokon tražio pomoći u austrijskoga nadvojvode Ferdinanda Habsburgovca, pače je s njime

22. listopada 1524. u Beču sklopio ugovor, po kojemu je svoje gradove Novigrad i Dobru njivu na Uni predao na dvije godine nadvojvodi, da drži u njima svoje posade.

Stojeći čvrsto uz Ferdinanda i na saboru u Cetinu i za potonjih prijestolnih borba knez je Nikola III. znatno razširio vlast svoje porodice. Nakon smrti svoga šurjaka Ivana Karlovića preuze (1531) s kraljevom privolom sva imanja njegova, koja nijesu bila dopanula turskih ruku, a uz njih i Medvedgrad kod Zagreba, Lukavec u Turopolju, i Rakovec izmedju Zagreba i Križevaca. Sinovi mu poslije stekoše i neke gradove vranske priorije, medju njima Kostajnicu na Uni, Božjakovinu kod Zagreba, i Pakrac u današnjoj Slavoniji.

Očevim stopama proslijedio je i N i k o l a IV. S i g e t s k i (1508—1566). On je osobito ugodio kralju Ferdinandu, kad je zajedno s bratom Ivanom dao u Kostajnici ubiti nevjernika Ivana Kocijana (27. listopada 1539) ; a proslavio je svoje ime prvi put pobjedom, koju je nad Turcima održao pred Peštom (1. listopada 1542). Nije s toga čudo, što je takvomu vjernomu junaku povjerio kralj Ferdinand bansku čast u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji (1543—1556).

Nikolu Zrinskoga Sigetskoga zapala je banija u najtužnije doba hrvatske prošlosti, kad je turska sila bila na vrhuncu svoje snage. On je primio mjesto triju kraljevina tek kukavne ,,ostatke ostataka" (reliquiae reliquiarum) njihovih. Poglavita je zasluga njegova, da je bar jezgra tih ostataka ostala na okupu. Bilo mu je braniti granicu od Senja do Siska, i od Siska do Virovitice, pače i u Ugarskoj onkraj Drave. I ako nije mogao održati Virovitice (1552), ni Pakraca, a ni Kostajnice (1556), ipak je osujetio, te Hrvatska i Slavonija nijesu postale turski sandžaci.

Kako je Nikola Zrinski primao slabu plaću od kralja Ferdinanda za uzdržavanje banske vojske, a i tu je malu plaću dobivao posve neuredno, mnogo je puta ne samo o svom trudu, nego i o svom trošku branio povjereno mu kraljevstvo. A da mu bude to moguće, oženi se on 17. lipnja 1543. u gradu Ozlju na Kupi Katarinom, unukom kneza Bernardina i sestrom Stjepana III. Frankopana od Ozaljske loze. Malo mjeseci zatim, dne 1. veljače 1544., utanačio je on nasljedni ugovor sa svojim šurjakom, posljednjim mužkim potomkom rečene loze. Tako su se dvije najsilnije porodice u Hrvatskoj združile za obranu domovine, a rodu je Zrinskih sinula nada, da će u dogledno vrijeme zavladati ogromnim imanjem najjače loze Frankopana. Nikola je Zrinski u taj mah držao s e d a m n a e s t gradova i imanja u Hrvatskoj i Slavoniji (Zrinj, Gvozdansko, Pedalj, Krupu, Novi ,,u Kostajnici", Mutnicu, Jamnicu, Lješnicu, Novi ,,na granici", Kostajnicu, Komogovinu, Prekovrški, Medvedgrad, Lukavec, Božjakovinu, Rakovec i Pakrac), dok je knez Stjepan III. Frankopan imao d v a d e s e t i p e t gradova (Ozalj, Ribnik, Dubovac, Novigrad, Zvečaj, Skrad, Lipu, Mlaku ili Despotovicu u zagrebačkoj županiji ; Modruše, Vitunj, Ogulin, Plaški, Jesenicu, Ključ, Peć, Janjac i Lukovdol u kninskoj županiji; i napokon Grobnik, Trsat, Bakar, Hreljin, Drivenik, Grižane, Bribir i Novi u Primorju), koji davahu godišnjega prihoda do dvadeset tisuća forinti, po današnjoj vrijednosti novca preko 200.000 forinti. No što je glavno : rod je Zrinskih tim ugovorom primakao ponovno svoje vladanje k Jadranskomu moru, od kojega je bio potisnut gotovo kroz dva stoljeća. Napokon je knez i ban Nikola Zrinski za svoje zasluge god. 1546. primio od kralja Ferdinanda ravno i plodno M e d j u m u r j e s gradom Č a k o v c e m, na skrajnjem sjeveru hrvatskoga kraljevstva, a na razmedji tadanje Slavonije i Ugarske. Koliko je Nikola tada vrijedio, najbolje razbiramo iz jednoga pisma kralja Ferdinanda od 9. kolovoza 1554. na Ivana Ungnada, u kojemu kralj piše ovako : ,,Ban je porijeklom iz prastare i nada sve plemenite kneževske porodice, te spada medju naše tajne savjetnike, a vrši veliku čast, jer je ban i k a o p o d k r a l j triju naših kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije . . . On nam je u mnogim stvarima čestito, vjerno, revno i hrabro služio, te svojim neumornim službama zavrijedio, da ga prigrlimo svom našom kraljevskom dobrohotnošću" (banus autem et ipse . . . ex antiquissima et nobilissima comitum familia natus originem ducit et est unus ex privatis ac intimis consiliariis nostris, fungiturque magno officio, cum sit banus et tanquam v i c e r e x trium regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae, adeoque multis nominibus, magna dignitate praefulgere conspicitur, qui nobis in multis rebus probe, fideliter, diligenter et strenue servivit suisque indefessis obsequiis promeruit, quod eum omni benignitate nostra regia complectamur).

Knez je Nikola zaista bio i vrijedan tolike pažnje kraljeve. On je svoju vjernost i hrabrost dokazao j u n a č k o m i p o ž r t v o v n o m s m r ć u s v o j o m u S i g e t u 7. r u j n a 1566. Tim je proslavio ime Zrinskih po čitavom svijetu, a sam je zaslužio ime hrvatskoga Leonide.

Nikola IV. Sigetski podigao je porodicu knezova Bribirskih i Zrinskih po drugi put do vrhunca slave i moći. Za sina mu Jurja III. († 1603.), koji je nakon propasti svih gradova i imanja izmedju Une i Kupe s t o l o v a o stalno u m e d j u m u r s k o m Č a k o v c u, opaža se neki zastoj, kojemu će biti razlog

KNEZ JURAJ (IV.) ZRINSKI († 1626),
otac knezova (grofova) Nikole i Petra.

i to, što se je knez Juraj iznevjerio vjeri svojih praotaca, pa je poput mnogih magjarskih velikaša prigrlio novu vjeru, kako ju je naviještao Kalvin. U to se doba iztiču opet dvije loze Frankopana: slunjska i tržačko-brinjska, koje se sa Zrinskima bore za baštinu izumrle cetinske i ozaljske loze Frankopana. Od slunjske se je loze proslavio kao hrvatski ban posljednji njezin mužki član, mladi, hrabri i simpatični Franjo I. Frankopan, kojega je zatekla smrt 2. prosinca 1572. baš u onaj čas, kad bijaše pošao na put, da se vjenča sa svojom zaručnicom Juditom, kćerju Ladislava Kerečenja. Od tržačke loze opet, koja je nakon 1577. jedina preostala od svih grana Frankopana, prodičio se je knez Nikola IX. u uskočkom ratu, pa ga je kralj Matija imenovao banom hrvatskim, koju je čast obnašao kroz šest godina (1616—1622). Ali mu banovanje nije bilo srećno ni blagosloveno. Zlovoljan s nedaće odrekao se je banije i uklanjao se javnom životu sve do svoje smrti, koja ga je zatekla u Beču 16. travnja 1647. Imao je dva brata: stariji Juraj III. bijaše oko 1610. ostavio domovinu, te se je preselio u Italiju, gdje je zasnovao lozu furlanskih Frangepana u Porpettu kod Vidma (Udine); a mladji Vuk II. Krsto preuzeo je svu preostalu baštinu svoje porodice u Hrvatskoj. Od Vuka II. Krsta potekao je nesrećni sin njegov Franjo II. Krsto i još nesrećnija kći Ana Katarina.

Kneza Jurja III. Zrinskoga zamijenio je sin Juraj IV., koji je nakon odstupa kneza Nikole IX. Frankopana (1622) postao banom hrvatskim, te se ponosito pisao „vekovečni knez od Zrinja, cesarove svetlosti tolnačnik i komornik, slovenskoga i horvatskoga orszaga ban, Čakovoga turna slobodan gospodin i krajine legradske kapetan". Kralj Ferdinand II. bijaše ga doduše imenovao banom „radi neumrlih zasluga djedova njegovih za čitavo kršćanstvo", ali banska čast nije bila više ono, što za djeda mu Nikole Sigetskoga. Suviše bijahu tudjinci, većinom Nijemci, poplavili Hrvatsku i Ugarsku; njemački generali i vojnici banili se na Krajini hrvatskoj i slavonskoj, otetoj izpod vlasti hrvatskoga bana, a napučenoj dijelom i novim pučanstvom. Dok su strani generali gospodovali u Hrvatskoj i Slavoniji, ban je Juraj Zrinski morao sa 1200 konjanika vojevati u tudjini uz carskoga zapovjednika Waldsteina (Wallensteina). Priča se, da je Waldstein otrovao boljega junaka od sebe rotkvom, kojom ga za ručka počastio, i tako je Juraj IV. Zrinski umro u Požunu 18. prosinca 1626. navršivši tek dvadeset i osam godina. Kralju Ferdinandu II. stigli su glasi o nagloj smrti banovoj baš kad je objedovao, te ga je vijest tako potresla, da su mu viljuške iz ruku izpale.

Knez i ban Juraj IV. Zrinski ostavio je za sobom dva nejaka sina: starijega Nikolu (VII.), i mladjega Petra (IV.). Oba proslavila su poslije ime Zrinskih poput neumrloga pradjeda svoga, junaka Sigetskoga; oba su prodičila bansku čast, koju su uzamance obnašali (Nikola 1647—1664, Petar 1665—1670.); oba su izašla na glas kao pjesnici: Nikola kao magjarski pjesnik, a Petar kao hrvatski. Oba su napokon zaglavila tužnom, silovitom smrću: Nikolu je na lovu razderao divlji vepar 18. studenoga 1664, a Petru je krvnik cara Leopolda I. odrubio glavu u Bečkom Novom mjestu 30. travnja 1671.

Nema gotovo lista u političkoj povjestnici hrvatskoga naroda do 1671., na kojemu ne bi bilo zapisano ime Zrinskih ili Frankopana. Ta ova su dva roda dala Hrvatskoj dvanaest banova, od kojih su neki zaista bili pravi podkralji i ljudi evropskoga glasa.

Ali oba roda zapremaju odlično mjesto i u kulturnoj povjestnici hrvatskoga naroda. U predjelu izmedju Kupe, Zrmanje i mora, kao i na otoku Krku malo ne pri svakomu koraku nalazimo uspomena na Frankopane. Od Ozlja, Dubovca i Bosiljeva preko Ogulina, Modruša i Brinja pa do primorskih gradova u starom Vinodolu (od Trsata do Novoga) nižu se gradovi, dvorci i zamci, koje su oni sagradili, i kojih podori još i danas svjedoče o umjeći njihovoj. Oni su bili zaštitnici biskupija u Senju, Krku i Modrušama, oni su osnovali biskupiju u Otočcu. A tek njihove pobožne zadušbine! Oni su podigli pavlinske manastire u Modrušama, Brinju, Crikvenici i Novom, oni su bili osnivači i dobrotvori pavlinskih samostana u Kamenskom i u Sveticama na „Smolčem vrhu". Ali najslavnija je njihova zadušbina franjevački samostan i crkva blažene djevice Marije na Trsatu, što ih je 1453. utemeljio pobožni knez Martin Frankopan, i u kojima je spokojište nekih članova toga slavnoga roda.

Knezovi Frankopani, premda su rado spominjali svoje tobožnje rimsko porijeklo, ipak su nada sve ljubili hrvatski jezik i njegovo posvećeno pismo — glagolicu. O tom svjedoče brojni nadpisi na kamenu i nebrojena pisma, od njih izdana. To svjedoči i Vinodolski zakon od god. 1288., najstariji pravni spomenik, pisan hrvatskim jezikom i glagolicom. Medju Frankopanima bilo je nadalje i pisaca, govornika, pjesnika, izdavača pobožnih i svjetovnih knjiga. Dva su se člana toga roda proslavila i kao crtači i slikari. Zlosrećni knez Nikola IX., koji se je 1622. morao odreći banije, pa je onda zamrzio na svijet, ipak je u svojoj oporuci od god. 1634. (i kodicilima od 1643. i 1647.) razgalio svoju plemenitu

KNEZ VUK (II.) KRSTO FRANKOPAN († 1652),
otac Franje Krsta i Katarine Zrinske.

dušu, utemeljivši na svojem imanju u Bosiljevu hrvatsku školu ,,za obrazovanje ondješnjih siromašnih ljudi", te ostavivši svoje imanje Novi Tičin na Moravi i više novčanih glavnica za zavod siromašnih učenika ,,naroda poglavito našega hrvatskoga ili ilirskoga" (nationis praesertim nostrae Croaticae vel Illyricae). Od toga je zavoda postao današnji plemićki konvikt u Zagrebu.

Za Frankopanima ne zaostaše ni knezovi Bribirski-Zrinski. Slavni ban Pavao I. prvi je na slavenskom jugu, za kojega je utvrdjeno, da je slavio krsno ime. Svojemu krsnomu imenu, svomu patronu i gospodinu sv. Ivanu Krstitelju na čast podigao je 1299. franjevački manastir kod Skradina; jednako je u gradu Bribiru obilato nadario franjevački samostan i crkvu sv. Marije, u kojoj je našao spokojište i on sam i mnogi članovi njegova roda. U stolnoj crkvi sv. Stošije u Zadru čuvale su se još u XVII. stoljeću dva relikvijara za moći sv. Martina i sv. Danila, koje je poklonio ban Pavao. Ban Mladin II. bio je na glasu, da čita sveto pismo; njemu je Vilim Varignana, ,,profesor umjetnosti i znanosti medicinske", posvetio jedno svoje djelo. O bogatstvu knezova Bribirskih, o obilju dragocjenosti od zlata, srebra i biserja, što se je nagomilalo u njihovoj kući, o crkvenim i svjetovnim knjigama, koje su kupovali i čitali, svjedoči dovoljno osobito zanimljiva oporuka kneza Pavla II. od god. 1346.

Ni u Zrinju nijesu sustali u kulturnom radu. Dovoljno budi spomenuti, da je kralj Matijaš Korvin poveljom, izdanom u Budimu 21. veljače 1463., ovlastio kneza Petra II. i njegove potomke, da mogu svuda na svom posjedu tražiti i kopati rude zlatne, srebrene i olovne, a da za to ne plaćaju nikakve daće. Tako bi u Gvozdanskom kod Zrinja otvoren prvi rudnik u Hrvatskoj poslije Rimljana, a uz rudnik osnovana bi za kralja Ferdinanda I. Habsburgovca i kovnica novaca.

Preselivši se Zrinski u Medjumurje i Čakovac stali su se gotovo takmiti s ugarskim velikašima. Izprva naginjali su i novoj vjeri; no odkad su ih obratili pobožni Pavlini, bili su osobiti zaštitnici i mecene samostana sv. Jelene u Čakovcu, gdje im je bila i grobnica. U medjumurskom Nedelišću osnovao je knez Juraj III. Zrinski oko god. 1574. prvu hrvatsku tiskaru, u kojoj je Ivan Pergošić štampao svoj hrvatski prevod Verbecijeva zakonika. Pergošić je svoje djelo posvetio knezu Jurju, te ističe u svojoj posveti, da je djelo dao ,,štampati Vašega Gospoctva štamparem, kojega Vaše Gospoctvo dopelja na korist i na odičenje oveh nevoljnih zavrženih ostankov orsaga".

Premda su Zrinski u Medjumurju gotovo dan i noć stajali s oružjem u ruci na braniku svoje domovine, ipak su njihovi ,,Novi dvori" u Čakovcu, koje bijahu podigli, u svakom pogledu bili ognjište kulture u onim krajevima. Pored svega udoblja i sjaja nijesu ipak smetnuli s uma ni svoje porijeklo ni svoje nekadanje postojbine na Uni. Isti knez i ban Nikola VII., koji se je proslavio kao magjarski pjesnik, ponosio se je, da je Hrvat — i Zrinski; — a kad je podigao tvrdjavu na obranu Medjumurja, prozvao ju je na uspomenu svoje djedovske postojbine imenom — Novi Zrinj.

Zrinski i Frankopani nijesu izumrli naravnim načinom, kako redovno izumiru porodice i plemena. Oni su silom satrveni i uništeni, pače se htjelo zatrti i uspomenu na njih. Kako se je odigrala ta strašna tragedija, neka priča ova knjiga.

II.

POSLJEDNJI ZRINSKI I FRANKOPANI NA BRANIKU DOMOVINE.

NAPISAO DR. FERDO ŠIŠIĆ.

1. PRVI SUKOBI.

elik dio sredovječne evropske historije ispunjavaju borbe izmedju vladara i visokoga plemstva. No drugom polovicom XV. vijeka stala je ta borba poprimati nov izražaj. Sve do toga vremena naime bijahu složni velikaši jači od vladara, od tada pak počinje malo po malo sve to većma jačati snaga vladarska, da konačno u XVII. i XVIII. vijeku potpuno preuzme vlast (apsolutizam). Nekadanje gorde velikaške porodice, koje su s drskim umalovažavanjem gledale na svoje „prirodne gospodare", bijahu sada srećne, ako im bje dopušteno, da rasipnom nazočnošću svojom smiju uvećati sjaj dvorski.

Borba ova ne samo da nije mimoišla Ugarske i Hrvatske, već se ona baš ovdje osobito strastveno i žilavo vodila kroz više vijekova. Medjutim za kralja Matijaša I. Korvina (1458. do 1490.) nastade i kod nas preokret, kao i za Ludovika XI. (1461. do 1483.) u savremenoj Francuskoj. Snažnom, bolje reći silovitom rukom, uze mladi kralj zatirati premoćne velikaše idući za tim, da u svojoj ruci skupi svu moć. No znatne njegove uspjehe postignute u tom pravcu kroz trideset-godišnje vladanje omela je prerana mu smrt, tako da se za obiju slabih nasljednika njegovih, Vladislava II. (1490. do 1516.) i Ludovika II. (1516. do 1526.), plemstvo, a naročito velikaši, ponovno podigoše i osiliše kao nikad prije. Borbu su ovu nastavili kraljevi iz kuće austrijske, ali se tada i opet izmijeni značaj borbe: plemstvo (to jest tadašnji narod) nije se više toliko borio za ličnu vlast i svoja privilegija, koliko za ustav svojih kraljevina, šta više, u tu su se borbu umiješala još dva prije nepoznata faktora: vjera i narodnost. Kao što se u XVII. vijeku u Engleskoj borila high church uz kralja, a low church protiv njega, tako bijaše u Ugarskoj kroz jedno vrijeme katolicizam na strani kraljevoj, dok je protestantizam činio najstrastveniju opoziciju; dapače gotovo istodobno postade borba izmedju kralja i plemstva istovjetnom sa borbom Hrvatstva, odnosno Magjarstva, protiv Nijemstva. Ova je borba tekla kroz više decenija, sada otvorenim nasiljem, sada bez nasilja, ili bar bez otvorena rata, a naročito od sredine XVII. vijeka, kad je Austrija poslije krvava tridesetgodišnjega rata bila prisiljena, da se odreče carskih sanja u Njemačkoj. Odsada dalje ona jednako nastoji, da se kod kuće dovine apsolutne moći: pošto je bijelogorska bitka (1620.) uništila ustav Češke i Moravske, a uspjela protureformacija opoziciju austrijskih, štajerskih i koruških stališa, ostale su od svih zemalja još jedino Ugarska i Hrvatska, u kojima Ferdinand III. nije neograničeno vladao. I tako je došlo do zdvojne borbe sa ciljem, da se Ugarska i Hrvatska pretvore u nasljedne pokrajine, koja je kulminovala za Ferdinandova sina i nasljednika Leopolda I., za čijega se vladanja i odigrala Zrinsko-Frankopanska katastrofa.

Prije nego li se damo na njezino razlaganje, svakako je potrebno, da se upoznamo s glavnim ličnostima njenim, to jest s oba brata Zrinska, Nikolom i Petrom, pak Petrovom ženom Katarinom Frankopankom i bratom joj Franjom Krstom.

Braća Nikola i Petar sinovi su Jurja Zrinskoga, bana hrvatskoga od godine 1622. do 1626., a praunuci sigetskoga junaka. Otac njihov zasjeo je bansku stolicu kao mladić od 24 godine, pun zanosa za svoje uzvišeno zvanje i pun lične hrabrosti, kako to dokazaše bojišta kod Kaniže i Kostajnice. Sve do godine 1625. boravio je redovito na Ozlju gradu, no kad mu 23. marta iste godine umre stariji brat Nikola, preseli se u Čakovac. Početkom godine 1626. podje po želji kralja Ferdinanda II. u trideset-godišnji rat sa 1.200 momaka, sabranih dijelom u

Medjumurju, a dijelom oko Zagreba. Dne 15. aprila stigao je u Szombathely, a onda podje preko Beča i Češke u Wallensteinov tabor kod Ascherslebena u Saskoj, kuda stiže dne 8. juna. Doskora se dade Wallenstein u potjeru za Mansfeldom preko Sleske sve do ugarske granice, kojom su zadaćom u prvom redu bili zabavljeni Hrvati. No Mansfeld ipak srećno umače u Ugarsku, gdje se združi sa Gavrom Bethlenom i njegovim turskim saveznicima. Sada udje Wallenstein u sjevero-zapadnu Ugarsku, ali se tude ubrzo pokazao toliko slab i nevješt vojskovodja, da su se nazočni Hrvati i Magjari, u prvom pak redu ban Juraj Zrinski i palatin Nikola Esterházy, s njim često puta ljuto porječkali. Takom je jednom prilikom Wallenstein dobacio banu Jurju Zrinskomu neumjesne riječi: „Ako me ne ćeš slušati, objesit ću te na prvoj grani!"[1] Nakon potpuno neuspjele vojne povuče se Wallenstein pred zimu natrag na moravsku granicu, a kasnije u Slesku, dok se ban Juraj Zrinski sklone bolestan u Požun, gdje ga za koji dan dne 18. decembra u dvadeset i osmoj godini zateče smrt. Istom se brzinom raširi medju Hrvatima i Magjarima glas, da je Wallenstein dao Zrinskoga iz mržnje i zavisti otrovati, a savremenik i vojni mu drug, kanonik Rattkay, izrijekom kaže, da se to zbilo rotkvom. Ipak je vjerojatnije da tome nije tako, pošto se Wallenstein u doba banove smrti nalazio u Moravskoj. Tijelo prerano umrloga Jurja Zrinskoga prevezoše u Čakovac i položiše u obiteljsku grobnicu u pavlinskom samostanu sv. Jelene.

Smrt Jurja Zrinskoga oplakivala je udovica Magdalena Széchy-jeva s dva malodobna sina: starijim N i k o l o m, rodjenim 1. maja 1620. u Čakovcu, i mladjim P e t r o m, rodjenim 6. juna 1621. u Vrbovcu. No kako se mlada udovica brzo po muževljevoj smrti preudala za baruna Nikolu Malakoczyja Susjedgradskoga, ostadoše djeca sama. Prema zakonu onoga doba, ako nije po smrti očevoj ostalo braće, ili ako bi otac umr'o bez oporuke, kojom bi odredio skrbnike svojoj djeci, išlo je to pravo kralja. Juraj Zrinski nije doduše ostavio testamenta, no još 21. februara 1626. prije polaska u tridesetgodišnji rat obratio se iz Beča na svoga prijatelja nadbiskupa ostrogonskoga P e t r a P á z m á n y a, koji ga je (1619.) s protestantizma preveo na katolicizam,[2] s molbom, da se brine za djecu, ako se ne bi vratio iz rata. I odista, po njegovoj smrti Pázmány preporuči kralju Ferdinandu II. kao skrbnika za malodobne Zrinske zagrebačkoga biskupa P e t r a D o m i t r o v i ć a, kojemu se još pridruži S t j e p a n P a t a č i ć o d Z a j e z d e protonotar hrvatskoga sabora. Po skoroj smrti biskupovoj (1628.) i protonotarovoj (1630.) bje imenovano skrbničko povjerenstvo, koje se sastojalo od četiri člana: prvi bijaše gjurski biskup i kraljevski kancelar S t j e p a n S e n n y e y, onda general hrvatske krajine i vrhovni kapetan gradački Ž i g m u n d T r a u t m a n n s d o r f f, treći kraljevski personal T o m a M i k u l i ć o d B r o k u n o v c a, te konačno vicegeneral kaniške krajine F r a n j o B a t t h y á n y i; pošto je taj posljednji bio unuk sigetskoga junaka, dakle blizi rodjak malodobnika, bje odredjen upraviteljem ukupnih imanja Zrinskovih, dapače njemu bje podan neposredni nadzor nad djecom. Stoga i jeste za boravka Ferdinanda II. godine 1628. u Čakovačkom gradu baš on predveo Nikolu i Petra pred kralja, kad ih je ovaj zaželio da vidi.

Odgoj braće Zrinskih do očeve smrti i u ranoj mladosti sastojao se dašto poglavito od toga, što su djeca vidjela. Otac im je tražio slave na bojištu ili polazio na sabore u Zagrebu i Požunu, pa tako dosta rijetko bio kod kuće; stoga je sva skrb oko prvog uzgoja pala na mater Magjaricu Magdalenu Széchy. No niti Ozalj, niti Čakovac nijesu bila mjesta za takav tihi posao, jer ih je prečesto uzbunila ratna buka. Pred očima obaju dječaka naime zgadjahu se prizori, koje nijesu nikad mogli da zaborave. Poslije borbe s Turcima svraćala bi se redovito hrvatska vojska na Ozalj ili Čakovac donoseći plijen i pobjedničke znakove. Oružani ljudi ulazili bi u grad noseći otete zastave i sjajno oružje, te tjerajući ispred sebe bogato opremljene konje i zarobljene odličnike turske; osim toga bilo je na kopljima i čakljama nataknutih glava. Dašto, ovi su prizori već u ranoj mladosti priučavali nejake Zrinoviće ne samo na ratne strahote, već ih i prožeše dubokim uvjerenjem, da je junaštvo najveća slava. Još godine 1623. prisustvovao je sasvim slučajno trogodišnji Nikola nedaleko Kotoribe jednom boju s Turcima, koji mu nije nikad mogao da izidje iz pameti, a naročito ovaj divlji bijeg Turaka prema Muri, gdje ih se tom prilikom do pet stotina utopilo. Ali djeca nijesu samo na svoje oči gledala slavne bojeve sadašnjosti; pred njihovim je duševnim okom lebdila i slavna prošlost njihovih predja, čemu su mnogo uspomena i dokaza nalazili baš u Čakovačkom gradu. Dugi hodnici bili su nakićeni turskim zastavama i svakovrsnim oružjem, a dvorane opet slikama djedova i njihovih ratnih djela. Djeca su promatrala dugi niz otaca svojih, koji su boreći se za svoju domovinu postali veliki, a naročito slavni im pradjed Nikola Sigetski. Pored toga još je na oba brata djelovao i duh vremena,

[1] Wallensteina zvali su njegovi savremenici G a l g e n s t e i n e r.

[2] Još 1617. slavio je Juraj Zrinski stogodišnjicu reformacije.

Generose domine Amice nobis obser.
Salutem et inseruiendi studium.

Selimo vas, od Boga vsako dobro. Prosimo vas da nam
vas u vnoj nasoj potribochi posalithi onoga
konia, na kom dete bili jidnuch Smo u Chjakouacz
dojahali, kotoroga konia hochemo vratiti vas
u [illegible] [illegible] [illegible], Imamo uffanie
kako dete k nam i preno unogi puti priatelstuu
pokazali, da nam ij u tom dochete u [illegible]
nioj nasoj potribochi priatelstuu kazati
Bog s vami. In arce Chjaktor 25 Die Martij
Anno 1626.

Generosae D. V.

Amicissimus.

Georgius Comes a Zrinio.

HRVATSKO PISMO KNEZA (GROFA) JURJA ZRINSKOGA JULIJU ČIKULINU OD 25. OŽUJKA 1626.
(Zemaljski arhiv u Zagrebu.)

koji je tražio od velikaša kao glavno i jedino životno zvanje: borbu za obranu domovine. Sve ovo pak označilo je mladim Zrinskima kao cilj, da imadu poći putem svojih starih, to jest putem borbe, slave i pobjede.

Medjutim baš u to je doba poprimio način odgoja plemićkih sinova nov pravac. Išlo se naime nastojanjem ježovita za tim, da se mladići odličnika upute u znanosti onoga vremena i da postanu gorljivi katolici. Po savjetu Petra Pázmánya budu oba brata godine 1630. odvedena u Grac, gdje su ježoviti osnovali neko odgojilište, koje se docnije proširilo u sveučilište. Ovdje su Nikola i Petar dovršili humanističke nauke, a potom prijedju 1634. u Trnavu (Nagy-Szombat) nedaleko Požuna, gdje je još 1615. nadbiskup Petar Pázmány osnovao pod vodstvom ježovita više obrazovalište za velikašku mladež. Nakon dvije godine, 1636., dovrše braća retorične nauke, a s time i sve ono, što im je trebalo da nauče. Za vrijeme ovih šestgodišnjih nauka prisvojiše sebi pored od kuće im poznatoga hrvatskoga i magjarskoga jezika još i latinski, njemački i talijanski. Naročito je Nikola u Trnavi veoma zavolio magjarski jezik i narod magjarski, ali ipak ne tako, da bi se odrekao hrvatstva i smatrao rodjenim Magjarom, kako to redovito tvrde današnji magjarski pisci.[1] Tome su najviše doprinijeli nadbiskup Petar Pázmány i palatin Nikola Esterházy, s kojima je bio u neprekidnom saobraćaju. Ipak ga hvale, da je već tada kao mladić volio i svojom glavom misliti: naročito treba istaknuti osobito značajnu okolnost, što je Nikola Zrinski uza sav ježovitski odgoj vazda bio u vjerskim pitanjima uzorno tolerantan ljubeći jednakim žarom katolike i protestante, te vazda naglašujući, da u slogi njihovoj leži bolja budućnost Ugarske, a u medjusobnoj borbi propast. Dapače Nikola je spadao medju one rijetke muževe onoga vremena, koji je izrijekom tražio, da ne valja miješati vjeru u svjetske poslove, pa stoga i nije odobravao upliv svećenički u politiku. Odgoj braće Zrinskih završio je putom u Italiju u pratnji kanonika Matije Senkviczyja. Bili su i u Rimu, gdje ih je papa Urban VIII. vrlo ljubazno primio i obdario sveskom svojih pjesama. U Italiji zavolješe braća još većma znanosti i umjetnosti, a naročito se Nikola oduševio za Tassa i Macchiavella, dok se Petar opet više zanimao ratnom znanošću, naročito topništvom.

U februaru 1637. vratiše se braća duševno valjano opremljena kući, gdje ih u brzo stigoše dva tužna glasa: 19. marta umr'o je nadbiskup Petar Pázmány, a malo potom 2. aprila kralj Ferdinand II. oba moćna prijatelja njihova. Po povratku budu Nikola i Petar proglašeni punoljetnima pa tako istupiše još kao osamnaest i sedamnaest godišnji mladići na pozornicu javnoga života. Medjutim prema običaju onoga vremena to se tobože već mnogo ranije zgodilo, jer je Nikola još 1628. imenovan velikim županom zaladskim i šomogjskim, te vrhovnim kraljevskim konjušnikom (agazonum magister), dakle zastavnikom državnim, čiji je potpis i nazočnost bila potrebna kod sankcije saborskih zaključaka. I odista vidimo gdje on kao takav potpisuje zakonski članak od godine 1630. Uz to još se oba brata kitila naslovom kapetana legradskoga i medjumurskoga, koji ih je po porodu išao. No faktično igranje uloge započe tek 1637., kad se oba brata prvi puta pobiše sa susjednim kaniškim Turcima na obranu svojih medjumurskih i južno-ugarskih imanja. Od sada dalje bijaše im rat s Turcima glavno zanimanje, što pokazuju i gesla njihova: „Treba samo sreće imati" (Sors bona nihil aliud) govoraše Nikola, a „Pobijediti ili umrijeti" (Vincere aut mori) Petar.

Slijedeće godine 1638. podijeliše braća posredovanjem bivšeg njihovog skrbnika personala Tome Mikulića od Brokunovca ukupni posjed svoj na dvije jednake polovice, tako da su obojica kao suvlasnici ostali u Čakovcu i na Ozlju, gdje su im bila središta obrane i gospodarstva. Ipak valja naglasiti, da se Nikola radije zadržavao u Čakovcu, a Petar na Ozlju, pa tako se stariji brat više družio s magjarskom, a mladji s hrvatskom gospodom. Sasvim je prirodno, da je Petar Zrinski uslijed toga došao u doticaj s karlovačkim generalom Vukom Krstom Frankopanom Tržačkim, junakom i vojskovodjom na glasu, nekoć prisnim drugom njegova oca Jurja Zrinskoga. Vuk Frankopan imadjaše tri sina i jednu kćer. Sinovi bijahu: Gašpar, Juraj i Franjo Krsto, a kći Ana Katarina. Oba starija sina umriješe prije nego li je došlo do sukoba s dvorom, pa tako su samo treći Franjo Krsto i kći Katarina upleteni u nj. Kako rekosmo, Petar Zrinski brzo se upoznao s karlovačkim generalom Vukom Frankopanom i njegovom djecom, dapače on je s njima i polazio u bojeve protiv Turaka, a šesnaestgodišnjom se krasnom Katarinom vjenčao 27. oktobra 1641. u Karlovcu.

Ana Katarina Frankopanka rodila se oko godine 1625., po svoj prilici u Bosiljevu, gdje joj je otac tada ponajradije boravio. Od matere Njemice Uršule grofice Inhoferove naučila je pored

[1] Nikola Zrinski pisao je podžupanu zagrebačkom Ivanu Ručiću ovako: „Ego mihi conscius aliter sum, etenim non degenerem me Croatam et quidem Zrinium esse scio". Ráth: Györi történelmi és régészeti füzetek. II. kötet. Györ 1863, 198. (Gl. i Kukuljević: Književnici u Hrvata iz prve pole XVII. vijeka. Zagreb 1869, 289.)

GROF NIKOLA ZRINSKI.
Izvornik sačinio engleski umjetnik W(illia)m Faithorne.

očinskoga hrvatskoga još u djetinjstvu njemački jezik, a docnije magjarski, latinski i talijanski. Kad francuski poslanik u Veneciji Petar de Bonzy, biskup bezièreski, javlja Ludoviku XIV. godine 1664., da Katarina Frankopanka ne zna nego isključivo hrvatski, onda to čini uslijed krive informacije, koju mu je ona sama dala ; teško se danas domisliti, kaki je diplomatski razlog naveo duhovitu ženu, da ne kaže istine.

Već mjesec dana prije vjenčanja slao je Petar Zrinski pozivnice na sve strane, kojima pozivaše kićene svatove za 27. oktobra na ručak na grad Ozalj, a na večeru istoga dana i objed drugoga dana u Karlovac u kuću Vuka Frankopana. Vjenčanje bje održano neobičnim sjajem pomenutoga dana u Karlovcu. Od sada se obje porodice, Zrinska i Frankopanska, još većma zbliže, vojujući na Krajini s Turčinom, ali i Nijemcima i njemačkim časnicima, koji su hrvatskom plemstvu pravili teških neprilika. Tako izrade Nijemci 1642., da je kralj Ferdinand III. izdao 22. augusta nalog senjskom kapetanu Ivanu Herbersteinu, da otme silom neki mlin i neka zemljišta kod Martinšćice nedaleko Rijeke, što ih je Petar Zrinski navodno sebi nezakonito prisvojio, skinuvši s njih austrijske znakove i grbove. Herberstein pokuša sreću, ali bez uspjeha, jer morade umaći. Poradi toga bi Petar koncem iste godine tužen s veleizdaje. Medjutim stvar bi doskora izgladjena i zaboravljena, a naročito s toga, što je Ferdinand III. trebao braću Zrinske u 30-godišnjem ratu. Na poziv kraljev pridruži se g. 1646. banskoj hrvatskoj vojsci s trista medjumurskih svojih podanika Nikola Zrinski, koji se nedavno dne 17. septembra 1645. vjenčao s Euzebijom, kćerkom grofa Gašpara Draškovića. Četu svoju odjevenu u svili i baršunu dovede u Skalice (u sjev.-zapad. Ugarskoj) pred kralja, pa se do brza odlikova u boju sa Švedima i saveznikom njihovim Jurjem I. Rákóczyjem, razbivši mu vojsku i zaplijenivši mnogo oružja i jedan barjak. Za nagradu odlikova ga kralj tako, da ga je u dvadeset i šestoj godini imenovao generalom hrvatskih četa (Croatarum omnium generalis). Slijedeće godine 1647. dodje na bojište Petar Zrinski, mladić orijaške snage i lavovske hrabosti. Još prije nego li je pošao na bojište, desio se jednom zgodom u lovu u okolici požunskoj s kraljem Ferdinandom III. Za vrijeme lova doleti ujedared sedmogodišnji vepar, no Petar mu sa svojim mačem u kraljevoj nazočnosti jednim udarcem odrubi glavu. Nato zaište kralj od Petra mač, zamahne njime, a onda mu ga umoran vrati, jer ga nije pravo ni držati mogao, a kamo li njime slobodno mahati. Petar Zrinski bijaše nekako početkom iste ove godine imenovan kapetanom žumberačkih uskoka, i to uz uvjet, da ima kralja služiti u ratu kroz tri mjeseca sa šest stotina momaka, dok je još prije toga imenovanja obnašao čast kapetana slunjskoga i velemeričkoga. U ratu vojevao je Petar Zrinski na češkom bojištu pod neposrednom komandom kraljevom s velikim uspjehom, dapače jednom je prilikom spasao Ferdinanda III. kod Budjejovica od švedskoga ropstva. Docnije još se odlikovao u Thüringiji kod Erfurta, a onda se vratio natrag u Hrvatsku.

Još 23. septembra 1646. bi ban Ivan Drašković izabran na požunskom saboru palatinom, našto kralj imenova 27. decembra 1647. njegovim nasljednikom Nikolu Zrinskoga. Prisegu položio je novo imenovani ban na ruke kralju Ferdinandu III. dne 16. marta 1648. u Pragu, no kad je trebalo da dodje do instalacije, bez kojeg se svečanog čina u Hrvatskoj nije nitko smatrao zakonitim banom, stadoše neki dušmani porodice Zrinskih, a medju njima poglavito bivši skrbnik Nikole i Petra, kraljevski personal Toma Mikulić od Brokunovca, praviti poteškoća, govoreći, da je veoma opasno jednoj istoj porodici podijeliti tolike časti, naime Nikoli banstvo, a Petru žumberačko uskočki kapetanat.

Ipak bi konačno i to svladano, te dvadeset i osam godišnji Nikola Zrinski dne 14. januara 1649. po biskupu zagrebačkom Petru Petretiću i grofu Nikoli Erdödyju kao kraljevskim povjerenicima na saboru hrvatskom u Varaždinu uveden u vlast ; prisegu položio je novi ban pred stališima u franjevačkoj crkvi sv. Ivana izrekavši tom prilikom kratku besjedu u kojoj je naglasio, da se vrlo nerado prima u to teško doba ove časti, jer niti vlada mir, niti bjesni otvoreni rat, a ipak je sva Evropa pod oružjem ; on će sve učiniti i žrtvovati za ljubljenu domovinu, samo moli stališe i redove hrvatske, da budu složni.

Još iste godine 1649., dne 19. jula, razvrgnu braća Nikola i Petar dotadanje zajedničko gospodarstvo svoje, pa ga pred kaptolom zagrebačkim podijele. Nikola je tom diobom preuzeo Medjumurje s Čakovcem, porodične posjede u zaladskoj, šomogjskoj i baranjskoj županiji , onda Vrbovec i Rakovec u križevačkoj županiji, te konačno jednu kuću u Beču. Petar opet pridrža sve hrvatske posjede porodice Zrinskih, a naročito Božjakovinu, Ribnik, Ozalj, i sva primorska i vinodolska imanja. Odsada je redovito Čakovac središte Nikolino, a Ozalj Petrovo, premda se braća uza sve to obvezaše na zajedničku obranu i pomoć.

Poslije banske instalacije vidjamo Nikolu gdje drži sabor hrvatski čas u Varaždinu, čas u Zagrebu, ali i gdje se bije s Turcima. Za banovanja njegova stvoren je 11. januara 1655. u Zagrebu važan zaklju-

čak, kojim plemstvo hrvatsko jasno izjavi, da pošto kraljevina Hrvatska i Slavonija živi s Ugarskom u slobodi, da se imadu hrvatski poslanici na ugarskom saboru pobrinuti, da nestane izraza „podjarmljene strane"(partes subiectae), već da se ima u buduće upotrebljavati jedino zakoniti izraz: kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija. U to doba pada i drugi brak Nikolin, pošto je Euzebija Draškovićeva umrla već 1651. ne rodivši djece. Po kanoniku Jurju Rattkayu upoznao se Nikola Zrinski u Beču s barunicom Marijom Sofijom Löblovom, kćerkom baruna Ivana Krste Löbla i Ane Rattkayeve, te se ondje i vjenčao s njome 30. aprila 1652. Sada nastade i opet pomladjen život u Čakovcu, koji je prečesto prekidalo srećno četovanje s Turcima, „a r — piše sam Nikola — gusto krat gospodin Bog dâ nam se turske sramote nagledati." Ipak kraj svega toga Nikola dospijeva, da se bavi pjesništvom i ratnom znanošću pišući magjarske i latinske knjige. U tu je svrhu proučavao ratnu prošlost svoje domovine i svega svijeta. Počeo je s klasičkim piscima, a onda je proučio sva djela i sve promjene u ratnoj znanosti sve do Gustava Adolfa (dakle do svoga vremena) nastojeći, da s onim, što mu se činilo najboljim, upozna Hrvate i Magjare. Kod toga bio mu je cilj, da se uredi stalna dobro disciplinovana vojska, s kojom će se onda moći započeti raditi na oslobodjenju od turskoga jarma, i to bez austrijske pomoći, jer je Nikola duboko uvjeren bio, da su složni Hrvati i Magjari bez obzira na vjeru dosta jaki, da to veliko djelo sami srećno kraju privedu.

Ali ban Nikola nije bio samo teoretik, nego i praktik. Kaniškim je Turcima zadavao toliko neprilika, da su konačno sklopili posebni mir s njime, a onda se baci ljeti 1652. na jug prema Kostajnici s namjerom, da kazni Turke radi njihovog provaljivanja i pljačkanja na hrvatskom zemljištu unatoč svega, što je bio mir. Nikola Zrinski slavno pobije dušmana pod Kostajnicom, pa se onda vrati natrag u banovinu, gdje ga doskora dočeka teška neprilika, kad je slijedeće godine 1653. planula seljačka buna na dobrima Emerika Erdödyja i kaptola zagrebačkoga. Ban sazove sabor, da se posavjetuje s ostalim plemstvom, kako da uguše opasnu bunu; on preporuči blagost, a tek onda ako to ne bi koristilo, nesmiljenu strogost. Na te se riječi raspali Emerik Erdödy govoreći, da nitko nema prava miriti njegovih kmetova niti istraživati njegov postupak s njima, pak zatraži što više vojske. Uslijed ovog dogodjaja porodi se neugasiva mržnja izmedju Zrinskih i Erdödyja, koja dapače baci Erdödyje u naručaj dušmana Zrinskovih pomažući im oko propasti njihove.

Naličan život provodio je i brat mu Petar na Ozlju. Žena njegova rodila mu medjutim već i sina Ivana Antuna, te tri kćeri: Jelenu, Juditu i Auroru. Petar bijaše, kako za nj reče brat mu Nikola: „Strah i trepet Bosne i Hercegovine," a podjedno u vječnoj kavgi s njemačkim krajiškim časnicima, a naročito otkad mu je tast Vuk Frankopan 1652. umro, te karlovačkim generalom postao Nijemac grof Herbard Auersperg. Kavge su ove nastale iz neobuzdane želje Petrove, da vodi rat s Turčinom. To je išlo tako daleko, da se Petar nije više zadovoljavao samo četovanjem po hrvatskoj krajini, već je stao 1653. kupiti vojsku, da podje u pomoć Veneciji na Kandiju, a kad mu taj vojni pohod iz Beča zabraniše, dade se 1654. na ratovanje po moru i kopnu u Dalmaciji kao mletački saveznik; Petar učini Turkom teške štete, dok ga Kotorani nagradiše dragocjenim mačem. Vrativši se u domovinu, napade i opet Turke, tako u julu 1655. kod Visibabe blizu Perušića, uslijed čega bi imenovan 1658. velikim kapetanom ogulinskim, senjskim i svega primorja. Kroz sve to vrijeme imao je Petar neprestano okapanja s njemačkim časnicima, koji su ga jednako tužakali ili u Beč ili u Grac, tako da ga je dvorsko ratno vijeće (za onda vrhovna vojnička oblast) višeputa lišilo kapetanske časti, vraćajući mu je uvijek, kad se pojavila turska pogibao.

Godine 1659. podjoše oba brata u Beč, gdje nadjoše pored novoga kralja Leopolda I. sve novo i izmijenjeno, a u prvom redu nove ministre i nove državnike. Pošto su te prilike u tijesnoj vezi sa Zrinsko-Frankopanskom katastrofom, potrebno je, da se malo izbliže upoznamo s ličnošću i značajem Leopolda I. i njegovih glavnih savjetnika, a onda sa političkim smjerovima bečkoga dvora spram Hrvata i Magjara, jer baš u tome imamo tražiti glavne razloge tužnoga dana 30. aprila 1671.

Leopold I. (1657.—1705.) nije imao još ni 17 godina, kad mu je 2. aprila 1657. umr'o otac Ferdinand III. i tako naslijedio krunu. Budući da je još 16. juna 1655. bio okrunjen ugarsko-hrvatskim kraljem, odluči ministarsko vijeće dne 6. aprila, da ima pored sve mladosti svoje preuzeti vladalačke dužnosti kao punoljetnik, dakle bez regencije. Novi vladar bijaše sitna rasta, osobito mršav i tako slabašnog organizma, da se općenito držalo, da ne će ostarjeti. U svojim kretnjama bio je neobično nespretan, a uz to još i nesigurna hoda, dok mu lice bijaše duguljasto, blijedo i potmulo bez znaka uzvišenosti i bez ičega, što bi se svidjalo.

Razlog tome treba tražiti u tome, što su ga usta s prekomjerno spuštenom „habsburškom" donjom usnicom upravo nagrdjivala, tako da se uopće teško

bilo priučiti na njegovo lice. U jednakoj mjeri odbijao je čovjeka i njegov ozbiljni, mračni i mrki pogled. Leopold bijaše četvrti sin Ferdinandov i dok su mu živjela starija braća, odrediše ga za svećenika, te je prema tome dobio i odgovarajući odgoj ; za nj su opredijelili nadbiskupiju salzburšku ili passausku. Držali su ga strogo, a učiti morao je mnogo. Kad je 9. jula 1654. umr'o i treći mu brat Ferdinand, još 16. juna 1647. izabran i okrunjen kao Ferdinand IV. za kralja ugarsko-hrvatskoga, postade on nasljednik prijestola. Sada se donekle promijenio način njegova odgoja, jer su ga stali upućivati u vojničke i političke znanosti, no uza sve to Leopold je vazda ostao više kaludjer, nego li vladar, koji je zvan, da ravna velikim carstvom. Mnogogodišnjim učenjem stekao je doduše mnogo znanja ; poznavao je više jezika, a naročito njemački, latinski, talijanski i španjolski, onda historiju i algebru, ali sve to znanje ipak nije bilo dosta jako, da u njemu uništi praznovjerje onoga doba : ne samo da je vjerovao u čudesa i proročanstva, nego i u alkimiju i pravljenje zlata. Razumijevao se nadalje u slikanje i rezbarstvo, ali najvolio se baviti glazbom, koja mu bijaše uz lov i jašenje glavna strast. Inače bijaše način njegova života pravilan kao ura, tako, da su mu dani (dašto, ako nijesu nenadani dogodjaji pomutili taj red,) prolazili jedan kao drugi. U saobraćaju s drugima bio je udvoran i ljubazan, a isto je tako vrlo rado dijelio milostinje, kadikad dapače i na stotine dukata. Konačno volio je davati i audijencije, na kojima bi odgovarao tek općenitim frazama. Kroz cio život resila ga iskrena nabožnost : ispovijedao se svake nedjelje, pričešćivao svake druge, a osim toga još i svakog svetka ; pred svakim, pa i najnižim svećenikom skidao bi šešir, a za korizmenog posta polazio je tri puta nedjelno crkvu. Pored ove crte još se Leopold odlikovao trajnom čistoćom u obiteljskom životu, jer je bio ljubeći muž i dobar otac.

No kao što se njegove kriieposti nijesu mijenjale, tako su i njegove slabe strane ostale vazda iste. Uslijed svećeničkoga odgoja zgodilo se, da je još u početku svoga vladanja miješao vjeru s politikom, pa je sa svojim zemljama vladao kao kaki gorljivi biskup u svojoj biskupiji. Tomu se pridružiše apsolutistički nazori o načinu vladanja, onda nepobjediva antipatija spram staliških sloboština, velika manjkavost poznavanja ljudi, kao što i bojazan od svake vlastite samostalne odluke. U svakom času svoga života ostao je u potpunom smislu robom svoje okoline i ministara, premda je bio u njihovom izboru redovito nesrećan. Čim je koga učinio svojim savjetnikom, pouzdavao bi se u nj bezuvjetno, te bi mu bio sklon do skrajnosti, ma da i jest nesposobnost dotičnika, a vrlo često i nevaljalost njegova bila poznata cijelom svijetu. Nije tek jednog ,,milog savjetnika" morao otpustiti, kad je njegovo ponašanje postalo već općom sablazni. Razlozi toj pojavi imadu se osim u njegovom ličnom značaju tražiti još i u činjenici, što je to slijepo pouzdanje u savjetnike postalo nastojanjem ježovita u neku ruku obiteljsko načelo kuće austrijske : vladari su naime pomno pazili, da ne opterete savjesti svoje odgovornošću pred božjim prijestolom za kakovo rgjavo djelo ; osim toga Leopolda samog još su u doba njegova nastupa na prijesto sprječavale u samostalnom vršenju vladanja njegova mladost, slab fizički organizam i neverziranost u državnim poslovima, pa tako njegova vladarska individualnost u prvim godinama uopće nije ni došla do izražaja. Mjesto njega su i bez regencije vladali savjetnici i udvornici, koji su pred svijetom u velike hvalili um mladoga vladara, njegove sposobnosti i osjećaje, ,,ali, pisao je kući mletački poslanik Giustiniani, dosada se od svega toga još ništa ne opaža." Ni kasnije nije se od toga ništa opažalo, naročito u izboru savjetnika i pouzdanika, kojih je značaje i sposobnosti redovito prosudjivao s vrlo naivnoga gledišta. Njegovi političari i diplomati, te nosioci najviših časti bili su za vrijeme dugotrajne mu vladavine bez iznimke talenti trećega i četvrtoga reda, često ljudi bez ikakih sposobnosti i značaja, koji su svoj položaj stavili u službu ne općoj stvari, već radili direktno na štetu svoga vladara, a na korist svoje lične taštine i grješne sebičnosti. Leopold nije nikad imao državnika, jer državnike radja narodna politika, koja ih jedina može uzdići. Bečkom pak dvoru manjkala je u to doba svaka narodna boja, te je nosio većma vjerski karakter.

Naprotiv Leopold je uvijek imao vrsnog, dapače genialnog vojskovodju. Ugled bečkoga dvora i medjunarodna važnost borbe s Turčinom iz svih je strana Evrope privlačila mnogobrojne viteške, hrabre i na rat i smrt pripravne muževe. Došli su i nepozvani odasvuda, da na pozornici vječnih ratova zadobiju službu, promaknuća, slavu i imetak. Bilo je dašto, medju njima mnogo pustolova i lovaca sreće, no bilo je i ozbiljnih ljudi, svjesnih i ambicioznih vojnika, dapače svjetskih talenata. Osim slučaju, Leopold ima da zahvali ponajviše njima one vanjske uspjehe, koje je za svoga vladanja postigao i za čije posvemašno iscrpljenje jedino su mu manjkali državnici. Svojim je vojnicima zahvaljivao sve, premda nije bio vojničke naravi, dapače u početku vodila ga je najodlučnija težnja za mirom. Prijateljem mira učiniše ga mladost, odgoj i slabo tjelesno zdravlje, a u tom ga je podupirao stric nadvojvoda Leopold

Wilhelm († 1662.), ugledni vojskovodja vladajuće obitelji, koji je već u to doba bio bolešću skršen starac, a pošto sam nije mogao stajati na čelu vojske, protivio se svakoj ratobornoj politici.

Leopoldovo dvorsko kućanstvo i privatni život karakteriše jednostavnost. Na tom polju nije slijedio primjer ,,kralja sunca" (le roi soleil) Ludovika XIV., s kojim je inače na polju medjunarodne politike za čitavoga vladanja živio u neprekidnoj utakmici i borbi. Leopoldovo dvorsko kućanstvo ipak je samo spoljašnošću svojom bilo jednostavno, u istinu pako bilo je spram općih prihoda i previše rastrošno. Leopold nije znao gospodariti, pa je i bez rastrošnih žena i sjajnih svečanosti više trošio nego li bi smio. Čitava vojska trutova i čankoliza svakoga stališa i reda hranila se od njega. Dvorska je glazba dva puta toliko stojala koliko dvorska komora, tadašnja vrhovna financijalna oblast, nešto nalično današnjemu ministarstvu zajedničkih financija, čiji se djelokrug protezao na sve habsburške zemlje. Leopold je od svoga oca naslijedio nepovoljne financijalne prilike: ukupne prihode cijenili su početkom njegova vladanja na šest, god. 1670. na devet milijuna talira, a na koncu XVII. vijeka na dvanaest milijuna forinti. I s tom se kukavnom svotom gospodarilo nevjerojatnom nesavjesnošću. Svaki se činovnik obogatio, samo vladar ostao je siromah i to onaj štedljivi Leopold, koji je običavao dnevno ubilježiti, koliko je potura na kartama dobio ili zigubio. Već su njegovom ocu Ferdinandu III. jednom zgodom, kad se razljutio, što jedan konj unatoč dobre hrane nikako nije udebljao, u šali dobacili: ,,Veličanstvo! Učinite ga predsjednikom komore, već će udebljati." Ni politički mu savjetnici nijesu uživali bolji glas, a nekoje su držali čak beznačajnim i podlim ljudma.

Prvim svojim glavnim ministrom imenovao je Leopold već u junu 1657. bivšega svoga odgojitelja grofa I v a n a P o r c i j u, starca bez svake državničke spreme. Bio je doduše dobroćudan muž, koji je svoga gospodara u istinu ljubio, ali time mu nije mnogo pomogao, jer ,,mudrost njegova, kako kaže savremeni jedan izvještaj, bila je faktična nemoć." Grof Porcija, od god. 1662. knez, bijaše mlitav, lijen i nestalan čovjek, koji se nikad nije znao ni na što odlučiti; čitava mu se politika sastojala u zavlačenju, čekajući, da dogodjaji riješe pitanja, koja on nije znao riješiti, a drugima ih nije htio povjeriti. Nije bio dušmanin Magjara i Hrvata, dapače sa Zrinskima vezala ga je neka stara simpatija, no turski je rat, za kojim su Magjari i Hrvati toliko težili, vazda nastojao da odgodi što je dalje mogao. Podjedno je knez Porcija vazda pazio na svoje materijalne interese, pa kad je umr'o (1665.), ostavio je više od milijun for., premda nije kao dvorski paž upravo ničim počeo.

Smrću Porcijinom postao je knez I v a n A u e r s p e r g, potomak stare kranjske porodice (Turjaških) i stariji brat karlovačkoga generala Herbarta, prvi tajni savjetnik, dakle u jednoj ličnosti ono, što su danas ministar predsjednik i ministar vanjskih posala. Medjutim on je još za života nesposobnoga Porcije vršio odlučan upliv na dvoru, premda nije mnogo više vrijedio od kneza odgojitelja. Auersperg bijaše muž doduše finih manira i bistra duha, marljiv u poslu, spretan za raspravljanje sa stranim vlastima, ali radi svoje surevnjivosti, taštine i bezumnog slavohleplja općenito omražen. Te su ga mane dovele izravno do izdajstva interesa Leopoldovih. Premda je imao ženu i djecu, ipak mu je pod starost palo u pamet, da se dade imenovati kardinalom. Tu je svoju čudnu namjeru nastojao provesti u Rimu ne pomoću Leopolda, već pomoću Ludovika XIV., glavnog dušmana svoga gospodara. Da pak Ludovika predobije za sebe, bacio je na kocku najbitnije interese Habsburgovaca stavivši Leopolda (1666/7.) ravno u službu francuske politike. Izdajstvo je njegovo otkrio papa, koji je prigodom imenovanja kardinala jednako mimoišao i Leopoldove i Ludovikove kandidate, pa kad se Leopold za to našao uvrijedjen, predočio mu je pravo stanje stvari. Sada je Leopold saznao kako je Auersperg htio pomoću francuskom postati kardinalom, pa ga je s toga koncem 1669. doduše otjerao s dvora, no nije dozvolio, da se protiv izdajnika povede parnica, premda su to mnogi požurivali, naročito nasljednik njegov knez Lobkovic, jer su ga htjeli lišiti silnih dobara što ih se zadobavio za vrijeme svoga ,,službovanja".

Od Porcije i Auersperga na svaki je način više vrijedio nasljednik njihov knez V e ć e s l a v L o b k o v i c. Otac njegov Zdenko bio je potomak stare i ugledne češke porodice iz Popelske grane Lobkovica, te upravo u najtežim danima kraljevstva češkoga njegov kancelar. Kao takav on je bio jedan od najstrastvenijih pristaša kuće austrijske, a kroz to i jedan od glavnih grobara slobode svoje domovine. Sin njegov Većeslav rodio se 30. januara 1609. U mladim danima za tridesetgodišnjega rata vodio je jednu konjaničku regimentu, te god. 1647. postao feldmaršal. Poslije mira dao se na diplomatsko polje, nakon što ga je Ferdinand III. imenovao drugim tajnim savjetnikom i predsjednikom dvorskog ratnog vijeća, u kojoj su se službi tada sastajali ne samo vojnički poslovi, već i diplomatski pregovori i saobraćaji s carigradskom portom. Lobkovic bijaše iskusan i verziran čovjek, premda ne osobit um.

Kad je stupio na čelo vlasti, bio je već stariji muž, no muž vrlo simpatičan, odličnoga držanja i vanjštine, koji je živio vrlo raskošno žrtvujući i u starosti mnogo vremena društvenim uživanjima. Bio je duhovit i dosjetljiv, te upravo glasovit sa svojih pecavih i neugodnim i uvredljivim spram onih, koji su bili primorani, da se u teškim stvarima na nj obraćaju molbama, kao što su to baš bili Magjari i Hrvati. Inače je Lobkovic sačuvao veseo temperamenat svoj sve do starosti ; rado je plesao, udvarao i zabavljao

GROF NIKOLA ZRINSKI.
Po savremenom bakrorezu Ivana Hofmanna u Nürnbergu.

porugljivih primjetaba, što ih je miješao medju najozbiljnije poslove ; kod toga pak nije nikoga štedio, niti moćnih ježovita, koje uopće nije volio, niti svojih drugova ministara, šta više, niti samoga Leopolda. Taj postupak, koji ga je u očima stranih diplomata činio čudakom, gotovo lakrdijašem, učinio ga je se. Pored toga još je bilo u njega neograničene taštine i slavohleplja, koje je mane francuska diplomacija znala upravo majstorski izrabljivati. Kao političar bio je i odviše pun samoga sebe, nemilosrdan, nasilan, bez ikakvog pravnog ili moralnog osjećaja ; u svojim činima imao je vazda pred očima u prvom

redu svoje, a onda tek gospodareve interese. Još kao predsjednik ratnoga vijeća mnogo je dolazio u dodir s Magjarima i Hrvatima, koji su ga poradi njegove „tiranizirajuće" naravi ubrzo ljuto zamrzili. Naprotiv Leopold ga je veoma zavolio, pa ga je prigodom smrti Porcijine imenovao majordomom, a prigodom pada Auerspergova prvim i da je riječima i djelima počinio nevjeru i izdajstvo spram svoga gospodara, našto ga je doduše (god. 1674.) protjerao, no nije dozvolio, da se stavi pred sud.

Kad su „vodeći ministri" bili takovi ljudi, razumljivo je, da ni ostali nijesu stajali na višem stepenu moralne ili umne snage. Najdulje ostao je

GROF PETAR ZRINSKI.

Po savremenom bakrorezu Mateja Lovre Ulkmaijra u Beču.

glavnim ministrom, dakle vrhovnim organom vanjske i unutarnje politike kuće austrijske. Pouzdavao se u nj bezuvjetno, pa ga je ponovno uvjeravao, da ga voli od srca i da će njegovo povjerenje ne samo riječju, nego i djelom pred čitavim svijetom dokazati. No Lobkovic je carevo povjerenje isto tako zlorabio kao i Auersperg. Kašnje je službena istraga dokazala, uz Leopolda ministar financija grof Gjuro Ludovik Sinzendorf, predsjednik dvorske komore od god. 1656. do 1679. On je medju svima nesumnjivo bio najnedostojniji: nadut, neuk, ne imajući pojma o financijalnim zakučastim poslovima, išao je samo za tim, da što bolje okrpi svoj nezasitni džep. Počeo je s imetkom vrijednim oko 20.000

talira, a sabrao je, unatoč orijaške rasipnosti, do kraja svoje ,,službe" — dvadeset tona zlata, dakle više milijuna! Premda su u tajnom vijeću ponovno ustajali protiv njegova gospodarenja i upozorili Leopolda na njegove prljavštine, on ga je ipak ostavio u njegovom položaju do godine 1679., jer je Sinzendorf znao naći uplivnih sukrivaca, da ga brane. Ni malo nije zazirao od krive prisege, kradje ili prevare. Napokon pade godine 1679. pod istragu, pošto su njegova nečuvena pronevjerenja djelomično istragom, a djelomično uslijed vlastitoga priznanja izišla na javu. Odsudiše ga da nadoknadi milijun i 970.000 talira, od koje je svote isplatio oko po drug milijuna prepustivši eraru jedan dio svojih ogromnih posjeda.

Grof Adolf Schwarzenberg, od godine 1670. knez, bijaše od 1662. državni dvorski savjetnik. Schwarzenberg je bio dosta obrazovan muž, ,,ali, kako kaže jedan savremeni francuski diplomata, protuslovna i nestalna duha; ne što bi bio neznalica ili slaba karaktera, već stoga što voli kritiku, u kojoj pokazuje neobičnu vještinu. On vidi u isti mah sasvim jasno ,,pro" i ,,contra" jedne stvari, pa prodire tako daleko u sve njezine detalje, da je konačno u najvećoj neprilici izreći svoj vlastiti sud." Mrzio je Švede i Francuze uza sve to, što je u Parizu odgojen. Ostali ministri vazda su na nj gledali s nepovjerenjem, što ga je zacijelo navelo na to, da se i odviše približio carevim i caričinim ispovjednicima.

Grofovi Ivan Lamberg vrhovni komornik, Leopold Königsegg, podkancelar njemački, Ivan Hartvig Nostic, vrhovni češki kancelar, Ferdinand Dietrichstein, vrhovni dvorski meštar kraljičin, kao i podpredsjednik dvorskoga ratnoga vijeća knez Hanibal Gonzaga bijahu ljudi slabih umnih sposobnosti, povodljivi, a neki od njih dapače i pristupni mitu, kao Lamberg, Königsegg i Nostic, koga još označuju strastvenim kartašem. Uz ove tajne savjetnike sjede još u vijeću poštenjak grof Ivan Trautsohn i hladni u sebe povučeni predsjednik dvorskoga vijeća grof Ernest Öttingen, koji su manje važili. No stoga bijaše važnija ličnost grof Rajmund Montecuccoli. On se rodio 21. februara 1609. na gradu Montecuccoli kod Modene u Italiji, od stare kondotijerske porodice. Već u ranoj mladosti umr'o mu je otac, kroz što je sa brojnom braćom svojom pao u nevolju. Godine 1625. ode u Šlesku i stupi u carsku vojsku kao podčasnik. Već godine 1629. dotjerao je hrabrošću svojom do kapetana, a kod Lützena (1632.) sastajemo se s njime kao potpukovnikom, kod Nördlingena (1634.) kao pukovnikom, a pod kraj tridesetgodišnjega rata kao generalom. Kao takav ostade u carskoj službi i poslije mira (1648.), dapače on postade vrhovnim vojskovodjom bečkoga dvora, a god. 1668. predsjednikom dvorskoga ratnoga vijeća. Montecuccoli bijaše hrabar, razborit i znanstveno obrazovan muž, no suviše pedantan i spor u svojim zaključcima i odlukama. Poradi toga prekomjernog opreza njegova došao je u sukob s Magjarima i Hrvatima, a naročito sa Zrinskima, koje je iz dna duše mrzio želeći im propast; vazda je govorio, da se nad Magjarima i Hrvatima može i mora samo željeznom batinom vladati.

Pored ovih muževa okruživali su mladoga vladara još i mnogi drugi i to s naslovom tajnoga savjetnika; svi su oni sačinjavali tajno vijeće. Tajno vijeće bila je korporacija, koja je u najvažnijim državnim pitanjima izražavala svoje mnijenje, dok se u stručnim pitanjima dijelila na pododbore. Kako dvor nije škrtario s tajnim savjetništvom, došli su u vijeće najrazličniji, neiskusni, samo na svoje lične interese gledajući elementi. ,,Savjetnici — kaže godine 1658. bečki mletački poslanik Nani — ne služe državi, već pojedinim strankama i to s tako bijesnom strašću, da se većma običavaju sastajati, da jedan drugome osujećuje spletkarenje, nego li da služe svomu gospodaru. Nekoji su od njih tako ,,praznoglavi", da se s njima ne možeš ni razgovarati o javnim poslovima, a da se ne nasmiješ, ili da ne ostaneš začudjen". Kasnije se po mogućnosti moralo obilaziti ovo tajno vijeće, pa je Leopold običavao sazivati tako zvane tajne konferencije najpouzdanijih, dakle ono, što je danas ministarsko vijeće. U svemu svjetovni članovi njegove okoline podstrekavali su u mladoga vladara apsolutistički nagon, a crkveni vjersku gorljivost, te su neprekidno podržavali u njemu onaj duh, što njegovo vladanje onako osebujno karakteriše.

Dašto, posebnih savjetnika izabranih izmedju Magjara i Hrvata nije bilo u njegovoj okolini, a to nam najjasnije pokazuje, koje su mjesto Ugarska i Hrvatska zapremale u dvorskoj politici toga vremena. Zapravo ne bi to bila velika nevolja, jer su zakoni pomno čuvali posvemašnju neodvisnost i samostalnost Ugarske i Hrvatske. U krunidbenoj zavjernici, koju je Leopold pred licem božjim prisegom potvrdio (1655.) i koju su stališi po običaju na prvom saboru 1659. uzakonili, uprava Ugarske i Hrvatske prikazuje se u to doba kao što je odista prema postojećim zakonima i bila. Zavjernica sastavljena od 17 točaka naime kaže, da se Ugarska i Hrvatska imadu upravljati u smislu svojih vlastitih zakona i da se ima najmanje svake treće godine održavati zajednički sabor; nadalje se kaže, da će se kralj u ugarskim poslovima oslanjati samo

na Magjare, a u hrvatskim na Hrvate, dok će u krajiškim gradovima isključivo ugarski, odnosno hrvatski časnici zapovijedati ; za pravosudje pak kaže se, da će se vršiti po domaćim zakonima, a kr. slob. gradovi da će se održati u svojim pravima ; napokon da se ,,sveta kruna" nikad ne smije iz zemlje odnijeti. Osobito je jasno odmah u prvim točkama zavjernica uredila ugarsko vjersko pitanje, jer ne samo, da je jasno potvrdjivala ugarske zakone od 1608. i linački mir od 1645., već napose još obećaje, da će kralj nepovrijedjeno čuvati slobodu obih vjeroispovjesti (katol. i protest.). Slobodne i neodvisne dakle bile su Ugarska i Hrvatska, pa stoga se i ne bi osjećala tako jako potreba, da bude i naših ljudi na bečkom dvoru.[1] No zapravo je sve drugačije bilo : ono pravno stanje, kako ga iznosi kraljevska zavjernica, bilo je samo na papiru, u zakoniku, dok su faktični odnošaji bili u direktnoj i jasnoj protimbi sa zakonom.

Kad je Leopold stupio na prijestolje, nastavio je vladanje u onom duhu, kaki je naslijedio od oca svoga. Još uvijek su doduše opstojale stare vrhovne oblasti u oba kraljevstva, kao što su palatin, u taj čas Franjo grof Wesselényi, vrstan i hrabar vojnik, političar obrazovanoga i rodoljubnoga osjećaja, onda vrhovni državni sudac, tada Franjo grof Nádasdy, jedan od najumnijih muževa tadašnje generacije, pak već nam poznati ban hrvatski Nikola grof Zrinski ; a i na čelu ostalih ureda stajali su takodjer Magjari i Hrvati. Ali nijednomu od njih nije ostao pravi djelokrug, pa tako nijesu oni, već strani kraljevski savjetnici zapravo upravljali Ugarskom i Hrvatskom smatrajući ih naprosto pograničnim provincijalnim teritorijem sa zadaćom, da drži tursku pogibao daleko od nasljednih zemalja. Usljed toga opet se zgodi, da je bečki dvor Ugarsku i Hrvatsku, ako i ne pravno, ali ono faktički predao Turcima samo za to, da odvrati ratnu nevolju od sebe. Premda je evropsko javno mnijenje cara i kralja smatralo u borbi protiv Turčina glavnim zastupnikom, dvor je sam tu zastavu davno odbacio, pa se kroz pedeset godina neprestano mučio, da sklopi sa sultanom na svaki način mir. Svoj je cilj postigao, pa je od ugovora na ušću rijeke Žitve nedaleko Komorana (11. novembra 1606.) s portom neprekidno živio u miru.[2] No nijesu Ugarska i Hrvatska, jer je Turčin rekao, da se nije ,,vjenčao s Magjarima i Hrvatima, nego s Nijemcem", pa da tako nije dužan štediti Ugarske i Hrvatske. Dvor ne samo da nije branio ni Magjara ni Hrvata, već da portu ne razdražuje, naprosto im je zabranjivao samoobranu i odmazdu na turske napadaje. Turčin je dakle neprestano smetao mir Hrvatske i Ugarske sa svojim pljačkaškim napadajima i zulumima. Savremenici cijene godišnje na hiljadu duša kao poprječni gubitak, što su ih Ugarska i Hrvatska pretrpjele uslijed turskih napadaja. Samo na ropskom remenu otjerali su kroz po stoljeća ,,mira" preko 50.000 ljudi u roblje. Gubitkom ljudi dašto u najtješnjoj je svezi i propast imetka njihova, osiromašenje puka, otegoćenje mirnog i nesmetanog rada, te brzi pad svih narodnih sila.

Poradi toga Hrvatska i Ugarska nijesu više imale samostalnog životnog cilja : one nijesu više živjele za sebe, već tek za to, da pruže obrane nasljednim austrijskim zemljama i da odbijaju turske navale. Smatrali su ih, kako već rekosmo, jednostavnom krajinom i prema tome njima upravljali bez obzira na njihove potrebe i interese. Njihova zakonom zajamčena prava nijesu u Beču uzimali u obzir, dapače u to su doba imali kao cilj, da dokinu pravo slobodnog izbora kralja, premda je tada to pravo imalo više moralne vrijednosti, nego faktične sadržine. Evropa je doduše poznavala Ugarsku s Hrvatskom kao izborno kraljevstvo, no to je u to vrijeme bilo tek prividno. Ugri i Hrvati naime birali su vazda svojim kraljem habsburškoga prijestolonasljednika, a ako je to kadikad i išlo malo teže, kao za izbora Leopoldova god. 1655., našlo se ipak konačno sredstava za odstranjenje zaprjeka ; i tako je pravo izbora kralja ponajviše tek pojedincima nosilo koristi. Vladajuća porodica medjutim ipak je željela ugarsko-hrvatsko kraljevstvo učiniti nasljednim, i to stoga, da svoj medjunarodni ugled uveća, pa su pristaše te ideje naglašivali, da, ovrše li Magjari i Hrvati tu kraljevu želju, on će zato svu snagu upotrijebiti na oslobodjenje Ugarske i Hrvatske. Na tu poruku pak odgovarahu Magjari i Hrvati, neka dvor najprije oslobodi zemlju, a onda će oni austrijsku kuću izabrati vječnim gospodarom. Dašto, poslije gorkih iskustava od pet generacija (od 1527. dalje) teško su mogli vjerovati, da će kraljevska vlast prekinuti s tradicijonalnom svojom politikom i izvršiti od Ferdinanda I. nebrojno puta ponovljena obećanja o oslobodjenju Ugarske i Hrvatske. Na ugarskoj i hrvatskoj strani često se opet naglašivalo, kako bi vladajuća obitelj stekla zamjernu snagu i moć, kad bi doista iskupila svoju riječ. Ali toga nije dvor nikad htio da razumije, dapače on je pošao upravo protivnim pravcem : on se jedino interesovao za zapad, gdje je nastojao svoju moć uvećati, dok je pravi svoj poziv, naime da bude kao prirodni vodj u borbi i obrani protiv Islama, shvaćao tek tako, da je vo-

[1] Hrvati su o svom trošku od god. 1649. podržavali u Beču na dvoru agenta (agens aulicus).

[2] Mir je obnovljen i produžen 1615, 1625, 1642 i 1649.

djom samo onda, kad ga sultan napadne, a inače da ima kojim god načinom nastojati, da s portom bude na miru. Da postigne svoj cilj, izručio joj je (kako već rekosmo) Ugarsku i Hrvatsku, protiv čega su Magjari i Hrvati protestovali i jurišali na nj neprekidnim tužbama, a nekad i prijetnjama. Ali dvor ne samo da nije tih tužaba uvažio, već se sve više otudjivao od Magjara i Hrvata, jer da tobože „ne cijene žrtava, što za njih kralj čini". Zvali su ih razuzdancima, te konačno većma zamrzili od Turčina. Govorili su: „U Magjare (i Hrvate) ne možemo se pouzdavati" i: „Nije dobro, da Ugarska (i Hrvatska) osile", ili: „Ako si Magjar (ili Hrvat) i želiš dugo živjeti, nemoj biti pametan, nemoj biti hrabar i nemoj imati mnogo novaca". U tim riječima o Magjarima (i Hrvatima) skupljeno je čitavo mišljenje dvorsko o njima. U Beču su dapače još mislili — i to sasvim ozbiljno — da kad ne bi Ugarska bila raskidana na tri dijela, kao i Hrvatska, pa kad bi carska moć te zemlje oslobodila, odnosno sjedinila, tako da se one ne bi trebale više bojati Turčina, da ih više nitko ne bi mogao držati na uzdi, jer bi mjesto tudjega kralja koga god izmedju sebe stavili na prijestolje. Dapače, prema tvrdnji Franje Frankopana, jedan je ugledni savjetnik Leopoldov otvoreno izjavio: „Bolje je da bude i Beč turski, nego da Budim opet dodje u ruke Magjara!"

Pored ove glavne politike bečkoga dvora još je bilo nekih starih spornih pitanja izmedju Hrvatske, Ugarske i Austrije. U prvom je to redu k r a j i n a, koju je dvor sebi prisvojio kao svoj carski teritorij, izuzevši je ispod banske vlasti. Da je sebi većma osigura, namještao je u njoj kao časnike („cifrake", kako su ih Hrvati zvali) ponajviše Nijemce, dapače bilo je i dosta njemačke momčadi. Kako dvor ovih četa nije uredno plaćao, stale su one krasti i otimati, a pored toga još su (naročito časnici) nemoralan život provodile. Nadalje bilo je neprilika sa doseljenim u krajinu Srbima (Vlasima), naročito na Zrinsko-Frankopanskim imanjima; grofovi su tražili, da im došljaci budu kmetovi, jer stanuju na njihovoj zemlji, a oni opet nijesu htjeli da to budu, jer su došli da služe kao krajiški vojnici. Razumije se, u tom su svom otimanju Srbi nalazili glavnu potporu u njemačkim krajiškim časnicima i na dvoru.

Posljedica toga bješe zbliženje Hrvata Magjarima, i to na štetu hrvatskoga državnoga prava. „Hrvati na primjer, — kaže Smičiklas, — nijesu imali pravo birati palatina ugarskoga do ovoga vijeka (oko 1630.); sada sami mole, neka im se to pravo dade. Srećni su bili, kad su ga dobili, nadajući se u zaštitu palatinovu i „braće ugarske". Srećni su bili, kad je njihov podban dobio (1625.) uz bana glas i sijelo u velikaškoj kući Ugarske. Mnogi velikaši hrvatski počimali su Ugarsku smatrati svojom prvom, a Hrvatsku drugom domovinom, a na sve je to vodila jedna pomisao: da se zajednički obrane od nasilja njemačkoga".

Uslijed svega toga pukao je golem jaz izmedju glavnih ugarskih i hrvatskih velikaša te kraljevskoga dvora, koji je uvećavala neodoljiva mržnja s obiju strana. Mržnja se ova samo poveća, kad je poradi erdeljskih smutnja 1663. godine napokon planuo v e l i k i t u r s k i r a t, za kojim su toli željno vapili magjarski i hrvatski plemići.

Još prije pravoga sukoba, krajem juna 1660., kad je u Kaniži prigodom nekoga požara poletjela u zrak barutana, čime su utvrde gradske bile znatno oštećene, udari ban Nikola Zrinski na grad, te ga stade podsjedati. Na taj glas odmah izdade (17. jula) grof Porcija, glavni ministar bečki, strogi nalog banu, da se okani toga posla, pošto car nije nikako voljan, da se s Turčinom upusti u rat. Ta je zapovijed toliko razjedila Nikolu, da je u srdžbi bacio mač na zemlju, a onda se ojadjelim srcem vratio u Čakovac. No duboko uvjeren, da je sukob s Turskom samo pitanje kratkoga vremena, odluči se nakon obavljena posla na hrvatskom saboru, koji se krajem aprila 1661. sastao u Varaždinu, da sagradi nov grad na obranu kraljevstva hrvatskoga i Štajerske, a bio bi naperen u prvom redu protiv turske Kaniže. Ne zatraživši ni od koga dozvole za svoj naum, ban se odmah dade na posao, a besplatnu radnju dale su mu županije križevačka i varaždinska. Novi grad bi sagradjen na sastavcima Mure i Drave, te prozvan: N o v i Z r i n. Bojazan Nikole Zrinskoga pokaza se doskora opravdanom.

Glavni povod ratu bješe sudjelovanje erdeljskoga kneza G j u r e II. R á k ó c z y j a protiv izrične volje sultanove i careve u poljsko-švedskom ratu. Napušten od Šveda, a sramotno pobijen od Poljaka, morade se Rákóczy vratiti kući, gdje bi od porte prisiljen odreći se kneževske časti, našto zaredaše na erdeljskom prijestolu neki turski štićenici, a napokon M i h a j l o A p a f y (1661.—1690.). Kako se Rákóczy ne htjede pokoriti zapovijedi sultanovoj, niti priznati drugoga u Erdelju kao kneza, došlo je do sukoba, za kojih Rákóczy pogibe (7. juna 1660.), ostavivši udovicu S o f i j u B á t h ó r y, gorljivu katolikinju, i sina F r a n j u I. R á k ó c z y j a, budućega zeta Petra Zrinskoga. Smrt Gjure Rákóczyja i njegovo opiranje dadoše Turcima prilike, da se jače upletu u erdeljske poslove s jasnom tendencijom, da zemlju konačno pretvore u svoj pašaluk. U tu su svrhu zauzeli i ravno svojoj vlasti priklopili neke važnije gradove, a medju njima i Ve-

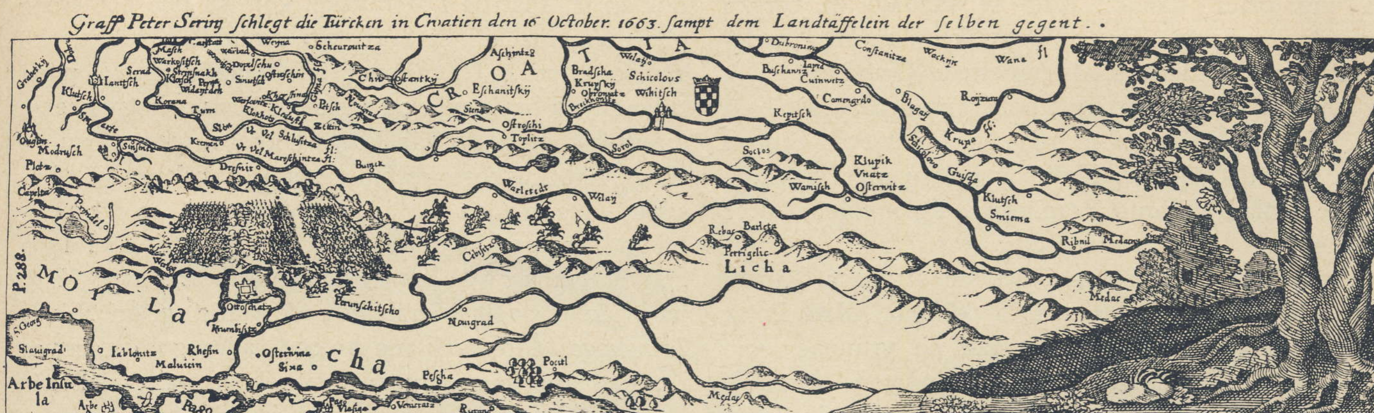

POBJEDA PETRA ZRINSKOGA NAD TURCIMA KOD OTOČCA 16. LISTOPADA 1663.
Po savremenoj slici iz Orteliusa.

liki Varadin (27. augusta 1660.). Medjutim je ovo napredovanje Turaka izazvalo reakciju bečkoga dvora, koji je Erdelj smatrao svojim vlasništvom. Rat je planuo 1663., a vodio se u Hrvatskoj i Ugarskoj, no ovdje krivnjom vrhovnoga generala austrijske vojske Rajmunda Montecuccolija ne samo da nije ništa učinjeno, već izgubljeno više utvrdjenih i važnijih mjesta, medju njima i Novi Zamki (Neuhäusel), dok je istodobno carski rezidenta kod porte S i m o n R e n i g e r moljakao za mir na osnovu punktacija od godine 1606.

Spram poraza na ugarskom bojištu tim slavnije odsijeva djelovanje braće Zrinskih. Ban Nikola ponajprije provali iz Medjumurja s 3.000 momaka nekako sve do blizu Budima, a onda vrativši se natrag potuče ametom kaniškoga pašu pod Novim Zrinom. Poslije ove pobjede on se opet dade put sjeverne Ugarske htijući u pomoć doći Novim Zamkima, ali vrhovni vojskovodja Montecuccoli otpremi ga natrag, jer da nema hrane za njegovu vojsku. Nakon pada Novih Zamaka nasta opće nezadovoljstvo s njemačkom ,,pomoćnom vojskom", te se sve oborilo na Montecuccolija, a slavilo bana Nikolu. Uopće treba naglasiti, da se u ovoj dvojici muževa inkarnirala izoštrena protimba izmedju dvora i naroda. Montecuccoli naime pokazao se sposobnim za ratnog naučenjaka u sobi, za teoretičara, ali nipošto ne na bojnom polju, gdje se htjelo više praktičnosti; austrijski je general bio pedantan jednako umujući i kombinirajući, šta da čini, ali tako, da zapravo nije učinio ništa plašeći se krize; šta više, on nije shvaćao svoju zadaću, kao da ima protiv Turčina što odlučna učiniti, već da neprijatelja što jače umori. Ova pak taktika nije imala nikake vrijednosti u boju s Turčinom, jer je taj bio osobito brz i odlučan. Junačke opet navale Nikole Zrinskoga posmatrao bi s porugljivim posmjehom, kao nešto, što nema nikake trajne vrijednosti. Odatle i neodoljiva mržnja, što je dijelila oba ova muža. Da se opravda, izdade Montecuccoli jedan anonimni pamflet, u kojem je pad Erdelja i uopće svu nedaću iste ratne godine 1663. pripisao ,,kukavnim i nepouzdanim Magjarima", a što se nije pobio s Turčinom, tumačio je tobože uzmakom njegovim. Na to je Nikola Zrinski, ljuto uvrijedjen i razjedjen, izdao anonimni odgovor, u kojem je ,,triumfatoru" skinuo bršljan s glave svjetujući mu krvavom ironijom: ,,Ako ti je mač kratak, skoči korak bliže! Iz tvojih riječi sikće mržnja — navedi što drugo, ako znaš. Cijeli narod ne diraj optužbom kukavičluka, ti kukavno pseto!"

Istodobno odlikovao se i Petar Zrinski. Ljeti 1663. provali on duboko u tursku zemlju, gdje je popalio više utvrda te se dobavio bogatoga plijena. Plijen je poslao naprijed s glavnom četom od 1200 momaka, a sam je zaostao u dušmanskom kraju s trista konjanika. No na povratku (početkom augusta) zakrči mu kod Rakovice izmedju Slunja i Drežnika put turska četa od 1300 ljudi pod vodstvom krupskog kapetana Deli paše Badanjkovića, koji Petra Zrinskoga pozove na dvoboj. Petar primi poziv; mejdandžije stadoše medju obje vojske, te se pobiše. Paša navalio je kopljem velikim bijesom na Petra, no taj ga je sa svoga konja još prije nego li je koplje promašilo ustrijelio. Kad to vidješe ostali Turci, uplašiše se utoliko, da su stali bježati, ali Petar za njima; do dvjesta ih sasiječe, a stotinu zarobi, pa se onda s pašinom glavom i robljem vrati u Karlovac. Na jesen uze se spremati, da podje za bratom Nikolom u sjevernu Ugarsku do Novih Zamaka, kad li stiže glas, da je Ali paša Čengić provalio iz Bosne s 10.000 ljudi u Hrvatsku, da zauzme Otočac i Brlog, a potom da podje na Kranjsku te je prisili,

da mu plaća danak. Kad se saznalo za tursku provalu, pobježe čuvar hrvatske krajine karlovački general Herbart Auersperg u Ljubljanu, dok se Petar Zrinski s 2.500 ljudi požuri pred pašu. Do boja je došlo dne 16. oktobra 1663. kod Jurjevih Stijena nedaleko od Otočca, a sudjelovao je u njem i šurjak Petrov mladi Franjo Frankopan. Iznenadjene prve turske čete biše podno gore rastjerane, no jezgra vojske čekala je napadaj s one strane u bojnom redu. Prvi napadaj Hrvata bi odbijen. Kad Petar Zrinski, stigavši sa 40 konjanika na vrhunac gore vidje gdje uzmiču njegovi ljudi, odmah se zaleti medju bjegunce, te ih stade lijepim i ružnim riječima tjerati natrag. Sada se razvi žestoka bitka, a kad je neki Turčin, koji je nekoć bio u ropstvu Petrovom, njega prepoznao i to dojavio paši rekavši: ,,Sada nam je kraj, bježmo!", Turci se preplaše, redovi se njihovi pomiješaše, te se konačno dadu u bijeg. Sam Petar okupao je za potjere ruke u krvi do lakata; 2000 njih, a medju njima i pašin sin, pak hercegovački i udbinski sandžak-begovi ostadoše mrtvi, 800 konja i 15 zastava bi zaplijenjeno, a 80 odličnih Turaka, medju njima i sam Ali paša Čengić zarobljeno. Gubitak Petrov nije bio gotovo nikaki. Koliko god je ova slavna pobjeda proslavila Petra po cijelom svijetu, toliko mu je i neprilika donijela. Uza sve to, što se onako kukavno i sramotno ponio, karlovački general Herbart Auersperg ipak je imao obraza, da sebi prisvoji Ali pašu Čengića, dašto radi velike otkupnine, te da podjedno u Beč tuži grofa Petra s neposlušnosti!

Skoro po tom zaključi hrvatski sabor u Varaždinu (12. decembra), da se ima odmah sazvati opći ustanak protiv Turčina, a na to se dade ban Nikola početkom 1664. na svoju glasovitu z i m s k u v o j n u, kojoj se svrha bila razoriti turski most preko Drave kod Osijeka. Zrinskomu se pridruži jošte jedan dio njemačkih i magjarskih četa, tako, da se u svemu našlo na okupu oko 25.000 ljudi. Redom padoše Brezovica, Baboča i Barč, a onda skrene ban na Siget i Pečuh, kojim uništi predgradja, dok tvrdjave same ne zauze. Od Pečuha podje s jednim dijelom konjaništva na Dravu kod Osijeka, te tude spali od Sulejmana jošte sagradjeni glasoviti turski most. Poslije toga povrati se ban Nikola natrag i uzme u aprilu podsjedati Kanižu, ali kad se uvjeri, da je ipak preslab, da grad osvoji i kad se već pročulo, da dolazi gradu u pomoć sam veliki vezir s ogromnom vojskom, napusti svaki posao.

Pobjeda Petrova kod Otočca i srećne vojne Nikoline neobično proslaviše braću po cijelom kršćanstvu. Hrvatska, Štajerska i Kranjska, koje su oni branili, ostale su poštedjene od turskoga bijesa, dok su iz Austrije i Moravske, koje su bile povjerene obrani njemačkih četa, Tatari odvukli u roblje oko 100.000 ljudi! U Čakovac su dolazila pisma puna priznanja i hrabrenja od saskoga i bavarskoga kneza, mantovskoga i toskanskoga hercega, pak španjolskoga i francuskoga kralja, te pape rimskoga. Z r i n s k e p o m a g a t i r i j e č i m a i n o v c e m b i l o j e t o l i k o, k o l i k o č i n i t i u s l u g u c i j e l o m k r š ć a n s t v u. Osobito Ludovik XIV. na svaki je način iskazivao poštovanje spram Nikole Zrinskoga darovavši mu 10.000 talira gotova novca i odlikovavši ga naslovom francuskoga paire-a. Braća Zrinski bila su u početku godine 1664. na vrhuncu svoje slave, što je prirodjeni im ponos samo još većma podizalo, a neodoljivu mržnju spram Nijemaca još bolje raspirilo. Ali i Hrvati gledali su na njih s velikim pouzdanjem nadajući se spasu, a naročito od bana, dapače medju narodom nastalo je vjerovanje, da će se banu pridružiti i turski kršćani. Eto što piše vladika G a v r o M i j a k i ć u jednom hrvatskom pismu zagrebačkom biskupu Petru Petretiću dne 4. juna 1664.: ,,Kažu, da su Turci na po mrtvi bojeći se obadviju Zrinskih. Ufanje božje dobit će sada kristjani, naš presvetli car i gospodin ban. I tako kažu: ako izide doli (t. j. u Bosnu) ban, pristati će k njemu sto jezer kristjana, Vlaha i Bošnjaci, i hoće se biti s Turčinom, a nami su u pomoć. A zemlja je turska većma gladna nego li naša."

Znajući, da će se iste godine 1664. odlučni megdan dijeliti, bečki je dvor zatražio pomoći od svega kršćanstva. Odazvaše mu se u prvom redu carstvo njemačko i Ludovik XIV., koji posla na ljeto 1664. Leopoldu 6.000 hrabre momčadi pod vodstvom hercega de la Feuillade, grofa Colignyja, markiza Guitryja i još nekih drugih. I odista, u maju započe veliki vezir Ahmed Köpröli rat i to tako, da se odlučio ponajprije kazniti braću Zrinske. Početkom juna pade pod Novi Zrin te ga stade podsjedati. Doskora se ovdje nadje čitava Leopoldova vojska pod komandom Montecuccolijevom, a taj mjesto da grad brani, kako su to zahtijevali Hrvati i Magjari, odluči se predati ga Turčinu kao ,,nepotrebnu točku". Novi Zrin pade u turske ruke 30. juna; još istoga dana dojavio je o tom kobnom dogodjaju Nikola Zrinski gradačkom ratnom vijeću ovako: ,,Teškom žalošću imam vam, blagorodna gospodo, javiti nečuven čin, kojemu nema u historiji premca. Jutros zauzeo je dušmanin Novi Zrin, komu su temelji i zidovi bili neozledjeni, pred očima naše velike vojske, tako reći samo jednim udarcem sablje . . . a gospodin Montecuccoli nije na njegovu obranu ni sablje povukao." Osvojivši Novi Zrin veliki ga vezir razruši, te krene na sjever prema Rabi, a Montecuccoli za njim.

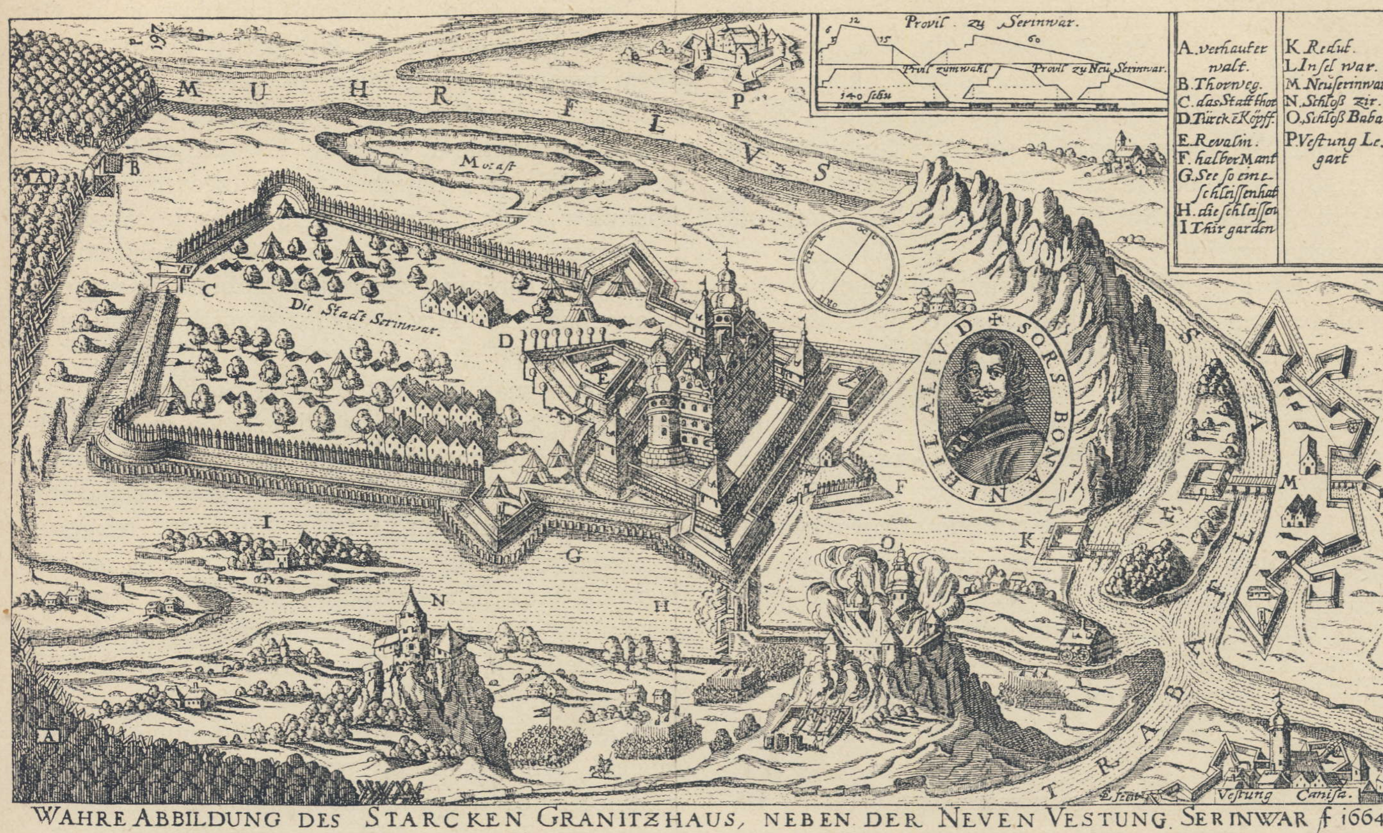

TVRDJAVA NOVI ZRINJ.
Po savremenoj slici.

Teško uvrijedjen podje sada Nikola Zrinski u Beč kralju, da se potuži, dok je Petar preuzeo obranu Medjumurja. Stigavši onamo zatraži audijenciju, no kralj pod dojmom svojih njemačkih doglavnika dade pravo Montecuccoliju, našto se Nikola odreče ogorčenom zlovoljom zapovjedništva nad svojim četama. Dvor je primio vrlo ravnodušno njegovo odreknuće ; ta upravo u taj mah stigla je u Beč radosna vijest, da je kršćanska vojska dne 1. augusta 1664. slavno potukla velikoga vezira Ahmeda Köprölija za prelaza preko Rabe kod Sv. Gottharda. To je jedna od najsjajnijih pobjeda kršćanskih i početak onoga niza srećnih vojna, koje upropastiše osmanlijsko carstvo.

Uza sve to Montecuccoli nije imao ni volje ni srca da izrabi uspjeh svoj i da se dade u potjeru za velikim vezirom, već je jedino mislio na to, kako će Leopoldu poslati u znak pobjede jednu dragocjenu sablju, te svoje zasluge što sjajnije prikazati. Veliki vezir Ahmed Köpröli mogao je uslijed toga pribrati svoju vojsku, dati joj malo odmora, te se onda nesmetano povući preko Körmenda do Vasvára, gdje je s carskim rezidentom Simonom Renigerom, koji je već prije iz Beograda došao u njegov tabor, tajno sklopio mir na veliko veselje Montecuccolijevo. Glede uvjeta složiše se veliki vezir i carski rezident 10. augusta, 11. ih potpisaše, a 15. otpremiše u Beč. Isprava o miru sastojala se od deset članaka, kojim je jezgra ova : Carska i turska vojska ostavljaju Erdelj, a Mihajla Apafyja priznaju i car i sultan knezom erdeljskim ; po njegovoj smrti Erdelj će sebi slobodno izabrati novoga kneza. Turci pridržaju sve, što su osvojili tekom godine 1660.—1663., naročito Veliki Varadin i Nove Zamke ; naprotiv, s ugarske i hrvatske strane ima se porušiti tvrdjava Székelyhid blizu Velikog Varadina, dok se od Turčina nedavno porušeni Novi Zrin ne smije više podići. U znak prijateljstva Leopold će iza četiri mjeseca počastiti sultana jedan put za uvijek darom (a ne gotovim novcem) u vrijednosti od 200.000 for., koji će mu sultan uzvratiti. Mir se sklapa na dvadeset godina, a ima ostati tajnom sve dok ga Leopold javno ne oglasi. Poradi toga ne će se neprijateljstva odmah prekinuti, nego na oko još kroz neko vrijeme dalje voditi.

I odista, poslije ovih pregovora veliki je vezir sa svojom vojskom pošao prama Ostrogonu, a Montecuccoli za njim spremajući se udariti na grad, ali napustivši tobože tu osnovu utabori se kod Glo-

govca na Njitri, a veliki se vezir smjesti u susjednim Novim Zamkima. Već se mislilo, da će i opet doći do krvava boja, kadno stiže glasnik, koji protiv svakoga očekivanja javi obim vojskama, da je sklopljen mir. Nakon potpisa Leopoldova naime predade dne 27. septembra rezident Reniger ispravu velikom veziru Ahmedu Köpröliju. Tim je činom turski rat iznenada svršio.

Ovaj je sramotni mir iza sjajne Sv. Gotthardske pobjede upravo presenetio sav svijet. U Njemačkoj se vikalo na sva usta, da ga je Leopold samo za to brže bolje sklopio, da se može nesmetano vjenčati sa španjolskom princesom Margaretom Terezijom; stoga treba da stališi odsada budu oprezniji u votiranju pomoći na saboru, a pored toga još im je krivo bilo i to, da ga je Leopold potajno sklopio bez njihova sudjelovanja. U Francuskoj držao je Ludovik XIV., da je mir naperen protiv njega, jer će tako Leopold imati slobodne ruke na zapadu. Venecija, koja je još od 1645. s Turskom bila u ,,kandijskom" ratu, takodjer se uskomešala, jer je znala, da će porta sada okrenuti svu svoju silu protiv nje.

Ali kud i kamo je gore raspoloženje bilo u Hrvatskoj i Ugarskoj, gdje je primljena vijest o vasvárskom miru gnjušanjem i užasnim ogorčenjem, jer je javno mnijenje kroz više godina željelo i glasno tražilo rat iščekujući jedino od njega izliječenje narodnih nevolja. A sada eto nakon slavnih vojnih djela braće Zrinskih i nakon pobjede kod Sv. Gottharda, nenadano su uništene sve nade! Ogorčenje pak pogoršalo je širenje dviju lažnih glasina o dvjema tajnim klauzulama u ispravi, naime da Turci ne će pomagati Magjara, ma radio dvor s njima što mu drago, i drugo, da je Turcima dan slobodan prolaz kroz Hrvatsku u Italiju na mletačko zemljište. Prema tome rat sam ne samo da nije ništa popravio, nego je stanje pučanstva učinio upravo neizdrživim uza sve to, što upravo nema riječi, koje bi mogle opisati, što su sve kroz vrijeme dvogodišnjega rata prepatile Ugarska i Hrvatska, a naročito Ugarska. Ta zdvojnost naroda bila je tolika, da su mnogi prešli na tursko zemljište, ne bi li se tako obranili od turskih napadaja. Pa tako je sada svak osjećao, da je Turčin gospodar; dosele se mislilo, da bečki dvor ne može da oslobodi zemlje, vasvárski je mir pokazao, da je ne će. Dvor je doduše za izgovor iznio protiv nastavka rata umor vojske i pomanjkanje hrane, ali svi su znali, da su pravi razlozi sasvim drugi, usljed čega se mržnja protiv Nijemaca samo još jače raspirila: sukob izmedju naroda i dvora, odnosno hrvatstva i magjarstva te Nijemaca, bijaše neizbježiv.

Dvor je dobro poznavao raspoloženje u Hrvatskoj i Ugarskoj, ali je slabo za nj mario, dapače glavni ministar, knez Porcija, priznao je malo poslije sklopljena mira francuskom poslaniku u Beču, generalu Gremonville-u, otvoreno konačne ciljeve dvorske politike; pod dojmom toga razgovora javio je poslanik u Pariz: ,,Sve u svem, svrha je careva, da u Ugarskoj i Hrvatskoj provede najabsolutističnije vladanje." Osjećajući se sami preslabima za uspješan otpor, Magjari i Hrvati uzeše pomišljati na tudju pomoć.

U prvi mah pomišljalo se na poljsku i švedsku pomoć, ali kad se doskora uvidjelo, da se na te države ne može računati, onda se javno mnijenje okrenulo Veneciji i Francuskoj. Kako je Venecija istodobno bila u teškom ratu s Turskom, razjasnilo se ubrzo, da se ni na nju ne može misliti, pa tako je ostala samo Francuska. Već kakih sto i pedeset godina bijaše ona u borbi s Habsburgovcima s težnjom, da uskoleba njihov svjetski položaj. Ludovik XIV. bio je jedan od najsposobnijih zastupnika ove tradicionalne politike, no nije se služio samo ubojnim oružjem, već i pameću, spretnošću i diplomatskom vještinom. Još u aprilu 1663. javio je mletački poslanik Petar de Bonzy, biskup bezièrski, svome kralju, kako su Hrvati, Erdeljci i Magjari do skrajnosti ogorčeni s Leopoldova postupka i turskih nevolja, pa s toga svjetova: ,,Vaše bi se Veličanstvo moglo tim nezadovoljstvom okoristiti već i za to, da Vas Austrija ne smeta u španjolskim poslovima. Trebalo bi naći ljudi, koji će znati točno vršiti naputke Francuske i unaprijediti njezine interese." Ludovik XIV. poslušao je savjet svoga pouzdanika. Pozivu Leopoldovu za pomoć odazvao se vrlo rado, ali ne toliko za to, da se pokaže pomirljiv spram bečkoga dvora, koliko da stupi u dodir s nezadovoljnim Magjarima i Hrvatima.

Na glas o sjajnoj ,,zimskoj vojni" Ludovik XIV. obasuo je bana hrvatskoga, kako vidjesmo, pozdravnim pismom i častima, dapače poslao mu je i gotova novca, ,,da i nadalje čini usluge kršćanstvu". To je bilo baš za podsade kaniške, kad je ban imao neprilika s Nijemcima, koji ga ne htjedoše valjano pomoći, da uzmogne grad osvojiti. Sa začudjenjem primi Nikola Zrinski novac, te se potom toplim riječima zahvali kralju. No umni ban brzo se domisli, da su Ludovika XIV. mogli voditi i dublji razlozi, pa stoga se odluči na dalji korak. U sporazumu sa bratom poslao je dne 12. maja 1664. Petar Zrinski iz Graca baruna Reifenberga, opunomoćenika mainckoga kneza izbornika, Ludoviku XIV. s uljudnim pismom, u kojem mu ponudi svoju i bratovu službu u svrhu tajnog saveza. No kralj se ne htjede taj puta

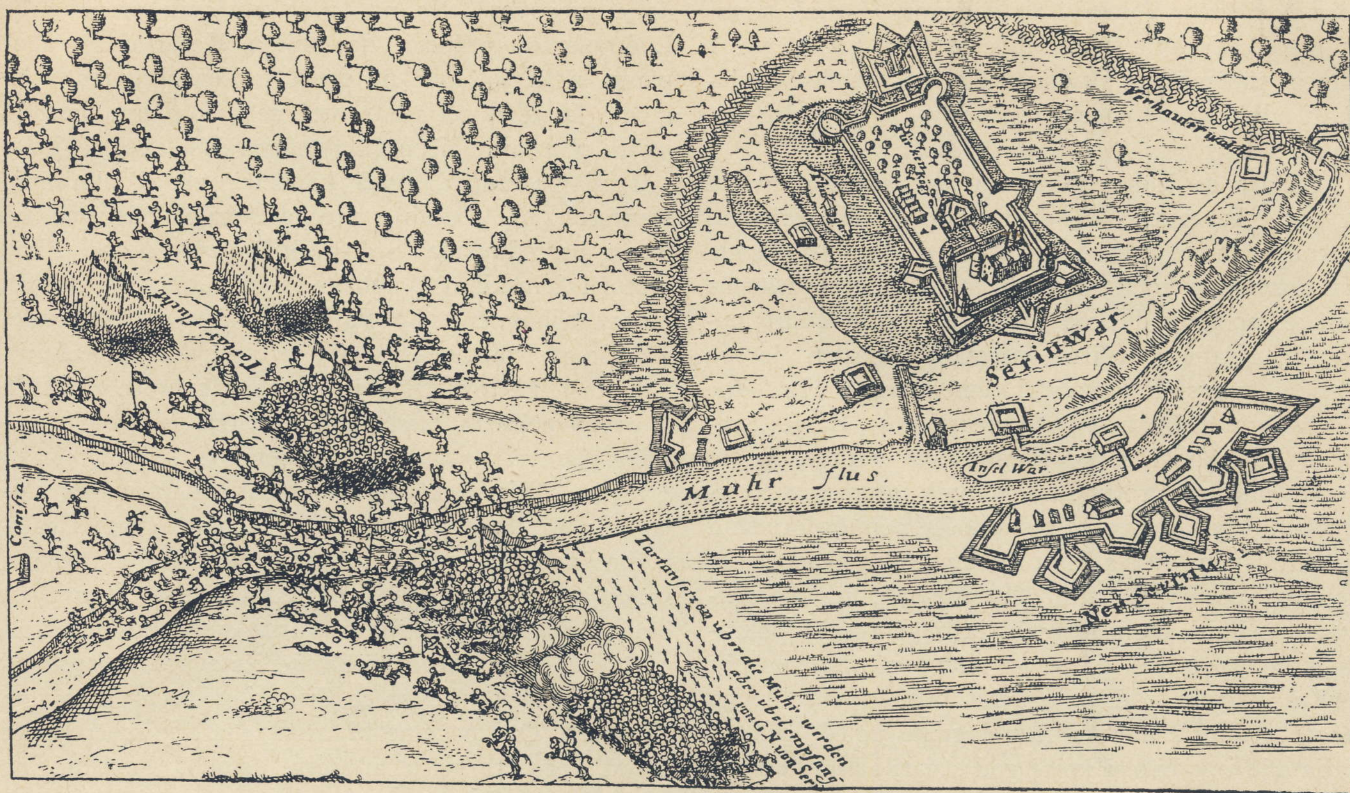

NOVI ZRINJ I OKOLICA.

jasnije izjaviti, jer dne 25. jula odgovori braći sasvim općenito, ističući, kako nitko bolje od njega ne cijeni zasluga njihovih u obrani kršćanstva, pa da će stoga uvijek rado prihvatiti zgodu, da im uzmogne iskazati svoje poštovanje spram njih. Malo zatim upozna se Nikola Zrinski lično s nekim odličnim Francuzima, koji su došli u Ugarsku s pomoćnom vojskom ; to je bilo poslije Sv. Gotthardske bitke u Beču, kad je uvrijedjeni ban uzalud tražio zadovoljštinu. Francuzima se osobito dopao stasiti i zanosni junak, o čijim su djelima toliko čuli i u kojem su našli još i rijetko obrazovana muža. „Vi ste bili naš vodja u pobjedi, rekoše mu, jer nas je baš vaš primjer oduševljavao !" Doskora se razvi izmedju njih razgovor o tužnom stanju Ugarske i Hrvatske ; Francuzi ne propustiše uvjeravati Nikolu Zrinskoga o zaštiti Ludovika XIV., a naročito je markiz Guitry, jedan od dvorjanika kraljevih, izjavio, da bi najbolje bilo, da Magjari i Hrvati izaberu Ludovika XIV. svojim kraljem, a Nikola Zrinski, da mu bude namjesnikom ; kad se to zbude, onda će Magjari i Hrvati lako opet od Turčina natrag osvojiti izgubljene dijelove svoje domovine. Ovo je druženje s Francuzima bilo od odsudne važnosti po oba brata.

Tek što se ban povratio u Čakovac, pošalje Petar sredinom septembra 1664. umnu svoju ženu Katarinu u Veneciju, da ondje stupi u dodir s francuskim poslanikom, biskupom Petrom de Bonzy. Grofica nije lično došla k njemu, tobože jer je znala samo hrvatski, već ga je dala potražiti po nekom francuskom kapucinu, vještom hrvatskom jeziku. Preko njega predložila je poslaniku ponudu, da su braća Zrinski, pošto Leopold i njegovi doglavnici s njima vrlo nedolično postupaju, spremni staviti se pod pokroviteljstvo Ludovika XIV. ; ako ih kralj primi, voljni su podići u Ugarskoj i Hrvatskoj bunu, jer je plemstvo jako ogorčeno i jedva čeka da izabere drugoga kralja ; grof Petar upravo gori od želje, da uzmogne biti Ludoviku XIV. na službu i da se za nj bori ; imanja su njegova u Hrvatskoj ogromna, on posjeduje i jednu luku imenom Bakar, koja može primiti u se čitavu vojsku ili obratno ukrcati je za prevoz preko mora u Italiju, ako bi to trebalo Njegovom Veličanstvu. I Nikola Zrinski ima svoje posjede i vojsku, a obojica zapovijedaju svojim četama sasvim nezavisno. Ako bi Ludovik XIV. njih pronašao dostojnim svoje milosti i vrsnima za svoju službu, žele stupiti s njime u tajni savez. Da se uglave potankosti ugovora, poći će obojica u Bakar, gdje bi se sporazumjeli s njegovim opunomoćenikom, ili ako kralj drži zgodnijim, poradi bojazni pred bečkim uhodama, poslat će pouzdana

*

svoga čovjeka u Veneciju na dogovor. U znak pouzdanja pak pripravni su kao taoce dati kralju oba svoja jedinca pod izlikom studija u Parizu. Grofica će dočekati odgovor u Veneciji ili Padovi, ili gdje drugdje u okolici.

Biskup de Bonzy poslao je taj izvještaj kralju 27. septembra s izjavom, da ponudu grofova Zrinskih smatra važnom, jer je uvjeren, da bi ona mogla lišiti austrijsku kuću na njenu štetu i sramotu krune ugarske, no ipak da kod toga treba vrlo mudro postupati. Kraljev opširni odgovor otposlan je po ministru vanjskih posala Lionne-u iz Pariza dne 17. oktobra. Odmah u početku ističe se, da je „sramotni" vasvárski mir okrenuo sve prilike, pošto je očito naperen protiv Ludovikovih interesa u Nizozemskoj. Stoga on prihvaća s radošću ponudu Zrinskih i nalaže svom mletačkom poslaniku, da po onom kapucinu poruči Katarini Frankopanki, da je pripravan primiti njenog muža i djevera pod pokroviteljstvo uz uvjet, da se oni stave u posvemašnju zaštitu njegovu i da njegovim interesima odlučno služe stavljajući mu na raspolaganje ugled, položaj i prijatelje i to bilo u kojoj god stvari i bilo kad mu drago ; dašto, sve to ima ostati tajna. Stoga razloga ne drži kralj zgodnim, da bi grofovi došli u Bakar, jer bi se to moglo pričiniti neobičnim, već neka pošalju opunomoćenika u Veneciju njegovom poslaniku s točnom uputom glede svojih želja, a onda će im kralj odrediti dužnosti. Kad ugovor bude gotov, mogu grofovi doći u Bakar, da ga potpišu, a tako isto mogu i svoje sinove poslati u Francusku, da vide zemlju ili da ondje uče. Medjutim neka poslanik Zrinske nagovara, da dignu bunu u Ugarskoj i Hrvatskoj, jer bez toga Ludovik XIV. ne daje mnogo za čitavu stvar, pošto želi da ima takovo sredstvo u svojim rukama, kojim će dovesti Leopolda u nepriliku još prije, nego li bi mu on mogao pokvariti račune. Buntovnike nipošto ne smiju pomagati Turci, već samo kršćani. No prije svega treba da se poslanik svakako dobro informira, da li grofovi u istinu imadu potrebnu moć i upliv, da dignu bunu bilo pod izlikom izbora novoga kralja, bilo s kojih mu drago inih razloga, a onda šta namjeravaju u takovu slučaju Magjari i Hrvati učiniti, na koga misle i kakova bi uloga u toj glumi zapala Ludovika XIV. Tek nakon toga može se poslanik upustiti u dalje pregovore.

Biskup Bonzy nastavio je potom prema uputi kraljevoj raspravljanja. Uslijed toga saznao je od onog kapucina, da su i braća Zrinski poslije vasvárskoga mira neobično ogorčena i kivna, te da jedva čekaju kraljev odgovor. Dapače Petar Zrinski izjavio se spremnim doći u Veneciju, da lično povede dalje pregovore. No na to se poslanik prema želji Ludovikovoj požurio, da objavi Katarini Frankopanki, neka joj muž ne dodje u Veneciju, jer bi to moglo kome u oči pasti, već neka k njemu pošalje jednu pouzdanu ličnost, a to tim više, što je i dosadanji posrednik, onaj kapucin, zbog „umirenja savjesti", uz obećanje vječne šutnje, odstupio od daljeg posredovanja. Sada je k Bonzyju došao u ime grofova Zrinskih neki ugledni i imućni hrvatski plemić, rodjak njihov, čije nam se ime na žalost nije sačuvalo, a za koga Francuz kaže, da je bio glavni pouzdanik i pristaša Petrov. Ovaj je pouzdanik braće Zrinskih u prvoj polovini novembra podastr'o biskupu Bonzyju pismeni sastavak, u kojem je izjavio, kako Ugarska i Hrvatska pod njemačkom upravom propadaju, pa da stoga obje zemlje poradi spasa i oslobodjenja svoga žele birati novoga kralja ; krunu sv. Stjepana nude Ljudoviku XIV. Da se ta namjera braće Zrinskih uzmogne ostvariti, neka pošalje kralj u Bakar svoje ratno brodovlje i novaca za opskrbu kopnene vojske, jer su se Zrinski u dugim ratovima izmoždili. Oni inače ne bi tražili materijalne potpore ni od koga, te su u interesu uspjeha spremni na svaku žrtvu. Samo zato i jeste Petar pridržao podgeneralat u hrvatskoj krajini, da može čete upotrijebiti za svoju osnovu. Sa sjedinjenom Francuskom, onda plaćeničkom i njegovom krajiškom vojskom, ukupno sa kakih 40.000 momaka, provalili bi Zrinski na tursko zemljište, te tako izazvali i započeli rat za oslobodjenje. Za toga rata skinuli bi Leopolda s ugarsko-hrvatskoga prijestola, te izabrali Ludovika XIV. Kad osnova uspije, Zrinski traže za sebe ugledne i njih dolične službe.

Bonzy je na sve ove konkretne predloge odgovarao samo općenitim frazama. Glede budućnosti Zrinskih primijetio je, da će samo od njih zavisiti, koju li će službu sebi izabrati, a glede rata protiv Turčina izjavi, da bi bolje bilo samo bunu podići protiv Leopolda, tobože poradi bojazni, da bi rat mogao za njih i rdjavo ispasti, a onda bi ih Leopold zacijelo prepustio bijesu i osveti turskoj. S hrvatskim je plemićem konačno tako dovršio, da mu je kazao, neka se za tri tjedna opet vrati u Veneciju s potpunom punomoći braće Zrinskih i potankim zahtjevima. Onda će mu poslanik kazati, šta Ludovik XIV. drži o ispražnjenju i popunjenju ugar.-hrvatskog prijestola. U Pariz opet javio je Bonzy, da je ugled Zrinskih prema dobivenim informacijama velik i općenit, a to bi možda mogli potvrditi i oni francuski časnici, koji su nedavno bili u ugarskom ratu. Malo potom (22. novembra) dopuni izvještaj time, da je moć Zrinskih u jugozapadnoj Ugarskoj i Hrvatskoj tolika, da bi samo od svojih kmetova mogli do 8000

SMRT GROFA NIKOLE ZRINSKOGA.
Po savremenom letku.

momaka podići na noge, a po okolišnim od Turčina podjarmljenim krajevima, da bi im se dapače pridružilo 20 do 25.000 konjanika. Podjedno javi poslanik, da mu je grofica Katarina prije odlaska iz Venecije (14. novembra) poručila, da će i Gornja Ugarska poduprijeti njihove težnje, jer da najmožniji velikaš onoga kraja, Franjo Rákóczy, hoće da uzme njezinu kćer Jelenu, dok će joj se sin Ivan zaručiti Franjinom sestrom.

Time su dovršena raspravljanja u Veneciji. Ludovik XIV. brzo je uvidio, da je gotovo nemoguće, ili bar beskorisno, da ga Magjari i Hrvati izaberu svojim kraljem i to poglavito stoga, što je došao do uvjerenja, da će mnogo bolje učiniti, ostane li još neko vrijeme u prijateljstvu s Leopoldom, nego li da primi dvojbene usluge pojedinih ugarskih i hrvatskih nezadovoljnih velikaša. Osim toga trebao je biskupa Bonzyja drugdje, jer ga je 28. novembra premjestio u Varšavu u Poljsku. Time je Venecija prestala biti središtem rasprava. Od sada biti će to Beč, kuda je Ludovik XIV. još u augustu imenovao poslanikom svojim jednoga od najlukavijih diplomata svojih, chevalier de Gremonville-a. To je bio muž rijetkog uma, lukav, pun krijeposti i grijeha svoga doba. U Beču je svakomu udvarao, poznavao slabosti muških i ženskih, te ih izrabljivao. U brzo ga svi zavolješe, a naročito sam Leopold, koji se njegovim šalama uvijek znao od srca nasmijati. Sve mu je to mnogo pomoglo, da je mogao u obilnoj mjeri zadovoljavati svojoj dužnosti, naime, da posveti svemu, što se zgadja u zemljama Leopoldovim budnu pažnju. U tu svrhu tražio je i on dodira s nezadovoljnim Magjarima i Hrvatima ne znajući inače ništa za pregovaranja Bonzyjeva, a naročito s Nikolom Zrinskim.

U doba pregovora s Bonzyjem, što su ih vodili Petar Zrinski i Katarina, stajao je Nikola mudro i oprezno u pozadini, dapače kao da se uopće ničim

drugim ne bavi, već jedino svojim banskim poslovima, sazvao je za 23. oktobra sabor hrvatski u Varaždin. Sabor se kroz više dana pod Nikolinim predsjedanjem pozabavio odredjenjem dvogodišnjega poreza, utjeranjem zaostaloga, plaćama časnika i vojnika, uspostavom opće sigurnosti i još nekim drugim zemaljskim poslovima. Poslije sabora vrati se ban u Čakovac, a onda stupi u dodir s nadbiskupom ostrogonskim, Gjurom Lippayem, koji je poradi narodne nevolje i vasvárskoga mira postao od ponizna popa ljut i odrješit oporbenjak i pristaša Nikolin. No još se više družio s glavnim svojim magjarskim pouzdanikom, šopronskim odvjetnikom Stjepanom Vitnyédyjem, protestantom, oduševljenim magjarskim rodoljubom i iskrenim prijateljem Francuza. Ni palatin Franjo Wesselényi nije bio s mirom zadovoljan, ali u taj mah nije ništa mogao da radi, jer mu toga kostobolja nije dala. Konačno ni državni sudac Franjo Nádasdy nije se oduševljavao za mir, samo se za sada još držao po strani. Svi su ti glavni velikaši državni, a uz njih i ostalo plemstvo, jednoglasno smatrali vasvárski mir očitom povrjedom ustava, pošto kod sklapanja nijesu bili nazočni ni ugarski ni hrvatski velikaši, kao što je to bilo godine 1606., kad se utanačivao mir s Turčinom na ušću rijeke Žitve. Usljed toga zatražiše od dvora, da sazove što prije zajednički sabor u Požun, a osim toga, da povuče iz Ugarske zaostale njemačke čete, koje su ondje bile u prvom redu samo za to, da paze na Magjare. Medjutim dvor se slabo obazirao na sve te tužbe, već se jedino odlučio sazvati za 25. novembra u Beč konferenciju glavnih ugarskih i hrvatskih velikaša, da pred njima opravda vasvárski mir i da umiri razljućenu gospodu.

Duševni i prirodni vodja nezadovoljnika bijaše Nikola Zrinski, oko kojega se skupiše ne samo katolici, već i protestanti. To je brzo opazio i Gremonville; on javi u Pariz, da bi se Ludovik XIV. upravo sada najbolje mogao okoristiti nezadovoljstvom u Ugarskoj i Hrvatskoj, ali samo za taj slučaj, ako dade brzu i znatnu pomoć. Vodja i provodič velike osnove mogao bi biti jedini Nikola Zrinski sa velike popularnosti i čestitosti svoje. Poradi toga francuski je poslanik gledao kako bi došao u dodir s banom hrvatskim; želja mu se djelomično skoro ispunila. Početkom novembra posjetio ga je u Beču mladi erdeljski velikaš Nikola Bethlen, što je Francuza osobito obradovalo. Da se što bolje informira o ugarskim prilikama, sastajao se često s njime, tobože pod izlikom, da kani od njega kupiti konja. Konačno nagovori Gremonville mladog Erdeljca, da ode do Čakovca, te da ondje sazna misli i nakane banove. I odista, Bethlen je otputovao 6. novembra iz Beča, te 13. stigao u Čakovac, gdje je našao Nikolu Gusića, plemića hrvatskoga, i Pavla Zichyja, plemića magjarskoga. Erdeljac odmah po dolasku svom povjerljivo ubavijesti bana o simpatijama Gremonvilleovim, što ga je veoma obradovalo, jer je kroz sve vrijeme nestrpljivo čekao odgovor Ludovika XIV. preko biskupa Bonzyja. Stoga zamoli Bethlena, neka javi poslaniku u Beč, da će ga po dolasku svom posjetiti. Malo poslije Bethlena došao je u Čakovac i Vitnyédy, te donese banu glas, da se u Beču na dvoru saznalo, da su on i brat mu Petar u Veneciji pregovarali s francuskim poslanikom; stoga neka ne ide u Beč na konferenciju, jer je lična sigurnost njegova u opasnosti. Ali Nikola Zrinski ne dade se nagovoriti, pa odlučno zaključi, da će ipak poći: „Ako se pošteno i nedužno borim za istinu i narod, nijesam još ništa zgriješio, reče ban, a nijesam jedini, koji ovaj sramotni mir s Turčinom ne odobravam". Za dan odlaska odredio je 20. novembra; no sudbina odredila je drugčije.

Bilo je lijepo jesensko vrijeme. Da pozabavi sebe i goste, odilazio bi Nikola Zrinski svaki dan poslije ručka u lov. Na 18. novembra izišli su takodjer u susjedni Koršenečki lug na kočijama. U prvoj sjedio je uz bana Bethlen, a sučelno njima Vitnyédy. Čitav dogodjaj opisuje isti Bethlen u svojim memoarima ovako: „Otišli smo u lov. Zrinski skinuvši velike čižme ušao je s puškom u šumu, te je sam uhodareći za zvjeri ustrijelio velikog vepra, a isto tako još i njegova pješačka družina; tim je lov za taj dan svršio. Već smo se sastali kod kočije, a kad je došao i ban, htjedosmo poći kući. Bilo je pred noć. Medjutim nanese onamo kob nekoga lovca imenom Stjepana Paku, koji reče hrvatskim jezikom: „Nastrijelio sam jednog vepra i išao za njegovom krvi; kad bi za njim pošli, mogli bi ga ubiti." Čuvši to Nikola Zrinski, odmah nam reče, videći, da se i mi spremamo: „Djeco, samo ostanite ovdje", a Vitnyédyju i Gusiću: „Razgovarajte samo s gospodom, da vidim što to govori ova bena, — odmah ću se vratiti." Uzjašio je konja s kratkom puškom u ruci, pa je potjerao za Pakom; za banom pošla su još dva dvorjanika, Mailani i ljubamac njegov Angelini, pa onda konjušnik. Mi smo ostali kod kočije i razgovarali. Najednom naglo dojaše jedan banov pratilac, pa reče: „Brzo kočiju, tamo je gospodar!" Odjurismo, što brže mogosmo, a ja sam onda pješke potrčao u guštaru, gdje vidjeh bana tamo ležati i kako mi se činilo, žila kucavica još mu je na lijevoj ruci slabo kucala, no oči mu bijahu zatvorene i nije govorio. Mailani je onda pripovijedao, kako je ban pošao za Pakom za krvavim tragom u šumu, i dok su oni vezali konje, začu se iznenada zapomaganje; bješe

to glas Pakin. Mailani je najprije stigao i vidje, kako se Paka popeo na jedno drvo, dok je Nikola Zrinski ležao licem na zemlji, a vepar na njegovim ledjima. Mailani je na to u nj pucao, našto je vepar pobjegao. Sada stigoše Gusić i Angelini, dok je ban ustao i kazao : ,,Zlo je postupao sa mnom vepar, ali evo jedno drvo (koje je i u boju sobom nosio u džepu), kojim ćete zaustaviti krv rane ; to je vrlo dobro.“ No uzalud su sve pokušali ; krv je samo curila. Najprije je ban sjedio, onda je legao, napokon je morao umrijeti, jer su mu na glavi bile tri rane : jedna je išla s lijeva iznad uha na kosti glave, a zub veprov gadno je prorezao kožu do polovice čela ; druga je bila ispod lijevog uha na licu spram oka, isto gadno izmrcvarena ; no to nije ništa : treća je rana išla s desna uha ispod vratnog kralježnjaka, te se širila naprijed spram grkljana raskinuvši sve vratne tetive. Ova je rana bana usmrtila, jer je iz nje najviše krvi izteklo. Još je imao na ruci malu ogrebinu bez veće važnosti. Kad izdahnu ban, nasta u šumi užasan plač, kao dječji. Htjedoše, da ja odnesem banici vijest, ali kao nov i nepoznat čovjek ne primih se toga, već sam to kazao Pavlu Zichyju. Potom uzeo sam tijelo, položio na kočiju izbacivši prije sjedala, da se može ispružiti. Ja sam bio kod prozora i do kuće držao sam banovu glavu i prsa. Kod kuće obukoše ga u bijelu baršunastu dolamu, a onda pustiše k njemu banicu, koja malo da nije izgubila pamet od tuge. Tako je umr'o Nikola Zrinski. Čudno je, da taki junak nije ni pucao, ni sjekao, premda je imao pušku i mač kod sebe.“

SPOMENIK NIKOLI ZRINSKOMU U KURŠANEČKOM LUGU.

Tada su se u Beču već nervozno spremali na konferenciju. Svaki čas očekivali su nadbiskupa, palatina i ostale velikaše, a osobito Nikolu Zrinskoga, o čijoj smrti donese teklić vijest 24. novembra. Na dvoru nijesu o drugom ni govorili, a poslanici stranih država požuriše se, da taj tužni glas dojave svojim vladarima ističući jednoglasno znamenitost pokojnikovu. Kaniški Turci nasuprot dali su na taj glas od veselja pucati, a nekoji od bečkih ministara nijesu tajili, da osjećaju isto kao i Turčin. U Ugarskoj i Hrvatskoj djelovala je vijest o banovoj smrti ne-

izrecivo porazno ; sve je bilo od tuge prestravljeno. Karakteristično je za javno mnijenje onoga vremena, da je u smrti banovoj vidjelo njemačku zamku i umorstvo iz zasjede : nije bilo toga zla, što ga ne bi naprtili na dvor.

Medjutim ležalo je tijelo pokojnikovo u smislu njegove oporuke preko mjesec dana na odru, a onda ga staviše u lijes od mjedi. Pogreb obavio je uz svečane obrede zagrebački biskup Petar Petretić dne 21. decembra, a pogrebni govor držao je nad otvorenom rakom u sv. Jeleni lepoglavski pavlinac Ivan Kéry ; nazvao je bana „utjehom Ugarske, svjetlošću Slavonije, očinjim vidom Hrvatske, potporom Dalmacije, srcem Evrope, kumirstvom države, slavom kršćanstva, štitom carevine, užitkom papinskim, te najjačim zaštitnikom općeg dobra i primjerom svakog ljudskog nastojanja."

Istodobno služile su se svečane zadušnice u Beču, Münchenu, Parizu, Madridu i Rimu, dok su tiskom objelodanjene razne prigodne pjesme i slike u njegovu slavu. Tek poslije po vijeka stavi mu knjeginja Pignatelli na onomu mjestu gdje je izdahnuo kameni spomenik s latinskim natpisom, koji se još i danas ondje nalazi.

2. OČAJNA BORBA.

Smrt Nikole Zrinskoga bio je prvi, a može se reći i najteži udarac po hrvatske i magjarske nezadovoljnike, jer je čitavoj akciji još u zametku oduzela najpozvanijega vodju. Hrvati i Magjari nijesu u njemu oplakivali samo viteškoga bana i prvoga svoga vojnika, odličnog književnika i osobito popularnoga rodoljuba, već su s njime izgubili jedinog muža, koji bi bio mogao unatoč društvenih, vjerskih i gospodarskih protivština okupiti oko sebe bar velik dio Hrvata, a naročito zavadjenih Magjara. Njegovom smrću svršava prvi čin tragedije hrvatsko-magjarskoga pokreta protiv Beča. Nezadovoljstvo je doduše ostalo, ali pokret je izgubio prirodno središte svoje, i tako se sav raštrkao. Mjesto Nikole Zrinskoga stupiše u prve redove druga gospoda, od kojih se doduše svaki mogao pohvaliti lijepim vrlinama i velikim patriotizmom, ali kako je svaki radio na svoju ruku, nestalo je toliko potrebne jedinstvene radnje na štetu i konačnu propast čitavoga pokreta. Ove glavne ličnosti bijahu pored Petra Zrinskoga nadbiskup ostrogonski Gjuro Lippay, palatin Franjo Wesselényi i vrhovni državni sudac Franjo Nádasdy.

Gjuro Lippay sjedio je već 22 godine na nadbiskupskoj stolici ostrogonskoj kao primas ugarski, vazda u oštrom boju s protestantizmom, a vjeran pristaša bečkoga dvora. Kao i svi drugi, tako je i on velikim oduševljenjem pozdravio turski rat od 1663. gledajući u njemu spas domovine i oslobodjenje njezino. Ali tečaj rata, a pogotovo mir sasvim ga razočaraše. Osim iskrenog rodoljubnog bijesa, tjerala je nadbiskupa na nezadovoljstvo još i velika materijalna šteta : predajom Novih Zamaka i okolice izgubio je oko 50.000 talira godišnjega prihoda, a dvor ga je badava nastojao umiriti s 5.000 talira godišnje stalne rente i kardinalskim klobukom. Nadbiskup bijaše toliko ogorčen na vasvárski mir, da je javno izjavio, da će sebi prije dati kožu svući, nego li pristati na nj.

Drugi je muž bio Franjo Wesselényi. Gotovo čitav mu je život protekao u službi austrijske kuće, dapače njegova vjerna privrženost bečkomu dvoru bila je u očima mnogih patriota prava sramota. Wesselényi nije bio potomak kake stare i velike porodice, no sreća i spretnost učiniše ga bogatim i moćnim. Još od mladosti bio je vojnik sudjelujući u tridesetgodišnjem ratu protiv Šveda i Francuza ; god. 1644. uspjelo mu je zadobiti ljubav Marije Széchy i njezin grad Murány u sjevernoj Ugarskoj, a 1655. postade konačno palatinom. Rat s Turčinom pozdravio je i on velikim veseljem, ali još prije nego li je u njemu mogao aktivno sudjelovati, sklopi dvor na tešku srdžbu njegovu mir.

Napokon nam valja istaknuti umnog Franju Nádasdyja, komu je sada u doba vasvárskoga mira bilo četrdeset godina. Nádasdy bijaše potomak stare i ugledne porodice, vrlo obrazovan i učen muž, te krvni dušmanin protestanata. Značajem bio je čudna mješavina nenadanog usplamćenja i hladnog razmišljanja. U njegovim grudima stolovalo je neizmjerno slavohlepje, pa mu je bilo kao ideal postići što veću moć. Ovu želju svoju temeljio je osim na svojem talentu još i na tom, što je bio najimućniji velikaš u Ugarskoj. I odista ga na tom putu pratila sreća : već u osmoj godini (1633.) postade velikim županom željezne županije, 1645. kraljevskim savjetnikom, 1646. vrhovnim komorskim meštrom, a 1655. kao mladić od trideset godina državnim sucem (iudex curiae regiae). Kako je palatin bio bolestan, to je sada stao težiti za tim, da se po njegovoj smrti, kojoj se skoro nadao, dočepa palatinske časti. U tu se svrhu tijesno pridružio dvoru : dok su drugi željeli rat s Turčinom, on je bio za mir, i dok su Wesselényi i drugi Magjari prijekim okom gledali njemačke čete u svojoj zemlji, Nádasdy ne samo da ih je srdačno dočikao, već i bolesnike njihove uzimao k sebi na njegu. Dašto, uslijed toga postade on omražena ličnost, ali on se u taj čas nije brinuo za sud magjarske gospode, te jedva da je imao prija-

telja, dapače s palatinom Wesselényijem i banom Nikolom Zrinskim živio je kroz dulji niz godina u otvorenom neprijateljstvu.

Kako rekosmo, dvor je sazvao za 25. novembra u Beču konferenciju glavnih ugarskih i hrvatskih državnih dostojanstvenika, da im predloži na potvrdu vasvárski mir. I odista, velikaši počeli su se koncem novembra skupljati u Beču ; došli su primas Gjuro Lippay, palatin Franjo Wesselényi, državni sudac Franjo Nádasdy i još neki drugi, dok je Petra Zrinskoga spriječila nenadana smrt bratova, da i on bude ondje nazočan. Svi, osim jedinoga Nádasdyja, izjavili su se jednoglasno protiv vašvárskoga mira ističući njegove štetne strane po Ugarsku i Hrvatsku. No Lobkovic je nastojao, da rasprši bojazan velikaša, dapače on je naglasio, da je kralj sklopio mir baš u interesu Ugarske i Hrvatske, pa stoga neka ga prihvate. Ali velikaši odgovoriše, da se oni o miru ne mogu očitovati ; mir je pravo naroda, pravo stališa i redova, to jest s a b o r a, pa stoga bez njegove privole oni ne mogu i ne smiju ništa kazati. Ipak u oštroj spomenici (od 9. decembra) prikazaše teške nevolje i bijedu narodnu uslijed rata, a i uslijed zulumčarenja njemačkih četa, koje ne dobivahu iz Beča novaca za podmirivanje svojih potreba. Kad je na to Lobkovic odgovorio obećavanjima, ostadoše velikaši na svom stanovištu i vratiše se ogorčeni svojim kućama, dapače palatin Franjo Wesselényi uloži 5. januara 1665. pred požunskim kaptolom svečani protest protiv krnjenja ugarskoga ustava. No doskora se uvidjelo, da se samim protestom ne postizava ništa, pa da treba prijeći na konkretni rad.

Prvi se maknuo nadbiskup Lippay, koji je stupio, a da nije ništa znao o naličnim koracima braće Zrinskih, još koncem 1664. u dodir s francuskim poslanikom Gremonvilleom, izjavivši se pripravnim u interesu Francuske u Ugarskoj osnovati stranku. Malo potom došao je u dodir s Gremonvilleom i palatin Wesselényi, no on se tek tužio ne tražeći pomoći. Medjutim stiže početkom januara 1665. u Beč poslije bratova pogreba Petar Zrinski. Odmah se vrlo ogorčeno izjavio protiv vasvárskoga mira, rekavši, da je on samo turska zamka, kojom se ima snaga kršćanstva razcjepkati, a onda će sultan na proljeće započeti nov rat. Istodobno stupio je i u dodir s Gremonvilleom ispričavši mu svoje odnose s biskupom Bonzyjem i ponudivši ponovno Ludoviku XIV. krunu sv. Stjepana. No poslanik ga je upozorio, da je uslijed tadašnjega medjunarodnoga položaja ova osnova neprovediva, pa da treba čekati. Petar se time zadovoljio, no zatražio je, da mu Ludovik XIV. dade novčane pomoći, da uzmogne podići vojsku na noge i onda započeti na novo rat. Da to lakše postigne, Petar Zrinski nastojao je, da ga zapane hrvatsko bansko dostojanstvo, a kako se svak čas moglo zgoditi, da umre bolesni karlovački general Herbert Auersperg, gledao je podjedno, da sebi osigura ovo veleważno mjesto. Ali dvor je s banskim imenovanjem nekako oklijevao, dok o karlovačkom generalatu ne htjede ništa ni da čuje. Petrovo nastojanje podupirali su Gremonville i mletački bečki poslanik Gjorgje Cornaro, jer se nadao, da će Petar zabaviti Turke na hrvatskoj granici i tako ih daleko držati od mletačkog dalmatinskog posjeda i otoka Krete.

Konačno imenova Leopold dne 24. januara 1665. Petra Zrinskoga banom hrvatskim, ali ne odredi ujedno i svečane inštalacije. U diplomi, koja se danas čuva u kr. zem. arkivu, uporedjuje se novi ban sa starim hrvatskim junacima Želimirom, Zvonimirom i Krešimirom, spominju se zasluge i viteštva njegovih djedova, brata Nikole i vlastita, kojima je 1663. spasao Štajersku, Korušku i Kranjsku od propasti potukavši veliku tursku vojsku kod Jurjevih Stijena ; tom je pobjedom učinio ime Zrinskih ,,štitom kršćanstva, a strašilom Turaka.“ Kad je imenovanje uslijedilo, polaska stari knez Porcija novomu banu rekavši, da će mu i hrvatsku krajinu povjeriti, jer da tobože na dvoru dobro znadu, da mir s Turčinom ne će biti duga vijeka. ,,Ne znam, reče potom Petar mletačkom poslaniku, nije li me time htio samo da umiri, no to je sigurno, da Hrvati i Magjari ne će nikad privoljeti na vasvárski mir“.

Imenovanje banom hrvatskim nije Petra Zrinskoga učinilo slijepim za narodne nevolje i ustavne povrede, dapače ono ga nije ni s dvorom izmirilo. Ljutio se, što je toliko vremena morao u Beču prodangubiti čekanjem, a koncem januara pošao je s tom namjerom kući, da izvede kaki važniji napadaj na Turke, po čem bi možda planuo nov rat. Ta sam knez Porcija, prvi ministar, odgovori mu na pitanje, što da radi, ako Turčin ushtije pokoriti Medjumurje, — ,,Oduprite se“, — pa je tu osnovu priopćio i Gremonvilleu, koji ju je posve odobrio. No u tom kao da ga je Turčin htio da preteče. Tek što je Petar Zrinski došao kući, već je bilo nemira na hrvatskoj granici, što je bečki dvor upravo preneražilo. Pročulo se naime, a možda i ne bez razloga, da se oko Rakovice skupilo do 18.000 Turaka s nakanom, da udari na grad Plaški, koji je Petar sagradio na obranu Hrvatske nekako u martu 1664. Za tu je novost ban saznao u Karlovcu, pa je odmah stao kupiti vojsku i spremati se na vojnu. No kad Turci saznaše za priprave Petrove, preplašiše se u

toliko, da su se okanili osnove svoje ; do boja uopće nije došlo.

Medjuto stanje se Hrvatske i Ugarske u glavnom nije poboljšalo uza sve to, što je Petar pored Francuza pokušao stupiti u dodire i s rajnskim knezovima i Venecijom. Još je od najveće utjehe bio saobraćaj s Ludovikom XIV. Stoga i šalje u junu svoju ženu u Beč, da raspravlja s Gremonvilleom i da požuri pomoć francuskoga kralja. Katarina Frankopanka isporučila je poslaniku, kako njezin muž jedva čeka zapovijedi Ludovika XIV., da ih uzmogne slijepo provesti, a da mu u zalog vjernosti svoje nudi kao taoca jedinca sina, 13-godišnjega Ivana, koga će pod izlikom učenja poslati u Pariz. No Gremonville odgovori vrlo rezervirano, opominjući na čekanje, a Katarinu samu na oprez, što je kod nje kao pametne žene bilo izlišno, jer je vrlo dobro znala, da u toj smionoj igri stavlja na kocku sreću svoje obitelji. Da Zrinski ne izgubi volje, izradi poslanik kod svoga kralja za nj 4000 talira stalne godišnje potpore, pošto se uvjerio iz dosadanjega pregovaranja o iskrenosti njegovoj. U augustu došao je u Beč sam Petar, pa je saopćio Gremonvilleu, kako njegovu Jelenu prose knez Franjo Rákóczy i češko-moravski veleposjednik Ivan grof Rottal, koji je inače bio i ugarski indigena, te jedan od povjerljivijih dvorskih ljudi, a naročito glavni savjetnik u ugarskim i hrvatskim poslovima. Petar je htio jedno vrijeme dati prednost Rottalu, no na nagovor Gremonvilleov konačno se odluči za Rákóczyja, pa tako bjehu u oktobru službeno proglašene i proslavljene zaruke mladoženja u Trenčinskim Toplicama.

Ali istodobno još je jedna stvar osobito zanimala francusku diplomaciju. Ivan Kazimir, kralj poljski, posljednji potomak dinastije Wasa, a još više njegova žena, francuska spletkarica Marija Lujza, knjeginja Neverska, simpatizovali su s francuskom strankom; ova je pak htjela, da poljsku krunu, koja je već davno dodijala Ivanu Kazimiru, pribavi na izboru sinu princa Condéea Velikoga, mladomu Juliju Henriku Condéeu. Najljući dušmanin ove osnove bio je maršal poljske vojske, knez G j u r o L j u b o m i r s k i, koji se istaknuo u ratu protiv Kozaka i Šveda, a poslije poljske vojne Gjure II. Rákóczyja provalio pustošeći u Ugarsku, čime je stekao austrijske simpatije ; taj pak knez Ljubomirski bio je za kandidata, što će ga odrediti austrijski dvor, to jest vodja austrijske stranke. Uslijed toga nastale su u kraljevini Poljskoj teške smutnje i neredi, koje je Ivan Kazimir pripisivao njemu, pa stoga i jest na varšavskom saboru početkom 1665. proveo, da je knez Ljubomirski žigosan kao izdajica i osudjen na gubitak glave i imetka. Sada pobježe Ljubomirski na austrijsko zemljište u Slesku, u Bresslau, gdje mu se doskora pridruži toliki broj pristaša, da je već ljeti 1665. naumio vratiti se u Poljsku s vojskom i to preko Moravske i sjeverne Ugarske. Prema tome dakle bio je knez Ljubomirski kamen smutnje za francuske interese u Poljskoj, a pošto su se nezadovoljni Hrvati i Magjari najviše pouzdavali u Ludovika XIV., šta više, pošto su se od francuskog princa na susjednom poljskom prijestolu mogli nadati obilnoj i brzoj pomoći, bio je knez Ljubomirski i za njih znamenita zaprijeka. Tako se zgodi, da je žestoki Stjepan Vitnyédy odlučio maknuti kneza s puta ; početkom maja 1665. došao je Gremonvilleu i ponudio se, da će kneza Ljubomirskoga s nekoliko u poljsko odijelo preobučenih Magjara ili silom ili varkom živa ili mrtva uhvatiti. Ako mu osnova uspije, o čem on nije sumnjao, jer je imao (kao što reče) mnogo imućnih prijatelja u sjevernoj Ugarskoj, kuda je knez Ljubomirski imao proći, držat će ga u Karpatima zatvorena sve dotle, dok o sudbini njegovoj ne odluči poljski kralj Ivan Kazimir. Gremonville saopćio je tu ponudu varšavskom poslaniku biskupu Bonzyju, a taj poljskomu kralju, koji joj se veoma poveselio. Istodobno javi Gremonville namjeru Vitnyédyjevu i u Pariz, našto Ludovik XIV. odmah odredi za trošak 12.000 livara, od koje je svote šopronskom odvjetniku predbježno uručeno 2.000 for. Ali od svega ne bude ništa ; knez Ljubomirski nije uopće došao u Ugarsku, već ravno udario na Poljsku, potukao kraljevu vojsku, te konačno Ivana Kazimira prisilio, da se odrekao podupiranja francuske stranke. Ljubomirski se potom opet povuče u Bresslau, gdje je umr'o od kapi 31. januara god. 1667.

U to zadesi početkom 1666. nezadovoljnike drugi teški udarac, kad je dne 3. januara umr'o nadbiskup Gjuro Lippay u 66. godini, nakon što je već cijelu prošlu godinu pobolijevao. Udarac bio je s tim teži, što se dvor požurio već za nekoliko dana imenovati njegovim nasljednikom svoga bezuvjetnoga pristašu, ugarskoga kancelara i titularnoga nadbiskupa kaločkoga Gjuru Szelepcsényja, čovjeka beznačajna, prekomjerno odana piću i rijetko pohlepna za novcem. Sam gorljivi katolik i miljenik ježovita Franjo Nádasdy napisao je o njemu još za njegova života ovo : „Nema te podlosti, koje u njega ne bi mogao novcem kupiti." I odista, novac mu bijaše bogom, jer su za nj mogli od njega i protestanti k u p i t i toleranciju ; a da ne mora ništa od toga na gadni način stečenog blaga žrtvovati za potrebe zemlje i kralja, umirivao je svakoga smrću svojom i oporukom.

Medjutim se spremio Petar Zrinski na svadbu svoje kćeri Jelene. Još 28. decembra napisao je na Ozlju gradu svom budućem zetu Franji Rákóczyju pismo na magjarskom jeziku, u kojem mu javi, da će se vjenčanje obaviti 1. marta 1666., a onda krene s velikom pratnjom polovicom februara na put. Vjenčanju se ovom osobito radovala palatinova žena Marija Széchy, bliža rodjakinja Petrova po materi njegovoj Magdaleni Széchy. Ali nju nije samo obiteljska sreća okupila, već i politički zapletaji, jer ono, što je bila Katarina Frankopanka Petru Zrinskomu, bila je Marija Széchy Franji Wesselényju. Marija Széchy pošla je Petru u susret do Žiline, pa dok je Mihajlo Bory zamjenjivao bolesnoga palatina. Petar Zrinski bio je vrlo dobre volje; plesao je, utrkivao se i na konjskoj trci iznio pobjedu, ali uza sve to ipak nije zaboravio obećanja dana palatinu.

Početkom aprila, polazeći kući u Hrvatsku, potražio je Franju Wesselényju u Stubničkim Toplicama, gdje je uza nj našao još i više magjarske gospode. Svi su govorili o žalosnoj sudbini domovine i o pogibli, a za izliječenje toga svak je smatrao potrebnim tijesan savez i slogu svih patriota. Na to je palatin sklopio s banom pod prisegom i rukovanjem dne 5. aprila savez, o kojem izmijeniše obojica po običaju onoga vremena zavjernice na latinskom jeziku s pot-

ZRINSKI, FRANKOPAN, NADAŽDI I TATTENBACH.

ga odvela bolesnom svom mužu u Banjsku Bistricu, gdje se oba glavna državnika dogovoriše, da će se poslije svadbe sastati u Stubničkim Toplicama. Vjenčanje obavljeno je upravo kraljevskim sjajem na Rákóczyjevom gradu Makovicama u ponedjeljak dne 1. marta. Skupila se čitava vojska najodličnijih gostiju: nadbiskup Szelepcsény zastupao je kralja i vjenčao mladi par, onda je bilo na gradu poslanika iz Poljske, Italije, Francuske i Španije, dok su skupocjenim darovima obdarili rajsku vjerenicu Ludovik XIV., papa Aleksander VII. i dužd mletački, koga je Franjo Frankulin u ime banovo lično pozvao na svadbu. Državni sudac Franjo Nádasdy nije došao, pisom svojih imena i pečatom. U njima se oba velikaša medjusobno obvezuju, da će „u smislu zakona i ustava kraljevine, te uvjeta kraljevskih zavjernica" zajedničkom silom nastojati, da otklone prijeteću pogibao „od kraljevine Ugarske premile domovine naše i njoj pridruženih kraljevina"; ujedno se zakleše, da ne će „u tim tužnim prilikama kraljevine ni u sreći ni u nesreći jedan drugoga ostaviti, nego se uzajamno braniti do posljednje kapi krvi." Nadalje se dogovoriše i glede sredstava, koja žele upotrijebiti u interesu istaknutoga cilja. Petar Zrinski naravno navrnuo je čitavu stvar u sferu francuskih interesa, pa tako se još istoga dana 5. aprila sporazumješe,

*

da će se dati pod zaštitu Ludovika XIV., no poradi ojačanja svoje stranke i nabave oružja trebala im je bezuvjetno što veća svota gotova novca, kojom, dašto, niti je raspolagao ban niti palatin, šta više, Franjo Wesselény bio je poradi mnogobrojnih dugova u vječnim financijalnim neprilikama. Stoga bi povjereno Petru Zrinskomu, da izjavi Gremonvilleu, da palatin i još neka druga magjarska gospoda žele stupiti u savez s Francuskom, te da zatraži u svrhu predpriprava za pokret novčanu potporu od 100.000 for. U tu svrhu izdao je palatin banu posebnu punomoć, kojom ga opunovlasti zatražiti i podignuti novac, a kao druga i svoga zamjenika dodijeli mu starog vojnika Ladislava Feketea, jednoga od najpouzdanijih svojih ljudi. Konačno odlučiše još, da će u svrhu očuvanja tajne upotrebljavati u korespondenciji lažna imena: Wesselény neka bude — Oswald, a Zrinski — Ferdinand.

Poslije toga zaputi se Petar Zrinski u Beč, da ondje potraži francuskoga poslanika. Gremonville je doduše pratio najbudnijom pažnjom ugarske i hrvatske dogodjaje, no to nije bila jedina zadaća njegova. Ludovik XIV. poslao ga je na carski dvor poglavito stoga, da zadobije povjerenje Leopoldovo i da ga drži u bludnji gledom na prave ciljeve francuske politike. Dok je Gremonville jednako uvjeravao Leopoldove ministre, da Francuska želi mir, kralj Ludovik XIV. spremao se nakon smrti španjolskoga kralja Filipa IV. (17. sept. 1665.), iza kojega ostade četir-godišnji sin slabićak Karlo II., na vojnu protiv Belgije, koja je u ono doba pripadala španjolskim Habsburgovcima. I doista, Gremonville je tako vješto radio, da su u Beču bezuvjetno vjerovali njegovom uvjeravanju o miru, a o gore spomenutom napadaju doznaše tek onda, kad se već zbio, pa je Gremonville o njemu izvijestio Leopolda (26. maja 1667.). Cara je ova vijest našla sasvim nepripravna; u prvi mah kazao je, da ga poštenje i savjest vežu da pomogne svom rodu, no baš da se to spriječi, imao je Gremonville potpirivati nezadovoljstvo u Ugarskoj i Hrvatskoj. Kraj toga ipak ne htjede, da bukne ustanak, dok to ne ustreba interes Francuske, jer niti su Gremonvillea niti Ludovika XIV. vodile simpatije i ljubav, a još ih je manje spriječavala savijest. Magjari i Hrvati imali su im poslužiti kao sredstvo za njihove ciljeve, pa stoga su ih već prema političkim prilikama sada poticali na djelo, sada opominjali na čekanje, sada im opet svjetovali mir. I tako se zgodi, kad je 15. aprila stigao Petar Zrinski u Beč s Ladislavom Feketeom, da francuski poslanik izjavi, kako Ludovik XIV. sada ništa ne može učiniti za Magjare i Hrvate, jer da živi s Leopoldom u miru. Osim toga reče Gremonville Petru, neka se ne pouzdaje previše u palatina, te neka mu ništa ne kaže o svojoj korespondenciji s njime i Ludovikom XIV.; konačno je zatražio jasan nezadovoljnički plan ne davši nikakva novca. Razgovor izmedju Gremonvillea i Petra trajao je preko jedan sat, a za čitavo ovo vrijeme sjedio je starac Fekete kao nijemi svjedok mirno na svom stolcu, pošto nije ni riječi francuski razumijevao. Iza toga pozove Petar Zrinski Stjepana Vitnyédyja u Beč, te mu reče, neka za Gremonvillea formulira želje Magjara. Šopronski odvjetnik sastavio je potom čitav sistematski ugovor u smislu onih uvjeta, koje je (kako reče) bio pripravan Ludovik XIV. primiti od Nikole Zrinskoga.

,,Ugarska, piše Vitnyédy, treba da poslije Boga jedino Francuzima zahvali, što još živi i što nije propala. Nadajmo se, da Francuska ni odsada ne će ostaviti naroda, koji je bio predzidjem kršćanskoga svijeta (antemurale Christianitatis).'' Po Vitnyédyjevoj vrlo zanimljivoj osnovi treba da Ugarska sklopi savez s Hrvatskom, Slavonijom, i Dalmacijom, te Erdeljem, Vlaškom i Moldavskom. Tomu savezu ima Ludovik XIV. pribaviti mjesto medju članovima rimskoga carstva, tako da ima glas na državnom saboru i da bude pod zaštitom njegovom, ali ipak s tom ogradom, da ustav njegov ostane nepovrijedjen. Ako je ikako možno, dobro bi bilo, da se tomu savezu pridruži još i Poljska. Poradi sigurnosti od Turčina trebalo bi plaćati neki godišnji porez, a francuski i holandijski poslanici kod porte imali bi nastojati, da taj teret bude što manji. No Vitnyédy je dobro znao, da se taj savez ne može ostvariti bez rata protiv Austrije. Ovoga pak ne samo da se nije plašio, nego je u njemu gledao upravo pravednu samoobranu na osnovu ,,Zlatne bule'' kralja Andrije II. od god. 1222.,[1] jer otkad je na ugarsko-hrvatski prijesto sjela kuća austrijska, nit je poštivala ustava, nit branila zemlje protiv Turčina, dapače ona mu je Ugarsku i Hrvatsku dobacila za plijen. Stoga treba, da se što tješnji savez sklopi s francuskim kraljem i to budi na nekoliko godina, budi za ,,vječna vremena.'' Za slučaj, da Ludovik XIV. nipošto ne bi mogao da prekine mira s Leopoldom, treba da Magjari i Hrvati sami započnu rat dignuvši na noge 15.000 konjanika i toliko pješaka, kojim će francuski kralj odrediti i isplaćivati plaću, poslati spremnih časnika za vodje, te mjernika i artilerista. Za pokriće predbježnih troškova svakako

[1] Točka XXXI. ,,Zlatne bule" glasi: ,,Ako bi mi (kralj) ili koji od naših nasljednika bilo kadgod radili protiv toj povelji (t. j. ,,Zlatnoj buli"), to bez ikakve povrede veličanstva mogu tako biskupi kao i drugi velikaši i plemići našega kraljevstva ili svi zajedno ili pojedince, sadanji i budući, kao i njihovi potomci oprijeti se i protusloviti nama i našim nasljednicima."

je potrebno, da Ludovik XIV. odmah dade 100.000 talira, koja se svota ima donijeti u Bakar, ili ako drugčije ne može biti, u Beč. Upusti li se francuski kralj kasnije sam u rat s Leopoldom, tada neka ne sklapa mira bez Magjara i Hrvata i njihovih drugova, pa neka se još i pobrine, da se izgubljene zemlje povrate Ugarskoj i Hrvatskoj, a sadanje ne otudje i da se podigne potrebni broj tvrdjava po zemlji na njezinu obranu. Kao protuuslugu nudi Vitnyédy jednom sinu Ludovika XIV. ili kojem drugom princu, kojega će kralj odrediti, krunu sv. Stjepana. No taj će princ zasjesti ugarsko-hrvatski prijesto tek nakon slobodnog izbora stališa, a prije krunisanja izdat će zavjernicu, da će uščuvati stare slobode i prava. Osim toga kaže Vitnyédy, da će Magjari i Hrvati vazda pomagati nastojanje francuskoga kralja, da postigne rimsko carsko dostojanstvo, da će mu više četa staviti na raspolaganje, a tako bi trebalo da bude i francuske vojske u Ugarskoj i Hrvatskoj. Čete pak dužne su pokoravati se zakonima one zemlje, gdje se nalaze. Kao jamstvo za ispunjenje svih tih uvjeta daje Ludovik XIV. svoju kraljevsku riječ, koja treba da ostane sveta i nepovrediva, a uopće neka za trideset dana dade definitivan i jasan odgovor, jer Magjari i Hrvati u svom bijednom stanju ne mogu čekati."

Gremonville nije osnove Vitnyédyjeve smatrao prešnom, a ni palatin, kad je za nju saznao, nije je odobravao, naročito se nipošto ne htjede složiti s pomisli, da jedan francuski princ zasjedne ugarsko-hrvatski prijesto. Franjo Wesselény poznavao je doduše lično Gremonvillea, no uza sve to ipak nije mnogo očekivao od daleke Francuske. On i njegova okolina nikad se nijesu oduševljavali za one velike osnove, što su uzdizale Petra Zrinskoga, pa tako, kad se odlučio da istupi protiv Austrije, oko je njegovo odmah palo na onaj redoviti put, na kojem je magjarska opozicija još od vremena kralja Ivana Zapoljskoga stupala: skoro više od vijeka i pô Magjari su se protiv Nijemaca oslanjali na Turčina, jer je bio bliži, a možda i jači od Francuza, te čiji je interes tražio stalno oslabljenje kuće austrijske. Pitanje je samo bilo, po kome da palatin stupi u dodir s portom; nekoji su pomišljali na uglednog jegarskog Turčina Kara Ibrahima, no većina je držala, da se uspješno daje stvar pokrenuti jedino po erdeljskom knezu. I odista, knez Mihajlo Apafy tek što je primio vijest o nezadovoljstvu magjarske gospode, odmah pošalje u maju dva poslanika u svrhu opširnije informacije i sondiranja terena u sjevernu Ugarsku i to već nam poznatoga Nikolu Bethlena i nećaka svoje žene Mihajla Telekija.

Medjutim se zgodi pristupom Franje Nádasdyja nezadovoljnicima vrlo važna promjena. Državni sudac pratio je vrlo pozorno pokret nezadovoljnički u Ugarskoj, a kako je dobro znao, da je Wesselény star i bolestan čovjek, pa da će se palatinat doskora isprazniti, stao je razmišljati, kako da steče pouzdanje i sklonost naroda. Već iz toga egoističkoga razloga jasno je, da nije mogao mirno motriti narodni pokret, niti ostati izvan njega, jer je bilo očevidno, da će složiti glavne muževe u jednu jaku stranku. No koja je konačno svrha saveza i kojim je sredstvima žele nezadovoljnici postići, toga Nádasdy nije znao, a nije ga ni osobito zanimalo, jer je u prvom redu pomišljao na to, kako će pridruživši se nezadovoljnicima tek onako općenito preuzeti neke dužnosti na sebe, ali podjedno i podržavati intimni odnošaj s dvorom, a to s tim više, jer promatrajući ugarske prilike bez zanosa i ogorčenja, nije vjerovao, da će narod štogod postići bez pomoći inozemstva. Nastanu li opet smutnje, on je mogao samo dobiti, jer se nadao, da će se u zgodnom času kod dvora pojaviti kao spasavajući angjeo, na koga će onda prijeći sva slava i moć. Nádasdy se dakle odlučio na dvoličnu i smionu igru pouzdavajući se kod toga u svoju spretnost, svak čas spreman izdati ili zavjeru dvoru, ili dvor zavjerenicima, ako bude od potrebe po njegove lične interese. No to mu je bilo kao skrajnje sredstvo, redovita pak politika, da zadobije sklonost Magjara i Hrvata za slučaj, da pobjeda ostane na njihovoj strani, u protivnom pak slučaju naumio je dvor upozoriti na pogibao, što se sprema u Ugarskoj i Hrvatskoj, te da je za umirenje najbolje sredstvo — grof Franjo Nádasdy.

Nádasdy je već u drugoj polovici juna 1666. tako daleko došao, da je napisao savezničko pismo za Wesselényja, ali u Murány poslao ga je po svom tajniku Valentinu Szenteuu tekar u drugoj poli jula. Već prema svojoj opreznoj naravi Nádasdy je osobito naglasio, da palatin nikomu ne oda saveza s njime, što je bilo izlišno. Wesselény je velikim zadovoljstvom primio pristup državnoga sudca u nezadovoljnički savez do znanja, „da ih kasnije potomstvo po njihovoj smrti ne optužuje kao stupove domovine s propasti njezine i da im ne bude crna uspomena." Dne 29. jula potpisao je palatin oba primjerka ugovora, u kojima se medjusobno zakleše, da će sve, štogod će činiti u korist naroda i domovine, zajednički izvršavati, dapače, ako bi kakve korake poduzimali kod kralja i dvora, i onda da će raditi sporazumno. U jednom pak privatnom pismu pisao je palatin još istoga dana 29. jula novom svom savezniku ovo: „Nadam se, da milostivi Bog ražalivši se nad nevoljom našega naroda želi po milosti, koja je sašla u naša srca, preporodjenje njegovo. Kako sam rado primio Vašu preuzvišenu i božanstvenu oblaciju

(t. j. predložene uvjete), kazat će vam pošteni vjerom tajnika obvezani narodni gospodin Valentin Szente. Prema tome, dragi moj preuzvišeni gospodine, moleći dragoga Boga i postojano radeći na korist domovine, ljubimo i razumijmo jedan drugoga. Vjerujte, u meni ćete naći stalno i dobro nastojanje i uvjerenje pravoga Vašeg sluge i oca."

Pristupom Franje Nádasdyja palatin shvati stvar već toliko dozrelom, da je za drugu polovinu augusta sazvao konferenciju nezadovoljnika u Murány pod izlikom, da se želi izmiriti sa svojim sinom Ladislavom, s kojim bijaše u svadji radi baštine. Pozvanici skupiše iz Čakovca palatinu pismo, u kojem mu javi, da čini, što drži za potrebno, dakako sve uz najveći oprez; u Apafyja neka se odviše ne pouzdaje. Ovo pismo Petrovo možda još nije ni u rukama palatinovim bilo, kad je palatin dne 27. augusta s Nikolom Bethlenom i Ladislavom Feketeom utanačio uvjete, pod kojima bi se Magjari mogli pokoriti sultanu. U uputi onom poslaniku, koga će Apafy poslati k porti, kaže se, da su Magjari spremni i prema prilikama plaćati počasni godišnji danak od 50—100.000 talira. Za to mole sultana, da ih brani; ali u njihove nutarnje poslove da se ne uplića i neka dozvoli, da sebi slobodno bi-

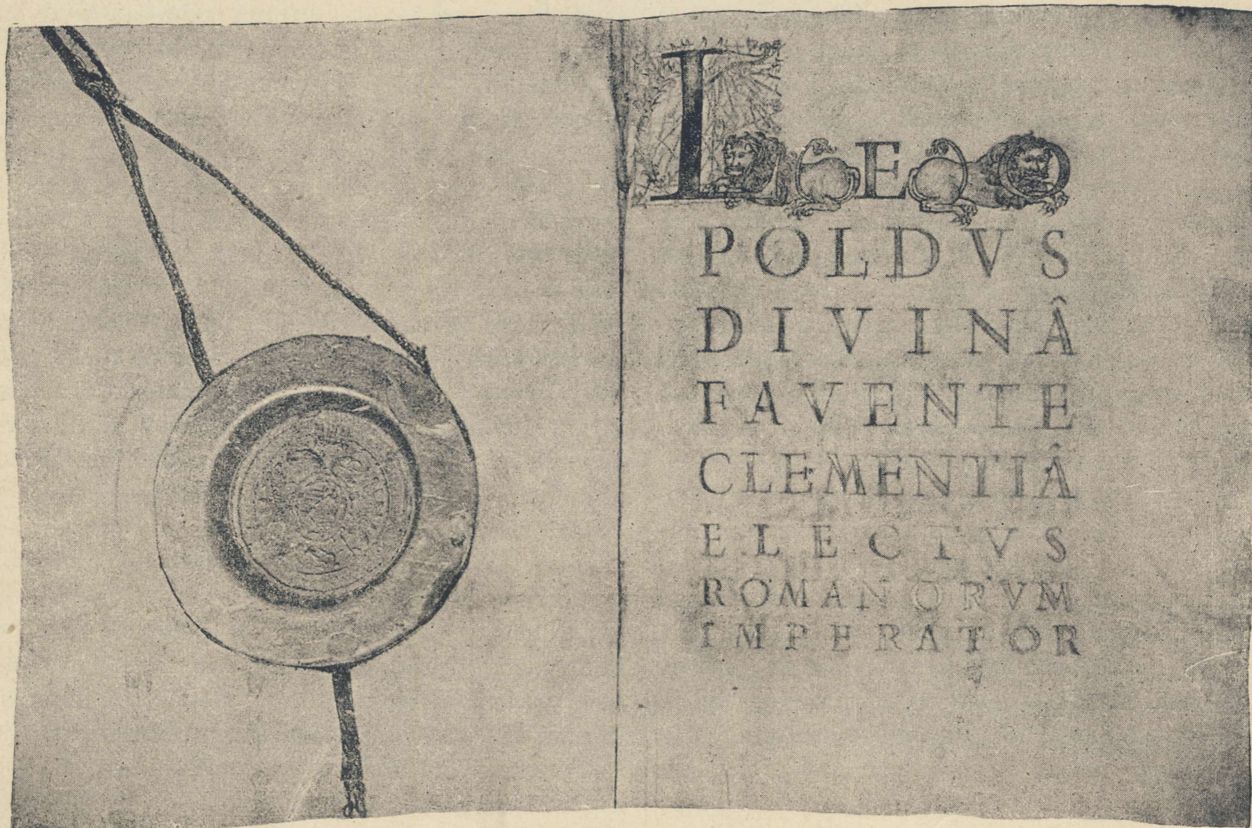

POVELJA KRALJA LEOPOLDA OD G. 1665., KOJOM JE PETRA ZRINSKOGA IMENOVAO BANOM. (I.)
(Zemaljski arhiv u Zagrebu.)

se na Murányu u velikom broju, a medju njima i Apafyjevi poslanici, no došlo je i takvih plemića, pred kojima se imala zavjera tajiti. Dok se palatin gore na gradu s tom gospodom kartao i zabavljao, držali su nezadovoljnici svoje tajne konferencije pod gradom u jednoj kolibi. Većina ih se izjavila za savez s Turčinom, no ipak ne stvoriše definitivnoga zaključka bez palatina, već se samo jedan drugom zakleše, da će biti složni i primiše ime „interesati," dakle kao ljudi zainteresovani u započetoj stvari. I Petar Zrinski je bio pozvan na konferenciju, ali spriječen lično doći u sjevernu Ugarsku, poslao je 15. augusta raju kralja. Kad su potpisali ovu uputu, magjarska su gospoda osjećala neku tjeskobu duše. „Moramo se pokoriti," reče potišteno palatin, a Nikola Bethlen: „Čitav kršćanski svijet čudit će se, što se otkinusmo od okrunjena nam kralja i što učinismo najkletijeg nam dušmana svojim gospodarom; no drugoga načina nema, moramo se pokoriti, pa neka dodje, što doći mora." Da stvar sigurnije uspije i da Austrija ništa ne saznade, bilo je od potrebe najveće čuvanje tajne. Stoga je Wesselény htio čitav posao kod porte tako započeti, da isprva istupi sam Apafy, koji će stvar pokazati kao svoju ideju u svrhu izmirenja izmedju

Magjara i Turčina. Pokaže li se potom Turčin sklonim Apafyjevoj osnovi, te zapita li, kako da se ona provede, onda neka erdeljski knez odgovori, da ima mnogo privrženika te misli u Ugarskoj, ali imena njihova ne smije nikako iznijeti. Ta je opreznost bila poradi toga umjesna, što su Magjari dobro znali, da je glavni tumač na porti Grk Atanasije Panajotti u plaći austriskoj i da svaku važniju stvar odmah dojavljuje carskom rezidentu Ivanu Casanovi. Potom se vrate erdeljski poslanici kući, na što Erdeljci izaberu Ladislava Ballóa kao onoga, koji će poći na portu, jer je već često ondje bio i dobro poznavao onamošnje je poručio i Zrinskomu, da kod Francuza urgira novaca. Sada je Balló nekako mogao u novembru poći na put, te je 1. decembra stigao u Drenopolje, gdje se tada nalazio sultan Mehmed IV.

Medjutim se bavio Zrinski mišlju, kako da što bolje utvrdi Čakovac i kako da okupi oko sebe glavnu hrvatsku gospodu, a i doseljene krajiške Srbe (Vlahe), medju kojima se nadao malim troškom podići na noge do 10.000 momaka. Ove je osnove svoje javio sredinom augusta Gremonvilleu i upozorio ga podjedno, da će mu za provedenje njihovo trebati novaca. Uto se sastala murányska konferencija, u kojoj (kako

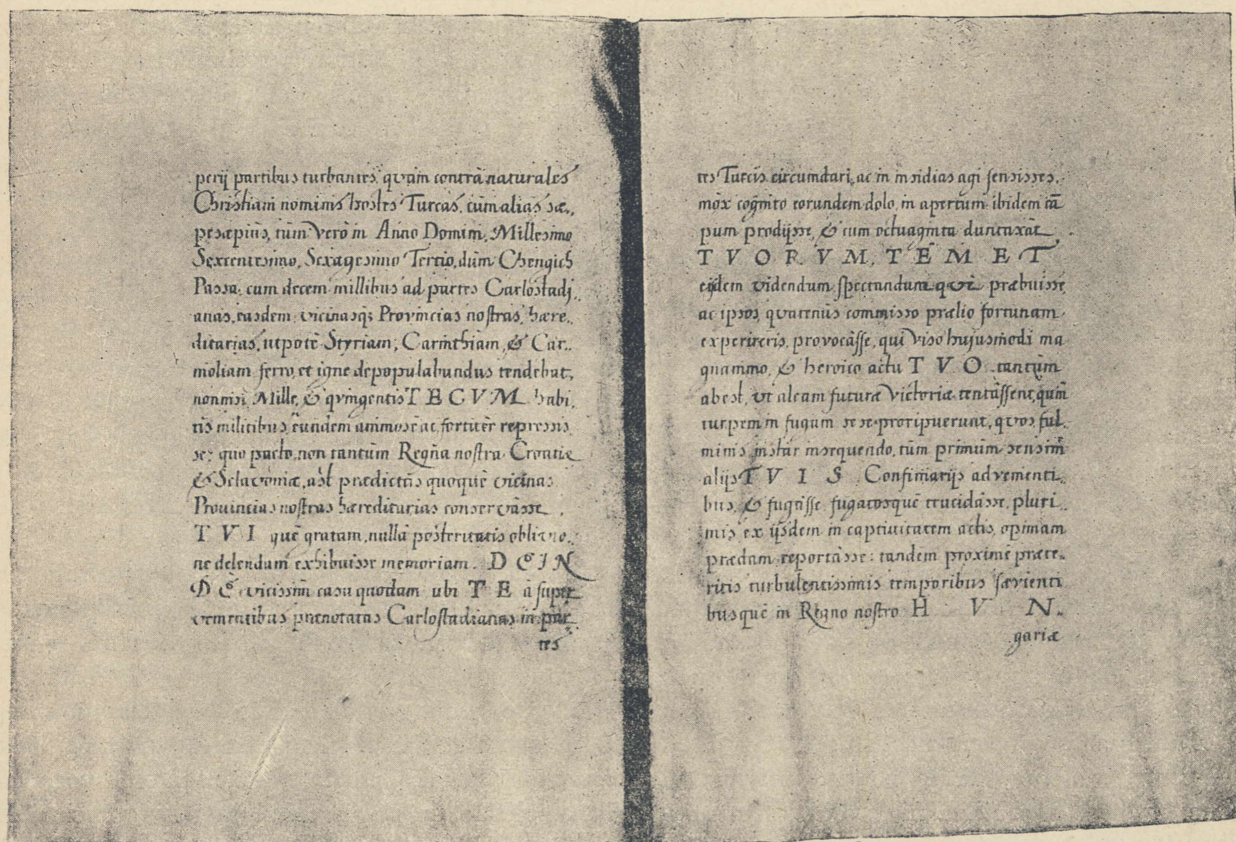
perij partibus turbaretis quam contra naturales
Christiani nominis hostes Turcas, cum alias sae-
pe saepius, tum vero in Anno Domini Millesimo
Sexcentesimo, Sexagesimo Tertio, dum Chengich
Bassa cum decem millibus ad partes Carlostadi-
anas, easdem vicinasque Provincias nostras haere-
ditarias, utpote Styriam, Carinthiam, & Car-
nioliam ferro et igne depopulabundus tendebat,
nonnisi Mille, & quingentis T E C V M habi-
tis militibus eundem animose ac fortiter repressis-
se; quo pacto non tantum Regna nostra Croatiae
& Sclavoniae, ast praedictas quoque vicinas
Provincias nostras haereditarias conservasse
T V I quae gratam, nulla posteritatis oblivio-
ne delendam exhibuisse memoriam. D E I N-
D E vicissim casu quodam ubi T E a super-
venientibus praenotatas Carlostadianas in par-
tes

tes Turcis circumdari, ac in insidias agi sensisses,
mox cognito eorundem dolo, in apertum ibidem cam-
pum prodiisse, & cum octuaginta duntaxat
T V O R V M, T E M E T
eisdem videndum spectandumque praebuisse,
ac ipsos, quatenus commisso praelio fortunam
experirentur, provocasse, qui viso hujusmodi ma-
gnanimo, & heroico actu T V O tantum
abest, ut aleam futurae victoriae tentassent, quin
turpem in fugam sese proripuerunt, quos ful-
minis instar insequendo, tum primum sensim
aliis T V I S Confiniariis advenienti-
bus, & fugasse fugatosque trucidasse, pluri-
mis ex iisdem in captivitatem actis, opimam
praedam reportasse: tandem proxime praete-
ritis turbulentissimis temporibus saevienti-
busque in Regno nostro H V N-
garia

POVELJA KRALJA LEOPOLDA OD G. 1665., KOJOM JE PETRA ZRINSKOGA IMENOVAO BANOM. (II.)
(Zemaljski arhiv u Zagrebu.)

prilike. Balló se veoma pouzdavao u uspjeh, no kao verziran diplomata na porti dobro je znao, da bez novaca nema ništa, pa je s toga držao za potrebno, da mu se stavi na raspolaganje 40.000 talira u svrhu mićenja i darova. Ali Magjari nijesu poslali ni pet šest stotina potrebnih za putni trošak. U Erdelju, dašto, ne htjede nitko za ovo poduzeće dati novaca, pa tako javi palatinu jedan „interesat", Gavro Kende, desivši se u to doba u Erdelju, da bez 3.000 for. Balló uopće ne može poći na put; Kende je medjutim znao, da Wesselényi nema novaca, zato je odmah dodao, da ih treba uzajmiti. Palatin je to i učinio, no podjedno znamo) zaključiše nazočni Magjari tražiti pomoći u Turskoj. Kad je Petar Zrinski saznao za taj zaključak, vrlo se ozlovoljio, dapače kao da je htio da još jasnije istakne svoje nezadovoljstvo, provali u septembru sve do Kaniže i ondje ubije pašinog sina; to je bila odmazda za tursko haranje po njegovim posjedima. Istodobno još se tješnje prisloni Francuskoj napisavši negdje početkom septembra jasno i bistro svoje zahtjeve: ponajprije treba mu novaca za uzdržavanje vojske i za nabavu pušaka, onda poželi, da bi Ludovik XIV. poslao u Hrvatsku 2.000 vojnika s jednim maršalom, više mjernika, te artilerista i nekoliko topova;

potom zatraži od francuskoga kralja pismeno očitovanje, da će privilegija, sloboštine i ustav ostaviti netaknute. Za sebe zahtijeva sva imanja i posjede, što ih je ikad imala porodica Zrinskih te izgubila budi silom budi po nepravdi, napokon zaište za sebe i svoje nasljednike upravu nad Kranjskom. Bude li od potrebe, on će doći u pomoć Ludoviku XIV., te mu staviti na raspolaganje sva svoja imanja na hrvatskom primorju, a da iskreno misli, spreman je poslati jedinca sina u Pariz kao taoca. Pismo ovo stiglo je u Pariz krajem septembra, a malo po tom 1. oktobra odgovori Ludovik XIV. na nj : on pristaje na sve zahtjeve Petrove, samo vojske francuske da ne može poslati u Hrvatsku, jer tobože ne zna, gdje da je iskrca i kojim bi krajevima imala proći.

Dok se ovo zgadjalo, borila se smiona i domišljata pamet Vitnyédyjeva još smionijom ili barem pustolovnijom osnovom, koja da je uspjela, učinila bi po njegovom mnijenju Magjare i Hrvate gospodarima situacije. Opće je poznato bilo, da je kralj Leopold kao strastven lovac često običavao s malom pratnjom odlutati u bečki Prater, Laxenburg ili šumovitu okolicu Ebersdorfa, tako da ga je nekoliko smionijih ljudi moglo iznenaditi, pratnju mu lako potući, a njega sama ili živa ili mrtva uhvatiti. Eto na to se sada spremao Vitnyédy, a za slučaj, da mu atentat uspije, naumio je zarobljena kralja odvesti u grad Kaszu na Vagu i ondje ga tako dugo držati zatvorena, dok ne ispuni Magjarima i Hrvatima svaku želju. Vitnyédy je bio uvjeren, da kroz duže vremena nitko živ ne će znati, kud se kralj djeo, a u najgorem slučaju, ako bi ih progonila carska vojska i uzela podsjedati Kaszu, da bi mu kraljev život bio u ruci i tako mogao služiti kao obrambeni štit protiv svake pogibli. Zamislivši ovu osnovu, Vitnyédy je dojavi Wesselényiju s molbom, da bi na nju privolio, no palatin ne htjede o tom ništa ni da čuje, smatrajući atentat podlim djelom, jer da je kralj dobar, samo ministri da su rdjavi ljudi. Uza sve to Vitnyédy nije svoje osnove napustio, dapače za njezino provedenje pružila mu se nova povoljna prilika. Leopold se ženio; nevjesta njegova španjolska princesa Margareta približavala se polaganim korakom kroz Italiju i nutarnju Austriju Beču. U novembru putovala je Štajerskom i prema programu imao joj je Leopold s malom pratnjom poći u susret do semerinškoga Schottwiena. Vitnyédy je dakle naumio na tom putu uhvatiti kralja, pa je poslao Petru Zrinskomu u Čakovac glasnika s molbom, da mu u tu svrhu pošalje 40 do 50 hrvatskih husara. No Zrinskomu se osnova Vitnyédyjeva toliko zgadila, da je oštrim riječima otjerao Vitnyédyjeva čovjeka. Potom ode taj u Legrad, te od ondašnjeg kapetana zatraži tobože po banovoj zapovjedi one konjanike. Kapetan, ne vjerujući Vitnyédyjevom glasniku, pošalje Petru konjušnika, pa kad je izišla laž na vidjelo, Zrinski ljutito naloži, da toga čovjeka ili okuju ili bace u Dravu. Medjutim glasnik, ne sluteći ništa dobra, pobježe netragom iz Medjumurja. Kad je Wesselényi doznao u Požunu za Vitnyédyjeve majstorije, neobično se razljuti, te zamoli Zrinskoga, da bi šopronskoga odvjetnika, dodje li mu u Čakovac, dao smaknuti, što je ban i obećao, premda nije ni na kraj pameti imao dirati u prijatelja pokojnoga brata.

Kraljevski pir, što ga je Vitnyédy tako nemilosrdno namislio da osujeti, bješe povodom, da su se u Beču sakupila brojna magjarska i hrvatska gospoda, koja su u zlatnim i srebrenim odijelima, oklopima, sjajnim banderijama i bogatim konjskim nakitom u velike uvećali sjaj ulaza španjolske princese i same svadbe (5. decembra). Ovamo je došao i palatin sa ženom, onda Petar Zrinski i Franjo Nádasdy, koji se tom prilikom prvi puta javno približio palatinu, što nije izbjeglo oku pažljivih dvorjanika i pobudilo neku sumnju. Medjutim niti Nádasdy, a niti dvor nijesu znali, da je Wesselényi sada nastojanjem Petra Zrinskoga iznova stupio u dodir s francuskim poslanikom, jer mu je trebalo novaca, pa je u jednom zajedničkom pismu od 16. decembra s banom zamolio Gremonvillea, da piše Ludoviku XIV., dakako tobože kao vlastitu misao, da Magjari i Hrvati dulje ne mogu čekati. Budući da se pak Ludovik XIV. još uvijek ne misli zaratiti s Leopoldom, neka im pošalje sto ili barem 60 do 70.000 talira, a za ostalo već će se sami pobrinuti. Odgovor mole najkašnje za četrdeset dana.

U to se doba Ludovik XIV. već ozbiljno spremao, da doskora navali na Nizozemsku, pa stoga je Gremonville, dakako poznavajući namjere svoga gospodara, gledao da stvari udesi prema probicima Francuske. Kod toga smetalo ga ipak to, što nije imao povjerenja u palatina ; Gremonville bješe uvjeren, da Wesselényi, ako i dobije novaca, ipak ne će biti onako vjeran pristaša Ludovika XIV., kaki je bio Petar Zrinski, nego da će kod zgode sve odati Leopoldu. S toga ga je, prije nego li se upusti s njime u pregovore, htio u tolikoj mjeri obvezati, da se više ne će moći natrag povući, pa je ovu svoju namjeru otvoreno i povjerio banu. Na pismo Wesselényijevo i Zrinskovo Gremonville je dakle odgovorio, neka jasno i bistro napišu, i to vlastoručno, što zapravo žele, a onda će on to pismo poslati u Pariz. No još prije nego li je dobio odgovor, podje oko 19. decembra kasno u veče sam u stan palatinov. Wesselényi upravo je raspravljao sa svoja dva pouzdanika, Mihajlom Boryjem i Franjom Nagyom, kad

je u sobu ušao nenadani gost i odmah prešao na samu stvar. Iznio je elaborat Vitnyédyjev i upitao, da li ga Magjari odobravaju i da li su svi spremni odreći se pokornosti Leopoldu. Na ovo jasno pitanje uze palatin nekako izbjegavajući odgovarati, a naročito kad se upoznao s djelom Vitnyédyijevim u cijelosti, odmah izjavi, da on šopronskoga odvjetnika nikad nije na takovo što opunomoćio. Potom uze Gremonville raščinjavati palatinu i njegovim drugovima političku situaciju : njegov kralj — reče on — zasada ne može da prekine s Leopoldom mira, no dodje li do saveza izmedju Engleske i Austrije, što je bilo vrlo vjerojatno,[1] planut će rat. Tada mogu nezadovoljnici pouzdano računati na francusku pomoć, a dotle treba da su na oprezu i da se spremaju. Gremonvilleu je uspjelo konačno palatina predobiti za sebe, našto je on u sporazumu s Petrom Zrinskim napisao Ludoviku XIV. pismo, u kojem je spominjao, kako se rad Gremonvilleov dosele sastojao samo u obećanjima, pa da je poradi toga neprestanog odgadjanja zavladala medju nezadovoljnicima velika nestrpljivost, dapače neki da su i posumnjali u iskrenost Ludovika XIV. i izjavili, da im daleka Francuska ne može pružiti valjane obrane niti protiv Turčina, niti protiv Nijemaca, pa stoga žele mnogi, a u prvom redu žitelji sjeverne Ugarske, da se priključe Turčinu. No on (palatin) nastoji, da to svom snagom spriječi znajući, ako se Ugarska prikloni Turčinu, da se više nikad od njega ne će osloboditi, pa tako nije kod Turčina ništa učinjeno. Stoga se nezadovoljnici ponovno obraćaju Ludoviku XIV., te ga mole, da im dade ili bar obeća već sada za slučaj neuspjeha svakom pojedincu negdje oko Rajne imanja vrijedna 40.000 do 50.000 talira, a za slučaj uspjeha neka im već sada odredi nagradu. U njegovim je rukama njihov život, pa su oni još izim toga spremni položiti prisegu, dati svoje sinove za taoce i njihove vojnike primiti u svoje gradove. No sve ovo ima da ostane kao najveća tajna, jer bi se inače Austrija mogla pripraviti i njih uništiti.

Ovo pismo potpisao je još i ban Petar Zrinski te potvrdivši ga zakletvom vjernosti Ludoviku XIV, za slučaj, da rat plane, predadoše ga zajedno Gremonvilleu izjavivši podjedno, da bi im već sada trebalo novaca za podmićenje budimskoga paše, da im ne smeta u započetim poslovima, ali je Gremonville odgovorio, neka nipošto ne miješaju Turaka u stvar, pošto je Francuska tada bila s Turskom u napetim odnošajima, tako da je jedna pomoć drugu isključivala. Potom se Gremonville malko umiri glede palatina, ali ipak ne sasvim. „Palatin nije tako iskren — pisao je Ludoviku XIV. dne 23. decembra — kao ban, čije prijateljstvo treba darovima i godišnjom potporom održati, da se s tim lakše mogu i drugi predobiti, dok bi novac, što bi ga eventualno primio palatin, malo koristi donio, dapače moglo bi se i to dogoditi, da bi ga Wesselényi zadržao, a podjedno sve odao Leopoldu".

U Beču sastala su se i sporazumjela sva tri glavna državna dostojanstvenika. Dne 19. decembra sklopili su nov savez i dali jedan drugom novu zavjernicu, koju su potvrdili potpisima, pečatima i zakletvama. „Mi grof Franjo Wesselényi Haladski palatin ugarski, nadalje grof Franjo Nádasdy Fogarašföldski, državni sudac ugarski, onda grof Petar Zrinski, ban hrvatski, videći, da su stanje Ugarske i stvar njezina naroda došli u takovu pogibao, da će, ako je mi, koji smo prvi stupovi zemlje, ne spriječimo kojim dozvoljenim putom, doći do konačne propasti tog plemenitog i pod nebom tako glasovitog naroda. Budući da nalazimo vrlo potrebnim, da se ova zemlja u svojim granicama ne smanji i da naš narod brojem ne spadne — pa napokon da ovo malo preostala naroda u kršćanstvu i u svojoj vrsti i zemlji u ovim tijesnim granicama možemo održati, smatramo potrebitim u prvom redu, da se nas trojica vjerom obvežemo jedan drugomu, da sve ovakove stvari moraju ostati tajnom, a da tako bolje uspiju istaknute dobre namjere, osigurajmo jedan drugoga našom riječi, na vjeru i blaženstvo naših duša, da ovaj naš rad i našu dužnost, a uz to istaknute namjere i nastojanja nikom ni iz kakvog uzroka ne ćemo pokazati ni na koji način, dapače da na nalični način držimo tajnu i pred onima, kojima je ova stvar inače u glavnom poznata. Drugo, obvežimo se, da šta god možemo u korist opstanka i napretka našega naroda i Ugarske našom pameću pronaći i učiniti, da ćemo sve to marljivo izvršiti, pa ako ustreba, obratit ćemo se i na druge. Nadalje učinit ćemo u tom bijednom stanju još i to, da jedan bez drugoga ništa ne smije uraditi, već da ćemo u svemu započeti jednakom voljom i sporazumom i raditi stalno do konca. Dapače, pošto je izlaz svake stvari nestalan, pa stoga ako bi ili mi svi, ili tkogod od nas, ili koji od onih, koji znadu za ovu stvar s našom voljom, pa bilo od koga i ne izuzevši nikoga, bili proganjani, dužni smo perpetuo obligamine na svakom putu i na svaki način svom našom sposobnosti za njih se zauzeti i pomoći iz nevolje. Poradi toga dali smo jedan drugomu pismo pisano našom rukom i providjeno pečatom, da držeći ga često pred našim očima, ne bacimo s lahkoumnim shvaćanjem ove stvari i dužnosti duše naše u vječno prokletstvo, a da ne po-

[1] U to je doba Ludovik bio u ratu s Engleskom kao saveznik Holandije.

vrjedimo javno svoje poštenje i da ga ne izgubimo".

Ali ovo pismo kano da nije bilo dostatno jamstvo. U Požunu, dokuda su državni sudac i ban otpratili palatina, izdali su Nádasdy i Zrinski, pa Nádasdy i Marija Széchy još posebne zavjernice jedno drugome. Nádasdy i Zrinski zakleše se medjusobno dne 28. decembra, da će ostati u savezu do smrti, da će podupirati u svemu napredak i zajedničke interese, da ne će svojih tajna bez volje drugoga nikom odavati, a ako bi drugačije radili, neka ih Bog kazni kao krivokletnike na užasan primjer svijetu. „Ako za za 28. februara 1667. u Banjsku Bistricu palatinski sud, pod kojom će se krinkom moći „interesati" sigurno sastati i posavjetovati glede toga, što se imade učiniti, a dotle će možda već iz Erdelja, odnosno Turske stići kaki glas.

Vrativši se poslije ovih pregovora dne 2. januara 1667. u Beč, Zrinski povjeri Gremonvilleu, da im se i Nádasdy priključio. Ova novost više je poslanika rastužila nego li obradovala, jer je dobro poznavao državnog sudca i odmah prozreo njegove motive ; stoga je Zrinskome stavio na dušu, da nipošto ne odade Nádasdyju njihov intimni odnošaj, „jer je

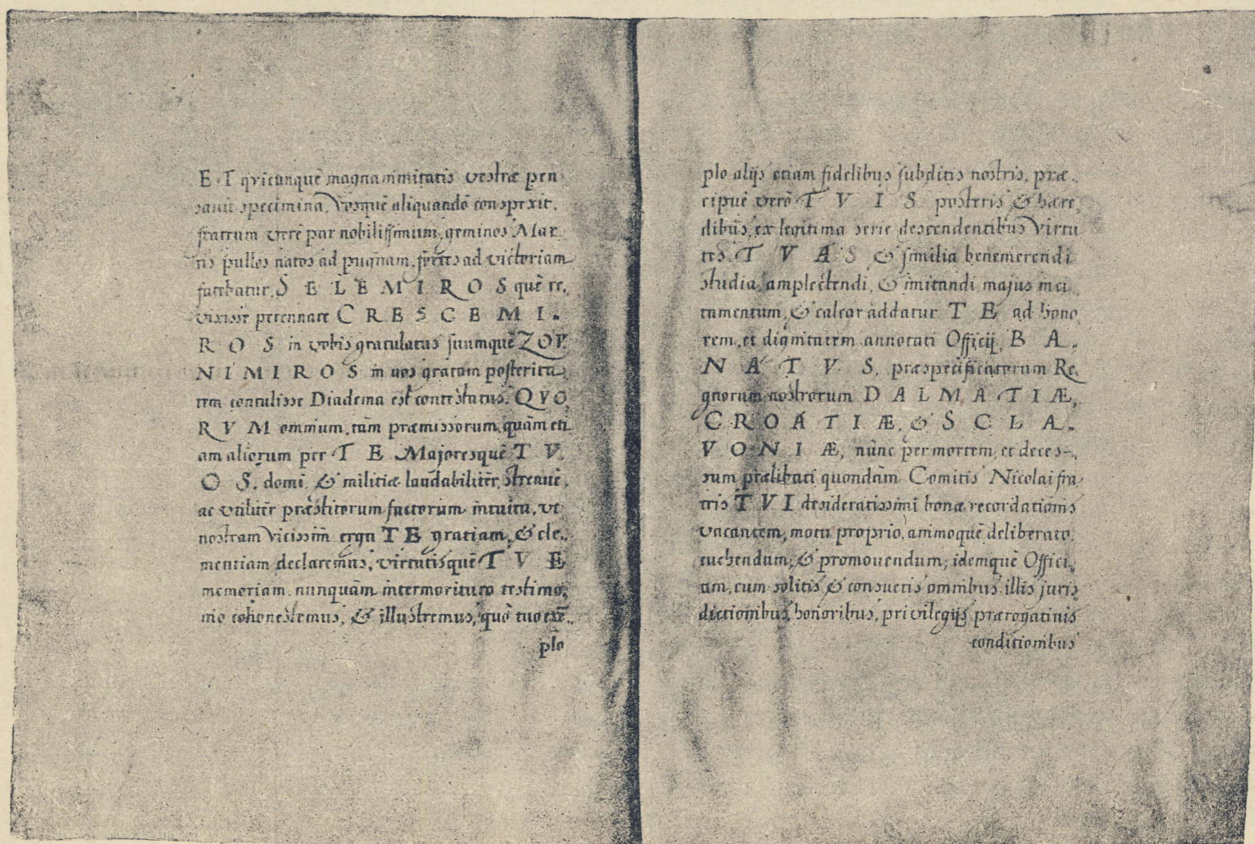
E T quicunque magnanimitatis vestrae pen-
sauit specimina, vosque aliquando conspexit,
fratrum certe par nobilissimum, geminos Mar-
tis pullos natos ad pugnam, factos ad victoriam
fatebatur. S E L E M I R O S que te-
cum vixisse perennare C R E S C E M I-
R O S in vobis gratulatus suumque Z O R-
N I M I R O S in nos gratam posterita-
tem contulisse Diadema est contestatus. Q V O-
R V M omnium, tam praemissorum, quam eti-
am aliorum per T E Majoresque T V-
O S. domi & militiae laudabiliter, strenue,
ac valiter praestitorum factorum intuitu, ut
nostram vicissim ergo T E gratiam, & cle-
mentiam declaremus, virtutisque T V Æ
memoriam nunquam intermorituro testimo-
nio cohonestemus, & illustremus, quo tuo ex-
plo

plo aliis etiam fidelibus subditis nostris, prae-
cipue vero T V I S posteris & haere-
dibus, ex legitima serie descendentibus virtu-
tes T V A S & similia benemerendi
studia amplectendi, & imitandi majus inci-
tamentum, & calcar addatur T E ad hono-
rem, et dignitatem annotati Officii, B A-
N A T V S, praespecificatorum Re-
gnorum nostrorum D A L M A T I Æ,
C R O A T I Æ, & S C L A-
V O N I Æ, nunc per mortem, et deces-
sum praelibati quondam Comitis Nicolai fra-
tris T V I desideratissimi bonae recordationis
vacantem, motu proprio, animoque deliberato,
evehendum, & promovendum, idemque Offici-
um, cum solitis & consuetis omnibus illis juris-
dictionibus, honoribus, privilegiis, praerogativis
conditionibus

POVELJA KRALJA LEOPOLDA OD G. 1665., KOJOM JE PETRA ZRINSKOGA IMENOVAO BANOM. (III.)
(Zemaljski arhiv u Zagrebu.)

veću sigurnost ustreba, pisali su Zrinski i Nádasdy, podpisat ću to i svojom krvlju, dapače ja se obvezujem još i na to, da ću stavivši se vazda na njegovu stranu (t. j. Zrinski na Nádasdyjevu i obratno) živjeti i umrijeti za nj kao u sreći tako i u nesreći, a ako što čujem na njegovu štetu, upozorit ću ga na to, kao pravi i zaprisegnuti brat ; neka mi Bog tako pomogao, kao što ovo od srca želim !"

U Požunu još se zavjerenici dogovoriše glede dalje radnje ; konačno se sporazumješe, da će Wesselényi tobože radi riješenja apelacijonih osuda u smislu saborskog članka XXXIV. od god. 1659. sazvati Nádasdy nevjeran čovjek, reče Gremonville, koji je u dobroj slogi s Leopoldom, a zahtijeva li egoistički mu interes, kadar je sve izdati bečkom dvoru". No uza sve to, kad ga je Zrinski, koji je za to vrijeme bio kod Nádasdyja u Pottendorfu, zamolio za konferenciju s državnim sudcem, poslanik se tome odazvao. Mjesto sastanka bila je Ahauska krčma blizu Laxenburga, jer ma da je dvor u to doba plesa i sanjkanja počeo da zaboravlja na zle glasine o ugarskoj i hrvatskoj gospodi, ipak se nije činilo podesnim, da se sastanu u gradu. Zrinski i Nádasdy došli su kočijom iz Pottendorfa, a Gremonville

opet preobučen kao trgovac iz Beča (14. januara 1667.). Vjerno svojoj politici, poslanik je odmah zatražio jasan pismeni odgovor na ova pitanja: koji je razlog njihove bune, šta žele od Ludovika XIV., šta mu nude kao protuuslugu, šta mogu učiniti njih trojica (to jest i palatin), te dodade konačno, da će njihovo pismo u originalu zadržati kod sebe, a prijepis poslati u Pariz. Nádasdy i Zrinski nijesu mogli na ova odlučna pitanja odgovoriti i u palatinovo ime, „jer se o tome moraju još medjusobno posavjetovati; u ostalom (rekoše) cilj ustanka jeste pogaženu slobodu zemlje uspostaviti, te izgubljene pogranične tvrdjave povratiti. Za taj pak posao bili bi Magjari i Hrvati i sami dosta jaki, kad bi koja vanjska vlast istodobno Leopolda zabavila".

Povrativši se u Pottendorf povedu ban i državni sudac razgovor o svom sastanku s Gremonvilleom, te se napokon sporazume, da će pisati Francuzu, ali tako, ako bi pismo palo kojim slučajem u tudje ruke, da se ne može doznati, od koga je i u kojoj je stvari pisano. Uvjeta nijesu predlagali, nasuprot pismo se njihovo sastojalo od samih pitanja. Mogu li se pouzdavati u pomoć Ludovika XIV., ako mu otkriju prave uzroke, šta želi kralj za pomoć, bi li dao pomoći za slučaj da poljska stvar ne bi pošla, kako on želi i kako će i na kakav način pružiti pomoći Magjarima. Podjedno pisali su i Wesselényju i zatražili od njega, da što prije ili lično dodje u Beč, ili pošalje svog pouzdanika, ne bi li tako raspršio sumnje Gremonvilleove, jer bude li poslanik samo malo rada opazio, odmah će im dati veću svotu novaca. Stoga zamoliše palatina, neka mu pošalje uvjete, pod kojima bi Magjari bili pripravni priključiti se Francuskoj, jer dok to ne učini, ne mogu se od Gremonvillea ničemu nadati. Svakako bi dobro bilo, da se još prije banjsko-bistričke skupštine dodje na čistac s Francuskom. Gremonville je odmah odgovorio na pismo Zrinskovo i Nádasdyjevo: neka samo pošalju uvjete, pa će onda dobiti odgovor, koji će ih zadovoljiti.

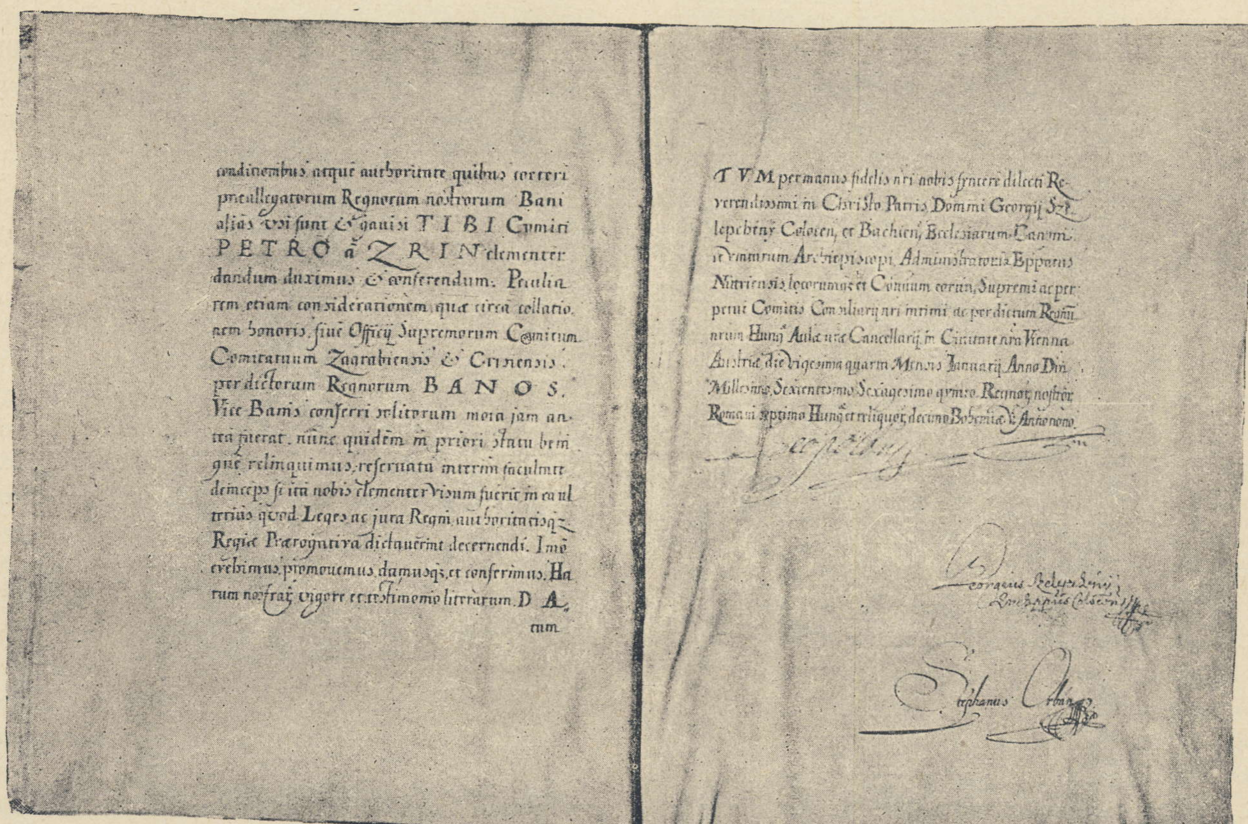
ordinentibus atque authoritate quibus conferri
praeallegatorum Regnorum nostrorum Bani
alias vsi sunt et gavisi TIBI Comiti
PETRO a ZRIN clementer
dandum duximus et conferendum. Peculia-
rem etiam considerationem quae circa collatio-
nem honoris siue Officij Supremorum Comitum
Comitatuum Zagrabiensis et Crisiensis
per dictorum Regnorum BANOS.
Vice Banis conferri solitorum mora jam an-
tea fuerat, nunc quidem in priori statu beni-
gne relinquimus, reseruata interim facultate
deinceps si ita nobis clementer visum fuerit in eadem ul-
terius quod Leges ac jura Regni authoritatisque
Regiae Praerogatiua dictauerint decernendi. Imo
creuimus, promouemus, damusque et conferimus. Ha-
rum nostrarum vigore et testimonio literarum. Da-
tum

TUM per manus fidelis nri nobis sincere dilecti Re-
verendissimi in Christo Patris Domini Georgij Sze-
lepcheny Colocen. et Bachien. Ecclesiarum Canoni-
ce vnitarum Archiepiscopi, Administratoris Eppatus
Nitriensis, locorumque et Comitum eorun. Supremi ac per-
petui Comitis Consiliarij nri intimi ac per dictum Regno-
rum Hung. Aulae nrae Cancellarij in Ciuitate nra Vienna
Austriae die vigesima quarta Mensis Januarij Anno Dni
Millesimo Sexcentesimo Sexagesimo quinto. Regnor. nostror.
Romani septimo Hung. et reliquor. decimo Bohemiae vero Anno nono.

POVELJA KRALJA LEOPOLDA OD G. 1665., KOJOM JE PETRA ZRINSKOGA IMENOVAO BANOM. (IV.)
(Zemaljski arhiv u Zagrebu.)

Medjutim se uzeše koncem marta skupljati ugarska gospoda u Banjskoj Bistrici. Ovdje su doskora saznali, da je Balló badava pošao u Tursku, te se neobavljena posla vratio kući. Sada zaključe, da ima još jednom poći k porti, te svakako nastojati, da za svoju osnovu predobije velikoga vezira Ahmeda Köprölija (22. marta). Na sastanku bio je i Nádasdy, dok Petra Zrinskoga nije bilo; Nádasdy se izjavio

*

sporazumnim s turskim savezom ne odavši ni jednom riječi veza s francuskim poslanikom. Potom se učesnici skupštine razidjoše.

Dok su ovako vijećala magjarska gospoda, borio se palatin Franjo Wesselényi sa smrću. Dne 16. marta potvrdio je svoju oporuku, a nekoliko dana poslije toga, 27. marta umre. Tijelo su njegovo na 18. aprila odnijeli na Murány i ondje pokopali u već za nj odredjenoj kapelici. Nakon smrti Nikole Zrinskoga i Gjure Lippaya, to je treći teški udarac po zavjeru magjarske i hrvatske gospode!

Smrt Franje Wesselényija približila je Nádasdyja njegovom cilju, to jest palatinatu, i to s tim više, što je Leopold već 30. aprila imenovao uz nadbiskupa Szelepcsényja i njega kraljevskim namjesnikom u Ugarskoj, dok se ne popuni ispražnjena stolica. Nádasdy smatrao je tu novu svoju službu privremenom, tek stepenicom do palatinata, pa pošto je za nj uživao povjerenje naroda, nastojao je sada sve to većma, kako da zadobije još i povjerenje dvora. On je sam najbolje karakterizovao dvolično svoje vladanje svomu tajniku i pouzdaniku Valentinu Szenteu ovim riječima: „Mi moramo stvar sa „interesatima" nastaviti, i to s dva razloga. Prvo, da možemo na njih paziti, da ne počine kaku nepromišljenost i ne izazovu srdžbu vladarevu, te ne upropaste zemlje, a drugo, da možemo ostajući s njima u svezi, ubavijestiti dvor o njihovim djelima i da možemo ušavši tako u volju i dvoru i županijama, u stvari palatinata računati na oba faktora". Državni se sudac dakle dao na nedostojno douškivanje, htijući time dokazati svoju vjernost i otkloniti svaku sumnju od sebe, jer se je bojao, da bi Gremonville prigodice mogao štogod izlanuti. Tom je ulogom započeo odmah po povratku iz Banjske Bistrice, kad je predsjedniku dvorskoga ratnoga vijeća Gonzagi nabacio dosta jasnim riječima nešto o planovima Wesselényijevim i o zavjeri uopće, a naskoro kazivao je i samom Leopoldu u Laxenburgu i Beču, kako se sjeverno-ugarske županije bave buntovničkim nakanama i kako dopisuju s Turčinom. Napokon je i tajnik njegov Valentin Szente po njegovoj uputi podnio u Laxenburgu caru podrobniji izvještaj (u maju). Nádasdy činio je sve to u nadi, da će se dvor uslijed ovih denuncijacija teško zabrinuti, te sazvati s a b o r za sanaciju nevolja, a taj mu je trebao što prije poradi palatinskoga izbora.

No u Beču se ne preplašiše ni najmanje, a niti im se žurilo s popunjenjem palatinske stolice, šta više, oni bi je najradije mimoišli, jer je narod magjarski smatrao palatinsku čast paladijem, a vlada zaprekom. I odista, velika vlast, koju je zakon stavljao u ruke palatinove i koju je unatoč tolikoga kršenja još uvijek imao, bila je u rukama patriotskoga muža moćno oružje, dapače ona je mogla i u rukama najservilnijega čovjeka biti neprijatnom zaprekom raznim apsolutističkim dvorskim pokušajima. Šta se opet tiče glasina o zavjeri, to nije dvoru ništa novo bilo. Beč se nije nikad posve pouzdavao u Magjare i Hrvate, no nije ih se ni bojao. Buntovne glasine nijesu bile rijetkost, dapače kad se polovicom godine 1666. vratio general Leslie iz Carigrada, kuda je odnio sultanu one darove odredjene vasvárskim mirom, pripovijedao je, kako ga je veliki vezir Ahmed Köpröli upozorio, da se Magjari s desne obale Dunava i Hrvati hoće da slože s Francuzima i Poljacima u svrhu, da se prekine vasvárski mir, a budimski paša, koji je takodjer o tome nešto znao, poručio je izrijekom dvoru, da dade nekolikim magjarskim i hrvatskim velikašima odrubiti glave, ako hoće da ima mira. Prema tome dakle denuncijacije Nádasdyjeve ne sadržavahu kaku osobitu novost, pa stoga i nijesu pomaknule dvora iz njegove hladnokrvnosti.

Dok se državni sudac bavio takim nedostojnim poslom, morile su Petra Zrinskoga teške familijarne brige. Po smrti svoga brata Nikole preuzeo je mjesto malodobnog Adama Zrinskoga, kojemu je dašto bio jedinim skrbnikom, opet svu vojničku upravu Zrinskih dobara i obranu njihovu, dok je imanjem njegovim samostalno gospodarila mati mu udovica Sofija Löbl. Ali doskora je došlo do nebrojenih sukoba izmedju naglog Petra i na svoja prava ljubomorne, tvrdoglave matere: sada bi Petar okupirao dijelove imanja, koje je Sofija držala svojima, sada se ona opet uplitala u ratne poslove, taj isključivi djelokrug banov, onda bi opet došlo do boja izmedju Katarine Frankopanke i Nikoline udove, a svaki sporazum i izmirenje bili su tek pauza i priprema za nova trvenja. Razmirice su ove ostale sve do rasula porodice Zrinskih.

Uredivši nekako te poslove, Petar Zrinski podje u maju na put, te posjeti oko Duhova (29. maja) Nádasdyja u Pottendorfu, i ponovi tom prilikom s njime savez, kojega su za života palatinova sklopili „vjerom i pismom u stvarima za slobodu domovine". Petar je kroz cijelo vrijeme bio u neprekidnom dodiru s Gremonvilleom, kod čega je Nádasdy zapravo vršio ulogu poštara, jer je korespondencija njihova prolazila kroz njegove ruke. Kod toga posla vazda bi ban hrabrio državnoga sudca, neka uzme k srcu tužnu sudbinu domovine i neka radi, dok živi, „da svojoj djeci ostavi dobru uspomenu iza sebe". Gremonville se naprotiv nije pouzdavao u Nádasdyja, niti u njegovu prisegu, jer je bio uvjeren, da čim za-

dobije palatinat, da će nezadovoljnicima okrenuti ledja ; s toga razloga našao je poslanik u interesu saveza za bolje, ako državni sudac ne postigne cilja. Uza sve to ipak ga je ljubazno susretao, nastavljao s njime pregovore, dapače ga za 13. juna pozvao sa Zrinskim u neku šumicu izmedju Hochaua i Münckendorfa na požunskoj cesti na tajni razgovor. U pratnji Nádasdyjevoj bio je i zet njegov grof Ivan Drašković, čija je sestra Ivana Marija bila udata za glavnog dušmana Petrova, grofa Nikolu Erdödyja, no u šumu pošli su sa Francuzom samo ban i državni

MARKIZ FRANJO FRANKOPAN.

GROF PETAR ZRINSKI.

Izvornik od savremenoga francuskoga umjetnika Gašpara Bouttatsa.

sudac. Razgovor je njihov trajao gotovo tri sata. Upravo tada navalio je iznenada Ludovik XIV. na Belgiju, da otme tu lijepu zemlju svom malodobnom šurjaku španjolskom kralju Karlu II., pod izlikom, da ona pripada kćeri Filipa IV., to jest njegovoj ženi, a ne sinu („devoluciono pravo"). Bilo je vrlo vjerojatno, da će Leopold ustati na obranu svoga rodjaka, pa stoga je Gremonville na tajnom sastanku uvjeravao Zrinskoga i Nádasdyja, da će za taj slučaj Magjari i Hrvati svakako dobiti pomoći od njegova gospodara. Ali oba velikaša zatraže od poslanika preciznu izjavu, jer da će se inače radije nagoditi s Turčinom, s kojim su i onako već u pregovaranjima. Gremonville je pomislio, da mu to samo zato rekoše, da ga zastraše i prisile na jasno očitovanje, pa im mirno odgovori, neka se u svom vlastitom interesu okane Turaka, a Ludovikov će jasni odgovor dobiti najdulje za tri mjeseca. Kad se Zrinski i Nádasdy ni time ne zadovoljiše, reče im Gremonville, i opet samo da ih udobrovolji, da je već otpremio s preporukom na Ludovika XIV. njihove zahtjeve, kojima im se za slučaj neuspjeha i progonstva iz domovine zajamčuje godišnji dohodak od 50.000 for.

svakomu. Iza ovih riječi grofovi se nekako smire i izidju s ostalim zahtjevima : zatražili su, da se na erdeljski kneževski prijesto stavi Petrov zet Franjo Rákóczy, da Ludovik XIV. ima kao vrhovni pokrovitelj Ugarske i Hrvatske ostaviti netaknute sve sloboštine i ustav njihov, da ima dati potrebni novac da uzmognu podići na noge 10.000 konjanika i 5.000 pješaka, a onda poslati još najmanje 4.000 Francuza s časnicima, mjernicima i topovima u Ugarsku i Hrvatsku, te napokon da se francuska diplomacija ima kod porte zauzeti, da za vrijeme bune ostavi Ugarsku i Hrvatsku na miru. U daljem razgovoru

natuknu Gremonville Nádasdyju, kako se Ludovik XIV. ne može u nj stalno pouzdati, na što državni sudac izjavi, da to ne stoji, dapače da će ostati vjeran Ludoviku XIV. i za slučaj, da ga Leopold sutra imenuje palatinom. Sada ga upozori poslanik na intencije dvora, koji da samo misli Nádasdyja kroz četiri do pet godina praznim obećanjima zavaravati, jer da je njegov pravi kandidat za palatinsku stolicu grof Ivan Rottal. Iza ove gorke novosti po Nádasdyja grofovi se rastadoše: Zrinski se vrati u Hrvatsku, Nádasdy u svoj Pottendorf, a Gremonville u Beč. Malo dana za tim, koncem juna, već stiže Petrovo pismo u Pottendorf, u kojem zamoli Nádasdyja, da bi kod Gremonvillea požurio odlučni odgovor francuskoga kralja, jer da se čitava stvar već dulje odgadjati ne može. Na to umiri poslanik Nádasdyja lijepim riječima, ali ne za dugo, jer već oko 20. jula, pa 10. augusta i 20. septembra zatraži državni sudac ponovno odgovor. No Ludovik XIV., istodobno zabavljen ratom u Belgiji, dospije tek 22. septembra, da iz St. Germain en Layea odgovori Gremonvilleu, poslavši mu podjedno punomoć, da sklopi ugovor sa Zrinskim i Nádasdyjem, jer se nadao, da će ga Leopold slijedećega proljeća 1668. godine napasti, pa mu je stoga od prijeke potrebe bila buna u Ugarskoj i Hrvatskoj. Kod ugovaranja svjetova kralj Gremonvilleu, da bude oprezan: neka ne obeća ništa drugo osim novaca, a o šiljanju vojske u Hrvatsku da ne može biti ni govora; uopće neka gleda, da stvar otegne koliko više može, jer treba da se najprije vidi, kako će se ostale stvari razviti. Gremonville doskora primi kraljevo pismo, te 6. oktobra javi, da će se točno držati naložena mu naputka kod skorog sastanka sa Zrinskim i Nádasdyjem, na koji se spremao.

Medjutim nadje ban novog saveznika, doduše ne u Hrvatskoj, gdje je ipak većina plemstva bila na strani kraljevoj, nego u susjednoj Štajerskoj. Novi saveznik, grof Erazmo Tattenbach, bio je veoma bogat štajerski velikaš, a posjedovao je još i u Sleskoj, te na podnožju Harz-planine u Njemačkoj prostrana imanja, a osim toga zauzimao je u štajerskom namjesničkom vijeću odlično mjesto. Taj mladi, za onda jedva 36-godišnji muž, bio je više poznat sa svoga razvratnoga života, nego li sa hrabrosti ili uma, no kao susjed hrvatski često se sastajao sa Zrinskim. Tako je i bilo koncem augusta 1667., kad se nadjoše zajedno u Lapščini kod štajerskoga baruna Locatellija, njihovoga zajedničkoga znanca, pa je tom prilikom došla riječ i o vijesti, da će Leopold, umre li Karlo II., prijeći u Španjolsku, a u njegovoj odsutnosti da će vladati iz Beča njegova maćuha Eleonora od Mantove i knez Auersperg. Čuvši ovu novost, Zrinski razjaren skoči i uze se tome protiviti, da bi već i žene zapovijedale zemljom, no (odmah dodade) njemu da ne će. Opazivši, da se ta izjava ugodno dojmila Tattenbacha, reče mu, neka dodje k njemu u Čakovac, pa će mu nešto pokazati, a ushtjedne li biti njegov pristaša i ako mu obeća, da ga ne će izdati, sklopit će s njime savez, kaki je već s više njih utanačio. Malo po tom dodje Tattenbach zaista u Čakovac, te se za čestoga razgovora uz vino još bolje sprijatelji s banom: Zrinski mu je darovao lovske pse, a Štajerac kao za uzdarje lijepa konja. Za ovih prijateljskih razgovora bilo je često riječi i o politici; Zrinski se tužio, da Hrvati i Magjari nemaju nikakva ugleda u Beču, „ali francuski kralj, reče on, taj nam je pravi prijatelj". Nadalje mu povjeri, kako su Magjari već složni, pa kako je on još s pokojnim palatinom Wesselényijem i državnim sudcem Nádasdyjem sklopio savez, a samo bi od koristi bilo po nj, po Tattenbacha, ako i on pristupi. Štajerski je velikaš pozorno slušao bana, do kojega je mnogo držao, jer je znao, kako velik ugled uživa medju državnim knezovima njemačkoga carstva, pa konačno privoljevši na savez, potpiše 9. septembra Zrinskomu zavjernicu, da će biti njegovim vjernim pristašom, da mu tajnâ ne će nikom izdavati, da će njegovu akciju pomagati i da ga ne će nikad ostaviti, — neka ga Bog tako pomogne, kako će on to obećanje održati. Zrinski je novom savezniku dao nalično pismo i uvjeravao ga o uspjehu. „Vidjet ćeš, reče mu, dogodit će se čudne stvari i svak će uzeti ono, što može. Gremonville je moj dobar prijatelj. Dobijem li kaku vijest, odmah ću ti javiti". Uza sve to, ipak su Tattenbacha morile neke sumnje; rado bi bio znao, u koga se najviše pouzdaju nezadovoljnici, ne će li ih Turčin iznenada s ledja napasti, šta će učiniti hrvatska Krajina, šta Slavonija, Koruška, Kranjska i Venecija. Otkud će uzeti oružja i praha, izvježbanih časnika, pješačkih vodja, dovoljno hrane i što je glavno, novaca. Koliko su hiljada ljudî nezadovoljnici kadri postaviti na noge, ne samo od prilike, nego točno, da li će biti moguće stvar održati tajnom, dok im se vojska skupi. Sve to treba prije svega promozgati, inače da će bolje biti čitavu stvar napustiti. No na sve te primjedbe mirio je ban Tattenbacha, govoreći mu, neka se ne brine; bit će novaca koliko treba i svega ostaloga; ta nijesu oni sami, jer ima još i mnogo drugih saveznika.

Kad je Zrinski ovako pun pouzdanja u budućnost govorio Tattenbachu, doživjela je stvar nezadovoljnička kod porte potpuni poraz.

Prošlo je već pet mjeseci od smrti palatinove, a saveznici već su teškom nestrpljivošću čekali glasove iz Turske. Za čitavo vrijeme čekanja ne učiniše ništa, jedino su poradili oko toga, da stvore onih

GRAD OZALJ NA KUPI (S JUGOZAPADNE STRANE).

40.000 talira, što ih je trebalo Ballóu, kod porte. Ali ni to nije bila laka stvar, a onaj, koji je najlakše mogao pomoći, naime bogati Nádasdy, pravio je najviše neprilika. On je doduše već jednom dao sa Zrinskim po 5000 talira svaki, no sada se bojao, da će mu ta svota propasti. Stoga je izjavio Szenteu u svoje i Zrinskovo ime, da će njih dvojica dati dvije trećine do 40.000 talira, uračunavši amo već danih 10.000, a jednu trećinu neka dade udovica palatinova Marija Széchy uz jamstvo, da će im ti novci biti vraćeni; osim toga ima još i netko od njihovih ljudi poći na portu, da vidi, na što će se taj novac potrošiti (u augustu). Medjutim prije nego li je ta stvar konačno riješena, došao je glas, da je Ladislav Balló bio kod velikoga vezira uzalud.

Ladislav Balló pošao je na put mjeseca aprila s uputom, da nastoji uz uvjet gubitka glave i imetka doći do velikoga vezira. Dne 20. aprila stiže u Drenopolje i za pet dana bio je opet na putu do mora. No ladja, koja ga je trebala da odvede na Kandiju, malo da nije pala u mletačke ruke, a pored toga još se digla i oluja, koja ga je bacila ća do Cipra, tako da se tek nakon šesnaest-dnevnoga lutanja mogao 14. juna iskrcati pred Kandijom u turskom taboru. Prvi čovjek, na koga se namjerio i s kime je govorio, bio je poznati nam Grk Atanasije Panajotti. Balló, vjeran uputi svojoj, nišanio je u početku samo onako iz daleka, da bi mu imao nešto važno saopćiti, ako se može u njegovu šutnju pouzdati, pa mu je kao za predbježnu nagradu dao pet stotina talira na dar. Potom se Panajotti zakleo na evangjelje, da će šutjeti i onda s velikim zanimanjem slušao kazivanje Ballóovo, te se konačno ponudio kao pomagač Magjarima, da lakše postignu svoju svrhu kod velikoga vezira. Tajni savjetnik velikoga vezira (nešto kao ministar unutarnjih posala) ćehaja Ibrahim-beg, kojem je sjutradan 15. juna Panajotti s velikom važnošću predstavio Ballóa, primio je na 16. juna poslanika

magjarske gospode u tajnu audijenciju i odmah ga upitao, šta je povjerio Grku tumaču. Ballóu je bilo rečeno, da pred ćehajom govori tako otvoreno, kao da bi govorio sa samim velikim vezirom, pa stoga, pošto ga je zamolio, da stvar održi tajnom, a Turčin to i obećao, poče kazivati, kako erdeljskom knezu Apafyju leži na srcu, da se i Ugarska priklopi turskom posjedu, jer za to da ima sada nekih znakova, koji da zajamčuju uspjeh. Neka mu dakle ćehaja dozvoli, da tu osnovu iznese velikom veziru s njegovom preporukom. Ćehaja je s velikom pažnjom slušao poslanika do kraja, a onda ga je upitao, po čemu on znade, da su Magjari voljni pokoriti se sultanu. Balló, pripravan na takovo pitanje, uze onako općenito odgovarati, da to znade „od naših prijatelja", a kad mu je ćehaja stavio dalje pitanje, što knez Apafy želi da porta učini, reče, da moli, da od strane Magjara može doći poslanik k njoj i dobiti jamstvo, da će za slučaj pokorenja Ugarska ostati u svojoj slobodi. Napokon zamoli Balló ćehaju, da bi ovu stvar potajno saopćio velikom veziru, našto mu Ibrahim beg to obeća, pohvalivši još i dobru volju Apafyjevu.

Ćehaja je u istinu govorio s velikim vezirom, a taj je onda 19. juna primio Ballóa u svečanu audijenciju, primivši od njega punomoć i darove Apafyjeve. Potom ga je upitao, ima li mu šta tajna reći, a kad je to Balló potvrdio, otpravi veliki vezir iz sobe sve osim ćehaje i tumača Panajotta. Sada objasni poslanik svrhu svoga dolaska onako, kako je to već učinio pred ćehajom. Ahmed Köpröli je smješkajući se slušao do kraja kazivanje Ballóovo i odmah odgovorio, da je o tom bilo govora još pod Novim Zamkima (1663.), pa zašto je od onda sve do sada šutio knez Apafy? „Od vremena Sulejmanova, odgovori Balló, nije bilo nalične važne stvari ; za dan dva nije se to moglo obaviti, a sve dok nije stvari na sigurnom temelju sagradio, knez Apafy nije mogao govoriti". Na to reče veliki vezir : „Nemojmo o izlišnim stvarima govoriti. Otkuda znade Apafy sve to i na koji način drži to provedivim?" Na ovo odlučno pitanje Balló je tek onako u glavnom odgovorio : „Magjari i Hrvati[1] osjećaju se u svojoj vjeri i slobodi povrijedjenima, a u tome da leži jamstvo"..., no veliki vezir se s tim općenitim razlaganjem ne zadovolji, već uze tražiti jasan i otvoren način, kojim bi se stvar mogla izvesti. Kad je iz Ballóova odgovora razabrao, da Magjari računaju na pomoć pograničnih turskih četa, reče u kratko, da poslije sklopljena mira takovo što više nije moguće učiniti. Tim je odgovorom dašto i cijelo pitanje bilo riješeno, no Balló je učinio još jedan pokušaj, dobivši dozvolu, da može i dalje govoriti. On započe u smislu danih mu instrukcija kazivati, da je mir sklopljen samo s ugarsko-hrvatskim kraljem, a ne još i sa Nijemcima, pa da se stoga mogu napasti ; porad toga još će čitava stvar izgledati, kao da je Erdelj napao cara, a ne sultan. „Erdelj je podanik porte, reče veliki vezir, pa bi samo u njezino ime mogao istupiti, dakle bi odium prekršaja mira svakako na nas pao ; u ostalom doći će i tome vrijeme". Time je audijencija svršila ; umirivši još Ballóa, da se ne boji, da će kome tajnu odati i predavši mu pismo na Apafyja, čiju je dobru volju i on pohvalio, oprosti se veliki vezir s njime s riječima, da za sada nema pomoći, jer je nedavno sklopljen s carem mir, a sada da je on zaposlen na Kandiji. I ćehaja i Panajotti takodjer napisaše pisma Apafyju ; Ibrahim beg pohvalio je vjernost kneževu i njegovu veliku osnovu, koju da je samo on u stanju da provede, premda ju je sada zbog važnih razloga trebalo odgoditi. Panajotti je opet najslađim riječima osnovu preporučio knezu, tražeći od njega, da je ne napusti.

No Panajotti glumio je dvoličnu ulogu, a nepouzdanost Magjara spram njega bila je potpuno opravdana. Istim onim brodom, koji je Ballóa vozio na kopno, poslao je nesavjesni tumač pismo (24. juna) austrijskom rezidentu kod porte Ivanu Casanovi, u kojem mu je javio, da erdeljski knez nešto mešetari protiv Leopolda kod porte, da je njegov poslanik bio u toj stvari kod velikog vezira, te se samo njemu, Panajottu, ima zahvaliti, što stvar nije uspjela ; stoga preporuča Njeg. Veličanstvu, „da dobro pripazi na Magjare i Hrvate". Casanova poslao je ovo pismo odmah u Beč, kud je prispjelo nekako u isto vrijeme, kad je Apafy dojavio magjarskoj gospodi neuspjeh Ballóov kod porte (krajem augusta).

Doskora prouzroči veliku stravu medju nezadovoljnicima izdajstvo Panajottovo, za koje doznadoše preko Nádasdyja. Državni se sudac slučajno desio u Beču, te tako dospio u tajno vijeće baš onda, kad se ondje čitao izvještaj Casanovin. Čuvši ovo, Nádasdy se veoma uplaši i pomisli u prvi mah, da je uza nj osobita pažnja božja, koja mu je dozvolila, da je tako slučajno doznao za pogibao. Odmah poslije toga dojavi Franji Nagyu, jednom od glavnih nezadovoljnika, tajnim pismenima, kako je „pas" Panajotti, koji je oduvijek bio dušmanin Magjara, izdao carskom rezidentu svrhu Ballóova poslanstva, pa ga zamoli, da javi Apafyju, neka bi kako gledao, da se Panajotti ubije još prije nego li se vrati s Kandije i tako spriječi potanji izvještaj njegov rezidentu, ili pak da dojavi izdajstvo njegovo porti, uz molbu, da ga teško kazni. Nádasdyjevo pismo priopći Nagy

[1] Tako u originalnom izvještaju („A magyarok és horvàtok" ap. Pauler I, 152.).

ostalim magjarskim nezadovoljnicima i tako nastade medju njima neko plašljivo gibanje, koje još uvećaše glasine, da se u Austriji skuplja vojska. Jedini izlaz i opet su vidjeli u savezu s Turčinom, pa stoga u oktobru i opet poslaše Apafyju glasnika s molbom „u ime božje", neka bi ponovno poslao poslanika velikom veziru s porukom, da mir ne zabranjuje primati za saveznike one, koji to čine od svoje volje; magjarski narod, kao slobodan narod, pokorit će se onomu komu hoće, a porta neka ne zaboravi, da ma koliko joj dala austrijska kuća, da joj Ugarska više daje, naime samu sebe, koju Turčin već više od dvjesta godina uzalud nastoji osvojiti. Apafy se rado odazvao, pa je još u oktobru poslao k porti Petra Inczédyja, da nastavi djelo Balló-ovo. Za uputu kazao mu je, da što brže radi, a ne uzmogne li doći pred velikoga vezira, neka stvar predoči njegovom zamjeniku kajmakamu. Glede Panajotta vijeće je Apafyjevo dugo bilo u neprilici, šta da radi. Izrijekom ga optužiti s izdaje činilo se vrlo pogibeljno, jer bi moćni Grk svojim uplivom lako znao od sebe odbiti optužbu, te pogibao skrenuti na tužitelja. Ne dodirnuti se stvari, bilo je opet nemoguće, jer ako Panajotti ne osjeti neprilika zbog svog prvog čina, nastavit će docnije gadno svoje djelo sasvim slobodno. Konačno se sporazumješe, da će u pismu na velikoga vezira samo spomenuti izdajstvo, ali ne izdajicu, a ako bi veliki vezir upitao, tko je to učinio, onda je Inczédy imao odgovoriti, da on ne sumnja u Panajottovo poštenje, ali magjarska su gospoda pod zakletvom potvrdila, da je baš on izdajica.

Medjutim se pokazala bojazan Magjara kao pretjerana. Dvor nije ni pomišljao na nasilja, a onom skupljanju vojske bio je uzrokom španjolsko-francuski rat, za koji je Španija tražila u Beču pomoći, dok je Gremonville istodobno upotrebljavao svu svoju diplomatsku spretnost, da Austrija bude neutralna. Pa tako je sasvim razumljivo, da se na dvoru u oči eventualnog rata s Francuskom nijesu osobito zabavili Casanovinim izvještajem, već ga naprosto uputili, da nastoji još nekih potankosti saznati. Jedini grof Ivan Rottal, taj stručnjak u ugarskim i hrvatskim poslovima, svratio je na ugarski pokret više pozornosti, ali ne iz težnje da učini caru uslugu ili da spase državu od velike pogibli, već naprosto za to, što je težio za palatinatom, a kako je u Nádasdyju vidio najozbiljnijega protivnika, počeo je istraživati, nema li i on udjela kod tih stvari. Budni pak Nádasdy odmah je primijetio, da ga Rottal drži na oku, pa je jednom zgodom (6. oktobra) dao oplijeniti njegovog tajnika, kad je taj putovao u Erdelj, ne bi li iz otetih pisama saznao, čim si Rottal tare glavu. No zvedljivi državni sudac nije iz pisama ništa saznao.

Pošto se bar predbježno izjalovio savez s Turčinom, Nádasdy je uzeo pomišljati na mirna sredstva kako da se dočepa toli žudjena palatinata. To je dašto u prvom redu bio sabor, samo je trebalo osigurati i sudjelovanje sjevero-ugarskih protestanata na njemu. U tu je svrhu pisao državni sudac udovici palatinovoj i njezinom tajniku Franji Nagyu, da se u toj stvari zauzmu kod onamošnjih „interesata", no protestanti su odgovorili, da se ne će pozivu odazvati, jer još ni na jednom saboru nijesu dobili zadovoljštine. Stoga ako hoće da oni dodju na sabor, treba da se najprije izvan njega riješi pitanje protestantskih povreda. Javljajući ovo Nádasdyju, Franjo Nagy još je dometnuo, da bi jedini Petar Zrinski bio podoban da izmiri zavadjene katolike i protestante, pa neka ga stoga nagovori, da dodje što prije u sjevernu Ugarsku ili kao komisar ili u goste svojoj djeci. Nádasdy odista uvaži savjet Nagyov, te pozove Zrinskoga da dodje u Gornju Ugarsku. Petar se zacijelo ne bi u zimsko doba tom pozivu tako rado odazvao, da nije podjedno bio ubaviješten, da je Gremonville napokon primio odgovor Ludovika XIV. i da ga čeka na dogovor.

Osvojivši na lak način Belgiju, Ludovik XIV. bavio se sada novom i smionijom idejom. Kako rekosmo, Filipa IV. naslijedio je 17. septembra 1665. na španjolskom prijestolu Karlo II., dječak od četiri godine, a fizički tako slab, da se upravo dnevno očekivala njegova smrt; s njime pak imala je izumrijeti španjolska linija Habsburga. Za taj slučaj eto želio je Ludovik XIV., da bude na čisto sa španjolskom baštinom, odnosno s glavnim i jedinim zakonitim baštinikom njezinim, naime austrijskim Habsburgovcem Leopoldom, u taj par jedinim muškim potomkom svoje grane. Još u januaru godine 1667. pokušao je Ludovik XIV., da sklone Beč na diobeni ugovor, no dvor o tome ne htjede ništa ni da čuje. Poslije uspješnog belgijskog rata činilo se Ludoviku, da je u Beču raspoloženje po nj mnogo zgodnije. Gremonville je dakle dobio koncem oktobra uputu, da ponovi pregovore, istaknuvši odmah, da Ludovik XIV. ne bi nikad navalio na Belgiju, da je sklopljen još u januaru ponudjeni ugovor. Ali ni na pragu tog teškog rada, u kojem je u potpunom sjaju zasjao diplomatski mu talenat, Gremonville nije puštao s vida nezadovoljnih Magjara i Hrvata, pa tako kad je krajem oktobra Zrinski došao u Pottendorf Nádasdyju, ureče s njima za 1. novembra u istoj šumici kao i 13. juna tajni sastanak. Sa Zrinskim došao je još i Franjo Bukovački, a s Nádasdyjem njegov paž Mihajlo Kiss, no u šumicu pošli su s Gremonville-om samo oba grofa, te su s njime raspravljali cijelo popodne do kasno u veče. Poslanik imao je

sada na veliku radost obih velikaša punomoć Ludovika XIV., da se s njima pogadja ; Gremonville im je pokazao francuski original, a onda im na njihov zahtjev uručio latinski prijevod.

Prvo je bilo, da je poslanik izjavio grofovima, da ih Ludovik XIV. tako dugo, dok Leopold ne započne rata, ne može faktički potpomoći, nego da jedino može uglaviti neki pismeni ugovor. Na to predadu ban i državni sudac Gremonville-u spis, koji je na latinskom jeziku sadržavao točke takvog ugovora, odnosno njihove zahtjeve i dužnosti spram Ludovika XIV. ; poslanik ga primi i izjavi, da će ugovor s njima odmah urediti. No kad se potom razvio razgovor o pojedinim stavkama, reče nakon tri sata Gremonville, da on sam nikako ne smije na svoju ruku utanačiti tako važan posao, već da ga mora poslati kralju u Pariz. Dašto, poslaniku nije bilo do drugoga, nego da prema uputi svojoj stvari zavuče. Da ih što bolje obsjeni, stao im je opširno razlagati, kako će Ludovik XIV. zacijelo pristati na sve zahtjeve njihove, a i poslati im veću svotu novaca za proširenje saveza. Grofovi se konačno i time, makar nerado sporazumješe, te se vratiše po užasnoj pljušti kući. Tri dana po tom, dne 4. novembra, pošalju mu oni posljednju redakciju ugovora i zaiskaše, da im isplati neku svotu novca. Primivši taj spis koji je sadržavao iste one zahtjeve koje smo već češće spominjali, Gremonville podje lično Nádasdyju u Pottendorf, gdje je našao i bana, pa nastavi s njima pregovaranje do dva sata po ponoći. Ponajprije zatraži lukavi Francuz od njih, da izmijene neke točke, što mu oni i obećaše učiniti za dva dana, no kad su potom oba velikaša zatražili brzo rješenje stvari putem brzog teklića, Gremonville odgovori, da to ne može biti, jer je posao vrlo ozbiljan, pa stoga treba da se strpe jedno dva mjeseca. Potom im preporuči neka se svakako okane Turaka, jer bi im oni mogli više zla pribaviti, nego li ga sada podnašaju ; izjavio im je, kako se ne može zadovoljiti njihovom ponovnom zahtjevu, da se porta zamoli preko francuskoga poslanstva, da pusti Ugarsku i Hrvatsku u miru za vrijeme bune u korist Ludovika XIV. ; isto ih je tako ubavijestio, da o šiljanju francuske pomoćne vojske u Ugarsku i Hrvatsku ni na koji način ne može biti govora. Poslanik se konačno najviše zadržao oko novčanoga pitanja, jer je vidio, da ono i najviše zanima grofove, te im dakako u tom smjeru obećao brzo rješenje. Nekoliko dana poslije toga, dne 10. novembra, poslao je Gremonville koncept ugovora Zrinskoga i Nádasdyja u Pariz, dometnuvši još i svoj izvještaj, u kojem preporuči kralju, da se nipošto ne upusti ni u kaki ugovor s obim velikašima, sve dok se ne vidi rezultat pregovora s Leopoldom glede španjolske baštine, već neka ih samo novčano što prije podupre, da ne izgube volje.

Poslije ovih pregovora Zrinski se najprije vrati u Hrvatsku, a onda se sredinom decembra spremi na put u sjevernu Ugarsku, ne bi li ondje izmirio protestante s katolicima, naročito s bogatom i uplivnom Sofijom Báthory, majkom njegova zeta Franje Rákóczyja. Vijest o dolasku banovom osobito je obradovala udovicu palatinovu Mariju Széchyjevu. Franjo Wesselényi ostavio je ženu svoju u velikoj novčanoj neprilici. Njegovi su dugovi u samoj glavnici prelazili 240.000 for., za onda ogromnu svotu, nekako kao danas pet milijuna kruna. Dužan je bio velikašima, srednjem plemstvu i gradjanima ; gradovi Banjska Bistrica, Kremnica, Šćavnica i Levoča, pa kaptoli i požunski ježoviti, sve su to bili njegovi vjerovnici. Šta više, kao palatin uzajmio je i neke zakladne svote, tako primjerice i glavnicu, što ju je nadbiskup Gjuro Lippay ostavio za pravničku katedru u Trnavi. Pošto je Marija Széchyjeva još i bolesna bila, sasvim je prirodno, da je njezino stanje bilo vrlo nepovoljno. Da se nekako oslobodi svojih nevolja, odluči imenovati Petra Zrinskoga, rodjaka svoga, nasljednikom svojim, ali tako, da je u tom položaju imao tek prednost kod kupovanja njezina posjeda, koji se odluči pomalo prodavati. I odista, Petar Zrinski bio je pripravan dati novaca za Murány i Szendrö (u boršodskoj županiji nedaleko Miskolcza), premda je sam morao podići zajam. On je posjedu tih gradova i imanja, što se sastojahu od preko dvadeset i šest sela, podavao političku važnost, jer je u kapetanatu szendröjskom, koji je sadanji mu kapetan grof Ladislav Wesselényi, sin palatinov, vrlo zanemarivao, vidio stepenicu do košičkoga generalata, a kao glavni kapetan gornje Ugarske nadao se, da će na uzdi održati jegarske Turke i potisnuti ih na jug do rijeke Šaja. Dapače on je išao u svojim mislima tako daleko, da se nadao, da će kao gornjo-ugarski general u savez složiti protiv Turčina ne samo čitavu Gornju Ugarsku, nego još i Poljsku, Erdelj, Vlašku i Moldavsku i onda na čelu jedne vojske od 20.000 ljudi nešto slavna učiniti za kršćanstvo ! Ali još je jedno bilo Petru Zrinskom na srcu prigodom boravka u Gornjoj Ugarskoj ; htio je da započne pregovore s francuskom strankom u Poljskoj i to preko krakovskoga kanonika grofa Stanislava Vojenskoga, zakupnika poljskih imanja obitelji Wesselényi, pa stoga ga je Marija Széchy pozvala u Ugarsku u Slovensku Lupču (Lipcse). Svrha pak bila je, da će u slučaju sporazumka Magjari i Hrvati poduprijeti francuske interese u Poljskoj, a Poljaci opet pomagati će Magjare i Hrvate.

Do dolaska Vojenskova odluči se Petar na uredjenje vjerskoga pitanja. Odmah poslije nove godine 1668. pošao je k svom zetu Franji Rákóczyju u Sáros Patak. Na put ga je otpratilo nekoliko magjarskih plemića, a medju njima i Franjo Nagy, sada već pažljivi promatrač banove nemirne duše. No Zrinski nije puno uradio u Pataku, jer niti je jedna niti druga stranka iskreno težila za mirom. Tada se prvi puta zgodilo, da je Zrinski pod prisegom nešto natuknuo svom zetu o zavjeri, no mnogo manje nego li Tattenbachu. Ban je već onda imao s njime velikih namjera, jer je za nj opredijelio erdeljsko kneževstvo, no toga mu nije odao, jer se punim pravom mogao bojati, da će se to doznati, pa bi se u tom slučaju Apafy odmetnuo od nezadovoljnika. Izmedju tasta i zeta uopće se još nije razvio povjerljivi odnošaj ; Zrinski je vidio, da je Rákóczy slabićak, koji je bio posve u vlasti svoje matere, a ta gorljiva katolikinja opet se zgražala nad banovim protestantskim društvom. Pa tako i jeste razumljivo, što je Zrinski tek nekoliko dana ostao u Pataku, pa se požurio natrag u Murány i Lupču pred Vojenskoga. Jedini rezultat njegova putovanja u onaj kraj bješe, da su se svi izjavili, da će bana poduprijeti u tom, da steče košički generalat. Sredinom januara 1668. bio je Zrinski već na putu u Murány ; ovdje je sklopio ugovor radi Murányа i Szendrö-a, a onda podje u Lupču, gdje je našao krakovskoga kanonika Vojenskoga. Poljaku se plan Petra Zrinskoga svidjeo, te se izrijekom izjavio pripravnim zastupati interese nezadovoljnika u Poljskoj, a sjedne li na prijestolje Ivana Kazimira francuski kandidat, onda se mogu stalno nadati poljskoj pomoći, a dotle neka čekaju i neka se pouzdaju u vrijeme i prilike.

Rastavši se s Vojenskim, Zrinski je obašao još neke sjevero-ugarske gradove, svagdje hrabreći na otpor, a naročito je nagovarao plemstvo, koje se okupilo oko protestanta Stjepana Bocskaya, potomka glasovitoga kneza erdeljskoga, da prekinu s idejom saveza s Turčinom i neka ne zaborave, da su kršćani. Kod toga bio je pun najbolje nade, spominjao svoje poznanstvo i veze s njemačkim državnim knezovima, te tvrdio, ako dodje do oružja, da će Štajerska, Koruška i Kranjska stati na stranu Hrvata i Magjara, „jer da tamo ima svojih ljudi". Početkom februara pošao je ban preko Beča kući u Hrvatsku, da se onda ljeti opet vrati i donese palatinovoj udovi novce za oba imanja.

KNEZ PETAR ZRINSKI.
Po litografiji Julija Hühna u Zagrebu god. 1860.

U Beču posjeti mletačkoga poslanika Aleksandra Bernarda, te mu pod veliku tajnu ispripovjedi sve svoje smione osnove. Još prošle godine postao je on mletačkim plemićem, ili bolje reći obnovljeno mu je plemstvo, što su ga dobili njegovi predji knezovi Bribirski god. 1314. u doba dužda Ivana Soranza, pa je Petar sada htio da republici sv. Marka učini neku veliku uslugu protiv Turčina, koji je jednako podsjedao Kandiju. Magjari i Hrvati, reče Petar, očajni su, jer i Turčin i Nijemac neprestano im rade

*

o propasti, dapače sam ih je kralj njihov ostavio sklopivši vasvárski mir. Nekoji, naime plemstvo iz gornje Ugarske, obratili su se Turčinu, a veliki im je vezir obećao, da će ih zgodimice već pomoći, no istodobno javio je sve u Beč, da car vidi, kako Turci savjesno drže mir! On, Zrinski, upozorio je Magjare, da su kršćani i da im je Turčin zakleti dušmanin, pa neka radije sve pretrpe, nego li da napuste svoje vjere. Nadalje reče Zrinski, da je već mnoge predobio i da ima mnogo veza; ali da je i spreman ustati na oružje protiv Turčina, no htio bi ipak prije da zna, čemu se za taj slučaj može nadati od republike, jer sam po vlastitoj snazi ne može bog zna šta učiniti. Njemu treba oružja, da ga porazdijeli medju svoje ljude, a onda i novaca, da uzmogne šta većeg poduzeti. Sada je baš na putu u Hrvatsku i ako ga Venecija hoće da pomogne, neka mu to javi po pouzdanom čovjeku. Na taj govor, mletački je poslanik osobito pohvalio Zrinskoga što skuplja protiv zajedničkoga dušmana Magjare i Hrvate, jer da će to biti na veliku diku i slavu njegovu i njegova naroda. No pošto je sada republika zabavljena s Kandijom, te mora mnogo trošiti, on mu ne može ništa drugo obećati, nego da će njegovu želju dojaviti svojoj vladi. ,,Meni ne treba Bog zna šta, odgovori Zrinski, tek neka mala pomoć, kad sam se već prihvatio oružja", a onda pridodade, da će i život i krv rado žrtvovati za republiku i da je baš glavni razlog, što je stupio u svezu s Magjarima to, da potpomogne pravednu stvar Venecije.

Istodobno posjeti Zrinski sa Nádasdyjem i Gremonville-a, te stade energično zahtijevati odlučni odgovor Ludovika XIV., našto im poslanik uze opširno dokazivati, da to poradi općenitih prilika ne ide tako brzo. Nádasdy se nekako s tim razlaganjem sprijateljio, no Zrinski nikako, naglašujući jednako, da Hrvati i Magjari dulje ne mogu podnašati njemačkog jarma. Dašto, konačno se morao i on primiriti, a to s tim prije, što nije ni pojma imao, da je Gremonville-u uspjelo novcem i obećanjem zadobiti oba glavna carska ministra, Lobkovica i Auersperga na svoju stranu, te su konačno nagovorili Leopolda, da je 19. januara 1668. pristao na tajni ugovor o diobi španjolske baštine s Ludovikom XIV., te ga i potpisao. Malo potom izradjen je i potanki ugovor, koga je 2. februara potpisao Ludovik XIV. u St. Germain en Laye-u i poslao u Beč, gdje ga je onda Leopold potpisao 28. februara. Upravo u to doba bila su oba velikaša kod Gremonville-a, koji je odsada dalje imao zadaću, da na lijepi način sve veze s ugarskim i hrvatskim nezadovoljnicima kao suvišnima po francuske interese po malo započne raspredavati.

Da osnova Zrinskoga bar donekle uspije i da nezadovoljnici postignu uopće neki uspjeh, bila je prvo i prvo potrebna sloga medju saveznicima, no te nije bilo, dapače same su je poglavite ličnosti naumice potkapale.

Kad se pročulo, da udova palatinova rasprodaje svoja imanja, Nádasdy je zaželio kupiti krasni grad Lupču, pa stoga zamoli Zrinskoga, da mu bude posrednikom kod kupovanja. No Marija Széchy i njezin pouzdanik Mihajlo Bory nijesu trpjeli Nádasdyja, pa su Lupču odredili komorskom predsjedniku Stjepanu Zichyju, čovjeku doduše dvorske stranke, ali vrlo susretljivom i prijaznom mužu, naročito spram udovice palatinove. Pošto je Marija Széchy znala, da je Zrinski s Nádasdyjem dobar prijatelj, upela je sada sve sile da taj odnošaj razbije: ne samo da mu je jednako govorila za boravka njegova u Gornjoj Ugarskoj, da se okani nepouzdanog državnog sudca, pošto je i onako sam kadar sve provesti, nego je tobože za pratnju još i poslala s njime Mihajla Boryja do Beča, a taj je cijelim putom banu ulijevao u srce kaplju po kaplju otrova mržnje, tako da kad je Zrinski stigao u Čakovac, nije više mario, da Zichy dobije Lupču, već se neprestano domišljao, kako da ispriča Nádasdyju neuspjelo svoje posredništvo.

Medjutim nije za Nádasdyja ostalo tajnom što se sprema sa Lupčom. Sve ga je to tako jedilo, da se poradi palatinata ponovno stao približavati dvoru. I opet je onako mutno izjavljivao o nekoj zavjeri nadajući se, da će ga upitati o potankostima, ali niti Leopold, niti ministri nijesu pokazali nikaka interesa. U Laxenburgu spomenuo je dapače Leopoldu, da bi znao načina kako da se Apafy skine s erdeljskoga prijestola, što bi bilo od velike koristi i po kralja i po Ugarsku, no Leopold mu odgovori, da će o tom već drugi puta povesti razgovor. S toga se državni sudac obrati na kraljeva ispovjednika patra Müllera, kad se Leopold nakon požara bečkoga dvora (13. febr. 1668.) zadržavao u Ebersdorfu, neka bi vladara upozorio, da mu on ima saopćiti vrlo važnih stvari. Njegov tajnik Szente pak upozorio je dvor preko košičkoga rektora patra Mihajla Griboczyja, da se spremaju pogibeljne stvari i da Gornja Ugarska dopisuje s Turčinom. Ali sve to nije Nádasdyju donjelo žudjena ploda; bečki se državnici ni najmanje ne preplašiše i ne sazvaše sabora, dapače dvor se ujedared sasvim nenadano okrenuo od njega. U Beču se naime stalo o njemu raznašati strašnih stvari. Govorilo se, da je on prouzročio požar u dvoru iz osvete spram Leopolda, nadalje, da je cara, kad je jednom zgodom bio u Pottendorfu njegovim gostom htio otrovati i jedino njegova žena, da je spasila Leopolda time, što je sama pojela otro-

C 66i Perwoga Marcha priesmo u nas Zuor
Gerichev Domitrouicha Sa towaslegem, komu
na leto obechosmo, padvrana ziton pet
hlache dupla fiorata, cherno Persno, dvoie
chisme cherne, pienes rainiski dvadeseti

M: Ferenaz Frangopan
Groff Tersazki

i 66i Perwoga ~~sam~~
Jullia Prijel sam u svu komunichiju
od F. matiaza skude 2
od F. Kukuleniha skude 4½
Jedne cirme kosinske
Sukno na Jalamu menten hlache

uchini Prijetka Piner skudih 6½

Dusnomi ostaje Jos Ramichkij 1
za Cerveno kerveno skuda — i
kosinske cirme Jedne

2 i.
2 i.
2 i.
i 15

RUKOPIS MARKIZA FRANJE KRSTA FRANKOPANA.
(Akademijski arhiv u Zagrebu.)

vano jelo, uslijed čega je i umrla, dok je državni sudac kuhara, koji je jelo pripravio, svojom rukom ubio. Nádasdy je bez sumnje doznao za te klevete, pa se uzbunio u dubini svoje duše. On, koji se pridružio nezadovoljnicima samo za to, da tajne njihove odade dvoru i koji je faktički u tom pravcu već i nešto učinio, pao je sada u protivan ekstrem: postao je glasnikom krajnih revolucionarnih ideja napisavši na magjarskom jeziku dva spisa, iz kojih upravo sikće mržnja na dvor. Ova dva spisa ,,Oratio" i ,,Razmišljanje" nijesu doduše tada štampom objelodanjena, ali su ih ipak neki povjerljivi prijatelji i drugovi njegovi čitali u rukopisu.

,,Oratio" je govor upravljen na četiri glavna stališa zemlje: na svećenstvo, visoko plemstvo, malo plemstvo i kr. slob. gradove. Nádasdy ih poziva na slogu, ako hoće da uslijed svojih teških mana štogod učine za ugroženu domovinu, a onda složne na oružje protiv ,,protektora" to jest Nijemca, pod čijom je vjerolomnom i nasilnom upravom zemlja došla na rub propasti. ,,Za to ustani mili moj narode, svršava državni sudac, ustani na junačka djela, da historija ne bude imala prilike, da spominje tvoje krajnje lijenosti i kukavštine. Nagovori velikaše zemaljske, da podju s tobom, a ako ne će, a ti prioni s ponovljenom snagom, bar ćeš vidjeti koji su neprijatelji domovine. Traži pomoći gdje godj je nadješ, pa bila kakova mu drago, jer zamalo pa će već i kasno biti. Uništi nehajnike, koji na tebi leže, zatvori klance svojih planina i otmi natrag izgubljene gradove i tvrdjave. Ustajte svi, malo i veliko, Bog će pomoći pravednu stvar, a vjerolomci se ne će moći oprijeti!"

Drugi je spis manje buntovan, te se poglavito bavi pitanjem s kojim bi narodom trebalo da Ugarska stupi u savez. Pretresavši Tursku, Austriju, Češku, Poljsku, Nizozemsku, Francusku, Italiju i Njemačko carstvo, dolazi konačno do rezultata, da se Magjari i Hrvati ne mogu ni u jedan od ovih naroda stalno pouzdati, već samo u svoju slogu i u čuvanje tajne; neka nitko ne žali ni truda ni troška, i neka prione uz posao što prije, ,,jer docnije će biti nemoguće i ono, što bi sada bilo moguće".

Da se Magjari i Hrvati ne mogu pouzdavati u inozemstvo, najbolje je dokazalo samo iskustvo: Inczédy je takodjer uzalud bio kod porte. Još u decembru 1667. stigao je na Kandiju. Sobom je poveo magjarskoga tumača i turskim jezikom napisano pismo, u kojem je bilo sve ono napisano, što je već Balló imao da kaže; dašto, to je učinjeno, da se mimoidje Panajotti. I odista, Inczedyju je uspjelo, da je dobio audijenciju kod velikoga vezira u kojoj nije bio nazočan Panajotti, pa je ponovio poruku Balló-ovu naglasivši izrijekom, kako je sada baš najzgodniji momenat za bunu, pošto jedna Habsburška grana, naime španjolska, vodi nesrećan rat s Francuskom. Nadalje je Inczédy spomenuo i Panajottovo izdajstvo, čemu se Ahmed Köpröli veoma začudio, i onda poslanika otpustio obećavši mu konačni odgovor drugi puta; ali taj nije bio povoljan za Magjare. Panajotti, koji je još 7. septembra 1667. naknadno o potankostima Balló-ovog poslanstva uputio carskoga rezidenta Casanovu, stajao je na mnogo čvršćem temelju, nego li su to mislili nezadovoljni Magjari. Njemu je brzo i lako uspjelo uvjeriti velikoga vezira, da Inczédyjeva ponuda nema nikakva osnova kao što mu je uspjelo pomoću velikoga vezira uvjeriti i sultana, kad se ovaj uzeo zanimati za Apafyjevog poslanika, da je Balló bio lažni poslanik s lažnim pismima. Pa tako kad su poslije trideset i četiri dnevnog čekanja opet pozvali Inczédyja k Ahmedu Köpröliju bi on odbijen, jer da se mir sklopljen s Leopoldom nikako ne može prekršiti; inače pak da je zauzimanje Apafyjevo za turske interese hvalevrijedno. Inczédy krene potom na 23. februara natrag, a već 28. istoga mjeseca ubavijesti Panajotti o njegovoj misiji i neuspjehu Casanovu. Kad su magjarski ,,interesati" saznali za ponovni neuspjeh kod porte, onda se u smislu Zrinskovih razlaganja konačno odluče za Francusku.

No francuska pomoć bila je mnogo dalje nego li su oni i mislili. Kako znamo, tajni ugovor izmedju Ludovika XIV. i Leopolda bje sklopljen još u februaru, a skoro potom 2. maja utanačen je i mir u Aachenu izmedju Ludovika XIV. i Španjolske, po kojemu je francuski kralj sve ono pridržao, što je u navalnom svom nedavnom ratu osvojio. Sada nije nesavjesnom pobjedniku više trebalo nezadovoljnih Hrvata i Magjara, pa stoga Gremonville i nije više onako odlučno govorio o pomoći, već je nezadovoljnicima stao kazivati, da kako bi trebalo, da sami nešto većega učine; onda možda, bar se nada, mogli bi dobiti kakove pomoći od Ludovika XIV. Isto je tako bilo i s misijom Vojenskoga. Sva poljska gospoda na koju se on obratio, htjedoše da prije svega znadu s kim imadu posla, no pošto kanonik nikako nije smio da odade tajne, nije stvar naprosto našla odziva. Poljaci su pitali na kojem osnovu da dodje do saveza, dok su ,,interesati" naprotiv htjeli da ponajprije čuju, kakovoj se pomoći mogu nadati od Poljaka. ,,Općenit je nazor, pisao je Vojenski Nagyu, da su Magjari siromašni i slabi, da nemaju čovjeka koji ih vodi, te da mnogo lažu; stoga se misli, da prije svega treba s njima učiniti nekaki pokus."

Sve je dakle išlo za tim, da Magjari i Hrvati učine nešto sami. Marija Széchy i njezini ljudi, Nagy

GROF PETAR ZRINSKI
kao vrhovni kapetan slunjske krajine i žumberačkih Uskoka.

i Bory, bili su spremni na to, ali na slogu saveznika nijesu pomišljali : čim su jasnije opažali, da se Nádasdy na njih srdi, tim su više nastojali, da mu potkopaju moć i ugled. Udovica je naročito poslala Zrinskomu na proljeće 1668. u Hrvatsku nekoga Fabijana Farkaša, koji ga je upozorio, da više ne bude na svoju sramotu „slijepo orudje Nádasdyjevo." No Zrinskomu se nije dopalo mešetarenje palatinke, jer je sada već jasno vidio, da će razmirice s Nádasdyjem zavjereničkoj stvari samo škoditi, a naročito ako Zichy dobije Lupču. I zbilja, dvorski je sudac skoro stao udovici vraćati milo za drago, jer je 22. maja uložio protest protiv prodaje Wesselényijevih dobara, dapače Leopold joj je 7. jula izrijekom zabranio prodaju Murányа. Sve je to navelo Petra Zrinskoga, da je koncem juna opet pošao u Gornju Ugarsku, ali na tešku žalost Marije Széchy bez novaca, jer ih nije nigdje mogao dobiti. Skoro potom sastanu se 22. jula u Stubničkim Toplicama Zrinski, Nádasdy, Nagy, Bory i ostali sjevero-ugarski „interesati" na dogovor što da rade. Zaključeno bje, da se svakako što prije započne s oružanim ustankom i to tako, da će malo plemstvo i kmetovi udariti na Moravsku i Šlesku, pa tako onda dati primjer i pobudu cijeloj zemlji i visokom plemstvu ; poradi sigurnosti čino sile ipak potrebnim, da se nipošto ne napuste poljske i francuske sveze, već zbog toga, da narod imade negdje oslona za slučaj, da Nijemci novcem predobiju Turčina na svoju stranu, te ga istodobno nahuškaju na Magjare i Hrvate. Glede potrebitoga novca pak, prihvaćen bi predlog Boryjev, da treba zaplijeniti onaj novac, što će se do koji dan iz kremničke kovnice slati u Beč, a ima ga oko 200.000 for. Poslije toga Zrinski je ravno pošao kući. Prolazeći kroz Beč (27. jula) nije ni zavirio na dvor, već jedino pohodio mletačkoga i francuskoga poslanika. Prvomu se tužio, kako je „velika sirotinja u zemlji i kako su mnogi bez krova, a nevolja da će još veća biti, ne nadje li joj kralj Leopold kakva lijeka". S Gremonvilleom raspravljao je mnogo bučnije. Potuživši mu se na razne nepravde, povjeri mu, „da ne će ni mjesec dana proći, pa će planuti u Ugarskoj velik ustanak, pa će onda nezadovoljnici u svezi s Poljacima, a možda i Turcima, provaliti u Moravsku i Šlesku." Ova je novost poslanika upravo osupnula, jer je znao, da to nipošto ne bi bilo u interesu Ludovika XIV., pa je stao svakako odgovarati bana od toga koraka, svjetujući mu, da se vrati u Hrvatsku i da ondje sjedi s mirom. Za slučaj neposluha uskratit će mu Ludovik godišnju novčanu potporu, a na pomoć njegovu neka i onako nikako ne računa, „jer Njeg. Veličanstvo želi svakako živjeti u najboljem prijateljstvu s carem." Iza toga se ban sasvim smućen vrati kući.

Iz Stubničkih Toplica pošao je i Nádasdy ravno kući. Sada je stao razmišljati o svom koraku, te ga doskora uhvatila bojazan od izdaje ; ta on se na sastanku javno obvezao pred svima na najsmionije osnove ! Oprezni se državni sudac i nije prevario. Stari njegov dušmanin, beznačajna pijanica Mihajlo Bory, odluči se sada, kad je Nádasdy bar formalno potpuno ušao u ustanak, učiniti nešto na njegovu propast, ali da podjedno i sebe još za vremena spase. Bory bio je drevni znanac grofa Rottala, pa tako se 11. augusta obrati na nj pismom, u kojem ga zamoli za sastanak sredinom septembra u Holešovu, na dobru grofovom u Moravskoj ; tom će se prilikom uvjeriti, kako je on, Bory, vazda bio iskren privrženik kraljev i njegov. Zna naime za neku tajnu, o čemu neka nikom ni za Boga ništa ne kaže. Kod toga je posla i sam Rottal zainteresovan, pa stoga neka nikako ne propusti ove od Boga mu dane jedinstvene prilike.

Medjutim se sastaše i opet dne 18. augusta magjarski „interesati" u Szendrö-u na sastanak ; bana i državnoga sudca zamjenjivao je tom prilikom Franjo Nagy. Na skupštini ponovi Nagy prijedlog u ime pomenutih velikaša, da treba ustati na oružje, rudarske gradove zauzeti i navaliti na Moravsku ; potrebni pak novac za ustanak namaknut će se tako, da će zaplijeniti kremničku pošiljku u Beč. Nato dodade Fabijan Farkaš, da bi trebalo uhvatiti nadbiskupa Szelepcsényija i „iz njegove nezasitne popovske kese nešto istresti." No ostali interesati nijesu bili mnijenja ove dvojice, pa uopće nijesu ništa htjeli da čuju o ustanku bez turske pomoći ili bar Apafyjeve. „Šta su nam skrivili Moravci ili Austrijanci, rekoše, da navaljujemo na njihovu zemlju ?" Pa tako se zgodi, da je većina odlučila pozvati Apafyja, da se pridruži zavjeri i da im najkasnije do Božića dodje u pomoć. S tim se konačno sporazumi i Franjo Nagy, te reče, kako će onda cijela Ugarska ustati na noge, kako Zrinski već sada imade 40.000 momaka, pa će još i Štajersku, Korušku i Kranjsku pridružiti Ugarskoj. Da Apafy bude skloniji, Nagy odmah zatraži za nj od Nádasdyja i Zrinskoga zavjernice onako istoga sadržaja kako su ih nekoć izmijenili s pokojnim palatinom i izmedju sebe. I zbilja Nádasdy potpisao je Apafyju zavjernicu 1. septembra, a onda je poslao Zrinskomu u Čakovac, koji ju je takodjer potpisao i vratio natrag Nádasdyju. No domišljati državni sudac dosjeti se sada, da ne predade erdeljskom knezu spisa tako dugo, dok ne dobije njegove protuzavjernice u ruke. I tako nije ta isprava nikad dospjela u Apafyjeve ruke.

U to se zgodi ono čega se Nádasdy vazda tako bojao : našao se naime izdajica, koji je prvi otkrio čitavu zavjeru — starac Ladislav Fekete. On je poslije Szendröjske skupštine pošao u septembru u Požun k nadbiskupu Szelepcsényiju u poslu nekoga svoga procesa. Čuvši ovdje, da nadbiskup kani do koji dan otputovati, reče mu neka ne ide na put, jer će stradati. No dobro nadbiskupovo vino doskora je na nj tako djelovalo, da je starac stao jasnije pripovijedati, kako je oko dvjesta ljudi porazmješteno oko Požuna te da vreba na nj, a konačno odade uplašenom nadbiskupu čitavu zavjeru, makar da se tri puta zakleo, da će čuvati tajnu do groba. Počeo je s time, kako ga je pokojni palatin poslao sa Zrinskim Gremonville-u, kojemu je Vitnyédy predao neku savezničku osnovu, na koju medjutim palatin ne htjede pristati ; nadalje reče, da se Wesselényi putem Erdelja obraćao na Turčina, ali da su Balló i Inczédy uzalud bili kod porte ; napokon izbrblja i to, kako su Zrinski i Nádasdy nedavno na sastanku u Stubničkim Toplicama zaključili podići ustanak, ali da Szendröjska skupština toga nije prihvatila bez pomoći Apafyjeve. Fekete znao je nešto i o radu kanonika Vojenskoga u Poljskoj, o otimačini Rottalovih pisama po Nádasdyju, a konačno još je ispričao kako se Vitnyédy spremao, da uhvati Leopolda, ali mu tu osnovu spriječio Wesselényi. Čuvši sve ovo, nadbiskup podje odmah sa starcem u Ebersdorf gdje se nalazio kralj, pa mu sve ispripovjedi. Leopold potom odredi istragu, te je povjeri Lobkovicu, Schwarzenbergu, Montecuccoliju i Szelepcsényiju, no još prije je Rottal u nazočnosti nadbiskupovoj Fekete-a ponovno preslušao.

Sada je tek Rottal pravo razumio na što je Bory nišanio u svojem pismu, dok se kraljevi savjetnici opet sjetiše izvještaja Leslieova i Casanovina. Uza sve to, ipak je na stvari bilo još odviše ame i ništa sigurna. Ali uplašeni Szelepcsényi uze zagovarati brze i stroge mjere : svi neka se zatvore bez obzira na ugarsko pravo, koje toga nije dopuštalo bez poziva, preslušanja i istrage, a za Zrinskoga i Nádasdyja reče, da će biti najbolje, pozvati ih na dvor pod izlikom dogovora o sazivu sabora, a onda — zatvoriti. No kraljevi savjetnici nijesu stvar držali tako prešnom, niti tako pogibeljnom. Kad se sastadoše 30. septembra na vijeće, prevladalo je naime mnijenje, da još ne valja nikakih nasilnih mjera poprimati, jer iskazi Fekete-ovi nijesu još ničim jasno dokazani. Ministri su uopće više očekivali od spretne diplomacije, pa stoga zaključiše, da se imadu rezident Casanova, poljski poslanik i sjevero-ugarski general grof Franjo Csáky pozvati, da po mogućnosti predlože što točnije izvještaje o Fekete-ovim iskazima, a onda da se svakako uznastoji doći do kakih izjava Mihajla Boryja. Glede Nádasdyja opet držali su, da će mnogo pametnije biti, ako ga se sama pozove u Beč, te mu se pruživši mu nade, da će doskora biti izabran palatinom natukne, da Apafy kako se čuje podržava pogibeljnih sveza u zemlji, pa stoga neka dvoru pruži ruku pomoćnicu, da uzmogne o toj stvari što više saznati ; ministri su se nadali, da će Nádasdy onda što od straha, što od nade obuzdati nezadovoljnike i spriječiti svaki oružani ustanak.

Doskora se nadje još i novih izdajica. Kad se pročulo, da Apafy nikako ne će da se uplete u ugarske stvari, izgubi Mihajlo Bory svaku nadu u bolju budućnost, pa stoga ugovori s grofom Rottalom za 20. oktobra u Holešovu sastanak. Bory je medjutim dobro znao, da sam ne može bog zna šta učiniti, jer su ona pisma, kojima bi mogao tvrdnju svoju dokazati, bila sva kod Marije Széchy. Za to je stvar priopćio njoj i Nagyu. Udovicu palatinovu posve su uništile brige oko javnih posala. U pripravi za ustanak posve je zaboravila na svoje nebrojene dugove ; na Martinje imala je jednoj stranki isplatiti 30.000 for., a ta nikako nije htjela, da čeka, kako god je grof Zichy nastojao da je nagovori na čekanje. Ni Franjo Nagy nije spadao medju one, koji se nijesu plašili pogibli, pa tako je rezultat njihova dogovora bio, da Bory otidje Rottalu i kroza nj sve otkrije Leopoldu i to ne samo u svoje ime, nego i u ime Franje Nagya i palatinke, koja mu je u tu svrhu sredinom oktobra izdala posebnu punomoć. Na sastanku u Holešovu (20. okt.) ispripovjedio je Bory Rottalu čitav tadanji tok zavjere i predao mu pismeni izvještaj o svim spisima što se čuvaju kod palatinke, a osobito pako, što je bilo po grofa najvažnije, o zavjernici Nádasdyjevoj, datiranoj u Pottendorfu 24. juna 1666. i o ispravama bistričko-banjskim izmedju njega i ostalih ,,interesata". Potom se dogovoriše, kako će Bory 15. novembra doći u Požun i ondje u ime svoje, Marije Széchy i Franje Nagya pred oltarom položiti na ruke grofove prisegu vjernosti kralju. Rottal izvijestio je 29. oktobra Leopolda o dogodjajima, a on je postupak njegov posve odobrio. Stoga i jeste grof mogao uvjeravati Boryja i ,,sve one, koji će se vratiti k pameti," da budu u dobroj nadi, ali pismo njegovo nije više Boryja našlo u životu. Vraćajući se skršena zdravlja iz Holešova oboli teško na putu ; kamenac ga tako tištio, da je jedva nekako došao do Bodnica (Bajmocz), gdje je početkom novembra dovršio svoj nepošteni život. Bory je ostavio ovaj svijet bez nagrade za svoje izdajstvo, kojim je dovršio drugi čin naše tragedije i to baš u doba,

kad je i Francuska ostavila nezadovoljnike na cjedilu.

Na molbu Petra Zrinskoga, da se stvar konačno dovede na čistac, francuski je dvor 24. augusta dao Gremonville-u takovu uputu, koju je za slučaj potrebe mogao pokazati i bečkim ministrima ; ta je uputa odlučno i jasnim riječima odbijala svaku pomoć ugarskim i hrvatskim nezadovoljnicima, a u prvom redu banu hrvatskomu. Kad je početkom septembra Petar stigao u Beč htijući poći u Poljsku, da ondje protura zeta svoga Franju Rákóczyaja kraljem, računajući kod toga na velik imetak njegove matere Sofije Báthory, uze ga Gremonville odvraćati od te nakane, te mu izrijekom izjavi, da se uopće više ne nada od Ludovika XIV. nikakovoj pomoći, jer ga kralj ostavlja za uvijek. Petar posluša doduše Gremonville-a i okani se poljskih planova svojih, ali se podjedno konačno izjavi, da se od Francuza nema više ničemu nadati. Tako dovrši komedija, koju je Gremonville gotovo četiri godine tjerao s ugarskim i hrvatskim nezadovoljnicima na svoju korist, a na njihovu propast. Treba naglasiti, da je Petar Zrinski velikim dijelom žrtva neiskrene politike Ludovika XIV.

Medjutim se u Beču razmišljavalo, što da se dalje radi. Sada je glavnu riječ u ugarsko-hrvatskim poslovima vodio grof Rottal, pa stoga mu se pričinilo, da je vrijeme osobito zgodno za provedenje stare njegove namjere, naime da postigne palatinat. Pošto je kod toga bilo nužno Magjare i Hrvate imati za sebe, preporučivao je blaga sredstva i mirni put, a u prvom redu saziv sabora. Dvor je odobravao ove nazore i dao na veliko veselje hrvatskih stališa Petra Zrinskoga napokon 5. novembra 1668. uvesti u bansku čast u crkvi sv. Marka, a onda je za 6. decembra pozvao u Beč sve glavne ugarske i hrvatske državne dostojanstvenike na konferenciju, tobože, da kažu svoje mnijenje o sazivu sabora, o izboru palatina i o još nekim drugim javnim poslovima. Kod toga bili su pored drugih nazočni Petar Zrinski i Franjo Nádasdy, koji je odmah primjetio, kako je grofu Rottalu porasao ugled. Poradi toga uze se državni sudac opirati sazivu sabora, posluživši se vješto izjavom trinaestero sjevero-ugarskih protestanskih županija, da ne će doći na sabor, sve dok se njihov spor s katolicima ne uredi, a bez njih se opet nije mogao sabor održati. Kako Leopold nikako nije hotio da protestantima popusti, bi konačno napuštena misao o sazivu sabora. Konferencija još se bavila i neprestanim pljačkanjem Turaka na hrvatskoj i ugarskoj granici, sve protiv mira, no konačno nije ni u tom ništa učinjeno. I tako se savjetnici razidjoše sredinom decembra na obavivši ništa. Nádasdy, ne znajući da mu nad glavom visi Damoklov mač, dade raspoloženju svomu jasnog izražaja. Kad mu na koncu vijećanja na pitanje : ,,Šta smo dakle učinili ?" Rottal nije ništa odlučnoga znao reći, onda se izjavi ovako : Austrija je kao jedna palača u čijoj je jednoj dvorani — u Ugarskoj — pukao zid, pa mjesto da ga su popravili, naprosto su pobijelili pukotinu, a tako rade svaki puta kad se pukotina pojavi, a i radit će sve dok se jednoga dana čitava palača — naime Austrija — ne sruši.

Na ovoj konferenciji izustio je Petar Zrinski jednu osobito značajnu stvar. Još od vremena velikoga rata (od 1663.—4.) imao je ban kod sebe kao zarobljenika nekoga Omer spahiju, konjušnika velikoga vezira, pošto mu nikako nije mogao da isplati 16.000 talira otkupnine. Moleći se kući da sakupi otkupinu, zarobljeni je Turčin pred svojim čuvarima više puta pohvalio Zrinskoga, govoreći kako sultan veoma poštuje i ljubi bana. Kad su čuvari Petru dojavili ove izjave Omer-spahijine, pozove ga on iz same radoznalosti k sebi, našto ih je ne samo zanosnim riječima opetovao, nego i pozvao bana, da se sporazumi sa sultanom. ,,Pozvao me je — pripovijedaše Zrinski Rottalu, zamolivši ga podjedno, da ovaj razgovor s Turčinom saopći Njegovom Veličanstvu, jer on sam ne će da mu smeta, a sa izvještajem svojim hoće, da dokaže vjernost svoju spram kralja, naroda i kršćanstva — u ime sultana i velikoga vezira, da se s njima sporazumim." ,,Kako da to učinim — odgovori Petar — na puste riječi jednoga zarobljenika i bez pisma ! Zašto sultan ne nastoji, da se sporazumi s Magjarima" ? Na to odvrati Omer-spahija, da će porta s Magjarima lako obračunati, ali se ona boji njega, bana, jer je on s pomoću papinom i sa svojim Hrvatima kadar, da pokaže velik otpor. Konačno ga uzme uvjeravati, da će se, pusti li ga kući, do Božića opet povratiti s pismom od sultana i velikoga vezira. Lukavi Turčin, koji po svoj prilici htjede da takovim načinom pomogne svojoj sudbini, zatraži od Petra odgovor, a ovaj nakon kratkog kolebanja pusti ga zbilja kući i isporuči porti svoje poštovanje, preporučivši se podjedno dobrom susjedskom saobraćanju.

Rottal slušao je Zrinskoga velikom pažnjom. Hvalio je njegovu vjernost, no ipak se nije posve u nj pouzdavao. Stoga ga zapita, šta misli dalje da čini, našto mu Zrinski odgovori, da će pisma koja će možda Turčin sobom donijeti, poslati Leopoldu. No na to Rottal primijeti, da to po njegovom skromnom mnijenju nije dosta, već da bi trebalo nekoga tko zna turski poslati k Turčinu, i to tajno, da sasluša njihove razgovore, a tek onda da se pismo pošalje. On će u ostalom caru stvar ispripovjediti, koga će u velike obradovati vjernost njegova, a iz Beča već će mu

javiti, što da pita Turčina. Zrinski se time zadovoljio, jer — kako reče — ne želi drugo, nego vjerno služiti caru i (a to je dobro kazao) — izazvati rat izmedju Leopolda i Mehmeda IV. Ovo Zrinskovo kazivanje prijavio je Rottal tajnom vijeću 17. decembra kao osobito važnu stvar. Lobkovic, Auersperg, Montecuccoli i njihovi drugovi takodjer se nijesu posve pouzdavali u bana, te odrediše nekoga Podestu, turskoga tumača u ratnom vijeću kao najzgodniju ličnost, da podje do Petra i da onda Turčinu (ako se vrati) stavi ova pitanja: kako je sultanu, je li donio od njega i od velikoga vezira kakvo pismo, gdje je što je opazio na Zrinskovom dvoru, a naročito neka budno pazi, da li se ban potajno ne sastaje s Turčinom.

Ni Zrinski ni Nádasdy nijesu znali, da su u taj čas svi spisi njihove urote već bili u rukama grofa Rottala i dvora. Poslije smrti Boryjeve naime, grof je ozbiljno podsjetio Mariju Széchy i Franju Nagya na obećanja pokojnikova, to jest, da će on doći u Požun. Stoga ih je upozorio, da imadu sobom donijeti sve spise, jer dvor da i onako poznaje iz drugih izvora cijelu stvar, pa tako ako bi štogodj zatajili, učinili bi se samo sumnjivima. Neka dakle sve vjerno napišu, svaki svoj čin i svaku svoju osnovu, da kralj uzmogne

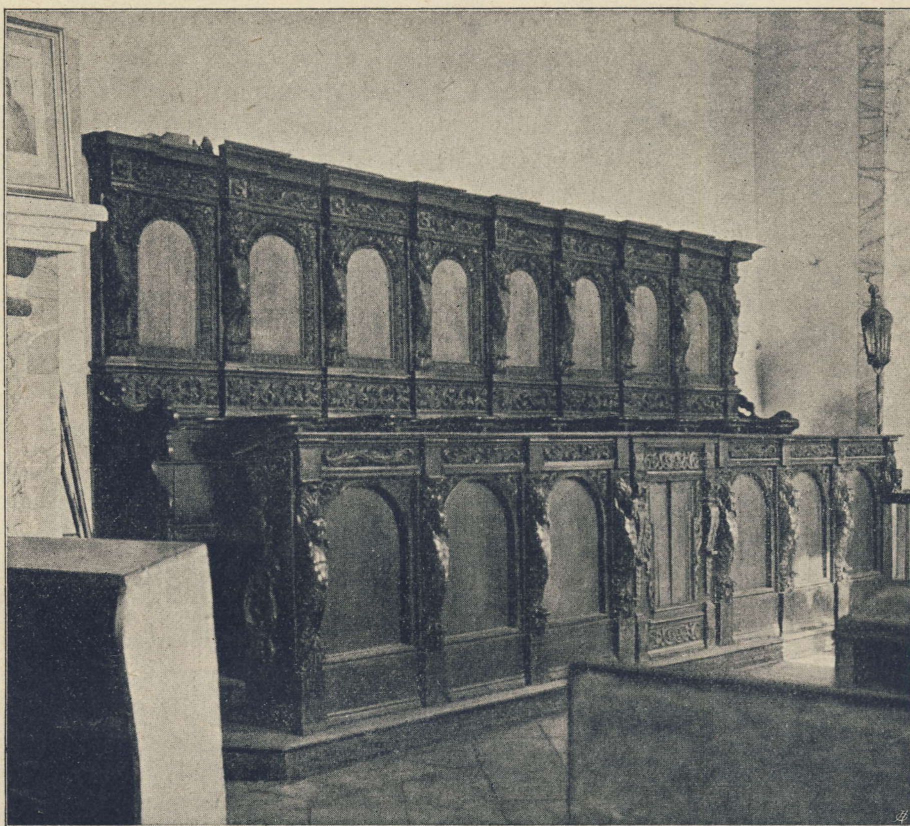

KLUPE U STAROJ CRKVI PAVLINA U SVETICAMA.

sultan sada, što kani veliki vezir učiniti, ako ne uspije na Kandiji, kuda će krenuti i s kolikom silom, da li su Turci u stanju pored kandijskoga rata još gdjegod voditi drugi rat, da li je Turčin u savezu s Magjarima, je li kod porte vidio kojeg Magjara iz Erdelja, a ako jest, otkuda i od koga su došli. Zrinskom pak bi naredjeno da kaže, da je sporazum s Turcima velika stvar, pa da će stoga ponajprije razgovarati sa svojim prijateljima, a za to da treba najmanje četrnaest dana. Za sastanka ima Podesta biti nazočan, a onda neka sastavi izvještaj koji ima i Zrinski potpisati, no osim ovoga neka sastavi još jedan tajni izvještaj o svemu prosuditi, nema li i u njihovom interesu kake pogibli u oklijevanju. Marija Széchyjeva svemu se pokorila, pa je u drugoj poli decembra otputovala s Franjom Nagyom u Požun noseći sobom sve spise što su se odnosili na zavjeru. Stigavši u Požun oboli palatinka tako teško, da se nikad više nije oporavila. Mjesto nje pošao je u Beč Nagy i predao početkom 1669. Rottalu zatražene spise, medju kojima su bile obje zavjernice Nádasdyjeve, što ih je dao Wesselényiju i Zrinskomu, onda jedan primjerak bečkoga trojnoga saveza i zavjernica izdana „interesatima“ dne 9. marta 1666., pa banovo pismo, kojim opunovlašćuje palatina, da

može i u njegovo ime paktirati s Apafyjem, Zrinskovo i Nádasdyjevo pismo Wesselényiju o njihovom sastanku u Hochau-u s Gremonville-om, nekoliko Nádasdyjevih pisama, koja su dokazivala, da je zemaljski sudac bio upleten u francuski i turski savez, kao što i u stvar maršala Ljubomirskoga, onda pismo Nádasdyjevo Nagyu o izdaji Panajottovoj, pismo Nikole Bethlema o beuzpješnom putu Balló-ovom i sam izvještaj Balló-ov o audijenciji kod velikog vezira, napokon i Nádasdyjeva ,,Oratio" na četiri stališa zemlje. Već 30. januara sve je te spise Rottal predložio u njemačkom prijevodu tajnomu vijeću.

Dašto, spisi su ovi jasno dokazali istinitost izjava Fekete-ovih, Szelepcsényijevih i Boryjevih. No uza sve to dvor se odlučio, da će i nadalje slijediti politiku blagosti, poglavito za to, da se zemlja još jače ne uzruja, dapače i za to, da se sa zavjerenicima posluži na njezino umirenje. Jedini Szelepcsényi se tome protivio, a kad uvidje, da se njegov glas ne uvažuje, osvetio se tako, da odsada nikad više ne htjede Nádasdyja ni pogledati dolazeći na dvor samo onda, kad je znao da njega ondje nema. Zrinski doduše jedva da je bio manji krivac u očima dvora, no kao čovjek nestalan činio mu se osobito sposobnim orudjem za umirenje protestanata. Rottal se nadalje naročito zauzeo za Mariju Széchyjevu i Franju Nagya, govoreći, da im svakako treba ugled podići pred Magjarima, to jest, izdajstvo je njihovo imalo ostati najdublja tajna. Upravo poradi toga vrati Rottal palatinki neke važnije spise i to baš one za koje se moglo u prvom redu držati, da će ih tkogod u Murányu tražiti ; stoga je palatinka dala 3. marta u Požunu očitovanje, da su ti spisi kod nje i ako ih kralj zatraži, da će mu ih odmah pokazati. Konačno izradi Rottal, da je Leopold Mariji Széchyjevoj dao kao nagradu zaštitni list protiv njezinih vjerovnika (protectionalis) i odredio trogodišnji moratorij uz uvjet, da za to vrijeme isplati vjerovnike (13. januara 1669.), a da to može učiniti, dobila je od komore 30.000 for. za kojom svotom je već odavna težila.

Dvor se doskora dao na posao umirenja. Dne 14. marta izdao je Leopold proglas, kojim se za 28. aprila saziva u Prešov (Eperjes) skupština trinaestero sjevero-ugarskih županija, da se konačno urede vjerske razmirice, a s Apafyjevim poslanicima neke erdeljsko-ugarske pogranične svadje. Kraljevskim komesarima biše imenovani grof Ivan Rottal, kancelar Franjo Szegedi, potkapetan gornjo-ugarski Žigmund Pethö i ban Petar Zrinski, kao muž opće poštovan u onom kraju. U isto taku svrhu, naime, da se uspješnije dovrše pregovori i da dodje do toli željena mira, zamolio je Rottal i Franju Magya da dodje i da posreduje, no glavnu je pažnju grof ipak posvetio banu.

Odnošaj Rottalov spram Zrinskoga bio je osebujan. Rottal je doduše znao, da ima posla s urotnikom, dok ban nije ni na kraj pameti imao kaku sumnju o izdajstvu Nagyovom i njegovih ortaka, ali grof našao je više točaka u kojima je simpatizovao s banom. Obojica bijahu dušmani Nádasdyjevi, jer se konačno murányska huškanja u tolikoj mjeri primiše Zrinskoga, da je još u oktobru jednom prilikom u srdžbi htio da oružanom rukom provali na posjede državnoga sudca, do nedavno još svoga prijatelja ; nadalje je Petar isto tako želio vjerski mir u sjevernoj Ugarskoj kao i Rottal, ako i ne s istih razloga, a napokon je iskrenost banova, kojom je ponovno ispripovjedio kako se Omer-spahija povratio iz Turske s velikim obećanjima kao bajagi u ime kamajkama, ali bez punomoći, u Rottala budila povjerenje. Tako se i zgodi, da je grof na putu za Prešov Zrinskomu dao jedno magjarsko pisamce s uputom, da ga prevede na hrvatski i pošalje na portu javljajući joj tobože, da ove godine (1669.) ne može da zadovolji želji Turaka, jer je car sklopio savez s dvim kršćanskim vlastima, a i onako da je već stvar zakasnila, jer ljeti ne će biti kod kuće ; inače pako, da im je vazda spreman stajati na službu, te da će im pisati.

No uza sve to, ako je Rottal možda i mislio, da je Zrinski postao po bečkom shvaćanju ,,mirnim podanikom", veoma se prevario : ban je ostao onaj stari, a turski je rat još uvijek bio glavni cilj njegova razmišljanja i bivstvovanja. Tako odmah početkom 1669. udario je na neku veću četu bosanskoga paše, te sasjekao četirista ljudi, a malo kasnije, u rano proljeće, jedva su ga mogli u Beču suzdržati, da ne udari na tursku zemlju, jer je smatrao, da se ima njena onovremena slabost što prije i što bolje izrabiti. Šta više, njegova čežnja za turskim ratom išla je tako daleko, da se izjavio pripravnim djelovati medju plemstvom, da Ugarska i Hrvatska postanu nasljedne kraljevine, kad bi bio siguran, da će kuća austrijska za taj slučaj ući u boj s Turčinom. Ali poznavajući dobro nazore dvorske u tom pitanju, znao je, da od toga ne može ništa da bude. Stoga se i jeste poradi ostvarenja svojih ideja i opet vraćao na Francuze i Poljake. Unatoč Gremonville-ova odgovora početkom septembra prošle godine, kojim je bio ,,zauvijek" odbijen, on ipak nikako nije mogao vjerovati, da bi Ludovik XIV. tako lako napustio Hrvata i Magjara, tobože kao beskorisne saveznike, pa se stoga i opet obratio na varšavskoga poslanika, staroga znanca svoga biskupa Petra Bonzyja, koji je zaista i radio u francuskom interesu u Poljskoj, gdje je bio za 2. maja urečen u Varšavi sabor, da bira novoga kralja. Zrinski se mnogo nadao od poljskih promjena, naročito ako bude izabran francuski kan-

GROF PETAR ZRINSKI.
Po savremenoj radnji Ivana Hofmanna u Nürnbergu.

didat, za kojega se u prvom redu zanimao prvi maršal poljske vojske Ivan Sobjeski, docnije junački kralj ; Sobjeski pak bio je u tijesnoj svezi s Vojenskim, a kroz ovoga i sa Zrinskim.

Rottal, Zrinski i Szegedi ostaviše ladjom Beč 3. aprila, te stigoše još isti dan u Požun. Malo kasnije rastaše se, jer je Rottal izravno otputovao u Prešov, kuda je stigao na veliki četvrtak 18. aprila, dok je Zrinski pošao na poziv Marije Széchy u Lupču, a onda s Franjom Nagyom, koji je još uvijek posjedovao njegovo povjerenje i upućen bio u svaku njegovu osnovu, u Sáros-Patak svome zetu Franji Rákóczyju. Rákóczy bio je sada već posve samostalan što se ticalo imetka ; podijelio se s materom, pa imao u posjedu Görgény i Balásfalvu u Erdelju, a u Ugarskoj djedovska imanja Makovice, Sáros-Patak, Szerencse, Onod, Vadászi i djelomično mádski i zomborski posjed. Mati mu bila je daleko u Munkácsu, a nestalni mladić, inače u potpunoj vlasti svoje žene Jelene Zrinske, nije se mogao oduprijeti nagovorima, svoga tasta, koji se vrlo malo brinuo za ono što se dopada ili ne dopada staroj knjeginji. Ponajprije ga je nagovorio, da se s njime zajedno obratio za pomoć na Ludovika XIV. Zrinski je u tu svrhu zamolio kanonika Vojenskoga za zgodna čovjeka koga bi mogao poslati u Francusku, a taj mu je poslao mladog poljskog plemića Kazimira Gichu, koji je bio u svezi s poljačkim prvacima francuske stranke. Zet i tast dali su mu punomoći što ih je sastavio Franjo Nagy, a Rákóczy prepisao. Osim toga još je palatinkin tajnik (inače izdajica) napisao i uputu za Kazimira Gichu, koju će predložiti Ludoviku XIV. U ovoj se uputi ponajprije kaže, da Ugarskoj, kojom zulumčari Turčin i koja je s mirom sklopljenim bez njezine privole i znanja teško povrijedjena u svojoj starodrevnoj slobodi, ne može dulje podnašati ropstva. S toga da su prinudjeni obratiti se na francuskoga kralja, čiju dojakošnju dobru volju s toplom zahvalom priznaju. Ako kralj nikako ne može Ugarske (i Hrvatske) pomoći u onom smislu, kako se dosada od njega tražilo, onda neka pošalje bar 60.000 do 70.000 talira u gotovom novcu, da uzmognu podržavati nešto vojske protiv Turčina, te da uzmognu i njemu biti od pomoći, ako se pokaže potreba. Ne učini li Ludovik XIV. toga, onda će oni, pošto dulje već čekati ne mogu, potražiti pomoći negdje drugdje, a dodje li ikad do preloma izmedju Austrije i Francuske, neka na njih ne računa (25. aprila). S tom je uputom potom Gicha otputovao, javivši se prije Sobjeskom i ostaloj poljačkoj gospodi. Za putni trošak dobio je od Rákóczyja hiljadu talira, kod koje je svote Zrinski sudjelovao (a to je značajno za njegove imućstvene prilike) sa dvadeset i osam dukata.

Ali od mnogo većeg znamenovanja bio je sporazum, što ga je Rákóczy pod uplivom tastovim sklopio s protestantima i tako učinio kraj davnim razmiricama. Koncem aprila sastali su se u Sáros-Pataku na poziv Petrov prvaci protestantski iz Potisja pod vodstvom Stjepana Bocskaya. Oni su odmah izjavili, da su pripravni s njime raspravljati, ali s Rottalom kao s dvorskim čovjekom nipošto, dapače oni su njegovo izaslanje smatrali nezakonitim. Dva su se dana nagadjali sa Zrinskim i Nagyom ne propustivši naglasiti, od kolike će koristi biti po bana i po kuću Rákóczy, ako ih udovolje. No medjutim je i mati Rákóczyjeva, Sofija Báthory saznala o čemu se u Pataku radi, pa je brže bolje onamo poslala svoga upravitelja imanja Pavla Černeja, ne bi li joj sina odgovorio od sporazuma. Ali Rákóczy mu reče : ,,Sada sam već u nutri, sprijeda vatra, straga voda, a sa strane oštri mač ; ovi se ovdje prijete, a ja ne znam, šta da radim s njima''. U taj čas stupi u sobu Zrinski, našto Franjo zašuti. Poslanik Sofije Báthory nije više ništa mogao učiniti, a sporazum bje na to 26. aprila zbilja i postignut, dašto poglavito posredovanjem Petra Zrinskoga. Rákóczy vratio je protestantskim popovima i školama prihode, a za naknadu izostale plaće položio je patačkim profesorima 4.000 for., te na svojim posjedima zajamčio slobodu protestatskoj vjeri. Ugovor potpisali su Petar Zrinski i Franjo Nagy kao svjedoci. Time je ban postigao svoj cilj, a jedna od najvažnijih tegoba gornjo-ugarskih protestanata bješe izliječena i to upravo onako kako su to u Beču željeli, naime čisto privatnim putem, bez uplitanja dvora. Sada se promijeni i položaj Rákóczyjev u Gornjoj Ugarskoj. Dosadanje se mržnje zaboraviše, a protestanti su izrijekom kazali, da je ovim izmirenjem Franjo Rákóczy sebi opasao uz bedro 20.000 sabalja. No stoga je Sofija Báthory primila ovaj korak svoga sina s velikom tugom do znanja, pa je upela, da bar dvor sklone na to, da ne potvrdi ,,djelo nepromišljena čovjeka''. Rottala pak iznenadio je brzi uspjeh banov, ali jer je stvar i onako baš njemu bila povjerena, nije ništa našao, što bi povrijedilo katoličke crkve, a to s tim više, što se Zrinski nije ni na što obvezao. Šta više, zadovoljni Rottal nadao se od banove revnosti još mnogom uspjehu s obzirom na dalje dogodjaje.

Nekoliko dana kasnije, 29. aprila, započele su rasprave prešovske skupštine, koja je bila vrlo brojno posjećena ; trinaest županija i osam kr. slob. gradova sudjelovalo je na njoj, a i Apafy je poslao svoje poslanike, koji su pored uredjenja pograničnih povrijeda imali još i tajnu uputu, da s Rottalom započnu raspravljanje o tajnom savezu izmedju Er-

delja i dvora. Medjutim nazočni skupštinari bili su već od početka tako uzbudjeni, da se odmah vidjelo, da nema mnogo izgleda u uspjeh. Tako je i bilo; rasprave, kod kojih je i Petar Zrinski mnogo sudjelovao, otegnuše se do konca maja, ali konačno rezultat nije postignut. Pun bijesa, kao potučen vojskovodja, vraćao se Rottal kući, duboko uvjeren u duši, da je cijelom neuspjehu bio kriv Nádasdy, jer je na skupštini vidio i nekoliko njegovih ljudi. Da mu se osveti, potražio je i našao u Zrinskomu saveznika. Ban nije već odavna toliko učinio za austrijsku kuću, koliko ovih dana, a znajući to, nekako je osjećao, kao da bi se mogao posve žrtvovati kraljevoj službi i to s uspjehom. Stoga je držao da može potpunim pravom kao za nagradu tražiti karlovački generalat, čiji je vlasnik Herbard Auersperg već odavna bio bolestan, a napokon 28. aprila i umr'o. Već na prvi glas o njegovim posljednjim časovima, Zrinski se iz Prešova obratio na Lobkovica, koji je ministra predsjednika Auersperga, brata generalova, već pomalo s vlade odgurnuo, te tražio njegov zagovor. „Bit će ih doduše mnogo“, pisao mu je 4. maja „koji će vam reći, da je ta služba inkopatibilna s banskom časti, ali prošlost dokazuje protivno“. I u Hrvatskoj bilo je javno mnijenje za njega, a tako i u Ugarskoj, dapače Katarina Frankopanka požurila se u Beč, da pripomogne imenovanju svoga muža. Medjutim dvor, poznavajući banove urotničke sveze, nipošto nije htio, da ovu važnu vojničku čast predade u njegove ruke, pa se stoga požurio, da još za boravka Petrova u sjevernoj Ugarskoj popuni to mjesto s jednim štićenikom kneza Auersperga, grofom J o-

GROF PETAR ZRINSKI IZDAJE ISPRAVU OBĆINI SENJSKOJ.
(Kr. zem. arhiv u Zagrebu.)

sipom Herbersteinom, malteškim vitezom, dosadanjim upraviteljm varaždinske krajine (9. juna). Ovo imenovanje veoma je razjedilo prijatelje Zrinskove, koji nijesu bez razloga govorili, da kad je kralj već nekoga drugoga imenovao karlovačkim generalom, trebao je bar izabrati muža sposobnijega od bana. Razumije se, da je Zrinski povrativši se u drugoj polovici juna s Rottalom u Beč, osobito uzrujan bio. Uza sve to ipak je Rottalu uspjelo, da ga je umio upotrijebiti kao sredstvo protiv Nádasdyja.

Da uveća vrijednost svoje tužbe, naumi Rottal Zrinskoga upotrijebiti kao svjedoka protiv državnoga sudca ; svrhu svoju pak postigao je na vrlo lukav način. Vraćajući se naime iz Prešova u Beč, pripovijedao je Rottal Zrinskomu o uroti onako u glavnom, a kad su prolazili pored grada Kasze, ispriča grof začudjenom banu svu osnovu Vitnyedyjevu, to jest kako je šopronski odvjetnik mislio u taj grad zatvoriti zarobljena kralja ; pripovijedajući ovo Rottal ipak nije kazao od kuda on sve to znade. Ove su izjave grofove toliko djelovale na Zrinskoga, da je po tom priznao Rottalu ono što je ovaj i onako već ponajvećim dijelom znao ; Petar mu je prokazao svoj savez s palatinom i tako potvrdio, odnosno popunio iskaze Fekete-ove i Nagyove, a naročito je ispripovjedio sve ono, što je znao o Vitnyédyjevom atentatu. Šiljak iskaza njegova pak bio je okrenut protiv Nádasdyja, no optužujući njega nije ni sebe štedio, jer je i o sebi priznao stvari, koje je dvor smatrao teškim grijehom. Rottal postignuvši svrhu svoju, uze ga sada uvjeravati o carevoj milosti, dapače kad su stigli u Beč, donio mu je poruku od Leopolda, da je sve zaboravljeno, samo neka se u buduće čuva naličnih stvari, te neka dojakošnju nevjeru popravi vjernošću i poslušnošću. Sada je Zrinski iznova položio prisegu vjernosti, te pred Leopoldom lično požalio tajne svoje saveze.

U svrhu saslušanja Rottalovog izvještaja, bolje reći optužbe, Leopold je odredio Lobkovica i Montecuccolija, koji se 21. juna u četiri sata popodne potajno sastadoše u stanu kneževom s Rottalom i Zrinskim. Osim ovih ličnosti bješe nazočan još jedino tajnik ratnoga vijeća Dorsch. Kako izvještaj o prešovskoj skupštini nije još gotov bio, prešli su na drugi tema. Sada iznese Rottal „da se tinjajući oganj još bolje ne rasplamti," sve ono protiv Nádasdyja, što je već kroz više godina opažao, dapače i ono, što se temeljilo lih na razgovoru. Rottal odmah proglasi Nádasdyja glavnim krivcem, jer on da je taj, koji je nastojao da okupi u savez ugarsku gospodu, no oni se odvrgoše od njega kad opaziše, da ruje protiv cara. Već od 1659. godine snuje o raznim izdajničkim nastojanjima, a u posljednje se doba obratio i na Francuza htijući za to i Wesselényija predobiti ; nadalje je sudjelovao kod osnova naperenih protiv Ljubomirskoga, često se sastajao s Gremonville-om i bio u savezu s Poljacima. U Szendrö-u je predložio ustanak i provalu u Moravsku i Austriju, ali Magjari uvjerivši se, da ga vode tek sebični ciljevi, odvrgoše se od njega. Konačno nastojao je Nádasdy da netom minulu prešovsku skupštinu omete po svojim ljudima koji su skupštinare nagovarali, da se ne pouzdaju u Rottala i Zrinskoga, nego samo u njega (ta u rukama svojim imadu njegovu zavjernicu !). Nanizavši još razne anekdote iz kojih je izlazilo, da je i kraljeva ličnost u opasnosti, zaključi Rottal konačno s predlogom, da se Nádasdy ima uhvatiti baciti u zatvor. No knez Lobkovic i dvor ostadoše kod stare politike, to jest, da se ne valja prenagliti, već čekati dok se dogodjaji bolje ne razviju ; u ostalom sve ono što je Nádasdy dosele učinio, još uvijek ne opravdava nasilnih mjera, dapače ima mnogo znakova koji dokazuju možda i potpunu nevinost njegovu. I tako je Lobkovic spasio Nádasdyja na veliku srdžbu Rottalovu, koji se već osjećao nekako blizu svoga cilja. Ali kud i kamo snažnije se taj dogodjaj dojmio nestalne duše Petra Zrinskoga : videći kako je Rottal odbijen sa svojom lukavom i djavolski zamišljenom tužbom, kod koje je i on morao sudjelovati, obuze ga neko kajanje. Sada se ban i opet zaželi prijateljstva državnoga sudca, dapače, on se izjavi spremnim ponovno s njime sklopiti savez, a onda ga zapečatiti ženidbom svoje djece : Ivan Antun Zrinski imao bi naime uzeti jednu kćer Nádasdyjevu. Ali ta misao ne nadje odziva kod uvrijedjenog Nádasdyja, ma da on nije ništa ni slutio o svemu što se s njime zgadjalo.

Medjutim okupiše pažnju Petra Zrinskoga poljski dogodjaji u tolikoj mjeri, da je brzo zaboravio nedavno položenu prisegu vjernosti Leopoldu, dapače njime je opet potpuno obladala misao saveza s jednom kršćanskom državom protiv Turaka u svrhu oslobodjenja Ugarske i Hrvatske. Dne 19. juna obavljen je u Varšavi izbor novoga kralja ; Poljaci izabraše mladog Mihajla Wišniowieckoga, koji ne bijaše ni francuski ni austrijski kandidat. Novi kralj bio je potomak stare ali siromašne kneževske obitelji, a uz to još i neoženjen. S toga se sada požuriše u Beču, da Mihajla ožene sestrom Leopoldovom nadvojvodkinjom Eleonorom, nadajući se, da će tim brakom učvrstiti austro-poljsko prijateljstvo. Zrinskomu se opet, u čijoj je ratnoj politici Poljska vazda veliku ulogu igrala, dašto nikako nije svidjalo ovo zbliženje, pa zato se odluči da će učiniti sve moguće, da spriječi zasnovanu ženidbu svrativši pozornost kraljevu na kćer danskoga kralja, u čem se slagao s banom i bečki danski poslanik. Upravo u to je

vrijeme doputovao u Beč šurjak Petrov, brat žene mu Katarine, mladi dvadeset i šest godišnji markez Franjo Krsto Frankopan, posljednji potomak ove slavne hrvatske obitelji. Kako već spomenusmo, u prošlom se ratu borio s banom zajedno kod Jurjevih Stijena (1663.), a poslije sklopljena mira ustao je žestoko protiv austrijske kuće u jednoj spomenici na mainckoga kneza izbornika, ali o uroti nije uopće još ništa znao, dapače ban je još nedavno izravno svojim pristašama naložio, da mu nemaju ništa o cijeloj stvari kazati. Razlog tome bile su neke porodične razmirice. Medjutim Franjo Krsto Frankopan pošao je na put, a njegova odsutnost izgladi doskora sve oprijeke. Putujući većinom po Italiji, oženi se s nećakinjom glasovitoga kardinala Barberinija Julijom de Naro, s kojom je osim ljubljene žene dobio još i mnogo smisla za romansku kulturu, — naročito za lirsku poeziju: Franjo Krsto Frankopan pjevao je na hrvatskom i talijanskom jeziku, a osim toga još i preveo na hrvatski nekoliko prizora iz Molière-ovog ,,Georges Dandin-a". Bješe uopće čovjek potpuno vješt ne samo hrvatskom i latinskom, već naročito i talijanskom jeziku. Baš taki je muž sada trebao Petru Zrinskomu, da mu prevede u korektnu talijanštinu hrvatski sastavljenu uputu za poslanika koga je mislio otpremiti u Poljsku. Poradi toga, tek što je saznao, da se šurjak njegov nalazi u Beču, brže bolje ga je potražio u stanu, te se s njime izmirio. Rekao mu je, da ga je vazda smatrao zakletim dušmanom svojim, no sada da mu se pruža prilika, da pokaže bratske osjećaje, na što mu Franjo Krsto odgovori, da je opazio tu sumnju kod Petra, no da zato nije imao nikaka razloga, što je spreman i dokazati. Opazivši da bi mu ban imao nešto tajna reći, uze ga uvjeravati da će šutjeti. Na to Zrinski reče, da možda Gospod želi, da poljski kralj bude i kralj ugarsko-hrvatski, a onda da će doći do toliko im potrebna rata s Turcima. Iza ovih riječi izvadi iz džepa hrvatskim jezikom sastavljenu uputu, u kojoj je najoštrijim riječima ustao protiv austrijske kuće, ne bi li time mladom kralju Mihajlu oduzeo svaku volju za savez s njome. Ovu je uputu sada Franjo Krsto preveo na talijanski jezik.

Sadržaj njezin, nakon što je ban ponajprije čestitao mladom kralju na izboru, jeste ovaj: ,,Carski dvor hoće da Poljsku uvuče u isti vrtlog nesreće u kojem se i sam nalazi, i to pomoću zasnovane ženidbe, jer je njezina prirodna posljedica savez austro-poljski. Uza sve to ima u Beču ministara, koji se toj ženidbi opiru jer drže, da je ispod časti carskoga dvora udati jednu nadvojvodkinju za kralja, te je još nedavno bio privatan čovjek živio za svoga učenja u Pragu od milosti bečkoga dvora. Po mišljenju te stranke moglo bi se očekivati, da će poljski kralj moljakati za spomenutu ženidbu i preuzeti važnih obveza u znak zahvalnosti". Poslije ovih pecavih primjedaba, prešao je ban na općenitije stanovište. ,,Premda bi se dalo mnogo toga iznijeti protiv saveza s Austrijom, ograničit ćemo se tek na jedno. Kakovoj se prednosti ili olakšici može Poljska nadati od slaboumna vladara, odana samo plesovima i lakrdijama, a koji ni trenutka ne posvećuje junačkim djelima ili uopće važnijim poslovima, a onda još se daje voditi strašću ili privatnim interesima svojih ministara, pošto nikad ništa sam ne odlučuje; od vladara čija je blagajna prazna, koji nema kredita, koga susjedi preziru, prijatelji ne poštuju, a podanici mrze? K tomu dolazi još i ukorjenjena mržnja protiv Ugarske (i Hrvatske), koje bi htjeli uništiti, premda su vazda bile bedemom obrane nasljednim pokrajinama. Šta ima da Poljska očekuje od takove države, a to s tim više, što se carski dvor opirao izboru kralja Mihajla želeći da bude izabran koji neuburški princ. Pa tako je eto austrijska vlada samo na oko toliko zauzeta za katoličku vjeru, jer je ona u istinu jedna bazilička vlada, to jest šarena kao bazilisk, koja samo u nemiru drugih nalazi svoj mir, u nesreći drugih vreba svoju sreću, te u zatiranju slobode i u posvemašnjem podjarmljenju Ugarske (i Hrvatske) traži svoju veličinu i slavu. Nema vlade na svijetu koja bi bila tako pokvarena i koja bi tako bestijalnih osjećaja gojila protiv Boga i medjunarodnoga prava kao što austrijska, a kod svega najgore je to, što nema nade, da će se to ikad promijeniti ili popraviti. Vlada austrijska srta u susret propasti svojoj; sve pokrajine njezine, a naročito Ugarska (i Hrvatska) vape za osvetom". — Konačno svršava ban s predlogom, neka se Poljska složi s Ugarskom (i Hrvatskom), onda neka se namjesti kod poljskog kraljevskog dvora jedan Ugrin, koji će u poljskoj službi rješavati ugarske poslove, te konačno opominje kralja Mihajla, da se nipošto ne oženi Austrijankom, već neka se složi s Rusijom, što će od jednake koristi biti koli po Poljsku, toli i po Ugarsku (i Hrvatsku).

Kao poslanika koji će poći u Poljsku izabrao je ban Franju Mariju Bargiglija, talijanskog dominikanca, koji je kroz mnogo godina služio u Moravskoj kod olomuckoga nadbiskupa grofa Nostica, a sada došavši u Beč s preporučnim pismom nadbiskupovim, stupio u službu Franje Krste Frankopana. Glatki i lukavi Talijan, bijaše jednako spretan diplomat kao i gospodin, pa je stoga brzo začarao Zrinskoga u tolikoj mjeri, da ga je sebi od Frankopana izmolio, odlučivši, čim se vrati iz Poljske, da će ga sobom povesti u Hrvatsku i učiniti upraviteljem svojih imanja. Medjutim ga je uputio u poljskoj stvari

na Vojenskoga, te mu osim one gore iznesene upute dao još i jedno pismo u kojem pozdravivši kralja Mihajla na prijestolu, zamoli ga za njegovu zaštitu i da ga kao iskrena i stara prijatelja naroda poljačkoga odlikuje poljskim plemstvom. Kod toga imao je ban na umu, da kupi poljska imanja palatinkina, pošto se pogodba murányska razbila, a zato mu je bilo neophodno nužno poljsko plemstvo.

Bargigli već je bio u Poljskoj kad su se dne 16. jula sastali ugarski kraljevski savjetnici u Beču, da se posavjetuju glede prešovskih posala. Skupštini predsjedao je Rottal, čija je skrb bila, da nije nazočno bilo prijatelja Nádasdyjevih. Medju savjetnicima nalazio se i Franjo Nagy, kojemu je Rottal obećao, da će njegove teške, vjerne i korisne usluge prikazati kralju. Nádasdy je takodjer došao na skupštinu, no osobitog interesa nije pokazivao. U to je doba državni sudac već bio upućen, da Rottal ,,gazi po njegovom poštenju" i da ,,u smeću pobire prezrene budalaštine", koje njegova ,,lupeška pamet dotjeruje s hiljadu laži". Rottalu pak pomagao je i Szelepcsényi, dapače na sjednicama poče odjedared razvlačiti pitanje o zavjeri i atentatu spram cara i njegova vlastita života ; kod toga nije upozoravao samo na Nádasdyja, nego na Zrinskog i još neke druge kao sukrivce. Medjutim miroljubivo raspoloženje Leopoldovo nije podnašalo ovih osobnosti, a ni ugarski kraljevi savjetnici najvećim dijelom sasvim neupućeni u zavjeru, nijesu mnogo davali do riječi plašljivog nadbiskupa gledajući u njegovim djelima tragove sebičnosti, a u njegovim riječima pretjerane klevete. Prešavši na dnevni red i konstatovavši potpuni neuspjeh Rottalov u sjevernoj Ugarskoj, uzeše ugarski savjetnici zahtijevati, da se što prije sazove sabor, no dvor i njegova stranka se tome oprješe, jer da tobože vrijeme nije podesno za to, a inače nitko i ne može zajamčiti, da će sabor ostati u granicama poslušnosti i trijeznosti. Szelepcsényi pak imao je poseban svoj razlog ; ne htjede se naime tako brzo raskrstiti s namjesničkom časti, koja mu je dosta nosila. I tako se doskora skupština ugarskih savjetnika kraljevih razidje ne obavivši u glavnom ništa, poradi čega bijahu skupštinari vrlo zlovoljni. No jedno je ipak bilo nakon skupštine jasno: dosadanji veliki upliv Rottalov u ugarskim stvarima pretrpio je teški poraz, tako da grof već nije imao velikih nada u budućnost ; vodstvo mu je na veliku radost Nádasdyjevu za koga to dakako nije moglo ostati tajna, ispalo iz ruku, ali ipak tako, da zasada još ni na koga nije prešlo.

Medjutim nitko nije ljući ostavio Beča od Petra Zrinskoga. Osim poljskih briga, vrlo ga se neugodno dojmio odgovor Ludovika XIV. na njegovo i Rákóczyjevo pismo (od 25. aprila) ; francuski kralj izjavi 7. jula iz St. Germain en Laye-a, da pošto hoće s Leopoldom da živi u miru i prijateljstvu, neka budu Zrinski i Rákóczy poslušni svom zakonitom vladaru i neka s većom sigurnošću očekuju kraj svojim patnjama od njegove pravednosti, ,,nego li da bunom izazovu pravedno nebo na osvetu, od čega bi jedino zajednički dušmanin kršćanstva imao koristi". U prvi mah nestalni je ban i opet uzeo promišljati, kako da se približi dvoru, no bečki se državnici ne htjedoše u nj pouzdati. Razlog sumnji bila je neka izjava Zrinskova, što ju je učinio za savjetničke skupštine glede tursko-mletačkoga rata. Kako znamo, Venecija je već više godina branila Kandiju, a kod toga pomagali su je papa i ostali kršćanski vladari i to netko novcem, a netko opet vojskom. Tako je baš Francuska u to doba poslala već po drugi puta Veneciji u pomoć nešto vojske pod komandom vojvode Noaillesa. Čuvši za tu novost reče Petar Zrinski, pred skupštinarima 23. jula ove odista po nj veoma značajne riječi : ,,Kad bi ta vojska mjesto da se izravno na Kandiji iskrca udarila na Turke s boka, sa St. Maure ili iz Dalmacije, mogla bi učiniti snažnu diverziju, pošto bi s malo novca lako mogla k sebi privući č i t a v o h r v a t s t v o, koje zakoniti mu kralj što ga je izabralo na svoju obranu, niti brani, niti ga pomaže novcem. Stoga bi se Francuzima radosno svi priključili, a osobito protiv Turčina ; dapače, ja bi se sam takodjer pridružio". Razumije se, da mužu takih patriotskih ideja, bečki dvor nije htio da povjeri gornjo-ugarski generalat, koji se upravo ispraznio i koji je ban molio i tražio za sebe. Uslijed toga je Zrinski samo gutao bijes svoj i srdžbu, ističući, kako dvor vazda na nj znade naprtiti onake dužnosti što iziskuju mnogo troška, a na dobra i unosna mjesta imenuje nevrijedne i nesposobne ljude. Stoga se sada odluči, da će kod dvora zatražiti 3.000 for., što mu ih je Leopold već jednom obećao kao odštetu. I odista, dvor je banu taj novac doznačio kod komore, ali ne kao odštetu, nego na račun njegove buduće plaće, što dakako nije bilo isto. Kad je Zrinski to doznao (koncem jula), oblada ga strašna srdžba. ,,Ne znam, planu kunući i prijeteći se pred Nagyom, da li me dvor smatra djetetom ili benom", a svoj gnijev nije ni u predsoblju Leopoldovom utažio. ,,Još ćete me se bojati", izdere se dvorjanicima u najvećem uzbudjenju, te s mjesta ostavi Beč i podje u Hrvatsku. Žestina Zrinskova pobudila je veliku sablazan, a Katarina Frankopanka koja je u to vrijeme takodjer u Beču bila, nije nikako više mogla, da popravi ono, što joj je muž u naglosti svojoj pokvario.

No uza sve to, diplomatski je talenat njezin požeo jednu važnu pobjedu: pokazavši naime tobože velik interes za udaju nadvojvotkinje Eleonore i izmolivši od carice matere njezinu sliku, kao bajagi da će je preporučiti kralju poljskom, ona je na dvoru posve raspršila sumnju, kao da bi joj muž bio dušmanin ove ženidbe. U istinu pako ona je sama putovala kroz Beč u Gornju Ugarsku k Mariji Széchyjevoj i k zetu Rákóczyju, pa da onda odavle podje u Poljsku, gdje je mislila biti na pomoći Bargigliju i Vojenskomu, te kralja Mihajla predobiti lijepo zahvalio na susretljivosti i obećao da će nastojati, da njegovoj želji zadovolji. I odista, činilo se kao da se mladi poljski kralj nije tudjio od banove osnove i da hoće Bargiglija poslati u Dansku, no Morstin već se bio pobrinuo za pouzdana poslanika, što je i Bargigliju bilo milo, jer je smatrao da će mnogo bolje biti, ako što prije dovrši svoju misiju i iznikne bez traga još prije, nego li se saznade, da je on banov poslanik, te da su ime Palmerini kao i opatski čin samo zloporabe. Ali povratkom njegovim izjalovilo se i njegovo poslanstvo.

GROF PETAR ZRINSKI
kao vrhovni kapetan slunjske krajine i žumberačkih Uskoka.

za dansku princesu. Izvještaj, što ga je Bargigli koncem jula poslao kući, pružao je neke nade. On se u Varšavi pojavio pod imenom opata Palmerinija i u brzo postao predmetom opće pažnje. Nitko nije znao ni od kuda je došao, ni tko ga je poslao; ponajviše još smatrahu ga emisarom austrijske vlade. Vojenskoga doduše nije našao, ali je zato za svoju osnovu predobio glavnoga poljskoga blagajnika Andriju Morstina, dapače došao i do kralja Mihajla i u jednoj tajnoj audijenciji razloživši mu misiju svoju, dobio od njega pismo za Zrinskoga, u kojem mu se

Medjutim je Katarina Frankopanka došla u gornju Ugarsku ne samo s potpunom nadom u povoljan uspjeh, nego i s namjerom, da bude 29. septembra nazočna u Krakovu kod krunisanja Mihajlova; u njezinoj pratnji bili su zet joj Rákóczy i Nagy. No već u Murányu iznenadile su je mnoge promjene; palatinka je neprestano pobolijevala, a ne rijetko se zgadjalo da je mislila, da će izdahnuti. Osim toga još su je kinile novčane brige, jer dugovi njezini sve su većma rasli, a ne padali. Konačno od važnosti je i to, da joj je ugled veoma spao, jer

su već kolali medju plemstvom glasovi o njenoj i Nagyovoj izdaji, dapače spominjala se i svota koju su kao nagradu dobili od dvora. Uslijed toga sasvim je razumljivo, da su urotnici počeli izbjegavati nekadašnje vodje svoje. Sada se dašto sjetiše onih zavjereničkih spisa što su se čuvali u Murányu, te poslaše nekog Pavla Szepessyja, palatinkinog prijatelja na grad, da ih ondje potraži ; dašto, hvala promišljenosti Rottalovoj, spisi su nadjeni u redu, što je donekle oslabilo nepouzdanje u Mariju Széchyjevu. No ipak ih je bilo, kojim to nije bilo dosta ; medju ove je spadao i Franjo Rákóczy. Petrov zet nije nikad volio ni palatinke, ni Nagya, dapače ovomu je jednom dobacio, da je za izdaju svoju dobio od dvora 10.000, a palatinka 30.000 for. Medjutim Katarina Frankopanka nije vjerovala, bar iz prva u te glasine, no ljutilo ju je, što Nagy nikako nije htio da ide u Poljsku, pače, on je i Rákóczyja odgovorio od toga puta. Kad se doskora saznalo, da je austrijska stranka sigurna svoje pobjede u pogledu udaje nadvojvotkinje, napustila je konačno i ona svoju misao, ograničivši se u svom radu samo na Gornju Ugarsku. U Murányu i Szendröju tek se kratko vrijeme zadržala, a onda skrene u Sáros-Patak k svome zetu, gdje je ostala kroz dulje vremena. Ovdje je ona dolazila u dodir s glavnim ličnostima te s njima raspravljala. No ovi još se ni sada pravo ne okaniše pomisli na Turčina ; još u junu poslali su Apafyju u Erdelj jednog poslanika s molbom, da bi ponovno nekoga poslao k porti, koji bi ondje za njih intervenirao. Erdeljski se knez i opet odazove želji Magjara, te u oktobru 1669. pošalje u Tursku mladoga Davida Rosznyaya, čovjeka vješta turskom jeziku, s uputom, da budući nema mira od Magjara i Hrvata,[1] te makar da je već dva puta od porte odbijen, ipak je i opet prinukan podastrijeti izvješće moleći, da bi porta vjerovala riječima poslanikovim i da ga onda izvoli otpustiti s milostivim i povoljnim odgovorom. S ovim pismom i s 4.000 talira pošao je David Rozsnyay dne 26. oktobra na put, nakon što je već u predhodnim pismima bio preporučen poznatom nam već ćehaji Ibrahim begu i — Panajottu.

Za Rozsnyayevu misiju saznao je i odlični jegarski Turčin Kara Ibrahim, pa je na to javio nezadovoljnicima u gornju Ugarsku, da od svega i opet ne će ništa biti, jer je velikog vezira posvema predobilo njemačko zlato, ali zato neka nipošto ne klonu i neka ne vjeruju Nijemcu. Sve se još može na dobro okrenuti, ali ne valja da propuste zgodne prilike, a naročito neka ne traže saveza preko Apafyja, koga Turci preziru, već preko znamenitog i hrabrog junaka Petra Zrinskoga. Na taj su se glas „interesati" gornje Ugarske još više uzrujali, jer su dobro znali, da ban zazire od turskoga saveza pouzdavajući se vazda jedino u Francuze i Poljake. Da promjene taj nazor njegov, zamoliše palatinku i Nagya, da djeluju na bana u tom smislu. Franjo Nagy je dobro znao, bolje nego iko drugi, prave osjećaje Zrinskove, pa se zbilja obrati na Petra s pismom u kojem mu poruči : „Šta tražite u Poljskoj, tamo ili ne ćete ništa naći, ili vrlo teško, dok mnogi drže, da bi trebalo to isto potražiti kod porte, gdje ima mnogo više izgleda." Razumije se, da su „interesati" istodobno ovako govorili i Katarini Frankopanki, koja se doskora nekako približila toj ideji, dapače ona mu je u tom smislu i pisala u Hrvatsku, jer se još uvijek poradi Jelenine bolesti bavila u sjevernoj Ugarskoj.

Medjutim bješe Petar Zrinski već u to doba u svezi s Turčinom, no ne u onom smislu, kako su to željeli gornjo-ugarski „interesati". Još na proljeće otpremio je ono Rottalovo pismo u Tursku, a kao u znak nekog zbliženja poslao je bosanski paša k njemu, dok se on nalazio u Gornjoj Ugarskoj i u Beču, tri puta uzastopce svoje poslanike, a u oktobru po četvrti put. U taj se par Zrinski vratio onako ljut iz Beča s punim uvjerenjem, da se od dvora više nema ničemu nadati. Uza sve to nije napustio nade, da će mu se pružiti prilika, da dokaže čitavom svijetu, da njegov brat Nikola Zrinski — „još nije umro !" Boraveć početkom oktobra u svojem primorskom gradu Kraljevici, na koji su Zrinski mnogo potrošili na kipove i mramorne zidove, i koga je Petar volio zvati „Novim Zrinom", jednako se domišljavao šta da učini na korist kršćanstva i Hrvatske. Junačka obrana Kandije veoma ga se dojimala, tako da je već pomišljao na to, kako da se odreče banske časti, te da lično sudjeluje u onoj gigantskoj borbi. Nadalje je mnogo očekivao od pape Klimenta IX., koji se unatoč svoje visoke starosti oduševljavao za rat protiv Turčina. Medjutim dogodjaji podjoše sasvim drugim smjerom. Dne 6. novembra pala je Kandija u ruke velikom veziru, a malo kasnije sklopila je Venecija mir sa sultanom. Ovaj je čin bio od upravo nevjerojatnoga dojma po susjede turske carevine, jer su svi nekom zebnjom očekivali, da će sada slavodobitni padišah navaliti na jednoga od njih.

Uza sve to poslanstvo bosanskoga paše nije mnogo zanimalo bana, što se nikako nije svidjelo Franji Bukovačkomu, koji je bio kad se Omer spahija prvi puta onako izjavljivao tamničar Zrinskovih zarobljenika, pa je vršio u neku ruku ulogu posrednika izmedju bana i Omera. Bukovački imao je u Lomnici kuriju, a u Zagrebu kuću. God. 1667. dobio je

---

[1] Tako je bilo u originalu, dakako neispravno, jer od Hrvata tada nije nitko s Apafyjem bio u svezi.

na dar Bukovac, Belišće, Lanišće, i Gornje Volavle, a bio je hrabar i odličan vojnik, koga su na granici dobro poznavali, ali i u Beču u ugarskoj kancelariji, jer je često bilo protiv njega tužbe, da je nasilan, da smeta sudačke osude i da je vazda gotov uhvatiti za mač, te da traži zgode, da se s dušmanima pobije. On se još pod Nikolom Zrinskim borio godine 1663., a kod Hochaua ga vidjesmo u pratnji Petrovoj, dok je 1669. zapremao mjesto kapetana tvrdjave Središča na Kupi. Taj Bukovački dakle reče poslije četvrtog puta što je bosanski paša poslao svoje ljude Zrinskomu ovako: „Turčin okrenut će nakon zauzeća Kandije svoje oružje protiv kršćanstva, osobito pak protiv Zrinskih, a nema nade, da ćemo se s uspjehom oprijeti. Nije stoga uputno ovako prezirno postupati s Turskim poslanicima." Ovakovo shvaćanje dijelili su s njime i drugi časnici banovi, dapače kad je zamolio Zrinskoga, da ga pošalje u Tursku kao poslanika, dva se stara Petrova kapetana Franjo Pogledić i Franjo Berislavić, takodjer turopoljski plemići kao i Bukovački, odmah izjaviše, da će s njime poći. Zrinski je sada (u novembru 1669.) već vidio, da od Poljske nema ništa, dok je s Francuskom već davno sasvim obračunao. U njegovoj okolini nije nikoga bilo, tko bi oslabio savjete Bukovačkoga i sjeverougarskih„ interesata", a konačno ako i pošalje Bukovačkoga, zar da se to ne shvati više kao uhodarstvo, što ga treba, da čini dobar vodja u protivničkom taboru, nego li kao istinsko zbliženje Turčinu? Pored svih ovih misli, ipak je dugo oklijevao dok je Bukovačkomu dozvolio, da podje u Tursku i dok je bosanskom paši u Banjaluku napisao pismo s porukom, da je pripravan pokoriti se sultanu, te neka mu bude za dobar novac posrednik i pošalje putnice za njegove poslanike. Bukovačkomu pak dao je za vjerodostojnost punomoć i pečatni prsten, ali inače nikake podrobne upute. Zrinski je naime sve to smatrao tek pokušajem, no u toliko je ipak bio sam sobom na čisto, da će, ako se sporazumi s Turčinom, Ugarsku i Hrvatsku na svaki način osigurati od njegova zuluma, a u ime danka, da ne će na godinu više plaćati od 12.000 talira. Bukovački krenuo je potajno na put dne 12. novembra s Pogledićem i Berislavićem, te još s nekoliko manje važnih pratilaca i sedam konja, ali s tom obvezom, da će se do Bogojavljenja (6. januara 1670.) vratiti kući. Došavši u Bosnu, pošao je s jednim drugom, komu imena na žalost ne znamo, te s konjušnikom bosanskoga paše ravno u Solun, dok su ostali njegovi drugovi s Berislavićem i Pogledićem morali prekinuti put u Sarajevu, gdje su se nastanili u jednoj posebnoj kući i govorili, da su mletački poslanici, no kasnije, uz vino, priznaše pred bosanskim kršćanima, da su Zrinskovi ljudi, te uvjeravali, kako je kršćanima mnogo bolje na turskoj zemlji, nego li njima kod kuće, ali svrhu njihova poslanstva ipak nijesu odali. Za put njihov znali su osim bana još jedino pogranični kapetani Juraj Malenić i Gašpar Čolnić. Svim drugima se kazalo, da je Bukovački otputovao u gornju Ugarsku.

Dok su ovako Petar Zrinski i gornjo-ugarski „interesati" nastavljali djelo urote, Nádasdy se posve bacio u naručje dvora i glumio pokajnika, a da ipak nije mogao da zadobije posvemašnje oproštenje. Kad je naime doznao za optužbe Rottalove i Szelepcsényijeve, te još dočuo, da ih je podupro i Zrinski, nije više imao mira. U tom se teškom času sjetio, da kod dvora ima vjernog i pouzdanog čovjeka, nekog augustinca Nikolu Donellana, koji je nekoć bio profesor u Trnavi, a od 1665. pravi dvorski savjetnik u ugarskim poslovima. Donellan je dobro poznavao Nádasdyja, a spadao je medju one rijetke ljude, koji su mu bili iskreno privrženi. On je državnom sudcu svjetovao, da svakako dodje na julsku skupštinu, jer to želi Lobkovic, čije je potpuno povjerenje uživao, a njegovo izbivanje, da bi se moglo rgjavo tumačiti. Nádasdy je još prije održanja same skupštine kod Leopolda zatražio audijenciju, pa mu je kroz čitav sat razlagao magjarski pokret i svoju nedužnost, udarajući na one, koji su kao Zrinski nastojali, da stvar prikažu tobože kao riješenu, jer da oni hoće da kralja bace samo u nerad, pa im stoga ne valja vjerovati. Sada se po svoj prilici opet bave s nekom rgjavom osnovom, a njega optužuju i hoće da učine nesrećnim samo za to, da tim sigurnije uzmognu nastaviti svoj „lopovski zanat". Leopold primio je tu ispovjest svojom uobičajenom flegmom, te nije ništa učinio. Medjutim koncem augusta javi zabrinuti Donellan državnom sudcu, da car više u nj nema onog pouzdanja, što ga je prije imao, te da se uzalud za nj zauzeše papinski nuncij, španjolski poslanik i on, dapače i isti Lobkovic.

Uslijed toga zaokupiše Nádasdyja ne samo teške brige, nego i velika ogorčenost; osobito pak ga je shrvala okolnost, što su glavni dušmani njegovi bili baš Magjari, premda ni sam nije bio mnogo bolji. „Dragi gospodine i brate, pisao je u to doba jednom vjernom prijatelju, istina je, nema naroda koji bi gadniji bio od magjarskoga i koji bi sam tražio u tolikoj mjeri propast svoju, kao to prokleto magjarstvo! Kamo sreće, da nam Bog nije dao doživiti ova vremena, ali „perdito nostra ex nobis". Daj Bože, da pred sudom obračuna onaj, koji je sve to skrivio. Mene će brzo tuga i bol uništiti." No državni sudac nije samo jadikovao, već i svakojako nastojao oko toga, da se nekako izvuče iz pogibeljna položaja. U tu je svrhu ubrzo najboljim pronašao, da se posve povjeri

patru Donellanu. I doista nakon poduljeg razgovora s njime u Pottendorfu, predao mu je u originalu i prijepisu neke spise, tako uputu palatinovu za onog poslanika, koji će poći u Tursku, jedno pismo kojim je Zrinski njemu, a on Zrinskomu obećao, da će se svemu što palatin s Apafyjem uredi pokoriti, onda banjsko-bistričko savezničko pismo, latinski prijevod Gremonville-ove punomoći, koju je dobio u Hochau-u (1. nov. 1667.), muránysku zavjernicu s palatinom i požunsku sa Zrinskim, napokon još i jedan primjerak trosavezničkog bečkog pisma. Nádasdy predao je ove spise Donellanu, da ih pokaže Leopoldu i tako za nj kao za pokajnika ishodi milost. No prije nego li je došao pred kralja, Donellan se sastao s Lobkovicem, koji mu reče, da spise uredi i da onda prema onom, što Nádasdy hoće, napiše spomenicu. Donellan je toj uputi zadovoljio, pa je spomenicu početkom oktobra predao priloživši joj i originalne isprave ; napisao ju je tako, kao da Nádasdy govori.

U toj se spomenici najprije kaže, kako su Nádasdyja neki njegovi dušmani optužili pred kraljem, pa stoga premda tobože ne zna, koji su to i čime ga optužuju, ipak šalje kralju u svrhu informacije nekoliko isprava u vjernom prijevodu iz magjarskog originala. Originali su kod njega, no svaki čas ih je pripravan predati Njeg. Veličanstvu za kontrolu. Nadalje je pripravan na sve odgovarati, samo neka ga kralj pita, dapače on sam moli, da se odredi istraga, jer voli umrijeti, nego li da na njemu ostane ta sramota. Potom je nabrojio sve priložene isprave, koje je obilježio brojkama da bude kralju lakše, a onda tek pristupi svojoj samoobrani. Iz ovih se pisama vidi (tako je napisao Donellan), da je savez s Turčinom prije sklopljen, nego li je Nádasdy ma išta o svemu znao. On je uopće tek na banjsko-bistričkom sastanku u februaru 1667. doznao za nastojanja urotnička, a poslanik pošao je u Tursku već u augustu 1666., kao što se to jasno vidi iz Wesselényijeve upute. Nadalje ne mogu početnici urote ni toga zatajiti, da su rasprave s Turčinom još u vrijeme turskoga rata započele i zato Turčin i nije udario na trinaestero sjevero-ugarskih županija. Onda pak se Nádasdy borio protiv nekrsta, a malo kasnije sklopio je s palatinom Wesselényijem i banom Petrom Zrinskim savez samo za to, da temeljito prouči njihove tajne. U tom pak položaju mogao je on više koristiti kralju i zemlji, nego da se uopće nije upleo u stvar, jer je nezadovoljnike sprječavao u njihovim izdajničkim osnovama. Ta iz jednoga se spisa jasno razabire, da ako on i Zrinski ne stvore novaca, od turskoga saveza ne može biti ništa. On pak, Nádasdy, lako je mogao naći potrebnih 40.000 talira, no nije htio. Baš poradi toga, jer je time osujetio čitavu zavjeru, digli su se sada njegovi dušmani i hoće da ga klevetama unište. Šurovanje s Francuskom započela su braća Zrinski i to ponajviše Nikola za turskoga rata, a nastavila onda Petrova žena u Veneciji. Nádasdy je tek 1667. doznao, da se Petar dogovara s Francuzima, kao što to dokazuju priložene isprave. Nadalje dvor dobro znade, da Nádasdy nije nikad bio prijatelj ili ćak saveznik Nikole Zrinskoga ; ta eno još za turskoga rata upozorio je baš on kneza Porciju kroz Donellana, da ban pregovara s Francuzima, iz čega bi se mogla izleći velika nesreća. Onda upozorava dvor, da je baš on bio jedini medju Magjarima, koji je preporučivao vasvárski mir i spriječio, da nije već 1664. došlo do krupnijih zapletaja. „Molim Vaše Veličanstvo, kaže onda Donellan, da biste blagoizvolili prisiliti tužitelje da dokažu, da je Nádasdy ugovarao s Turčinom ili Francuzom ; on će založiti i glavu i čitav imetak, ako oni zakonitim putem dokažu, da je kaki savez sklopio ili potpisao s Turčinom i Francuzom". Što se pak tiče njegova saveza s Wesselényijem i Zrinskim, mora istaknuti, da je u Ugarskoj bio prije i sada još običaj, da su velikaši sklapali saveze na obranu domovine. No pored toga treba još i to naglasiti, da se iz riječi same savezne isprave vidi, kako se palatin i njegovi drugovi nijesu osobito pouzdavali u Nádasdyja. On je sve to uopće činio više iz nužde : da se nije složio s njima, bio bi mu isti život u opasnosti, a pogotovo ne bi bio mogao sprječivati nedjela urotnička. Stranog novca nije primao kao ostali, naročito Zrinski, a ustvrdi li to tkogod, neka ga se prisili, da to i dokaže. Konačno još je Donellan odgovorio na eventualno pitanje, zašto već prije nije čitavu stvar dojavio dvoru, tako, što se bojao, da bi dvor onda stvar po svom običaju stavio na veliko zvono, te tako njega, Nádasdyja, stavio u pogibao, a djelomično još i zato, što je on u više navrata već onako iz daleka dosta toga natuknuo kralju i ministrima, ali dvor tome nikad nije veće pažnje posvećivao. Stoga je on sve do sada šutio mirno podnašajući klevete, a koliko mu je uspjelo, da zadovolji svojoj podaničkoj vjernosti neka prosudi kralj, koga da Gospod na mnogo godina poživi.

Donellan predao je ovaj spis Lobkovicu, a da ga nije prije dao Nádasdyju na čitanje, no ministar ga ostavi ležati na svom stolu. Kad je Nádasdy saznao od patra, da je spis predan, veoma se zabrinu pobojavši se, nije li Donellan možda napisao kakih izjava koje bi mu više mogle škoditi, nego li biti od koristi. Te se brige njegove još i povećaše, kad je kroz dulje vremena uzalud čekao na odgovor, pa tako se odluči koncem oktobra da sam podje u Beč, gdje je pao Leopoldu do nogu. On je osjećao, da samo od toga ovisi čitava njegova budućnost i pala-

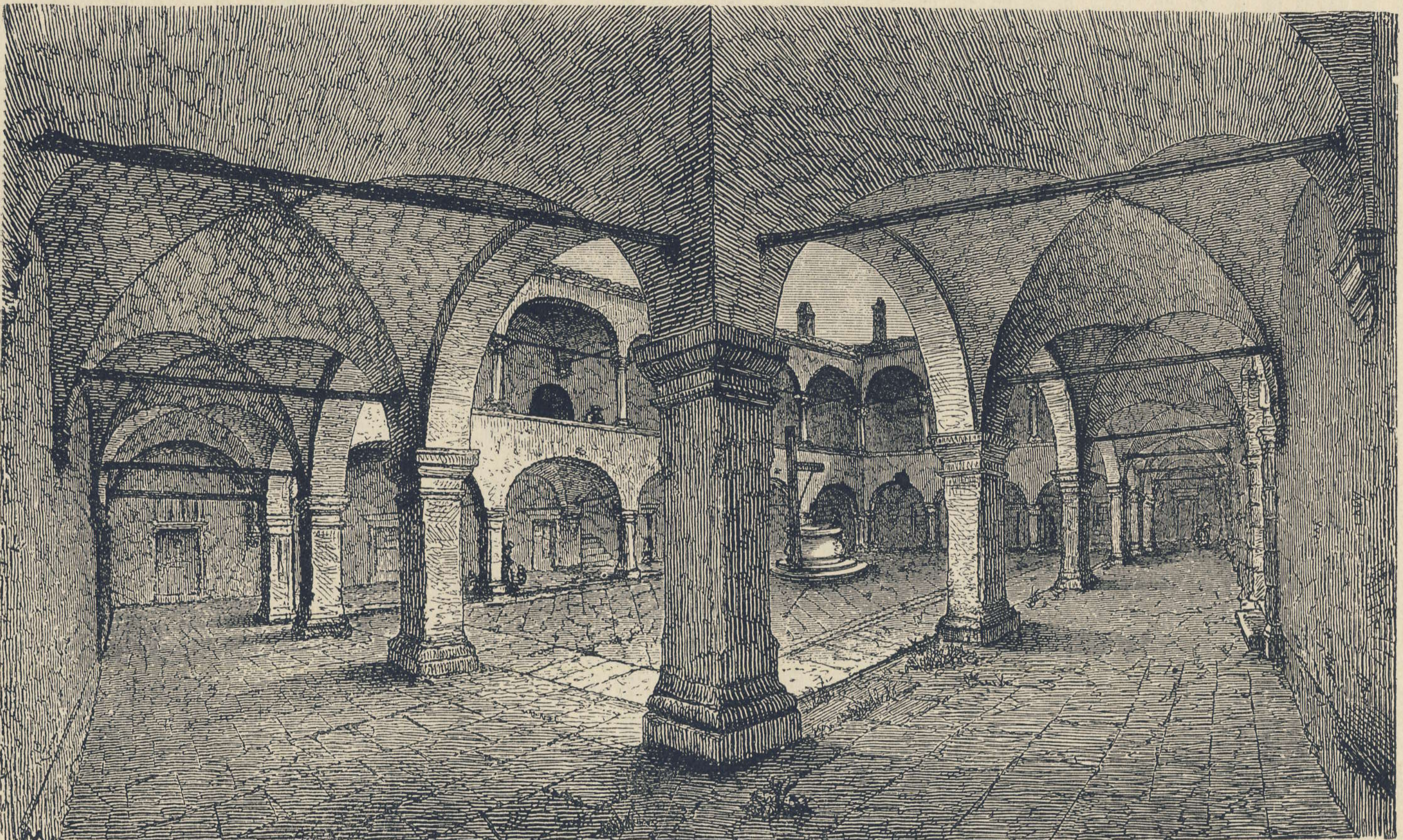

DVORIŠTE NOVOGA (FRANKOPANSKOGA) GRADA U KRALJEVICI.

Iz djela: Die Bucht von Buccari und Portoré od nadvojvode Ljudevita Salvatora.

tinat, pa je s osobitom vatrom govorio pred kraljem. On da se ćuti nevinim, njegova da je savjest čista, ali mu na srcu leži poštenje, pa stoga neka se odredi sud, koji će njegova djela ispitati, te ga ili odsuditi, ili riješiti. Isto je tako govorio i ministrima, koji su ga blagim riječima mirili ; Leopold ga napokon uputi na Lobkovica. Ovaj pak tek je koncem novembra predočio stvar u tajnom vijeću, koje se sastojalo od šestorice muževa (24. i 29. nov.). Izim Lobkovica, Auersperga, Lamberga, Rottala, Montecuccolija bio je nazočan još i barun P a v a o H o c h e r, od 1667. donjo-austrijski kancelar, koji je doskora u našoj tragediji došao do velikog upliva. Hocher bijaše jedan od najglasovitijih pravnika svoga doba, čovjek oštrouman i neizrecivo marljiv, te pun zanosa za apsolutnu vlast svoga gospodara. Uslijed toga naravna je stvar, da je bio velik dušmanin ugarskoga i hrvatskoga ustava, čija se sredovječna plemićka sloboda nikako nije mogla složiti s njegovim umovanjem. U kratko, on je bio dušom i tijelom pedantan pravnik XVII. stoljeća, komu su i spoljašnje kretnje bile salivene u stroge forme : iz njegovih ustiju tekla je riječ samo svečanom sporošću, pa ni u visokom svom činu nije nikada sebi mogao prisvojiti lakoću velikoga gospodina. Prigovarali su da je u svom radu spor i dugačak, premda su dopuštali, da je vrlo temeljit. Najveći ugled pribavio je sebi nesebičnim poštenjem, koje ga je nukalo, da unatoč svoje tjelesne slabosti neumorno i danju i noću radi za svoga gospodara. To je bilo bar opće mnijenje o njemu, no bilo kako bilo, jedno je nesumnjivo istinito, da se on izmedju njegovih razbojničkih i lakomih ministarskih drugova isticao kao muž staro-rimske krjeposti, strog i neumoljiv, kao kaki Cato. Sada, u novembru 1669., bio je još Lobkovicov čovjek, ali je za to, kako je bio mnogo razboritiji od svog lakoumnog šefa, držao s ježovitima, a to prijateljstvo (bilo iz iskrene pobožnosti, ili samo lukave proračunanosti) navelo ga je na onaj sigurni put, kojim je došao do toga, da je ubrzo stao drugima zapovijedati.

Nádasdy teško da bi dobro prošao i pred drugim mnogo blažim sudcima, nego li su bili ovi, pred koje je stvar došla. I sam je priznao, dakle je bilo izvan svake sumnje, da je potajno radio protiv cara. On je doduše tvrdio, da ga je u njegovim djelima vodila najčišća dobra volja, ali tko da mu vjeruje, kad je lagao u samoj apologiji svojoj. Pročitali su naime zapisnike tajnoga vijeća od 30. septembra 1668., 28. januara i 4. juna 1669., to jest iskaze Fekete-ove i Zrinskove, pa isprave predane po Nagyu ; dašto, odmah se jasno pokazalo, da je na više mjesta u svojoj spomenici lagao. Vlada je naime kud i kamo više znala, nego li je Nádasdy i slutio ; ona je znala za orobljenje Rottalove pošte, onda za doduše propalu osnovu, da se grabežom otme novac oprijedijeljen iz kremničke kovnice za Beč, a izvještaj Balló-ov od 14. juna 1667. sasvim je uništio njegovo domišljavanje, kako tobože nije mogao uplivisati na turski savez, jer da je Balló još 1666. pošao na portu. No treba odmah reći, da ni najveća iskrenost ne bi ništa koristila Nádasdyju, jer sam fakat saveza, u kojemu je Donellan (očito po uputi Nádasdyjevoj) vidio tek neki dozvoljeni drevni magjarski običaj, bijaše grijeh u očima apsolutiste Hochera : ta trojni savez sa Wesselényijem i Zrinskim jasno ga je obvezivao „protiv svakoga, ne izuzevši nikoga", — dakle bješe naperen i protiv kralja, to jest Nádasdy je učinio veleizdaju ! U vijeću bili su konačno, kad je trebalo izreći odluku, neki da se Nádasdy uhvati i utamniči, neki da ga se liši službe, no napokon je ipak prodrlo većinom glasova mnijenje, da je mnogo umjesnija politika mira i pomirljivosti. On je doduše krivac, rekoše, ali da uhićenje njegovo ne uzbuni sjeverougarskih županija te ih ne pritjera u krilo Turčinu, nije nipošto uputno već sada dirati ga, nego je bolje čekati i paziti. Dašto, time nijesu još kazali, da mu se da milost, šta više, oni su svi jednodušno izrekli, da bi upravo strašno bilo, kad bi „takova lopovština" ostala nekažnjena. Oni su dakle samo suspendirali konačni udarac, a dalje korake učiniše ovisnim od toga, kako će se državni sudac u buduće vladati spram ugarskog i eventualno turskog pokreta. Bude li se dobro ponašao, može ga se pomilovati, u protivnom pak slučaju treba ga odmah kazniti, a dotle mu treba odgovoriti, da je kralj primio njegovo pismo i da o toj stvari više ne želi govoriti, nego da će najbolje biti, dade li kralju dobrih savjeta i bude li njega i domovinu vjerno služio. Konačno još primijetiše : dok god će Nádasdy biti u neizvjesnosti glede sudbine svoje, dok god se nada u povoljan izlaz stvari, može se od njega očekivati svako dobro, no bude li se osjećao sigurnim, ne će ništa više činiti u interesu kraljevom.

U smislu te odluke tajnog vijeća, Lobkovic je sada milostivo primio Nádasdyja : tješio ga je, da će mu kralj sve oprostiti, samo neka se u buduće dobro vlada. Nadalje ga uputi, da Leopoldu predade još jednu spomenicu s priloženim prijepisima. Nádasdy se pokorio, pa je 29. novembra predao ministru zatraženi spis. „Milostivi gospodaru moj ! (Tako je glasila ova druga spomenica). Prije nekoliko mjeseci doznao sam, da su do Vašeg Veličanstva doprle lažne glasine. S toga sam se pobrinuo, da se Vašem Veličanstvu u moje ime predade molba s više priloga, u kojoj sam priznao, kaki su prego-

vori tekli izmedju francuskoga kralja i nekih ugarskih velikaša, te erdeljskog kneza i drugih. Podjedno sam se ponudio, da pomenute isprave predložim na zahtjev Vašem Veličanstvu u originalu, što ovime sada i ponavljam. Ne bude li Vaše Veličanstvo možda s time zadovoljno, za svaki moj čin, koji se Vašem Veličanstvu ne dopada ili ne može dopadati, padajući k nogama Vašeg Veličanstva molim oproštenje i zaklinjem se na vjernost iz čista srca, kakovu je vjeran podanik dužan da iskazuje svom kralju, te obećajem, zgriješim li protiv toga, čega me Bog sačuvao, da Vaše Veličanstvo može onda sasvim slobodno mene za sve što sam već zgriješio i što bi još zgriješio, po pravici kazniti. Ne sumnjam u to, da me ne će ostaviti milost Vašeg Veličanstva, ona milost koja je poznata po čitavom svijetu, a sada moje jedino utočište".

Na ovu molbu, u kojoj je Nádasdy donekle Donellanovu spomenicu priznao kao svoju, Leopold, budući da nije bio potpuno upućen u pravi zaključak tajnog vijeća, naročito u onu „reservatio mentalis", — odgovorio je i dao Lobkovicu dne 1. decembra na znanje, da mu je Nádasdy u jednoj poniznoj molbi otkrio dušu svoju, pa stoga neka mu javi u njegovo ime, da je kralj izraženu pokornost, vjernost i odanost milostivo i s velikim veseljem primilo do znanja, te se posve pouzdava, da će svoje obećanje i održati, ujedno može mu još dometnuti, da će sve one vjerne i korisne službe što će ili Nádasdy sam, ili njegovi učiniti, uvijek s dovoljnom pažnjom primiti i na njima se zahvaliti. Osim toga neka mu još kaže, da je to izrijekom kralj naložio, da mu se dojavi, što je ministar i učinio.

No Nádasdy bio je suviše bistra glava, a da ne bi odmah primjetio bio dvoličnost dvorsku. Mjesto odlučne milosti, dobio je tek riječi koje nijesu u bitnosti svojoj ništa kazivale i u kojima nije mogao ništa da nadje na svoje umirenje. Premda je od dvorskih ljudi čuo, da bi za nj najbolje bilo da djeluje oko umirenja magjarskoga pokreta, kroz što bi zaslužio milost kraljevu a uništio klevete svojih dušmana, on je nezadovoljan pošao početkom decembra kući obećavši, da ne će ništa propustiti čime bi mogao napretku zemlje i Njegovog Veličanstva koristiti, a svoje poštenje prodičiti. U istinu pak on se posve povukao na stranu, dok ga pad bana Petra Zrinskoga takodjer ne povuče pred sud i na stratište.

Bečka vlada nije bez razloga bila tako milostiva spram Nádasdyja, pa je pripisivala veliku važnost onoj ulogi, koju bi on kao posrednik i miritelj mogao glumiti. Nezadovoljstvo naime u sjevernoj Ugarskoj, otkako je ondje Rottal onako jadno propao sa svojim pomirbenim osnovama, postajalo je sve jače i općenitije. Sada se posljedovanjem Rákóczyjevim stvori neka sveza izmedju Petra Zrinskoga i sjevero-ugarskih „interesata", naročito otkad se saznalo, da se ban konačno odlučio za savez s Turskom. Sjevernim Ugrima pridruže se brzo i oni uzduž austrijske granice, te održe dne 28. novembra u Kremnici skupštinu, na kojoj sastaviše oštru spomenicu, koju je posebno poslanstvo odnijelo u Beč. Ovo je poslanstvo bilo obvezano, da će na 28. januara 1670. saopćiti izvještaj o svom uspjehu u Breznu, gdje su županije naumile ponovno održati skupštinu, dok su gotovo istodobno dne 24. januara sjevero-ugarske županije sazvale skupštinu u Košice. Čuvši za ovo gibanje, dvor se odluči makar i oružjem učiniti red u zemlji, pa tako ni ne odgovorivši na spomenicu proglasi 21. januara jednim kralj. otpisom kremničku skupštinu nezakonitom, dok je jednim drugim od 15. januara već zabranio košičku. Sada se obje grupe ugarskih županija, zapadne i sjeverne, sastanu na zajedničku skupštinu 28. januara u Breznu, ali se brzo razidju ne stvorivši važnijeg zaključka. Vidjevši sve to, dvor se sada odluči, da sazove za 16. marta u Banjsku Bistricu skupštinu ugarskih županija, ne bi li mu uspjelo ovim putem umiriti zemlje. Za skupštinske komesare imenovala je vlada čitav niz crkvenih i svjetovnih dostojanstvenika, a medju ostalima i Franju Nádasdyja, dok je Zrinski ponudjenu mu čast odbio. I ova se skupština konačno 28. marta razišla, ne obavivši ništa, jer se nezadovoljnici ne dadoše ničim umiriti, a komesari sami bili su poprijeko ljudi bez većeg ugleda. Još je najveći ugled imao državni sudac. On je već početkom februara nešto čuo, da Zrinski pregovara s kaniškim Turcima i Erdeljem, a malo potom saznao je, kako je Bukovački pošao u Tursku, a Zrinski da će pod sultanovim protektoratom postati kraljem. Ali Nádasdy nije vjerovao u konačni uspjeh čitave stvari, pa je Franji Nagyu, kad ga je ovaj nagovarao, da se izmiri sa Zrinskim, odgovorio, da se u prijateljstvo banovo ne može pouzdati, a on da mu i onako nikad ne će biti gospodar. No u sjevernoj Ugarskoj nijesu tako shvaćali Petrov savez s Turčinom, dapače u njemu se općenito gledalo jedino sredstvo spasa, čemu je mnogo doprinjeo glas, da će veliki vezir sada nakon sklopljena mira s Venecijom doista doći u pomoć Magjarima. „Da je blagosloveno ime božje, reče jedan protestantski pastor s propovjedaonice, što je Kandija pala u turske ruke ; neka Gospod i nadalje podijeli pobjedu Turčinu ; sada je kucnuo čas oslobodjenja po Ugarsku ; na proljeće doći će Turčin i raskinuti ropske lance, povratit će slobodu, mir i red tužnoj domovini !" Medjutim dok se ovako go-

vorilo i mislilo u Ugarskoj, posve se drugačije razviše stvari u Turskoj i u Hrvatskoj.

Koncem novembra ostavila je Katarina Frankopanka gornju Ugarsku i vratila se kući. Rákóczy poslao je s njome tobože kao stražu još i nekoliko oružanih ljudi, zapravo glasnike svoje, koji su imali u Čakovcu dočekati Franju Bukovačkoga i onda se s jasnim sultanovim odgovorom povratiti natrag. Ali kad se banov kapetan nije dugo vraćao, odu glasnici se iskrcao pred razvaljenim gradom. Tek što je stupio na kopno, pade u ruke Panajottove, koji ga odvede u svoju kuću, gdje ga je kroz nekoliko tjedana zadržao. U Kandiji se Rozsnyay sastao i s bivšim ćehajom Ibrahimom, sada alepskim pašom, koji ga je upitao, ima li Apafy punomoći i instrukcija od glavne magjarske i hrvatske gospode, našto mu poslanik odgovori, da ima, premda je dobro znao, da ih nema, jer je mislio, budu li ih zahtijevali, pisat će kući, da mu ih pošalju.

GRB PETRA ZRINSKOGA NA ČATRNJI (U ZRINSKOM GRADU) U KRALJEVICI.
C(ome)s P(etrus) A. Z(rinio) 1651.

Rákóczyjevi na put s Petrovom porukom: „Neka knez samo spreman bude, a Bukovački da će se doskora vratiti". No gornjo-ugarski nezadovoljnici se tom porukom ne zadovoljiše, pa stoga pošalju i opet glasnika k Apafyju s molbom, da im kod porte pomogne. Medjutim ni erdeljski knez nije im ništa znao kazati, jer se ni njegov poslanik David Rozsnyay još nije vratio.

David Rozsnyay idući ravno na Kandiju, ukrcao se sredinom novembra u Negropontu, a 1. decembra

Medjutim stigao je 19. decembra Bukovački u Solun k samoj porti, kuda je sultana otjeralo s tesalskih lovišta rgjavo vrijeme, te joj stavi u ime Petra Zrinskoga ove ponude:

1. Ugarska i Hrvatska dolaze pod pokroviteljstvo sultanovo, te plaćaju godišnji danak od 12.000 talira, koja se svota nikad ne može povećati; u ime sultanovo vladat će Ugarskom i Hrvatskom Petar Zrinski i njegovi potomci. Po izumrću njegova koljena,

Ugarska i Hrvatska izabrat će sebi same novu dinastiju, što ima sultan potvrditi.

2. Sultan ima da priznade Ugarskoj i Hrvatskoj staru slobodu i ustav.

3. Zrinskoga će pomagati budimski paša sa 30.000 momaka, a ustreba li i čitava turska vojska.

4. Gradove koje će turska vojska oteti Nijemcima, predat će Turci Magjarima i Hrvatima.

kajmakam Kara Mustafa, zapravo u tom gledali tek zamku ili mislili, da se ban na taki korak odlučio uslijed časovitog ne raspoloženja, pa će stoga čim se umiri, opet postati onaj stari ; stoga su svjetovali opreznost, a to s tim više, jer primi li sultan Zrinskovu ponudu, doći će do otvorena rata s Austrijom. Drugi su opet kazivali, da se nipošto ne smije propustiti tako zgodna prilika, koja povećava državu i slabi kršćanstvo. Prekrši li pak Zrinski riječ svoju, Turčin

GRB ZRINSKIH I FRANKOPANA NA ČATRNJI (U FRANKOPANSKOM GRADU) U KRALJEVICI.

5. Mjesto Apafyja bit će postavljen erdeljskim knezom Franjo Rákóczy, zet Petrov.

Nastup Bukovačkoga kod porte bio je osobito odvažan, tako da se u velike razlikovao od preponiznoga držanja erdeljskog poslanika. Turcima se to dopalo, pa tako se zgodi, da je divan na sam Badnjak povoljno primio njegovu ponudu. Paše su sa zadovoljstvom slušale, da se Zrinski, koji je uvijek bio toliki dušmanin turski, sada želi pokoriti. Neki su, kao je dosta jak, da ga prisili na pokornost i vjernost. Ovo su mišljenje dijelili i sultanov lični svećenik Wani, te mufti, jer su znali, da tako misli i Mehmed IV. Wani je izrijekom naglašivao vjerski interes, pošto je sultan dužan, da zakon Muhamedov svuda i svagda širi ; pa upravo se stoga i ne protivi miru s Austrijom nekoga primiti koji se dobrovoljno pokorava, dapače protivna tvrdnja bila bi u ravnoj oprjeci s temeljnim načelima vjere prorokove. Videći sultan pocjepkanost

u divanu, odluči, da se čitava stvar povjeri velikom veziru, pa stoga pošalje Bukovačkoga sa svojim tajnikom na Kandiju. Za svega boravka u Solunu kod porte, Turci su s poslanikom tako časno postupali, da je optimistički taj muž bio prožet najdubljim uvjerenjem, da su sultan i svi ostali rado pristali na ponudjene uvjete, pa da je tako njemu toliko mila porodica Zrinskih sačuvana od propasti. U svom veselju napisao je stoga banu ovo pismo: ,,Premilostivi gospodaru! Javljam Vašoj preuzvišenosti, da sam čil i zdrav stigao na ovaj dvor, gdje su me primili s osobitim poštovanjem i prijaznošću. Kad sam pak saznao od prvih turskih dostojanstvenika, da se namjerava svom turskom silom uništiti Vašu obitelj i cijeli naš narod, smatrao sam za pametno, da osiguramo svoj opstanak za vremena, te sam i polučio tako dobre uvjete za uzveličanje Vašega uzvišenoga doma i za dobro domovine, da se od radosti ne mogu ni izraziti. Sada treba da podjem po sultanovu nalogu na Kandiju k velikom veziru, a odanle ću se vratiti amo, da sve konačno uglavim. Dotle neka bude Vaša preuzvišenost vesele duše, a ja ću odmah u domovinu, čim obavim svoje poslove".

Bukovački još nije ni krenuo iz Soluna, kad je carski rezident već doznao nešto o Petrovim koracima kod porte. Isti dan u veče, kad je vijećao divan (24. decembra), došao je Casanovi mladji brat Panajottov Janiki, koji je bio u odsutnosti njegovoj zamjenik tumača kod porte, pa mu je dojavio, da se Zrinski kroz bosanskoga pašu želi pokoriti. Pisma njegova nije doduše on prevodio, ali je čitavu stvar čuo od jednoga engleskoga tumača; divan medjutim još nije ništa odlučna zaključio, jer hoće da najprije čuje mnijenje velikoga vezira. Casanovu je ova nenadna vijest upravo osupnula, te u prvi mah nije znao bi li je vjerovao ili ne bi; sabravši se, odgovori stoga tumaču, da je Zrinski vjeran podanik Leopoldov, pa da poradi toga drži, e su one crne glasine samo zlobni mu dušmani mogli izmisliti. Dakako, to ga nije smetalo, da nije odmah javio u Beč sve što je čuo. Kad su pak sjutradan reis-effendiji došli u posjete Englezi sir Daniel Harvey i sir William Hedges, odmah im reče, da se nada, da su i oni za to došli k njemu, da postanu pravovjerni muslimani, jer eto veliki se prvak kršćanski Zerin-oglu (t. j. Zrinski) pokorio porti, postao njezinim vazalom i dao se pod sultanovo pokroviteljstvo. Upravo se sinoć zgodilo, nastavi reis-effendija, da su od grofa Zrinskoga i njegovih pristaša došli poslanici k porti s izjavom, da su spremni prihvatiti sultanovu zastavu i plaćati mu danak u svrhu, da ih obrani snagom svoga oružja od njemačkoga cara.

Uslijed silne bure Bukovački se tek sredinom januara iskrcao na Kandiji, i dok je Rozsnyay samo onako općenito molio savez i dozvolu, da od strane Magjara smije pred velikog vezira stupiti svečano poslanstvo, banov je poslanik izišao sa onim solunskim točkama. Unatoč toga smionog glasa, a možda i baš za to, našlo se u okolini sultanovoj ljudi, koji su odobravali Zrinskove ponude, no Panajottu nije se dopao ,,bezobrazluk" Bukovačkoga. Medjutim veliki je vezir dugo vijećao sa svojim ljudima o banovoj ponudi. On se nije pouzdavao u Zrinskoga, u tog vječnog i tvrdokornog dušmana turskoga, a onda je i to vrlo dobro znao, da se turska vojska umorila dugotrajnom podsadom Kandije, dok je kršćanska istodobno živjela u miru; konačno još se bilo bojati, da će Austriji za slučaj rata, kao i 1664., doći u pomoć i druge kršćanske vlasti. Veliki je vezir dakle pisao u Solun, da bi prije svega trebalo tražiti od Zrinskoga jamstvo, primjerice sina, ili predaju kojega grada, a onda bi tek trebalo prilike dobro proučiti, da se vidi, ima li izgleda u uspjeh. Da pak Zrinski ne izgubi volje, neka ga bosanski i kaniški paša uzmu uvjeravati, da će mu oni za kratko vrijeme doći u pomoć. I sam sultan neka banu napiše ljubazno pismo, neka ga imenuje ,,vrhovnim vojskovodjom kršćanskih četa", neka mu dade one vojničke naslove, za kojima toliko teži i neka razglasi, da će na Dunavu, Savi i Dravi posagraditi mostove, da mu uzmogne lakše u pomoć doći. Bukovačkoga samog nije primio, već ga je početkom februara poslao natrag u Solun. Naprotiv Rozsnyayu je rekao nekoliko oholih riječi u pohvalu Apafyjeve vjernosti, te konačno izjavi, da se mir s njemačkim carem nipošto ne smije prekršiti. Alepski pak paša Ibrahim, povjeri Rozsnyayu sve banove zahtjeve, od kojih ga je dašto najviše zanimao onaj o Rákóczyju kao budućemu erdeljskom knezu. Rozsnyay otputovao je 15. februara, te dok je stigao u Solun, već je Bukovački bio na povratku u Hrvatsku.

Sultan primio je u prvi mah velikom srdžbom do znanja mnijenje velikoga vezira, no kajmakam i mufti ga odobravahu, pa tako se zgodi, da su Bukovačkoga poslali kući bez odgovora, jer da će ga Zrinski naknadno dobiti preko bosanskoga paše. Banov poslanik ostavio je Solun 17. februara, a nekoliko dana za tim otpremio je i Casanova izvještaj svoj u Beč. I opet mu je Panajotti sve dojavio, a osim njega uputio ga je u solunske stvari i brat mu Janikije. U izvještaju svom svjetova Casanova bečkoj vladi, da ako i nije porta ovaj puta prihvatila banove ponude, lasno se može zgoditi, da će je u drugoj prilici primiti, pa stoga da bi još najbolje bilo, ako se taj pogibeljni muž za vremena makne i učini neškodljivim.

KNEZ JURAJ FRANKOPAN TRŽAČKI, VRHOVNI KAPETAN TURNJA.
Po savremenom bakrorezu.

No u to se doba već nešto pročulo o dogovaranju banovom s Turcima. Prvi je tu vijest donio u Beč carski teklić Schönberger dne 15. januara 1670., a čuo ju je u Bátaszéku od nekog spahije. Malo potom pobježe iz Bosne iz turskoga ropstva jedan njemački vojnik; spasivši se srećno na našu stranu, podje ravno do petrinjskoga kapetana grofa Nikole Erdödyja i reče mu, da je Bukovačkoga vidio u Turskoj u Zrinu, gdje se kroz nekoliko dana zadržavao. Primivši tu vijest, Nikola Erdödy, inače velik neprijatelj Zrinskih i Bukovačkoga, s kojim se upravo nedavno zavadio radi jednog turskog zarobljenika, odmah se požuri, da je objavi koprivničkom kapetanu i zapovjedniku slavonske krajine grofu Ferdinandu Ernestu Breineru, koji je tu velevažnu vijest odmah dalje dojavio nutarnjo-austrijskom vojnom vijeću u Grac, pod kojim su bile obje naše krajine, hrvatska i slavonska, s primjedbom: „da Bukovački nije mogao biti u Zrinu s dobrom namjerom, pa se stoga treba bojati, da bi iz toga mogla izići velika nevolja, ako se za vremena još ne spriječi". Osim toga još se Breiner nada, da će Turke, ako na nj navale, suzbiti, „samo ako mu Srbi (Vlasi) ostanu vjerni". Istodobno uzeše se medju njemačkim krajiškim časnicima širiti glasine, da će Turčin u najkraće vrijeme udariti na Hrvatsku, pa stoga oni mole pomoć i kod cara i kod ratnog vijeća. Tako javlja karlovački general Herberstein ponovno u Beč, da će na proljeće sam sultan povesti na Karlovac 200.000 ljudi, dok su drugi znali pričati o tom, kako se veliki vezir već sprema na put za Beograd i kako se Turci jednako skupljaju u manjim četama po pet do šest stotina ljudi, tako da na proljeće budu na okupu i da iznenada navale na nepripravne kršćane. U početku nije bilo spram Zrinskoga sumnje, pa je i sam Breiner u istom pismu, kojim javlja boravak Bukovačkoga u Zrinu, molio gradačko ratno vijeće, da bi dvor uputio bana, da mu bude na ruku i da ga ubavijesti o svem, što bi kroz svoje ljude mogao saznati. Ali doskora se to promijeni, jer su u Zrinskoga stali gledati nepouzdanjem, tako da je general Herberstein već sredinom februara dobio zapovijed, da budno pazi na djelovanje Zrinskoga i Frankopana.

Ova paska na Frankopana imala je posebni svoj razlog. Još ljeti 1669. uspjelo je Franji Krsti izraditi u Beču, da ga je Leopold imenovao senjskim kapetanom, koje se mjesto smrću generala Auersperga takodjer ispraznilo, a nosilo do 10.000 for. godišnjega prihoda, premda su se tom imenovanju protivili neki ministri poglavito stoga, što su Frankopani nekoć bili gospodari Senja, pa se bilo tobože bojati, da bi se koji Frankopan mogao na osnovu starih zahtjeva učiniti nezavisnim gospodarom toga grada; tako se mislilo i u Gracu u nutarnjo-austrijskom vijeću. Uslijed ovih protivničkih glasova zgodilo se, da dvor nije htio Frankopana uvesti u posjed kapetanije, niti imenovanja njegova objelodaniti otpravivši ga iz Beča lijepim riječima kući. Konačno su mu stavili kao uvjet, da se odreče vlastelinskih prava na Senj, što on ne htjede učiniti, a istodobno popunili su dosadanju njegovu kapetaniju ogulinsku Žigmundom Paradeizerom dakle još prije, nego li se on nje odrekao i oprostio s krajišnicima. Uslijed svega toga jasno je, da je Franjo Frankopan bio pun opravdana gnijeva, gledajući u cijelom tom postupku s njime dušmanski posao bečkih ministara, pa stoga kad su mu poslije nove godine 1670. kazali u Zagrebu kapetani Čolnić i Malenić, te sestra Katarina, da je Zrinski k porti poslao poslanstvo, te mu podjedno i pokazali Bukovačkovo radosno pismo iz Soluna, Frankopan se živo prihvatio te ideje, dapače uz nju pristade i Orfej Frankopan, potomak furlanske grane te porodice, koji se u to doba zadržavao na frankopanskim primorskim posjedima.

Medjutim je ban primijetio, da na nj sumnjaju, pa je sada nastojao, da tu sumnju raspirši. I sam je nešto čuo o turskim pripravama za koje nije znao, što da o njima misli, pa je držao, da bi se sada mogla ostvariti njegova temeljna i davna ideja, naime natjerati Austriju na rat protiv Turčina. Počeo se dakle i opet približavati kralju i ministrima, i to tako, da je čestitajući Lobkovicu prigodom pada Auerspergova, spomenuo i turske svoje odnose. Rat je — pisao je 16. februara — neizbježiv. Poganin hoće da njega i zemlju izmedju Drave i Save napadne, a on nema nikakvih sredstava za obranu a zna i to, da pomoći ni od kuda nema. Ratno mu je vijeće zabranilo, da o svom trošku postavi na noge satniju draguna, dok su njegovi susjedi dobili zapovijed na oružanje. I on je dosada običavao dobivati ovake zapovjedi, a ovaj puta eto nije. S tako silnim i uslijed pobjede bahatim dušmanom kao što je Turčin, ne mogu se takmiti ni najmoćniji kršćanski vladari, a kamo li on, Zrinski, koji nije u stanju ni da iz svojih sredstava podmiri kućne potrebe, a pokoriti se Turčinu, plaćati danak, pa i najmanji, te život zamijeniti ropstvom, teže mu je, nego umrijeti. Ne preostaje mu dakle drugo, a na to je pripravan, nego da svoje obitavalište promijeni, pa da Medjumurje i primorska dobra predade kralju za imanja, što leže u austrijskim pokrajinama. Neka mu car dade u Kranjskoj Kočevje i pazinsku grofoviju, otkupivši ih od sadanjih posjednika njihovih Vuka, Engelberta i Franje Auersperga, on je zadovoljan.

Ta osnova Petrova nije bila ništa novo za ono doba, a naročito se to često zgadjalo u prvim deceni-

jima poslije mohačke bitke. Tako su se grofovi Blagajski preselili u Kranjsku, pače i otac Nikole Sigetskoga pomišljao je na to, kako bi zamijenio svoja od turskih napadaja vazda ugrožena hrvatska imanja za sigurnija njemačka.

Nadalje se Petar obratio pismom na Wiener-Neustadtskoga biskupa Kolonića, spram kojega je imao mnogo povjerenja, zamolivši ga, da bi mu izradio audijenciju kod dvora, da se očisti od sumnja. Stjepanu Zichyju pak pisao je, da bi djelovao na Lobkovica, kako da se umirenje sjevero-ugarskih županija njemu povjeri, pošto ga onamošnji narod voli, te će rado za njim poći protiv Turčina, dok sada više naginje na tursku stranu. On, Zrinski, ne traži vrhovnoga vodstva, pa će se rado i kojem Nijemcu pokoravati, osobito Montecuccoliju ; njemu je dosta može li žrtvovati svoj život za Boga, kralja i domovinu, samo neka mu dadu od šest stotina momaka sastojeću dragunsku i jednu hrvatsku pukovniju s plaćom pukovničkom, te neka ga pošalju u gornju Ugarsku za košičkoga generala. Ne bude li Njeg. Veličanstvo htjelo započeti rata radi mira, započet će ga on : bolje je prije napasti Turčina, nego li čekati, dok on napadne zemlju. Erdelj i Moldavsku ne bi teško bilo predobiti za saveznike, a možda bi se priključili i Poljaci, koje dobro pozna, pa bi i ostali kršćanski knezovi slijedili taj primjer. Početi bi se možda moglo kod Tise, ali Magjari neka ne doznadu, da ta osnova potječe od njega, već neka ona izidje iz kraljevskoga vijeća. Napokon moli Zichyja, da sve što može učini za tu osnovu, uzevši na srce opće dobro domovine, ali kod toga neka dobro pazi, da o tom ništa ne načuju dvorski kancelar Hocher ili ježoviti, jer će im inače sav trud biti uzaludan (20. februara). Zichy je odista predao Petrovo pismo Lobkovicu, no ban nije dobio nikakva odgovora.

U to se oko 7. marta pojavi Bukovački na hrvatskoj granici, te je sa svojim drugovima stigao u Zrin, gdje mu je ondješnji zapovjednik tvrdjave, beg Zrinlić bio davni prijatelj. No pred Bukovačkim putovao je iz Soluna u Banjaluku jedan aga, pa tako je paša bosanski znao kako se treba s Bukovačkim vladati. Kapetan pak bio je uslijed svega što je u Turskoj doživio duboko uvjeren, a to su uvjerenje još i neki drugi s njime dijelili, da je Zrinski došao na čistac s Turčinom : Turčin će, čim zazeleni trava i čim bude hrane doći banu u pomoć, a toj prvotnoj vijesti dodali su neki još i to, da 22.000 Turaka i toliko Tatara već stoji spremno na pomoć, s kojom će onda Zrinski osvojiti cijelu Hrvatsku i Kranjsku, pa Senj, Slovensku Goricu i Štajersku, dapače, da ima nade, da će steći još i ugarsku krunu, a dodavali su dašto još i raznih drugih najnevjerojatnijih ,,novosti''.

Medjutim je Bukovački ubavijestio bana o svom povratku i o solunskim točkama kroz Pogledića s primjedbom, da će porta u najkraće vrijeme za potvrdu svega toga poslati svečani h a t i š e r i f. Kao protuzahtjev moli porta, tako je kapetan dalje izvijestio, da bi ban svoga sina poslao u Tursku kao taoca na dvije godine. Pusta i nenaseljena okolica, koja leži izmedju kršćanskih i turskih pograničnih tvrdjava, neka se podijeli na dva dijela izmedju stranaka i neka Zrinski istjera Nijemce iz posada ili neka napadne koju nasljednu pokrajinu, ,,da Turci imadu, za slučaj, da nas tkogod napadne, razloga, nas, njihove pristaše braniti i tako započeti rat, što se inače ne bi tako lako moglo učiniti''. Uz ove upute Bukovačkove, još je i bosanski paša banu napisao udvorno pismo, zaželivši mu svaku sreću u nastojanju i davši mu naslov prema uputi sultanovoj : ,,Petru Zrinskomu, knezu Hrvatske, Ugarske, Erdelja i Moldavije, te vrhovnom vojskovodji cijele otomanske vojske''. (Illyriae, Hungariae, Daciae, Moldaviaeque princeps, supremus totius Ottomanici exercitus ductor).

Zrinski, ako i nije posvema vjerovao Turčinu, ipak je pod dojmom svoje žene došao do uvjerenja, da je došlo vrijeme rada. Frankopan opet, koji je bio izvan sebe od radosti, javio je čitavu stvar iz Novigrada kraj Karlovca dne 9. marta kapetanu Čolniću u pokupsko Sredičko ovako : ,,Lipo i drago pozdravljenje moj kapitan knez Čolnić ! Hvala budi gospodinu Bogu, da naši ljudi s dobrim opravkom došli jesu (naime Bukovački). Prijel sem od glavara (to jest bana) list, da taki tamo (u Čakovac) šetujem, da volje imamo insurgovat. Zato dnevom i noćju tamo budem potezal, da s tim prvlje početak učinimo. Ja sam zavsima (= sasvim) spraven skupa i z mojimi i komaj čekam, da naše kape s čalmami pomešamo, a tako mi Boga, da krilaki budu frkati po zraku. Vu oveh krajeh vse znaju za prišastje Bukovačkoga i od straha ne znaju, kamo se postaviti. Ovu noć jesu odpravili z Karlovca kurera vu Gradec, ter potribuju na pomoć regemente, ali ni (= njih) ni (= nije) odkuda vazeti ! Medtem toga dojdemo im na vrat. Meni se groze, ali ne smidu popast ; i danas mimo Karlovca hoću projti samo deset za hrptom. Imam njih 300 dobro oboružanih s kojimi ne bojim se karlovačkih žabarov, ar vredni ljudi ti mi zabaviti ne hte, kramari pako i cifraki ne hte smiti i pokazati se. Ovoga puta hoćemo dokonjati, kako i kada imamo vdariti, i ako potribno bude, hoću i sam do paše bosanskoga pojti za bolje govorit i utvrdit dugovanje našem početku. Ufam se u Boga, da nam na dobro hoće izajti, listor da taki od prvice po glavi udarimo našim suprotivnikom ; ni časa ne damo da se plundraši sprave. Ako me bude

glavar hotel posluhnuti, na moju veru, dobro bude i na se hoću vse breme vzeti, ar znam, kako i s kim putem bude potribno z Nimci baratati. Bil bi iz srca rad se s kapitanom zastati, ali budući takove ordinacije, dobro je včinil, da se je zavrnul. Ne dvojim, da vaša milost jeste obilno govorili i oznanili od strane moje vernost i službu čestitomu caru (to jest turskomu) i kako marljivo i tvrdo obdrživam naše dokonjanje i da stanovito pomankati ne ću, niti drugomu dati odmaknuti. Zasada ne znam drugo vašoj milosti obznaniti doklam z glavarom dogovora ne včinimo, nego Bog vašu milost zdravo drži i vam priatel i rad služiti jesam".

Kad je Frankopan dne 12. marta prispio u Medjumurje, Zrinski je već bio zapovjedio svojim časnicima, da dadu kmetovima proglasiti kroz popove sa propovjedaonica, da svatko ustane na prvu zapovjed, te da se po mogućnosti naoruža ili kao pješak ili kao konjanik, a za nagradu dokinut će se kmetstvo i robota. I medjumurski su se plemići naoružali. Čakovački kastelan Petar Ošvat, inače zvan „Vrag" (Ördög), razdijelio je medju njih oružja, održao vojničke vježbe i svi su bili svaki čas gotovi sa Zrinskim provaliti u Štajersku, gdje su se nadali bogatom plijenu. Podjedno uzeo je ban grad Čakovac u isključivi svoj posjed, poručivši snahi svojoj Sofiji Löbl po vojvodi Gusiću, neka seli, jer joj više ne će ugodno biti u Čakovcu, pošto je on sklopio savez s Turčinom. Udovica Nikole Zrinskoga otišla je na tu vijest suznim očima odmah iz grada u susjedni Varaždin. Uz Zrinskoga bili su sada osim Pogledića još Ladislav Črnkoci, Gjuro Gottal i Stjepan Ivanović, krajiški kapetani, te Franjo Krsto Frankopan i Orfej Frankopan, koga je vijest o uspješnom poslanstvu Bukovačkoga razveselila „kao da bi angjeo sišao s nebesa".

Kao prvi vojni čin zaključe osvojiti štajerski Optuj i to tako, da ban sa svojim Medjumurcima navali sa istoka od Čakovca, a krajiški kapetani sa svojim četama s juga iz Hrvatske. Podjedno su pomišljali i na susjednu Koprivnicu, u kojoj je — budući da je Breiner slučajno odsutan bio — zapovijedao potpukovnik Ferdinand Loebenegg, inače banov prijatelj. Zrinski ga je zamolio kroz legradskoga vojvodu Géczyja, neka radije njemu predade grad, nego li da padne u turske ruke, a onda još je pokušao preko gvardijana koprivničkih fratara, a taj je bio Loebeneggov ispovjednik, da obećanjima podade važnosti svojoj poruci. No sve bijaše uzalud: Loebenegg ne samo da nije htio predati Koprivnice, nego je čitavu stvar prijavio u Križevce kapetanu grofu Trautmannsdorfu, koji mu je naložio, da se odmah spremi na obranu. Istodobno pokušali su ban i njegov šurjak, da predobiju za svoju stvar doseljene Srbe (Vlahe) krajišnike u slavonskoj krajini. Pošto je na njih imalo velik upliv njihovo svećenstvo, pošalje ban Franju Ivanovića, časnika svoga, a Frankopan franjevca Gavru Tomasija, Talijana, k episkopu Gavri Mijakiću, čije je sijelo bilo u manastiru Marči, nedaleko Čazme. Mijakić bio je u dobrom prijateljstvu sa Zrinskima; još 1662. imenovan bi on na njihovu preporuku episkopom, a došao je i na pogreb banu Nikoli Zrinskomu. No pošto se Mijakić ne htjede odreći pravoslavja, te prijeći na uniju, nikako nije mogao da zadobije potrebnog priznanja za svoj čin od zagrebačkoga biskupa, uslijed čega zavlada ne samo njime, nego i svim srpskim doseljenicima veliko nezadovoljstvo. Baš poradi toga, načinio je Frankopan episkopu u ime banovo svečanu diplomu, izredavši u njoj sve one naslove, što ih je porta dala banu. No niti ova diploma, niti obećanja Tomasijeva ne bijahu od većega dojma na Mijakića, jer je odgovorio, da sam ne može ništa učiniti bez privole ostalih srpskih starješina.

Niti Turci nijesu pokazivali one pripravnosti, kojoj su se Zrinski i njegovi drugovi nadali nakon Bukovačkova povratka. Ban je još zimi, kad su njegovi ljudi po raznim poslovima dolazili u Kanižu, dao kroz Franju Ivanovića na znanje tamošnjem paši Mustafi, da je Bukovačkoga poslao porti, gdje s velikim uspjehom uredjuje stvar; odsada želi on, da u prijateljstvu živi s Turčinom, pa stoga neka mu poruči, da li bi on mogao računati za slučaj potrebe na njegovu pomoć. Poruci se ovoj Mustafa paša veoma obradovao, premda o stvari do sada još ništa nije čuo, no ipak pomoći mu ne može obećati, sve dok ne dobije zapovjedi od porte. Kad se potom vrati Bukovački natrag, a vijest o tom došla i u Kanižu, posla paša 14. marta Ahmed agu s nekoliko konjanika banu, javivši mu, da u poznatoj stvari još nije dobio zapovjedi. Pratnja ostala je u Legradu, jedino je Ahmed aga s Franjom Ivanovićem pošao u Čakovac, odsjeo u gostionici, te drugi dan stupio pred Zrinskoga, koji ga je primio u nazočnosti Franje Ivanovića i Jurja Széchyja, gömörskog velikog župana i posjednika iz susjedne zaladske županije, pa je preuzeo pismo. U četiri oka priznao je Turčin Ivanoviću, da je kaniškom paši žao, što je ban pregovore s portom započeo kroz bosanskoga pašu, a ne kroz nj; kaniški bi paša, reče on, već davno čitavu stvar na čistac izveo, a to s tim prije, što je važniji od bosanskoga i što je pun sklonosti spram Zrinskoga, pa je voljan, da ga pomaže. Na pitanje, zašto još uvijek nema h a t i š e r i f a sultanova, svjetovao je, neka se pomoć požuri kod bosanskoga paše, a netko pošalje kajmakamu, jer ako je ovaj obećao hatišerif,

on će ga i poslati. Sada bi na savjet Frankopanov poslan u Banjaluku jedan njegov sluga, neki Tomo Severović, po kojem je ban u pismu zapitao pašu, što znade dalje o namjerama sultanovim, jer je Bukovački poručio, da je sve u redu (14. marta). Poslije toga otputovao je Frankopan 18. marta u Zagreb, da ovu radosnu vijest raširi diljem Hrvatske, te pučanstvo njezino sebi privuče.

Istodobno pošao je Orfej Frankopan na primorje, čije je vojničke poslove ban njemu povjerio, davši mu još u pomoć kapetana Frana Frankulina (17. marta). No i Orfej i Frankulin bjehu podredjeni Bargigliju, upravitelju dobara, kojemu je bilo (15. marta) povjereno, da ode u Veneciju i da dade padolskim od Hreljina do Bribira, da se za nedjelju, 30. marta nadju na polju driveničkom na vojničkoj vježbi svi zdravi muškarci, lijepo obučeni i valjano oboružani „počamši od gospodara od kuće, do ditića ki ima let dvanaest", dok su Grobničani imali doći u bliži im Bakar. I odista, skupilo se do 2.000 ljudi slijepo odanih zapovijedima Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana. Istodobno dobili su i žitelji gorskoga kotara zapovijed na oružanje i vojne vježbe, i to svi muškarci od 12 do pedesete godine, kojoj se dakako i odazvaše ; ovdje se osobito istaknuo župnik brodski Jure Pipinić, koji se s 800 ljudi spremao, da provali u Kranjsku sve do Kočevja.

Com: PETR9 Perp. â ZRINIO,
S.C.R.M. Cons. Cubic. Camp. mil. Colon:
nec non Conf. Croat. Præf. Sluin et
Vskokorum Sihlbergen. Sup. Capitan.

GROF PETAR ZRINSKI
kao vrhovni kapetan slunjske krajine i žumberačkih Uskoka.

vanskim koludricama, s kojima je Katarina Frankopanka bila u dobrom poznanstvu, sto talira, „da se mole za sreću i uspješni napredak domovine i obitelji Zrinske". Istodobno imao je u Veneciji još potražiti i francuskog poslanika, te mu kazati, neka ne žali dati novaca u pomoć za ustanak, ali ne prije, nego li ga vidi na djelu. Nakon upraviteljeva povratka zače rad za stvar banovu. Sada lete nalozi na kastelane pojedinih gradova od Grobnika do Bribira, Liča, Broda na Kupi, Delnica, Moravica i Gerova, da budu pokorni svom kapetanu Frankulinu, čijeg je sina mladog Juricu 26. marta ban imenovao poručnikom u svojoj primorskoj vojsci. Frankulin pako odmah izdade nalog svim kastelanima vino-

U akciji protiv Štajerske računao je Zrinski i na Tattenbacha. U južnim dijelovima Štajerske, pa u Kranjskoj do Ljubljane i u primorju ća do Gorice bila je velika strava, a naročito za to, što se onamošnje plemstvo, a s njime suglasno i gradačka vlada bojala, da će se slovensko seljaštvo pridružiti banu. Gradačka vlada još se i bojala za hrvatsku i slavonsku krajinu, a naročito za Koprivnicu, Varaždin, Križevce i Karlovac, jer je dobro znala, kako su slabo snabdjeveni ovi gradovi ratnom zairom, streljivom, pa i dovoljnim brojem četa. Isto je tako i u Štajerskoj Koruškoj i Kranjskoj bilo samo malo vojske ; bile su to pješačke pukovnije Porcija, Leslie i Kaiserstein, onda Zeissova regimenta oklopnika i Jacquesova

dragunska, čiji časnici nijesu osobito skloni bili, da se pokore odredbama ratnog vijeća u Gracu, već su voljeli čekati zapovjedi iz Beča. Kapetani Breuner iz Koprivnice, Trautmansdorff iz Križevaca, Wassermann iz Varaždina i general Herberstein iz Karlovca slali su izvještaj za izvještajem, no njihove vijesti bile su čas protuslovne, čas nevjerojatne, čas opet nepotpune ne objašnjavajući nikako banovih osnova i ciljeva. Ni sam Tattenbach nije mnogo više znao od svojih drugova, vijećnika nutarnjo-austrijske vlade; znao je samo to, da je Zrinski poslao Bukovačkoga u Tursku, da vodi pregovore, i da ban možda imade dušmanskih namjera protiv nasljednih pokrajina, pa je njegov položaj bio tek u toliko povoljniji od drugih, u koliko je mogao kao Petrov saveznik očekivati za slučaj ustanka više obzira, a za slučaj pobjede možda i koristi.

Tattenbach proveo je vrlo veselo, dapače upravo raskalašeno poklade (početkom 1670). Na jednoj maskiranoj zabavi obukao se kao brijač i dijelio stihove, kojim je sadržaj umjesto šale izazvao sveopću sablazan. No u martu, za korizme, već su ga stale moriti teške brige. On doduše nije još ni pojma imao, da štajerska vlada već od Božića prošle godine 1669. budno pazi na svaki mu korak, jer je bivši njegov komornik Baltazar Riebbl, koga je zbog jedne kradje dao pritvoriti, iz osvete onda ne samo otkrio ligu, što ju je sklopio sa Zrinskim, dapače on je i ukrao i pokazao vladi ona pitanja, što ih je on svojedobno stavio na Zrinskoga o uspjehu ustanka. Toga nije znao, kako rekosmo, ali znao je dobro, da se na Zrinskoga sa sviju strana pazi, a vlada da nastoji uhvatiti sva ona pisma, što su dolazila od bana ili išla njemu kroz Štajersku. Poradi toga smatrao je nužnim, da se sa Zrinskim, koji ga je i onako zvao, porazgovori, a da to može što sigurnije učiniti, priopćio je namjeru svoju grofu Gottfriedu Breuneru, predsjedniku gradačke komore, rekavši, da bi htio ispipati Zrinskove osnove (13. marta). Breuner dašto nije imao protiv toga sastanka prigovora i Tattenbach požurivši se u Kranichsfeld na svoja imanja, koja su bila tik ugarske granice, odmah je dojavio Zrinskomu, kako se na njegovu želju potajno izvukao iz Graca, kako je čitavu noć putovao i dobro stigao ; on mu ima mnogo vrlo važnih stvari da kaže, što peru povjeriti ne može, pa stoga bi ga rado posjetio, no ne ufa se, jer je Zrinski sumnjiv. Stoga ga moli, da nadje način, kako bi se negdje na trećem jednom mjestu mogli noću sastati, no što prije. Nadalje ga upozorava, da oko njega, bana, ima izdajnika, ako možda i ne medju njegovim najbližim ljudma, tako da se mnogo toga o njemu i o Frankopanu znade, što oni zacijelo drže največom tajnom. Već je i na to pomišljao, kako bi se s banom sastao preobučen, no boji se, da i njega vlastiti ljudi ne odadu. Pošto se dakle ne mogu sastati, a svakako je potrebno, da Zrinski ono saznade, što on zna, neka pošalje pouzdana čovjeka, s kojim će on, Tattenbach, moći otvoreno govoriti i koji bi ga informirao o Zrinskovim osnovama radi daljeg vladanja. „Ligu" njihovu neka ne drži kod sebe, ili neka na nju tako pazi, da je nitko ne nadje. Sluga njegov pokazat će Zrinskovim ljudma izvan Optuja jednoga seljaka, kod koga će se njihovi glasnici sastajati i pisma izmjenjivati. Poštom neka ništa važna ne šalje, nego samo šaljivih stvari. Konačno mu javlja, da se više od tri dana ne može u njegovoj blizini zadržavati, pa ga zaklinje „ljubavlju božjom", neka mu odmah sva pisma vrati, a tako će i on njegova. Sve dok nije doznao, što mu ima reći, neka se čuva i od najbližih kao od otrova. O uskrsu možda će imati prilike, da ga sa ženom pohodi.

Od Zrinskoga još nije došao odgovor, kad je Tattenbach, u strahu, da se njegova poruka Zrinskomu krivo ne protumači, napisao Breuneru u Grac pismo (18. marta), u kojem mu javlja, da je u Čakovac poslao Zrinskomu jednog svog slugu, koji se medjutim još nije vratio. No toliko je ipak već doznao, da se Hrvati oružaju i da s Turcima šuruju, ali ipak veći se dio naroda drži daleko od ovog posla. Stoga bila bi dovoljna i mala četa, da ohrabri klonule, a i on je sam spreman dati Njeg. Veličanstvu na raspolaganje dvjesta dobro oboružanih ljudi, s nekoliko malih topova, jer njegovi kmetovi više mrze tursko gospodstvo od vraga. Isti taj dan (18. marta) na veče prispio je banov konjušnik Rudolf Lahn, 24-godišnji westfalski plemić, kojega je Zrinski, kad je 1664. bio u Regensburgu, doveo sobom kao paža bez plaće. Lahn se još prije večere sastao s Tattenbachom, te mu rekao, da će ban dobiti pomoći od Turčina, a onda će on udariti na Štajersku i Kranjsku, Turci na Beč, a Magjari iz sjeverne Ugarske u Slesku i Moravsku. Stoga neka se sada izjavi Tattenbach, što može ban od njega očekivati. Grof na to odgovori, da zasada još ne može ništa učiniti, nego kad se bude na carevu zapovjed Štajerska oružala, skupit će i on svoje ljude, pa će se s njima pridružiti banu. U ostalom, reče, ako Zrinski želi štogodj učiniti, neka brzo radi, najdulje za 14 dana, jer je sada još lako osvojiti Optuj, gdje ima mnogo ratne spreme, a i Radgonu i sam Grac bez tvrdjave, što će Zrinski kao iskusan vojnik bolje znati, — poslije bit će već i kasno. Štajerska se vlada oruža, te misli dvije pukovnije poslati u Koprivnicu, dvije u Karlovac, a jednu u Optuj. Potom je Lahn pripovijedao, kako je Turčin banu obećao svaku pokrajinu, koju osvoji, ali da je ban ipak rekao : „Neka vrag nosi Turčina ; da car po-

kaže samo malo milosti spram mene, okanio bih se Turčina!"

Tek što je konjušnik sjutra jutrom otišao, Tattenbach je odmah sjeo k stolu i napisao Breuneru pismo, u kojem mu razloži, kako se uvjerio, da Zrinski sve ono, što čini, radi samo iz ogorčenja, jer ga boli umalovažavanje što ga unatoč svojih velikih zasluga iskušava od strane dvora; stoga on drži, da bi se kod čitave stvari dalo još pomoći, kad bi car koga k njemu poslao, koji bi ga od započeta posla odgovorio, te mu za nagradu pokornosti obećao milost (19. marta). Zrinski pak, primivši poruku Tattenbachovu, smjesta javi 21. marta Frankopanu, da budno pazi, što se zbiva u Kranjskoj i neka nastoji, da se što prije sporazumi sa Srbima, tako da kad dodju njemačke regimente, da se može s njima oprijeti. Nadalje ga zaklinje ,,ljubavlju božjom", da piše Bukovačkomu, da ih ne ostavi, već neka izradi, da Turci što prije udare na hrvatsku i slavonsku krajinu, da čuvari granice ne uzmognu doći u pomoć Nijemcima, a i iz Kaniže bi mu trebalo 4 do 5000 Turaka, da osvoji Grac, no i to se mora zgoditi najkasnije za 14 dana, jer docnije više ne će biti zgode. ,,Bože, kako su Turci spori! Glede vas, šurjače, stigla je na karlovačkoga generala zapovijed, da Vas uhvati. Stoga se za Boga čuvajte, a Bukovačkomu pišite, da vam dodje u pomoć i neka poruči kaniškim Turcima, da mi se što prije priključe. Budite za Boga oprezni i pametni. To bi pismo u ostalom moglo Bukovačkoga stojati glave, a ako ja poradi vaše i njegove sporosti propadnem, onda ste i vi svi sa mnom zajedno propali!"

Nekako istodobno s ovim pismom, pisao je Zrinski i u Veneciju francuskom poslaniku, onda starom svom protektoru nadbiskupu mainckom (20. marta), kako je birajući izmedju dva zla izabrao manje, te prihvatio sjajne ponude sultanove, koje mu zajamčuju vjeru, tu diku njegove porodice, i slobodu domovine, koju car i njegovi ministri puštaju da sasvim propadne zajedno s vjerom. Zatim zamoli nadbiskupa, da mu od francuskoga kralja pribavi nešto novca za rat, pa ga je uvjeravao, da iz toga koraka njegova ne može i ne će nikake štete biti po sveto rimsko carstvo.

Razumije se, ban nije ni Magjara zaboravio. Čim mu je dakle Pogledić donio poruku od Bukovačkoga, odmah je pisao na poglavice u sjevernu Ugarsku, da ne slušaju carskih povjerenika na skupštini zakazanoj za 16. marta u Banjskoj Bistrici; neka ostanu kod svoje namjere i neka ne vjeruju medenim riječima dvora, jer došlo je doba, da se zadobije za vjeru i domovinu sve ono, što se dosele nije moglo dobiti. On, Zrinski, s velikom je mukom isposlovao kod porte, da će sultan uz godišnji danak od 12.000 talira uzeti pod zaštitu Ugarsku i Hrvatsku. Stoga neka mu što prije pošalju 100.000 talira, da uzmogne dići na noge vojsku i plaćati je, dok će ostali potrebni novac potražiti u stranim državama. Isto je pisao dne 10. marta i Rákóczyju: ,,Dragi sine moj i gospodine! Molim Vas u ime božje, poduprite me sada još i novcem". Rudarski su gradovi uvijek obećavali, da će kad ustreba dati, pa ako nemaju 100.000, neka bar pošalju 50.000 talira i to kroz tursku zemlju, pod pratnjom, koju će im dati jegarski ili ujvarski paša. ,,Ja sam već u vatri, samo još nije udario čas, da se prihvatimo posla. Počnite! Kako nam je Bog dao junaštva i snage, ne ćemo biti ostavljeni". Deset dana kasnije (20. marta) i opet je pisao Rákóczyju, odgovarajući na jedno njegovo ranije pismo, u kojem je spomenuo vijest, što se širi po sjevernoj Ugarskoj, da je Zrinski bolestan i da ga je stigla neka nesreća. Nije mu ništa, odgovori Zrinski, nego hvala Bogu sve su dobili od sultana, što su tražili. Tu stojimo svi pripravni, samo čekamo čas, kad će oganj da plane. Ako još i nije došla, no za nekoliko će dana stići sultanova zapovijed turskim begovima, da pomognu Magjarima. Rákóczy neka u nj ne sumnja, on ga ne će ostaviti, ali neka ni oni njega ne ostave. Sve je svoje blago potrošio za domovinu, pa stoga neka sada rudarski gradovi održe svoje obećanje i neka ga podupru sa 50.000 talira; on se stalno nada u Boga, da će ih vratiti. Prvo pismo nosio je Rákóczyju legradski husar Andrija Siklosy, a tako i sjeverougarskim vodjama, koji su se u to doba malo ne svi skupili na banjsko-bistričkoj skupštini (od 15. do 28. marta). Nema sumnje, da je na već spomenuti neuspjeh mnogo djelovala poruka Zrinskova, a znade se kao sigurno, da su se skupštinari razišli, veseleći se uspješnoj akciji banovoj i šireći svakud vijesti o tome.

Medjutim se stala kolebati ona doduše nestalna, ali u temelju svom poštena duša Petra Zrinskoga. Kolikogod je uradio za ustanak i ozbiljno se spremao na otpor, nekako mu savjest nije dala mirovati, da javno istupi kao saveznik turski, već ga stala obuzimati neodoljiva želja, da čitavu stvar još i bez pogana i oružja postigne mirnim putom. Već kod prvog koraka, što ga je učinio na vijest o srećno sklopljenom savezu s portom, to jest kad je snahu svoju Sofiju Löbl otpremio iz Čakovca, zamolio je, da bi pošla u Beč i ondje nastojala, da se stvar njegova nekako lijepim načinom izgladi, jer s Turčinom da još nije sklopio pismenoga ugovora. Ako dakle car nekako nagradi njegovo službovanje, ter se pobrine za obranu Medjumurja protiv Turčina, on bi spreman bio još i sada sve napustiti. Mirne namjere njegove podupirao

je i Marko Forstall, augustinac, doktor teologije, inače rodom Irac, koga je još Nikola Zrinski veoma zavolio. Forstall bio je obiteljski tajnik s godišnjom plaćom od 150 talira, pa je vodio u prvom redu talijansko dopisivanje i mletačke poslove. Na želju Sofije Löbl napisao je historiju porodice Zrinskih počevši od doselenja Gota sve do Nikole († 1664.), ali mu djelo ne zaslužuje veće pažnje, ma da mu je bio na raspolaganju bogati porodični arkiv čakovački.[1] Kasnije pošao je na put s Pewovim sinom Ivanom Antunom, bio je i u Kölnu i Löwenu, a 1669. vratio se sa svojim učenikom kući. Bio je uman i učen muž, te unatoč svoga sveećničkoga zvanja toliko liberalan, da nije ništa zla vidio u tome, što je Petar Zrinski nastojao, da podigne obitelj svoju, ali kad je saznao konačno za ozbiljni savez s Turčinom, onda je već počeo prigovarati. Rekao je, da nema ništa protiv toga, da ban zauzme Optuj ili koji drugi štajerski grad, no ,,ako smo kršćani, treba da još za vremena pomislimo na pokajanje'', pa se zavadio s Orfejem Frankopanom, koji mu je odgovorio, da je kasno, ,,već smo prešli granicu'', a Nijemcu i dvoru ne treba vjerovati, — sila kola lomi''. No Forstall je kod Petra uspio: ban se odlučio, da zamoli zagrebačkoga biskupa Martina Borkovića, starca od preko sedamdeset godina, da se primi posredovanja izmedju njega i dvora. Pobožni muž nije dugo vjerovao, da se ban složio s Turčinom, no kad mu je to priznao sam Zrinski, onda dakako više nije mogao sumnjati o tom, te se požurio da spriječi eventualni rat i ,,duševnu pogibao toliko mnogo hiljada ljudi''. Zrinski je želio, da Borkovićeva misija ostane potpuno tajna, koju osim Forstalla nije nitko smio znati, dapače ni žena mu Katarina, ni brat joj Frankopan, jer se Petar pravom bojao, da će vojska na taj glas izgubiti pouzdanje u nj. Poradi toga zamolio je Petar biskupa, neka ni on nikom ne kaže o tom ni riječi, a ni putem neka se ne navrati k njemu. Zabrinuti je biskup u svemu poslušao bana: na 16. marta, baš sjutradan što su kod njega bili kaniški Turci, prošao je kroz Čakovac na kočiji, te odsjeo kod Paulina, a 17. marta na veče već je bio u Beču, te se odmah drugi dan zaputio k Lobkovicu.

On je svećenik, reče knezu, pa kao takav ne bi rad da istupi kao tužitelj protiv Zrinskoga. Dugo nije vjerovao da ban naginje Turčinu, no otkad je Bukovački došao kući, dolaze i odlaze od njega Turci, pa zato mora vjerovati u take glasine. On dobro zna, da se Zrinski srdi na cara i na dvor, jer ga ne štuju dovoljno, ne promiču, mimoilaze, te neprestano povrjedjuju ustav i zakone zemaljske, dok karlovački general Herberstein, ne štujući ni Boga ni čovjeka, gazi i plijeni hrvatske kmetove, čega Zrinski, a ni ostali hrvatski vlastelini dulje ne mogu podnašati. Dapače i on sam imao bi mnogo razloga da se potuži poradi sličnih nepravda, no da je samo iz poštovanja i pokornosti spram kralja vazda šutio. Potom je uzorni starac prešao na glavnu zadaću svoju. On dobro zna, reče, da Zrinski duboko žali svoj čin, pa kad bi njemu, biskupu, dalo Njeg. Veličanstvo ili koji od ministara njegovih pismo za bana, on bi mu ga sam odnio i nastojao na dobro obratiti. Ima li kralj dosta snage, da Zrinskoga silom pokori, on, biskup, tome zapreka biti ne će, ali ako nema, onda je još najbolje prihvatiti se mirnih sredstava, ali samo brzo. On, biskup, i nema pred očima drugo, već slavu božju, sreću kraljevu i opstanak domovine, a za sebe ne moli ništa drugo, već da ga se oslobodi biskupske stolice i da se opet može povratiti u pavlinski samostan.

Nenadani dolazak Borkovićev i njegov izvještaj snažno se dojmiše ministara. Oni zapravo nijesu sve do toga časa pravo vjerovali, da je ban sklopio savez s Turčinom; posljednji Casanovin izvještaj od 1. februara tek je o tom nešto nagoviještao na osnovu pripovijedanja, kako je Zrinski preko bosanskoga paše poslao svoje ljude u Solun u svrhu pokorenja sultanu. Izvještaji gradačke vlade iz Hrvatske i Slavonije govorili su doduše već potanje i odlučnije o pogibli, no ni oni nijesu ništa sigurna znali o turskim poslovima. Tekar svjedočanstvo biskupovo pružilo je ministrima odlučan dokaz u čitavoj stvari. Lobkovic je s toga za 19. marta po podne pozvao k sebi Hochera, Montecuccolija, Lamberta i Schwarzenberga, pa je s njima prešao sve podatke, koji su dosele dokazivali buntovne namjere banove. Rezultat bijaše, da, premda ne valja svakom glasu i svakoj vijesti potpuno vjerovati, ipak je u Zrinskovom slučaju nesumnjivo dokazana ,,rebellio'', a to s tim više što imade sve zakonom odredjene bitne karakteristike: otudjivanje i srdžbu protiv vladara, dopisivanje s dušmaninom, privatni sastanci, oružanje protiv carske zapovijedi i ostalo.'' Nadalje rekoše, da ban zacijelo nije sam, već su s njime u svezi i sjeverougarski nezadovoljnici, dapače bojali su se, da bi mu se mogao i isti Nádasdy pridružiti. S toga treba što brže sa Zrinskim obračunati, da dvor uzima slobodne ruke spram drugih. U tu dakle svrhu neka nutarnjo-austrijske regimente s mjesta podju na hrvatsku granicu, a slesko konjaništvo do jablonskog prelaza, a češko-moravsko i donjo-austrijsko u dolinu Vaga. Zrinskoga i Nádasdyja treba medjusobno zavaditi, ako su se izmirili, onda zatražiti pomoći od

[1] Jedan primjerak (možda original) čuva se medju rukopisima kr. sveučilišne biblioteke u Zagrebu.

BOSILJEVO S ISTOČNE STRANE.

poljskog kralja Mihajla, mainckoga nadbiskupa, pa brandenburškoga i saskoga kneza izbornika. Sve to treba što prije učiniti, dok se još Turčin nije upleo u stvar i dok je još veliki vezir, koji i onako prema Casanovinom izvještaju nema pouzdanja ni u Zrinskoga ni u Magjare, na Kandiji. No kakogod se bečka vlada žurila, ipak nije bilo tako lasno stvoriti preko noći vojske, novaca i strane pomoći, pa stoga je trebalo dobiti vremena, a to je ministarstvo mislilo tako postići, ako se bude p r i v i d n o sa Zrinskim blago i susretljivo postupalo i njega zavaravalo. U tu svrhu neka Leopold pošalje biskupa Borkovića banu, dapače neka mu onako općenito sam i piše, da mu, ako lično dodje u Beč te se pokori, pa iznese svoje tužbe i zahtjeve te ih kako treba obrazloži, vrata kraljevske milosti ne će biti zatvorena, ali o pomilovanju ili izmirenju ne smije car ni riječi spomenuti, jer se u Zrinskoga više pouzdati ne može; ta on se još lani pred odlaskom svojim onako sablažnjivo prijetio u predsoblju carskom, pa je v e ć time zaslužio s m r t. Kod takih ljudi kao što je on, i najmanja uvreda doziva u pamet uspomenu starijih, a osim toga poznato je, da traži za zeta Erdelj, a za sebe Hrvatsku, te da snuje još i druge slične pogibeljne osnove. On je gori, zločinačkiji od Nádasdyja, jer je već jednom dobio potpuno oproštenje i milost, a sada eto opet na novo počinje, dok Nádasdy nije nikad bio u direktnom savezu s Turcima. Treba dakle Petra Zrinskoga egzemplarno kazniti, a ne obasuti milostima; m i l o s t n e k a b u d e s a m o z a m k a. Doduše izgledno nije, ali bi ipak trebalo pokušati, da ga po pobožnom biskupu Borkoviću domame u Beč; Njeg. Veličanstvo može poradi dobre svrhe biti spram bana himbeno, jer ga je zlonamjerno tako gadno prevario. No na pitanje, što da se radi s banom, ako se pokaje i pokori, odgovoriše, da će o tom tek onda razmišljati, kad se to zgodi. Bude li pak tvrdoglav, trebat će protiv njega postupati najvećom strogošću, te ga se ili živa ili mrtva domoći, jer već je Tacit rekao, padne li vodja, narod nije više opasan, jer se ne usudjuje ništa da učini. Ova tvrda i neumoljiva odluka neka medjutim ostane najvećom tajnom, a predbježno neka ne diraju ni u Frankopana, ako još nije uhvaćen, ni u Tattenbacha, koji je doduše tuluman (zwar kein grosses subiectum, sondern ein Bufalo ist), ali bi ipak Zrinskomu mogao učiniti dobrih usluga, jer bi u okolici Celja mogao nekako skupiti do 5.000 oružanih seljaka. Ako medjutim Herberstein, Breuner i nutarnjo-austrijske čete napadnu Zrinskoga i Bukovačkoga, neka u isti dan napadnu i Frankopana, tako, da istodobno sva trojica dopadnu ropstva.

Vijest, da je Zrinski, „čiji su djedovi vazda tako vjerni bili", postao buntovnikom, osobito se dojmila Leopolda. S ogorčenjem i čudjenjem čitao je pismo, što ga je Sofija Löbl pisala svojoj sestri Feliciti u Beč, o savezu Zrinskovom s Turčinom, a ova ga dala patru Mülleru, da ga pokaže caru. „Izgleda mi kao san, pisao je grofu Pöttingu, svom španjolskom poslaniku u Madrid, ali je istina; ne bi ni vjerovao, kad ne bih svega toga gledao u vlastitoj pogibli. Medjutim nadam se, da će me Bog pomoći; naučiti ću ih već pameti i tako udariti po prstima, da ć e i m g l a v e o t p a s t i." U tu svrhu odobrio je sve, što su mu Lobkovic i njegovi drugovi svjetovali. Ponajprije povjeri biskupu Borkoviću, da ode k Zrinskomu i da mu kaže „koliko ga car voli" i kako očekuje, da će slijedeći tragove svojih djedova, ispuniti dužnost svoju spram općeg dobra, vjere i domovine. Neka ga uvjeri, da će, bude li slušao kraljeve opomene, njega i njegove primiti s osobitom carskom milosti, pa da će tu dobru volju i djelima dokazati (21. marta). Samom Petru takodjer je uobičajenim dvorskim stilom pisao: neka se pouzda u ono, što će mu uz put kazati biskup zagrebački u ime carevo glede javnih posala i neka tako radi, kako mu nalaže primjer njegovih djedova i njegova stalna vjernost (takodjer 21. marta). Lobkovic pak reče Borkoviću ovo: „Znamo mi ovdje cijeniti Zrinskoga, samo neka dodje." S ovakim dobrim glasovima požurio se sjutradan čestiti biskup u Čakovac, pun veselja i nade u povoljno riješenje stvari.

Medjutim Borković još nije stigao u Čakovac, kad je Petar u svojoj nestrpljivosti učinio još jedan nov i odlučan korak u svrhu izmirenja s dvorom; poslao je naime u B e č u s v o j e i m e kao posrednika Marka Forstalla, s potankim uvjetima, ali i opet tako, da toga nitko nije znao, dapače svojima je kazao, da je Forstalla otpustio. Uvjeti, što ih je ban diktovao Forstallu, bili su ovi: Kralj se ima odlučnim sredstvima pobrinuti za obranu Hrvatske, tako da nitko ne mora iz nje bježati; kralj će Zrinskoga imenovati varaždinskim generalom i dat će mu nasljednim pravom Pazin, Rijeku, Trsat i Kočevje; nadalje riješit će ga plaćanja od 4.500 for., što ih je na godinu dužan davati snahi svojoj Sofiji Löbl, a osim toga još će i podmiriti sve njegove dugove u iznosu od 40.000 for. i konačno kralj će mu dati kao pukovniku po jednu dragunsku i jednu lako oružanu konjaničku pukovniju sa po 500 ljudi. Osim ovoga ban je još zatražio, ako bi imanja obitelji Zrinski Turčin osvojio, da mu kralj dade negdje drugdje razmjernu odštetu, onda da se banska i medjumurska kapetanska plaća odsele točnije isplaćuje, episkop Mijakić i njegovi drugovi pomiluju, a, što je glavno, treba naći način,

kako da se osigura ovaj ugovor i to što brže, jer će za kratko vrijeme u Čakovac stići kapidži paša sa svečanim diplomama od sultana. K ovim aforističkim točkama Zrinski je još vlastoručno dopisao ovo: „Neka bude mjesečna plaća pojedinom momku kod lakih konjanika u tjelesnoj straži, koja se sastoji od 60 momaka, po 8 for., a 1000 talira plaće neka se odredi njegovom zamjeniku, kojem će se moći povjeriti vojska; njemu, Zrinskomu, neka bude dozvoljeno tražiti pomoći kod pape i drugih vladara, već kako to bude potrebno, kod čega ga ima Leopold svojom preporukom poduprijeti i konačno neka se Turčinu navijesti rat, u kojem on ne traži vrhovnog zapovjedništva, već jedino, da bude podredjen mužu, koji nije dušmanin njegova naroda."

Forstall je otputovao 25. marta, a sjutradan prispio je u Čakovac biskup Borković. Ban je uvjeravao biskupa, da je vazda bio kralju odan i da će takav i ostati, samo neka se za njega i za zemlju brine. Borković videći Hrvatsku uzbudjenu, a „Turčina pripravna, da pomogne osnove buntovnika", vidio je spas jedino u tom, ako kralj ispuni Petrove želje. I gradačko ratno vijeće takodjer je izvijestilo, da bi se ban još dao obećanjima umiriti i nagovoriti, da se okani svakog posla, pa tako izbjeći teškoćama rata, jer njega su na tu pogibeljnu stazu prignale jedino želja za osvetom i ogorčenje, pa je stoga Forstalla bez zapriјeke propustilo kroz Grac. No bečki su ministri drugčije sudili. Onaj dan, kad se Borković vratio u Hrvatsku, stigao je u Beč grof Nikola Erdödy, da izvijesti o hrvatskim prilikama. U Beču ga ljubezno primiše, te mu dadoše 6.000 for., da se odmah vrati i da kupi vojske protiv bana, koji nije imao, kako je ratno vijeće doznalo, u Medjumurju ni 2.000 ljudi, a ni ti se ne će moći sjediniti s primorskom vojskom. Medjutim se uzbuni i javno mnijenje, naročito kad se proniješe glasovi o carskim ratnim pripravama. Pronosili su se najrazličniji glasovi, po pričanju nekih Zrinski već se pokorio sultanu i primio u svoje gradove 3.000 Turaka, drugi su opet tvrdili, da to nije istinito, ter da banu stoji na raspolaganje tek nekoliko pograničnih turskih skitalica. Nadalje se govorilo, da je već Nikola Zrinski bio u savezu s Francuzima, a Petar samo nastavio njegovo djelo, te se vrlo često potajno sastajao s francuskim poslanikom, dapače i o naumljenom atentatu Vitnyédyjevom pronašale se razne inačice, a neke su prikazivale Zrinskoga kao ubojicu, koji je iz zasjede vrebao na Leopolda. Konačno se pronio glas, da je ban sve priznao i dobio oproštenje carevo, ali kad ga nije zapala karlovačka generalija, da se iz osvete ponovno urotio i kako se njegova ohola žena Katarina, koja je njegove pohote podstrekavala, javno pred caricom udovicom zaprijetila, da će njezin muž, ne dobije li zadovoljštine i dovoljno obrane, biti prisiljen zatražiti pomoći i obrane ondje, gdje će mu je rado dati.

Medjutim stiže Forstall u Beč i odmah potraži Lobkovica, te mu reče, da je banova najtoplija želja, da se putem milosti Njeg. Veličanstva oslobodi iz sadašnjeg položaja. Istina je, da je tražio pomoć tursku, ali samo zato, da tako osigura svoja imanja i svoju obitelj, jer se govorilo, da se Turčin sprema, da ih uništi; u službi austrijske kuće upao je u dugove, a ipak nije dobio priznanja, pa tako se u očaju svojem podao obmani, te se upustio u pregovore s portom uz vrlo povoljne uvjete za nj, no on se još nije ni na što obvezao. Ako ga car pomiluje, vratit će se s mjesta na staru vjernost i pripravan je krv proliti za kralja, kao što su to činili njegovi djedovi i on sam. Pripravan je nadalje poslati na dvor ono najmilije što ima, — svoga sina, samo neka mu pomognu podići propalo gospodarstvo i neka mu dadu kaki naslov, koji će odgovarati njegovom položaju, viteštvu i zaslugama. Grofica Katarina bila je ona, dodade Forstall, koja je bana jednako podjarivala i konačno navela na to, da je utvaranjima i sanjama o kruni i vladanju toliko posrnuo, no on, Zrinski, sada je uvidio pogrješku

STUBIŠTE GRADA BOSILJEVA.

svoju, pa je bez znanja svoje žene njega poslao u Beč, ne bi li kako svrhu svoju postigao pomoću zakonitoga gospodara svoga, mjesto da ide prosjačiti kod tudjih vladara. Od Lobkovica pošao je Forstall i k ostalim ministrima, a onda k papinskom nunciju, kojega zamoli, da u stvari posreduje. Nuncij mu je odgovorio, neka uputi Petra Zrinskoga, da se sasvim prepusti milosti i dobroti Njeg. Veličanstva i neka čeka pomilovanje ne bojeći se kazne. Dašto, da je nuncij znao osjećaje carskih ministara, koji su imali p r v u riječ, ne bi tako govorio.

Već sama činjenica, da se Zrinski usudjuje pogadjati s carem kao stranka sa strankom, užasno je uzbunila ove teoretske i praktične prvake apsolutne vlasti; ta već poradi očuvanja ugleda Njeg. Veličanstva, rekoše 27. marta u tajnoj konferenciji, ne treba primiti njegovih uvjeta, koji su samo plod krajne oholosti i slavohleplja. Pa onda popuštanje ne bi ni koristilo, jer Zrinski bi možda godinu dvije mirno šutio i gledao, a onda opet ustao s novim zahtjevima. Svaki nezadovoljnik iz nasljednih pokrajina austrijskih našao bi kod njega utočišta, a car samo da uzmogne na nj paziti, morao bi uzdržavati čitavu vojsku. S kakom malenkosti i onako ga ne bi mogli zadovoljiti, a nešto veće mu se ne može dati. Dapače ministri izrijekom naglasiše, da mu se i onako ne smije vjerovati, jer Forstalla nije ni rad šta drugoga poslao, nego da dobije vremena, pošto se iz točnih izvještaja znade, da se Turčin ne sprema na rat, a Hrvatska i Srbi su vjerni. Treba stoga ognjem i mačem poći na Medjumurje, Zrinskoga ili živa ili mrtva uhvatiti, da ne uzmogne pobjeći Turčinu ili Rákóczyju te dok se još nije spremio na otpor. Štajerske čete, Breuner, Herberstein i Erdödy već će zadaću svoju valjano ispuniti. Sva je sreća po kralja, da je u Hrvatskoj zbog nemirne i brze glave Zrinskove buna već sada buknula, prije no što su sjevero-ugarski protestanti štogodj mogli učiniti. Stoga zaključi ministarsko vijeće, treba da se odmah počne ratnim pripravama, dok je Hocher izradio potrebne naredbe, od kojih je jedna (od 29. marta) davala na znanje stališima i redovima kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, a da se nije dotaknuo saveza s Turčinom, i ostalih potankosti, da je Petar Zrinski učinio veleizdaju i vjerolomstvo, pa da se lišava banske i ostalih časti, proglasuje buntovnikom, a na njegovo mjesto, da su imenovani banskim namjesnicima za ratne poslove Nikola Erdödy, a za upravne biskup Borković. No naredba ova nije bila otpravljena, već je mjesto nje 3. aprila izdana druga, koja je donosila imenovanje privremenih banskih namjesnika, no čin taj nije ničim motivirala, a Zrinskoga dapače ni jednom riječu ni spominjala. Medjutim napisane su još 30. marta dvije druge naredbe hrvatskim jezikom, kao proglas na narod hrvatski, koje predbježno takodjer nijesu bile odredjene za javnost. Ovim se proglasom javlja, „da je grof Zrinski postal nevernik naše korune, proti njoj puntarskim zakonom podignul se, pod svoju oblast kraljevstva naša horvatska slavonska i dalmatinska i bližne naše orsage podegnati kanil, verne naše pod svoje čalarne i neverne ruke obernuti skušal“, pa da je stoga skinut s banske časti i ostalih; dobra su mu zaplijenjena, a na glavu raspisana nagrada od 50.000 for. Svi oni, koji uza nj pristaju, takodjer su „puntari i neverniki“, no onaj, koji se za vremena obrati caru i njegovoj milosti, dobit će „oprošćenje svih grehov.“

Vojskovodjom onih četa, što će poći na Zrinskoga, imenovan bi general Paris Spankau, šestdesetgodišnji starac, no još uvijek jak i spretan vojnik. Na raspolaganje dali su mu nutarnje austrijske čete s naputkom, da ne čeka Zrinskove navale, već neka ravno udari na Čakovac, koji nije i onako osobito čvrst, pa će ga lako naprosto topovima osvojiti, a onda na Legrad; Zrinskoga i njegovu ženu ima svakako ili žive ili mrtve uhvatiti. Čim započne operacije, ima odmah proglasiti proskripciju Petrovu, a dotle neka sve drži u najvećoj tajni; ovo čuvanje tajne dvor je još osobito preporučao i gradačkoj vladi, jer da „Zrinski ima u Gracu mnogo prijatelja, koji bi mu čitavu stvar odmah dojavili.“

Nakon ovih mjera trebalo je odgovoriti na pitanje, što da se radi s Forstallom? Bilo ih je, koji su svjetovali, da „lopovskog fratra“ po zasluzi naprosto vapse, jer da je on bio u svim ovim pogibeljnim osnovama uz ženu glavni pouzdanik Zrinskoga. Konačno je ipak prevladalo mnijenje, da ga ne diraju, dok se u tom svi složiše, da se pred kralja nipošto ne smije pustiti. Poradi toga razgovarat će s njime Lobkovic i Hocher, te nastojati, da ga sklonu, da Zrinskoga umiri. Da lakše svrhu svoju postignu, mogu mu obećati novaca, više dostojanstvo i ine carske milosti. Medjutim ministarstvo bilo je samo u jednoj stvari u brigi, a to je bilo uapšenje Tattenbachovo, jer se bojalo, da će ono učiniti Zrinskoga i Forstalla nepovjerljivima prema dvoru. Gottfried Breuner, predsjednik gradačke vlade, naime, uhvatio je neko sumnjivo Tattenbachovo pismo, pa ga je stoga dao, kad se dne 22. marta povratio iz Kranichsfelda u Grac, bez naloga iz Beča uhititi i zatvoriti u Schlossbergu. Bilo se bojati, da će ban možda zatražiti njegovo oslobodjenje, pa stoga su sada ministri Forstalla uvjeravali, da Tattenbach nije zatvoren kao Petrov saveznik, nego poradi svoje čuvene razvratnosti, osobito poradi škandaloznog svog „Faschingsbüchela.“ Medjutim Forstall nije ni znao, da je Tattenbach banov sa-

veznik, pa stoga nije tome nikake važnosti pripisivao, ali zato ga je više zabrinjavalo odgadjanje ministara s konačnim odgovorom ; nije pravo znao, da li se čeka na kaki odgovor Borkovićev ili na rezultat istodobno se sastale banjsko-bistričke skupštine. Pronicavi je augustinac primijetio, da neki od ministara drže poslanstvo njegovo tek prividnim, dapače nekako je pod tim dojmom posumnjao, ne zlorabi li sam Zrinski njegovu dobru vjeru. No tu je nisku misao odmah otjerao, pa se onda upeo, da svog učenika Ivana Antuna Zrinskoga izvuče iz svake pogibli. Stoga je pisao Zrinskomu, da pošalje sina u Beč ili u koju stranu državu, jer ako bi on već morao stradati, neka bar ne strada nedužno dijete. Lobkovic i Hocher postupali su s njime vrlo ljubazno ; glede uvjeta Zrinskovih rekoše doduše, da ih kralj ne može primiti, jer kud bi to vodilo, kad bi podanici diktovali uvjete svom vladaru, no pored toga ipak ga nijesu optuživali ili se o njem strogo izražavali, dapače oni su njega, Forstalla, uvjeravali, da ako se Zrinski bezuvjetno pokori i pouzdavajući se u carsku riječ, koja još nikad nije nikoga prevarila, pošalje sina kao taoca u znak poslušnosti i vjernosti, te bijeli list (carta biancha) sa potpisom svojim, — onda ga ne će smatrati buntovnikom, niti će stradati životom ili posjedom svojim, šta više, dobit će, zahvali li se na banskoj časti, varaždinsku ili karlovačku generaliju, platit će mu se obiteljski dugovi u iznosu od 30.000 do 40.000 for., a porodica njegova imat će pored toga još i veliku zaštitu kod dvora. Lobkovic da ne će napustiti ,,milog svog rodjaka", a korizmeno ga je vrijeme navelo na evangjeosku uporedbu, da kao što je i sv. Petar, ma da je tri puta pogriješio nakon pokajanja, ipak postao prvakom apoštolskim, tako će se dogoditi i s grofom Petrom. Lobkovic je dapače više puta ponavljao, da on još nikad nije nikoga prevario, a milost kuće austrijske da je beskrajna. Hocher opet, onako na naučenjačku, skupio je silu primjera iz teologije i morala, pa zaključivao, da sadanja zabluda ne će Zrinskomu škoditi ; ako se opet umiri, ponovno će oživiti stare zasluge svoje obitelji, a car će s njime tako postupati, kao što Bog postupa s griješnikom, koji se iskreno pokajao.

Kad su Forstallu ovako napunili uši raznim obećanjima, dapače kad su još i njemu stavili u izgled nagradu, ako se ova ozbiljna stvar srećno riješi, a on sav blažen, obećao, da će sve učiniti, da bana sklone na dobrovoljno pokoravanje, onda ga 3. aprila poslaše kući s vlastoručnim pismom Lobkovicevim. Ministar je javio ,,milom svom nećaku", da će na sve svoje upite dobiti od Forstalla usmeni odgovor, a onda nastavlja : ,,Uslijed moje nepokolebive sklonosti spram Vas savjetujem Vam, da ne sumnjate u već u naravi našeg kralja ležeću milost, nego da sudbinu svoju prepustite njegovoj milosti, pa ćete vidjeti, da ćete cilj vaš srećno postići. To pak s tim lakše, ako ne budete nastojali da vaše želje ostvarite putem pregovora i oružja, čime se služiti spram našeg prirodnog gospodara i tako visokog vladara znači počinjati grijeh i sablazan, nego putem dostojne poniznosti i poštene molbe. Poradi toga poznavajući mudrost Vaše preuzvišenosti, nadam se, da mojih opomena ne ćete zabaciti, već da ćete ih tako uvažiti, kao što to ozbiljnost sadašnjega položaja zahtijeva. Ja ću se od svoje strane, bude li vaša vjernost zaslužila i budete li nemire (u Hrvatskoj) što prije utišali, zauzeti za Vašu preuzvišenost u tolikoj mjeri, koliko se to može od mene samo očekivati."

Zrinski je za to vrijeme, ni ne sluteći pogibao, što mu se nadvijavala nad glavom, strpljivo čekao u Čakovcu ne radeći ništa. Uhićenje Tattenbachovo nije ga se toliko dojmilo, jer je bio uvjeren, da je uslijedilo iz Bog zna kojeg drugog razloga, samo ne poradi ,,lige" s njime ; jedino se bojao, da grof prigodom istrage štogodj ne odade o njihovim stvarima. Medjutim više su istodobno u smislu zavjereničke osnove učinili Frankopan i Bukovački, dapače oni se javno uhvatiše oružja, po čem je čitavo pitanje Zrinskovo poprimilo sasvim drugi oblik.

Kad je Franjo Krsto Frankopan pošao iz Medjumurja, bio je opći glas, da Zrinski kani Zagreb ili Varaždin zauzeti i predati Turčinu. Varaždinci i onako su bili na strani banovoj, a oni, koji su bili protivnici, medju njima i grof Ivan Drašković, ti su iz grada pobjegli. Uza sve to ipak treba priznati, da je većina plemstva hrvatskoga, na čelu mu Erdödy i Draškovići, lični dušmani porodice Zrinskih, bili protiv osnova banovih, te držali s carem. Ali pošto su bili preslabi, da se opru Zrinskomu, a naročito za slučaj, ako im se još pridruže Srbi i banska krajina, željeli su mirno rješenje.

Dne 20. marta stigao je Frankopan u Zagreb s trideset konjanika. Gradjani, to jest današnji gornji grad, primili su ga vrlo lijepo, a onda im je na Markovom trgu s izvučenom sabljom u ruci držao govor, u kojem ih je pozvao na pokornost i priključak banu Zrinskomu. Kad se potom sastalo gradsko vijeće, izjavi ono svoju pokornost, jer ,,hoće da učini ono isto što i ostala zemlja", dok se Kaptol izjavio protivno. U taj se čas biskup još nije vratio s puta, a govorilo se po Zagrebu, kako je Borković opominjao bana kao sina, da odustane od svojih ,,djavolskih osnova", no Zrinski da mu je odgovorio: ,,Već se zbilo, pa puklo kud puklo, ma u vražje ime. Pozovite kaptol na pokornost !" i ode spavati. No biskup da je javio kanonicima, da se od-

riče mitre i vraća u samostan, a oni neka samo budu vjerni kralju. Medjutim Frankopan se malo obazirao na pričanja, već je ozbiljno shvatio svoj posao. Pošto mu je mnogo bilo stalo do tako uplivnog faktora, kaki je u narodu bio kler, stao je lijepim načinom 22. marta nagovarati kaptol, pozivajući se na njegovu mudrost, jer da nije probitačno plivati protiv struje ; neka ne izvrgnu imanja svoja pogibli, a najbolje će za njih biti, ako s novcem i dobrima svojim pomognu Zrinskoga i njegove ljude, da banovim četama, kad stignu s primorja, dadu konaka i hrane ; urade li to, spasit će sebe, svoj imetak i domovinu od propasti. No kaptol zatraži mjesto odgovora trodnevni rok za promišljanje, što je Frankopan ne htijući se laćati nasilnih sredstava i dao, te onda još isti dan 22. marta prešao u prekosavsku Brezovicu, gdje se nalazio kaštel udovice Nikole Zrinskoga, s kojim se medjutim i Petar služio, pa je stao oko sebe skupljati na sabor okolišno plemstvo.

Sabor sam otvorio je Frankopan na 24. marta, te u njemu razložio oduljom besjedom stanovište Zrinskoga i njegovih saveznika. Rekao je, da je Turčin već prošle godine pozvao Zrinskoga, da mu se pokori, a ako to učini, obećao mu je izvršiti svaku želju, dok se u protivnom slučaju zaprijetio njemu i cijeloj Hrvatskoj potpunom propašću. Nato je Zrinski poručio kralju ponudu tursku i zamolio ga, da se pobrine za obranu zemlje, ali dvor nije te molbe uvažio tvrdeći, da je čitava stvar samo dosjetka banova, da se na više podigne ! Isto je tako dvor omalovažio pokret u sjevernoj Ugarskoj, kojoj je Turčin obećao pomoći, čim svrši kandijski rat, kad je naumio s mjesta provaliti u carske zemlje. Dvor nije unatoč molbe Zrinskoga nikad ništa htio da učini, držeći, da je Turčin dovoljno zaposlen Kandijom, a Turčin, nastavio je Franjo Krsto, kroz cijelo to vrijeme nije prestao da Zrinskoga obmanjuje ili da mu se prijeti kroz bosanskoga pašu, pa je stoga poradi potanjeg dogovora konačno otpravio Bukovačkoga na portu. Zrinski je dakle bio prisiljen Bukovačkoga poslati u Tursku, no s tom uputom, da ako bi Turčin od njega što tražio, što je protiv domovine, da to odbije, već da se jedino u pošten savez upusti, birajući izmedju dva zla manje, jer će zemlja inače propasti. Bukovački se s Turčinom tako sporazumio, da će vazda ostaviti netaknutu vjeru, slobodu i ustav zemlje, a sve one koji se pod njegovu zaštitu dadu, obvezao se obraniti protiv svakoga. To im Zrinski ne javlja, kao da bi htio odstupiti od vjernosti spram kralja, ili da prouzroči smutnje i rat u carskim pokrajinama, već jedino stoga, jer on i njegove pristaše ne znadu drugog načina u tom žalosnom položaju za mirno očuvanje domovine i njezinih sinova, a svakomu stoji slobodno da bira onaj način, koji mu se najbolje svidja. Ako medjutim njemačka gospoda ovo pokorenje Turčinu, na koje su prisiljeni i od kojega njima ne može biti štete, shvate kao veleizdaju, onda ima svak pravo da odbije njihov napadaj ; nama pak, bude li od potrebe, što ne dao Bog, stajat će na raspolaganje golema turska vojska. No bude li car kadar i pripravan nas svojom snagom i onom ostalih kršćanskih vladara obraniti, i to ne samo riječju, nego i pismom i djelom, tada ćemo i mi „za Boga, kralja i domovinu" skočiti na noge. No ako pomoći ne dobijemo, te ne budemo kadri da se oduppremo, onda ćemo se pokloniti pred silom okolnosti, a nitko nas nema prava nazivati buntovnicima i vjerolomcima, nitko napasti kao dušmane, jer ćemo za to ipak ostati kršćani, prijatelji i susjedi. Govor svoj Frankopan je na manjim sastancima još i bolje osvjetljavao. Spominjao je, koliko li zulumćare i harače Nijemci sa svojim četama u Hrvatskoj, te je pritištu kao da bi bila nasljedna pokrajina, kako svugdje mimoilaze rodoljube, na krajini da ne će Hrvata imenovati časnikom. Nije konačno isključena mogućnost, da će plemići hrvatski morati plaćati porez kao oni u Štajerskoj i Kranjskoj, a Srbi izgubiti svoja privilegija, dok će im episkopa i svećenike naprosto otjerati.

Vatrene riječi Franje Krste Frankapona nijesu ostale bez dojma, pa je najveći dio nazočnih obećao vjernost Zrinskomu. Medjutim poziv upravljen susjednom turopoljskom plemstvu ostao je bezuspješan, poglavito za to, što su imali još od vremena bana Nikole Zrinskoga sigetskoga neke parnice sa Zrinskima, koji bi ih vazda najvolili učiniti kmetovima. Njihov tadanji comes Stjepan Svastović, koji je podjedno bio i zagrebački podžupan, na poziv Frankopanov „da se promisle kroz osam dana" i ako se dotle ne pokore, „da će on Turopolje popaliti", zatraži brže bolje (24. marta) od kranjske vlade pušaka, baruta, taneta i kremena, da se može oduprijeti, premda se pronašala vijest, da je već osam stotina Turaka s Frankopanom u Brezovici. No za boravka Franje Krste u tom kaštelu jedna je četa njegova kod „kraljevog broda" na Savi[1] noću naišla na neke splavi, po kojima je gradačka vlada poslala iz Celja za krajišku posadu u Petrinju hrane. Kad to saznaše momci, navale pozivajući se na zapovijed banovu na transport i zaplijene četrdeset bačava brašna, te ih pošalju u Zagreb. Istodobno

[1] Ondje otprilike, gdje je današnji savski most kod Zagreba.

pošli su neki drugi Frankopanovi vojnici do Susjedgrada, gdje su kod savskog prelaza budno pazili na svakog prolaznika; za koga su znali, da drži s carem, odmah bi ga uhvatili. Sam Frankopan pak imao je namjeru, da s dvjesta ljudi zaposjedne Začelu im s agom Zrinlićem Zrin, te prešavši Kupu odsjeo na svom gradu Negoju, u banskoj krajini, izmedju Siska i Karlovca, gdje nijesu Nijemci zapovijedali. Kapetani na banskoj krajini bili su drugovi i sumišljenici Bukovačkoga, naročito Čolnić,

KNEZ ORFEO FRANKOPAN.

greb, no ipak mu se pričinilo zgodnijim, ako još prije podje u Pokuplje te pregleda onu vojsku, koju je Bukovački ondje skupljao, te podjedno da pozove bansku krajinu na oružje.

Bukovački ostavio je u drugoj polovici marta s Berislavićem i nekojim krajiškim Turcima, na Kamenjan i Zupčić, te su mu odmah došli u susret. Potom sazove Bukovački za 18. marta u Lomnicu opći sastanak, a inače još kud god je došao, svagdje je zapovijedi Zrinskove snažnim naglasom razglašavao, ljude zaprisizao na vjernost banu, te kazivao, da je sultan Petru već poslao kraljevske zna-

kove, buzdovan i zelenu svilenu zastavu. Još se govorilo u tim stranama i to, kako će sultan Zrinskoga imenovati karlovačkim generalom, a Bukovačkoga petrinjskim zapovjednikom. Iz Negoja okrenuo je Bukovački prema Petrinji, te ondje zaplijenio marvu, a vodenice pustio niz Kupu, nadajući se, da će tako grad lišiti svake hrane. Poslije toga podje na Drenčinu, malu tvrdjavu na Kupi kod Siska, gdje se zadržavao u srhu odmora sa svojom četom (oko 20. marta.)

Medjutim sazna general Herberstein u Karlovcu za djelovanje Frankopanovo i Bukovačkovo. On je već prije nekoliko dana naslutio, da će se nešto zgoditi, pa je stoga zatražio iz Graca pomoći, ali ne samo da je još nije dobio, nego ni odlučne upute, da ima Zrinskoga, Frankopana, Bukovačkoga i njihove pristaše smatrati dušmanima, njih uhititi žive ili mrtve, te im dobra zaplijeniti. No uza sve to on je ipak smjelo istupio. Ostavivši potkapetana Nikolu Strassolda s potrebnom posadom u Karlovcu, podje s ostalom vojskom 22. marta noću na sjever, te u zoru kod draganićke šume raspudi jednu četu Zrinskovih ljudi, a onda skrene put Turopolja protiv Frankopana ; imao je ukupno do 7.000 ljudi pod svojom komandom. Kad je mnogo slabiji Frankopan u Brezovici čuo, da mu se primiče karlovački general, poslao mu je 25. marta njemačko pismo, u kojem se potužio, da čuje kako njegove ljude ne samo što ne puštaju u Karlovac, nego da je i zapovijed izdana, da ih, ako ih uhvate, nabiju na kolac ; on je kraljev pristaša, te može da svako djelo svoje pred Bogom i svijetom opravda ; što su on i Zrinski stupili u sporazum s Turčinom uz uvjet, da će Hrvatskoj vjera i sloboda ostati netaknute, niti je grijeh, niti su se time iznevjerili, a niti su postali dušmanima nasljednih zemalja. Ako ih pak Herberstein poradi toga progoni, moglo bi još teške nevolje biti, što Bog ne daj, i upravo poradi toga traži on, Frankopan, kao pravi i pošteni plemić, da mu javi, što zapravo hoće. Ali karlovački general nije se obazreo na to pismo i put svoj nastavio, dok se Frankopan sklonuo u Zagreb. Malo kasnije stigla je Herbersteinova četa u Brezovicu i sve do temelja uništila i orobila, a onda u susjednoj Lomnici spalila Bukovačkovu kuću. Kad su te vijesti stigle u Zagreb, svjetova kapetan Gjuro Malenić Frankopanu, da se požuri u bansku krajinu, ondje skupi krajišnike i sjedini s Bukovačkim, koji će zacijelo dovesti i turske pomoći. Ali Franjo Krsto očito ne pouzdavajući se u povoljan uspjeh, podje Zrinskomu u Čakovac. Odlaskom njegovim obuze panični strah sve pristaše banove, dok su kraljeve pristaše, naročito Kaptol i Turopolje, pozdravili Herbersteina kao spasitelja. Sada se uplaše i banovi kapetani Čolnić, Črnkoci, Gotal, Gereci, Kamenjan, Berislavić i sam Malenić, te se predadu Herbersteinu moleći milost, koju im je i obećao. Jedini Bukovački ostao je dosljedan, te radje sa ženom i 30 vjernih vojnika umakao preko Kupe na tursko zemljište u Zrin (4. aprila). Herberstein se nije usudio poći za njim, već je jedino uz rijeku postavio straže i uništio sve prevoze.

Frankopan je stigao 1. aprila u Čakovac s novostima o navali Herbersteinovoj. U to se vrijeme vratio i Tomo Severović od bosanskoga paše s porukom, da će Zrinski odgovor dobiti preko kaniškoga paše, premda bi mu i on rado pomogao, jer dobro znade, koliko sultan cijeni njegovo prijateljstvo. Uslijed toga poslaše Zrinski i Frankopan 2. aprila u Kanižu Franju Ivanovića i fratra Tomasija, da paši dojave Herbersteinovu navalu i da ga upitaju, što misli učiniti ; u prazne riječi Zrinski se dalje ne može pouzdati, jer mu eto prijeti krajna pogibao. No Mustafa paša odgovorio je kao i prvi puta : on žali banovu nevolju i štetu, koju će mu već sultan naknaditi, ali bez zapovijedi ne smije mu pomoći ; zaprijeti li medjutim Zrinskomu posljednji čas, onda bi samo pod tim uvjetom nešto za nj učinio, ako mu predade sina za taoca, što je i onako u Bukovačkovim uvjetima. Ova poruka, pa onda vijest, da se u Štajerskoj skuplja carska četa protiv Medjumurja, strašno su uzbudile Zrinskoga : našao se u pravoj stupici, a još ga u taj čas najviše tištilo to, što se bojao, da će zet njegov, Rákóczy, na njegov poziv skočiti sa sjevernom Ugarskom na oružje i tako ogorčivši dvor uništiti svaku nadu u izmirenje. U svom bijesu i zdvojnosti gotovo je jadnik zaplakao, te ne znajući u prvi kraj kud kamo, uze se spremati na otpor. Na zidine čakovačkoga grada dao je izvući topove, straže je postavio spram kršćanskih strana i ogorčeno Frankopanu kazao : ,,Prije nego li će na mene ruku staviti, pokušat ću posljednje sredstvo. Izgubio sam imanja svoja, čast i poštenje, još imam samo glavu, no tu ću skupo prodati, da će me se uvijek sjećati. Poslat ću paši sina za taoca, a ako treba i sam ću postati Turčinom, da spasim sebe i da pobijedim u boju". Frankopan takodjer nije klonuo, već bana hrabrio i nagovarao, da udari na Štajersku, gdje i onako toliki samo čekaju na njihov dolazak. Ali kad uzeše položaj hladnije prosudjivati, brzo dodjoše do uvjerenja, da im za uspješni otpor ipak ne dostaje snage. Stoga odlučiše Tomasija poslati budimskom paši, da požuri zapovijed za kaniškoga pašu, da ih pomogne. Tomasi je pošao na put na veliku subotu 5. aprila, ali nikad se više nije vratio natrag, dapače nestaje mu posve traga. Zna se samo, da je bio u Budimu kod paše, koji ga je natrag u Kanižu poslao i više ništa.

Medjutim je Zrinskoga u tim kritičkim časovima opet potpuno obuzela težnja za mirnim izmirenjem s dvorom. Sjetio se poruke biskupa Borkovića, pa stoga zamoli, da mu pismeno dostavi, što su mu kazali Leopold i Lobkovic (3. aprila). Borković je odmah odgovorio: po njegovom mnijenju Zrinski može sigurno poći u Beč, ali neka to odmah učini, pa će tako spasti vjeru i domovinu, a sebe proslaviti (5. aprila). No prije još nego li je taj odgovor stigao u Petrove ruke, onog dana, kad je Tomasi pošao u Budim, a biskup zagrebački napisao svoj odgovor, vratio se već davno iščekivani Forstall iz Beča, pun nade i hrabrenja. Riječi su se njegove osobito doimale i Petra i Franje; obojica bijahu pripravni pokoriti se, a Zrinski spreman poslati u Beč sina, koji i onako nije odobravao smionih osnova očevih, te u svemu vidio tek djelo rdjavih savjetnika, koje će samo žalost i nesreću donijeti kući Zrinskih. Jedino je ,,carta biancha" u Petra izazivala neko nepouzdanje, jer nikako nije mogao dokučiti, što time dvor za pravo hoće; dapače on se bojao, da će u Beču taj list onda ispuniti njegovom smrtnom odsudom ili bar uništenjem zadanih obećanja. No Forstall je brzo raspršio i tu sumnju. ,,Ne valja se domišljavati koječemu, reče, kad čovjek ima posla s tako milostivim vladarom. ,,Carta biancha" traži se samo za potvrdu obećanja". Na to dadoše oba velikaša po jednu ,,cartu bianchu", te u posebnim pismima izraziše Leopoldu svoje pokorenje. ,,Vaše Veličanstvo, milostivi gospodaru," pisao je Zrinski 7. aprila. ,,Od patra Forstalla doznadoh, što su mu rekli u ime vašeg veličanstva knez Lobkovic i dvorski kancelar Hocher. Budući da u mojoj porodici još nikoga nikad nije bilo, koji bi se za mnogobrojnih buna magjarskih iznevjerio austrijskoj prejasnoj kući, nego su svi dokazali vjernost svoju čestim lijevanjem krvi svoje, neka je i od mene daleko svaka pomisao, da sam se, odrodivši se od mojih predja, dao na nevjeru. Nikad mi ne bi palo na pamet, da tražim tursku zaštitu, kad me na to ne bi mnoge, vašem veličanstvu poznate nevolje natjerale, a Bog mi je svjedok i svečano se zaklinjem, da nijesam s Turčinom nikakva saveza ili ugovora niti potpisao, niti odobrio, i premda mi je stavljao u izgled velike nade i obećanja, te me svakojako zamamljivao, nikad nijesam na te ponude privolio onako potpuno i bezuvjetno, nikad nijesam imao ozbiljne namjere, da mu se podvrgnem, a to s tim manje, što bi za slučaj taj za nj morao podići oružje protiv vašeg veličanstva. Uza sve to ne ću da se ispričajem, dapače ja žalim, što sam tako što i spomenuo. No pošto me je pismo kneza Lobkovica i Forstallovo izvješće uvjerilo o sklonosti Vašeg Veličanstva spram mene, koju da nikad ne će Vaše Veličanstvo meni i ovom dijelu zemlje (to jest Hrvatskoj) uskratiti, — bacajući se na koljena pred Vašim Veličanstvom, molim milost, pa prepuštam sebe i sve svoje pokorno i bezuvjetno na milost Vašem Veličanstvu. Turske zaštite i medenih obećanja se odričem, a u zalog moje vjernosti šaljem u Beč moga sina, a ostalo će Vaše Veličanstvo čuti od Forstalla, o kome se uvjerih, da je uvijek bio vjeran meni i vama. Ja ću pako prvom zgodom, a naročito u boju protiv Turčina, sjajno oprati ovu na mene palu ljagu, te krvlju dokazati, da sam najvjerniji podanik Vašeg Veličanstva".

Istodobno napisao je i Frankopan svoje pismo. Spomenuo je, da premda po njegovom najboljem uvjerenju nikad nije ništa učinio, što bi se protivilo potrebnoj vjernosti Njeg. Veličanstvu, ipak je teškim srcem morao čuti od Forstalla, da se Njegovo Veličanstvo na nj žali; on pako volio bi pretrpjeti i tisuću smrti, nego li da na njemu ostane i tračak kraljeve sumnje. Stoga pada do nogu Njegovog Veličanstva, i moli oproštenje, obećavajući, da se nikad više ne će ni mišlju, a kamo li riječju i djelom ogriješiti o vjernost spram Njeg. Veličanstva, pa je pripravan u službi njegovoj žrtvovati svoj život, kao i sve svoje, samo neka bude opet primljen u staru milost.

Medjutim izišla je na javu jedna okolnost, koja je i Forstalla ozbiljno zabrinula, a to je bilo skupljanje vojske na štajerskoj granici oko Optuja, jer se bilo bojati, da će ovih 8.000 momaka još prije udariti na Zrinskoga, nego li Forstall dovrši svoje pomirbene pregovore. Stoga je oprezni augustinac pisao Lobkovicu u Beč, da dolazi sa Ivanom Zrinskim i ,,bijelim listom", a podjedno i na zapovijed Zrinskovu grofu Maksimilijanu Herbersteinu, predsjedniku gradačke vlade, ,,neka bi zaustavio put njemačkim četama prema Medjumurju, da ne pobudi sumnje u Zrinskoga u mirno izravnanje s dvorom i ne prouzroči, da se kaniški Turci, što stoje spremni uz Muru, na zapovijed Zrinskoga, ne vrate kući, kad je i onako kraj svakoj nevolji i sve uredjeno". Potom otputova Forstall još isti dan 7. aprila, na uskrsni ponedjeljak, s Ivanom Antunom i pismima obiju velikaša u Beč.

Tada je već stigao u Optuj i sam Spankau, nakon što je u Gracu s tamošnjim ratnim vijećem ratni plan ovako ustanovio: on će, provalivši iz Štajerske u Medjumurje, prije svega zaposjesti obalu Mure, zauzeti Kotoribu i tako Zrinskomu presjeći put, da ne može pobjeći u Kanižu ili k Rákóczyju u sjevernu Ugarsku. U isto vrijeme osvojit će Breuner sa slavonskim krajišnicima Legrad, dok će Herberstein udariti ponajprije na pokupske, onda na primorske gradove Zrinskih i Frankopana, na Ozalj, Novigrad, Bakar, Kraljevicu, Novi i druge. Svagdje će za cara zaplije-

niti hranu i strjelivo, te nastojati, da buntovnici ne mogu pobjeći. Ove su se tri čete smatrale dovoljno jakima, da svladaju Zrinskoga i Frankopana, no ako se još i Turčin uplete u stvar, onda bi bile preslabe. Stoga treba okupaciju obaviti što prije, dok još Turčin nije istupio, a Zrinskomu ništa ne vjerovati, jer taj će s istoga razloga zavlačiti stvar, dok bude samo mogao. Zato i jeste poruka Forstallova u očima Spankauovim bila samo zamka banova, u svrhu, da dobije vremena. Isto je mislio carski general i o Petrovom pismu od 8. aprila, što ga je koncipirao Frankopan talijanskim jezikom. U tom pismu kaže ban generalu, da se, kako čuje, sprema s carskom vojskom na Medjumurje, ali on, Zrinski, predao je stvar svoju u careve ruke : pokorio se, sina je poslao u Beč, pa je svaki čas pripravan sa Frankopanom i sam poći onamo, čim to iz Beča zatraže. Ne misli ni iz daleka, da štogodj uradi protiv kralja, pa se nada, dodje li Spankau k njemu, da se ne će sastati kao dušmani. Neka dobro promisli, kakove bi posljedice mogle nastati, ako bi s njime drugčije postupao, pošto je svak čas spreman, da krv lije za kralja. Istinitost ovoga pisma potvrdit će konjanički kapetan Gjuro Caldi i konjušnik Rudolf Lahn, koji su generalu lično ovo pismo predali, dovezavši podjedno i kočiju sa šest konja, da Spankaua kao gosta dovezu u Medjumurje. No njemački je general zadržao kočiju i konje, a poslanike pridržao kod sebe sve do 11. aprila, kad se već posve spremio ; Zrinskomu je poručio, da su carske čete odredjene protiv Turčina i da se nada, da će se naskoro lično sastati s banom.

Istoga dana 11. aprila stiglo je pismo Bukovačkovo (od 5. aprila iz Zrina), u kojem on bana unatoč glasova, da se kralju pokorio, hrabri i nagovara na otpor, dapače pun bijesa nad hrpom pepela svoje lomničke kuće proriče, kako nije daleko vrijeme, kad će mu Erdödy morati sagraditi za otštetu krasnu palaču. Nadalje ga je zaklinjao, da se ne izmiri s Nijemcem, već da ostane vjeran sultanu, koji će ga učiniti velikim mužem i pomoći velikom vojskom, samo neka mu pošalje pečat i sina kao taoca. Zrinski mu je odgovorio, da mu prijeti propast : Herberstein da je zauzeo njegova imanja i nanio mu mnogo štete, pa ne zna, što će iz toga biti, jer Nijemci iz dana u dan sve bliže dolaze Medjumurju. On, Zrinski, uopće je odlučio, da se ne će caru iznevjeriti, već hoće pod njime da živi i umre. Bog je Bukovačkomu dao pameti, svršava ban, pa neka je upotrijebi : kad je već izgubio zemaljska dobra, neka bar nastoji za sebe spasiti duševno blaženstvo. Ovim se pismom, koje nam je najbolji svjedok Zrinskove duševne potištenosti, prekidaju za uvijek odnosi izmedju kapetana i bana.

U taj su par u Beču primili pismo Forstallovo Lobkovicu, a podjedno i ono, što ga je augustinac pisao Maksimilijanu Herbersteinu u Grac, jer taj ga je odmah otpremio na dvor. No Lobkovic i njegovi drugovi nijesu u tome, što je ban poslao sina u Beč, vidjeli iskreno pokajanje, već samo strah poradi uapšenja Tattenbachova i zdvojnost, što još nije stigla pomoć turska. I oni su dakle sve to smatrali Zrinskovom dosjetkom, samo da dobije vremena. Baš poradi toga nastojali su, da stvar što prije kraju privedu. Opomenuli su Breunera i Herbersteina, da sa svojim četama ništa ne čine bez Spankaua, jer je „preuzetnost već često sigurnu pobjedu osujetila". Što se ticalo samog Forstalla, ministri nijesu znali, što da caru svjetuju. Sablažnjavali su se nad „fratarskom drzovitošću", kako samo onako na lako hoće da spriječi vojnu protiv Zrinskoga, a na „bijeli list" i dolazak mladog Zrinskog, dašto, kad su ih imali u rukama, nijesu više nikake važnosti polagali. Šta koristi bijeli list, rekoše, bez punomoći ispuniti, a šta da rade i s Ivanom Zrinskim. I Ivan Zapoljski predao je nekoć i sina i mater, umovahu sa vrlo slabim poznavanjem historije, pa ipak je ostao buntovnik i lopov zajedno s kardinalom Gjurom Utišenićem. Stoga bi trebalo boljih garancija, kad bi se već htjelo u susret ići Zrinskomu ; najbolje bi bilo, da umre, pa tako bi svemu bio kraj. No ako se kralju pokori, te na njegovu zapovijed dodje u Beč ili Grac, a Legrad, Čakovac, Bakar, Bakarac i sva imanja predade caru, te u njih primi carsku posadu, napokon ako sobom još dovede ženu, sina i Frankopana, moglo bi mu se oprostiti. Ali ako se to zgodi, treba ga pod stražom dopremiti gore, jer bi upravo sramotno i pogibeljno bilo, kad bi se u Beču slobodno kretao, dapače vedra čela došao na dvor, kao da i nije ništa zgriješio, te zatražio, da mu se vrati banska čast i ostale milosti. Stoga je ministarstvo odlučilo, da će od Forstalla zatražiti pokorenje u tom smislu, a Spankaua ubavijestiti, da se za taj slučaj okani nasilnog osvajanja Zrinskovih posjeda (9. aprila).

Dok se tako spremala uputa za Spankaua, Forstall je 12. aprila u veče stigao s Ivanom Zrinskim u Beč. U početku odsjeo je izvan grada u augustinskom samostanu na Landstrasse, a kasnije u gradu kod „divljeg čovjeka", te se odavle odmah požurio k Lobkovicu, da mu javi pokorenje Zrinskovo : ban više ne diktuje uvjeta, već je spreman doći, samo neka mu za umirenje dadu slobodnu prolaznicu (salvum conductum) ; ako i jest mnogo zgriješio, veliko je i njegovo kajanje. Lobkovic je odgovorio Forstallu vrlo kratko : svidja mu se, reče, „da je dječak došao", i javivši to Leopoldu, dade ga još isti dan u veče potajno u svojoj kočiji otpremiti u

svoj stan. Mladi Zrinski odmah je nekako osjetio, da se ne radi o dobrom, pa je više suznim očima, nego li riječima molio milost, uvjeravajući Lobkovica, da do zadnjeg časa nije ništa znao o očevim grijesima, a kad ih je saznao, nije ih odobravao. Lobkovic dao je Ivanu ugodan stan bez straže, ali su zato ipak pazili na svaki njegov korak. Forstallu pak izjavio je glavni ministar, da dvor ne može Zrinskomu dati „slobodne prolaznice", jer se to ne pristoji, pa stoga neka se grof bezuvjetno predade u milost carevu. Podjedno priopćio mu je uvjete, što ih je tajno vijeće ustanovilo, te zatražio, da Zrinski ima ovako ispuniti „bijeli list" : „Vaše carsko Veličanstvo, premilostivi gospodaru ! Iz priložena pisma ćete izvoljeti vidjeti, s kakovom homagijalnom poniznošću kajem svoje grijehe i prestupke i molim milost, prepuštajući se bezuvjetno i u svemu Vašemu Veličanstvu. Da pak Vaše Veličanstvo uzima više razloga, da mi oprosti

ORFEO FRANKOPAN IZDAJE ISPRAVU ZA PAVLINE U NOVOM. (NOVI 3. TRAVNJA 1670.)
Akademijski arhiv u Zagrebu.

i da me primi u stan milosti, neka se pokaže, kako želim, da molbu svoju za oproštenje poduprem i činom, — dajem ocu Forstallu potpunu punomoć, da sve ono, što Vaše Veličanstvo želi od mene glede odreknuća saveza s Turčinom, nabrajanja mojih sukrivaca, onda predaje mojih gradova Čakovca, Legrada, Kotora, Ozlja, Bakra, Bakarca i ostalih, u ruke Vašeg Veličanstva te moga polaska u Beč, da sve to može u moje ime obećati uvjeravajući Vaše Veličanstvo, da ću sve ono, što obeća u moje ime, ne samo odobriti i potvrditi, nego u svemu i do najtanje tančine održati, te izvršiti, pa u vjernosti spram Vašeg Veličanstva i austrijske kuće vječno ostati". Pročitavši ovo očitovanje, Forstall se ustručavao prihvatiti ga, izjavljujući, da ga Zrinski na takovo što nije opunovlastio, već je pod prisegom od svoje strane dao pismo, da će svim silama nastojati, da Zrinskoga sklone na prihvat i ispunjenje ovih uvjeta (15. aprila). Glede Frankopana nije ništa obećao, „jer se ne može očekivati, da će se popraviti". I kod dvora držali su Frankopana glavnim krivcem, koji da je prvi ulio svojoj sestri „te griješne i ohole misli", a ona potom svom mužu. Glavni razlog takovom mišljenju bilo je njegovo pismo kapetanu Čolniću, koji ga je, nakon što se pokorio, predao Herbersteinu, a ovaj opet odmah poslao dvoru, kud je stiglo 6. aprila, te izazvalo golemu sablazan. Dvor je smjesta dao to pismo prevesti na razne jezike, te razaslao na razne strane, kao nadbiskupu mainckom, izbornim knezovima saskom i brandenburškom, regenburškom njemačkom državnom saboru, kolegiju rimskih kardinala, koji se upravo sastaše u konklavu, na izbor novog pape, da vide, kakove osjećaje goje hrvatski i magjarski buntovnici spram kršćanstva, kako sklapaju savez s Turčinom i kako grde i psuju Nijemce.

Uza sve to Lobkovic je u podlosti svojoj ipak i njemu i Zrinskomu vrlo ljubazno pisao: Raduje se njegovoj vjernosti i ne sumnja, da će to i činom dokazati, pa da će pomoći u utišavanju bune i da će se opet sve u stari mir i red povratiti, jer „kapija kraljeve milosti nikad ni pred kim nije bila zatvorena", u nju se dakle ne može sumnjati. On, Lobkovic, zagovarat će ga po mogućnosti. Slično pisao je i Zrinskomu (16. aprila). S ovim pismima pošao je Forstall još isti dan u Čakovac, dok je Spankau, za koga se znalo, da se na 13. aprila odlučio na navalu na Medjumurje, dobio zapovijed, da dade, ako se prilike nijesu posve promijenile, slobodan prolaz augustincu tamo i natrag.

Medjutim, kad su ova pisma sastavljali u Beču, kocka je jur pala, a Zrinski i Frankopan jašili su već Ugarskom na putu spram Beča. Spankau naime, još prije nego li je dobio dvorske zapovijedi od 13. i 14. aprila, prema kojima je imao Zrinskoga, ako se pokori i izvrši od Lobkovica istaknute uvjete prijateljski primiti, a ako ne, onda napasti kao dušmana, započeo je da izvodi svoju ratnu osnovu. Dne 12. aprila prošao je sa 600 konjanika kod Sauriča Dravu, noć proveo u Ormužu, a 13. u jutro provalio u Medjumurje, dok je Breuner istodobno s 4000 ljudi pošao protiv Legrada. Spankau, ostavivši pješadiju s traga, pohrli s konjaništvom do Čakovca. U prvi mah obuzela je Zrinskoga volja, da se opre i pobije, no jedan ga kapetan od toga nauma odgovori, rekavši mu, da Spankaua šalje car, a ne Breuner ili Herberstein. Na to naredi ban kapetanu Caldiju, da podje u susret generalu, te da ga pozdravi kao čakovačkoga gosta. Malo potom dade osedlati konje, jer je pronašao kao bolje, da se s Frankopanom ukloni ličnom sastanku s njemačkim generalom i da podje za Forstallom. Na put su pošli 13. aprila u 11 sati noću. Katarina Frankopanka bila je kod putnih priprava u sobi s mužem i bratom. „Bog te čuvao!", rekao joj je Petar, bacio se na konja i odjezdio u noć. Sa Zrinskim i Frankopanom bili su konjušnik Rudolf Lahn, sluga Tomo Severović i ostali momci, ukupno kakih dvadeset ljudi s nekih dvadeset do dvadeset i pet konja. Ne sluteći ni na kraj pameti, da se nikad više ne će s mužem sastati, Katarina nije ni suze prolila, već se požurila natrag i spalila sva pisma koja je držala pogibeljnim, medju njima Frankopanovo pismo iz Zagreba, diplomu odredjenu episkopu Mijakiću, pisma bosanskoga i kaniškoga paše, te Tattenbachovu „ligu".

Zrinski i Frankopan podjoše s pratnjom na sjever; Muru su kod Turnišća prešli na tri čamca, a konji plivajući. Drugi dan o podne stigli su do Széchyjevog posjeda Szigetha, a na veče u Körmend, gdje prenoćiše kod grofa Batthyányja. Medjutim se Zrinski putem zabrinu, te stao sumnjati u to, da je dobro, što idu u Beč. Najprije htjede ostati u Szigethu, onda u Körmendu preobučen medju Batthyányjevim ljudma, dok bi Frankopan pošao u Beč, da izvidi, kako njihove stvari stoje. No Franjo toga nipošto ne htjede da učini, dapače Zrinskomu spočitnu nestalnost; zaprijetio se, da će mu otkazati prijateljstvo i tako ga napokon dalje povukao. Prvi dan jašili su nekih 10 milja, no drugi, 15. aprila, već su sporije išli i prospavali u Keresztesu kraj rijeke Pinke kod ježovita, 16. aprila pak prošli su kroz Kiseg, gdje je najugledniji i najimućniji senator gradski, inače protestant, razgovarao sa Zrinskim, te ga svakojako nagovarao, da ne ide u Beč, već u Gornju Ugarsku k Rákóczyju. Na veče istoga dana stigli su do Kabolda (njem. Kobersdorf), gdje su odsjeli kod grofa Franje Kéryja, brata onog lepoglavskog

pavlinca Ivana, koji je nekoć držao nadgrobno slovo Nikoli Zrinskomu. Grof Kéry bio je odlučan pristaša carev, pa je već od nekoliko dana javljao u Beč novosti o Zrinsko-Frankopanskom pokretu. Stigavši k njemu, oni su mu odmah kazali, da idu u Beč, što im je i odobravao. Kéryja je nenadani dolazak obojice „buntovnika" toliko uzbudio, da je još iste noći, dok su njegovi gosti spavali, javio u Beč, da su Zrinski i Frankopan kod njega. Pismo njegovo stiglo je 17. aprila na veče u Beč, te je s mjesta u 8 sati grofu Kéryju i odgovoreno : ako se još nalaze kod njega, neka ih samo nagovori, da dodju u Beč ; no ako bi kud drugud htjeli okrenuti, onda neka ih uhvati. Za slučaj pak, da su već otišli od njega, neka odmah javi u Beč. No Zrinski i Frankopan nijesu se zadržavali kod Kéryja, već sjutradan pošli dalje. Grof pako od same uzbudjenosti, ne znajući šta da radi, pošao je s njima tobože kao da ih prati. Na putu sastane se sa svojim slugom, koji mu je nosio odgovor iz Beča, te ga sav smućen pred Zrinskim i Frankopanom upita, ima li pismo za nj, našto je mnogo hladnokrvniji sluga rekao da nema, jer se bojao, da bi sadržaj samog pisma mogao oba velikaša odvratiti od puta u Beč. I tako jašući čitavu noć, stigoše u jutro 18. aprila u Beč, te odsjedoše u augustinskom manastiru na Landstrasse.

Dolazak njihov izazvao je veliko iznenadjenje i dvor se požurio, da ih pod plaštem najveće udvornosti što prije dobije u svoje šake. Lobkovic poslao je po njih svoju kočiju, koja ih je o podne dovezla u grad do gostionice „k bijelom labudu" na Kärntnerstrasse bez svake straže. Pod veče već su ih odijelili : Zrinskoga smjestiše kod barona Ugarte-a, podpukovnika gradske posade, u čijoj je blizini stanovao i Ivan Zrinski, Frankopana kod majora grofa Trauna, a Rudolfa Lahna kod kapetana Arnolda, jer su pred stanovima ovih časnika bile ponamještene straže i time bilo omogućeno na njih paziti, a da se ipak nije činilo, da su u zatvoru. Dolazak njihov u to je sasvim zbunio javno mnijenje ; govorilo se doduše isprva, da ih je Kéry doveo kao uhvaćenike, pa je ova priča prešla i u poznija vremena, ali kod dobro upućenih savremenika jedva da se tome i časa vjerovalo. Neki su dapače znali i to, da su obojica već pomilovani, pa da su samo došli potužiti se protiv Herbersteina, Auersperga i štajerske gospode, koji su njih nevine tako ružno oklevetali. Drugi opet znali su i to, kako Lobkovic baš voli, da ustaju protiv Auersperga, napokon bilo je i takih, koji su sve dosadanje pripovijedanje „o strašnoj nekoj uroti i turskoj pomoći" proglasili pretjeranostima, jer se inače ne bi velikaši bez otpora sami predali u ruke careve.

Medjutim se u Medjumurju i Primorju dogodiše užasne stvari, a glas o zauzeću Čakovca stigao je u Beč još prije Zrinskoga. Spankau je na 13. aprila došao u blizinu Čakovca, a da nije naišao ni na kaki otpor, ni na pripreme, što bi na nj smjerale. Uza sve to ipak je kroz noć čekao, a drugi dan u jutro 14. aprila pojavio se u bojnom redu pred gradom. Na njegov prvi poziv, da se posada preda, otvoriše se vrata, a jedan časnik baničin iznesao je ključeve s porukom, da je Čakovac vazda otvoren za carske čete. Kad Spankau nije našao Zrinskoga i Frankopana u gradu, približio se grofici Katarini, koja se spremala sa svojom kćerkom Aurorom na put, te ih zamoli, da ostanu, što su one i poslušale. Nato se Spankau požuri, da zauzme Kotoribu, ostavivši u Čakovcu kapetana Kanickoga sa sto ljudi kao posadu. Isti dan našao se i Breuner pod Legradom, koji mu se takodjer bez otpora predade.

Dok su Breuner i Spankau ispitivali, kud su otišli Zrinski i Frankopan, a Spankau se nadao, da će na njegovo hrabrenje izići preda nj iz svoga skrovišta, jer nikako nije htio da vjeruje, da su odista otišli u Beč, Katarina Frankopanka primila je njemačke časnike kao goste, te ih podvorila divljačinom i vinom, no oni se sa svojim vojnicima gadno zahvališe na toj udvornosti. Momčad je počela s vinom, pa je trebalo izbiti dno bačava i proliti vino, samo da ih odvuku od zamamnog pića. Na to je uslijedilo pljačkanje, kod kojega su časnici prednjačili : pokućtvo, oružje, skupocjeni sagovi, kuhinjske sprave, pet pari konja i kočije s opremom, sve je to otpremljeno iz Čakovca. Spankau je sebi uzeo konje i kočiju, dvije ure, dvanaest srebrnih pehara, sagova, jedan srebrni mač, pukovnici Leslie i Grana konje i oružje, časnik nadzornik (Quartiermeister) 500 dukata, kapetan Kanicki dvanaest srebrnih tasa i stolnjaka, drugi srebrne svijećnjake, a treći opet nešto drugo. Poslanik gradačkog ratnog vijeća barun Franjo Ivan Wildenstein, koji je u carevo ime došao da plijeni u Čakovcu, naišao je na ovom „žalosnom mjestu" od strane časničke na sve moguće zaprijeke, pa je samo iz daleka gledao pustošenje. Kad je na nj red došao, već je sve iole vrednije bilo odneseno. Katarina Zrinska ostala je s neko šezdeset slugu gotovo bez hrane, pa se punim pravom mogla tužiti kralju, da joj vojnici odnesoše sve, ne ostavivši „ni zdjele, ni ražnja".

Slični prizori zbili su se i u prekosavskim i primorskim stranama, kuda je pošao Herberstein. Nakon što je ponovno primio prisegu vjernosti od gradjana zagrebačkih (7. aprila), okrenuo je najprije na Švarču kod Karlovca, onda na Ozalj, Ribnik, Novigrad, Severin i Bosiljevo, te ih osvoji bez otpora. Herberstein je svagdje proglašavao proskripciju Zrinskoga i Frankopana, te na glavu banovu udario 10.000, a na

Frankopanovu 5.000 talira ucjene. U zauzetim gradovima karlovački su Nijemci zulumčarili kao i njihovi štajerski drugovi u Čakovcu: na Ozlju nijesu ni vrata ni prozora ostavili, dapače i brave su poskidali, dok je karlovački zastavnik Saurer odnio onaj kićeni karabin, koji je nekoć bio vlasništvo paše Čengića. Na 10. aprila pošao je general u primorje, za koje se austrijska vlada bojala, da lukavi Mlečani pod izlikom, da tamošnje luke ne padnu u turske ruke, štogod ne osvoje i ne zadrže. Ovdje se nalazio Orfej Frankopan i spremao na otpor. Vjerujući poruci Bukovačkoga obrati se za pomoć na ličkoga Ali bega na Udbinu, ali poslanik njegov Jurica Bogdanić ne predade pisma Turčinu, nego carskom generalu. No kad je čuo, da Herberstein skuplja u Karlovcu vojsku, te da njegova pisma i ljude lovi, a pogotovo za nevolju svoga rodjaka u Brezovici i Zagrebu, odmah je pomislio na bijeg. Još prije nego li se Herberstein i krenuo spram primorja, ukrcao se Orfeo s Julijom Naro, ženom Frankopanovom, u pratnji od 28 osoba na brod, taknuo se Bakra, te otplovio u tršćanski zaljev u Tržić, otkuda su pobjegli u Rossacis u Furlanskoj grofu Valvazonu, svom stricu. Julija Naro ponijela je sa sobom sve srebro i vrednije stvari u dvadeset kovčega.

Medjutim se Herberstein požurio s 4000 ljudi iz Karlovca u primorje. Već 12. aprila bio je u Bakru, gdje mu se predao kapetan Frankulin, a isto tako mu se predade sva ostala okolica od Grobnika do Novoga i do Broda na Kupi. Razumije se, i ovdje su njemačke čete sve oplijenile, što su našle ; naročito je stradala divna Kraljevica, gdje se njemački vojnici nijesu smilovali ni mramornim podovima i kipovima, a onda Novi, gdje se nesrećom po Zrinskoga i Frankopana našla spomenica njihova poljskomu kralju Mihajlu. Ali zrinsko-frankopanska imanja nijesu ostala ni drugdje poštedjena ; tako je u Zagrebu iz Zrinskove kuće odnio grof Nikola Erdödy zavjese, tapete, posude od cinka, vina i pšenice, dok je comes turopoljski Stjepan Svaštović dao iz Lomnice odnijeti sto mjerova Bukovačkova žita.

Onaj dan, kad su Zrinski i Frankopan stigli u Beč, već je čitava Hrvatska bila u vlasti njemačke vojske i njenih generala.

3. MUČENIČKA SMRT.

Dok je Zrinski pregovore vodio s dvorom i konačno se njemu u ruke bez otpora predao, razviše se dogodjaji u sjevernoj Ugarskoj sasvim drugim smjerom.

Poslije banjsko-bistričke skupštine, koja se razišla ne obavivši ništa dne 28. marta, uzbudjenost sve je to većma rasla u Gornjoj Ugarskoj ; sada se moglo čuti glasova, da kralj ne drži svoje zavjernice, da se ne brine za narodne interese i više toga još i gorega. Usporedo s ovim javnim izjavama šaputalo se, da je Zrinskomu uspjelo sklopiti povoljan savez sa sultanom, pa tako će Turčin odsada biti prijatelj Magjara i Hrvata ; on ne će dirati ni u vjeru ni u ustav njihov, dapače ne će ni poreza pobirati, jer se zadovoljio malim počasnim dankom, koji su jedni s 12.000, a drugi s 30.000 talira odredjivali. Nadalje se povjerljivo pričalo, da je sultan Zrinskomu već predao svečani a t n a m e h, te ga imenovao kraljem, ali ban da ga je odbio zadovoljivši se samo hrvatskim generalatom, a za kralja da će priznati onoga, koga će narod izabrati, „pa bio baš i čobanin".

Rákóczy, koga su glasine podigle na erdeljski kneževski prijesto, ne samo da je u to doba (početkom aprila) znao, da mu se tast složio s Turčinom, već se u smislu njegovih pisama dao na posao. Sa Stjepanom Bocskayem pozove za 9. aprila u Sáros-Patak sve one muževe, za koje je držao, da su spremni ustati na oružje. Pozivu se njegovom odazvaše gotovo svi, pa tom im je prilikom Rákóczy saopćio Zrinskova pisma, koja su primljena velikim oduševljenjem. Medjutim se zgodi, da je isti dan došao na Patak zapovjednik tokajski grof Rüdiger Stahrenberg u pratnji desetorice časnika ; grof je bio kum knežev, pa je htio, da s njime u jednoj neznatnoj stvari razgovara. Rákóczy ga je primio vrlo ljubazno, no već sjutradan 10. aprila javio je svojim drugovima nazočnost njemačkih časnika, našto ovi zaključe, da ih treba uhvatiti i tako započeti ustankom. Odmah potom podjoše neki „interesati" k Stahrenbergu, te mu najave, da je uhvaćen i neka podjedno preda Tokaj, što je grof odbio, ali mač im je predao ; isto učiniše i ostali časnici. Potom otpremi Rákóczy grofa Stahrenberga s pratnjom na grad svoj Regécz, gdje su bili pridržani u pristojnom zatvoru.

Uhvaćenjem Stahrenbergovim započe odista sjevero-ugarski ustanak, ali bez većeg uspjeha ; nesložni i slabo disciplinovani „interesati" ne uzmogoše zauzeti nijedan grad, premda su to pokušali pod Tokajem i Szatmárom. Jedini vojnički čin bješe uspjeli okršaj Magjara s dvim satnijama njemačkim u megješkoj šumi kraj Szatmára (23. aprila). U to dodje neočekivani glas, da je Zrinski s Frankopanom položio oružje i stigao u Beč, gdje su se predali na milost i nemilost dvoru.

Kad su Zrinski i Frankopan stigli u Beč, odmah se izjavilo nekoliko ministra, da treba protiv njih strogo postupati i tako opet podići ugled Leo-

poldov. Ali lukavi Lobkovic, koji je bolje poznavao situaciju, uze se tome protiviti veleći, da treba oba velikaša primiti raširenim rukama već stoga, da se Rákóczy i ostali sjevero-ugarski nezadovoljnici još jače ne uzrujaju i sasvim ne bace u naručaj turski i erdeljski ; Zrinski imade velik upliv na svoga zeta i cijelu sjevernu Ugarsku, pa stoga ga treba bodno primao posjete. Bio je posve smućen, što su mu odavali lice, govor i držanje ; jednako se tužio, da je zarobljenik, premda je svojim dobrovoljnim dolaskom jasno zasvj dočio vjernost svoju. Skinuo je mač svoj i predao ga Ugarteu, ali ga ovaj ne htjede primiti, naprosto za to, jer mu car nije u tom smislu nikake upute dao. Raspoloženje Petrovo najbolje

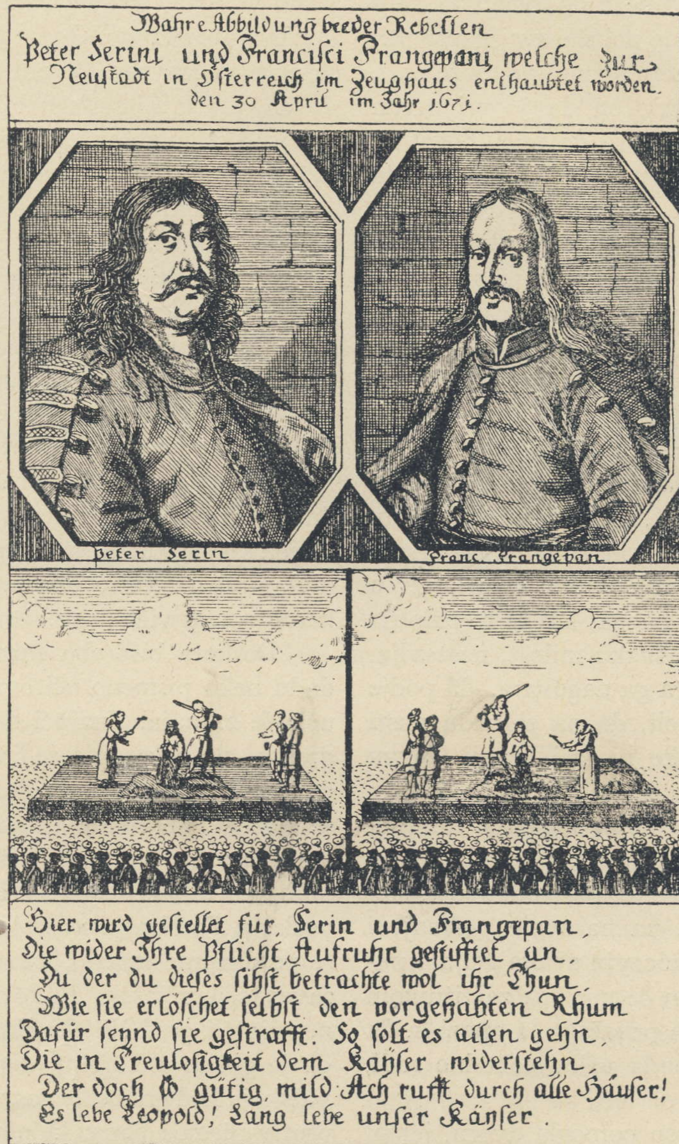

SAVREMENA SLIKA O SMAKNUĆU PETRA ZRINSKOGA I FRANA K. FRANKOPANA.
(Zemaljski arhiv u Zagrebu.)

upotrijebiti za umirenje ustanka. Ovaj predlog Lobkovicev bi nato prihvaćen i od kralja odobren. Radi toga dakle nije se u početku ništa takova činilo protiv oba velikaša, što bi ih moglo upozoriti, da su zatvoreni. Ali pronicavi Zrinski nije o tom ni jednog časa sumnjao ; njega nije zaslijepilo udvorno ponašanje, na koje je svagdje naišao, a ni to, što je slo- karakterišu vlastite mu riječi, što ih je kazao Englezu sir Williamu Hedgesu, kad ga je ovih prvih dana posjetio : „Da su Turci riječ održali, zaista ne bih sada bio zarobljenik".

Poradi toga sasvim je razumljivo, da ban nije ništa dobra slutio, kad je dne 20. aprila stala pred njegovim stanom kočija kneza Lobkovica, te ga

odvezla do njega. Petar bješe uvjeren, da će ga ispitivati. Ali se prevario, jer Lobkovic ga je vrlo ljubazno primio, požalio njegovu zlu kob i obećao mu svoju pomoć. Medjutim — pridodade knez — potrebno je, da Zrinski pokaže nesumnjivu vjernost spram cara i to izvanrednom kakom gorljivošću, jednom riječju, neka piše Rákóczyju, da se okani ustaških osnova i smiri, kako to dolikuje vjernomu i pokornomu podaniku. Zrinski se rado odazvao želji Lobkovicovoj, jer se time nadao položaj svoj popraviti, te reče, da boljega savjeta zetu svomu ne može dati, već da slijedi njegov primjer ; on da je pripravan pisati, što i kako ministri žele, te da moli Boga, da peru njegovom dade onu pravu snagu, koja će zeta njegova obratiti na poslušnost. I napisao je dva pisma, jedno Rákóczyju, a drugo kćeri Jeleni, oba veoma nježnim i ljubaznim tonom. Ponajprije je opisao, u kakovu su ga nesreću strovalili rgjavi savjeti i nepromišljene osnove, a onda im uze svjetovati, neka se nipošto ne pouzdaju u nevjernog Turčina, već neka se obrate caru, pa će živjeti u miru. Njegova je sudbina u njihovim rukama, a oni neka sada pokažu, da ga vole i da su mu djeca. Pisao je još i uglednom magjarskom ,,interesatu" Stjepanu Barkoczyju : ,,Dao Bog, piše Zrinski, da vam živom riječi uzmognem prikazati tok naših stvari, jer u pismu ne mogu protumačiti onoga, što bi trebalo da kažem . . ." U Beču je našao svaku milost, nastavlja, a Turčin je varalica, pa stoga ga nagovara, da podje k Rákóczyju, te da ga zamoli, da na slobodu pusti njemačke časnike. Isto je tako pisao i Franji Nagyu i zamolio i njega, da podje k Rákóczyju i da mu kaže, neka ne vjeruje Turčinu, koji i onako ne voli njegove kuće, već poradi oca njegova ; prevarit će ga, kao što je i njega. On, Zrinski, piše od svoje slobodne volje, a ne prisiljeno, pa na svoje poštenje i vjeru obećaje, da će se Rákóczyju svaka želja ispuniti, ako se okani oružja ; on će mu biti zaštitnikom u Beču preko moćnih svojih prijatelja, a opazi li, da ga dvor samo obmamljuje, onda neka slobodno radi, što hoće.

Pisma Zrinskova odista su pomogla dvoru, jer su prouzročila toliko ogorčenje i zabunu, da je ustanak jednim mahom kao odrezan prestao. Dašto uapšeni njemački časnici bjehu odmah pušteni na slobodu. Apafyja se sudbina Zrinskova toliko dojmila, da je zaplakao, kad je o tom primio pisama iz sjeverne Ugarske, koja se, nadajući se mirnom izlazu stvari, takodjer predala na milost i nemilost dvoru. Ali se u tome baš tako prevariše kao i Zrinski, kojega se nenadani preokret u sjevernoj Ugarskoj neobično dojmio podavajući mu nade u spas. No doskora je s Frankopanom zajedno stao opažati, da se s njima strože postupa nego li prije. Ne samo što im nije više bilo dozvoljeno, da se medjusobno sastaju, već nijesu nikoga drugog ni k njima puštali, jedino Ivan Zrinski mogao je još posjećivati oca. Kad se u maju raširila naručena vijest, da je Frankopan htio pobjeći, onda upotrijebiše tu laž tako, da su pred njihove sobe postavili vojničku stražu s golim sabljama. Sada su jasno uvidjeli, da su zarobljenici, protiv čega je Frankopan ljuto planuo. On ne bi došao u Beč, reče, kad bi se osjećao krivcem, a oni razlozi, koji su ga ovamo doveli, još mu i sada nalažu, da se u svemu povjeri kralju. Potom skinuše mačeve, da tako od sebe uklone svaku sumnju, a njihovi ih časnici sada primiše.

Medjutim je dvor po raznim informacijama već mnogo toga saznao o njihovim namjerama i djelima, ma da još nije započela redovita istraga. Jedino konjušnika banova Rudolfa Lahna preslušao je kancelar Hocher još na 23. aprila, pa ga ponajviše ispitivao, kako i s kojom je namjerom Zrinski ostavio Čakovac i u kakovoj je svezi bio s Tattenbachom. Mladi je Nijemac iz prva vrlo oprezno i rezervirano odgovarao, ali kad mu je Hocher zaprijetio mučilima i vješalima, iskreno je ispričao sastanak i razgovor svoj sa štajerskim grofom u Kranichsfeldu. No taj izkaz nije mnogo teretio oba velikaša, jer je dvor kud i kamo o tom više znao.

Doskora biše oba zarobljenika pozvana, da predadu neko pismeno očitovanje o svojoj stvari. Oni to učiniše 2. maja. Znajući dobro, da mu je glavna pogreška pregovaranje s Turčinom, Zrinski se dao na dokazivanje, da nikad nije imao ozbiljnih namjera, da se složi s Turčinom, ,,tako me Bog pomogao u smrtnom času." Dopisivanje s njime započeo je na ponuku Rottalovu i Njeg. Veličanstva, a Bukovačkoga je poslao u Tursku samo za to, da ondje uhodari, premda se pred njime izrazio, kao da bi ozbiljno htio sklopiti savez s Turčinom. Bukovačkomu je pak bio glavni neprijatelj grof Nikola Erdödy, pa kad je taj dočuo, da je pošao u Tursku, digao je veliku galamu u Hrvatskoj i kod gradačke gospode, te na sve strane huškao protiv njega i bana, kojemu je takodjer davni neprijatelj. ,,Kad sam ja dočuo one izmišljene glasine o meni, nastavi Zrinski, zamolio sam zagrebačkoga biskupa, da ode u Beč i da vjerno prikaže položaj, a kad se on pokazao sporim, poslao sam još i Forstalla. Za njegova boravka u Beču počeo je Bukovački, predobiven obećanjima turskim, gospodariti na granici, te počinio stvari, što ih ne bi smio uraditi. Ja sam ga poradi toga pozvao k sebi, no zapravo, da ga uhvatim. Medjutim se uplete u to karlovački general, koji ne samo da je Bukovačkoga prisilio na bijeg, nego je i na mene i moja imanja navalio opustošivši ih ognjem

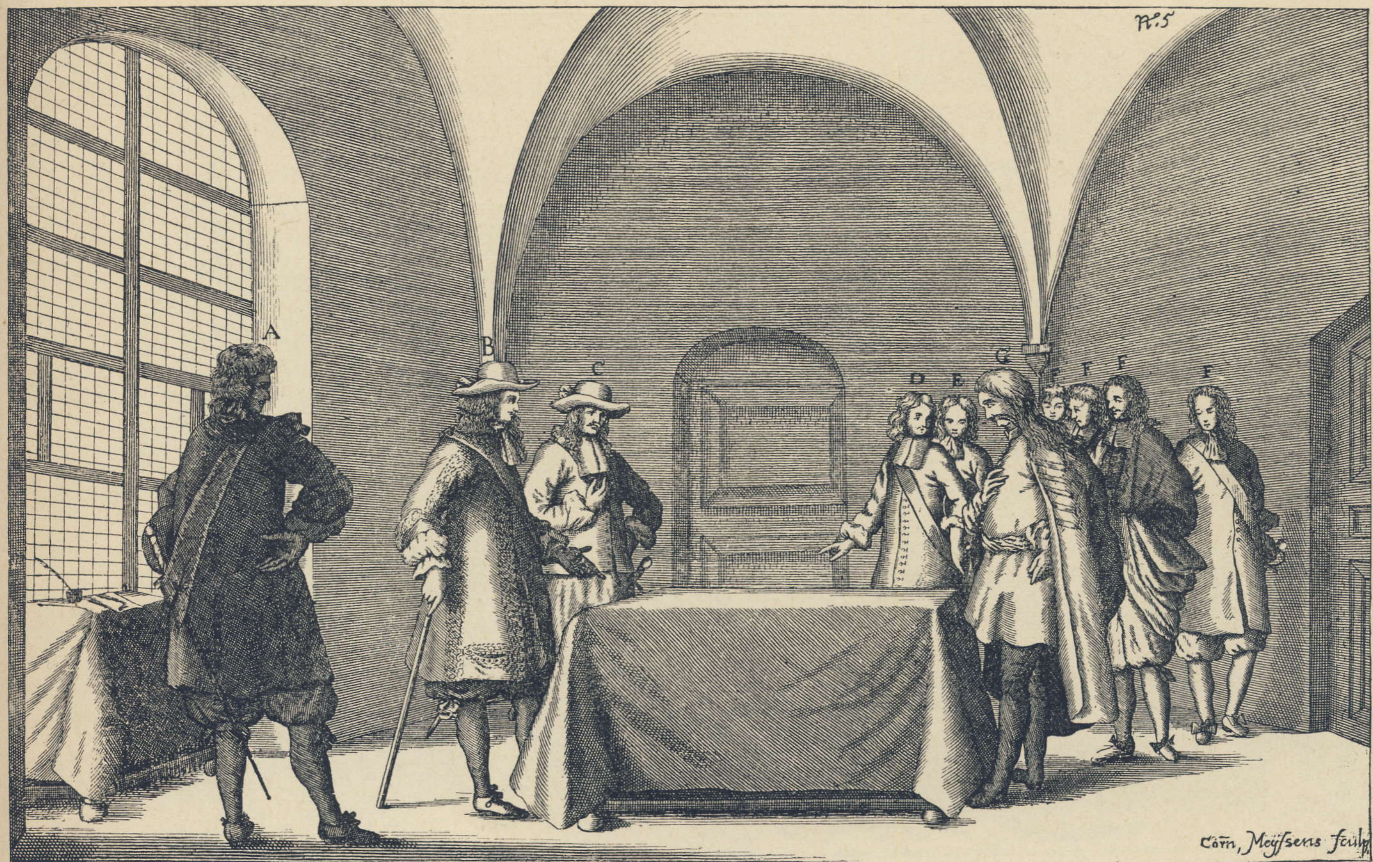

FRANJO (KRSTO) FRANKOPAN PRED SUDCIMA U BEČKOM NOVOM MJESTU.
Po Corn. Meyssensu.

i mačem. Vidio sam, da moji bečki poslanici kasne, vidio sam upravo očima, kako se sve bliže primiče propast moja, pa sam stoga morao pomisliti na to, da je protiv mene buknula srdžba kraljeva, te da hoće konačnu propast moju i sramotnu smrt. U tom mišljenju potkrepljivalo me je prošlo iskustvo; došlo mi je u pamet, koliko li je oduvijek bila izložena porodica moja zanovetanju, koliko li me je još od mladosti mrzio knez Auersperg, kako mi je uzaludan bio sav trošak, sva moja vjerna služba što sam je kralju činio s pogibelju života i prolijevanjem krvi, jer nijesam nikad bio dionikom kake polakšice ni nagrade. Konačno sam vidio, kako se moji zlohotnici rote protiv mene, pa sam pao u očajanje. Onda sam zamolio moju snahu (Sofiju Löbl), da ode iz Čakovca, ali sam joj podjedno stavio na srce, da se zauzme za moju stvar kod dvora. Tada sam postavio topove na zidove, izaslao straže na kršćansku stranu, pisao budimskom i kaniškom paši, a magjarskoj sam gospodi pretjerano opisao tobože postignute rezultate po Bukovačkomu (kod porte), no kamo su pisma moja zapala, toga ne znam. Jednom riječi, učinio sam, što sam mogao, da odbijem one nevolje, što su se skupljale nad mojom glavom; i premda sam lako mogao počiniti zla, ipak nijesam toga uradio, već sam to uvijek odgadjao, uslijed česa grijeh moj nije imao nikakovih posljedica." Medjutim je došao Forstall i donio sa sobom obećanje pomilovanja od strane kneza Lobkovica, čije je sve uvjete izvršio: prekinuo je sve sveze svoje s dušmanima bečkim, pa samo Boga molio, da se opet može povratiti u milost kraljevu. „Mislio sam, da sam prema s više strane zadanoj riječi u posvemašnjoj sigurnosti, kadno me napade s jedne strane general Spankau, a s druge Breuner s krajišnicima. Ja sam se lako mogao svima oduprijeti, ali se nijesam htio boriti protiv kralja, o čijoj su me milosti uvjeravali. Vidio sam, kako pustoše i plijene zauzeto Medjumurje, a iz uhvaćenih pisama naučio sam, da protiv moga Čakovca dolazi njemačka vojska sa spravama za podsjedanje. Ne htijući se izvrći sramoćenju od strane mojih dušmana, zajašio sam noću konja, preplivao Muru i došao ovamo, da padnem do nogu Vašeg Veličanstva." Sve su mu opustošili, pa tako sada trpi za grijehe svoje više nego li je zaslužio. „Ali neka bude uza sve to ipak blagosloveno ime Gospodnje!"

Frankopan, čija je stvar po općem mnijenju mnogo gore stajala od Zrinskove, nije se zadovoljio

PETRA ZRINSKOGA PREVAŽAJU U BEČKOM NOVOM MJESTU IZ CARSKOGA DVORA U CARSKU ORUŽANU.
Nacrt Corn. Meyssensa.

s jednim pismom. Od njega su ostala četiri spisa iz prvih dana mjeseca maja (2, 3, 4 i 5. [?]), u kojima je nastojao, da ispriča svoje čine pred Leopoldom i da se uz cijenu iskrenog priznanja spase. Frankopan kaže: On je tek onda doznao za poslanstvo Bukovačkovo u Tursku, kad je stiglo kapetanovo pismo iz Soluna, a saopćili su mu ga Malenić i Čolnić. Zrinski je sam pravu misiju Bukovačkovu pred njim tajio, jer mu je kazao na njegovo pitanje, gdje li je kapetan, da je otišao u sjevernu Ugarsku i u Erdelj — poradi ženidbe Ivana Zrinskoga. Onda nastavlja: On nije imao druge svrhe, nego da dozna osnove banove i njegovih pristaša, te da zadobije njihovo povjerenje. Ono „ružno pismo na sramotu carevu i njemačkoga naroda" pisao je „samo iz politike" i od nužde, te stoga „klečeći" moli oproštenje od Njeg. Veličanstva „za tu drskost." Došavši u Čakovac doznao je neke potankosti o osnovi banovoj, naime, da treba s Turčinom i njegovom pomoći preplašiti dvor i od njega iznuditi na taj način neke pogodnosti. On, Frankopan, nije te osnove odobravao, nego preporučio neku drugu, koju je Zrinski prihvatio. Upravo za to, da dvor vidi, kako su mu s jedne strane vjerne pristaše Zrinski i Frankopan, a s druge kako je nepouzdan Turčin, on, Frankopan, preuzeo je na sebe razglašenje Bukovačkovog uspjeha po cijeloj zemlji i to tako, kao da su oni, naime ban i pristaše njegove, spremni, da ih prihvate. Znali su dobro, da će se to odmah saznati u Gracu i Beču, pa da će ih onda pozvati na odgovornost.

Tom pak prilikom nadali su se, da će moći pred kraljem dokazati nepokolebivu vjernost svoju i sve svoje poslove urediti. Poradi toga govorio je u Zagrebu i okolici, da je Turčin Zrinskomu dao stanoviti rok za pokorenje, a to sada dušmani njegovi tako prikazuju, kao da je on to pokorenje preporučao. Hranu poslanu Savom u Krajinu samo je za to zaplijenio, da ne padne u ruke Bukovačkomu. Upravo s istoga razloga htio je i u Zagrebu ostaviti posadu. da tamo pribjeglo mnoštvo obrani od Bukovačkoga. Da uopće nije išao za oružanim ustankom dokazuje to, što se pred Herbersteinom bez boja povukao i pošao u Čakovac, gdje ga je onda Zrinski uputio u svoje veze s Magjarima i s Tattenbachom, nadalje mu kazao, da je pisao mainckom nadbiskupu i mletačkom francuskom poslaniku, te da se obratio na mletačku republiku, — jednom riječi, Frankopan je mnogo opširnije i podrobnije ispripovijedio ono, što je Zrinski u svom

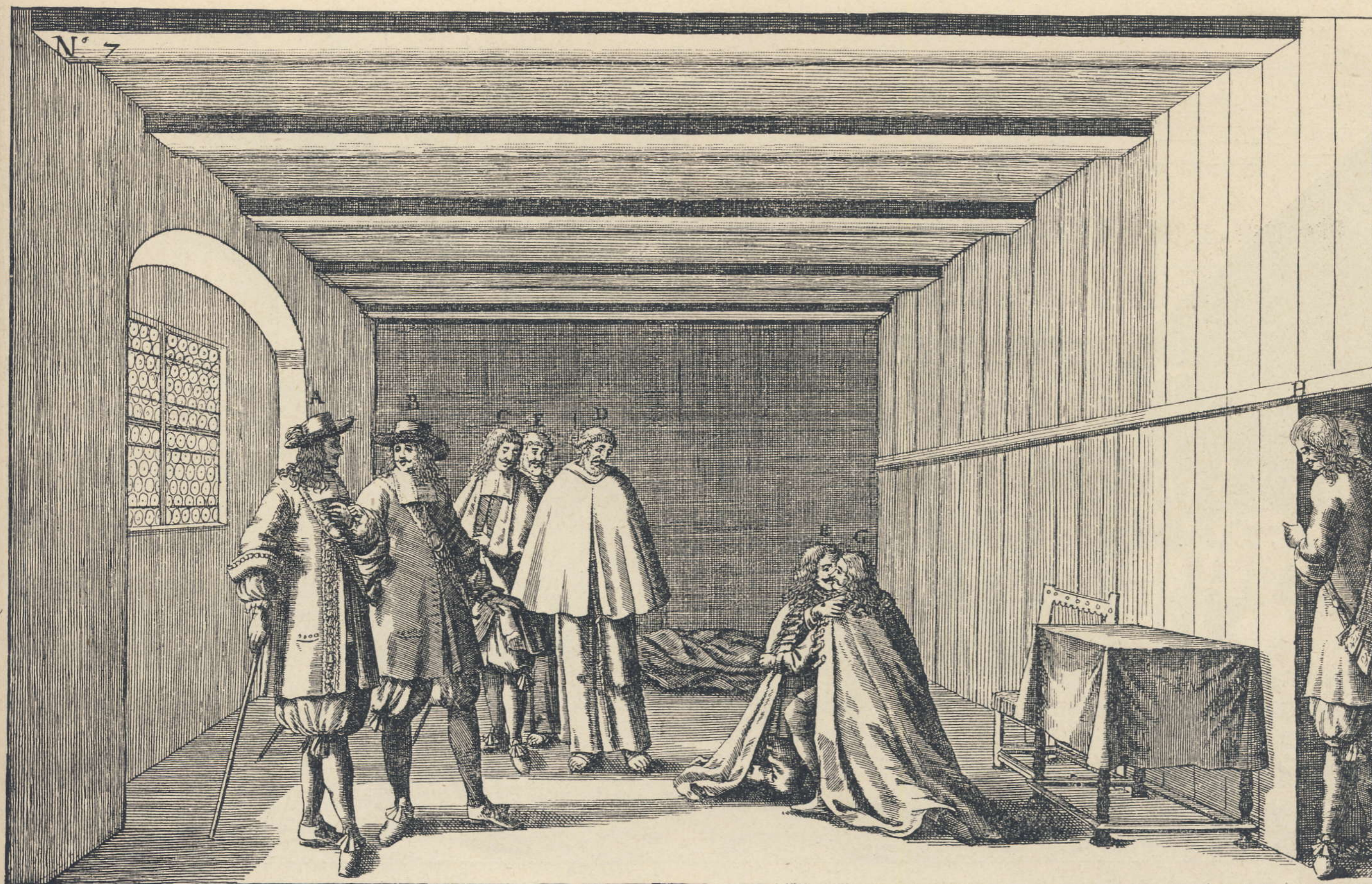

RASTANAK FRANJE KRSTE FRANKOPANA S PETROM ZRINSKIM.
Po savremenom nacrtu.

očitovanju prikazao kao čine očajnosti. Napokon izjavi, da su glavni zavodnici i pokretači poslanstva u Tursku bili Bukovački, Berislavić, Malenić, Čolnić i Pogledić, a kasnije da im se još pridružiše kapetani Gereci, Črnkoci, Gottal, te braća Stjepan i Franjo Ivanović. Posljednji bio je dvorski kapetan banov i vrlo pouzdan muž, kojem je svaku, pa i najveću tajnu saopćio. „Ima još mnogo nižih, ali ih po imenu ne znam označiti ; u kratko *da se stvar nastavila i da ban nije odustao od svojih osnova, pridružio bi mu se veći dio Hrvatske.*“

Ali očitovanja ova nijesu mnogo pomogla zarobljenicima, dapače dvoru su ona bila tek napisana u svrhu, „da uzaludnim isprikama prikriju dobro promišljene spletke.“ Isto im je tako malo koristio zagovor papinskog nuncija Spinole i kardinala Barberinija, a sve to zato, što je knez Lobkovic svakako htio, da ovom „bunom“ učvrsti svoj položaj i pokaže svoju državničku spremu. U tu mu je svrhu dobro dolazio spor razvitak stvari, jer će tako kroz duže vremena biti sve oči u nj uprte. Poradi toga knez nije nikako htio, da oba velikaša upozna s njihovom crnom budnošću zavaravajući ih raznim frazama. Tako je Zrinskomu odmah dojavio uspjeh njegova pisma na Rákóczyja, koji se odista pokorio kralju, ali podjedno od njega zatražio, da nastavi svoju ulogu i da nagovori županije, da se povedu za Rákóczyjem. Ovo je Zrinskomu ulilo nekih nada u dušu, dapače on je otvoreno izjavio, da je kralju učinio takovu uslugu, koja je svakako vrijedna priznanja i nagrade. No samo prebrzo se razočarao, kad su mu mjesto nagrade postavili dvostruku stražu pred vrata, ispričavši se, da je to učinjeno zbog odsutnosti Leopoldove iz Beča. Od sada Petar nije ni s kim više bez nazočnosti stražareve mogao razgovarati, pa stoga uzbudjen javi to Lobkovicu s dodatkom, da bi ga trebalo poradi stvari Rákóczyjeve nagraditi, a ne kazniti. Ali pismo mu ovo ništa nije koristilo, jer je sve ostalo pri starom.

Koncem juna započe istraga ; čast suca istražitelja zapala je Hochera, kojem su kao bilježnika dodali Krstu Abelea, dvorskog tajnika, njemu sličnog činovnika. Hocher je 26. juna u jutro u 7 sati prvi put dao k sebi dozvati Zrinskoga, te ga opomenuo, da kaže istinu. Petar je odgovorio, da nije nikad imao običaja nijekati, pa da će kao i dosele, tako i sada

PETRA ZRINSKOGA VODE NA STRATIŠTE.
Po nacrtu Corn. Meyssensa.

kazati golu istinu. Na to uze Hocher ispitivati bana o stvarima, što ih je on naveo u svom očitovanju od 2. maja ; započeo je sa sporednim ličnostima propitkujući se o barunu Locatelliju, koji je kao Tattenbachov prijatelj takodjer dopao tamnice, onda o kapetanu Caldiju, kojeg je Zrinski poslao pred Spankaua, a sada je kao sumnjivac takodjer sjedio u gradačkoj tamnici. No Zrinski nije ništa iskazao, što bi ovu dvojicu moglo teretiti. Tada je prešao na Franju Ivanovića, na poslanstva bosanskom, kaniškom i budimskom paši, na koja je pitanja ban otvoreno odgovarao. Da Petar nije s Rákóczyjem imao nikakva saveza, ne htjede Hocher vjerovati dobacivši mu : ,,Postoji jedno pismo vaše kćeri Jelene, u kojem ona piše, kako je Stahrenberg na vašu zapovjed uhvaćen.“ ,,Nije istina,“ plane Zrinski, ,,ma pisala moja kći što mu drago. Ja o toj stvari nijesam ništa znao. Istina je samo to, da sam Rákóczyja nagovarao, da se digne na oružje, ali odgovora od njega nijesam primio.“ Potom je Hocher prešao na inozemstvo ; što je pisao nadbiskupu mainckom, u kakovoj je svezi bio s Poljacima i Francuzima, zašto je bio Poljak Gicha u Parizu, koliko je novaca dobio iz Francuske. Odgovarajući na ova pitanja, Zrinski je već više rezerviran bio, te je vrlo teško priznao, da se kod Francuza tužio na cara, a konačno je ljutit upitao Hochera, šta ga muči s Gichinom stvari, kad ga uhvatiše poradi saveza s Turčinom. ,,Njegovo je Veličanstvo i to zapovjedilo,“ odgovori Hocher. Glede hrvatskih stvari Zrinski je naglasio, da je vazda tražio mir i sporazum te opetovao ono, što je još 2. maja očitovao. Nadalje reče, da nije znao za ono, što je Frankopan radio u Zagrebu i okolici, a kad je saznao, da nije odobravao, jer je težio za mirom. Na upit Hocherov, je li on poslao Bargiglia u Poljsku i gdje je taj redovnik sada, odgovori ban, da ga je odista poslao u Poljsku, ali za to, da mu pribavi poljsko plemstvo ; gdje je Bargigli sada, toga ne zna.

Ispitivanje trajalo je do podne, a onda se Zrinski zakleo na poštenu plemićku riječ, da je sve ono, što je kazao, istinito ; ujedno je zamolio, da mu se dade ljetno odijelo i nekoliko bačava vina iz Čakovca. Kad se vratio u svoju sobu, jedan mu se odgovor nekako nije dopao. Za preslušavanja naime Hocher mu je pročitao i ono pismo, što ga je 21. marta pisao Frankopanu i u kojem ga je bodrio na brzi rad. Medjutim ovo pismo nikad nije došlo markezu u ruke, zašto i kako, to se ne zna, već ga nadjoše kod jednog vojnika, koji ga

je htio turiti u pušku nad barut. Na upit Hocherov Zrinski je tek toliko kazao, „da ga je pisao u najvećoj zdvojnosti i to onda, kad je pisao u Tursku, Budim i sjevernu Ugarsku.“ Sada pak, kad je o tome stao razmišljati, činio mu se taj odgovor veoma pogibeljnim, pa je gledao, kako da to popravi. Podjedno stala ga je uzrujavati i sumnja (dašto, bez osnova) da je jedino sam Frankopan mogao to pismo predati Hocheru, pa je stoga u srdžbi svojoj stao krivnju bacati na svoga šurjaka, ali ipak ne tako, da bi njemu škodio, već, da se nekako obrani. Poradi toga zamolio je sjutradan Abelea, da bi došao k njemu, jer je rad nešto da popravi u svom iskazu. No Abele mu je poručio, da bez Hochera ne može doći, a još manje štogodj promijeniti u zapisniku ; medjutim ako ima kaku primjedbu, neka je pismeno saopći, što je ban i učinio. Juče je, pisao je 27. juna, iz zaboravnosti nešto kazao, što mora sada nakon duljeg razmišljavanja i dozivanja dogodjaja u pamet, promijeniti. Pisma od 21. marta naime niti je pisao iz zdvojnosti, niti iz proračunana lopovstva, već ga je napisao jedino, da Bukovačkoga domami iz Turske. Onda nastavlja : „Kad je Bukovački prvi puta pisao, da je sve uspješno obavio, ja sam, umjesto da se odmah uhvatim oružja, poslao zagrebačkoga biskupa kralju, da se pobrine za me, a to za to, da me kralj ne ostavi. Ostao sam miran još i onda, kad je Bukovački ljutito ponovno pisao Frankopanu, zašto već ne započesmo neprijateljstva. Ovo je pismo Frankopan meni poslao, a ja preplašivši se pisao sam mu onda ono uzbudjeno pismo, samo da se ne pobune i da Bukovački dodje što prije k meni. Slično sam pismo odpremio i na Bukovačkoga, a taj je potom otišao k Frankopanu, dok k meni nije htio da dodje.“ U to pak doba bila je strašna zima, a visok snijeg ležao je po cijelom kraju, tako da je trebalo za poći i vratiti se iz Turske kaka tri mjeseca. Pa kako da bi bilo možno zauzimati gradove i zemlje !

„Drugi povod pismu bila je želja, da Bukovačkoga uvjerim o mojoj iskrenosti spram Turčina, jer je on o njoj sumnjao, dapače mislio je, da se bojim, da će se on podići protiv mene s Frankopanom, koji se dušom i tijelom pridružio pokretu. Gdje bi dakle ostalo onih 5.000 Turaka, kad sam baš u to dobao slao u Kanižu, da pitam, mogu li pomoći dobiti, ako mi je ustreba, a paša je odgovorio, da bez odlučne zapovjedi portine ne smije ništa učiniti.“ To znadu Frankopan i Ivanović, dok je biskup zagrebački svjedok, da o Frankopanovim zagrebačkim poslovima on nije ništa znao. Ni u gornju Ugarsku ne bi bio pisao, da ga Frankopan nije upozorio, da Magjari u Banjskoj Bistrici drže skupštinu. Frankopan mu je pisao, da pobuni Magjare; „nijesam htio, a samo kad su me napali i kad je to Frankopan ponovno zahtijevao, učinio sam, kao što sam se već očitovao. Ni veziru budimskom ne bi bio pisao, da nije bilo Frankopana, koji je onamo poslao i svoga ispovjednika Tomasija. Osim toga otpustio sam tri satnije vojnika, a ne bih je bio ni sastavio, da nije Frankopan jadnu moju ženu na to naveo. To zna i karlovački general, a znadu i ostali. Jednom riječi, Frankopan je bio svemu kriv, jer ga je zanijela mladost njegova, vatra i slavohleplje, ali nadam se, da će se vremenom vratiti k pameti i znati služiti Njegovo Veličanstvo i domovinu.“

Kad je Zrinski to pisao, već je Hocher preslušao i Frankopana. Pozvao ga je k sebi istoga dana 26. juna u pet sati po podne i stavljao mu pitanja u svezi s njegovim očitovanjima. Frankopan je ostao u glavnom kod svojih tvrdnja, tek je tamo amo ponešto proširio. Medjutim i kod njega je Hocher znao udesiti stvar tako, da je i on ujedared u Zrinskomu gledao najvećeg dušmana i opadača svoga, a nema sumnje, da su to već neki drugi i prije učinili, kod čega im je osobito zgodno bilo to, što se oba uznika već od konca aprila nijesu sastala i sporazumjela. Pa tako se zgodi, da je Frankopan na prigovor Hocherov, da Zrinski nije ništa znao o njegovom djelovanju u Zagrebu i Turopolju, kazao, da tome nije tako, jer da ga je ban posebnim pismom od 24. marta (koje je docnije i predao) opunovlastio, da se s velikašima, plemićima i kapetanima, ili bilo kojim mu drago rodoljubima Hrvatske i Slavonije porazgovori o stvarima u korist domovine, a sve ono, što će on s njima utvrditi i učiniti, priznati kao svoje. Ostala je pisma Zrinskova, reče, spalio, a uopće nije ništa drugo učinio nego ono, što je s banom prije utanačio. Odlučno je zanijekao tvrdnju Zrinskovu, kao da bi on bio buntovnik. „Lako je takova šta reći, ali treba i dokazati. To je isto takova neistina, kao da sam ja sada na drugom svijetu.“ U uzrujanosti svojoj i usplamćeloj mržnji na šurjaka svoga, dodade na to, Zrinski je još i nakon što je sina poslao u Beč, kazao, da će se Herbersteinu ljuto osvetiti, i da će se, jer se Turčin u nj očito ne pouzdaje, poturčiti. On, Frankopan, vazda ga je mirio ; on ga je upravo doveo u Beč i spriječio, da nije otišao u sjevernu Ugarsku. Za Bargiglija je priznao, da je pošao u Poljsku, da spriječi ženidbu nadvojvodkinje Eleonore s kraljem Mihajlom, a uputu njegovu da je preveo na talijanski iz Zrinskovog hrvatskog koncepta ; njemu se koncept na više mjesta činio preoštrim, pa ga je htio ublažiti, ali Zrinski toga nije htio dozvoliti. Na pitanje Hocherovo, da li je pripravan na sve ovo, što je izjavio, i prisegu položiti, odgovori, da jest i neka bude Bog s njime onako milostiv, kako je u svom očitovanju govorio istinu.

Medjutim se Zrinski u zatvoru svom jednako grizao i jedio ; on, koji se dobrovoljno pokorio i

na poziv carev došao u Beč, pa onda takovu uslugu učinio Leopoldu umirenjem Rákóczyjeve bune, on da je sada rob bez nade u oslobodjenje ! Osjećao je, da je glavni grijeh što ga tereti, pregovaranje s Turčinom, pa je s toga upeo svu umnu snagu svoju, da dokaže nevinost svoju. Ta kako bi on, Zrinski, koji je od rane mladosti naučio mrziti Turčina i njegovu podmuklost, mogao ozbiljno na to pomišljati, da da se s njime složi ! On je pregovaranja samo kao zamku shvaćao, onako, kako se to čini u boju ; na svrhu treba paziti, a ne na sredstva. To pak najjasnije dokazuje njegovo ponašanje u doba tako zvanog ustanka, jer onaj, koji ima na umu, da štogodj zbilja i učini, taj bi zacijelo drugačije radio. Što ga ne puštaju na slobodu, pripisivao je opet tomu, da se boje njegove osvete, i zato se u svojoj spomenici što ju je u julu poslao Hocheru i caru izjavio spremnim priseći na oltarski sakramenat, da nikad ne će na nju pomišljati. Ta što bi mogao caru učiniti on, jedan crv, sve kad bi i htio ! Nadalje je spomenuo, da će se Bukovački, ako mu Bog nije pameti uzeo, vratiti iz Turske, samo ga car treba da pomiluje i odšteti. Frankopan pak davni je njegov dušmanin, koji mu je već više puta o zlu radio, pa stoga ne valja vjerovati, da bi mu se on bio posve povjerio. Medjutim on se ne čudi njegovim činima, jer ni najveći mudrac nije u mladosti drugčiji.

Ovu je spomenicu Zrinski predao 24. jula poslije podne Hocheru, kad su ga opet pozvali k njemu. Tada je dvor imao u rukama oba banova pisma Rákóczyu (od 10. i 23. marta), pa je Hocher o njima započeo preslušavanje. Zrinski ih dašto nije mogao zanijekati, već je iskazao, da ih je napisao samo zato, da Rákóczya privuče k sebi, dok je sve ono o savezu s Turčinom i o novčanoj pomoći bila laž. Više se smeo, kad je Hocher prešao na poljske stvari, na Gichu i Bargiglija. Kod toga se Hocher poslužio varkom rekavši, da su Gicha i Bargigli već sve priznali, te da je prvi izjavio, da je Zrinski zamišljenu bunu saopćio Ludoviku XIV. i od njega tražio novaca i vojne pomoći ; nije li to istina ? ,,Nije istina, odgovori ban žestoko ; neka ga vrag nosi, Gicha laže". Medjutim našli su u Novom medju Frankopanovim spisima i koncept njegovog prijevoda udute za Bargiglija, te izvještaj fratrov. Hocher je sada upitao Zrinskoga, nije li Bargigli imao u Poljskoj i drugog posla, a ne samo da mu pribavi poljsko plemstvo. Kad je Petar odgovorio, da nije imao, kancelar mu naprosto uruči onu uputu i reče : ,,Bargigli je sam priznao, da je pošao u Poljsku poradi ženidbe kralja Mihajla". ,,To je bila misao danskog poslanika," odgovori uzrujano Zrinski, ,,koji me je umolio, da preporučim stvar, ali onda još nije ni govora bilo o udaji nadvojvotkinje Eleonore". Onda nastavi : Bargigli se brzo povratio, a uputu je ovu načinio Frankopan ; on, Zrinski, molio ga je, neka je ne predade kralju i drži, da je fratar tako i uradio. Kad mu je Hocher dobacio, da Frankopan njega proglasuje autorom upute, neobično se lecnuo i pun bijesa i ogorčenja uze vikati i dokazivati, da to nije istinito, jer da on za take stvari nema pameti, nego samo Frankopanova talijanska prepredenost. Zanijekao je i to, da je Tattenbacha nagovorio na savez protiv cara, našto mu Hocher na njegovo gorko iznenadjenje pruži jedno očitovanje štajerskog grofa, što ga je napisao 7. maja u gradačkom zatvoru i u kojem je vjerno prikazao postanak ,,lige". Sva su ta pitanja Zrinskoga tako smela, da je napokon klonuvši rekao, da ne vjeruje, da će ga na sudnjem danu tako teško mučiti, jer nikad nije ni sanjao, da bi ikad imao danas sutra za svaku svoju riječ tako odgovarati.

Od svega još je najviše briga zadavala Zrinskomu uputa Bargigliju, za koju je i opet držao, da ju je samo kleti mu dušmanin Frankopan predao dvoru. Bio je to novi grijeh i to protiv ličnosti Leopoldove, a ne uspije li mu, da ga sa sebe skine, nije se mogao ničem dobrom nadati. S toga je treći dan nakon preslušanja pisao Hocheru (26. jula), neka mu pošalje Abelea ili neka njega samog primi, jer mu ima nešto važna saopćiti. Hocher je bio spreman da mu pošalje svoga bilježnika, poglavito stoga, da ga navede na to, da ne niječe svojih jasnih sveza s Tattenbachom. Ali Abele nije se usudio poći k banu. ,,On je bana samo dva puta vidio, reče, i to prilikom obiju preslušanja, a inače nije s njime ni riječi progovorio. No uza sve to on se, a da ni sam ne zna zašto, boji tog čovjeka. Tu se i onako radi o važnim stvarima, pa za to nikako ne bi htio s njime razgovarati na samu". Hocher je uvažio strah Abeleov, pa je stoga Zrinskoga još isti dan pozvao k sebi u dva sata popodne. Ban mu reče, da je onu uputu načinio Frankopan i njemu je dao, da je pročita. Koncept je medjutim ležao kod njega na stolu osam dana, a da ga nije ni pogledao, premda je Frankopan jednako požurivao stvar, da Bargigli može što prije poći u Poljsku. Bargigli pak se dugo nije htio primiti poslanstva, a i vratio se vrlo brzo, jer su nastale razne priče i sumnje o ,,opatu Palmeriniju". U kratko : Frankopan je koncipirao tu uputu, Frankopan ga je požurivao i pobudjivao da je pošalje, pa stoga je on glavni i jedini krivac. Ali Hocher i Abele bili su drugog mnijenja. Iz ovoga priznanja, rekoše, vidi se, kako je Zrinskoga već i Bog ostavio ; što se više ispričaje, sve se većma zapliće priznavajući i sam, da je protiv ličnosti careve počinio najteži grijeh,

jer je ovaj „sramotni spis" držao osam dana kod sebe, čitao ga i napokon predavši ga tako reći odobrio i prihvatio kao svoj.

Dok je istraga ovako tekla, sve se više glasova čulo iz Ugarske i Hrvatske, da Beč i njemački sudovi nijesu kompetentni, da sude hrvatskim velikašima, nego jedino ugarski i hrvatski sabor. Za saziv sabora izjavio se i sam kancelar ugarski Toma Pálffy. No njemačkim ministrima nije se taj predlog svidjeo; tko zna, rekoše, kad bi se i mogao sazvati sabor, pošto se zemlja još nije umirila kako treba, a onda da se i umiri, na saboru ne bi većina stališa bila velikašima sudac, nego odvjetnik i zagovornik.

Da požuri istragu, Hocher je potom 13. augusta još jednom preslušao Frankopana, nakon što ga je za podne dao zvati k sebi. Frankopan je ponovno potvrdjivao, da govori istinu i da je svaku riječ kadar dokazati svjedocima i ispravama, a u koliko se štogod zgodilo na samu, spreman je izjavu svoju Zrinskomu u oči kazati. Glede Zrinskova očitovanja učinjena u julu, da je on autor Bargiglijeve upute, reče: „Vrlo slabo poznajete Zrinskoga, ako ga držite samo hrabrim vojnikom, a inače jednostavnim i za prepredenosti nesposobnim čovjekom. Zrinski vrlo dobro znade, da ga obično smatraju ovakim, pa sada hoće, da se pomoću toga neispravnog mnijenja opere od krivnje. Ali Bog ne može dozvoliti, da jedan krivac umakne kazni na račun nevinoga. Ni sam Zrinski ne može toga reći, da je s njegovim znanjem poslao Bukovačkoga u Tursku, ili da je on ma išta o svemu znao, prije nego li je stiglo Bukovačkovo pismo iz Soluna. Ako je dakle u toj stvari ustvrdio neistinu, onda je lako sebi zamisliti, koliko treba vjerovati i ostalim njegovim izjavama. On, Frankopan, nije ništa znao o ranijem razvitku zavjere, a nadju li kakovo pismo, što se na to odnosi, sam će sebi suditi. U najnovijim pak dogadjajima sudjelovao je samo prividno, sa željom, da može služiti Njeg. Veličanstvu. U Čakovcu je doduše pristao na Zrinskove osnove, da Turčina prividno upotrijebe u svoju korist, ali to je on učinio samo iz srdžbe, što ga gradačka vlada nije htjela da uvede u senjsku kapetaniju, a i inače još vazda su ga zapostavljali i mimoilazili, tako da od stida nije više mogao ostati na Krajini, već se zadržavao čas kod Erdödyja, čas kod Zrinskoga, čas opet kod Draškovića. Tekkr kod bana je saznao za njegovu osnovu; istina je, on se njoj pridružio, ali jedino za to, da se osveti Štajercima i da im pokaže, tko je on. Da su ga instalirali u Senju, nikad ne bi o čitavoj stvari ništa znao, a ni Zrinski mu nikad ne bi ništa kazao, jer je vazda u njega, Frankopana, sumnjao. Čitava stvar uopće nije bila ozbiljna, što se najbolje vidi po tomu, da je došao banu u Čakovac u jednom odijelu bez ratne opr me, bez vojnika, bez više konja i bez novaca. Nadalje nije istinito, da je on koncipirao uputu Bargiglijevu, jer ju je samo ispravio, da zadobije banovo povjerenje i da može kralju služiti. Na to je spreman položiti prisegu, digne Frankopan žestoko glas, i neka ga strijela mahom udari i neka s mjesta propadne u zemlju, ako mu je Zrinski išta kazao o Bargiglievom poslanstvu ili da je on štogod od toga znao. Neka stoga ne trpaju Zrinskove grijehe na njegova pleća, pa napokon tko da i vjeruje, da će se vodja, — a to je Zrinski spram ostalih zavjerenika i bio — dati voditi od svoga podložnika. S toga moli Njeg. Veličanstvo, da mu oprosti počinjene pogrješke, a Bog mu je svjedok, da nikad nije imao prave namjere nešto protiv njega uraditi.

Nakon ovog dvostrukog preslušanja obih velikaša Hocher je držao, da je njihova krivnja jasno ustanovljena; dapače on je već i prvo njihovo očitovanje od 2. maja smatrao dovoljnim dokazom. Zrinski je doduše tvrdio, da je tek prividno radio, Frankopan pako, da prouči osnove šurjakove, ali iskaz Lahnov, pregovori s Turčinom, poslanstvo u Poljsku, da ometu udaju nadvojvotkinje Eleonore, onda misao, da u Ugarskoj i Hrvatskoj stave na prijesto novog kralja, konačno spisi upravljeni protiv ličnosti Njeg. Veličanstva učinili su njihov grijeh nesumnjivim, ter im je dokazan zločin uvrede veličanstva. S toga treba započeti protiv njih parnicom, da cijeli svijet vidi, šta je na stvari i da bude postupak kraljev opravdan, ali ne pred ugarskim i hrvatskim saborima, nego pred austrijskim sudom. Zrinski i Frankopan naime uzeti su medju plemiće štajerske i kranjske, dakle su i Austrijanci, te se mogu i u Austriji odsuditi. Kao vojnički časnici i onako spadaju pred ratni sud, a protiv Austrije zagriješili su u Austriji sklopivši u Beču u doba careve ženidbe savez i ugovarajući u Štajerskoj s Tattenbachom. Griješili su nadalje i u Njemačkom carstvu i to pismom otpravljenim mainckomu nadbiskupu, a prema mjestu, gdje je inkriminirani čin počinjen, može car kao car i kao austrijski nadvojvoda jednako kompetentno suditi. Nema sumnje, da jedan isti čovjek može imati više kompetentnih sudaca, ali onda mu sudi onaj, koji ga je prvi uhvatio. Zrinski i Frankopan pako bili su uhvaćeni u Beču, a ondje su i griješili. Iz toga, što bi se mogl o postupati protiv njih po ugarskom i hrvatskom zakonu, još ne slijedi, da se upravo mora, pa stoga su ministri jednoglasno zaključili, da se ima započeti s parnicom protiv obiju velikaša i da se za trajanja njezina stave u zatvor u Wiener-Neustadtu, posebice odijeljeni jedan od drugoga; advokata mogu,

*

ako žele, svaki sebi uzeti. Ona konferencija, koja je taj postupak ustanovila — Lobkovic, Schwarzenberg, Montecuccoli, Lamberg i Hocher — nadala se, da će možda još štogodj i protiv Nikole Zrinskoga izaći na vidjelo, „koji je u svom mozgu takodjer kraljevske želje nosio", pa je 29. augusta izrazila mnijenje, da dok živu Zrinski i Frankopan, te ostali urotnici, ne će biti mira, — a njemačke su garnizone u Ugarskoj i Hrvatskoj banbadava.

Medjutim bavio se Frankopan u zatvoru uredjenjem svojih hrvatskih pjesama, dok je mnogo ozbiljniji Zrinski dovršio novu spomenicu na Leopolda, u kojoj je u glavnom opetovao sve ono, što je već češće kazao, a težište svega prenio je taj puta na obećano mu pomilovanje. Pozivao se na Forstalla, s kojim je razgovarao i poslije svoga utamničenja u Beču. „Forstall je imao, napisao je medju ostalim, punomoć od kneza Lobkovica, kojoj sam morao vjerovati, a ako je on možda bez dozvole prekoračio granice, što ne vjerujem, neka se onda njegova pogrješka ne upisuje meni u grijeh, jer ja sam učinio ono, što sam imao raditi. Pregovarao sam nadalje s knezom Lobkovicem i kancelarom Hocherom, kao s javnim zvaničnicima, carskim zastupnicima i njegovim glavnim ministrima. Njihova riječ dakle za mene je carska riječ. „Carta biancha" ne veže

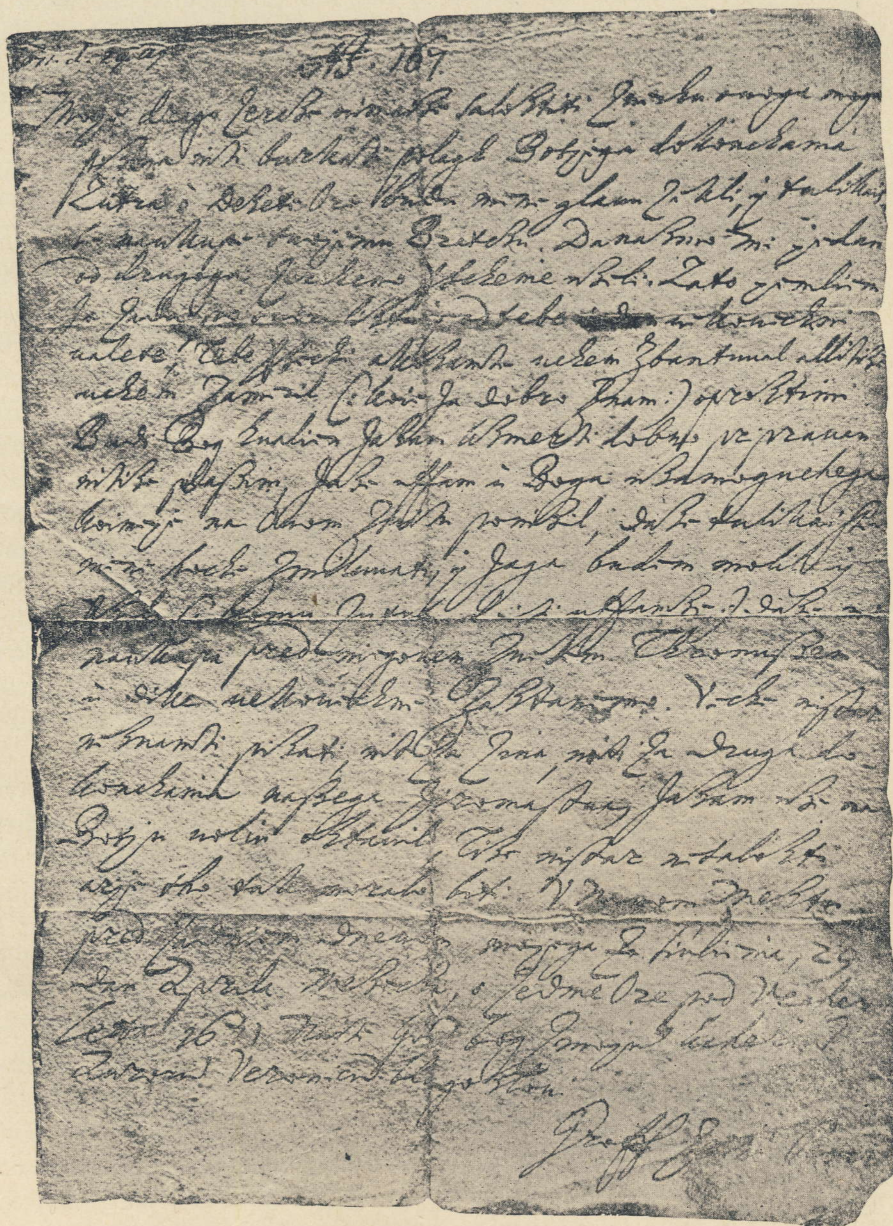

OPROSTNO PISMO PETRA ZRINSKOGA ŽENI ANI KATARINI (29. TRAVNJA 1671).
Izvornik u nadbiskupskom arkivu u Zagrebu.

samo mene, nego i njih, jer čemu je onda car dao na njoj napisati one uvjete, a ne drugo, ako se nije s njima zadovoljavao. „Carski orao ne hvata muhe" ! „Riječ velikodušnoga kralja valja i velikodušno tumačiti, a ne cjepidlačariti ili je umanjivati." Nadalje se Zrinski potužio, kako je već šest mjeseci u zatvoru, a s njime i sin, koji je time otkinut od viteške putanje, a od svega toga niti ima car, niti država ikake koristi. „Mi trpimo, kliče bolno, protiv prava i zakona domovine, što ih je kralj prisegom svojom potvrdio, a prema kojima nije nikoga slobodno zatvoriti, njegovih ga dobara lišiti i kazniti, prije nego li je zakonito pozvan pred sud, te nakon saslušanja njegove obrane po zakonitom sucu i odsudjen. Naši zakoni nadalje odredjuju, da nijedna porodica ne smije izgubiti drevnih dobara svojih poradi krivnje jednoga svoga člana, a mi smo medjutim iskusili ono, što je svemu ovomu protivno. Kod nas se započelo zaplijenom zakoni, koji su drugima uvijek koristili, nijesu više zaštićivali njih, od kojih car ne samo da nikad nije imao vjernijih i drevnijih slugu, nego tek malo njima sličnih. Neka izvoli Vaše Veličanstvo milostivo promisliti, da se za nas ne mogu upotrebiti carski zakoni ili zakoni druge provincije. Vaše se Veličanstvo obvezalo na ugarske i hrvatske zakone. Medjutim puštajući sve to s vida, pozivam se na milost austrijske kuće ; kuća se Vašeg Veličanstva rodila milošću, porasla je milošću i postala velikom, te ne može propasti, jedino ako izumre milost." Potom je Zrinski spomenuo, da nema primjera u povijesti austrijske kuće, da ne bi jednoj velezaslužnoj porodici oprostila „običnu pogrješku, ako je već hoće, da tako zovu". Pozivao se na prošlost, koliko li su Zrinski učinili za carsku kuću, pa on i brat njegov Nikola za Štajersku, Korušku i Kranjsku. Konačno zamoli kralja da vrati sinu njegovu slobodu i da mu dade prilike da uči, a onda da i njega, nakon što će predati obranu svoju, puste iz zatvora (5. septembra). Ovaj je spis ban predao baronu Ugarteu, kod koga je bio zatvoren, s molbom, da ga pošalje na ruke kraljeve.

No uspjeh bio je taki, kakvom se ban zacijelo nije nadao. Sjutradan u jutro došla je najprije po njega, a onda po Frankopana posebna kočija, koje su ih pod paskom konjaničkom odvezle u Wiener-Neustadt, gdje ih zatvoriše u tamošnjoj tvrdjavi u za njih već pripravljene sobe. Svakomu od njih dozvoliše po jednoga slugu: Zrinskomu Gjuru Tarrodyja, njegovog paža, a Frankopanu mladog Bernarda Wernera. Osim toga postaviše u tvrdji stotinu vojnika pod komandom kapetana grofa Franje Henrika Mansfelda. Potom se dvor pobrinuo za sudište, pred kojim će austrijski komorski državni odvjetnik dr. Gjuro Frey protiv oba velikaša podići optužbu radi uvrede veličanstva. Jednom jedinom mužu ili članovima jednog istog zvanja takodjer nijesu htjeli stvar povjeriti, već se odlučiše za tako zvani „iudicium delegatum", to jest za izvanredno sudište sastavljeno od ljudi raznih staleža, koji će tobože biti nepristrani. Tako se dakle zgodi, da su se pod predsjedništvom kancelara Pavla Hochera u tom sudištu našle ove ličnosti : grof Gottlieb Windischgrätz, baron Hanns Henrik von Herbart, baron Zdenko Caplir, grof Joakim Windhag, baron von Andlern, Julije Bucelini, Justus Brüning, Krsto Abele i doktori Ivan Leopold von Löwenthurm, Ivan Molitor i Ivan Krumbach. U početku nešto se mislilo, pozvati i Adama Forgácha, magjarskog plemića, no doskora se od toga odustalo poradi bojazni, da bi on bio u stanju da posred parnice ujedared počne prigovarati kompetenciji suda, što bi samo smetalo redovitom toku stvari. Nakon što je sud tako sastavljen bio, bi državnom odvjetniku Freyu dne 20. septembra naloženo, da podigne protiv Petra Zrinskoga i Franje Frankopana redovitu parnicu.

Sada se dr. Frey dao na posao, tako da je dne 7. novembra predao pomenutomu sudu optužnicu protiv oba velikaša. Ponajprije je istaknuo onako općenito, kako je uvreda veličanstva težak grijeh. Sam zdrav razum kaže, da od blagostanja careva zavisi mir i sreća cijelog svijeta, a tko zgriješi protiv veličanstva, taj počinja najveći grijeh, jer vrijedja Boga, od koga proističe svaka vlast i čiju sliku nose

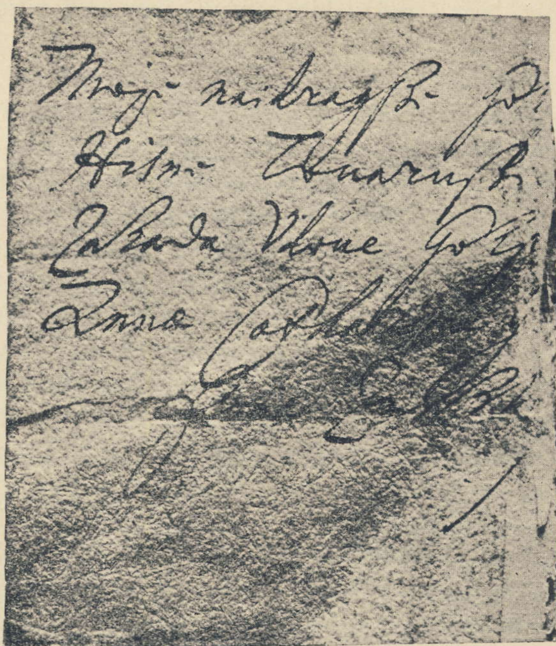

NASLOV OPROSTNOGA PISMA PETRA ZRINSKOGA ŽENI ANI KATARINI.

vladari na zemlji ; on griješi protiv prirodnog prava, pak je izdajica, podli vjerolomac i ocoubica u jednoj ličnosti, a takav je veleizdajnik Petar Zrinski. Po vlastitom priznanju, tom nesumnjivom svjedočanstvu je jasno, da je šurovao s Turčinom, a pismo Frankopanovo Čolniću dokazuje isto. Nadalje je naveo iskaz Rudolfa Lahna, uputu Bargiglijevu, zavjerno pismo s Wesselényijem, sve kao dokaz, kakovim li je opasnim osnovama Zrinski sebi tr'o glavu. Podsjetio je nadalje sud na Vitnyédyjeve točke, na pregovore s Vojenskim i Gichom kao potvrdu, da se Zrinski izim Turčinu još i na druge neke vlasti obraćao, bez sumnje jedino u interesu svoje grješne osnove. Pošto se pak u svakom narodu ovako teški zločini kao što su buna i uvreda veličanstva najtežim kaznama kazne, moli sudce, da izvole u tom smislu izreći svoju odsudu. Protiv Frankopana pak ustao je Frey kao protiv sudionika, koji da je znao za Zrinskovu veleizdaju, ali je nije otkrio, već je riječju i djelom pomagao. A tko zna za veleizdaju, ali je ne će da otkrije, taj se kazni prema zakonima isto tako kao i sam veleizdajnik. Da je Frankopan znao za Zrinskove posle, jasno se vidi iz njegovih iskaza, te iz pisma Čolniću i očitovanja banova. Medju pojedinim njegovim činima optužnica je napose istaknula uputu Bargiglijevu, u kojoj je toliko sramotio cara, te mu se narugao, a veleizdaja može se počiniti ne samo djelom, nego i riječju. Konačno je Frey stavio predlog, da se oba velikaša odsude na smrt i da im se zaplijene imanja. Još isti je dan sud obje optužnice riješio tako, da se one imadu u roku od četrdeset i pet dana predati obrane radi obim optuženicima, dopustivši im podjedno, da uzmu sebi branitelje.

Medjutim je Zrinski postajao „u svojoj sramotnoj tamnici", kao što reče, sve to nestrpljiviji. Progoni, što su stigli porodicu njegovu i imanja njegova, nijesu za nj bili tajna ; znao je, da su mu polumrtvu i bolesnu ženu izvukli iz kreveta, bacili je iz njezina Čakovca i odvukli u zatvor u Grac. I o sinu je dosta toga znao, ali ni iz daleka ne sve. S toga se obrati pismom na Leopolda, nadajući se jedino od njega pomoći. „Milostivi gospodaru moj," pisao je 8. oktobra. „Od odvjetka šugave ovce svak se gadi. Tko će da se brine za mog sina, kad sam u očima vašeg veličanstva omražen i bez milosti". Takovim snažnim izrazima neprestano je jurišao sada na Leopolda, sada na Lobkovica moleći, da mu se smiluju i da se zadovolje dosadanjom njegovom nevoljom i propašću, za što se nikad ne će osvetiti. Bezuspješne molbe njegove nijesu ga poništile ; još se uvijek nadao, pa je velik dio vremena svoga posvetio sakupljanju data i izraza, što ih je kasnije upotrebljavao u pismima. Duša mu se vratila u minula ona vremena ratne slave njegove, kad se na obali Mure ili pod stijenama Kapele i Velebita borio s Turcima. Sabrao je u bilješkama, koliko je u Lici, Krbavi i Bosni ljudi zarobio i koliko li ovaca dotjerao, sjetio se homerskoga dvoboja svoga, što ga je bio na čelu svojih četa s begom Badanjkovićem, sjetio se zastava, koje je zarobio na razbojištu i od kojih su još i sada njih četrdeset i tri ukrašavale bečke crkve. Iz onoga pak, što je čitao, povadio je mjesta, što su naglašavala svetost zadane riječi i održanje vjere, no bilo je i slučajeva, kad bi u snatrenju narisao ladju usred vihra, možda sliku budućnosti svoje, ili tužnu glavu s dugim kosama, koja je donekle njemu sličila.

U tom tužnom i čemernom raspoloženju svom primio je 12. novembra optužnicu državnoga odvjetnika, na koju nije bio spreman. Odmah je pisao kancelaru Hocheru i zamolio ga, da ga poštedi s parnicom : ta on ne zna čitati njemačkoga pisma, ne zna prava, a ako već mora biti proces, neka ga onda odvedu u Beč, da se sporazumi s odvjetnicima i pravoznancima. Obratio se dašto i na cara : nakon tog okrutnog zatvora još mu i parnicu stavljaju na vrat ! Kad je pročitao optužnicu, zgrozio se ; neka ga već jednom puste na slobodu, neka ga ne vucaraju po sudovima, neka ga ne mrcvare parnicama, ta on nije nikad ni ugarskog prava učio, pa kako da tek tudje znade, kako da se bori s odvjetnicima, koji su cio život svoj tom zanatu posvetili !

No Zrinski se nije samo tužio, već se podjedno odmah dao i na sastavljanje obrane svoje. Za dva dana bio je s njome gotov, kako je već umio, a onda je i kralju napisao drugo pismo, „premda je znao, da će biti dosadan, ali nijemog djeteta ni mati ne razumije", a car je njegov otac, gospodar i sve, pa na koga da se drugog onda obrati? „Plašim se pisati, započe pismo Leopoldu, jer nikad nijesam volio brbljavosti i samohvale. Bojim se, da će moje pismo izgledati ne samo nepristojnim, nego oholim i preuzetnim, ali nesreća me sili, da govorim, da vičem i da otvorenu istinu kažem. Tako zvanom grijehu momu zahvaljuje Vaše Veličanstvo najveću slavu, mir svojih zemalja i jakost. Ma koliko se hvalio, kao drugi što to vole činiti, pravom ipak mogu reći, da Ugarska ima meni da zahvali opstanak svoj. Kod sv. Gottharda smutila je najviše velikog vezira vijest[1] : „Zrinski su nam za ledjima !", pa uslijed toga nije poslao pomoći onim svojim četama, što su se borile na drugoj strani Rabe". Magjare pak vazda je odgovarao od saveza s Turčinom, a osim toga još je i kralju otkrivao svojih osnova tražeći vazda boj s Turcima. Čitav svijet znade, kako je ime Zrinski

[1] Zapravo neistinita, ali tim značajnija.

PETRU ZRINSKOMU SIJEKU GLAVU.
(Po savremenom nacrtu.)

strašno kod Turaka, a eto sada je za nagradu vjernosti svoje opkružen paklenskim spletkama, koje ga hoće da upropaste. ,,Imam sina, nastavlja ban, koji uživa zaštitu Njeg. Veličanstva, ženu, koju tako nemilosrdno optužuju, kćeri, glasovite rodjake i sve, što čovjek slične sudbine posjedovati može, pa ipak milost, pravednost i milosrdje, što drugima koriste, Zrinskima su samo na propast. Svaka se naša zasluga i vjerna usluga prikazuje kao grijeh, a ono, što se drugima oprašta, nama se upisuje u zločin. Zatvoren sam, da me svijet zaboravi, da propadnem i da se sramota moga imena po svijetu širi". Ono malo dobara u neplodnoj Krajini hrvatskoj pustoše gladne zvijeri, a tako i Medjumurje, koje su Zrinski s toliko krvi i truda očuvali, i to pod izlikom obrane! Njegovu tako glasovitu porodicu, koja je uvijek za austrijsku kuću stavljala na kocku život i imetak, sada sramote i progone, a svemu tomu može velikodušnost i milost kraljeva pomoći i za to se obraća na Njeg. Veličanstvo.

Zrinski je ovo pismo poslao Hocheru, da ga preda caru, ali je više nego samo sumnjivo, da li ga je on i primio, kao što uopće sva pisma naših velikaša kroz sve vrijeme njihova tamnovanja, jer nikad nijesu dobili odgovora. Pored toga pisma ban je predao i svoju obranu, koja je 27. novembra primljena u urudžbeni zapisnik ,,iudicium delegatum"-a. I u njoj je Zrinski pošao običajenim dosadanjim putem svojim. ,,Magjarska poslovica kaže, tako počinje, da je teško od željeznog čavla načiniti britvu, ali meni je možda još teže biti odvjetnikom, jer niti imam za to pameti, niti iskustva, niti znanja, što ovime svečano izjavljujem, niti znam, zašto moram stupiti pred sud, nakon što je već zapljena mojih dobara potpuno provedena, te mi je ostao samo još ovaj bijedni, dosadni, tamnicom i sramotom izmučeni život". On ne će da govori kao pravnik, već će kazati golu istinu, pa se nada, da će kralj imati obzira spram njegovog neiskustva, te da će mu oprostiti, ako se ne bi mogao posve obraniti i tako ostala na imenu njegovu kaka ljaga. Onda nastavlja: Nikad nije imao ozbiljne nakane složiti se s Turčinom, a ono što je kasnije u aprilu učinio, naime poslao glasnika budimskom paši, čin je tek časovite zdvojnosti. Magjarima opet pisao je, da se izvuče iz pogibli, no ta pisma ipak najbolje dokazuju, da se ne može

FRANJI (KRSTI) FRANKOPANU SIJEKU GLAVU.
(Po savremenom nacrtu.)

govoriti o promišljenoj i unaprijed pripravljenoj buni, pa ipak svi su Magjari pomilovani, a samo jedino on da bude kažnjen! Dapače, on se odmah pokorio na nalog kraljev, pa zar ga sada zato vuku po sudovima kao prostog zločinca? Istina je, on je smiono diktovao uvjete kralju, ali to je pogrješka, glupost, a ne uvreda veličanstva; zar nije već dosta radi toga trpio? U daljem toku Zrinski je priznao svoje dopisivanje sa stranim vlastima i svoj savez s palatinom, ali iz toga ne slijedi još ništa zla. Pisao je i mainckom knezu izborniku, koji je uvijek bio veliki njegov zaštitnik, no toga ipak ne će nitko vjerovati, da je on njegovim posredovanjem htio, da pregovara s Francuskom. Istina je, od mletačkog je francuskog poslanika tražio novaca u martu 1670., ali samo protiv Turčina. On, Zrinski, uvjeren je, „da je pisao Plutonu", da bi mu i to sada u tim tužnim prilikama zamjerili. Što je Bukovački volio Turčinu, nije on kriv, a kad je vidio hrpu pepela mjesto svoje kuće, razumljivo je, da nije mogao kod kuće ostati, gdje ga je samo kolac čekao; što je pisao iz Turske, ono je pisao na zapovijed tursku ili iz nužde. Potom nastavlja Zrinski ovako: S Wesselényijem sklopio je savez protiv dušmana domovine i njezine slobode, što nipošto ne valja tumačiti kao protiv kralja. Kad se on palatinu ne bi bio odazvao, punim pravom moglo ga se smatrati rgjavim rodoljubom. No kad su Magjari zatražili savez s Turčinom, onda se on tome svom silom opr'o i tek se onda primirio, kad je tu osnovu uništio, što mu može dokazati grof Rottal. Glede uvjeta pak, pod kojima su se Magjari htjeli složiti s Francuskom, izjavio je, da ih nikad nije vidio, tek sluti, da ih je Vitnyédy složio, koji se osobito oduševljavao za Francuze. Glede Bargiglijeve upute ostao je kod prijašnjeg iskaza, naime da ju je Frankopan napisao i da se on, Zrinski, nije uplitao u udaju Eleonorinu. Gichu je poslao na francuski dvor samo radi pomoći protiv Turčina, što se ni najmanje ne kosi s vjernošću spram Leopolda. Frankopan pak njegov je dušmanin, i to stranom iz zavisti, a stranom poradi nekih porodičnih zahtjeva. On bi se sada htio sa svojom lukavom pameću miješajući istinu s neistinom na njegovu štetu spasti, pa stoga se hvali, da je on njega u Beč doveo i izmišljava takove stvari, na koje je i samo pomisliti strašno. U istinu pak krivi su obojica; „zlo je on

radio, što je takovo što počinjao, a zlo je, što sam se u nj pouzdavao ili bolje reći, što mu nijesam rekao, da mu ne vjerujem". Ako je Orfej Frankopan pisao Ali begu, nije za to on, Zrinski, kriv ; u ostalom taj je Ali beg kod Turaka glasovit samo po svojoj gluposti. Na molbu istoga Orfeja dao je neke zapovijedi svojim kmetovima, koji inače nikako ne mare za oružje, već im je sva briga, kako da sebi pribave koji komadić kruha. Orfeju u ostalom nikad ne bi bio ništa povjerio, jer nije ni za kaprala, te ne bi niti jedne satnije znao urediti ; s njim teško da je više od tri puta u životu govorio. U kratko : oba su Frankopana ljudi jednake vrste, u koje se nikad nije pouzdavao ; vazda je znao, da idu za propašću njegovom, a naročito Franjo. Rudolfa Lahna pak poslao je Tattenbachu samo za to, jer je u Čakovcu bio jedini trijezan čovjek, a svi ostali pijanice. Njegov put nije imao druge svrhe, nego da upita Tattenbacha, što se sprema protiv Zrinskoga. Konačno on nije Tattenbachu nikad ni govorio ni pisao štogod o buni, a da je baš to htio, onda se ne bi poslužio kao poslanikom tako mladim i neiskusnim čovjekom, kao što je Lahn. „Ja sam — svršava Zrinski — Vašemu Veličanstvu kroz moje tako zvane grijehe ne samo koristio, već mu i slavu pribavio. Recimo medjutim, premda nije tako, da me je Turčin sa svojim obećanjima osvojio, — ne mogu li služiti zrcalom mnogima, kad sam na opomenu Vašeg Veličanstva tako sjajna obećanja od sebe odbacio i uništio, te se povratio pokornosti spram kralja ; a jesam li mogao pružiti veći dokaz poslušnosti, nego li onda, kad sam pao pred koljena Vašeg Veličanstva ? „Zlo se služi vlašću onaj, kaže Savedra, koji se onomu osvećuje, koji se je već predao", a i geslo je Vašeg Veličanstva : „Parcere subjectis et debellare superbos". Ja se ne mogu posve oprati, a i nemoguće bi bilo, da nijesam u svom duševnom nemiru uslijed nepromišljenosti pogriješio. Ali zato nijesam nikad zaboravio poštovanja i vjernosti spram Vašeg Veličanstva. Upravo za to i jesam svojevoljno došao do prijestola milosti Vašeg Veličanstva, da mi pogrješku, ako sam je počinio, oprosti. Ne raznose pravednici, nego grješnici slavni glas milosrdja. Oni kažu, da je u naravi austrijske kuće da baca zrake samilosti i susretljivosti kao jutarnja zvijezda ili kao pun mjesec u tamnoj noći. Dixi, verbum autem domini manet in aeternum."

Frankopan se nije tako žurio sa svojom obranom, a i u zatvoru se dosele mnogo mirnije ponašao od Zrinskoga ; očito se jadnik nadao povoljnom riješenju. Kad je čuo, da mu je dozvoljeno uzeti advokata, odmah se tim pravom poslužio, pa tako je za nj napisao obranu na njemačkom jeziku bečki odvjetnik dr. Ivan Eylers dne 21. decembra. Taj je spis bio pun pravničkih citata i pun opširnosti onodobnoga kurijalnog stila. Optužba, kaže obrana, iznenadila je Frankopana, koji se zapravo ne bi ni trebao da brani, već jedino da moli oproštenje, te svu nadu položiti u kraljevsku milost. On je zapravo onaj, koji je otkrio zavjereničke tajne i tako u smislu rimskog prava vrijedan milosti i oproštenja. On se uopće nada, da će kod odmjerenja pravde biti više obzira na onu zdjelicu, u kojoj su njegove vlastite zasluge i one njegovih djedova, nego li na onu, u kojoj leži njegov grijeh. Nadalje mora izjaviti, da nije nikako mogao odmah izdati zavjereničkih osnova banovih, jer onda je imao preslab pojam o njima, a kamo li bi ih mogao dokazati. Kasnije pak, u Beču, sve je priznao, pa sada to očitovanje ponavlja, tumačeći opširnije neke tvrdnje. Tako kaže, da je Čolniću pisao ono pismo samo za to, da ga zavara, što se vidi iz onog mjesta u pismu, po kojem će on s trista drugova ispod Karlovca projašiti, čega nikad nije učinio. Sa Bargiglijem nije nikaka posla imao, a Vojenskoga, kojemu je fratar bio poslan, nije ni poznavao. Sve se to vidi najbolje iz toga, što Bargiglijev izvještaj ne glasi na njega, nego na Zrinskoga. Nikad nije ustao protiv kralja, dapače pred Herbersteinom se odmah povukao, čime je na sebe povukao prigovor kukavičluka, a učinio je to jedino iz poštivanja spram carskoga oružja. Još onda je htio u Beč, ali se bojao, da će Zrinski, ne bude li tkogod uza nj, tko će ga uzdržati, učiniti kaki zdvojni čin. Samo njemu ima se zahvaliti, što Zrinski nije pošao u sjevernu Ugarsku. Nadalje je spomenuo, da je već devet mjeseci zatvoren i kroz to živi mrtvac, dok mu se istodobno imetak na strahoviti način plijeni. Dosta je dakle trpio, čak i za taj slučaj, kad bi ga Njeg. Veličanstvo, što ne misli, smatralo krivcem. Potom je nanizao, ali vrlo netočno nekoliko podataka iz prošlosti familije Frankopanske ; kazao je, da su njegovi predji, koji su zajedno s Habsburškim grofovima potekli od rimskih Anicija, učinili neprocjenljivih usluga kralju Beli IV. za tatarske najezde, pa da su stoga i nagradjeni bili rijetkim sloboštinama i imanjima. Uslijed toga potpadali su Frankopani jedino pod kraljevski sud, oni su bili oslobodjeni od svakog poreza i tereta, te vršili kraljevskom vlašću „ius gladii" ; imali su pravo ulaziti u kraljevsku prijestolnicu i u kr. slobodne gradove razvitom zastavom i udaranjem u bubnjeve, a za slučaj, da im loza izumre — iznimno od općeg državnog zakona — mogli su oporukom po volji raspolagati svojim imetkom. Osim ovih imali su još i inih privilegija, na koja se, pošto kao zarobljenik pisama nema pri ruci, sada ne sjeća. Potom nastavlja : Obitelj je Frankopanska izgubila

do osamnaest imanja samo radi toga, što je pristajala uz austrijsku kuću. Jedan Frankopan,[1] koji je kao carski general pao u mletačko ropstvo, morao je da iskupi slobodu svoju uz cijenu otoka Krka, jer inače Mlečani ne htjedoše da sklope mira, premda je austrijska kuća bila dužna, da ga oslobodi iz ropstva. Otac, Vuk Frankopan, borio se od 16. godine do 71. za austrijsku kuću, branio Krajinu i nad Mlečanima u Furlanskoj (u uskočkom ratu) odnio takovu pobjedu, da plodove njezine austrijska kuća još i sada uživa. Braća njegova, kako je opće poznato, prečesto su pobjedjivala Turke, a i on sam konačno učestvovao je s pokojnim banom Nikolom Zrinskim u svakoj bitci: bio je (1664.) kod opustošenja Moslavine i Sopja, kad je zapaljeno osamnaest sela i 1200 kršćanskog roblja oslobodjeno iz ropstva. U prošlom je ratu izdržavao 400 vojnika o svom trošku, a s Petrom Zrinskim borio se protiv paše Čengića. U kakovoj je pogibli tada bio, bilo bi dugo pripovijedati, ali cijela Hrvatska, a osobito Krajina znade, šta je sve on učinio u interesu kralja i kršćanstva. Nada se, da Njeg. Veličanstvo ne će paziti toliko na tužbe koliko na zasluge njegove i njegovih djedova, pa da će mu u svom poznatom milosrdju bez dalje parnice vratiti slobodu, čast i imanja, što i ponizno moli.

Obje obrane, Zrinskovu i Frankopanovu, dobio je državni odvjetnik Frey dne 3. januara 1671. Dok je na odgovoru radio, oba su velikaša mogla iskusiti, kako je isprazna njihova nada glede preokreta na bolje. Božićni blagdani, ,,koje svaki čovjek u veselju i radosti provodi'', žalosno su im prošli ,,bez nade i u tuzi'', kao što je to Zrinski pisao Hocheru. Krajem stare godine sudbina se njihova dapače i pogoršala. Dosada mogli su primati neke posjete, koji ih bar donekle uputiše o onom, što se u svijetu zbivalo, no jednom se dvorskom naredbom od 31. decembra sve to promijeni: nikomu nije više dozvoljeno k njima doći, a mjesto udvornoga grofa Mansfelda bi namješten kao kapetan nad stražom Ivan von der Ehr. Ova se strogost vrlo neugodno dojmila zarobljenika, dok je bečku famu sasvim bez temelja navela na misao, da se našlo nekoliko ljudi, koji su ih htjeli osloboditi. Primivši do znanja dvorsku naredbu, Petar ,,u svemu ostavljeni, u tuzi i žalosti, te ogavnoj sramoti ploveći i ginući rob'', kako sam kaže, uhvati pero, te se potuži grofu Rottalu: ,,Upravo taj čas stigla je zapovijed, da nas se nikud više ne pušta, pa i razgovor s drugima, kojeg je i dosada malo bilo, sada nam sasvim zabraniše, pa tako ležim sada u toj užasnoj, mračnoj i zadimljenoj rupi kroz cio dan i ne znam kako da sve to ponovljenje strašnih boli mojih shvatim.“ I Frankopan se potužio, što ,,iz svoje rupe, iz ove užasno hladne špilje, koje ni ložiti ne smiješ'', više ne može izlaziti, pa da cio dan mora sam ,,bez društva i utjehe provoditi''. No na tužbe se njihove niko ne obazre.

Medjutim je državni odvjetnik Gjuro Frey spremio odgovor na prigovore i obranu obih velikaša (14. febr.). Sa Zrinskovom obranom bilo mu je dosta lako; ban je gotovo sve priznavao, te samo nastojao, da svoja djela sebi u prilog protumači, ili kako Frey reče: ,,On je nastojao, da ih uljepša praznim riječima''. Stoga je ponovio optužbu svoju istaknuvši, da je Zrinski ,,pogibeljan čovjek, buntovnik i začetnik zločina''. ,,Možno je, reče medju ostalim, da je porodica Zrinski u junačkim bitkama protiv Turčina stekla sebi besmrtno ime i velikih zasluga, no takim djelima, kao što ih je počinio Petar Zrinski, one se ne samo ne mogu uvećati, nego će baš protivno sasvim izniknuti''. Zrinski je mogao u svojim privatnim poslovima pisati, komu je htio, ,,no u javnim nije se nipošto smio, mimoilazeći Njeg. Veličanstvo, obratiti na strane vladare i njima koješta otkrivati, od njih tražiti pomoći i savjeta za svoje nezrele osnove, a to s tim manje, što je dobro znao, da i Njeg. Veličanstvo nastoji svom snagom da sačuva mir i blagostanje svojih zemalja i svojih podanika''.

O obrani Frankopanovoj govorio je Frey s više poštivanja, tobože jer je bila djelo jednoga pravnika. Priznao je, da je dr. Eylers radio s velikom marljivošću, ali uza sve to ipak mu nije uspjelo ni djelomično, a kamo li potpuno oboriti optužbe. Frankopana naime poglavito je teretilo njegovo pismo Čolniću i Zrinskova uputa na bunu od 21. marta. Dašto, s tim dvim ispravama u ruci, državnomu odvjetniku nije bilo teško pobijati sve izjave Frankopanove o vjernosti. Uzalud je Franjo tvrdio, da banova pisma nije primio, jer se ono našlo medju njegovim spisima, — ,,dakle ga je bezuvjetno morao primiti'', reče Frey. Isto tako nije vrijedio Frankopanov izgovor, da nije urote mogao odati kralju s toga, što je nije potpuno poznavao, jer mu je upravo dužnost bila, da gospodara svoga potajno upozori na prijeteću mu pogibao. ,,U ostalom sam je priznao, da ga je stvar senjskoga kapetanata veoma razljutila, dakle je jasno, da se iz osvete pridružio Zrinskomu''. Prema svemu tome državni odvjetnik potpuno zabacuje obranu Frankopanovu, kao nešto, što je ,,bez temelja''. Njegovi djedovi (ako je istinito ono, što o njima iznaša) činili su samo ono, što su bili prema božjem i ljudskom zakonu dužni učiniti.

Odgovor Freyev bio je već sjutradan u rukama velikaša. Sada je i Zrinski uvidio, da mu treba branitelj, pošto državni odvjetnik nije htio da uvaži

[1] Misli na Krstu sina Bernardinova (* 1482. † 1527.)

GROF PETAR ZRINSKI I MARKIZ FRANJO FRANKOPAN NA STRATIŠTU.

Po Gašparu Bouttatsu.

neupućenosti njegove u pravnu znanost. Njegovoj molbi udovolji sud tako, da mu je odredio za branitelja bečkoga odvjetnika dra. Adama Ignaca Strellea, koji je bana posjetio koncem februara u tamnici. No Strelle shvatio je dužnost svoju vrlo lakoumno. On, ,,ne imajući nikake nade", nije se nikako trudio oko svoga posla, tako da je promašio zakoniti tridesetdnevni rok, kad se ima obrana predati sudu. Frankopanov branitelj dr. Eylers bio je točan, tako da se njegov posao već 18. marta nalazio u rukama suda. Obrana kuša u dvadeset i šest točaka da pobije tvrdnje državnoga odvjetnika i da ishodi milost kraljevu. Ponajprije se tuži na rijetku i besprimjernu strogost, kojom sud postupa prema njemu, i to sud, koji zapravo nije kompetentan, da mu sudi, ,,jer su Frankopani dužni da odgovaraju jedino pred sudom ugarskoga kralja". Potom se Frankopan pozivao na milost Njeg. Veličanstva, na kraljevu naredbu od 30. marta 1670., kojom bi svakom, koji položi oružje, obećano pomilovanje, a onda nastojao dokazati, da nije počinio uvrede Veličanstva i veleizdaje. Iz pisma pisana Čolniću to se ne može već radi toga izvesti, jer je ono napisano 9. marta, a on je tek 12., kad je došao u Čakovac, saznao za Zrinskove osnove. Što u onom pismu Petra nazivlje ,,glavarom", to ne znači ,,glavu zavjere", već ,,glavu Hrvatske", to jest bana. U ostalom priznaje, da je u tom pismu trebao ,,pero svoje većma ukrotiti". Što se tiče Zrinskova pisma od 21. marta, upozorava sud na iskaz Petrov, koji je postanak njegov jasno protumačio, pa neka ga je pisar u koju mu drago svrhu napisao, odatle se ipak još nikako ne može okrivljavati on, Frankopan ; Zrinski hoće da se ispriča time, što optužuje Frankopana, ali baš zato ne zaslužuje obzira. Državni odvjetnik traži od njega, Frankopana, da dokaže nevinost svoju, ali ,,milostivi Bože, kako da pribavim dokaze medju tima dva hvata debelim zidinama, otkinut od svakog ljudskog društva". Još jednom je spomenuo zasluge svojih predja, te se posve predao na volju i milost kraljevu, podsjetivši ga, da Caesar nije ništa lakše zaboravljao od uvreda, a Rudolf Habsburški rekao je : ,,Već sam se često pokajao, što sam bio strog, ali još nikad što sam bio milosrdan i pomirljiv". Ferdinand II. pak oprostio je i onima, koji su ga za dugmeta vukli, mjesto da ih je dostojno grijeha njihovoga bacio u vrelo ulje. On se nada, da će se i njemu, Frankopanu, otvoriti vrata austrijske milosti, i da će ga Njegovo Veličanstvo pustiti iz tamnice povrativši mu podjedno posjede i njegov bivši položaj.

Parnicu Frankopanovu uzeo je sud u raspravu dne 9. i 10. aprila. Ponajprije ustanovio je kompetentnost svoju. Frankopan je doduše stavio protiv toga prigovor — rekoše — ali prekasno i to tek u protuodgovoru ; u ostalom on pripada kao član nutarnjo-austrijskoga ratnog vijeća, nadalje kao komornik, senjski kapetan i nutarnjo-austrijski plemić takodjer i pod austrijske zakone. Privilegij njegovog plemena, tobože da mu može tek ugarski i hrvatski kralj suditi, nije ispravama dokazao ; no taj je privilegij porodica izgubila uslijed nevjere, a protiv ,,iudicium delegatum"-a ne može se ni iznašati, jer se taj sud, kao neposredni izljev kraljevske vlasti, ima smatrati kao da sam car i kralj sudi. Po tom su sudci prešli na Frankopanovu obranu, koja ih, dašto, nije mogla uvjeriti o nevinosti njegovoj. Sjetiše se njegove spomenice nadbiskupu mainckom, što ju je napisao malo iza vasvárskog mira 1664. i u kojoj je bijesno navalio na vladu i na rečeni mir. Doduše, rekoše, da se netko pridruži neprijatelju s namjerom, da posluži svojoj domovini, nije ništa neobično ; tako eno Judita u starom svetom pismu, ili Zopir u perzijskoj historiji, kad je Darije zauzimao Babilon, pa i mnogi drugi —, no nema nikakva razloga povjerovati, da i Frankopan spada medju ovake uzorne primjere. Ta i sam se zaletio, te kazao, da se radi senjskog kapetanata ljutio na kralja, a uputa Bargiglijeva, kojoj su sudci pripisivali veću važnost nego li državni odvjetnik dr. Frey, takodjer je jasno svjedočanstvo dušmanskog osjećanja njegova. Forstall je za nj rekao, da je ,,vipera i nepopravljiv", a što je onda, kad se carska vojska već približavala i svaka buntovna osnova uslijed toga propala, došao u Beč sa Zrinskim, još uvijek ne dokazuje ništa. Ta oni su u Beč došli samo zato, jer nijesu nikud drugud mogli pobjeći. Za ustanak u sjevernoj Ugarskoj još nijesu ništa znali, a Turčina su se bojali, pa tako im je put na istok bio zatvoren. Sa zapada došao je Spankau, s juga Herberstein i Breuner, koji su im zakrčili put u Italiju, a na sjever spram Požuna takodjer nijesu mogli poći, jer bi ih tamo prepoznali. Bili su dakle prinudjeni pribjeći pred carske noge. Manifest od marta prošle godine, dodao je sudac Abele uz odobravanje svojih drugova, ne može Frankopan iznijeti na svoju obranu, jer za nj on nije ni znao, kad je iz Čakovca pobjegao, dakle nije ni oružja položio uslijed toga manifesta. Što se tiče zasluga njegovih predja, ima pored svjetlih strana još i tamnih, kao primjerice Ivan i Bernardin Frankopani, koji su (prema Bonfiniju, koga citira), u vrijeme Vladislava II. bili buntovnici, te se složili s Turčinom.

Sasvim je prirodno, da je uz ovakovo shvaćanje stvari ,,iudicium delegatum", kad se 11. aprila prihvatio sudjenja, Frankopana odsudio na smrt, s razloga, što nije prijavio savez Zrinskoga s Turčinom, što mu se pridružio, što je kapetanu

Čelniću napisao pismo, u kojem je carsko oružje i čitav njemački narod opsovao, te iznio buntovničke osnove svoje, što je nastojao, da na svoju stranu premami grad Zagreb, stališe hrvatske i puk, te Srbe, što je hranu poslanu u Petrinju zarobio, što je više puta slao poslanstvo u Tursku, te napokon što je u uputi Bargiglijevoj teško povrijedio ličnost kraljevu.

Sada je trebalo riješiti parnicu Zrinskovu, no to nije bilo možno, jer je dr. Strelle svoju zadaću tako olako shvaćao, da je tek 8. aprila pošao u Wiener Neustadt, poradi svoga protuodgovora. Ovaj nemar bio je i Hocheru zazoran, pa je stoga po Abeleu podijelio odvjetniku strogi ukor i nalog, da ima do 13. aprila svoj posao dovršiti, pa makar radio ,,dan i noć". Tom se nalogu dr. Strelle odazvao i odista 14. aprila predao svoj protuodgovor, koji u bitnosti nije ništa novo sadržavao. Obrana ova u glavnom bila je pravničkim frazama razgažen bivši elaborat banov. Osim toga prigovorio je i Strelle kompetenciji suda, te se pozivao na zlatnu bullu (1222.) i još neke druge ugarsko-hrvatske plemićke zakone.

Sud se sastao 18. aprila i najprije i u toj parnici utvrdio kompetentnost svoju, a onda se oborio na Zrinskoga. Kod toga je posla Abele uložio svu snagu svoga uma, znanja i mržnje. Spomenuo je sva njegova djela, te iz njih stvorio zaključak, da je veleizdajnik, dapače da je on ,,najglavniji, najpogibeljniji i najškodljiviji", jer nije bilo bune ili buntovne osnove, u kojoj ne bi bio sudjelovao: Šurovao je s Wesselényijem, po njegovoj smrti s Apafyjem i sjevero-ugarskim Magjarima; po vlastitom priznanju poslao je od svoje volje bez znanja Frankopanova i Nádasdyjeva Bukovačkoga u Tursku. Nádasdy je takodjer šurovao s Gremonvilleom, ali novaca nije nikad primao od njega; Zrinski medjutim dobio je 12.000 for. Ni Nádasdy ni Frankopan nijesu huškali Rákóczyja na ustanak, niti su Gichu slali u Pariz a Bargiglija Poljacima. Ako i jest Nádasdy napisao onu sramotnu ,,Oratio", Zrinski nije s toga bolji, jer od njega potječe isto tako infamna uputa Bargigliju. Za preslušavanja nitko nije tako bezočno negirao kao on što je, nitko nije tako oholo pisao iz zatvora kao on što je, nitko nije dobio još 1669. pomilovanje od cara, te opet tako brzo natrag u zlo pao! Jednom riječju: Zrinski je prvi i glavni vjerolomac, buntovnik i lupež, pa ga stoga treba smrću kazniti i to tako, da mu se pored glave odsiječe još i desna ruka, sva imanja zaplijene, a odsječena glava nabije na kolac i istakne u Medjumurju; on je uopće više zgriješio od drugova svojih, jer je htio da bude ono, što je Njeg. Veličanstvo, naime v l a d a r H r v a t s k e, pa stoga treba da se njegove glave mjesto krune takne kolac. Potom je sud dne 18. aprila izrekao odsudu svoju: Z r i n s k i b i o d s u d j e n n a s m r t i to da mu se odsiječe glava i desna ruka, dok je nabijanje glave na kolac zabačeno. Odsuda je motivirana baš onako, kako je Abele predložio, to jest nije drugo, nego opetovanje Abeleovih riječi. Kad je sud ovu odluku izrekao, upravo se navršilo godinu dana, što je Petar došao sa šurjakom u Beč. Ova okolnost nije izbjegla Abeleu, pa u tom dobrom raspoloženju s uspjele optužbe još je za trajanja sjednice napisao nekoliko šepavih latinskih distiha kao epitafij živu čovjeku: Nekoć je Zrinski govorio ,,S o r s bona nil aliud" (dobra sreća i ništa drugo), a sada može reći: ,,M o r s bona" (smrt dobra) i ništa drugo. ,,Ovdje leži Petar Zrinski, prije junak domovine, kasnije izdajnik njezin. Putniče, ne hvali stoga dana prije sunčana zalaza!"[1]

No sud je mogao suditi obim velikašima, kako je htio, javno je mnijenje ipak općenito bilo po cijeloj Evropi, da Zrinski i Frankopan moraju biti pomilovani, jer su na vjeru pošli u Beč i što je Petar svoga sina predao kao taoca kralju. Ali svi se prevariše, jer su stvari pošle posve drugačije.

Po zemaljskom sudbenom redu kralja Ferdinanda III. imalo se kod važnijih parnica sastati tajno vijeće, koje je prosudjivalo temeljitost sudbene odsude; tako je i sada bilo. Po kraljevskoj se zapovijedi skupiše u stanu glavnog ministra kneza Lobkovica dne 21. aprila ovi tajni savjetnici: knez Dietrichstein dvorski nadmeštar kraljičin, grof Schwarzenberg predsjednik dvorskog vijeća, grof Lambert nadkomornik, grof Martinitz dvorski nadgrof češki, grof Nostic nadkancelar češki, grof Stahrenberg dvorski nadmaršal, Montecuccoli predsjednik dvorskog ratnog vijeća, grof Auersperg zemaljski kapetan kranjski, grof Stahrenberg kraljevski namjesnik u doljnjoj Austriji, grof Souches general i gradski poglavar, grof Zinzendorf dvorski nadmeštar kraljice Eleonore, grof Trautmannsdorff zemaljski kapetan štajerski, barun Hocher Hohengranski dvorski kancelar, grof Sprinzenstein zemaljski maršal doljnjoaustrijski i državni podkancelar grof Königsegg.

---

[1] Abeleov ,,Epitaphium" glasi u cijelosti ovako u originalu:

Mirandum! ante annum venisti hac luce Viennam,
Nunc in ea ad mortem diceris esse reus.
,,Sors bona" nil aliud quondam proferre solebas,
Dicere nunc poteris: ,,Mors bona" nil aliud.
Hic iacet in tumulo Petrus cognomine Zrinus,
Qui fuit ante heros, proditor ast patriae.
Ergo diem ante occasum non laudare, viator,
Convenit, est etenim regula falsi, semel
Qui bonus existit, quod talis desinat esse.
Felix perpetuo, qui bonus et pius est.

Ap. R a č k i Acta pg. 526—527.

Ni jednog Hrvata ili Magjara nijesu pozvali, već samo njemačku gospodu, u koju su se pouzdavali. Vijeću je predsjedao knez Lobkovic kao prvi tajni savjetnik. Abele i Molitor imali su da izvijeste o istragi i odsudi. Vijećanje je dugo trajalo, od sedam sati u jutro do jedan i pô po podne, te onda od četiri po podne do devet sati na večer. Vijećnici se razdvojiše u mnijenju, a bilo ih je, koji su držali, da se Frankopanu ima oprostiti siječenje desne ruke. Tri su savjetnika bila zato, da se Zrinski ne odsudi na smrt, nego na doživotnu tamnicu i da mu se zaplijeni imetak, jer ga je kralj uvjeravao u vlastoručnom pismu o svojoj milosti i što je sina svoga na vjeru u Beč poslao. Predsjednik Lobkovic svjetovaše, da se nikakva razlika ne pravi u odsudi. ,,Što će reći pošteni svijet, reče, kad dozna, da su glave buntovničke ostale nekažnjene; pravednost i sigurnost careva i države zahtijevaju smrtnu kazan. Dok je god Zrinski živ, car nije siguran". Nato zaključi vijeće, da je parnica, koju je vodio dvorski kancelar Hocher, sasvim zakonita i u redu, te umoli Njegovo Veličanstvo, da potvrdi smrtnu kazan, baš kao što je Ferdinand II. odobrio sudbenu odluku protiv čeških buntovnika iza bjelogorske bitke. Dne 25. aprila potvrdi kralj Leopold odluku, a po podne istoga dana sastalo se vijeće, da drži pregovore o izvršenju njenom. Dva savjetnika, jedan od viteškoga roda, a drugi naučenjak, imali su da obznane urotnike o odsudi. Treći dan iza toga ima se odsuda izvršiti i to na zatvorenom mjestu. Narod može da gleda smaknuće, jer je to javni čin. Sudbeni pisar pročitat će odsudu, a gradski će sudac na to prelomiti štapiće. U Wiener Neustadtu čuvat će stražu četiri satnije vojnika. Odsudjenicima je dozvoljeno ,,samo nabožne govore" držati, a čim bi što počeli o politici, neka im odmah svi bubnji riječ prekinu. Krvnik ne smije da ih dira; njihove će sluge svući haljine s njih. Po želji rodbine i prijatelja može se dozvoliti, da im budu trupla ,,pošteno" zakopana ili u Hrvatsku prenesena. Njeg. Veličanstvo neka na dan smaknuća podje u Laxenburg, te neka vas dan ostane kod kuće; ako bi baš htio da izidje iz kuće, onda neka ga prati tjelesna straža, jer da ima još 40 do 50 ljudi, koji su željni ubiti cara. Stoga bi dobro bilo, da se urotnici još jednom o tom i o sukrivcima ispitaju.

U ponedjeljak dne 27. aprila iza dva sata po podne otputova poštom kraljevski komisar Krsto Abele, a u pet i pô poslije podne drugi komisar dr. Leopold Molitor na privatnoj kočiji put Wiener-Neustadta. Čim stigoše onamo, odmah potražiše kapucinskog gvardijana i oca Otona, koji su bili ispovjednici obaju uznika, te im javiše, da su velikaši odsudjeni na smrt, ali toga da im još danas ne kažu. Fratri se nijesu tome nadali, jer ,,poznavajući milost austrijske kuće, nijesu ni pomišljali na to", veli Italijanac Bontempi. Iza toga su spomenuti kraljevski komisari i oba fratra stali vijećati s gradskim načelnikom Matijom Eyrl von Eyersperg i gradskim sudcem Ivanom Pavlom Pleyers von Pleyern, kako da se izvrši smrtna kazan i kako da se obim velikašima najavi ono, što ih čeka. U tom se sporazumješe tako, da će sjutra rano kraljevski komisari oba uznika ispitivati još jednom o sukrivcima, a kad ih ostave, onda neka udju fratri k njima, te će ih upitati, što su nova iz Beča doculi; tom će ih prilikom nagovoriti, da sve prepuste božjoj volji. Da su odsudjeni na smrt, to će im komisari tek po podne javiti, a odmah iza toga imadu se Petar i Franjo premjestiti u gradsku oružarnicu, gdje će se obaviti smaknuće. Poslije vijeća podje povjerenstvo u gradsku oružarnicu spremiti sve za izvršenje odsude, te ujedno odrediti mjesto, gdje će ih sahraniti.

Sjutradan dne 28. aprila dodju komisari u osam sati u jutro k Petru, te ga stanu ispitivati o sukrivcima i o tom, što zna o kakvom atentatu na kralja; to je ispitivanje trajalo do podne. Za toga preslušanja zaplaka Zrinski češće, premda mu nije bila još doglašena kazan i premda nije očekivao toli stroge; to su povjerenici naslućivali po tom, što je Petar točno bilježio njihova pitanja i svoje odgovore. Iza toga pozvaše komisari Frankopana preda se, te ga stanu isto ispitivati od podne do dva sata po podne. Kad su svršili, mladi ih je Franjo zamolio, neka bi ga jednom pustili iz zatvora, jer da je jednogodišnjim tamnovanjem jur dosta pretrpio; jadnik nije ni slutio, što će čuti dva sata kasnije. Medjutim objedovaše nesrećni mu svak, a poslije objeda udje k njemu otac Oto i stane da vrši svoj program; isto je bilo i s Frankopanom, pošto ga ostaviše povjerenici. Oko 4 sata poslije podne uputiše se komisari u carski grad, dadoše zatvoriti troja vrata osim bečkih i pripraviše dvije sobe u oružarnici za oba uznika. Sada bude poslano 50 momaka pod vodstvom kapetana von der Ehr, da čuva stražu pred tamnicom. U isto doba podjoše komisari najprije do Zrinskoga. Abele mu najavi smrtnu kazan i naloži, da podje za pomenutim satnikom u gradsku oružarnicu. Kad je Petar to čuo, strašno problijedi, pa ne rekavši ni riječi, tek slegne ramenima i podje za kapetanom. Dok su prolazili kroz tamnicu, pratilo ih je 50 vojnika, te izišavši napolje, udjoše u kočiju, gdje im se pridruži gradski sudac Matija Eyrl. Od tamnice vozili su se pod pratnjom vojničkom do oružarnice, gdje su Zrinskoga smjestili u pripravljenoj za njega sobici; na cijelom putu Petar ne progovori ni riječi, mrko gledajući preda se. Iza toga najaviše Frankopanu

MRTVA TJELESA HRVATSKIH MUČENIKA NOSE U STOLNU (SADA ŽUPNU) CRKVU U BEČKOM NOVOM MJESTU.

(Po savremenoj slici.)

smrtnu kaznu, našto on zapanjen htjede da progovori, ali mu Abele zabrani i naloži, da podje na odredjeno mjesto. Franjo nije bio ni u kočiji šutljiv ; tužio se, da je vrijeme do smrti prekratko, tako da se ne može ni čestito ispovjediti, niti išta odrediti za svoju ženu. Nato mu rekoše, da toga ne može, jer da mu je sav imetak pripao kraljevskom fisku, a ako ima što da odredi za dušu, to neka povjeri kraljevskoj milosti. Četiri je puta Frankopan ponovio svoju molbu po gradskom sudcu, napokon dodju k njemu oko deset i pô noću povjerenici Abele i Molitor, da ga čuju. Franjo im sada oplaka svoju sudbinu, grijehe svoje odbije na mladost, spomene zasluge svoje porodice, koja će eto s njime da izumre, ako ga ne pomiluju. Napokon ih zamoli za dozvolu, da se smije pismeno obratiti na kraljevsku milost, da mu se barem odgodi dan smrti. Ali Abele odgovori Frankopanu, da je kralj odsudu izrekao promotrivši zrelo sve prilike i proučivši svu istragu, pa stoga neka se ne nada pomilovanju ; konačno mu obeća, da će kralju predati njegovo pismo. Zrinski takodjer zaželi, da se porazgovori s komisarima ; bilo je jur 12 i po noću, kad su došli k njemu. Petar im tek preporuči svoga komornika Todora, kojemu da nešto duguje za iskazane mu usluge. Inače ne reče komisarima ni riječi, dapače gvardijan kapucinski reče komisarima, da mu je Zrinski rekao, da je pripravan i sjutra umrijeti. Iza toga se ispovijedi, pokazavši se veoma mirnim cijelo vrijeme ; istodobno se i Frankopan ispovijedao gvardijanu. Od sada ostalo je oko oba velikaša neprekidno šest kapucina, koji su ih tješili i pripravljali na smrt.

Drugi dan, 29. aprila, preuze Ivan Podesta, izaslani povjerenik i tajnik za istočne jezike, medju koje se onda i hrvatski brojio, sve spise i stvari osudjenika, a tajni dvorski pisar Valentin Vogten ih popisa i u zapisnik unese. Medjutim predade Frankopan spomenicu na kralja, koju je prošle noći oko 11 sati napisao, a u kojoj ga zaklinje i moli, da bi ga pomilovao, „jer, veli, neka se obazre Vaše Veličanstvo svojim milostivim očima na moje cvatuće doba, u koje mi je tako rano umrijeti ; promotrite, milostivi care, da sam tužan posljednji član one obitelji, koja toliko i toliko godina služi prejasnoj austrijskoj kući, neoskvrnjenom vjernosti i odanosti".

Sav dan 29. aprila prodje Zrinskomu i Frankopanu u jednakoj pripravi za vječnost i smrt. Petar je oko deset sati u jutro slušao misu, te se i pričestio, a iza toga dodjoše k njemu carski komisari, koji su takodjer misi prisustvovali. Mladi je Frankopan isto tako sproveo podne u molitvi i u slušanju mise, a poslije toga pozove k sebi povjerenike, te im preporuči osobitoj milosti svoga bratića Orfea, komornika Bernardina Veneria i ženu Juliju, na koju će otpraviti pismo ; napokon zaželi, da se sastane sa svakom Petrom. Sve mu je to bilo obećano i dozvoljeno, samo mu glede žene rekoše, da je sada u Mletačkoj, no inače da se mogu i ona i Orfej nadati carskoj milosti. Dok su povjerenici otišli po Petra, napisa Franjo talijansko pismo svojoj ženi Juliji Naro, rodjenoj Talijanki : „Predraga i preljubljena Julijo, moja draga ! Pošto mi je voljom neba i božjom odredbom prijeći iz ovoga svijeta u drugi, da tako dadem zadovoljštinu za počinjene uvrede proti carskom Veličanstvu premilostivoga gospodara, htjedoh te iz srca da zagrlim ovim redcima i reći ti posljednji s Bogom, moleći te, moja ljubezna Julijo, da mi za božije milosrdje oprostiš kršćanskom blagohotnosti, budeš li radi moje neobzirnosti morala trpjeti uvreda i muka. Isto te tako molim, draga Julijo, da mi oprostiš svaku i najmanju uvredu koju sam ti nanio, otkad smo se uzeli. Ja ti sa svoje strane praštam od svega srca i sa svom dušom i zaboravljam na svaki povod nesporazumljenja, što si ga meni prouzročila, ma da i jest bio tek posljedica tvoje čiste i prave ljubavi spram mene. Opraštam se od svih rodjaka i prijatelja mojih i preporučam ti se za jedne zadušnice za moju dušu. Nadam se, da će ona za nekoliko sati uživati božanski pogled milošću i pomoću božjom. Moja draga Julijo ! Želio bih iz sve duše, da ti uzmognem ostaviti posljednji spomen svoje najdublje ljubavi, ali sam gô i siromah. No zamolio sam Njegovo Veličanstvo, da se napram tebi iskaže veledušnim po svojoj prirodjenoj dobroti i milosti, kao dokaz moje zahvalnosti prema tvojoj vjernosti, pa s toga ni ne sumnjam, da ćeš osjetiti dokaze slavnoga veledušja. Opraštam se takodjer s Orfejom i molim ga, da mi oprosti, štogod sam mu na žao učinio, te ga zaklinjem ljubavlju, koju mi je vazda iskazivao, da zamoli oproštenje najponiznijom molbom od Njeg. Veličanstva cara, ako ga je čim god uvrijedio, što bi dalo povoda srdžbi. Vrata milosti ne će mu biti zatvorena, a može dapače da bude dionikom koje carske blagodati, za što smjerno zamolih Njeg. Veličanstvo. Neka mi ne zamjeri, što mu ne ostavljam nikakove uspomene, jer nemam ništa njega dostojna. Tijem, draga moja Julijo, s Bogom ! Ja sam ti na ovom svijetu bio odan muž, a na drugom biti ću ti najvjerniji posrednik kod Boga. Ostajem za uvijek, moja draga Julijo, tvoj najljubljeniji i na vjerniji muž Franjo Frankopan. U Wiener Neustadtu 29. aprila 1671. P. S. Ako bi sluga Bernardin došao k tebi, preporučam ti ga, moja draga Julijo, za ljubav moju i za vjernost, kojom mi je služio."

Medjutim upita Petar carske povjerenike, e da li još ima nade na milost ; kad mu ovi rekoše, da je

nema, odgovori Zrinski, da će rado umrijeti, no samo da bi mu bar zadnje želje ispunili. U to ime predade im dvije cedulje, na kojima je sve zabilježio ; na jednoj zapisa ono, što želi, da mu se učini za spas njegove duše, a na drugoj ostavlja svomu sinu Ivanu Antunu jednu kuburu i srebren buzdovan. Oba predmeta bila su od velike vrijednosti i znamenitosti ; kubura bijaše nekad svojina velikoga sultana Sulejmana, kašnje poljskog kralja Stjepana Báthoryja, a ovaj je pokloni Petru radi osobitog junaštva ; buzdovan oteo je Petrov djed Juraj u boju jednom turskom paši, te se čuvao u Zrinskoj porodici kao amanet. Jesu li povjerenici ispunili Petrovu želju, ne zna se, no to stoji, da su se još nedavno obje rijetkosti čuvale u bečkoj ambrazerskoj zbirci. Kad su povjerenici primili cedulje, rekoše, da Petar ne može da raspolaže ničim, jer da mu je sav imetak zaplijenjen. Čuvši ovo, upita Zrinski, na kaki će se način obaviti smrtna kazan, na što mu povjerenici odgovoriše. Petar na to tek zamoli, da bi mu se oprostilo siječenje desne ruke, preporuči im sina Ivana Antuna, ženu Katarinu i kćer Zoru Veroniku, te zamoli, da bi mu dali priliku, da se oprosti sa svojim svakom. Iza kratkog dogovora javiše povjerenici Petru, da mu dozvoljavaju oprost i sastanak s knezom Frankopanom, ali uz taj uvjet, da se oproste u nazočnosti njihovoj i kapetana Ehra, te da razgovaraju njemački. Tako se i zbude. Frankopan došao je u Petrovu sobu, te mu prvi reče, da je došao k njemu, da ga prije smrti još jednom vidi i da ga zamoli za oproštenje za sve ono, što je protiv njega zgriješio i da mu se zahvali, što ga je od mladosti naučio ne plašiti se smrti ; nada se, da će mu kao učitelj i svak dobrim primjerom to pokazati ; on bi rado umr'o, kad bi time mogao spasti život Zrinskoga. ,,S Bogom, reče, nadam se, da ćemo se sutra zagrliti na drugom svijetu i to većom utjehom i mirom nego li ovdje.“ Zrinski je s manje kićenosti, ali više mira zahvaljivao Frankopanu, što je k njemu došao. On se ne boji smrti, reče ; često joj je u bojevima gledao u oči, davno je pozna, no boli ga, što i on, Frankopan, mora umrijeti. Oprašta mu sve, što se zgodilo od njihova rastanka, a neka i on njemu oprosti. Potom se zagrliše i izljubiše uzevši posljednji s Bogom. ,,Dakle samo junački, reče Frankopan, sutra u to doba grlit ćemo se na drugom svijetu“, te se vrati u svoju sobu. To je bio prvi sastanak njihov otkad su ih u Beču zatvorili, ali i posljednji.

Tako prodje dan 29. aprila do pod veče. Izmirivši se Petar s Bogom i sa svojim šurjakom, sjedne za stol i napiše svojoj nesrećnoj ženi Katarini oprostno pismo. Kao ban hrvatski i pisac hrvatski on je svojoj ženi banici i spisateljici hrvatski pisao. Evo toga pisma:

,,Moje drago srce ! Nemoj se žalostiti svrhu ovoga moga pisma, niti burkati. Polag božjega dokončanja sutra o deseti uri budu mene glavu sekli i tulikajše naukupe tvojemu bratcu. Danas smo jedan od drugoga srčeno prošćenje uzeli. Zato jemljem ja sada po ovom listu i od tebe jedan vekovečni valete, tebe proseći, ako sam te u čem zbantuval, ali ti se u čem zameril (koje ja dobro znam) i oprosti mi. Budi Bog hvaljen, ja sam k smrti dobro pripravan, niti se plašim, ja se ufam u boga vsemogućega, koji me je na ovom svitu ponizil, da se tulikajše mene hoće smilovati, i ja ga budem molil i prosil (komu sutra dojti ufam se), da se mi naukupe pred njegovim svetim tronušem u diki vekivečne sastanemo. Veće ništar ne znam ti pisati, niti za sina, niti za druga dokončanja našega siromaštva, ja sam vse na volju božju ostavil.“

Napokon svanu kobni dan 30. aprila. Još rano u jutro zatvoriše sva gradska vrata, a oboružani gradjani skupljahu se pod četiri zastave na trgu gradskom.

Zrinski i Frankopan slušahu rano u jutro oko šest sati misu i ostaše u molitvi do osam sati. Za molitve pade Petar jednom u nesvijest sa silne slabosti, jer nije uzeo već tri dana hrane ; no doskora se opet osvijesti. Medjutim priredjivahu carski povjerenici sve, što treba za smaknuće u oružarnici, te onda podjoše do Petra. Ovaj im uruči pismo na ženu Katarinu, moleći ih, da joj ga predadu. Potom dodje u sobu vladin izaslanik Gjuro Domhofer, te proglasi, da je Zrinski i njegovo potomstvo brisano iz plemićke listine, jer ga inače ne bi smjeli dovesti na stratište. Petar i ovu gorku mirno posluša, te jedino umoli milost za svoga nedužnoga sina. Isto bi na to javljeno i Franji.

Oko devet sati uputiše se povjerenici na stratište pripravljeno u prvom dvorištu oružane, da budu nazočni kod smaknuća. Za njih je bila pripravljena posebna klupa prekrita dragocjenim turskim sagovima. Kad je sve bilo pripravljeno, onda uvedoše Petra, i to ovim redom : najprije idjahu oba carska povjerenika, onda četiri strijelca, iza njih Zrinjski sa svojim ispovjednikom, konačno kapetan von der Ehr na čelu svoje satnije. Kad je Petar stupio na stratište, progovori na kratko gradski sudac Pleyer, onda pročita bilježnik kaznenog suda Maximilian Hange osudu.

Razlozi, koji se navadjaju, jesu ovi : Da je Zrinjski naumio otcijepiti Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju, te se ovim kraljevinama nametnuti kao slobodan i nezavisan vladar i svoj rod učiniti nasljednim. Da to postigne, tražio je u inozemstvu pomoći, naročito u Turskoj, te onda nakanio udariti na nasljedne kraljevine i zemlje njegovog carskog veličanstva. Osuda ovako svršava : ,,Zrinski je lišen sviju časti,

povlastica i dostojanstva, oduzima mu se sav imetak, spomen mu se briše sa svijeta, a njegova se ličnost napokon predaje krvniku, koji mu imade odsjeći desnicu i odrubiti glavu. Ovo budi njemu za zasluženu kazan, a jednakim na užas i grozotu.“ Za čitanja osude Zrinski moljaše Boga držeći raspelo u ruci, a pošto je pročitana, gradski sudac prelomi štap i baci ga iz hodnika na dvor ; onda upita Petar, nije li stiglo kakvo pomilovanje, na što mu odgovori gradski sudac, da će pitati povjerenike. Abele doista pošalje po gradskom bilježniku Mihajlu Steckeru carsko pismo, datirano u Laxenburgu od 29. aprila, kojim car Leopold oprašta siječenje desnice obim osudjenicima. Čuvši to Petar, nakloni se gradskom sucu u znak zahvalnosti.

Sada zatvoriše vrata i od drugog dvorišta, te dovedoše Petra na stratište do uzvišenog mjesta, koje je bilo crnim suknom prekrito ; kad je Petar opazio, kako ga ljudstvo gleda nekim strahom, reče ispovjedniku ove junačke i značajne riječi : „Ovi se siromasi više straše moje smrti nego li ja.“ Stupiv Zrinski na crno podnožje, sam si skine gornju haljinu, te je predade svomu komorniku Todoru ; isto tako sam sebi razgali donju odjeću i izvadi zlatom vezeni rubac za oči, koji mu sveza komornik. Dignuvši podulju kosu i ne rekavši ni riječi spusti se na koljena i prignu glavu. Kad je ura odbila deveti sat, zamahne krvnik, dok Petar progovori : „U tvoje ruke, Gospode, predajem duh svoj !“. Udarac pade na vrat, ali ne odrubi glave, nego tek drugi put. Četvorica ljudi odnesoše truplo na stranu i pokriše ga crnim suknom. Nato reče otac gvardijan, neka bi se svi pomolili za pokojnikovu dušu, što svikolici učiniše.

Iza toga predjoše povjerenici u drugo dvorište ; sada uvedoše Franju istim redom, kao što su Petra. Osuda je naglasila, da je Franjo sukrivac u uroti, a osobito da je važno njegovo pismo od 9. marta 1670. na kapetana Čolnića, jer da je u njemu izrazio mržnju proti caru, vojsci i njemačkom narodu. Za čitanja osude Frankapan se glasno moljaše Bogu i češće je poljubio krst ; doveden u dvorište do stratišta opet je do dvadeset minuta glasno na latinskom jeziku molio. Iza toga sam skine odijelo i predade ga sluzi Bernardinu, razgali sam sebi vrat i dade po slugi zavezati oči. Uskliknuvši : „Isuse i Marijo !“ primi udarac, ali još nesrećnije od svoga svaka, jer ga krvnik zahvati po desnom ramenu i baci glavom na tle. Frankopan htjede da ustane, no u tom ga zapriječi drugi udarac, koji mu odrubi glavu. Puk ne mogaše već gledati toliko mučenja, pa se uzbuni ; odmah iza smaknuća bi krvnik zatvoren.

Tjelesa obaju hrvatskih velmoža smjestiše u lijesove, prekrivene crnim suknom, te onda po osam ljudi nosilo ih je u crkvu, da ih sahrane. Na samom stratištu i pogrebu bilo je više hiljada ljudi nazočno.

Oba poginuše u najljepšoj dobi : Petar u pedesetoj godini, potpuni muž i junak, a Krsto u mladenačkoj dobi od trideset godina, pun zanosa vatre i ushita, više pjesnik nego li vojskovodja, nježan i osjetljiv, dok mu je svak bio hrabar, podnosljiv i mukotrpan. Petar bio je oduševljen Hrvat u misli i u radu. Samostalnost njegove domovine i naroda bijaše mu glavno načelo i težnja.

Koliko se Evropa zanimala za sudbinu obih velikaša, toliko je i žalila njihovu kob, kad se pročuo tragični konac od 30. aprila. Lijepo piše mletački poslanik svojoj vladi, kad joj javlja smrt Zrinskoga i Frankopana : „Ovo je nesrećni konac dvaju toli uglednih ljudi, osobito Zrinski bijaše veoma slavljen i cijenjen, jer šestnaest potkraljeva ili banova slavnih dade Hrvatskoj njegova porodica.“

Isti dan izgubio je glavu u Beču i grof Franjo Nádasdy. Znamo, da se državni sudac još koncem 1669. izmirio s dvorom, te od onda živio u miru i daleko od svake političke spletke. No to nije bilo dosta krvnom dušmaninu njegovom grofu Ivanu Rottalu, jer taj je jednako snovao, kako da ga konačno upropasti, što mu je i uspjelo.

Kad je Rottal pošao u Levoču u sjevernu Ugarsku kao predsjednik povjerenstva za istraživanje „interesata“, odmah pokuša, da u urotu uplete Nádasdyja, nastojeći, da iz iskaza uhvaćenika sabere nove podatke za njegovu krivnju. Lako ih je dobio, čim su okrivljenici naslutili njegovu svrhu. Osobito mu je kod toga pomagao Franjo Nagy nadajući se time spasti samoga sebe. Skupivši tako raznih podataka o krivnji Nádasdyjevoj, Rottal se 22. augusta 1670. obrati na Lobkovica s molbom, da dade državnoga sudca zatvoriti, a ujedno zatraži, da se sudište iz udaljene Levoče premjesti u bližnji Požun. Vrhovni carski ministar odazove se obim željama grofovim : rano u jutro dne 3. septembra opkoli vojska dvor Pottendorf, uhvati državnoga sudca još u krevetu i otme mu sve, do čega je samo došla ; bilo je vojnika, koji su ostavili dvor s plijenom vrijednim do 15.000 for.

Grofa Nádasdyja otpremiše u Beč, s mjesta staviše pod strogu pasku, a golema imanja zaplijeniše. Koncem novembra još mu zatvor pooštriše, što ga je nemilo uvrijedilo. Istragu vodio je protiv njega takodjer Hocher ; grof se na nj često obraćao svojim pismima, dok mu sudac istražitelj okrutno ne stavi do znanja, da mu više ne dosadjuje. Konačno dojavljena je Nádasdyju smrtna odsuda 28. aprila 1671. Još prije toga preslušao ga je Hocher o sukrivcima, a onda dao prenijeti iz dosadanje tamnice u gradsku vijećnicu, gdje je u dvorani bilo postavljeno stratište.

U devet sati u jutro 30. aprila bi pogubljen. Iza njega nije ostala udovica, koju bi mogli uništiti, već mnogobrojna djeca, kojim su dali po 15.000 for. svakomu, ali im je inače sav očev imetak zaplijenjen.

Iza podulje istrage pogubljen je 1. decembra 1671. i grof Erazmo Tattenbach. Njegova se parnica samo zato tako dugo otezala, jer je bradenburški knez izbornik takodjer naglašavao svoje pravo na njegov imetak. Pa tako sve dok nijesu baštinu njegovu bečki i berlinski kabineti podijelili, nije se diralo u nj.

Mnogo je bolje prošao knez Franjo Rákóczy. Za nj se zauzela uplivna mu mati Sofija Báthory i njeni ježoviti, pa tako oteše zeta Petra Zrinskoga pandžama Hocherovim. Sofija Báthory osim što je mnoge „pozlatila", morala je pristati na to, da je u sve svoje gradove osim Munkača primila njemačku posadu, a morala je još fisku platiti odštetu od 400.000 for. i to polovicu u gotovom novcu, a polovicu u prirodninama i imanjima. Na taj je dakle način Rákóczy izbjegao uapšenju i stratištu (21. febr. 1671.).

I udovica palatinova Marija Széchy nije tako lako prošla. Iz Muránya dovedoše je pred požunsko sudište (13. febr. 1671.), koje je nije odsudilo na smrt, ali joj je zaplijenilo sav imetak i zatvorilo u Beču. Tek na jesen 1676. pustiše ju na slobodu k rodjacima u Kiseg, gdje je 18. jula 1679. umrla.

Od banovih glavnih drugova spasio je život Franjo Bukovački, i to tako da je ostao u Turskoj živeći ovdje u velikoj bijedi, jer se nikako nije htio poturčiti. God. 1673. spominje se u Drenopolju, a zna se i to, da ga je austrijska vlada jednako zvala da dodje natrag, ali joj se nije odazvao.

Mnogo gore prošao je episkop Gavro Miakić. On bude 5. decembra 1670. skinut s časti i uapšen kao banov sukrivac. Zatvoriše ga u Sleskoj u tvrdjavi Glatz, gdje je skoro potom umr'o. Razloge krivnje njegove iz dosada poznatih spisa ne vidimo.

Najbolje su prošli kapetani Zrinskovi Gašpar Čolnić, Fran Berislavić, Ivan Kamenjan, Stjepan Gereci, Vladislav Črnković, Juraj Gotal, Juraj Malenić, Stjepan Ivanović i Franjo Frankulin, koji biše svi pomilovani, dok je fra Bargigli nestao netragom. Kaka je sudbina zadesila Katarinu Zrinsku i njezinu djecu, pokazat će nam slijedeći članak.

IZVORI I LITERATURA.

Acsády Ignácz: Magyarország története. I. Lipót és I. Józse korában (1657.—1711.). A magyar nemzet története millen. kiad. vol. VII. Budapest 1898. (Za karakter Leopoldov, njegov dvor i politiku dvorsku.)

Ballagi Aladár: Wallenstein horvát korabélyosai (1623.—1626.) Budapest 1882. (Za bana Jurja Zrinskoga i njegovu smrt.)

Bethlen Miklós: Önéletirása. Vol. I. Pesten. 1858. (Glavni izvor za smrt Nikole Zrinskoga.)

Bogišić Valtazar: Acta coniurationem Petri a Zrinio et Francisci de Frankopan, nec non Francisci Nadasdy illustrantia (1663.—1671.) Zagreb 1888. (Glavna zbirka izvora za sve odnošaje izmedju hrvatskih i ugarskih nezadovoljnika i francuskoga dvora.)

Bösendorfer Josip: Zavjera Petra Šubića Zrinskoga, bana hrvatskoga (1664.—1671.) Zagreb 1898.

*

Campori Cesare: Raimundo Montecuccoli. Fiorenze 1876.

Csuday Jenö: Zrinyiek a magyar történelemben. (1566.—1704.) Szombathely 1884.

Fiedler Joseph: Die Relationen der Botschafter Venedigs über Deutschland u. Oesterreich im XVII. Jhrh. Vol. II. Leopold I. Wien 1867. (Fontes rerum austriacarum II, 27.). (Glavni izvor za prilike na bečkom dvoru i za značaj pojedinih ličnosti.)

Fraknói Vilmos: Pázmány Péter (1570.—1637.) Budapest 1886.

Gädeke: Die Politik Oesterreichs in der spanischen Erbfolgefrage. 2 Vol. Leipzig 1877. (Za značaj Leopoldov.)

Gualdo Galeazzo Priorato: Continuatione dell' historia di Leopoldo cesare, nella quale si descrive la ribellione d' Ungheria e quanto e successo dal principio della congiura sino all' anno 1676. Vienna 1676. (Izvrsno i najbolje savremeno djelo, naročito za odnošaje s Turcima i za ratne operacije.)

Heigel: Neue Beiträge zur Charakteristik Kaiser Leopolds I. München 1890. (Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen u. historischen Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München. 1890. Bd. II. Heft I.)

Huber Alfons: Oesterreichs diplomatische Beziehungen zur Pforte 1658.—1664. Wien 1898. (Archiv für österr. Geschichte. Vol. 58.)

Katona Stephanus: Historia critica regum Hungariae. Vol. XXXIII. Budae 1800. (Još uvijek važno djelo radi skupljene gradje.)

(Kéry Valentin): Series banorum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae sub regibus Croatiae, Ungariae et Ungariae-Austriacis. Tyrnaviae 1737.

Krones Franz: Aktenmässige Beiträge zur Geschichte des Tattenbach'schen Processes vom Jahre 1670. (Mittheilungen des hist. Vereins f. Steiermark. Vol. XII. Graz 1863.) Nekoliko podataka za odnošaj izmedju Petra Zrinskoga i Erazma Tattenbacha. Spisi sami nažalost još nijesu izdani.

Kukuljević-Sakcinski Ivan: Borba Hrvatah u tridesetoljetnom ratu. Zagreb 1874. („Arkiv" XII.).

Kukuljević-Sakcinski Ivan: Književnici u Hrvatah iz prve polovine XVII. vijeka s ove strane Velebita. Zagreb 1869. (Iz „Arkiva.") (Životopisi Nikole i Petra Zrinskoga, te Katarine Frankopanke, u kojima ima mnogo još uvijek dragocjenih arkivalnih podataka.)

Kukuljević-Sakcinski Ivan: Povijest porodice Draškovića Trakošćanskih. S genealoškom tablicom. Zagreb 1887. (Iz „Glasoviti Hrvati" Matice Hrvatske).

Lopašić Radoslav: Spomenici Tržačkih Frankopana. (Starine vol. XXV.) Zagreb 1892.

Lopašić Radoslav: Nekoliko priloga za poviest urote Petra Zrinskoga i Franje Frankopana. (Starine vol. XV.)

Lopašić Radoslav: Novi prilozi za poviest urote bana Petra Zrinskoga i kneza Franje Krste Frankopana. (Starine XXIV.) (Domaći izvori, poglavito za god. 1670., kojima se osvjetljuje odziv Hrvata na Primorju i u Gorskom kotaru zavjeri banovoj.

Lopašić Radoslav: Vuk Krsto Frankopan Tržački. („Danica", kalendar jerolim. dr.) Zagreb 1884.

Lopašić Radoslav: Karlovac. Zagreb 1879.

Lopašić Radoslav: Oko Kupe i Korane. Dopunio Emilij Laszowski. Zagreb 1895.

Lopašić Radoslav: Dva hrvatska junaka: Marko Mesić i Luka Ibrišimović. Zagreb 1888. (Naročito za turske ratove 1663.—1664. i dojam njihov na narod.)

Lopašić Radoslav: Spomenici hrvatske Krajine. Knjiga II. (1610.—1693.) Zagreb 1885. (Mon. Slav. merid. Vol. XVI.).

Ortelius redivivus et continuatus. Frankfurt 1665. (Važno djelo za turske ratove, a i po priloženim savremenim slikama.)

Pauler Gyula: Zrinyi és Montecuccoli. Budapesti szemle 1867. (Za polemiku izmedju obiju vojskovodja.)

Pauler Gyula: Zrinyi Péter. Életrajz. Századok 1867., oktober 89—118, november 231—265.

Pauler Gyula: Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése (1664.—1671.) Bpst 1876. 2 vol. (Glavno i temeljno djelo, osnovano poglavito na arkivalijama; odatle u našem pitanju služi više kao izvor, nego li kao priručna knjiga. Ja sam se njome obilno poslužio, dapače na vrlo mnogo mjesta gotovo doslovno, naročito u drugom i trećem dijelu ove radnje.)

Rački Franjo: Izprave o uroti bana Petra Zrinskoga i kneza Franje Frankopana. Zagreb 1873. (Glavna zbirka izvora za urotu, a naročito za proces obojice hrvatskih velikaša. No ni iz daleka nije potpuna, kako to pokazuje odlična radnja Paulerova.)

Ratkay Georgius de Nagy Thabor: Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae. Viennae 1652. (Za život Jurja Zrinskoga, te Nikole i Petra u mladosti, naročito u tridesetgodišnjem ratu.)

Salamon Ferencz: Kisebb történelmi dolgozatai. (Zrinyi Miklós ifjusága.) Budapest 1875. (Za mladost braće Nikole i Petra Zrinskoga.)

Scheichl Franz: Leopold I. und die österreichische Politik während des Devolutions-Krieges 1667./8. Leipzig 1888. (Za karakteristiku Leopolda I i njegovih ministara, te za odnose s Francuskom.)

Smičiklas Tade: Poviest hrvatska. Vol. II. (1526.—1848.) Zagreb 1879.

Széchy Károly: Gróf Zrinyi Miklós (1620. do 1664.) Bdpst 1896., 1898., 1900., 1902. (5 vol.). (Glavno i temeljno djelo za životopis Nikole Zrinskoga, osnovano poglavito na arkivalnoj gradji.)

Tomljenović Juraj: Katarina Zrinska, banica hrvatska (1625.—1673.). Zagreb 1893.

Valvasor Ivan Weichard Die Ehre des Herzogthums Krain. Zweite unveränderte Auflage. Rudolfswerth 1880. (Važno za turske ratove na hrvatskoj krajini.)

Vaniček Franz: Spezial-Geschichte der Militär-Grenze. Vol. I. Wien 1875.

Vitezovich (Ritter) Pavao: Kronika aliti szpomenek vszega szveta vekov. Zagreb 1744.

Wagner Franciscus: Historia Leopoldi magni Romanorum imperatoris. Vol. I. Augustae Vindelicorum 1719. (U glavnom panegirik, ali ipak uporabljivo djelo, naročito za karakter Leopoldov.)

Wolf Adam: Fürst Wenzel Lobkowitz. Erster geheimer Rath Kaiser Leopolds (1609.—1677.) Wien 1869. (Važno djelo za čitavo naše pitanje, premda ima mnogo pogrešaka i stvarnih i kronoloških, koje je Pauler ispravio.)

III.

ZATOR ZRINSKIH I FRANKOPANA.

NAPISAO DR. RUDOLF HORVAT.

1. POSLJEDNJI DANI KATARINE ZRINSKE.

Katarina Zrinska rastala se sa svojim suprugom Petrom i sa svojim bratom Franjom Krstom Frankopanom u krasnom i bogatom gradu Čakovcu. Rastanak je uslijedio 13. travnja 1670. u 11 sati na večer. Ban Petar Zrinski oprostio se od ljubljene svoje žene riječima: „S Bogom! Čuvao te Bog!" Junačka Katarina nije plakala, premda je teško osjećala, da ostaje u gradu Čakovcu bez obrane muževe.

Sutradan — 14. travnja — dodje pred Čakovac general Spankau sa carskom vojskom. Nijemaca moglo je biti 12—14 tisuća. Naravno da Katarina nije ni pomislila na borbu, već šalje generalu svoje poslanike s ključevima grada čakovačkoga. Bez oklijevanja udje Spankau u Čakovac, te stavi u grad njemačku posadu, protiv čega je Katarina uložila prosvjed.

Još istoga dana šalje general Spankau svoje izvješće ratnomu vijeću u Grac. U tome izvješću kazuje Spankau, kako je on bez otpora zaposjeo Čakovac i Kotoribu, dočim je istodobno koprivnički general Breuner zauzeo Legrad.

Njemačke čete počnu odmah pustošiti po Medjumurju. Kad se Medjumurci radi toga potužiše generalu Spankau, rasrdi se grof Pethee iz Ormuža (Friedau) te on 16. travnja provali u Medjumurje i popali 10 sela, premda su već stanovnici bili zaprisegli vjernost.

Čim je izvješće generala Spankaua 15. travnja stiglo u Grac, odmah ga vojno vijeće šalje kralju Leopoldu u Beč. Već 18. travnja znade Leopold za uspjeh svoje vojske u Medjumurju, te šalje o tom svoj otpis ratnomu vijeću u Grac. U tom otpisu prviput govori o banici Katarini Zrinskoj. Leopold nalaže ratnomu vijeću, neka groficu dobro čuva i zatvori na prikladno mjesto; grofičinu kćerku Zoru Veroniku neka smjesti u kakav samostan.

Primivši carevo pismo, sastade se ratno vijeće u Gracu, te 18. travnja predlaže caru Leopoldu, neka se grofica Katarina Zrinska pošalje u Bečko Novo Mjesto. Kad je ovaj prijedlog došao u carske ruke, nalazio se Leopold u svome dvorcu Laxenburgu: Odavle šalje on 27. travnja svoju odluku ratnomu vijeću u Grac. Leopold nalaže, neka se grofica odvede u Karlovac, Koprivnicu ili u koju drugu tvrdju, gdje će biti dobro čuvana. Za njezino uzdržavanje imaju se upotrijebiti prihodi Zrinskih imanja, kojima će upravljati kr. povjerenici. Car pita ratno vijeće: kakvom bi se strogošću morala grofica čuvati, te mogu li se kod nje ostaviti kći (Zora), šurjakinja (Sofija Löbl, udovica Nikole Zrinskoga) i drugi prijatelji? Pošto je iz Medjumurja otišao general Spankau, imenuje car generala Breunera zapovjednikom vojske u Čakovcu, Legradu i Kotoribi. Ovu zadnju odredbu promijenio je car Leopold 30. travnja. Car naime prihvaća ono, što je naredio general Spankau, koji je zapovjedništvo u Medjumurju prigodom svoga odlaska predao barunu Zeisu, kao najstarijemu pukovniku u carskoj vojsci. Zeis će zapovijedati nad obim pukovnijama (Kaiserstein i Portie), ali ne smije se miješati u „oeconomica", koja preuzeše kr. povjerenici.

Povodom carevog rješenja od 27. travnja sastalo se ratno vijeće u Gracu 30. travnja, te je odredilo ovo: Neka se grofica Katarina Zrinska odvede u Varaždin i smjesti u kuću ondješnjega generala, jer u Karlovcu i u Koprivnici nema za nju zgodnoga stana. Groficu moraju stražiti 24 vojnika Kaisersteinove pukovnije.

Prema ovoj zapovjedi ratnoga vijeća htjede pukovnik Zeis, da Katarinu Zrinsku otpravi u Varaždin. No kad je 2. svibnja došao u grofičine odaje, nadje ju bolesnu u krevetu. Zato istoga još dana pita Zeis ratno vijeće: ima li ovu bolest grofičinu smatrati dovoljnim razlogom, da se ona zapovijed za sada ne izvede? — Istoga dana (2. svibnja) piše o tomu pitanju ratnomu vijeću u Grac takodjer iz Koprivnice grof Breuner, general slavonske i petrinjske

Krajine. Breuner savjetuje ratnomu vijeću, neka predbježno ostavi Katarinu u Čakovcu, gdje je i onako dosta carske vojske za njezino čuvanje. Naprotiv se Varaždin, gdje ima malo Nijemaca, ne pokazuje baš kao najsigurnije mjesto, premda grofica imade neprijatelja po čitavoj zemlji. — Ratno je vijeće primilo Zeisovo izvješće 3. svibnja. Odmah mu odgovara, neka pričeka, dok ozdravi grofica Zrinska, a onda neka ju svakako što prije otpravi u Varaždin.

Ipak nije ostalo ni pri tom. Već 1. svibnja mijenja car Leopold svoju odluku, te ratnomu vijeću u Grac šalje ovu odredbu: Grofica Katarina Zrinska ne će putovati ni u Karlovac, ni u Koprivnicu, ni u Varaždin, već u Judenburg (na rijeci Muri u gornjoj Štajerskoj). Ondje ju treba zajedno s njezinom kćerkom predati u ženski samostan. Sa sobom smije povesti 2 čovjeka, ali mora biti pomno čuvana. Zato car nalaže ratnomu vijeću, neka piše u Judenburg i samostanu i gradskomu poglavarstvu. Opatice treba uputiti, da imaju s Katarinom lijepo postupati i sa dobrom ju hranom opskrbljivati, jer će im se trošak naplatiti prihodima Zrinskih imanja. Gradsko pak poglavarstvo neka odredi sve za svaku sigurnost.

Ovaj carski nalog križao se na putu s izvješćem ratnoga vijeća od 30. travnja. Zato ga car Leopold ponavlja 3. svibnja, kad je primio izvješće ratnoga vijeća gradačkoga. Ratno se vijeće odvažilo, te cara u svome dopisu od 13. svibnja odvraća od namjere, da Katarinu Zrinsku vodi u Judenburg. Vijeće ističe, da grofica nije prikladna za samostan radi svojih „sumnjivih čarolija", što bi poremetilo samostansku stegu. Vijeće predlaže, neka se Katarina odvede u Bruck (na Muri), gdje je gradina, u kojoj stanuju Kapucini minorite; ili neka se odvede u Ljubno (Leoben), gdje su Isusovci i Dominikanci. Grofičina pako kćerka Zora mogla bi se poslati k Dominikankama u Goes ili u Grac.

Lako je sebi predstaviti duševne boli, što ih je osjećala bijedna banica hrvatska. Sa svih strana primala je vijesti, kako njemačke čete prodiru u bogate gradove Zrinsko-Frankopanske, pa otimaju sve, što se dade odnijeti. Bolja ne bijahu ni hrvatska vlastela, koja su i onako zavidnim okom promatrala veliko bogatstvo grofova Zrinskih i knezova Frankopana. Sve onako bolesna odluči se Katarina Zrinska, da će kralja Leopolda zamoliti, neka bi obustavio daljnje haračenje po imanjima njezinim. U tu svrhu

Zapovidamu G: Praeffectussu Ozaylskomu G:
Christoffu Izmaylovichiu da imma G: Franczu,,
liszky Dovoz a Nashoy Staroy Gospoyi izruchitty
Smetta perigayska Zuuezim pristoyeezim do,,
hodskom mallim y Velikim, y Kattom, a tho
iz nashe Millosczije y do nashe dobre Vollye.
Datum Ozayl 23 Feb: 1670
G: Marquesz Frangepan Cattarina
Zrinszky

VLASTORUČNO PISMO KATARINE ZRINSKE PISANO U OZLJU 23. VELJAČE 1670.
(Kr. zemaljski arhiv u Zagrebu.)

SMRT PETRA ZRINSKOGA I KRSTA FRANKOPANA.

Po bakrorezu, koji se čuva u gradskom muzeju u Bečkom Novom mjestu.

napiše mu 2. svibnja 1670. njemački list. Katarina priznaje, da je kriva i ona i njezin suprug Petar Zrinski i brat joj Franjo Krsto Frankopan. No sada se evo svi pokoriše kralju, te se Katarina nada, da će ih kralj pomilovati. Ta i onako su već sva trojica mnogo pretrpjeli. Njemački su časnici (predvodjeni generalom Spankauom) provalili u čakovački dvor, te odnijeli puške, tkanine, pokućstvo i sve, što nadjoše po sobama, dapače i kuhinjsko posudje. Jednako su iz štala odvukli konje s kolima i s opremom. Tako je Katarina lišena svega, dapače i živeža, i to upravo sada, kada joj se vratila teška podagra, od koje je velike boli trpjela još prije 15 godina. Zato moli kralja, neka joj spasi barem ono malo, što još imade u nekretninama i u pokretninama po Medjumurju, jer su i onako već izgubljena njezina imanja u južnoj Hrvatskoj i u Primorju.

Da je Katarina Zrinska kralju Leopoldu pisala živu istinu, dokazuje nam izvješće, što ga je ratnomu vijeću u Gracu 30. travnja iz Radgone podnio barun Ivan Wildenstein, vijećnik nutarnjo-austrijske dvorske komore u Gracu. Wildenstein je naime dobio nalog, da na „osvojenim" Zrinskim imanjima u Čakovcu, Legradu i Kotoribi sastavi inventar „in oeconomicis", kao što ga je pukovnik Zeis imao sastaviti „in militaribus". Wildenstein je dakle dobro poznavao stanje u Medjumurju, te mu možemo vjerovati, kada piše, da je njemačka vojska na odlasku „iz Čakovca uzela sa sobom sve tako, da bolesnoj grofici nije ostavila ni zdjele ni ražnja". Vojska je sa sobom odnijela sve vrijednosti, tkanine i 8 pari konja, a ostavila dva najgora para".

Radi podagre morala je Katarina Zrinska ležati dulje vremena. Tako je pukovnik Zeis 26. svibnja

1670. izvijestio ratnomu vijeću u Gracu, da se grofica do sada nije mogla oporaviti od bolesti svoje. Ovu vijest dostavlja ratno vijeće 31. svibnja caru Leopoldu, te primjećuje, da se Katarina „pretvara", t. j. da bolest samo simulira. Zato ratno vijeće predlaže, neka bi car zapovijedio, da se grofica mora odmah maknuti iz Čakovca.

Po ovom nemilosrdnom prijedlogu ratnoga vijeća gradačkoga dade se jasno razabrati, da su Nijemci upravo mrzili banicu hrvatsku. Zato vjerujemo u ono, što o Katarini piše mletački poslanik Marin Zorzi 31. svibnja iz Beča. Zorzi naime javlja republici mletačkoj, da bečkomu „dvoru ne bi bila nemila smrt tako nemirne žene". Isti ovaj Zorzi javlja opet 7. lipnja iz Mödlinga (kod Beča), da se grofica Katarina Zrinska nešto oporavila, pa da je pisala svomu suprugu Petru i svomu sinu Ivanu Antunu. Bečki dvor ne će grofici dozvoliti, da ostane u Čakovcu, jer je ona „nemiran duh", te bi ju njezin „narod sažaljivao", a borme ju „i Turci paze". Zato će Katarina morati putovati u Judenburg.

Ipak nije Katarina putovala u Judenburg. Početkom naime mjeseca lipnja porodila se u Judenburgu vatra, te je izgorjela skoro čitava varoš. Pošto se opatički samostan nalazio izvan varoši, ne bi Katarina u njem bila dovoljno čuvana. Zato ratno vijeće iz Graca 6. lipnja predlaže caru Leopoldu, neka banicu hrvatsku ne vodi u Judenburg, već u stari samostan sestara Dominikanka u Gracu ili kamo drugamo u sigurno mjesto ; malu pak Zoru trebalo bi odijeliti od njezine majke, te ju „zatvoriti u samostanu u Goessu". Nato je car Leopold 18. lipnja naložio, neka se Katarina Zrinska smjesti u Grac ili u Ljubno ili u Bruck. Ništa ne veli, da bi se njezina kći Zora imala odijeliti od matere svoje ; car samo traži, neka se maloj Zori dade učiteljica. Ovaj svoj nalog ponovio je car takodjer 29. lipnja.

Kad je grofica Katarina Zrinska doznala, da će morati iz Čakovca putovati u daleke i tudje krajeve, obrati se 30. lipnja molbom na kneza Lobkowitza, koji bijaše tada svemožan ministar na dvoru kralja Leopolda. Katarina moli kneza, neka joj oprosti, što mu eto ponovno piše. Zaklinje ga „sa 5 rana Isusovih", neka pomogne njoj i Petru Zrinskomu i čitavoj obitelji njezinoj. „Ja već ne znam, što bih počela u svojoj bijedi. Nikako ne mogu doći do zdravlja, te živa propadam. Žalibože nemam ni životnih sredstava za sebe, a niti kakve potpore u slaboći svojoj. Morala sam na žalost čuti, da se opet radi o tom, da me odvedu u Grac ili u Beč. O tom doista nijesam imala ni pojma. Išla bih, da mi to dopusti moja slaboća, pa da znadem, kamo bih došla, da ne budem vučena ovamo i onamo na ruglo i sramotu ; jer premda sam sve izgubila, ipak zahtijevam, da ja — što se tiče bijedne osobe moje — budem držana za čestitu ženu, pa da ne budem osramoćena s mojom nedužnom kćerkom, koja se nalazi uz mene u toj bijedi. Ako mi Vaša kneževska Milost ne vjeruje, neka izvoli poslati kojega stranca, — bilo svećenika, bilo svjetovnjaka, — da na očigled istraži moju tjelesnu slaboću". Nadalje Katarina moli, neka joj se Lobkowitz smiluje, pa neka joj odgovori već jednom, da čuje koju utješljivu riječ, „jer ja svakom prigodom u Beč pišem, ali nikada nijesam ni od koga čovjeka bila pomilovana barem kojim retkom".

Svojom odlukom od 9. srpnja 1670. naložio je car Leopold, da se Katarina Zrinska ima odvesti u Bruck na Muri. Sa sobom smije uzeti slugu, sobaricu i kuharicu. Stanovat će u stražnjem dijelu grada, gdje će ju čuvati 12 vojnika Kaisersteinove pukovnije. Grofičina kćerka Zora ne će ostati uz majku svoju, nego se ima odvesti u ženski samostan u Gracu ili u Goessu, gdje će uz nju biti jedna sluškinja.

Bolesna i žalosna morade napokon Katarina Zrinska ostaviti grad Čakovac, u kome je do nedavna živjela sjajno kao kakva kraljica. Banica je za uvijek otišla iz Čakovca 15. srpnja u 4 sata poslije podne. Pukovnik Zeis javlja ratnomu vijeću, da je groficu na taj odlazak sklonuo velikom mukom ; on joj morade dati više služinčadi, samo da ju već jedanput otpravi iz Čakovca. — Odmah sutradan — 16. srpnja — šalje barun Wildenstein ratnomu vijeću u Grac popis one robe, koju je sa sobom ponijela grofica Zrinska. Čini pak to zato, da uzmognu u Gracu ili u Brucku pregledati onu robu, medju kojom će po svoj prilici biti gotova novca, dragocjenosti i srebrnine". Ovaj popis sastavila je grofičina dvorkinja Marija Seidlizin, a jasno nam govori o neizrecivoj pohlepi tadašnje njemačke gospode, koja su svuda njušili Zrinsko blago. Hinko Mäzig, konobar kod Petra Zrinskoga u Čakovcu, prijavio je 17. srpnja, da je Katarina Zrinska prije svoga odlaska poslala Sofiji Löbl, udovici Nikole Zrinskoga, jednu punu bačvu dragocjenosti na čuvanje. Radi toga bijaše Sofija pozvana na odgovornost, te je sav poklad morala predati barunu Wildensteinu, kao kr. povjereniku.

Katarina Zrinska nije u Grac putovala sama sa svojom družinom. Po nalogu naime ratnoga vijeća gradačkoga pratilo je Katarinu 13 puškara pod vodstvom Ivana Ferdinanda Wegingera, pobočnika Zeisove oklopničke pukovnije. Bolesna banica morala je na putu više dana odležati u Radgoni i u Wildonu. Stigavši 22. srpnja u Grac, odsjela je Katarina sa svojom pratnjom u t. zv. Muhr-Vorstadtu, i to u gostionici kod „crnoga slona". Ovdje je We-

ginger odmah postavio stražu, koja će bolesnoj grofici onemogućiti bijeg. Lako možemo sebi predstaviti znatiželjnost gradačke svjetine, koja je dolazila gledati, kako vojnici s nasadjenim bajunetama čuvaju banicu hrvatsku.

Odmah sutradan — 23. srpnja 1670. — dodje u gostionicu k „crnomu slonu" potkancelar dvorske komore nutarnjo-austrijske. Potkancelar priopći Katarini, da će prema carskoj odluci od 9. srpnja morati putovati u Bruck na Muri, dočim će njezina kći biti smještena u samostanu. Na ovu vijest počnu plakati i Katarina i mala Zora. Katarina je jadikovala, što joj evo sada hoće oduzeti njezino dijete, koje joj je jedina utjeha u ovoj golemoj žalosti. Ako se to zaista zbudne, Katarina će zdvojiti!

Sutradan Katarina Zrinska zamoli gradačku komoru, neka bi k njoj poslala kojega savjetnika. I doista dodje 24. srpnja u gostionu k „crnomu slonu" vladin savjetnik Horacio Vilim Calucci. Njemu je grofica očitovala, da radi bolesti utrobe (Unterleibsdisposition) ne će moći odmah putovati u Bruck. Podjedno mu se pritužì, da se ona u Čakovcu svakoj zapoviedi podvrgla, nadajući se, da će biti poslana u Beč k svomu suprugu i bratu; nadala se pak tomu tim više, što radi one urote nije prolivena ni kap krvi. Sada moli, neka ju ostave u Gracu nekoliko dana radi liječenja; neka joj ostave „kćerku kao jedinu utjehu njezinu"; neka joj napokon pošalju novaca i rubenine, jer joj je ugarski fiskus dao na put samo 50 forinti.

Sve ovo javlja ratno vijeće gradačko još istoga dana (24. srpnja) caru Leopoldu. Samo vijeće predlaže caru, neka groficu ostavi u Gracu dotle, dok se oporavi, jer da po mnijenju liječnika ne bi mogla poći na put bez pogibelji života. Vijeće preporučuje caru, neka dopusti, da uz Katarinu ostane i njezina kći, koja se može u samostan poslati i kasnije. Napokon uvidja vijeće i to, da grofica i njena kći trebaju više odijela, a po gotovo više sredstava za život.

Car Leopold otpisao je 2. kolovoza ratnomu vijeću, da u svemu pristaje na njegove prijedloge od 24. srpnja. Podjedno priopćuje, da je preko ugarske dvorske komore poslao nalog, neka se za groficu Katarinu Zrinsku i za njezinu kćer namaknu njihova odijela, a povrh toga i potrebita sredstva za uzdržavanje njihovo i služinčadi njihove.

Ipak se isprvice nije nitko pobrinuo, da Katarina i Zora ne budu stradale u tudjem svijetu. Ratno vijeće javlja 7. kolovoza caru Leopoldu, da je grofica Katarina Zrinska za prvi tjedan svoga boravka u Gracu ostala u gostioni kod „crnoga slona" dužna 120 forinti. Sigurno će i za drugi tjedan biti jednako velik trošak. Zato vijeće ponovno moli cara, neka se Katarini doznače sredstva za život.

Na ovo pismo nije car dugo ništa odgovorio. Zato je ratno vijeće odlučilo, da će Katarinu preseliti iz gostione, gdje su troškovi svakako znatno veći, nego li u privatnoj kući. Ratno vijeće javlja 18. kolovoza nutarnjo-austrijskoj dvorskoj komori, da će Katarina prema carevoj dozvoli radi svoje bolesti ostati u Gracu. Vijeće ju je nastanilo u Rollischevoj kući, gdje je namjestilo jedan dio zaplijenjenoga Tattenbachova pokućstva, te sada moli dvorsku komoru, da se ona pobrine za druge potrebe.

Medjutim je 22. kolovoza i pobočnik Weginger zamolio ratno vijeće, neka bi isplatilo plaću njemu i njegovim vojnicima, koji već puni mjesec dana straže groficu Zrinsku. Napokon je car Leopold 7. rujna 1670. naložio ratnomu vijeću u Gracu, da se grofica ima do dalnje odredbe uzdržavati onim novcem, što ga je barun Wildenstein donio iz Čakovca u Grac; od toga novca neka se dade nagrada i pobočniku Wegingeru. Uz to je car već austrijskoj komori zapovijedio, da se za uzdržavanje grofice Zrinske mora skrbiti ugarski fiskus (t. j. ugarska komora); onaj pak dug (u gostioni) u iznosu od 250 forinti isplatit će se prihodima Zrinskih imanja.

Prigodom odlaska iz Čakovca ponijela je Katarina sa sobom samo ljetno odijelo. Krasne njezine krznene haljine ostadoše u Čakovcu, gdje ih je zaplijenio kr. ugarski fiskus. Zato se ratno vijeće gradačko 27. rujna 1670 obrati na cara Leopolda s molbom neka bi izvolio ugarskomu fisku naložiti, da grofici Katarini Zrinskoj i njezinoj kćeri pošalje potrebite tople haljine, jer „se približaje zima, a u Gracu je sve skuplje". Ratno vijeće ističe, da „upravo najveća nužda traži, da (Katarina i Zora) budu opskrbljene drugim i brojnijim haljinama. Kćerka n. pr. ima samo 4 košulje, te jednu jedinu suknjicu i kaputić, pa i to gotovo posve poderano!" Kako se vidi, Nijemci su Katarinu Zrinsku i njenu kćerku otjerali iz Čakovca, kao da su puke sirote, a ne članovi najbogatije obitelji hrvatske.

Na ovu molbu ratnoga vijeća nije se valjda nitko obazirao. Samo tako možemo sebi predstaviti, što se ratno vijeće 15. prosinca 1670. caru Leopoldu tuži, da kr. ugarska komora još nije poslala haljine za Katarinu i Zoru. Bijedne velikašice hrvatske morale su dakle u ljetnom odijelu dočekati zimu! Da se razumije njihovo stradanje, treba uzeti u obzir, da u 17. vijeku nemaju ljudi još peći u sobama. A ne treba zaboraviti niti na to, da je Katarina bolovala od podagre, dakle od bolesti, koja upravo traži toplinu kao njegu.

Predstavku ratnoga vijeća gradačkoga priopćio je car Leopold 29. prosinca 1670. dvorskoj komori. Ova dobije nalog, neka od kr. ugarske komore zatraži haljine i rubeninu za Katarinu i Zoru Zrinjsku.

Kako se malo brinuo bečki dvor za unesrećene velikašice hrvatske! A kako je veliku brigu vodio radi imetka bana Petra Zrinskoga! Eno: kralj Leopold 19. studenoga 1670. nalaže grofu Breuneru, neka u Beč pošalje 5.497 for. gotovoga novca, što se našlo u Čakovcu. Kralj veli, da će se ovim novcem platiti uzdržavanje grofice Katarine Zrinske i „ostali troškovi, što ih je zadala ova buna". Istim nalogom traži kralj, neka Breuner pošalje u Beč takodjer sanduk sa dragocjenostima Petra Zrinskoga. Bilo je dakle dosta i novaca i dragocjenosti; ali nije bilo toplih haljina za Katarinu i Zoru Zrinsku! Istinu kaže o. Marko Forstal, kada 24. rujna 1670. piše knezu Lobkowitzu: „Ovi bijednici nemaju nikakvoga rodjaka ili prijatelja, koji bi se zauzeo za njih!"

Katarina je zaista u Gracu mnogo stradala. To joj bijaše tim teže podnijeti, što je prije živjela u obilju svega dobra, te nije bila naučena na stradanje. K tomu pridodjoše još duševne muke. Otkako joj u Beč odoše sin Ivan Antun, muž Petar i brat Franjo Krsto, nije o njima čula nikakovih vijesti. Sama se u listu, što ga je 2. siječnja 1671. pisala knezu Lobkowitzu, gorko tuži: „Evo teče već deveti mjesec, što nemam baš ni glasa o mojem ljubljenom suprugu i o jedincu sinu mojem!" Tko zna, što je ljubav, koja veže članove obitelji, taj će lako pojmiti svu onu muku, što ju je trpjela Katarina zbog tolike neizvjesnosti.

Uz to se i sama Katarina nalazila u pravom zatvoru. Pred njenim stanom stražio je kapral sa 13 vojnika, da gradački Nijemci vide, gdje stanuje banica hrvatska. Tolika oružana sila čuva jednu Hrvaticu, pa još k tomu bolesnu ženu! Napokon je i samo ratno vijeće gradačko uvidjelo, da to nema smisla. Zato 18. studenoga 1670. predlaže caru Leopoldu, neka se straža smanji na jednoga kaprala i 6 vojnika, jer da i onako „štajerski staleži ne će plaćati ove straže". U istom dopisu izvješćuje ratno vijeće, da je grofica Katarina Zrinska neprestano i toliko bolesna, da ne može stajati ni na jednoj nozi. Grofica dakle ne će moći radi bolesti putovati iz Graca u Bruck. Ne treba se ipak car bojati, da će grofica uteći, jer stanuje usrijed grada, a dobro je stražena. Ovaj prijedlog ratnoga vijeća odobrio je car otpisom od 26. studenoga, te je onda zbilja smanjena straža pred zatvorom grofice Zrinske.

Sretna bijaše Katarina, dok su ju dvorile hrvatske sluge. Ovi su imali sućuti za gospodaricu svoju. No ratno vijeće gradačko 20. rujna 1670. naloži Horaciju Vilimu Calucciju, neka dosadašnje grofičine sluge otpusti, i zamijeni ih slugama, koji su rodjeni Nijemci. Ova je zamjena bila za Katarinu vrlo neugodna. Dadoše joj posve strane ljude, koji su uz to bili i sami boležljivi, a nitko ih nije htio uredno plaćati. Vrhovno je gospodstvo u kući vodila nekakova ženetina, koja nije Katarinu trpjela. Bijedna velikašica hrvatska morala se danomice svadjati s ovom Njemicom, koja joj je dobacivala najgadnije psovke, a podjedno ju i klevetala pred članovima ratnoga vijeća. Uzalud je Katarina opetovano molila, neka od nje odstrane ovu furiju; nitko nije slušao siromašnu banicu, kojoj je ova Njemica upravo ispijala krv.

Čini se, da je napokon i ratno vijeće u Gracu htjelo, da se riješi grofice Katarine Zrinske. U dopisu od 15. prosinca 1670. javlja ratno vijeće caru Leopoldu, da je Katarina nesnosna i veoma nestrpljiva, pa da se ne slaže sa služkinjom svojom. Najbolje će biti, ako se Katarina odvede u Beč, gdje bi za nju trebalo najmiti posebnu kuću. Uz to treba od grofice odijeliti njezinu kćer, jer ju Katarina zbog oskudice upućuje u svakojake nekrijeposti. Neka se Zora pošalje u bečki samostan Uršulinka, gdje bi se krijeposno odgojila. Trošak za uzdržavanje Katarine i Zore u Beču mogao bi se podmiriti iz prihoda od Zrinskog imanja u Medjumurju.

Na ovo je pismo car Leopold odgovorio 31. prosinca 1670. Car nikako ne može dozvoliti, da se grofica Katarina Zrinska dovede u Beč i ondje nastani. Odobrava pak mnijenje, da Zoru treba odijeliti od majke njene. Neka se mala Zora smjesti u kakvom ženskom samostanu, i to: u Gracu, u Celovcu ili u Steyru.

Medjutim je Katarina Zrinska 2. siječnja 1671. potražila pomoći kod kneza Lobkowitza, koji bijaše tada svemožni ministar na carskom dvoru. Katarina piše Lobkowitzu ovo: „Ja i moja desetgodišnja kćerkica nalazimo se ovdje u Gracu u toli oštrom zatvoru, da k nama ne puštaju nikakvoga čovjeka osim svećenika, koji služi sv. misu. Tako evo ja ne mogu ni s kim razgovarati, da mu otkrijem velike žalosti, što ih moram trpjeti ja, siromašna i bolesna žena. Sve većma uvidjam, da se Njegovo Veličanstvo — milostivi naš gospodin (kralj Leopold) — moralo na nas bijedne crviće veoma rasrditi, kad se niti prijašnji najbolji naši prijatelji ne usudjuju, da mu za nas kažu koju dobru riječ! Sada i mali i veliki imaju nad nama moć. Ovdješnja slavna dvorska komora postavila je sluškinju, koja će nam izdavati nedjeljni novac. Ali ova mi u lice veli, da sam „beštija", te mi dobacuje takove psovke, da ih se ja ne

Mij Groff Zrinszkij Pettar Czeszarszke I kraljeue Suitlosztij komornik, Sumberszke I Zlunszke kraijne veliki Kapitan I Czeszarszke Suitlosztij Generall konjani: :kij &c. Dajemo Naznaijnije vszim komu se pristoij kako Doijdose pred naz nasij verni Podlonikij Rakou :chanj Samoborchanj Barichevchanj I Vrbanczij I Pobla: :senam prike Zuoije Zlase Pravicze I naulaztito od Poko: :ijnoga Gdina nasegha Prededa Gdina Groffa Miklousa Zrinszkoga I nehtismo Pogouorij Lizt nasegha Rechenogha Pokoijnoga Gdina Prededa, Negoijm Ju Nonich Dazmo Pravicze ovakove da v Tijedan Po dua drij Imaijn Zlusitij Z Podvodom kamo Potribno bude Po Jednom Sinirchetu I kada Izdaleka Puta doijdu daijmoze Pocsinka da do Pet Illij sezt dan a kadabi naPonoz neijmaij kamo Poijtij, da ta dua drij Imaijn Visicke Grada Popravlijatij. Dohodak takaijse Vinezhij litnij I Oztalij takaijse vsi Vrbaczionu takaijse vdazij da Imaijn Davatij. I natoijm Dazmo ovij nas Lizt Pod nase Ruke Pizmo I Pechatom Daijse Imamo mij I nas oztanak nije I nihov oztanak vtom obdersatij Datum in Kastello nostro Bossiakovina Dij 4 Julij Anno 1647

Kijsi nasega Gospodina padpisuiemose

Mij. Groff Frankopan Kattarina

KATARINA FRANKOPAN ZRINSKA PODPISUJE ISPRAVU ZA SVOGA SUPRUGA, GROFA PETRA.
(Božjakovina, 4. srpnja 1647.) — Akademijski arhiv u Zagrebu.

*

usudjujem ovdje opetovati iz štovanja prema Vama. Tako bih ja, koja sam i bez toga žalosna i bolesna žena, morala radi njezinoga vrijedjanja zdvojiti, da nemam duševne utjehe. U kući je po danu i po noći radi nje velika galama. Milostivi gospodine vrhovni dvorski meštre! Meni nije moguće, da dulje uzdržim uz nju, jer evo teče već četvrti mjesec, što me ona tako muči. Radi ove sluškinje nemam ni dosta slugu, da me dvore, jer ona je sa svima tako surova, da nitko ne može ostati kod mene u službi. Nemam ni kuhača, ni kuharice, te mi kuha žena onoga kaprala, koji nadzire carsku stražu; no ovoj ne preostaje dovoljno vremena za kuhanje, jer ima dvoje djece. Meni je doista dozvoljeno, da držim kuharicu. Ali sluškinja ne dopušta, da ja uzmem koga; u onoga pako, koga ona hoće, nemam puno povjerenja.

Istoga dana — 2. siječnja 1671. — piše Katarina Zrinska takodjer kralju Leopoldu. Bijedna banica čestita kralju Novu godinu pa mu otkriva nesreću svoju. „Uzeli su mi sve nekretnine i pokretnine, te sam sada ja i moja desetgodišnja kćerka ovdje u Gracu bez odi ela, više mrtve nego li žive". Katarina zaklinje kralja sa 5 rana Isusovih, neka ne dopusti, da do kraja propadnu dvije obitelji (Zrinski i Frankopan), koje su toli dugo i vjerno služile austrijskoj kući.

Ništa nijesu Katarini koristila ni ova pisma. Na hrptu potonjega pisma, koje se čuva u carskom državnom arkivu u Beču, stoji izrična opaska, da kralj nije ni raspravljao o molbi Katarine Zrinske. Bijednoj banici nije uopće nitko odgovarao. Zato smo duboko uvjereni, da ona nije nikada vidjela niti ono dirljivo pismo, što joj ga je 29. travnja 1671. (dakle u oči smrtnoga dana) pisao njezin muž Petar Zrinski. Da je ovo pismo došlo u njene ruke, ne bi se danas nalazilo u Zagrebu, nego u Gracu, gdje je tada boravila Katarina Zrinska, te odakle se više nikada nije vratila u domovinu svoju. Nije nam poznato, kako je Katarini javljena grozna smrt njenoga supruga i brata. Ipak nema dvojbe o tom, da je ona za njihovu mučeničku smrt znala već u svibnju g. 1671.

A kuda će sada s Katarinom Zrinskom? Hoće li ju voditi pred sud kao sudionicu bune? Mletački poslanik kod carskoga dvora u Beču javlja 20. lipnja 1671., da se govori, da će u Beč dovesti Katarinu Zrinsku i groficu Wesselenyi. Sutradan javlja poslanik u Mletke, da se u Beču očekuje grofica Zrinska radi istrage. Nekoliko dana kasnije — 27. lipnja — izvješćuje mletački poslanik, da je Katarina Zrinska zbilja dovedena u Beč, gdje je već protiv nje povedena istraga.

Ipak držimo, da sve ovo nije istina. Katarina Zrinska nije se ni maknula iz Graca, premda je ratno vijeće gradačko još uvijek neumorno nastojalo, da joj gdje drugdje nadje boravište. Tako se vijeće n. pr. 3. lipnja 1671. obratilo na kranjskoga vicedoma grofa Eberharda Leopolda Blagaja, neka bi za Katarinu potražio mjesto u kakvom kranjskom samostanu. Blagaj odgovara ratnomu vijeću, da grofica Zrinska ne bi bila dosta sigurno čuvana u Škofji Loki, niti u Mekinama i u Velesovu. Za nju bi se jedino primjereno mjesto moglo naći u Ljubljani, gdje sestre Klarise dozidavaju i raširuju svoj samostan.

Ratno vijeće doista zamoli Klarise u Ljubljani, neka uzmu Katarinu u svoj samostan. (Tada se ovaj samostan nalazio nasuprot sadašnjega hotela „pri slonu". U nekadašnjem samostanu danas je vojno skladište.) Predstojnica (abatissa) ljubljanskih Klarisa otpisala je ratnomu vijeću, da Katarinu ne može nikako primiti u samostan. Ona se naime boji, da bi Hrvati došli osloboditi svoju banicu, jer „još nije ugasnulo ime Zrinski". Ovaj strah tumači Marija Lukančić, predstojnica Klarisa, doslovce ovako: „Na ljubljanske sajmove dolazi mnogo Hrvata s konjima i sa drugim stvarima. Hrvati bi lako samostan napali, te pomoću ljestava unišli preko zida, pa ne samo odveli groficu, već i drugim opaticama učinili što zla. Oko samostana prebivaju skoro sami radnici, koji nemaju oružja, te nas ne bi mogli ni braniti. Pošto upravo zidjemo, morala sam za zidare otvoriti klauzuru; grofica bi dakle mogla lako i sama uteći, osobito u vrijeme, kada se mi opatice nalazimo na koru. Uz to sam čula govoriti, da je grofica bolesna, te za cijelo ne bi bilo prijatno, ako bi u naš zavod morao dolaziti i liječnik. *Ako grofica uznemiruje cijelo carstvo*, kakav li bi nemir s njom lako prišao u naš tihi samostan, koji bi radi nje sigurno izgubio svoje dobro ime!"

Na ovo pismo odgovorilo je ratno vijeće 29. kolovoza i opet 19. rujna 1671. Ratno vijeće piše grofu Blagaju, neka sestrama Klarisama rastumači, kako sam car Leopold hoće, da Klarise na svaki način primu groficu Zrinsku. Katarina će u samostanu imati samo jednu sobu s jednom posteljom, a obadvije njezine sluškinje opet jednu sobicu s posteljom. Ako Klarisama smetaju ove dvije sluškinje, neka grofici dadu svoje dvije poslužiteljice. Blagaj neka se svakako s Klarisama sporazumije o tom, koliko će one godimice zahtijevati plaće za uzdržavanje grofice Zrinske. „Ne vrijedi izgovor Klarisa, da im samostan stoji izvan mjesta, da ima na dvije strane prosto polje, pa da je oko samostana zid prenizak... Ta opatice imaju oko samostana trostruk zid. Neka se dakle ne opiru carskomu nalogu, da se time ne dokopaju nemilosti careve!" — Ipak je Blagaj uzalud nagovarao Klarise, neka u samostan primu Katarinu

Zrinsku. Opatice odlučno odgovore, da se vole sve iseliti, nego li da groficu uzmu u svoj samostan. Blagaj dojavi to ratnomu vijeću, koje se više nije u toj stvari obraćalo na Klarise.

Jednaki je neuspjeh ratno vijeće doživjelo, kada htjede Katarinu Zrinsku smjestiti u ženski samostan u Mernbergu. Priorica toga samostana — po imenu Marija Suzana — javlja 23. lipnja 1671. ratnomu vijeću, da Katarinu ne može primiti u samostan, jer da nema za nju hrane. Uz to je groficu i pogibeljno držati u Mernbergu, jer se ovo mjesto nalazi na granici Ugarske i Hrvatske, odakle bi mogao doći pokušaj, da groficu oslobode iz zatvora.

Mjeseca rujna 1671. dodje iz Beča u Grac pooštrena zapovijed, neka se Katarina Zrinska stavi u samostan, te neka se od nje odijeli njezina kćerka Zora. Kad je to bilo dojavljeno Katarini, plane ona kao lavica, da brani dijete svoje. Samomu caru Leopoldu piše Katarina 24. rujna 1671. dirljivo pismo, u kome veli i to : ,,Neka mi Vaše Veličanstvo dozvoli, da jedina moja kćerka Zora Veronika, — kao štaka ražalošćene moje starosti, kao utjeha zapuštene udovice, te kao nadglednica moje bolesti, — ne bude od mene rastavljena. Ona će biti odgajana u marljivosti i krijeposti, pa u plemenitim običajima i u ručnim poslovima. Na koncu molim, da uboga moja osoba, koja i bez toga pada k smrti, ne bude kažnjena klauzurom, t. j. zatvorom u samostanu, gdje bi me pratila jedino mržnja, što bi moju dušu samo dovodilo u pogibelj, a moje tijelo u preranu smrt".

Katarina je ovim pismom samo odgodila provedbu carskoga naloga. Mala Zora ostade naime uz majku još pol godine, a onda ju silom otrgnuše iz majčinoga krila. Mjeseca veljače 1672. bude naime Katarina Zrinska stavljena u samostan sestara Dominikanka u Gracu, dočim Zoru otpremiše k Uršulinkama u Celovac. Predstojnica samostana uršulinskoga javila je 15. veljače 1672. ratnomu vijeću u Grac dolazak male Zore Veronike Zrinske. Pismo svoje popratila je riječima: ,,Zora je nešto osjetljiva, pa treba više njege ; ali će se već za nju skrbiti".

Ipak se čini, da je ova skrb bila dosta mala. Tako barem drži njena majka, koja je pomno ispitivala, kako joj živi ljubljena kćerka. Katarina Zrinska piše 16. svibnja 1673. ministru Lobkowitzu list, u kome se tuži, kako dobiva vijesti, da Zora u samostanu ljuto stradava. Uršulinke joj ne dozvoljavaju, da govori s kojim drugim čovjekom, nego li s ispovjednikom. One ju dapače sile, da postane opaticom, protiv čega se Zora postojano brani. Uršulinke ne daju Zori ni odijela, te ona mora nositi poderane haljine.

Lako možemo sebi predstaviti, kakove je boli osjećala Katarina, razmišljajući o sudbini i nesreći roda svoga. Muž joj je mrtav, brat isto tako, a svi ostali članovi obitelji raspršeni na sve strane. Ona je evo u Gracu, najstarija joj kći Jelena u sjevernoj Ugarskoj, srednja kći Judita Petronila u Zagrebu, najmladja Zora u Celovcu, a jedinac sin Ivan Antun u Pragu ! Znala je Katarina, da joj bečki dvor ne će nikada više dozvoliti, da se sastane sa djecom svojom ! Ova pomisao, pa strahota od 30. travnja 1671., te bolest i dosadašnja stradanja, — sve to bijaše uzrokom, da je napokon Katarinu Zrinsku ostavio razum. Poludjela je bijedna banica hrvatska ! Nije se ipak dugo mučila. Već 16. studenoga 1673. uze ju k sebi dragi Bog. Mrtva Katarina bude obučena u bijelo odijelo, kako bijahu odjevene opatice Dominikanke. Tijelo joj pokopaše u Gracu, i to u grobnici ispod crkve sestara Dominikanka. Ondje nadje počivalište velika ova Hrvatica, koja se zadnjih godina života svoga puno napatila. Šteta, što nam se nije sačuvala barem slika njena, da vidimo, kako je izgledala nekadašnja naša literatkinja i diplomatkinja, banica i jadnica !

Zora je preživjela majku svoju. O njoj nam kasnija povijest ne govori ništa, jer je život u samostanskim zidinama tih. Nije nam poznato ni to, kada je Zora umrla. Sigurno je samo to, da je Zora još godine 1683. živjela, pa da je tada bila opatica. To razabiremo iz jedne odluke kralja Leopolda, koja se čuva u arkivu jugoslavenske akademije. Leopold je naime 21. siječnja 1683. odredio, da se iz nekadašnjega frankopanskog imanja Bosiljevo, što ga je zaplijenio kraljev fiskus (t. j. kr. ugarska komora), isplati 21.000 for. banu Nikoli Erdedu, 5.000 for. zagrebačkomu biskupu i kaptolu, a 3.000 forinti ,,obim opaticama, kćerkama pokojnoga grofa Petra Zrinskoga". Jedna od ovih kćeri Petra Zrinskoga svakako je poznata nam Judita Petronila, predstojnica samostana sestara Klarisa u Zagrebu. Druga pak mogla je biti jedino Zora Veronika, jer za Jelenu znamo, da je god. 1683. bila već po drugi put udata (za grofa Mirka Tökölyja). Prema tomu se napokon Zora Zrinska ipak odlučila, da postane redovnicom, premda je kao dijete zazirala od opatica.

Na koncu želimo ogledati, što su tadašnji Hrvati držali o Katarini Zrinskoj. Široki slojevi puka hrvatskoga nijesu dakako shvaćali duhovitu banicu svoju. Narod je o njoj izmislio pripovijest, koja se mjestimice sačuvala sve do danas. U toj pripovijesti okrivljuje narod Katarinu Zrinsku, da je ona izdala svoga muža i brata svoga. No zato je Katarina i pokajala velik svoj grijeh; ona se naime u času zdvojnosti strmoglavila sa prozora grada Ozlja duboko dolje u rijeku Kupu, koja teče ispod grada Zrinskoga !

Narod je dakle Katarinu Zrinsku proglasio izdajicom i samoubojicom! No bolje ju nije častila niti onodobna inteligencija hrvatska. Tako nam barem svjedoči kajkavska pjesma, koju je spjevao nepoznati hrvatski pjesnik. Pjesma nosi naslov: „Plačna pjesma Petra Zrinskoga, kojega je njegova žena Katarina Teržačka — radi svoje ponosite lepote, zbog koje hotila je postati kraljicom, — sa sveta ovoga s vnogim drugovom žalosno spravila". Ovdje ćemo iz pjesme iznijeti one stavke, koje govore o Katarini Zrinskoj.

Gospoda premožna i ostali ljudi,
Sad ćete videti, kak se svet pobludi.
O meštrija vražja, ter zlo dugovanje,
Da to pisat moram, vzelo me je na nje.
Ar šta ne bje čuti od početka sveta,
To nam se pripeti sad ovoga leta:
Kad se je pisalo jezero i šest sto
I sedamdeseto, naj bude prokleto!
Gda se je spravljala nevera velika,
Potamnila jalna toga sveta dika,
Koju rad bi ovdi sada izpisati,
S mojom mlohavostjom sad na prvo dati.

Petra gospodina viteza zebrana,
U vojski junakov dobroga čuvara,
Kojega su predji vsegdar verni bili
(Što je sad sramota, gospodine mili!)
Svetlomu cesaru, kralju i orsagu;
Sad si svoje slavno ime poslal k vragu!
Po nekeh tolnačeh teržec si bil postal,
Želejuć i hlepeć, da bi zmožen ostal.
Tolnačnik Ti biše Katarina Teržački
S pridavkom je velim teržec vsakojački.
Teržila je dosta s vnogem dugovanjem,
Suknom, soljum, s dobrem ino s hmanjem.
Vzela se je sada na kramu veliku,
Želujuć i hlepeć na kraljevsku diku.
Govoreći Tebe: „Serce moje, duša!
Jošće jedno terštvo nek se sad pokuša.
Sanjala sam nočas, da bum još kraljica,
K čemu su prilična — štimam — moja lica.
Pošaljimo knjigu do turskoga cara,
Da smo ostavili našega cesara;
Da nam je hrvatski orsag vas podložen,
Kajti je on jaki i kruto uzmožen.
Naj sim onda dojde Ferenc Bukovački,
Dobar z nami bude i moj brat Teržački,
I naj simo dojde Ferenc Berislavić,
Ki je razdor veren ne listor sad pervić.
Još jeden bit mora s Turovoga polja.
Boltižar Pogledić, to je moja volja.
Ter neka oprave ovo dugovanje,
Za koje im damo Želinsko imanje.
Dva još druga budu hotela imati
Mokrice, Kerestinec, hoćemo im dati.
Za lepa imanja radi idu k caru,
Ostavivši Boga i svu veru staru.
A Juraj Malenić, i on nas je služil,
Če mu kaj ne damo, bude on nas tužil.
Kaj mi, srce moje, jur govoriš na to?"
„Cesargrad manje ostavil sem za to!
Itak onde imam — štimam — negde dvore,
Ter nas onak skupa vse deržati more."
„A kaj pak, ma duša, nam hoće ostati,
Da takvo imanje hoćemo razdati?"
„Ne skerbi se za to i ne plači za nje,
Ar sam nam ostavil Ludbrežko imanje."
„Ne sliša nas nikaj, kako su hodili,
Kako li su s Turci neveru činili,
Kada s Turkov dojde kleti Bukovački,
Vesel tak postane gospodin Teržački,
Ludstvo počne dići suproti cesaru,
Veren se činiti Zrinskomu i caru.
Šetajući hitro v Čakovec do bana,
Gde behu gospoda vu tolnač zebrana,
Da neka previde, bude li kaj s toga,
Što nam car obeća dobroga al zloga.
Našli su se mnogi, ki s Zrinskem su držali,
A na službu caru gotovi su stali.

Dalje govori pjesma o Franji Frankopanu Tržačkom, te kako Nijemci opsijedaju grad Čakovac, pa onda nastavlja o Katarini Zrinskoj ovako:

Kad to Zrinski začul, počne tužen biti,
Ter si počne milo ovo govoriti:
„O prokleta žena, na kaj si me vzela,
Da moram zgubiti grade i ma sela.
Hotelo se Tebe vu kraljestvu biti,
A vu siromaštvo moraš z menom priti.
Siromaha mene jesi vučinila
I sina mojega, koga si rodila,
Kad sam se od Tebe zapeljati pustil.
Bolje, da ga nisi nikad zanosila!
A nesretno vreme, kad si ga dojila!"
Kak sem ja zaslepljen i nesrećen bil,
Kad sem se od Tebe zapelati pustil!
Naj bude prokleti on Tvoj pervi pogled
I za menom tužnim vsaki on Tvoj gled,
S kem si me lukavo toliko mamila,
Dok si me vu ovu nesreću svratila!
A nesretno pervo za me tve mišljenje,
Da nisi imala prot meni smiljenje!
V časti sem bil zmožen, a nut Tvoje ženstvo,
Kak me je na jenput obšanilo merzko.
O nesretna lica i izlična Tvoja,
Kak su počernila svega roda moga!
Da si lepa bila, si se domislila,
I s tum mislju mene jesi zagubila.
O nesretna persa navek bila Tvoja,
Kem otajna volja nije bila moja;
O da bi se tužan njih nigdar ne taknul,
Sada bi se leže ovi tugi maknul!
O nesretna gizda zbog tvojega lica,
Ka me je učinila nevernog skazljivca.
Ti božjega dara vredno nisi znala
Uživat, nego si se Ti vu njem zgizdala.
Kam je naša dika? Kamo preštimanje?
Gde naši odvetki, tolika imanja?
V keh smo se mi dosta puti radovali
I svaku nasladnost u njih uživali.
Htelo se je Tebi vu kraljevstvu biti,
Sad na siromaštvo morala si vziti.

Kam su moji gradi ? Gde su moji slugi ?
Da sad moram biti vu takovoj tugi.
Kamo ma izbrana Ozaljska imanja ?
Kamo plemenita primorska deržanja ?
Kam ljubleni Legrad ? Kam dragi Čakovec ?
Kamo li Verbovec, kamo li Rakovec ?
Kam Božjakovečki hasnoviti kmeti ?
Kamo li Šestine ? Joj, kam ću se deti ?
Kam gospodski konji, pozlatni hintovi ?
Kamo li su moji preobilni lovi ?
Kamo su kopovi, herti izebrani,
Iz vnogeh orsagov ki su dopeljani ?
Kamo kapetani, ki su me dvorili ?
Kamo li vojvode, ki su me služili ?
Kam junačko ime ? Kamo li vitežtvo,
Koje je zaterlo Tve oholo ženstvo ?
Kak Adama Eva jesi me vkanila,
Iz grofa petljara jesi me učinila !"
Počme zatem gospa govoriti milo :
„Ovo je vse ljudsko, kaj je naše bilo.
Mili gospodine, već me ne žalosti,
Da smo siromahi, nami je jur dosti."

Dalje „pjesnik" opisuje, kako su Katarinu zatvorili u Čakovac, pa onda njezino tugovanje nastavlja ovako :

Gospi pak govore, da nikam ne more,
Ar ju vu Čakovcu muškateri dvore.
Zatim počne ona milo tugovati,
V keh se je rodila, dane proklinjati :
„Prokleti je on dan, kad sam se rodila,
I prokleta mati, ka si me dojila !
O nesretna zibka, v koji sem ležala,
Da mi vu njoj mati smert nije zavdala !
O nesretan on dan, v kom hodit sem začela,
Da razbila nisem predi tog si čela !
O nesretni oni, ki su me dvorili,
Da me nisi dvoreć kadgod zadušili.
O nesretna bila navek ma lepota,
Iz ke je izišla velika grehota.
Ja sem tovaruša dragog pogubila,
Vas rod moj i njegov merzko počernila.
O bedasta svaka ona mužka glava,
Koja god prepusti, da ga žena vlada,
Ar će ga pogledom berzo prevariti
I lisičnem svojem delom raztužiti."

Na ove tužbe odgovaraju stražari muškateri :

„Ne tuži se, gospa, nit se ne žalosti,
Da sad imaš tuge i nesreće dosti.
Vidiš hmanj Tve delo, pak zlo ne govori,
Ar si zaslužila, da Ti kervnik dvori."

2. IVAN ANTUN ZRINSKI.

Ivan se rodio godine 1651. Ovo nam kazuje on sam, jer u pismu god 1670. veli, da mu je 19 godina. Nije nam poznato, gdje se Ivan rodio. Ipak će biti vjerojatno, da je svjetlo božje ugledao u Ozlju, gdje bijaše najmilije boravište roditelja njegovih. Ivanov je naime otac Petar bio kapetan žumberački i slunjski, pa je kao takav redovito stanovao u svome gradu Ozlju

Posve je razumljivo, da je Petar Zrinski nastojao, kako bi svomu jedincu podao lijepu i temeljitu naobrazbu. Zato mu je birao izvrsne učitelje, koji će Ivanu oplemeniti dušu i srce, a naobraziti um. Ivana je najprije odgajao svećenik Ivan Smoljanić, vrlo vrijedan i učen Hrvat.

Kad je Smoljanić postao biskupom senjskim, dade Petar svomu sinu za učitelja dra. Marka Forstalla, člana iz reda sv. Augustina. Mladi je Ivan učio filozofiju i humanističke predmete. Osobit je talenat pokazivao za jezike, jer je do 19. godine svoje naučio govoriti i pisati u sedam jezika. Rado je učio i strategiju, jer svi grofovi Zrinski imaju odlične sposobnosti za vojnički stalež.

Kad je Ivanu bilo 10 godina, počeli su njegovi roditelji pregovarati s francuskim kraljem Ljudevitom XIV. Čini se, kao da francuski kralj nije isprvice imao pouzdanja u grofa Petra Zrinskoga. Tražio je naime, da mu Petar pošalje u Pariz svoga sina Ivana kao taoca. Petar bijaše već na to pripravan, te se god. 1664. radilo o tom, da njegov sin nastavi svoje nauke na dvoru kralja Ljudevita XIV. Ipak nije došlo do toga.

Slijedeće godine 1665. započela je Ivanova majka Katarina svoje diplomatske sveze s odličnom kućom kneza Rakoczyja u sjevernoj Ugarskoj. Katarina htjede ovu kneževsku obitelj dovesti u redove urotnika ugarskih i hrvatskih. Za ovu je stvar smatrala najzgodnijom ženidbenu svezu izmedju Zrinskih i Rakocyja. Katarina zasnuje, kako bi svoga jedinca Ivana oženila sa kćerkom kneza Rakoczyja, pa opet svoju kćer Jelenu udala za mladoga Rakoczyja. Njezina se osnova oživotvorila samo djelomice. Jelena se naime 1. ožujka 1666. doista udala za Franju Rakoczyja ; ali od Ivanove ženidbe ne bude ništa.

Mladi Ivan Zrinski nije poznavao tolike osnove, što ih je zasnovala majka njegova. Njemu valjda nijesu bile ni povjeravane tajne roditelja njegovih. To zaključujemo ne samo po mladosti Ivana Zrinskoga, već takodjer po tom, što je Ivan bio skroz odan kralju Leopoldu. Čitavo njegovo biće odiše vjernošću prema kralju, te se ne može nikako razumjeti, da bi Ivan ma i jedan časak sudjelovao u uroti protiv kralja.

Sam Augustinac dr. Forstall drhće za sudbinu mladoga pitomca svoga, čim se otkrila urota oca njegova. Zato 2. travnja 1670. piše iz Beča grofu Petru Zrinskomu, neka Ivana što prije makne iz Čakovca. Svjetuje mu, neka svoga sina pošalje u Beč na dvor kralja Leopolda, ili kamo u inozemstvo, samo da na mladića ne padne niti tračak sumnje, da je sudjelovao u uroti.

Petar Zrinski posluša savjet dra. Forstalla. Na sam uskrsni ponedjeljak 8. travnja 1670. šalje Petar u Beč svoga jedinca, koga nije vidio nikada više. Mladoga je Ivana do štajerskoga Graca pratio Lovro Prinelssen, poručnik dragunske kumpanije bana Petra Zrinskoga. Ivan je 9. travnja stigao u Grac, gdje ga je dočekao dr. Forstall, da ga prati dalje u Beč. Na večer dne 12. travnja stiže Ivan u Beč, te s o. Forstallom odsjedne u samostanu otaca Augustinaca.

Čim je princ Lobkovic doznao za dolazak mladoga Zrinskoga, dade ga potajno i u kasno doba noći zajedno s Forstallom dozvati k sebi. Ivan bude predan pod pasku gradskoga namjesnika. Da mu to nije bilo pravo, jer je bez posla gubio vrijeme, svjedoči pismo, što ga 15. kolovoza 1670. piše iz Beča princu Lobkovicu :

„Ponizno molim Vašu Milost, da mi oprosti, što se usudjujem zanovijetati Vam s ovo malo redaka, pošto prije nijesam nikada imao prilike, da Vam služim. Ne znajući, komu drugomu da se utečem, pa videći, da sam zaboravljen od svih, dolazim, da Vas ponizno zamolim za milost, ne bi li me Vaša Visost uzela u svoju obranu. Teče već peti mjesec, da se ja nalazim u ovom stanju, a uvijek zadržavan riječima i nadama g. gradskoga namjesnika. Sada vidim, da iz dana u dan vrijeme bježi, a bez ikakova uspjeha. Poradi toga molim Vašu Visost, da učini, ne bi li mogao na drugi način trošiti svoje vrijeme, i da ne zaboravim toli beskorisno sve ono, što sam naučio u toliko godina, s tolikim troškovima i s radom, toli nauke koli vježbe, pošto je uvijek glavna težnja moje duše bila i jest, da mogu biti upotrebljen u službi Njeg. Veličanstva Vašega premilostivoga gospodara. Dolazim pred Vašu Visost moleći Vas ponizno, da me uzmete u svoju milost i da me ubrojite medju svoje najniže službenike."

Po savjetu ministara svojih odlučio je kralj Leopold, da će Ivana Antuna Zrinskoga dati iz Beča otpremiti u Prag. Dvorska je komora već 5. rujna 1670. dobila nalog, neka se pobrine za troškove, s kojima će biti skopčana seoba mladoga grofa. Sam pako kralj Leopold javlja komori 17. rujna upute, kako će Ivana odvesti u Prag. Ivana smiju pratiti njegov dvorski (Hofmeister) i još dvije sluge. Na mladoga će grofa paziti na putu dva Isusovca, i to : pater Tomo Grasser, te pater Ivan Wargl. Vozit će se s Ivanom u kočiji. Da bude na putu dostojna prehrana mladoga grofa i njegove pratnje, platiti će dvorska komora 400 forinti za putne troškove.

Tko pozna prilike na bečkom dvoru, lako će sebi moći rastumačiti namjeru carskih ministara. Oni su očito zasnovali, da mladoga grofa Zrinskoga odvedu što dalje od Hrvatske, pa da ga strpaju u kakav samostan, gdje će ostati zatvoren i zaboravljen do vijeka. Naravno da oni toga nijesu priopćili Ivanu Zrinskomu. Njemu su jednostavno rekli, da će poći u Prag zato, da nastavi svoje nauke. No mladi je grof bio bistre glave, te je brzo opazio, kakva mu pogibao prijeti. Čim je dakle doznao, da ga žele preseliti u Prag, odmah Ivan prosvjeduje protiv toga čina. Sačuvalo nam se pismo, što ga je Ivan Antun Zrinski 19. rujna 1670. pisao caru Leopoldu iz Beča. Evo toga pisma :

„Preuzvišeni i premilostivi gospodaru !

Ja sam punoljetan u mojem kraju. Imam svoje godine. Učio sam humanistiku i filozofiju. Ne mogu više učiti, ne ću da se posvetim teologiji, jer nemam zvanja, da budem fratar ni svećenik. Ne trebam više prefekta ni skrbnika (?), ne idem više u konvikt niti u školu. Nijesam ništa sagriješio protiv Vašega carskoga Veličanstva, dapače gorko sam plakao, kad sam čuo takova šuškanja i došao sam veselo pješke i pod zaštitu Vašega ces. Veličanstva, a bio bih pobjegao, da nijesam mogao doći do drugog izlaska. Prosim dakle Vaše ces. Velič., da me upotrijebite za rat i da mi dadete jednu kumpaniju u kojoj pukovniji, ili da me pustite, da naučim viteške vježbe. Lišavaju me mojih slugu, a ja ću uvijek biti u neprekidnom strahu, jer ne mogu da zamislim, zašto ne bih mogao odabrati slugu, koji bi mi bio vjeran. Vaše ces. Velič. vrlo je dobrostivo i milostivo prema nevinima. Mnogo je mladjih od mene u vojništvu, koji ne će prolijevati svoje krvi, kao što ju ja želim proliti za Vaše ces. Veličanstvo. Ja Vam se ponizno preporučam ; i Bog Vas opčuvao."

Mladomu Ivanu Zrinskomu nije pomoglo pismo njegovo. Kralj ne htjede odustati od prvobitne odluke svoje, te Zrinski morade putovati u Prag. Iz Beča je valjda krenuo zadnjih dana mjeseca rujna, te već 27. rujna piše Lobkovicu pismo iz Praga. U tome pismu moli Ivan svemožnoga ministra, neka mu pribavi kakvu carsku službu. Ivan spominje svoje nauke, napose ističe, da govori 7 jezika, i to : hrvatski, talijanski, njemački, španjolski, francuski, latinski i magjarski. Sačuvao se dopis, što ga je češka komora u Pragu 4. listopada 1670. upravila češkoj dvorskoj kancelariji u Pragu. Komora javlja kancelariji, da je primila kraljev nalog od 6. rujna, prema kojemu treba da mladomu grofu Zrinskomu godimice isplaćuje 1500 forinti za nastavak njegovih nauka. Pošto je Ivan Zrinski već stigao u Prag, doznačila je češka komora jednu četvrtinu gornje svote. No komora ne može na sebe preuzeti isplaćivanje čitave odredjene svote. Zato se evo obraća na češku

SMAKNUĆE FRANJE KRSTA FRANKOPANA.
Po savremenoj slici u gradskom muzeju u Bečkom Novom mjestu.

dvorsku kancelariju s molbom, neka bi se pobrinula, da se gdje drugdje nadje pokriće troškova za naukovanje mladoga grofa.

Čini se, da je posredovanje češke dvorske kancelarije imalo uspjeha, ako i ne odmah. Dvorska naime komora u Beču nalaže 27. rujna 1671. dvorskomu blagajniku i kontroloru, neka češkomu dohodarstvenomu uredu pošalju 2000 forinti, kao godišnji prinos za uzdržavanje Ivana Antuna Zrinskoga. Ovu svotu imala je dvorskoj blagajni nadoknaditi ugarska komora.

Dolazak Ivana Antuna Zrinskoga u Prag nije dakle obradovao češku komoru, jer joj se time bez pravoga razloga naprtio znatan izdatak. A kako je istom bilo mladomu grofu, koga su evo turnuli onamo, gdje nije želio boraviti! Ipak on ostaje vjeran i odan kralju Leopoldu, očekujući pomoći od njega. To svjedoči i talijanski pisano pismo, što ga iz Praga 7. listopada 1670. piše Ivan Antun Zrinski caru Leopoldu:

„Preuzvišeni gospodaru!

Pošto sam već prispio u ovo mjesto i smjestio se prema zapovjedima Vašega ces. Veličanstva, dolazim s ovo malo redaka, da ljubim najponiznije ruke, pošto nijesam imao sreće, da to učinim lično, dok sam bio u Beču. Molim Vaše ces. Veličanstvo, da me držite u milosti, da budem, kao što želim, uvršten medju službenike Vašega ces. Veličanstva. Isto tako preporučam Vam najponiznije svoga oca. U ostalom nadam se, da će od Isusovaca, koji su me pratili, biti o meni obaviješteno Vaše Veličanstvo, koje neka Bog opčuva i usreći!“

Slabo je koristilo, što je mladi grof preporučio kralju svoga bijednoga oca. Ban Petar Zrinski izgubio je 30. travnja 1671. život na stratištu kao zločinac veleizdaje! Kako je Ivan doznao za očevu sudbinu, to nam nije nigdje zabilježeno. Gorko li je mladi grof zaplakao, kad je čuo za strašan svršetak ljubljenoga oca svoga! Pa da je time barem sve svršeno! Ali što će biti od majke Ivanove? Valjda je i mladi Zrinski štogod doznao, kako njegovu majku Katarinu i mladjahnu sestricu Zoru vucare po tudjim gradovima. A što će biti od bogatih imanja grofova Zrinskih i knezova Frankopana? Kralj ih je zaplijenio, jer su Petar Zrinski i Franjo Krsto Frankopan bili osudjeni na gubitak posjeda svojih. No valjda ne će kralj Leopold dozvoliti, da mladi grof Ivan Zrinski ostane bez svega! Ta Ivan nije niti najmanje kriv uroti svoga oca i ujaka svoga!

Medjutim je naskoro imao kralj Leopold prilike, da se očituje, u koliko posljedice Petrova zločina prelaze na njegovoga sina Ivana. Staleži vojvodine Štajerske držali su 7. srpnja 1671. svoj sabor u Gracu. Na tome saboru bilo je staležima službeno javljeno, da je grof Petar Zrinski počinio zločin veleizdaje i radi toga izgubio glavu na stratištu. No grofovi Zrinski posjedovahu indigenat (Landmanschaft) u vojvodini Štajerskoj, t. j. oni bijahu uvršteni takodjer u popis štajerskih velikaša, te su kao takovi imali sva prava domaćinstva. Pošto je Petar Zrinski osudom svojom izgubio sve časti i sva prava, nastaje pitanje : da li bi štajerski staleži oduzeli indigenat takodjer mladomu Ivanu Antunu Zrinskomu, kako mu ga oduzeše staleži u dolnjoj Austriji. Pošto se takav primjer nije nikada dogodio u Štajerskoj, moli sabor 7. srpnja tajno ratno vijeće u Gracu, neka bi izdalo pismenu odluku, kako da se sabor ponese u toj stvari.

Tajno ratno vijeće u Gracu nije znalo, što da odgovori saboru. Zato se preko dvorske komore u Beču obrati s ovim pitanjem izravno na samoga cesara Leopolda. Pismeni odgovor cesarev dvorskoj komori uslijedio je 29. kolovoza 1671. Kralj piše od prilike ovako : Ivan Antun Zrinski izgubio je uslijed očeve bune sve časti, pa dosljedno tome takodjer indigenat. No kralj prepušta štajerskim staležima, n e k a č i n e p o v o l j i. Ta i onako je već „s naše strane na (Ivanovu) ocu izvršeno sve ono, što su kao nužno zahtijevale : pravda i opća sigurnost". Dvorska je komora kraljev odgovor 9. rujna 1671. javila štajerskim staležima. Pismo je bilo upravljeno grofu Sigmundu Ferdinandu Trautmansdorfu, kao zemaljskomu kapetanu vojvodine Štajerske. Nije nam poznato, kakvu je odluku stvorio sabor štajerski.

Više nego li to zanima nas pitanje : a kamo će sada s Ivanom Zrinskim ? Kraljevi su ministri drhtali pred pomisli, ne će li jednom Ivan dići bunu, da osveti oca svoga ! Ovaj strah bijaše doduše suvišan, jer je Ivan bio tih i skroman, a kralju svome beskrajno vjeran. Ipak je ministrima nečista savjest govorila, da bi toga mladoga čovjeka trebalo otpremiti u daleki svijet, gdje bi Ivan zaboravio na svoj dom, a isto tako i Hrvati na njega. Ali kamo će s njime ? Tada je u Španjolskoj vladao kralj Karlo II. iz habzburške porodice. Karlova sestra Margareta bijaše udata za kralja Leopolda. Španjolska je dakle bila s Austrijom u dobrom odnošaju. Zato i vidimo španjolske časnike u austrijskoj vojsci, pa i obratno : austrijske časnike u vojsci španjolskoj. Odlični ljudi u našoj domovini poznavahu jezik španjolski. Tako je i mladi Ivan Zrinski uz hrvatski, njemački, latinski, francuski i talijanski dobro naučio takodjer španjolski jezik. U tajnom dvorskom arkivu bečkom čuvaju se dapače i španjolski pisana pisma, što ih je Ivan Zrinski upravljao na kralja Leopolda. Tako je evo mogla na bečkom dvoru niknuti misao, da bi mladoga Ivana trebalo poslati u Španjolsku. Tada je Španjolskoj pripadalo mnogo zemalja u srednjoj i južnoj Americi. Uz to je Španjolska u Evropi držala vojvodinu Milan (Lombardiju), pa kraljevinu Napulj, Siciliju i Sardiniju, dapače i čitavu današnju Belgiju. Ivanu bi se dakle moglo naći posla u velikoj Španjolskoj, gdje bi svojim talentom i junaštvom mogao postići i velike časti.

Na jesen g. 1671. dobio je Ivan Zrinski obavijest, da će ga otpremiti u Španjolsku. Ova ga vijest nije niti najmanje obradovala, već nasuprot duboko potresla. Vidi se to iz pisma, što ga je 18. studenoga 1671. k Pragu pisao dvorskomu kancelaru Hocheru. Doznao sam, — veli Zrinski, — da me kralj namjerava otpremiti u Španjolsku. No ja nikada nijesam izrazio takovu želju. Ja se dapače bojim poći onamo, jer nijesam poznat u onim stranama. Ondje ne bi o mojem domu nitko znao što drugo, nego li za zločin oca moga, što bi mi se dakako neprestano spočitavalo. Zato molim za posredovanje kod kralja, da me ne vodi u Španjolsku. Doznao sam takodjer i to, da se za mene hoće zauzeti izbornik saski. No ja se bojim, da to ne bi kralju bilo po polji.

Valjda se dvorski kancelar Hocher zauzeo za mladoga grofa, jer doista vidimo, da je bečki dvor napustio misao, da Ivana vodi u Španjolsku. Zrinski ostade i nadalje u Pragu, gdje mu takodjer počinje bivati sve nesnosnije. Ivan se 9. ožujka 1672. ponovno obraća na kancelara Hochera s molbom, neka ga zaštiti kod kralja, jer da mu je vrlo zlo u sadanjem položaju. Naročito moli Ivan, neka bi mu kralj podijelio kakvu vojničku službu, jer se i onako uzgajao za časnika po uzoru svih grofova Zrinskih.

Ova je molba ipak donijela uspjeha. Bečki se dvor napokon uvjerio, da mladi Ivan doista ima sposobnosti i volje, da služi kralju svome. Ivan postane časnikom u carskoj vojsci, ali mora i nadalje redovito boraviti u Pragu, samo da bude što dalje od svoje domovine. Da mu je od sada bolje, slutimo već odatle, što kroz 6 godina nema o njemu ni spomena u spisima. Nikomu se ne tuži, jer je zadovoljan, što može služiti kao vojnik. Nadao se, da će vjernom službom ganuti srce kralja Leopolda. Možda će mu kralj vratiti bogatu očevu i majčinu baštinu. Da, i m a j č i n u baštinu ! Dobra i učena majka Ivanova ispustila je 6. studenoga 1673. plemenitu dušu svoju.

Ivan ostade siroče bez oca i majke ! Živjele su još ipak sve tri sestre njegove. Judita i Zora opla-

kivahu u samostanskim zidovima nesreću roda svoga, dočim je treća sestra — Jelena Rakocijeva — snovala osvetu protiv dvora bečkoga. Jelena se veoma zanimala za sudbinu brata svoga. Na proljeće godine 1678. dobije ona vijest, da se Ivan nalazi u dobrome zdravlju, pa da je stekao i milost bečkoga dvora. Kralj ga je imenovao zapovjednikom neke pukovnije. Ivanu je dapače bilo stavljeno u izgled, da će mu se povratiti njegova dobra. Jelena je nato poželjela, da već jednom vidi svoga brata, od koga se nadala, da će održati slavno ime obitelji grofova Zrinskih.

Ova joj se želja naskoro ispunila, jer je mladi Ivan s ostalom carskom vojskom došao u sjevernu Ugarsku. Ondje je naime bijesnio krvav gradjanski rat. Ustadoše manji plemići, — t. zv. „kuruci", — da „spase zlatnu slobodu Ugarske, koju sada tudjin (to će reći Nijemac) gazi nogama". Rat je potrajao više godina, a vodio se vrlo okrutno. Kad bi carski generali uhvatili kojega „kuruca", odmah bi ga objesili. Oko Prešova i Košica bijaše mnogo takovih vješala za „kuruce". No bolje nijesu prolazili ni t. zv. „labanci", t. j. pučke ustaše, koji pomagahu carskoj vojsci. Ove bi opet vješali „kuruci", ako bi ih pohvatali u kakvom okršaju. Ta „kuruci" su pjevali strahovitu pjesmu: „Moraš piti krv njemačku" . . . . .

Ivan Zrinski prispio je početkom srpnja 1678. u Zborovo, gdje se sastao sa svojom sestrom Jelenom. Kasnije se Ivan s jednom četom „labanaca" zaputio iz Pataka prema Munkaču. Veli se, da je upravo tražio boj s „kurucima". On ih doista stigne i napadne kod Vekéna, ali bude potučen, dapače i uhvaćen. „Kuruci" nijesu Ivana Zrinskoga objesili, već ga kao ratnoga zarobljenika odvedoše u Erdelj. Prvo vrijeme proveo je Ivan u velikoj oskudici. No tada se počeo za Ivana brinuti grof Mirko Tököli, vodja svih „kuruca". Tököli se naime zaljubio u Ivanovu sestru Jelenu, koja bijaše tada udovica, jer je Franjo Rakoczy umro još god. 1676. Gledajući u Ivanu budućega šurjaka svoga, izbavi ga iz ruku „čanaglja", te ga uze k sebi. Tököli je s Ivanom postupao veoma lijepo i blago; samo ga je dao budno čuvati po svojim stražama. U pismu, što ga je Tököli koncem veljače god. 1679. pisao Jeleni Rakocijevoj, ističe Tököli, da Ivanu „nastoji učiniti sve po volji obzirom na buduće rodbinstvo milosti njegove".

Ne ćemo pogriješiti, ako izrazimo slutnju, da je Tököli nastojao, ne bi li Ivana Zrinskoga sklonuo, da se priključi „kurucima". Ta lako mu ju mogao prikazati, koliko je zla bečki dvor nanio slavnoj obitelji grofova Zrinskih. Vjerojatno je, da je i Jelena kušala djelovati na Ivana. Ta kako će oni — brat i sestra — stajati u dva posve protivna tabora! Pozitivno pak znademo, da su Ivana od bečkoga dvora odvraćali Qualay (jedan od vodja „kuruca" i Apaffy knez erdeljski. Ali Ivan ostade ipak vjeran kralju svome.

Poslije 7 mjeseci, što ih je sproveo u Erdelju kao ratni zarobljenik, bude Ivan Zrinski pušten na slobodu. Ipak se nije mogao odmah vratiti u Prag, niti je mogao poći na bečki dvor. Porodila se naime strašna kuga, koja je god. 1679. najprije harala po gornjoj i dolnjoj Austriji, pa onda prešla u Češku, gdje je za posljedicu imala krvav seljački ustanak. Ova buna u Češkoj dobro je došla „kurucima". Bečki se naime dvor bojao, da se Magjari ne bi složili sa Česima. Zato sklopi (u ožujku god. 1680.) s Tökölijem primirje, najprije na 6 mjeseci, a poslije na godinu dana. Tököli je imao znatnu vojsku, a novčana ga je podupirao francuski kralj Ljudevit XIV. Ipak je iskreno želio, da se pomiri s kraljem Leopoldom. Ivan Zrinski želio je da bude posrednikom u tome izmirenju. Zato je i poslije svoga oslobodjenja iz ropstva marljivo dopisivao s Tökölijem. No jedno takovo pismo pribavilo je Ivanu velikih neprilika.

Vrativši se naime u Prag, pošalje Ivan Zrinski 3. travnja 1680. grofu Mirku Tököliju šifrirano pismo na latinskom jeziku. Sadržaj toga kobnoga pisma bijaše u kratko ovaj: Ivan javlja Tököliju, da je prije 5 dana prispio u Prag. Prije toga raspravljao je sa generalom Leslieom puna 4 dana o miru, što ga hoće sklopiti grof Tököli. Ivan svjetuje Tököliju, neka se u buduće glede posredovanja u toj stvari obrati na ostrogonskoga nadbiskupa. Ipak je Ivan iz mnijenja generala Lesliea razabrao, da Tököli ne će polučiti mnoge od onih stvari, što ih je Ivanu otkrio. Neka se Tököli ne pouzdaje ni u kralja francuskoga, jer u Beču znadu za sve, pošto je francuski poslanik više sklon miru. U ostalom treba da Tököli oprezno postupa i s nadbiskupom ostrogonskim, jer bi se moglo dogoditi, da Nijemci prevare i samoga nadbiskupa. Ivanu se čini, da će Tököli, ako ostavi buntovnike, osim svojih dobara dobiti još neka imanja, ali ne sva ona, koja on želi.

Ovo pismo nije nikada doprlo u ruke grofa Mirka Tökölija. Ivan nije ni slutio, kako bečki dvor pazi na njega. Njemačke uhode uhvatiše Ivanovo pismo, te je ovo došlo na bečki dvor. Ondje se neprijatelji naši obradovaše, što su tobože našli povoda, da postupaju protiv mladoga grofa Zrinskoga. Ivan bude odmah bačen u zatvor i stavljen pod istragu, jer da je sumnjiv kao veleizdajnik. Tri su razloga toj sumnji: 1. što Ivan dopisuje sa buntovnikom Tökölijem; 2. što dopisivanje vodi šifriranim, a ne

običnim pismom; napokon 3. što Tökölija upozoruje, da bi Nijemci mogli prevariti nadbiskupa ostrogonskoga.

Sreća bijaše za Ivana Zrinskoga, što je istragu protiv njega vodio dvorski kancelar barun Pavao Hocher. Ovaj čovjek bio je naime plemenitiji od mnogih drugih birokrata, pa je od srca žalio mladoga grofa, što je zapao u ovu nepriliku. Sačuvao nam se zapisnik o preslušavanju Ivana Zrinskoga. On je bio preslušan u Pragu 20. svibnja 1680. od 7 do 9 sati prije podne.

Iza obavljenih formalnosti bijaše Ivan zapitan, da li znade, zašto je zatvoren? Ivan odgovori: Mislim zato, što sam pisao list grofu Tököliju u Ugarsku. No list je pisan znanjem generala Lesliea, koji pozna upotrebljene cifre. Ja sam htio generalu pokazati i samo pismo, ali ga ne nadjoh kod kuće. Svoje sam povjerenje kod grofa Tökölija upotrijebio samo na službu Njegova Veličanstva. Uzalud mi je Szalay govorio, da ja ne ću nikada ništa dobiti od Njegova Veličanstva. Nagovarao me je, neka ostanem kod njih (t. j. kod kuruca), te će me oni „akomodirati"; neka ne činim mir, dok ne budem restituiran, t. j. dok mi se ne vrate očinska imanja. I erdeljski knez Apaffy dao mi je poručiti, da će me „akomodirati" na taj način, da ću biti zadovoljan. Ipak ne htjedoh toga primiti, jer želim ostati vjeran Njegovomu Veličanstvu. Francuzi mi takodjer istodobno ponudiše službu, ali ja to odbih s istih razloga. Moje zarobljenje kod ustaša trajalo je 7 mjeseci.

Na pitanje: „Zar ne zna, da nije dozvoljeno dopisivati s neprijateljima?" odgovorio je Ivan ovako: „To se ipak općenito činilo za vrijeme primirja. U ostalom nema u mojemu pismu ništa takvoga, što ne bi bilo poznato ili što bi bilo protiv Njegovoga Veličanstva. Kad bih ja pisao što nevjernoga, ne bih toli jasno potpisao ime svoje. Tököli je prema meni pokazivao povjerenje, jer on bi se rado oženio sestrom mojom. Riječju „decipi", koje upotrijebih u listu, učinih samo nešto prividnoga, da ne izgubim povjerenje Tökölijevo. Pozivam se na Boga, da toga nijesam pisao iz kakove nevjere.

Odmah sutradan 21. svibnja predlaže dvorsko ratno vijeće iz Praga, neka kralj dozvoli, da se Ivan Zrinski pusti iz zatvora, jer se istragom dokazalo, da nije prekršio prisegu vjernosti. Neka mu se oprosti nedozvoljeno dopisivanje s Tökölijem, koga će se u buduće čuvati. Kralj Leopold privoli na to. Ivan bude pušten iz zatvora, a češka komora dobije 3. rujna 1680. nalog, neka mu dalje isplaćuje godišnju rentu od 2.000 forinti.

Početkom godine 1682. odvažio se Ivan Antun Zrinski, te zamoli kralja Leopolda, neka bi mu iz „milosti" povratio baštinu. Povodom ove molbe sastadoše se 10. siječnja 1682. u Beču biskup grof Kolonić, kao predsjednik kr. ugarske komore, i barun Abele, predsjednik dvorske komore. Njima je naime kralj povjerio, da riješe molbenicu mladoga Zrinskoga. Kolonić i Abele podnesu kralju ovaj prijedlog: Ako se podmire svi vjerovnici, ne bi Ivana Zrinskoga dopanuo ni jedan novčić od strane očeve baštine. Jednako ne pripada Ivanu baš ništa niti od strane njegove majke, koja bijaše takodjer „sudionik zločina" (veleizdaje). Kralj dakle nije Ivanu „po pravdi" dužan upravo ništa. Ipak je Ivan dobrim svojim vladanjem zaslužio, da mu se nešto dade „iz milosti". Kolonić i Abele predlažu, neka se Ivanu Zrinskomu dade „otpravnina" u iznosu od 100.000 forinti. Dok mu pak ova svota ne bude isplaćena, neka Ivan dobiva godimice po 5.000 forinti kamata, i to 3.000 for. od ugarske, a 2000 for. od češke komore.

O tom prijedlogu raspravljalo se 18. veljače 1682. na konferenciji, u kojoj sudjelovahu: princ Schwarzenberg, grof Martiniz, Nostiz, Dietrichstein, Stahremberg, Königseg, Schafgotsche, Jörger i barun Abele. Vijeću je prisustvovao i sam kralj Leopold, koji pristade na prijedlog, kako ga podniješe Kolonić i Abele. O tomu zaključku bude nato 27. veljače 1682. poslana obavijest kr. ugarskoj komori i mladomu Zrinskomu.

Držimo, da je Ivan Zrinski — kraj tolikih dotadašnjih neprilika — bio zadovoljan i s takvim riješenjem sudbine svoje. Mučiti ga je mogla jedino dvojba, hoće li mu doista kada biti isplaćena ova „otpravnina". Bečki naime dvor nije ispunjavao baš sva obećanja svoja.

Ivan Zrinski nadao se, da će vjernom svojom službom zadržati milost kraljevu. Bečki mu je dvor povjerio misiju, da vodi pregovore sa grofom Mirkom Tökölijem, budućim svakom svojim. Kralj je već prije toga dao svoju privolu, da Ivanova sestra Jelena podje za grofa Tökölija. Sam Ivan nalazio se mjeseca svibnja 1682. u sjevernoj Ugarskoj. S malim svojim nećakom Franjom Rakocijem podje Ivan do Leleša pred grofa Tökölija. Ivan je kasnije u pratnji kraljevskoga savjetnika Izdencija zatražio od Tökölija, neka mu naznači konačne uvjete, uz koje će se posvema pomiriti sa bečkim dvorom. Tököli je ove uvjete označio, našto se počne spremati za vjenčanje s Jelenom. To bijaše pod konac svibnja 1682., jer Ivana Zrinskoga vidimo 26. svibnja u Levoči otkuda putuje u Beč s posljednjom rezolucijom grofa Tökölija. U društvu Ivana Zrinskoga bijaše u Levoči ne samo Izdenczy, već takodjer i Sazonara, koji se vraćao iz Budima, gdje ga je krasno primio turski vezir, inače prijatelj grofa Tökölija.

Bečki dvor nije htio pristati na uvjete, uz koje bijaše Tököli pripravan, da se primiri. Bez uspjeha ostade sve posredovanje Ivana Zrinskoga. Zadnjiput vidimo ga 23. srpnja 1682. u Košicama, gdje u društvu Sazonare pregovara s magjarskim ustašama.

Kad se grof Mirko Tököli uvjerio, da bečki dvor ne misli iskreno na pomirenje, započne (još ljeti god. 1682.) novi rat s Nijemcima. Tököli je brzo postao gospodarem sjeverne Ugarske. U dalnjem pak ratovanju očekivao je pomoć od sultana turskoga. Leopold se i sam ozbiljno bojao Turaka, jer je koncem god. 1682. isticao vašvarski mir. Uzalud Leopold šalje u Carigrad svoje poslanike, neka obnove vašvarski mir. Sultan zatraži od Leopolda godišnji danak od 500.000 forinti. Dakako da Leopold nije mogao pristati na toli sramotan uvjet. Tako će dakle god. 1683. morati doći do velikoga rata s Turcima.

Na proljeće god. 1683. krene turska vojska iz Drinopolja prema Beču. Veliki vezir Kara Mustafa dodje 7. lipnja 1683. u Osijek sa 250.000 Turaka. Mjesec dana iza toga pobjegne car Leopold iz Beča u Linc. Samo 22.000 vojnika s junačkim grofom Gvidom Stahrembergom ostade u Beču. Turci opkole 17. srpnja Beč sa svih strana. Ne ćemo ovdje opisivati ovu drugu tursku opsadu Beča, koja je trajala skoro dva mjeseca. Dosta nam je spomenuti, da su Turci nemilice pustošili okolicu bečku. Kroz Bečku šumu (Wienerwald) provaljivahu Turci i u zapadni dio Dolnje Austrije. Jedna četa od 4.000 Tatara dopre dapače na svome četovanju 16. kolovoza sve do Melka. Tada se jošte car Leopold nalazio u Lincu. Ondje bijaše upravo sabrao staleže Gornje Austrije, da se posavjetuju o obrani od Turaka. No čim je car doznao, da su Tatari provalili već do Melka, ostavi staleže i pobjegne u Passovu.

SMRT PETRA ZRINSKOGA.

SMRT FRANJE KRSTA FRANKOPANA.

Po savremenom nacrtu C. Otthoffera.

Pisac povijesti gornjoaustrijske veli,[1] da je ove Tatare vodio grof Ivan Antun Zrinski. Nedaleko od rijeke Aniže bijaše Ivan uhvaćen i poslan za carem u Passovu. Car ga dade najprije zatvoriti u Oberhause. Ovdje ostade mladi Zrinski do proljeća god. 1684. To razabiremo iz dopisa, što ga je dvorska komora 25. veljače 1684. upravila češkoj komori.

[1] Kurz: „Geschichte der Landwehre in Oesterreich ob der Enns". Linz, 1811. Svezak I. str. 224.

Dopis kazuje ovo : Car je odlučio, da se grof Ivan Antun Zrinski iz Oberhausa premjesti u tirolsku tvrdju Rattenburg, gdje će do dalnje odredbe ostati u zatvoru. Sredstva za njegovo uzdržavanje imaju se uzeti iz onih 2000 forinti, što ih godimice Zrinskomu daje češka komora. Zato dvorska komora moli češku komoru, neka ovu svotu i u buduće isplaćuje svake godine. Sutradan — 25. veljače 1684. — nalaže dvorska komora dvorskoj blagajni, neka Tobiji pl. Kleblspergu, kapetanu u Rattenburgu, isplati 300 forinti na račun onih 2000 forinti, što ih češka komora ima dati Ivanu Antunu Zrinskomu.

Prema tomu je dakle mladi Zrinski bio okrivljen, da je na četovanju vodio Tatare. Manjkaju nam d o k a z i za istinitost ove krivnje, koja se Ivanu pripisivala. Nama je dapače teško vjerovati, da bi to moglo biti istina. Ta protiv toga govori sav dotadašnji život i rad mladoga Zrinskoga. Ivan bijaše odgojen u strogo kršćanskom duhu, koji mu je branio i svaku pomisao, da vojuje s Turcima protiv kršćana. Uz to vidimo Ivana, da se vazda odlikuje vjernošću prema kralju Leopoldu. Od ove vjernosti ne mogahu ga odvratiti ni ugarski buntovnici, kada se god. 1678. nalazio medju njima kao ratni zarobljenik. Da se Ivan god. 1683. htio iznevjeriti kralju Leopoldu, jamačno bi on otišao k svome svaku Tököliju, koji je tada bio na vrhuncu svoje moći kao ,,knez i regent Ugarske". Tököli bi ga sigurno objeručke primio ; dočim je posve nevjerojatno, da bi ga Turci imenovali vodjom oveće svoje čete (4000 Tatara).

Kako je dakle mladoga Zrinskoga mogla stići takova krivnja ? Držimo, da je to bio plod one tajinstvene politike, kojom se odlikovao bečki dvor u vrijeme cesara Leopolda. Razumijemo, da je bečkomu dvoru bilo neugodno, što uopće i živi pravi sin bana Petra Zrinskoga. Vidjeli smo, kako je bečki dvor više puta pokušao, da se riješi mladoga Zrinskoga. Isprvice ga htjedoše turnuti u samostan, da dijeli sudbinu svojih sestara : Judite i Zore. Poslije namjeravahu, da ga pošalju u daleku Španjolsku. Godine 1680. bacaju ga ni kriva ni dužna u zatvor, te ga muče dugom istragom. Sada im je još nepoćudniji, otkako se njegova sestra Jelena udala za vodju buntovnika ugarskih. Zato upotrijebiše zgodnu priliku, pa izmisliše klevetu, da je Ivan vodio Tatare. Narod je u ovu klevetu lako povjerovao, te bijedni mladić bude unesrećen za čitav svoj život.

Da Ivan Zrinski nije bio kriv ono, što su mu podmetali, pokazuje nam i dalnja sudbina njegova. Ivanov je otac Petar samo spremao bunu, pa ipak ga odsudiše na smrt. Kad bi dakle istina bila, da je Ivan vodio Tatare, ne bi ni on umakao sudbini očevoj. No mi ne vidimo Ivana na stratištu, nego u doživotnom zatvoru. Pa i tu ne postupaju s njime kao s kakvim zločincem, već kao s odličnom osobom, koja ne smije uživati slobodu. Karakteristično je i to, da se ne sačuvaše nikakovi istražni spisi, koji bi dokazivali krivnju Ivanovu. Da je Ivan doista vodio Tatare, opisala bi se istraga o tomu u malim knjižicama, kakve su onda kolale po Evropi o svakom iole važnom dogadjaju. Takve bi knjižice sigurno pobudile veliku senzaciju, jer bi to bilo nešto nečuvena, da jedan Zrinski vodi tursku vojsku, i to upravo Tatare !

Mi dakle ne vjerujemo, da je Ivan Zrinski bačen u tamnicu kao k r i v a c. Naprotiv držimo, da je on puki mučenik imena svoga. Sva mu je krivnja u tome, što je sin Petra Zrinskoga, a brat Jelene Rakoczy-Tökölijeve ! Tako je to uzimala i sama njegova sestra Jelena, koja se prvih godina brinula, da brata svoga oslobodi iz tamnice, u koju je dospio posve nedužan. Evo njenoga pisma, što ga je o tom 10. lipnja 1685. iz Tokaja pisala svomu suprugu Tököliju :

,,Ako toga, — što se Vi brinete oko oslobodjenja siromašnoga moga brata-sužnja, — možda i nije u Vas zaslužio, ipak će se on, ako ga Bog nakon toli mnogih patnja održi na životu, valjda opametiti, pa će (Vam) onda služiti do smrti (svoje) . . . . . Ne bi li bilo dobro, da ja pišem p o l j s k o j k r a l j i c i ? Njezino bi Veličanstvo bilo sredstvo za njegovo oslobodjenje ; i jedna njezina riječ mnogo čini pred drugima. Možda se ponudilo Njezino Veličanstvo ? Ali glede toga ostavljam stvar Vama, dragomu gospodaru srca moga ; znadem, da ćete mu (bratu) biti dobar zagovornik. T o d o b r o z n a d e m, d a p o r a d i m e n e t r p i o n o r o p s t v o, za što neka Bog naplati Njegovomu Veličanstvu (kralju Leopoldu), š t o s e t a k o r a z u m i j e u p r a v d u !"

Bijedni Ivan Zrinski ostade u zatvoru punih 20 godina. Lako je sebi predstaviti, kako mu bijaše teško pri srcu, kad je osjećao, da trpi ni kriv ni dužan. Silovito ga odijeliše od svijeta, u kome ima slobode za svakoga siromaha, samo ne za njega, potomka silnih Frankopana i Zrinskih. Drugim je ljudima dopušteno, da sebi saviju obiteljsko gnijezdo, pa da svomu rodu ostavljaju svoju sliku i priliku. No Ivanu su oteli i ovo prirodno pravo, jer je bečki dvor odlučio, da se Zrinsko stablo mora osušiti ! . . .

Može li biti težih duševnih patnja, nego li ih osjeća nevin u tamnici ? ! . . . . . Ivan je podnio vijesti o katastrofi svoga oca i ujaka, te o smrti ljubljene majčice svoje. Ipak nije bio dosta jak, da snosi i vlastitu nesreću svoju. Ostavio ga njegov um, te Ivan poludi.

Za uzdržavanje bijednoga velikaša hrvatskoga u tamnici rattenburškoj plaćalo se danomice po 1 for. 30 novčića. Isprvice je u tu svrhu doprinosila gornjoaustrijska komora, a kasnije češka komora. Prema sačuvanim računima doprinijela je češka komora u godinama 1685., 1686. i 1687. svega skupa 5000 forinti. Ovaj novac primala je dvorska komora, koja bi opet redovite svote slala Ferdinandu pl. Spunyju, upravitelju tvrdje Rattenburg. Postoji i naročiti spis, kojim je dvorska komora 23. studenoga 1688. naložila dvorskoj blagajni, da ima danomice isplaćivati po 1 for. 30 novč. za uzdržavanje Ivana Zrinskoga.

Dvorska je blagajna do konca godine 1695. poslala u Rattenburg svotu od 6.447 for. 30 novčića, dakle za 1447 for. 30 novč. više, nego li je primila od češke komore. Radi toga je dvorska blagajna molila cara Leopolda, neka joj s vrata skine ovaj teret. I zbilja dobije 13. listopada 1696. gornjoaustrijska komora nalog, da ima odsada ona doprinašati nuždan novac za uzdržavanje grofa Zrinskoga, ,,koji boravi u zatvoru u Rattenburgu ; ova će odredba vrijediti dotle, dok se dvorska komora u Beču ne informira, odakle bi trebalo namiriti trošak za uzdržavanje nesretnoga Zrinskoga.“

Ako i ne rado, ipak se gornjoaustrijska komora morala pokoriti carevu nalogu. Tako je ona do 26. lipnja 1698. za uzdržavanje Zrinskoga isplatila 2.251 for. 23 novčića. Kad je pak i njoj već bio taj teret prevelik, obratila se gornjoaustrijska komora na cara Leopolda, neka ju oslobodi dalnjega plaćanja i povrati spomenute novce. Leopold se tomu pozivu odazvao. Odlukom od 19. kolovoza 1699. nalaže car dvorskoj komori, neka gornjoaustrijskoj komori isplati 2.251 for. 23 novčića. Odsada će Ivana Zrinskoga uzdržavati dvorska komora. Dnevni se izdatak mora povisiti, jer je Zrinski ,,iza mnogo godina pokazivane slaboumnosti ipak došao do priličnog razuma". Ne će dakle više dostajati danomice po 1 for. 30 novč.

Dvorska se komora nije bez prigovora pokorila carevu nalogu. Ona je naročito 6. listopada 1699. zamolila, neka car opomene češku komoru, da i dalje doprinosi za uzdržavanje Ivanovo. Kako se vidi, nesretni je Zrinski za njemačke birokrate predugo živio ! Naši neprijatelji nijesu nikako mogli dočekati smrt posljednjega grofa Zrinskoga ! No car Leopold ne htjede odustati od svoje odluke, već ju ponovi 26. prosinca 1699. s naročitom izjavom, da gornjoaustrijska komora ne može plaćati za grofa Zrinskoga, pošto nije imala nikakove koristi od zaplijenjenih imanja njegovih. Sada se naravno dvorska komora primirila, te je otpisom od 11. siječnja očitovala, da je sporazumna sa dobivenim nalogom.

Ivan Zrinski ostade i nadalje zatvoren u Rattenburgu. Ondje bi valjda i umro, da ga iz Tirolske nije trebalo maknuti zbog t. zv. rata za španjolsko prijestolje. U tome su naime ratu Bavarci vojevali uz Francuze protiv cara Leopolda. Godine 1703. provale Bavarci i Francuzi u Tirolsku. Sada bude Ivan Zrinski otpremljen u štajerski Grac, da ga ne bi carevi neprijatelji oslobodili iz tamnice. Ova seoba Ivanova dogodila se početkom srpnja 1703. No čudne li ironije : u Gracu ne zna više nitko za ime nesretnoga Zrinskoga ! Svi ga nazivaju ,,grof Nikola Zrinski". Ime ,,Nikola" mjesto ,,Ivan" čitamo dapače i u onodobnim carskim pismima. Bečki je dakle dvor budno čuvao tobožnjega zločinca, a pri tom zaboravio na pravo ime njegovo !

U Gracu je postojala t. zv. nutarnjo-austrijska komora. Ona šalje 13. srpnja 1703. caru Leopoldu izvješće, u kome javlja, da je posljednjih dana iz Rattenburga doveden u Grac ,,grof Nikola Zrinski". Komora je Zrinskoga privremeno smjestila u gradačko sirotište. No ovdje ne bijaše Ivan dosta sigurno spremljen. Komora naime veli, da se u Gracu nalaze hrvatski i ugarski djaci, koji bi mogli Zrinskoga osloboditi iz zatvora. Zato je komora dala Ivana premjestiti u Schlossberg, t. j. u tvrdju usred Graca, pa moli cara, neka bi to odobrio. Kapetan Schlossberga dobio je od komore uputu, da za uzdržavanje grofa Zrinskoga smije potrošiti 3 do najviše 4 forinta na tjedan.

Komori je car Leopold odgovorio 21. srpnja 1703. Car prima na znanje sve dosadašnje odredbe nutarnjo-austrijske komore, u koliko se tiču grofa Zrinskoga. Tako neka ostane do dalnje careve odluke. Sa grofom Zrinskim treba tako postupati, da ne bude imao nikakova pravoga uzroka, da se tuži.

Medjutim je nutarnjo-austrijska komora u Gracu 17. srpnja 1703. poslala caru Leopoldu i drugo izvješće. Komora javlja, da grof Josip Rabata, zapovjednik tvrdje Schlossberg, ne može na sebe preuzeti odgovornost, da će Zrinski biti dovoljno čuvan. U tvrdji se naime po iskazu kapetana Gjure Sigismunda pl. Gerteraua nalazi premala posada, koja jedva dostaje za razne straže i za čuvanje ondje utamničenoga francuskoga generala Barbesieuxa. Kada gdjegod u Gracu bukne vatra, mora posada iz Schlossberga poteći u pomoć. Takovom prigodom mogla bi se utamničenima pružiti zgoda za bijeg. Nužno je dakle, da se u Schlossberg povrati barem onih 15 vojnika, koji su prije godinu dana poslani u Trst. Komora nadalje javlja caru Leopoldu, da je grof Zrinski zamolio : 1. da mu se dade sluga za njegovu podvorbu ; 2. da mu se — kada ustreba — pridijeli ispovjednik, liječnik i brijač, napokon 3

da mu se dozvoli, da u nedjelju i na blagdane polazi u crkvu k službi božjoj.

Na ovo je pismo car Leopold odgovorio 23. srpnja 1703. Car nalaže, neka se grofu Zrinskomu dade sve, štogod zatraži. Samo neka se pazi, da sluga, liječnik, ispovjednik i brijač budu pouzdani ljudi, da se ne bude trebalo dvojiti o vjernosti njihovoj. Naročito treba paziti na to, da Zrinski niti prigodom polaska k sv. misi ne bude mogao doći bilo u pismeni bilo u usmeni dogovor sa drugim utamničenicima. Neka se uopće glede Zrinskoga upotrebe sve mjere opreznosti. Cara zanima pitanje: da li je grof Zrinski spomenute zahtjeve stavio usmeno ili pismeno? — Dvorsko ratno vijeće ispitat će, da li je ono 15 gradačkih vojnika još potrebno za posadu u Trstu. Ako nije, vratit će se u Grac; ako pak jest, onda će u Schlossberg privremeno doći drugi pouzdani vojnici.

Kapetan Gerterau javio je 30 srpnja gradačkoj komori, da ne može sa 34 novčića na dan hraniti „tako zdravoga i jakoga čovjeka", kakav je grof Zrinski. On naime „rado i dobro jede, pa jela, koja mu se ne svidjaju, šalje netaknuta natrag". Kapetan spominje, da se u Rattenburgu za hranu grofa Zrinskoga tjedimice trošilo po 6 forinti.

Malo iza toga — 3. kolovoza 1703. — javlja gradačka komora caru Leopoldu, da će sa grofom Zrinskim postupati prema carevoj odluci od 23. srpnja. Pošto je kapetan Gerterau izjavio, da ne može izlaziti sa 4 forinta na tjedan, odredila je komora, da se za uzdržavanje grofa Zrinskoga slobodno upotrijebi tjedimice po 6 forinti. Uz to je komora uputila grofa, neka n a p i š e, što mu manjka.

Zrinski se odazvao tomu pozivu, te je doista vlastoručno u njemačkom jeziku napisao od prilike ovo: „Ja za pravo ne znam, što hoćete, da Vam pišem, jer meni manjkaju mnoge stvari. U taj čas ne pada mi na pamet, čega mi sve treba. Dajte mi škare, da režem nokte i vlasi. Dok sam boravio u Rattenbergu, šišao mi je kosu brijač, dočim sam nokte ja sam rezao nožem. Trebalo bi mi takodjer više košulja, jer sada nemam više nego li tri prave košulje".

Komora ističe u svome izvještaju, da spomenuto pismo grofa Zrinskoga šalje caru kao prilog u izvorniku. Medjutim je komora nabavila za grofa 6 dobrih košulja i jedne škare bez šiljka, pa moli cara, neka bi to odobrio. Pod ovim izvješćem nutarnjo-austrijske komore potpisani su: predsjednik pl. Inzaghi, tajnik Abele, te članovi komore: pl. Webersperg, Conduzi, pl. Kainbach, pl. Prandtegger, Paumann i pl. Khellersperg".

Posve je prirodno, da car Leopold nije mogao ništa imati protiv odredbe gradačke komore, pa je sve ovo odobrio svojim pismom od 14. kolovoza 1703. Komora je i kasnije dala grofa Zrinskoga ispitati, što mu manjka. Isprvice nije htio ništa odgovarati. Istom poslije duže vremena sklonuo ga je kapetan Gerterau, te je Zrinski stavio na papir nekoliko želja. Medju ostalim zatražio je još jedan pokrivač za krevet, jer su nastali hladniji jesenski dani. Za sve, što je uopće za grofa Zrinskoga nabavljeno, isplaćena su 3. studenoga 52 forinta 32 novčića.

Valjda je već tada bio grof Zrinski obolio. Nitko nam nije zabilježio, kakva ga je bolest stigla. Svakako je pak dulje vremena bolovao, kad se za lijekove potrošilo 16 forinti, kako se vidi iz sačuvanoga računa dvorskoga ljekarnika Adama Grienwaldta. Mora pak da je bolest bila teške naravi, kad je skršila jako tijelo grofa Zrinskoga. Bijednik! Bolovao je i umirao u tamnici, daleko od svoga roda i doma!

U noći od 10. na 11. studenoga 1703. bilo je Ivanu Zrinskomu vrlo zlo. Trpio je silne boli, kako kazuje pater Gabrijel, gvardijan kapucinskoga samostana u Gracu. Zrinski se gvardijanu usmeno ispovijedio, a zatim i znakovima pokazivao iskreno kajanje. Iza kako ga je otac Gabrijel odriješio od grijeha, umre Ivan Zrinski 11. studenoga u jutro izmedju 5 i 6 sati. S njime propade zadnji potomak slavne obitelji grofova Zrinskih!

Nutarnjo-austrijska komora u Gracu bojala se još i mrtvoga Ivana Zrinskoga. Nitko nije smio znati, da na Schlossbergu leži grof Zrinski! Ta mogli bi onamo doći hrvatski djaci, da proliju suze nad odrom nevino osudjenoga čovjeka svoga!

Komora je tajila i sprovod Ivana Zrinskoga. Drugi se ljudi pokapaju po danu; samo posljednjega Zrinskoga pokopaše po noći! Sprovod se naime njegov obavio 12. studenoga u 6 sati na večer. O tom šalje komora još iste večeri izvješće caru Leopoldu. Posve suhoparno izvješćuje komora, da je grof Zrinski pokopan u grobnici ispod crkve otaca Dominikanaca. Za grobnicu platila je komora 35 forinti, a za sprovod (kola sa 6 svijeća) plaćeno je 8 for. Povrh toga naredila je komora, neka se za pokoj duše grofa Zrinskoga odsluži 30 svetih misa, što po 20 novčića čini 6 forinti. Komora zaključuje izvješće izrazujući svoju nadu, da nije ništa učinila krivo, pa da će car Leopold sve odobriti.

Car Leopold uzme doista 28. studenoga 1703. na znanje izvješće gradačke komore, pa svoj otpis svršava riječima: „Inmassen nun in Ein- und Anderem schon wohl geschehen ist, als hat es darbei sein Bewenden".

3. JELENA ZRINSKA.

Jelena bijaše najstarija kćerka grofa Petra Zrinskoga i njegove supruge Katarine. Rodila se godine 1643., i to po svoj prilici u gradu Ozlju kod Karlovca, gdje su najradje stanovali roditelji njeni. Jelenu je narav obdarila izvanrednom ljepotom tijela. Ne manje bijaše na glasu i ljepotom duha svoga. Nije nam poznato, gdje je učila Jelena Zrinska. Ipak je sigurno, da su joj roditelji njeni pribavili znatnu naobrazbu. To je zahtijevalo već odlično porijeklo njeno. A ne treba zaboraviti na to, da je roditeljska kuća Jelenina bila upravo ognjište hrvatske prosvjete. Ta evo: u red hrvatskih književnika brojimo Jeleninog oca i majku i ujaka!

Po želji svojih roditelja udala se Jelena 1. ožujka 1666. za kneza Franju R á k ó c z i j a, najbogatijega velikaša ugarskoga. Knezovi Rákóczy bijahu porijeklom Slovaci iz sjeverne Ugarske. Ondje su imali velike posjede u županijama: Sáros, Abauy i Zemplin, a najveće u vinorodnim predjelima oko Tokaja.

Vjenčanje obavilo se velikim sjajem u Makovicama. Ondje bijaše prisutno mnogobrojno plemstvo iz Ugarske, Hrvatske, Poljske, Italije, Španjolske i Francuske. Prisutni bijahu dapače i zastupnici nekih vladara evropskih. Sam papa Aleksander VII. poslao je mladenki na dar nekoliko skupocjenih stvari. Od mletačke republike dobila je Jelena zlatan lanac, vrijedan 800 dukata. Francuski kralj Ljudevit XIV. poslao joj je razne nakite i 4 tisuće dukata u gotovu.

JELENA ZRINSKA.
Po slici u zbirci kneza Esterházya u gradu Fraknó.

Tri predja Franje Rákóczija sjedila su na kneževskom prijestolju u Erdelju. Sigismund Rákóczy bio je iza smrti Stjepana Bočkaja mjeseca veljače god. 1607. uzdignut na čast kneza erdeljskoga. Ove se časti odrekao Sigismund 3. ožujka 1608. na korist Gabrijela Báthora. Kada su pak redomice pomrli

Gabrijel Báthory i Bethlen Gabor, postade god. 1630. erdeljskim knezom Gjuro I. Rákóczy, sin Sigismundov. Gjuro je sudjelovao u tridesetgodišnjem ratu, koji se u Evropi (god. 1618.—1648.) vodio protiv kuće habzburške. Mirom u Lincu god. 1645. prisilio je Gjuro kralja Ferdinanda III., da mu je odstupio 7 ugarskih županija. Istom prigodom steče Gjuro za se i za potomke svoje naslov: „državni knez." Njegov sin Gjuro II. Rákóczy naslijedio ga je na prijestolju erdeljskom. Sultan Muhamed IV. imenuje ga dapače upraviteljem Vlaške i Moldavske, t. j. današnje Rumunjske. No kad se Gjuro zamjerio sultanu turskomu, izgubi on god. 1657. ne samo Rumunjsku, već takodjer i Erdelj. Radi toga nastade u Erdelju gradjanski rat. U bitci kod Szamosfalve 22. svibnja 1660. dopade Gjuro II. Rákóczy smrtnih rana, od kojih umre 6. lipnja 1660. u Velikom Varadinu. Iza njega ostade jedini mu sin Franjo. Pošto je Franji bilo jedva 15 godina, brinula se za njega bogata njegova majka Sofija Báthory. Ova žena prijedje sada na katoličku vjeru, te uze raditi protiv ugarskih evangelika (protestanata), pristajući uz bečki dvor.

Jelena Zrinska dobila je zadaću, da svoga muža privede u kolo ugarskih i hrvatskih nezadovoljnika. Franjo Rákóczy bijaše dvije godine mladji od Jelene, koju je u svemu slušao. No zato Jelena nadje veliki otpor kod svoje svekrve Sofije Báthory, koja je vjerno stajala uz kralja Leopolda I. Ipak podje Jeleni za rukom, te je ona svoga muža nagovorila na savez s Petrom Zrinskim protiv dvora bečkoga. Da je upravo Jelena bila jedan od pokretača bune u sjevernoj Ugarskoj, svjedoče nam njezina dva hrvatska pisma, koja se čuvaju u tajnom carskom arkivu u Beču. Jelena je obadva pisma napisala 20. travnja 1670., dakle onda, kad je Petar Zrinski već napustio bunu, te se zaputio u Beč, što dakako jošte nije bilo poznato kćeri njegovoj.

Ocu svome piše Jelena ovako: „Moja ponizna i pokorna služba da je Vašemu Gospodstvu v milošću preporučena kak mojemu dragomu i milostivomu gospodinu ocu. Nisam mogla prepustiti, da bi ne bila Vaše Gospodstvo s ovim mojim malim listom ne pohodila, želeći znati za Vašega Gospodstva dobro zdravlje, koji glas bi me iz srca razveselil, da bi kakove dobre glase čula za Vaše Gospodstvo i za nas. J e s m o l i k u h a n i i l i p e č e n i ? Ali v kakovom redu smo, da bi se znali deržati ? A ovako ni glasa ne znamo za Vaše Gospodstvo, kadi ste. Ovde je tuliko zlih i dobrih glasov za Vaše Gospodstvo ! Ne znam jur, kaj mi verovati. Ar se vse v to ufam, da bi Vaše Gospodstvo meni ili momu gospodinu (suprugu) dali na znanje, da bi kaj takovoga bilo. Zato prosim Vaše Gospodstvo za Boga, da bi gušćekrat obznanivali. Zač ovi ljudi listor od moga gospodina pitaju, kakove glase za Vaše Gospodstvo ; a mi ravno toliko znamo, kot i oni oće znati. Stoga Vaše Gospodstvo drugo ništar, nego s tim gospodin Bog zdravo i veselo derži na vnogo dobrih i srićnih let. I ostajem Vašega Gospodstva ponizna i nevridna kći, pokorna i službenica do groba Zriny Ilona. Datum Szerench, dan 20. aprila 1670."

Majci svojoj Katarini piše Jelena istoga dana ovo pismo : „Moja ponizna i pokorna služba da je Vašemu Gospodstvu v milošću preporučena kot mojoj dragoj i milostivnoj gospi majki. Nisam mogla prepustiti, da bi ne bila Vašemu Gospodstvu pisala i z mojim malim listom ne pohodila, želeći znati za Vašega Gospodstva dobro zdravlje. Moja draga gospa majka, m i s m o o v d e n a š a d u g o v a n j a n a p r e v z e l i p o z a p o v i d i m o g a d r a g o g a g o s p o d i n a o c a. I mi smo vsi v dobrom redu ; samo to nam je, da nikakovoga glasa ne čujemo od Vašega Gospodstva ni od gospodina oca njih gospodstva. Da bi listor to znali, k a k s u t a m o s i l n i m c a r o m (t u r s k i m) d o k o n č a n a d u g o v a n j a, tako bi nam naše dugovanje vse po žnori išlo po našem kontenta. Ali ovak, kada ne znamo se česa deržati, tako v n o g o l j u d i i v o l j u z g u b e. Zato prosim V. G. za Boga, da bi kaj najberže nam na znanje dali po našem človiku, ki je tamo pri Vašemu Gospodstvu. Drugo ništar nego s tim se Vašemu Gospodstvu v milošću preporučam i ostajem V. G. ponizna i pokorna kći i službenica do groba moga Zriny Ilona. Datum Szerench 20. aprila 1670."

Kad se u gornjoj Ugarskoj pročulo, da su Petar Zrinski i Franjo Krsto Frankopan zatvoreni u Beču, porodi se pravi ustanak. Lukavim načinom zarobi Franjo Rákóczy u Tokaju carskoga generala Rüdigera Starhemberga i još deset časnika. Rákóczy poruči kralju Leopoldu, da će sa generalom i s njegovom pratnjom postupati onako, kako se (u Beču) bude postupalo sa grofom Zrinskim.

Rákóczy htjede se domoći velikoga blaga, što ga je njegova majka Sofija Báthory čuvala u Munkaču. U to ime dodje on s vojskom svojom pred Munkač. No majka njegova bijaše odlučna protivnica svake bune protiv kralja, jer je još uvijek vjerno pristajala uz bečki dvor. Kako nije poznavala nikakove šale, poruči Sofija rodjenomu sinu svome, da će na njegovu vojsku pucati iz topova, ako se usudi udariti na Munkač.

Bečki je dvor znao Petra Zrinskoga upotrijebiti kao sredstvo za umirenje sjeverne Ugarske. Petar je morao napisati dva lista : jedan svojoj kćeri Jeleni, a drugi svomu zetu Franji Rákóciju. On ih obo-

jicu lijepo moli, neka odustanu od bune i neka se pokore kralju. Na poziv tasta svoga odgovara Franjo Rákóczy, da se podvrgava kralju Leopoldu, komu obećaje vjernost ; ali generala Starhemberga ne može nikako izručiti. Ipak je kasnije Franjo po želji Petra Zrinskoga pustio na slobodu generala Starhemberga, a kralja Leopolda zamolio za oprost.

Bila je pogibelj, da će sada bečki dvor uhvatiti Franju Rákóczija i staviti ga radi veleizdaje pred sud. Uzalud je za mladoga Franju molio sam ostrogonski nadbiskup Szelepcsényi. Carska je vojska prodirala u sjevernu Ugarsku, te se približavala gradu Košicama, gdje bijaše središte magjarskih buntovnika. Sada se za sudbinu sina svoga uplašila Sofija Báthory. Odlučna ova žena dade sama svoga sina uhvatiti, pa ga onda predade generalima carske vojske. Njima izruči takodjer sve Rákóczijeve tvrdje i gradove izuzev jedino Munkač. Time je Sofija spasila sina svoga. Bečki dvor oprosti Franji Rákócziju upravo zato, što je njegova majka toli junački osujetila bunu u sjevernoj Ugarskoj. Ipak je Rákóczy morao platiti globu u iznosu od 350.000 forinti. Uz to mu je kraljevska komora oduzela sva imanja u trenčinskoj županiji. Carska pak vojska ostade i nadalje kao posada u Rákóczijevim tvrdjama.

Tako se eto Franjo Rákóczy domogao slobode, dočim su drugi kolovodje bune (Petar Zrinski, Franjo Krsto Frankopan i Franjo Nádasdy) zaglavili na stratištu.

Bečki je dvor godine 1670. i 1671. ljuto progonio magjarske buntovnike u sjevernoj Ugarskoj. Većina ih pobježe u Erdelj, gdje bijahu lijepo primljeni od kneza Apaffyja i od magjarskih velikaša, medju kojima se isticao knežev rodjak grof Mihajlo Teleki. General Spankau, zapovjednik carske vojske u sjevernoj Ugarskoj, dade zatvarati luteranske crkve i škole. Istodobno tjerala je stara kneginja Sofija Báthory protestantske propovjednike i učitelje sa svojih imanja, u čem su ju slijedili takodjer grofovi Batthyány i Kery.

Kada za ovo doznaše magjarski bjegunci, odluče, da će se vratiti u sjevernu Ugarsku, te ondje obnoviti bunu protiv kralja Leopolda I. I doista koncem kolovoza 1672. prijedju iz Erdelja u Ugarsku plemići : Pavao Vesselényi, Stjepan Petróczy, Matija Szuhay, Pavao Szepesy, Gabrijel Kende, Franjo Ispány i Nikola Forgách. Sa sobom su iz Erdelja poveli samo 800 konjanika. No zato im turski paša iz Velikog Varadina pošalje u pomoć 500 Turaka. Uz to se ustašama pridruže t. zv. hajduci, te se pod ustaškim zastavama naskoro borilo 15.000 ljudi. To bijahu većinom protestanti ; od katolika stupiše medju ustaše samo oni, kojima se na žao dalo, što bečki dvor gazi stari ustav ugarski i slobodu Ugarske. Ustaše počnu sebe nazivati „k u r u c i", što će reći „križari." Njihovi pak protivnici, koji pristajahu uz bečki dvor, dobiše posprdno ime „l a b a n c i". Jedno i drugo od ovih imena krvavim je slovima zabilježeno u povijesti Ugarske. Borba naime izmedju „kuruca", i „labanaca" trajala je punih 40 godina !

Magjarske ustaše računahu za stalno, da će im se pridružiti Franjo Rákóczy. Kada on toga ne htjede učiniti dobre volje, udare ustaše na njegova imanja. Rákóczy uteče u tvrdju Regec, gdje su ga ustaše opsijedali, ne bi li ga tako prisilili, da im se pridruži. No Rákóczy odbije sva njihova nagovaranja, te ostade kralju vjeran sve do smrti svoje. Umro je pak već 4. srpnja 1676., dakle jedva u 31. godini života svoga. Iza sebe ostavi kćerku Julijanu Barbaru od 4 godine i sinčića Franju, koji je navršio tek 3 mjeseca. Za ovu djecu brinut će se njihova majka Jelena Zrinska i baka im Sofija Báthory.

Više puta zadesio je magjarske ustaše težak poraz od carske vojske. U takvom slučaju pobjegli bi vodje na tursko zemljište, ponajviše u Jegru ili u Debrecin, da za kratko vrijeme obnove rat s Austrijancima. Obično je vojna trajala od proljeća do jeseni, dočim se onda po zimi počivalo. Narod je da-

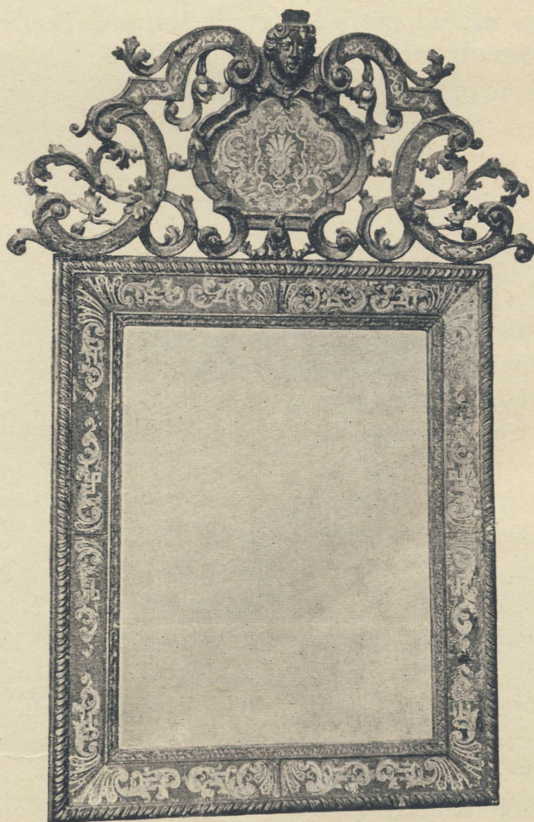

ZRCALO JELENE ZRINSKE.

*

kako stradao i od ,,kuruca" i od ,,labanaca", jer su mu i jedni i drugi otimali žito iz hambara, vino iz pivnice, a stoku iz stajâ. Kao što u svakom gradjanskom ratu, tako se i u ovom postupalo veoma krvoločno, jer su ,,kuruci" nastojali, da zatru ,,labance", a ovi opet zatirahu ,,kuruce".

Carsku je vojsku isprvice vodio general Karlo Strasoldo, zatim okrutni Kopp, a od godine 1678. grof Wrbna. Ustašama pak zapovijedao je najprije Pavao Vesselényi, a kasnije grof Mihajlo Teleki. Mnogo je ustaše magjarske novcem pomagao francuski kralj Ljudevit XIV., koji je od god. 1674. do god. 1678. vodio na Rajni velik rat s kraljem Leopoldom I. Neko vrijeme dobivahu ustaše vojničke pomoći takodjer iz Poljske.

Za dugih ratova opetovano stradahu imanja kneza Rákózcija, jer se ustašama ne htjedoše priključiti ni Jelena Zrinska ni Sofija Báthory. Tako su ,,kuruci" god. 1675. opustošili Sofijina imanja u županiji bereškoj, a na jesen god. 1676. i 1677. Rákóczijeve vinograde na Hegjalu. Višeput se dogodilo, da su magjarske ustaše osvojili velik dio sjeverne Ugarske i zauzeli tvrde gradove. Pri tom nastojahu, da se domognu i Munkača, koji je gospodovao nad prostranom okolicom svojom. No u Munkaču stanovala je Sofija Báthory, koja se ,,kurucima" snažno opirala. Tako je i sam Pavao Vesselényi na jesen god. 1677. uzalud opsijedao tvrdi Munkač. Stara je Báthorica ustrajno grad branila, dapače i s posadom svojom provaljivala iz Munkača. Zato se Vesselényi morao neobavljena posla vratiti u zimske stanove oko Debrecina.

Mjeseca kolovoza god. 1678. odreče se grof Mihajlo Teleki zapovjedništva nad ustaškom vojskom. Sada su ,,kuruci" vodjom svojim izabrali Mirka T ö k ö l i j a iz Erdelja. Tököli bijaše već tada smrtno zaljubljen u Jelenu Zrinsku, koju će kasnije uzeti i za ženu svoju. Vrijedno je dakle, da ogledamo obitelj, iz koje potječe drugi muž Jelene Zrinske.

Sebastijan Tököli, pradjed Mirkov, bijaše polovicom 16. vijeka trgovac konja. Stekavši trgovinom veliko bogatstvo, kupio je Sebastijan Tököli godine 1579. imanja Käsmark i Savnik. Po svojoj pak supruzi Suzani Dóczy dodje Tököli u rodbinsku svezu s odličnim obiteljima Batthyány, Nádasdy i Forgács. Kad je carska vojska god. 1598. Turcima preotela grad Gjur, odlikovao se Tököli tako, da mu je kralj Rudolf II. podijelio barunski naslov. Tako je evo Sebastijan Tököli udario zametak nove ugarske velikaške porodice. Njegov sin Stjepan oženio se iz obitelji Thurzó. Premda bijaše poput oca svoga protestant, ipak se Stjepan ne htjede pridružiti Bethlenu. On otade kralju Ferdinandu II. vjeran još i onda, kada mu ustaše opliniješe i oteše imanje Bodrog-Keresztur. No zato je njegov sin Stjepan II. dobio od kralja naslov grofa, te postade velikim nasljednim županom od Arve. Stjepan Tököli bijaše veoma bogat. Od svojih imanja Savnik, Arva, Likava i Rosenberg dobivao je godimice do 100.000 talira prihoda, dočim se tada već Käsmark otkupio i postao kraljevskim slobodnim gradom.

Stjepan Tököli oženio se s udovicom Marijom Gyulaffy, rodjenom Bethlen, te je po njoj dobio takodjer velika imanja u Erdelju. Stjepan je znatnim novčanim svotama podupirao Vesselényija i Nádasdija u njihovoj borbi protiv Beča. Radi toga bude i on god. 1670. osumnjičen kao buntovnik. Pavao Eszterházy, veliki kapetan u sjevero-zapadnoj Ugarskoj, dobije na jesen god. 1670. nalog, da udari na Stjepana Tökölija. Ovaj pošalje svoga jedinca sina Mirka u Likavu, dočim se sam sa dvije kćeri zatvori u tvrdju Arvu. Pavao Eszterházy dodje 20. studenoga 1670. pred Arvu, da ju opsijeda. No već treći dan umre Stjepan Tököli, našto njegove kćeri predadu tvrdju. Mirku bijaše tada jedva 13 godina.

Napustivši svoja imanja u sjevernoj Ugarskoj, pobjegne Mirko Tököli u Erdelj. Ondje ga uzgajahu: Petar Fajgel i Danijel Absalon Lilienberg. Brzo je Mirko Tököli razvio odlične sposobnosti uma svoga. Time, pa i bogatstvom i rodoljubljem svojim vinuo se Mirko još kao mladić do velikoga ugleda. Na čelu nekoliko stotina vojnika, što ih je sabrao na svojim imanjima, sudjelovao je Mirko god. 1678. na vojni protiv ,,labanaca". Junački zauze Mirko na toj vojni tvrdju Huszt, glavno mjesto imanja, što ga je u Marmarošu zapalo smrću njegovoga ujaka Franje Rhedeja.

Postavši u kolovozu god. 1678. vrhovnim vodjom ustaša magjarskih, brzo je Tököli pokazao sjajan vojnički talenat. Vatrenim pozivom sakupi oko sebe do 20.000 oduševljenih borilaca za neodvisnost Ugarske. Carski generali: Wrbna, Leslie i Dünewald budu poraženi, a Mirko Tököli zaposjedne očinska imanja: Arvu, Likavu i Rosenberg. On dapače provali u rudarske gradove, te redomice zauze: Ščavnicu, Kremnicu, Levu i Altschl. U rudarskim gradovima zaplijeni Tököli 180.000 dukata zlata i još veću količinu srebra. Od zlata i srebra dade on kovati novce, koji su na jednoj strani nosili natpis: ,,Tököli Princeps, partium Hungariae Dominus", a na drugoj strani: ,,Ludovicus XIV. Galliae Rex. Defensor Hungariae."

Osvajajući sjevernu Ugarsku, dopre Mirko Tököli takodjer pred grad Munkač. Sofija Báthory pošalje mu u susret svoje čete; ali ih Tököli svlada i natjera u tvrdju, koju onda počne opsijedati. Stara Báthorica

bijaše već u strahu, da će Munkač ovaj put pasti, jer se Tököli spremao za juriš na tvrdju. Zato ju silno obraduje, kad joj Tököli ponudi mir uz uvjet, da mu za ženu dade Jelenu Zrinsku, udovicu sina svoga. Sofija Báthory izjavi, da ona sa svoje strane pristaje na ovu pogodbu ; ali rukom svoje snahe ne smije raspolagati bez privole bečkoga dvora. Obećavši mu jošte, da će se u to ime sama obratiti na Leopolda, skloni Sofija svoga protivnika, te je napustio opsadu i vratio se u Erdelj.

Medjutim je bečki dvor odmah iza prvih triumfa Tökölijevih pomišljao na to, da se pomiri s magjarskim ustašama. U tu svrhu dobije ostrogonski nadbiskup Szelepcsényi od kralja nalog, neka ispita, pod kojim bi uvjetima ustaše položili oružje. Tada je u Beč otišao Pavao Szalay, pa u ime ustaša donese ove zahtjeve : 1. Općenita amnestija. 2. Povratak zaplijenjenih imanja. 3. Izbor palatina, koji se još nije obavio od god. 1667., kad je umro Vesselényi. 4. Povratak ustava ugarskoga. 5. Zakonito uredjenje slobode vjeroispovijedanja za protestante. Napokon 6. izgon Isusovaca iz Ugarske.

Povodom ovih pregovora dodje pod konac godine 1678. izmedju ,,kuruca" i ,,labanaca" do primirja, koje će potrajati do konca veljače 1679. Kralj Leopold ne htjede odmah odgovoriti na postavljene mu uvjete, jer je upravo pregovarao o miru s Ljudevitom XIV. Ovaj mir bio je istom 5. veljače 1679. u Nimwegenu definitivno ugovoren, i to tako, da je francuski kralj ustaše magjarske prepustio njihovoj sudbini. Sada će dakle bečki dvor moći na bojište u sjevernoj Ugarskoj baciti sve čete svoje s rijeke Rajne. Dosljedno tomu ne će trebati prihvatiti uvjete, kakove mu staviše buntovnici magjarski.

Medjutim je i onako u taboru ustaša magjarskih buknuo raskol. Tököli bijaše naime zaručen s lijepom kćerkom grofa Mihajla Telekija, koja je ostala mlada udovica iza smrti kneza Nikole Apaffyja. No Tököli nije ljubio udovicu Apaffyjevu, nego udovicu Rákóczijevu. Čim se dakle u Erdelj vratio ispred Munkača s obećanjem, da će dobiti ruku Jelene Zrinske, opozove Tököli svoje zaruke sa kćerkom Telekijevom, te joj vrati zaručni prsten. Naravno da se Tököli radi toga ljuto zamjerio grofu Telekiju, koji je to smatrao teškom uvredom. Ipak se Teleki isprvice nadao, da će se Tököli predomisliti ; jer ako i bijaše Jelena Zrinska na glasu ljepotica, ipak je ona bila za 14 godina starija od Tökölija.

No sve uzalud. Po svome poslaniku Pavlu Szalayu zamoli Tököli u veljači god. 1679. kralja Leopolda, neka mu dozvoli vjenčanje s Jelenom Zrinskom. Za protuuslogu obećaje Tököli, da će on sam položiti oružje, pa i druge ustaše sklonuti, da učine to isto. O tomu su u Šoprunu raspravljali kraljevi punomoćnici : Szelepcsényi, Nostitz i Schwarzenberg. Oni se izjaviše protiv ove ženidbe, jer bi tako Tököli barem privremeno (t. j. do punoljetnosti Jeleninog sina Franje Rákóczija) došao u posjed ogromnih imanja Rákóczijevih, te bi onda bio prejak i pogibeljan dvoru bečkomu. Zato su punomoćnici zatražili, neka se Tököli prije pokori kralju Leopoldu, te neka prijedje na katoličku vjeru, a onda će se istom moći vjenčati s Jelenom Zrinskom.

Pošto kralj nije pristao niti na druge uvjete, što ih postaviše ustaše magjarske, ponovio se gradjanski rat na proljeće god. 1679. Po čitavoj gornjoj Ugarskoj — od rijeke Vaga sve do granice Erdelja — krvarile su čete ,,kuruca" i ,,labanaca", paleći sela, a pustošeći polja i vinograde. Uz to je upravo ove godine bijesnila strahovita kuga, od koje pogibe mnogo tisuća ljudi.

Velika bijeda prisili i ,,kuruce" i ,,labance", da su opet pomišljali na mir, jer se vidjelo, da ratovanje ne donosi nikakova uspjeha. Primirje bude ugovoreno do Duhova god. 1680. Za to vrijeme sastadoše se pouzdanici ustaša dvaput s punomoćnicima kralja

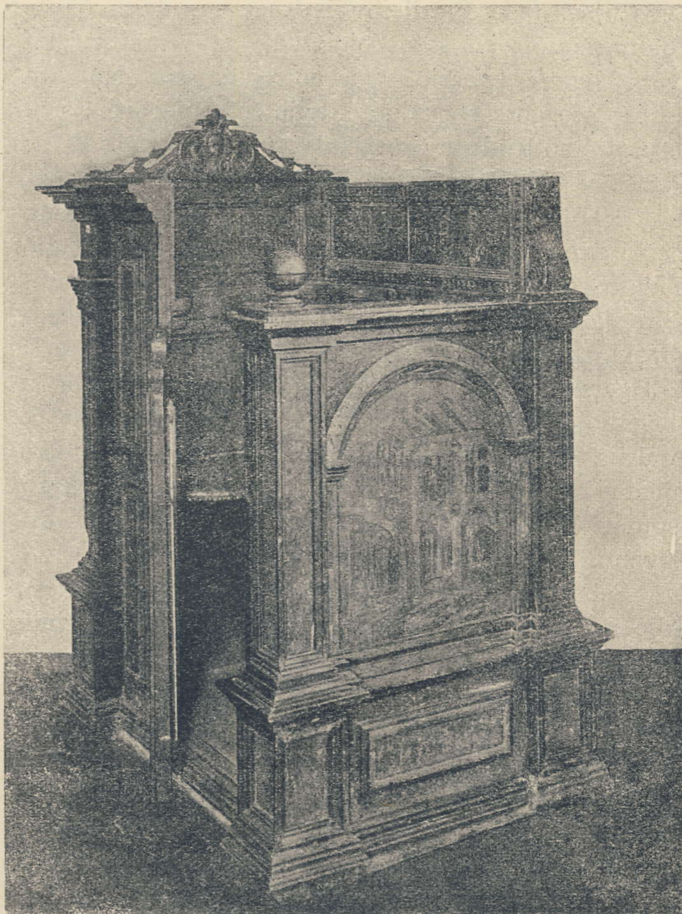

KLECALO JELENE ZRINSKE.

Leopolda. Prviput (28. ožujka 1680.) pregovaralo se u Trnavi, gdje su kralja zastupali Adam Forgacs i Pavao Eszterházy. Ovdje zatraže ustaše medju ostalim uvjetima takodjer slobodu protestantskoga vjeroispovijedanja, pa da se protestantima povrate otete crkve, župe, škole i zaklade. Tomu se usprotivio bečki dvor, jer ministri kralja Leopolda bijahu uopće protivnici svake slobode. Drugiput je s ustašama pregovarao general Caprara, vrhovni zapovjednik carske vojske u sjevernoj Ugarskoj. Caprara dodje 17. svibnja 1680. u Levoču, ali dobije od ministara takve instrukcije, koje su onemogućile nagodbu s ustašama.

Sada bukne na novo gradjanski rat. Vješti grof Tököli zamisli smionu osnovu, kako bi kralju Leopoldu pripravio neprilike u vlastitoj zemlji njegovoj. Zato pošalje jednu četu pod vodstvom Mirka Balasse u Moravsku, gdje je narod digao bunu radi nesnosnih poreza. Drugu pak četu povede Tökölijev prijatelj i rodjak Petróczy u Slesku s namjerom, da uspiri ustanak medju sleskim protestantima, koji su takodjer trpjeli progone od bečkoga dvora. Sam Tököli na čelu 800 ,,kuruca" počne osvajati gornju Ugarsku. Najprije (26. kolovoza) zauze grad Käsmark, zatim Levoču, a onda Bardjejov i druga mjesta u županijama šipuškoj i šaroškoj. Ovdje je Tököli vojsku svoju bogato opskrbio svima potrepštinama. No zato ne uspješe gore spomenute dvije čete njegove. Prvu je protjerao Rüdiger Starhemberg, zapovjednik Beča; Petróczy pak bude potučen u klancu kod Jablunke.

Tako je evo i opet prolazila jedna krvava godina. Bečki dvor zaželje mir s Magjarima, jer mu je prijetio novi rat s Ljudevitom XIV., koji je t. zv. reunijskim komorama otimao gradove njemačke. Ostrogonski nadbiskup Szelepcsényi, kao kraljev namjesnik u Ugarskoj, dobije punomoć, da uspostavi mir u sjevernoj Ugarskoj. Pregovore s ustašama vodit će Andrija Sebestyén, naslovni biskup erdeljski. Po njemu poruči Szelepcsényi ustašama, da će kralj ispuniti želje magjarskih nezadovoljnika na državnom saboru, koji će se naskoro sazvati.

Sebestyén dodje 9. rujna 1680. u Prešov (Eperies), gdje ga dočeka Stjepan Szirmay, pouzdanik i tajnik grofa Mirka Tökölija. Iz Prešova javlja Sebestyén 12. rujna nadbiskupu ostrogonskomu, da je Tököli sklon miru, premda ga Ljudevit XIV. nastoji predobiti za sebe, nudjajući mu ruku neke bogate gospodje francuske. U Erdelju nalazi se francuski agent Akakia, koji ima kod sebe mnogo sjajnih darova, da njima predobije kneza Apaffyja i staleže erdeljske za kralja Ljudevita XIV. Turski pak sultan sprema se, da slijedeće godine sa čitavom silom svojom udari na cara Leopolda I.

U dvorcu Kapošu sastade se Sebestyén 5. listopada sa grofom Mirkom Tökölijem. I sada se Tököli izjavio za mir. No medju ostale uvjete stavi on takodjer zahtjev, da kralj privoli na njegovo vjenčanje s Jelenom Zrinskom. Nedavno je naime umrla Sofija Báthory, udovica kneza Gjure II. Rákóczija. Ona je u svojoj oporuci od 11. travnja 1680. sva imanja kneževske obitelji Rákóczy zapisala djeci Jelene Zrinske, a kralja Leopolda imenovala skrbnikom ove djece. Tököli zatraži, neka kralj ovu oporuku promijeni u korist Jelene Zrinske, koju je Sofija Báthory posve mimoišla.

Ministri kralja Leopolda bijahu i sada protiv ženidbe grofa Tökölija s Jelenom Zrinskom, a osobito protiv toga, da bi Tökölija zapalo uživanje Rákócijeve baštine do punoljetnosti njegovih pastoraka. Ipak se ne usudiše, da Tökölijev zahtjev jednostavno odbiju. Bojahu se naime, da će Tököli u tom slučaju postati još većim neprijateljem dvora bečkoga. A možda bi se Tököli zbilja pomirio i s erdeljskim grofom Telekijem, s kojim se prošloga proljeća sastao u Somlju, gdje se ovi neprijatelji barem prividno izmiriše. Imajući to na umu, nagovore ministri kralja Leopolda, te je on Tököliju po Sebestyénu poručio, da će mu dati ruku Jelene Zrinske, ali uz neke uvjete, za koje će kasnije doznati. Sada Tököli rado pristane na to, da se već postojeće primirje produlji sve do konca lipnja 1681., do kada će se valjda sklopiti i definitivni mir.

Bečki je dvor ispunio svoje obećanje bar djelomično. Otpisom naime od 28. veljače 1681. pozove kralj Leopold ugarske i hrvatske staleže, neka 28. travnja dodju na državni sabor u Šoprun. Tököli dobije naročiti poziv, ali se ne htjede odazvati, premda mu je carski general Pavao Eszterházy obećavao, da će se valjano pobrinuti za njegovu sigurnost. Eszterházy bijaše Tökölijev svak, jer je uzeo za ženu Evu, mladju sestru Mirkovu. Tököli ne htjede u Šoprun poći ni onda, kad je Eszterházy izjavio, da će u tabor ,,kuruca" poslati svoga jedinca, da služi kao talac za sigurnost Tökölijevu.

Sabor u Šoprunu otvorio je osobno sam kralj Leopold. Palatinom bude izabran Pavao Eszterházy. Premda se raspravljalo sve do 30. prosinca 1681., ipak ne dodje do pravoga mira i zadovoljstva, jer bečki dvor nije trpio ugarski ustav i slobodu vjeroispovijedanja protestanata. Dok je još trajao sabor u Šoprunu, sastade se (početkom studenoga god. 1681.) s Tökölijem Filip Saponara, zapovjednik tvrdje Patak. Saponara predloži Tököliju uvjete, uz koje će mu kralj vratiti zaplijenjena imanja i dozvoliti vjenčanje s Jelenom Zrinskom. Tököli mora naime kralju prisegnuti vjernost, pa uznastojati, da isto

učine i druge ustaše. Uza to mora Tököli kralju pomoći, da se s Turcima obnovi vašvarski mir, koji ističe slijedeće godine.

Tököli je toliko žudio za vjenčanjem s Jelenom Zrinskom, da bijaše pripravan pristati na kraljeve uvjete. Ipak i on postavi neke zahtjeve, uz koje će se pokoriti kralju. Tököli naime zatraži : 1.) Neka se uspostavi ugarski ustav. 2.) Neka se već jednom protestantskoj crkvi dade potpuna sloboda. 3.) Neka se svima ustašama vrate zaplijenjena dobra, čim se oni pokore kralju. 4.) Napokon neka kralj Tököliju dade županije, što ih je posjedovao Gjuro Rákóczy, a s time i naslov : ,,Gospodar jednoga dijela Ugarske". Tököli izjavi, da će na kraljev odgovor čekati samo 6 tjedana. Medjutim odgovora nema te nema. Bečki je dvor naprotiv pomnožao carsku vojsku, a ugarske ustaše nastojao odvratiti od Tökölija. Brzo je Tököli uvidio, da bečki dvor želi dogovaranja s njim otegnuti dotle, dok ne obnovi mir s Turcima, a onda će punom silom udariti na njega. Zato odluči preteći kralja Leopolda, te otvoreno zatraži pomoći od sultana turskoga.

Koncem godine 1681. krenuše u Carigrad ustaše : Andrija Radić, Stjepan Géczy i Samuel Tunyogi, kao poslanici grofa Mirka Tökölija. Sultan ih primi 9. siječnja 1682. vrlo ljubezno, te obeća svoju pomoć Tököliju i magjarskim nezadovoljnicima. O tomu je bečki dvor odmah obavijestio rezident Kunitz. Ljuto li se prepadoše Leopoldovi ministri, kada su doznali za ovaj korak Tökölijev. Oni nagovore kralja, neka pokuša Tökölija umiriti. Tako je Tököli barem u travnju god. 1682. — mjesto u prosincu 1681. — dobio kraljev odgovor na zadnju svoju poruku. Kraljev mu odgovor donijeśe biskup Sebestyén i Filip Saponara. Kao vazda, tako je i sada bečki dvor sastavio kralju vrlo nejasan odgovor. Svaka se izreka mogla tumačiti ovako i onako, jer ima dvoličan smisao. Tököli je uvidio, da kraljevi ministri opet šaraju. No sada je odlučio, da će on prevariti njih, a ne oni njega. Tököli naime nastavi pregovaranje sa bečkim dvorom, da dobije vremena za priprave oko rata.

Medjutim dodje Tököliju od visoke porte poziv, neka se što prije zaputi u Budim, gdje će mu Ibrahim paša pokazati gotov ugovor i dati potrebite upute za vojnu protiv kralja Leopolda. U pratnji najodličnijih ustaša krene Tököli 28. travnja 1682. prema Budimu. Ondje nadje vrlo povoljan ugovor, koji mu je predložila visoka porta. Evo glavnih točaka toga ugovora, što ga je Tököli potpisao : 1.) Tököli postaje knezom gornje Ugarske. 2.) U to ime plaćat će sultanu godišnji danak od 40.000 dukata. 3.) Po Tökölijevoj smrti birat će narod sebi kneza po volji, ali samo izmedju protestantskih staleža. 4. Sultan će protiv bečkoga dvora štititi prava naroda ugarskoga i hrvatskoga. 5.) Turci ne će s kraljem Leopoldom sklopiti mir bez sporazuma s Tökölijem i s ustašama ugarskim.

Bečki je dvor pokušao, da obnovi mir, što ga je s Turskom sklopio godine 1664. u Vašvaru. Leopoldov poslanik Albert Caprara dodje najprije u Budim, jer je Ibrahim paša bio punomoćnik sultana turskoga. Lijepo li ga je pozdravio Ibrahim paša ! Obećaje mu produljenje mira, ali uz ove uvjete : 1.) Kralj Leopold mora Ugarsku vratiti u takvo stanje, u kakvom se nalazila prije 25 godina, t. j. prije vlade Leopoldove. 2.) Tököli neka postane gospodarem sve zemlje, koju je posjedovao Rákóczy. 3.) Protestanti moraju dobiti slobodu vjeroispovijedanja, a ustaše potpunu amnestiju i povratak zaplijenjenih imanja. 4.) Neka se razvale tvrdje Leopoldstadt i Guta. 5.) Povrh toga ima kralj Leopold plaćati sultanu godišnji danak u iznosu od 500.000 forinti.

Uzalud se Caprara iz Budima zaputio u Carigrad, ne bi li od sultana ishodio povoljnije uvjete mira. Caprara stiže u Carigrad 12. svibnja. Sultan mu dade čekati do 9. lipnja ; pa i onda prime ga u posve kratku audijenciju. Ta i onako je već divan (sultanovo vijeće) zaključio rat protiv kralja Leopolda. Kao predigra tomu velikomu ratu služiti će Tökölijeva vojna, u kojoj će sudjelovati i jedan dio Turaka. Sultan je zapovjednikom ove pomoćne vojske imenovao Ib-

MOŠNJA JELENE ZRINSKE.

rahim pašu. Ovomu će biti podredjeni: beglerbegovi od Temešvara, Jegre, Velikog Varadina i Rumelije, zatim sultanov namjesnik u Bosni, vazalni knez u Erdelju, sandžaci od Silistrije i Nikopolja, te vrhovni zapovjednik janjičara s 18 pukovnija. Tökölija će prema tomu pomagati veći dio evropske Turske.

Kad su ministri kralja Leopolda doznali, što se to sprema protiv dvora bečkoga, onda počnu dakako odmah popuštati. Iz Beča šalju u Munkač grofa Ivana Antuna Zrinskoga, po kojem ponudiše Tököliju nove pregovore o miru. Bečki se naime dvor nadao, da će Tököli poslušati brata ljubljene svoje Jelene Zrinske. Medjutim se Tököli 18. svibnja 1682. iz Budima zaputio natrag u Kapoš. U susret mu do Lelesza dodje Ivan Antun Zrinski s malim (tekar šestgodišnjim) Franjom Rákócijem.

Tököli sastavi konačne uvjete, uz koje će pristati na mir. I gle: sada Filip Saponara donese kraljevu privolu, da se Jelena Zrinska udade za grofa Mirka Tökölija, koji će do punoljetnosti njezine djece uživati sva imanja Rákóczijeva. Bečki se dvor očito nadao, da će Tököli zaboraviti na sve drugo, čim se domogne ljubljene žene i velikoga blaga. T ö k ö l i doista ode bez oklijevanja u M u n k a č, g d j e s e 15. l i p n j a 1682. u prisutnosti kraljevoga poslanika Saponare v j e n č a o s J e l e n o m Z r i n s k o m. Tököliju bijaše tek 25 godina, a njegovoj ženi 39. Ipak je ona još i sada bila krasna žena.

Prigodom svadbenih svečanosti sastadoše se u Munkaču prvaci magjarskih ustaša. Oni zaključe, da Tököli mora 24. lipnja otkazati primirje, što ga je početkom prosinca 1681. sklopio sa carskom vojskom. Istoga dana sjedinit će se ustaške čete u taboru kod Haranyóda. Ustaše upravit će poziv na županije, neka dignu ustanak; protivnike treba silom pritjerati na sudjelovanje u buni. Tököli se tomu zaključku pokorio, te je doista već 24. lipnja otkazao primirje.

Odmah sutradan (25. lipnja 1682.) počne Tököli osvajati gornju Ugarsku. Prije svega htjede Tököli zauzeti Košice, jer se uvjerio, da će sjevero-istočnom Ugarskom vladati onaj, tko je gospodar grada Košice. U noći od 19. na 20. srpnja udari Andrija Szirmay na citadelu, te ju zauze na juriš. Sutradan dodje pred Košice sam Tököli sa cijelom vojskom svojom. U gradu se nalazila jaka posada (800 vojnika, koja odbije nekoliko juriša. Tököli se bojao, da će gradu u pomoć doći general Strasoldo, koji se nalazio u Levoči. Zato zamoli Ibrahimpašu, neka mu pomogne osvojiti Košice. Ibrahim zbilja 1. kolovoza ode iz Budima, te se 11. kolovoza nadje pred Košicama. Medjutim je uz Tökölija pristajao veći dio košičkih gradjana. Ovi pohvataju carske časnike, te 14. kolovoza predadu grad.

Primjer grada Košice slijedili su gradovi: Prešov, Levoča, Szadvár i Tokaj, koji se redomice pokloniše Tököliju. Drukčije se ponio grad Fülek. Premda je pod Fülek došao ne samo Ibrahim paša i Tököli, već takodjer erdeljski knez Apaffy sa grofom Telekijem, ipak se branitelji tvrdje opirahu veoma ustrajno i junački. Istom kad je pred Fülekom poginulo 3000 ljudi, medju ovima 1000 samih janjičara, predade se posada 16. rujna pod uvjetom, da smije slobodno otići iz tvrdje.

Sutradan (17. rujna) pročita Ibrahim paša atman (dekret), kojim je sultan Muhamed IV. još 10. kolovoza 1682. grofa Mirka Tökölija imenovao „kraljem sjeverne Ugarske." Sultan je Tököliju odmah poslao i znakove kraljevske časti. Ipak ne htjede Tököli uzeti kraljevski naslov; on se odsada pisao „regent Ugarske." Sultan je Tökölija tako zavolio, da ga htjede imenovati takodjer knezom erdeljskim; ali je „divan" odlučio, neka i nadalje u Erdelju vlada knez Apaffy.

Poslije pada Füleka vratio se Ibrahim paša u Budim, ostavivši ipak uz Tökölija nekoliko tisuća Turaka. Carski generali Strasoldo i Caprara bijahu prisiljeni, da uzmiču pred Tökölijem. Tako je Tököli bez otpora zauzeo rudarske gradove (Ščavnicu, Kremnicu i dr.), u kojima nadje mnogo dragih kovina, dapače i 100.000 posve novih dukata. Tököli dade i sada kovati novce, koji nose njegovo ime. Bez i jedne prave bitke osvojio je Tököli polovicu one Ugarske, koja je pripadala kralju Leopoldu. Nato ponudi Tököli bečkomu dvoru primirje, koje bude 1. prosinca 1682. i primljeno.

Sultan Muhamed IV. nije mogao dočekati, kada će izminuti dvadesetgodišnji mir, koji bijaše sklopljen god. 1664. u Vašvaru. Već 2. siječnja 1683. dade sultan u Carigradu na palaču svoju objesiti konjski rep, koji bijaše upravljen prema Ugarskoj. Ogromna turska vojska krene 31. ožujka iz Carigrada. Sultan ju otprati do Biograda, gdje velikim slavljem predade velikomu veziru Kara Mustafi zelenu zastavu prorokovu. Sultan ostade u Biogradu, da uzmogne što prije doznati za pobjedonosne vijesti o napredovanju vojske svoje.

Kara Mustafa stiže 7. lipnja u O s i j e k, gdje je turska vojska počivala 12 dana. U Osijek dodje 10. lipnja takodjer grof Mirko Tököli s nekoliko stotina hajduka i husara, te sa 50 odličnijih pristaša svojih. Skupocjenim odijelima nadari veliki vezir Tökölija prvake njegove. Podjedno ga zapita: „Kako bih na jednom postigao tri stvari: 1.) da se osvetim caru Leopoldu, 2.) da osiguram budućnost

Ugarske i 3.) da udovoljim svojim četama, koje težei za plijenom ?" Tököli odgovori Kara Mustafi, da će sve ovo postići, ako osvoji i razori grad Beč. Ovaj odgovor bijaše velikomu veziru po volji, jer je i onako sultan Muhamed IV. želio polučiti ono, čega nije nekada (u 16. vijeku) mogao postići silni sultan Sulejman II.

Iz Osijeka krene turska vojska ravno prema Beču. Putem zauze grad Vesprim. U Stolnom Biogradu pridruže se velikomu veziru tatarski kan Muradgiraj i sijedi Ibrahim paša od Budima. Na daljnjem putu zauzmu Turci gradove Tatu i Papu, a zapale predgradja u Gjuru. Već 12. srpnja oplijeniše Tatar okolicu bečku. Pred sam Beč dodje veliki vezir 14. srpnja sa 200.000 Turaka. Medjutim se u gradu nije više nalazio car Leopold. On je sa svojim dvorom još 8. srpnja utekao u Linc. Istim je putem za carem bježalo više tisuća Bečana, koji proklinjahu carske ministre, što su lošom i nasilnom politikom u Ugarskoj prouzročili ovoliku nesreću.

Tököli je od velikog vezira dobio zadaću, da iz gornje Ugarske napreduje uz lijevu obalu Dunava prema Požunu. On je ovu zadaću ispunio. Sa 30.000 vojnika, medju kojima se nalazilo 12.000 Turaka pod zapovjedništvom paša od Jegre i Velikog Varadina, krene Tököli iz Putnoka pravcem prema zapadu. Njemu se redomice pokoriše gradovi i županije na sjeveru od Dunava. Tököli zauze 19. srpnja Trnavu, a 26. srpnja otvori mu vrata i Požun.

Turci su Beč opsijedali dva mjeseca. Premda je grad hrabro i mudro branio Rüdiger Starhemberg, ipak bi Beč sigurno pao, da mu nije u posljednji jošte čas došla dobra pomoć. Poljski kralj Ivan Sobjeski dovede 20.000 Poljaka, a saski i bavarski zborni knezovi 30.000 Nijemaca. Njima se priključio vojvoda Karlo Lotaringijski sa 30.000 carskih vojnika, medju kojima se nalazilo i mnogo Hrvata. Na čelu dakle 80.000 kršćana sadje poljski kralj 12. rujna 1683. sa Kahlenberga, te udari na Turke. Bitka je trajala od podneva do 7 sati na večer. Turci budu jako potučeni i zatjerani u divlji bijeg. Na bojištu ostave 10.000 mrtvaca i 300 topova, a u taboru 9000 kola i 15.000 šatora sa bogatom zalihom hrane i ratne municije. Čitav plijen cijenio se na 10 milijuna forinti.

Pobjednici podju već peti dan u potjeru za Turcima. Tako je Turke 9. listopada zadesio drugi poraz kod Parkanja. Nato veliki vezir uteče u Biograd, gdje ga sultan dade zadaviti. Kršćanska pak vojska opsjedne Ostrogon, koji je 24. listopada predao sam Ibrahim paša. Sada se poljski kralj sa svojom vojskom preko sjeverne Ugarske vrati u Poljsku, a njemačka državna vojska u Njemačku.

Poraz turske vojske donio je nesreću i Mirku Tököliju. On je dakako sada bio pripravan, da se izmiri sa bečkim dvorom, jer je znao, da će ga ostaviti i mnogi prijatelji, čim ga je ostavila sreća. Zato se Tököli već 20. rujna obratio na poljskoga kralja s molbom, neka bi mu on ishodio nagodu s kraljem Leopoldom. Ivan Sobjeski pokuša nešto učiniti ; ali se poslije rasrdi na Magjare, te prestane raditi za Tökölija. Iz Krakova mu dapače u to ime 10. siječnja 1684. pošalje pismo, u kojem ga obavješćuje, neka se više ne nada njegovom posredovanju. Tököli je nato 30. siječnja 1684. zamolio saskoga izbornoga kneza Ivana Gjuru, neka bi on posredovao izmedju njega i kralja Leopolda. No i ova molba ostade bezuspješna poput one molbe, koju je Tököli u istu svrhu 12. travnja upravio na papu Inocenta XI.

KUTIJICA ZA NAKIT JELENE ZRINSKE.

Medjutim su redomice od kneza Tökölija otpadali gradovi i čitave županije. Leopold je naime 12. siječnja 1684. proglasio potpunu amnestiju za sve one, koji mu se pokore do konca veljače 1684. Mnogi se odazvaše ovomu pozivu. Pred posebnim povjerenstvom u Požunu položilo je prisegu vjernosti 14 velikaša, te poslanici 17 županija i 12 gradova.

Tečajem godine 1684. ratovao je Tököli u gornjoj Ugarskoj sa carskim generalom Schultzom. Turci nijesu mogli Tökölija pomagati, jer je car Leopold protiv sultana sklopio savez s poljskim kraljem i s republikom mletačkom. Tököli je izmjeničnom srećom prošao u deset bojeva, dok ga nije Schultz 17. rujna hametom porazio kod Prešova. Nato Schultz 28. rujna zauze Bardjejov, a 13. listopada Zborovo. Neko je vrijeme opsijedao i Prešov, ali morade opsadu napustiti radi nastale zime.

Na sve strane ratovalo se takodjer godine 1685. Turci bijahu nesretni na svima bojištima (u Podolju, Ugarskoj, Hrvatskoj i Dalmaciji). General Schultz htjede Tököliju oteti grad Ungvar, ali ga Tököli prisili na uzmak, te ga onda kod Nagy-Mihálya i potuče. Ipak naskoro izgubi Tököli neka mjesta (Krasnahorku i Onod), našto general Schultz 21. srpnja sa 10.000 vojnika opsjedne grad Prešov. U tome gradu nalazilo se 1000 branitelja, te je opsada potrajala neobično dugo. Tököli je Schultzu vješto zapriječio dovoz hrane i municije. Kasnije pak Tököli doznade, da Schultzu donosi general Caraffa pojačanja, s kojima će onda zauzimati i druge gradove. Sada se Tököli odluči, da će opet potražiti pomoći od Turaka. U tu svrhu pohiti on početkom listopada u Veliki Varadin. No ovdje naidje na veliko razočaranje. Paša ga naime dade baciti u okove i otpremiti u Osijek. Ovo je učinio po nalogu staroga Ibrahim paše.

Kada se u sjevernoj Ugarskoj doznalo za sudbinu Tökölijevu, rasrde se ustaše na Turke, te počnu hrpimice prelaziti na kraljevu stranu. Medjutim je general Schultz 11. rujna zauzeo Prešov, a 29. rujna i Tokaj. Sada su redomice u carsku vlast dolazile Tökölijeve tvrdje: Kálló, Sáros-Patak, Regec i Ungvar. General grof Antun Caraffa zauze grad Košice, te se onda zaputi prema M u n k a č u. U tome je gradu još uvijek boravila Jelena Zrinska sa svojom djecom. Caraffa ju pozove, neka grad preda u ruke carske vojske. No Jelena mu odvažno odgovori: ,,Toga ne mogu učiniti, jer po svojoj dužnosti moram kao majka braniti vlasništvo djece svoje." Caraffa joj poruči, da će bolje učiniti, ako jošte za vremena pribavi sebi i djeci svojoj milost od bečkoga dvora, jer je i onako propala stvar muža njenoga. Ali Jelena ponovno odgovori, da grada ne predaje, pa dometne: ,,Nadam se, da car u takvim prilikama ne će dizati oružja protiv slabe žene i nejake djece; ta ovo ne bi ni malo povećalo niti slavu vojskovodje niti sjaj prijestolja carskoga."

Kada se general Caraffa uvjerio, da Jelena zbilja ne će predati grada, onda on dade po čitavoj okolici objaviti, da se Jelena ima smatrati veleizdajnicom; zato ju nitko ne smije pomagati, jer će inače i on postati krivac veleizdaje. Caraffa opkoli grad Munkač, te onda započne dugotrajna opsada. Krvoločni Caraffa dade više puta jurišati na grad. Ali svi juriši ostadoše bez uspjeha, jer je hrabra Jelena uspješno odbijala neprijatelje svoje. Ona je kroz čitavo vrijeme sama rukovodila obranu Munkača, te se često nalazila i na opasnim mjestima, izložena kiši taneta. Jelena je dapače nekoliko puta sa svojom četom provalila iz Munkača, te su pred njom od straha bježali Nijemci i ,,labanci".

Ovakova je opsada potrajala 5 mjeseci. Caraffa se uvjerio, da je grad dobro opskrbljen obiljem hrane i zaire. Zato morade sramotno otići ispod Munkača. Na straži ostade samo pukovnik Terzi, koji je imao zadaću, da grad blokira, t. j. da zapriječi općenje gradske posade s munkačkom okolicom. Ipak je ženijalna Jelena Zrinska vazda našla način, kako će dopisivati sa svojim suprugom. Ona je dapače pisala i turskomu sultanu, koji joj na dar pošalje dragocjen kaftan, vezen zlatom.

Tököli nije dugo ostao u ropstvu turskom. Ibrahim paša dao ga je iz Osijeka otpremiti u Biograd. Odanle je Ibrahim 17. studenoga 1685. zamolio mir od cara Leopolda. U pismu je caru obećao, da će mu izručiti Tökölija, čim započnu pregovori o miru. Tököli je dakle bio uhvaćen zato, da Turcima služi kao sredstvo za polučenje mira! Ipak se naskoro stvar promijenila tako, da je pala glava Ibrahimova, a ne Tökölijeva. Iz Carigrada naime stiže 4. prosinca 1685. u Biograd glasnik, koji donese dvije odluke. Ibrahima osudjuje sultan na smrt, jer je zadnjih godina nesretno ratovao; Tököli pak dobiva slobodu i naslov ,,kralja" (odnosno ,,kneza") gornje Ugarske.

Mjeseca siječnja god. 1686. vrati se Tököli u Veliki Varadin, gdje ga svečano primi isti onaj paša, koji ga je prije 3 mjeseca okovanoga poslao u Osijek, Ipak nije paša mogao Tököliju pružiti dovoljno pomoći. Kako ga uz to ostaviše gotovo svi prijatelji i pristaše, nije Tököli mogao sabrati ni toliko vojske. da Munkač oslobodi od opsade. Tako je u Munkaču još uvijek osamljena Jelena sa svojim sinom i sa kćerkom svojom. Neko se vrijeme uz nju nalazila Tökölijeva starija sestra Marija sa svojim mužem Stjepanom Nádasdijem. No kad je Nádasdy umro, izmoli njegova udovica od pukovnika Terzija dozvolu, da iz Munkača otidje u Košice.

U lipnju god. 1686. sastavi Tököli četu od Magjara i Turaka, te iz Karanšebeša provali u Erdelj, da se domogne majčine baštine u Vajda-Hunyadu. Ovo je naime imanje poput ostalih imanja Tökölijevih zaposjeo knez Apaffy. Tököliju ne podje ni to za rukom, jer ga je iz Erdelja protjerao grof Teleki.

Turci su nesretno ratovali i god. 1686. i god. 1687. Izgubivši (2. rujna 1686.) grad Budim, počnu Turci bježati iz Ugarske. Istodobno digne se hrvatska raja u Slavoniji, Banovini, Lici i Dalmaciji, da skrši jaram turski. Bečki dvor odmah pokuša, da pobjede nad Turcima izrabi takodjer u političku svoju korist. Zato kralj pozove ugarske i hrvatske staleže, neka 18. listopada 1687. dodju na sabor u Požun. Onamo dodje i sam kralj, te zatraži, neka se ukine 31. članak zlatne bule od god. 1222., a koji velikašima i plemićima dozvoljava, da slobodno dignu bunu protiv kralja, ako bi kralj prekršio ustav. Sabor popusti kralju, koji je svojim zahtjevom evo očito priznao, da su Petar Zrinski i Franjo Krsto Frankopan dizali bunu na temelju 31. članka zlatne bule, na koji se pozivahu i svi drugi neprijatelji bečkoga dvora. Još je sabor po kraljevoj želji zaključio, da odsada muški članovi habzburške kuće imaju n a s l j e d n o pravo na prijestolje ugarsko-hrvatsko, dočim su Ugarska i Hrvatska sve dotle bile i z b o r n e kraljevine. Nato bude 9. prosinca 1687. svečanim načinom okrunjen mladi kraljev sin Josip I.

Cije'a se evo Ugarska prignula pred bečkim dvorom. Jedina jošte stoji slavna hrvatska heroina Jelena Zrinska. Ona ostade vjerna svomu mužu, te postojano čuva tvrdi Munkač. Protekle su već dvije godine, što je taj grad opkolila carska vojska. Kroz čitavo to vrijeme nitko nije došao, da Jelenu oslobodi od opsade. Ipak se ona još uvijek tvrdo nada, da će Tököli sastaviti vojsku, pohrliti pred Munkač i osloboditi ženu svoju.

Kako se Jelena prije opsade pobrinula, da grad bude opskrbljen živežem i zairom na dvije i pô godine, mogla je ona održati Munkač još nekoliko mjeseci. No već je ovaj zatvor dozlogrdio i glavnim pomoćnicima njenim. To bijaše Pavao Radić, zapovjednik tvrdje, pa Danijel Absalon, nekadašnji odgojitelj Mirka Tökölija. I Radić i Absalon izgubiše svaku nadu, da bi mogli pomoći dobiti od Tökölija, koga ostaviše prijatelji njegovi. Zato obojica uvide, da je bolje Munkač predati odmah sada, kada se još može postavljati uvjete, pod kojima će predati grad. U njihovoj namjeri utvrdi ih pismo, što ga je Tököli nedavno poslao Jeleni Zrinskoj. U pismu očituje Tököli, da bi mu izmirenje sa bečkim dvorom mogao isposlovati jedino papa. Zato moli svoju ženu, neka se preko svoga ispovjednika obrati na papu. Bude li ovo izmirenje sklopljeno uz povoljne uvjete, prijeći će Tököli iz luteranske vjere na rimo-katoličku ; on će dapače neumorno nastojati, da obrati takodjer druge luterane i kalvine.

Kada za ovu namjeru Tökölijevu doznaše Radić i Absalon, koji bijahu protestanti, odluče oni, da će pospješiti predaju Munkača. Oni dakle potajno dojave generalu Caraffi, da će svoju gospodaricu uz neke uvjete prisiliti na predaju grada. Caraffa odmah pristane na njihove uvjete. Sada počnu Radić i Absalon namjerice rastepati hranu. Tako su oni već iza kratkog vremena mogli Jeleni izvijestiti, da će zaliha živeža potrajati jošte samo dva mjeseca. Podjedno ju upozore, neka se pusti u dogovaranje s Caraffom, jer će inače za 2 mjeseca biti prisiljena, da se predade na milost i nemilost.

Posve naručeno stiže joj istodobno i pismo od samoga Caraffe. General joj upravo živo opisuje, kako je njezin položaj bez ikakove nade: ,,Turci su podlegli carskoj vojsci ; istjerani su gotovo iz čitave Ugarske, a buna vlada u njihovom carstvu od jednoga kraja do drugoga. Ostavljen od svoje stranke, a napušten od porte, — nema Tököli oko sebe niti jednu šaku ljudi. Ugri su cara (na saboru u Požunu) pozdravljali, a njegovoga sina jednoglasno uzeli za nasljednoga kralja. Zar ćete se dakle Vi jedina opirati caru iz jednoga jedincatoga grada ? Ili ste se možda svomu suprugu zavjerili, da Munkača ne ćete predati ? Takova prisega ne vrijedi, jer lomi vjernost, koju dugujete kralju. Poslušajte dakle savjet svoga prijatelja i kršćanina, te sudbinu svoju stavite u milost cara Leopolda. Svojoj pak djeci, kneževskim potomcima Rákóczijeve kuće, ne budite maćuha, nego prava majka !''

Jelena je napokon uvidjela, da joj ne preostaje drugo, nego li da predade Munkač. Kao cijenu predaje stavi ona pomilovanje Mirka Tökölija. Caraffa joj odbije taj zahtjev, te predloži ove uvjete : 1. Sve ustaše, koji borave u Munkaču, dobivaju amnestiju ; od amnestije isključeni su jedino oni, koji se još uvijek nalaze uz Tökölija. 2. Kneginja Jelena krenut će sa svojom djecom u Beč ; ondje će živjeti na slobodi, ali se ne smije udaljiti iz grada bez careve dozvole. 3. Njenomu 12-godišnjem sinu Franji i kćerci Juliji vratit će kralj sva imanja Rákóczijeva i sav pokretni imetak ; za sebe će kralj do daljnje odluke zadržati jedino Munkač i Sveti Mikloš, jer ovi gradovi pripadaju kruni. 4. Ona imanja, što ih je nekada Jelena dobila kao miraz od prvoga muža svoga, primit će natrag ; u protivnom slučaju dati će joj kralj primjerenu svotu novaca odnosno godišnju rentu. 5. Kneginja Jelena mora kralju izručiti atnam od 10. kolovoza 1682., kojim je sultan ime-

*

novao Tökölija kraljem sjeverne Ugarske ; jednako će predati i znakove kraljevske časti, što ih je sultan onom prigodom poslao na dar Tököliju. 6. Jelenina djeca ostat će i nadalje pod skrbništvom kralja Leopolda, odnosno onoga, komu će kralj povjeriti skrbništvo.

Ovaj se odmah pobrine za njihov imetak, te zemplinski podžupan Franjo Klobusiczky postade nadzornikom svih imanja Rákócijevih.

Bečki se dvor evo napokon dočepao čitave obitelji nekadašnjega bana Petra Zrinskoga. Sada su dakle sve tri njegove kćeri zatvorene po samostanima, i to : Jelena u Beču, Zora Veronika u Celovcu, a Judita Petronila u Zagrebu. Istodobno nalazi se već i nesretni Petrov sin Ivan Antun u tamnici Rattenberg u Tirolu. Ipak ne će Jelena Zrinska do smrti svoje ostati pod vlašću dvora bečkoga. Za 4 godine oslobodit će ju njezin muž Mirko Tököli. Evo, kako se to dogodilo,

JELENA ZRINSKA.

Na ove uvjete pristade Jelena Zrinska, te 14. siječnja 1688. predade Munkač. General Caraffa dade ju zajedno sa djecom njezinom otpratiti u Beč, gdje bude zatvorena u samostan sestara Uršulinka. Skrbnikom maloga Franje Rákóczija i sestre njegove imenuje kralj glasovitoga kardinala Kolonića.

Erdeljski je knez Apaffy pristao uz cara Leopolda, čim je vidio, da sreća ostavlja sultana turskoga. Zato su carske čete bez velikoga napora osvojile čitav Erdelj. No 15. travnja 1690. umre stari Apaffy, i ostavi iza sebe 15-godišnjega sina. Erdeljski staleži zamole kralja Leopolda, neka im toga mladića dade za kneza. No bečki dvor ustade protiv toga, jer je naumio Erdelj pretvoriti u austrijsku provinciju. Medjutim se turski sultan požurio, da Erdelj opet spravi pod svoju vrhovnu vlast. U tu svrhu imenuje on Mirka Tökölija knezom erdeljskim. U atnamu (dekretu) prisiže sultan, da će valjano čuvati prava zemlje i svakoga pojedinca; Tököliju zabranjuje uznemirivati one, koji otpadoše od sultana; podjedno obećaje, da će sniziti godišnji danak, što ga je Erdelj plaćao sultanu.

JELENA ZRINSKA.

Blizu Bukurešta u današnjoj Rumunjskoj sastavi Tököli vojsku, s kojom će provaliti u Erdelj, da kao knez preuzme upravu ove zemlje. Sa 10.000 Turaka, Tatara, Vlaha (Rumunja) i „kuruca" dopre Tököli 15. kolovoza 1690. do granice erdeljske. Protiv njega izadje general Heisler sa 3 njemačke regimente, da mu zapriječi prolaz kroz klance. Heisleru dodje u pomoć grof Teleki sa 3 do 4 tisuće Erdeljaca, da

svomu protivniku Tököliju onemogući provalu u Erdelj. No Tököli udari 21. kolovoza na Heislera i Telekija kod Zernyesta, gdje steče sjajnu i potpunu pobjedu. Na tisuće njegovih neprijatelja pogibe u boju ; medju ovima bijaše i grof Teleki. Svi drugi (izuzevši 500 Nijemaca) budu zarobljeni što u bitci, što na bijegu. U Tökölijeve ruke pade i sam general Heisler, zatim pukovnik Doria, te mnogo carskih časnika i erdeljskih plemića.

Vrlo vješto i spretno ovrši Tököli okupaciju čitavog Erdelja. Nato pozove erdeljske staleže, neka se 22. rujna oboružani sastanu na polju kod Sibinja. Ovdje bude Tököli izabran knezom erdeljskim. No istodobno zaprijeti mu pogibelj, da će Erdelj izgubiti isto tako brzo, kako ga je brzo osvojio.

Protiv Tökölija izadje na bojište sam markgraf Ljudevit Badenski, vrhovni zapovjednik carske vojske, koja je protiv Turaka napredovala u Srbiji i u Bugarskoj. Markgraf se naime uplašio, da bi Tököli mogao iz Erdelja provaliti u sjevernu Ugarsku, pa ondje opet uspiriti ustanak protiv kralja Leopolda. Zato je volio napustiti sve, što je Turcima oteo u Srbiji i u Bugarskoj, nego li da se Tököli učvrsti u Erdelju. Sa 8000 vojnika krene Ljudevit Badenski iz Jagodine, te kod Smedereva (5. rujna) prijedje preko Dunava. Sjediniv se (17. rujna) kod Karanšebeša sa carskim četama u Banatu, provali markgraf 19. rujna kroz Željezna vrata u Erdelj. Od straha pred njim uteče vlaški vojvoda Brankovan u Rumunjsku ; jednako otidju iz Erdelja takodjer Tatari, da sebi osiguraju narobljeni plijen. Tako ostade u Erdelju sam Tököli s Turcima i s nešto erdeljskih četa. Tököli se nije usudio, da s pretežnijim neprijateljem zametne otvorenu bitku. Uzmičući svagdje pred markgrafom, uteče napokon Tököli 25. listopada kod Brašova iz Erdelja u Vlašku (t. j. u zapadni dio Rumunjske). Kad je Ljudevit Badenski pred Božić god. 1690. otišao iz Erdelja u Beč, pokuša Tököli ponovno, ne bi li se domogao Erdelja. On doduše provali preko granice, ali bude već 31. prosinca prisiljen, da ponovno potraži zakloništa u Vlaškoj.

Čim je ono god. 1690. markgraf Ljudevit Badenski ostavio Srbiju, pretegne na ondješnjem bojištu veliki vezir Mustafa Köprili. Turci zauzmu redomice gradove : Niš, Vidin i Biograd, osvoje čitavu Srbiju, te provale u Slavoniju. U turskoj vojsci bori se i Tököli sa svojim četama. Tököli se osobitim junaštvom i ratnom vještinom odlikovao u bitci kod Slankamena, gdje je Ljudevit Badenski 19. kolovoza 1691. potukao velikoga vezira. Ovaj turski poraz umanji Tököliju nadu, da bi mogao prevladati u Erdelju.

Kako je već spomenuto, Tököli je u bitci kod Zernyesta (21. kolovoza 1690.) zarobio generala Heislera i pukovnika Doria. Po običaju ondašnjega vremena postavi Tököli veliku ucjenu, uz koju će ove zarobljenike pustiti na slobodu. Ali ni Heisler ni Doria ne bijahu tako imućni, da bi njihove obitelji mogle dati odnosnu svotu. Ispričavao se i sam kralj Leopold, da ne može za svoje časnike platiti toliku otkupninu, jer i onako mnogo troši za rat na Turke. Tako su nesretni časnici dvije godine boravili u sužanjstvu. Kad je umro pukovnik Doria, predloži Tököli bečkomu dvoru, neka otkupi barem generala Heislera ; neka mu u zamjenu za generala vrati ljubljenu suprugu Jelenu Zrinsku i još plati 6000 dukata. Bečki dvor prihvati ponudu Tökölijevu. Tako se evo Jelena Zrinska početkom godine 1692. domogla žudjene slobode.

Medjutim su odrasla i djeca Jelene Zrinske. Njezinomu sinu Franji Rákócziju bijaše već 16 godina ; kćerka pak Julija udala se godine 1691. za grofa Aspremonta Reckheima, koji je u carskoj vojsci služio kao general. Jelena zamoli kralja Leopolda, neka joj dozvoli, da sa sobom povede sina svoga. No bečki joj dvor uskrati ovu milost. Velikodušna gospodja morade ostaviti svoga jedinca, koga nikada više nijesu vidjele oči njezine ! Mjeseca veljače god. 1692. zaputi se Jelena Zrinska iz Beča u južnu Ugarsku. U Novoj Palanki dočekao ju njezin muž, koji ju nije vidio sedam godina.

Tököli ostade i nadalje u službi sultana turskoga. On je sudjelovao takodjer u bitci kod Zente, gdje je princip Eugen Savojski 11. rujna 1697. strahovito porazio sultana Mustafu II. U toj bitci pogibe 20.000 Turaka, a 10.000 potopi ih se u Tisi. Ondje se Tököli spasio samo lukavošću svojom. Bacio se naime medju mrtve Turke ; tako dočeka noć, te onda sretno prepliva preko rijeke Tise.

Sultan morade 26. siječnja 1699. s Leopoldom u Karlovcima sklopiti mir. Jedna točka toga mira govori takodjer o Mirku Tököliju i o Jeleni Zrinskoj. Pošto su naime turski poslanici uzalud nastojali, da kod bečkoga dvora ishode amnestiju za Tökölija, bude u Karlovcima ugovoreno ovo : Tököli i svi oni, koji otpadnuše od kralja Leopolda, smatraju se podanicima sultana turskoga. Da pak oni ne bi ugrožavali mir, udaljit će ih sultan od granice u nutrinju carstva turskoga. Punomoćnici cara Leopolda obećaše usmeno, da će Jelena Zrinska dobiti ona imanja, koja joj je nekada poklonio njezin prvi muž : Franjo Rákóczy. Ovo se dakako nije nikada dogodilo, jer bečki dvor nije običavao držati obećanja, što ih je zadao Zrinskima. No zato se sultan Mustafa dosta lijepo pobrinuo za daljnju sudbinu Mirka Tökölija.

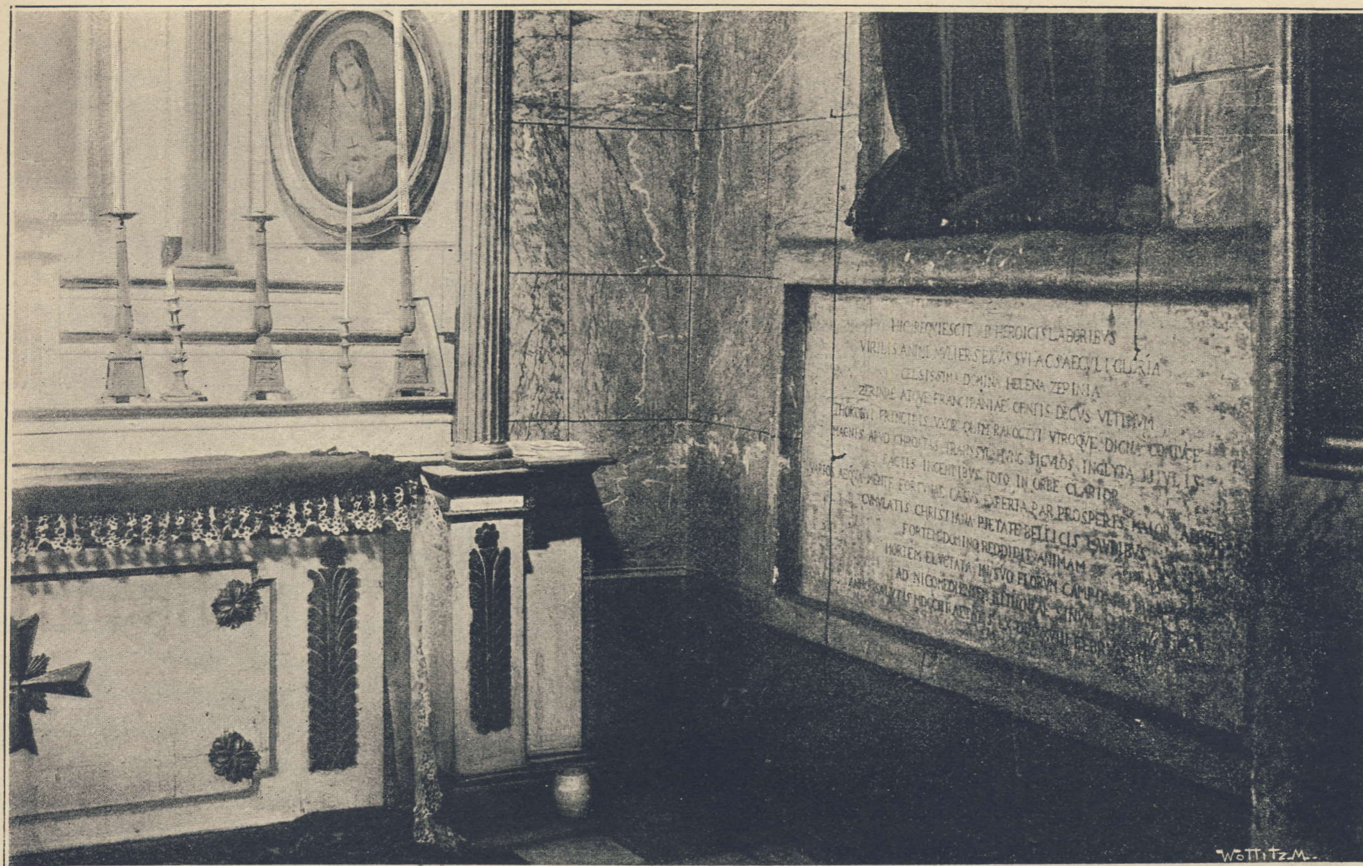

GROBNICA JELENE ZRINSKE
u crkvi Lazarista u Galati (Carigradu) prije prenosa u Košice.

Imenuje ga naime knezom od Vidina (u Bugarskoj) i pokloni mu neka imanja.

Tököli je s Jelenom svojom isprvice stanovao u Carigradu. No kada se god. 1701. bez dozvole velikog vezira udaljio iz Carigrada u Drinopolje, prisili ga sultan, da se preseli u Nikomediju (u Maloj Aziji). Ondje kupi Tököli krasnu vilu u lijepoj okolici, samo 2 sata udaljeno od mora. U toj vili umre Jelena Zrinska 18. veljače 1703. u šezdesetoj godini života svoga. Nesretna ova gospodja ispustila je dakle svoju dušu daleko od rodjenoga doma svoga. Život joj bijaše mukotrpan, u pravom smislu ove riječi, jer je naša hrvatska heroina pretrpjela mnogo udaraca teške sudbine.

Mrtvo tijelo najstarije kćeri bana Petra Zrinskoga bilo je preneseno u carigradsko pregradje Galatu, gdje ga zakopaše u crkvi Lazarista. Tamo se preko 200 godina nalazio grob Jelene Zrinske s ovim natpisom: „Hic requiescit ab heroicis laboribus virilis animi mulier, sexus sui ac saeculi gloria, celsissima domina Helena Zerinia, Zeriniae atque Frangepaniae gentis decus ultimum. Tököly Principis uxor, olim Rákotzyi, utroque digna conjuge, magnis apud Croatas, Transilvanos, Hungaros, Siculos inclyta titulis. Factis ingentibus toto in orbe clariori, varios aequa mente fortunae casus experta, par prosperis, major adversis, cumulatis christiana pietate bellicis laudibus, fortem domino reddidit animum, mortem eluctata in suo florum campo, ad Nicomediensem Bythiniae sinum. Anno salutis 1703. aetatis 60. die 18. Februarii."

Iza Jelene živio je Mirko Tököli još dvije i pô godine u Nikomediji, okružen nekim vjernim pristašama svojim. Sultan mu nije dopustio, da prekorači Bospor, pa da stupi na evropsko tlo. Tököli umre 5. rujna 1705.; preživio je dakle svoga protivnika: kralja Leopolda, koji je umro 5. svibnja 1705. Pošto Tököli nije imao djeteta, učini glavnim baštinikom mladoga Franju II. Rákócija, koga je posinio u oporuci svojoj. Time je Tököli dokazao, kako Jelenu Zrinsku ljubi i poslije smrti njezine. Sjetio se Tököli u oporuci takodjer onih pristaša, koji mu ostadoše vjerni do groba, te je i njima zapisao oveće svote. Pred smrt morila ga je briga, gdje li će biti pokopano tijelo njegovo. Zato u oporuci naloži Rákóciju, neka ne dopusti, da njegovo tijelo ostane pokopano u turskoj zemlji, već neka ga prenese u Erdelj ili Ugarsku, a pokopa u luteranskoj crkvi kojega kraljevskoga slo-

bodnoga grada. No sve ovo osujeti turska vlada. Vjerni Tökölijev tajnik Komáromy htjede njegovo tijelo prenijeti barem u Carigrad, ali turska vlada zabrani i to. Tako napokon nije preostalo drugo, nego da Tökölija zakopaju na armenskom groblju u Nikomediji.

Treba još da u kratkim potezima ogledamo Franju II. Rákóczija, koji je po svojoj majci Jeleni bio jedini unuk Petra Zrinskoga. Franju je njegov skrbnik kardinal Kolonić dao na odgoj češkim Isusovcima, i to najprije u Jindřihov Hradec, a onda u Prag. Bečki je dvor želio, da i sam Franjo bude zaredjen za Isusovca, pa da tako s njime izumre njegov rod, a kraljevska komora dobije ogromna imanja njegova. No Franjo se tomu ustrajno opirao, te svi pokušaji bečkoga dvora ostadoše bezuspješni. Kad je Kolonić god. 1693. otišao u Rim, podje grofu Aspremontu za rukom, te je svoga šurjaka izbavio iz samostana isusovačkoga, u kome se Franjo nalazio 5 godina. Ministar Strattmann proglasi Franju punoljetnim, našto mu kralj Leopold vrati i neka imanja. Kraljevom dozvolom proboravi Franjo jednu godinu u Italiji. Zaljubiv se u Magdalenu, princesu od Hessen-Darmstadta, htjede se Franjo vjenčati s njome. No bečki dvor htjede svakako zapriječiti, da Franjo dobije potomke. Zato se posluži i lažju, proglasivši, da je princesa Magdalena umrla.

Kad je Franji Rákócziju bilo 20 godina, stupi on kao časnik u carsku vojsku. Tada se ratovalo na rijeci Rajni s francuskim kraljem Ljudevitom XIV. Boraveći ondje, upozna se Franjo god. 1696. s Amalijom, kćerkom landgrafa Karla od Hessen-Rheinfelsa. Franjo prevari bečki dvor, te se u najkraćem vremenu oženi s Amalijom. Kad je za ovo doznao kralj Leopold, ne htjede priznati ovaj brak, jer da je sklopljen bez njegove privole. Kasnije ipak popusti kralj, a mladi par ode u sjevernu Ugarsku, gdje je živio na miru u dvorcu Sarosu kod Prešova. Franjin prijatelj grof Nikola Bercsényi pobudi u njemu neprijateljstvo protiv bečkoga dvora. Za ovo brzo doznade francuski kralj, koji god. 1700. započne s Austrijom dugotrajni rat za španjolsku baštinu. Kao što je nekada Ljudevit XIV. protiv bečkoga dvora dizao Petra Zrinskoga, a kasnije Mirka Tökölija, tako će evo sada mamiti Franju Rákócija. Franjo je isprvice oklijevao, sjećajući se, kako je Ljudevit XIV. napustio Petra Zrinskoga i Mirka Tökölija, čim ih više nije trebao. Ipak se kasnije dade nagovoriti, te 1. studenoga 1700. počne dopisivati s Ljudevitom XIV. Pisma nosio je kapetan Longueval, koji čitavu stvar odade bečkomu dvoru.

Po zapovijedi kralja Leopolda udari general Solari 18. travnja 1701. na Saros i uhvati Franju Rákócija. Franjo bude odveden u Bečko Novo Mjesto i zatvoren u istu zgradu, gdje je prije 30 godina čamio njegov djed: Petar Zrinski. Istraga donese na vidjelo njegovu krivnju, te je Franju čekala sigurna smrt. Ali Franjina žena Amalija potkupi kapetana Lehmanna, koji je čuvao muža njenoga, te kapetan pomogne Franji, da je 7. studenoga 1701. utekao iz zatvora. Franjo uteče u Poljsku, te se nastani u Varšavi. Istom 30. travnja 1703. pukne u Beču osuda protiv njega: ,,Franjo Rákóczy, kao buntovnik i krivac veleizdaje gubi sve časti i službe; čim bude uhvaćen, ima mu krvnik odsjeći glavu; čitav imetak njegov zaplijenjuje se u korist kraljevske komore.''

Medjutim se već u sjevernoj Ugarskoj spremao novi ustanak protiv dvora bečkoga. ,,Kuruci'' pozovu Rákóczija, neka ih on vodi. Rákóczy i Bercsényi razviju zastavu s natpisom: ,,Za Boga i slobodu'', pa 12. svibnja 1703. navijeste borbu proti austrijskoj ,,despotičkoj dinastiji''. Proglasivši pak 7. lipnja 1703. neodvisnost Ugarske, postade Rákóczy ljubimcem naroda magjarskoga. Sada započe krvavi boj, koji je Rákóczy isprvice sretno vodio.

Rákóczy htjede uspiriti takodjer ustanak u Hrvatskoj. Zato 18. siječnja 1704. upravi poziv na hrvatske staleže. Moli ih, neka se slože s njim, koji ,,po svojoj majci potječe od hrvatskih junaka''. Ta Hrvati imaju dosta razloga, da ustanu protiv Nijemaca. ,,Sjetite se tolikih svojih junačkih porodica, koje su Austrijanci satrli! Gdje su Vam Zrinski, koji ime Vašega naroda proslaviše po cijelom svijetu? Gdje su Vam Frankopani, ovi jaki stupovi za obranu domovine? Austrijska pohlepa nije mirovala, dok nije svojim despotičkim vladanjem prvake kraljevstva (hrvatskoga) učinila mučenicima predrage domovine.'' Puno je istine rekao Rákóczy! Ipak nije našao odziva u Hrvatskoj, gdje se svatko bojao, da ga ne stigne sudbina Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana. Hrvatski staleži dapače 20. veljače 1704. na saboru u Varaždinu zaključuju, da će dići 15.000 vojnika i poslati ih u pomoć kralju Leopoldu.

Rákóczy je izmjeničnom srećom ratovao god. 1704—1707. Nešto ga je pomagao i francuski kralj Ljudevit XIV. Rákóczy bude god. 1704. izabran za kneza erdeljskoga. Malo po malo osvoji on čitavu gornju Ugarsku. No kasnije ga ostavi ratna sreća. Carski general grof Heister potuče Rákóczija hametom 4. kolovoza 1708. u bitci kod Trenčina. Poslije toga udarca nije se više Rákóczy mogao oporaviti. On pobjegne opet u Poljsku. Magjari se pak izmire 1. svibnja 1711. s kraljem Josipom I. u Szatmaru. Po tomu miru dobiju ustaše potpunu amnestiju, a protestanti slobodu vjeroispovijedanja

Rákóczy se ne htjede pokoriti bečkomu dvoru. Zato god. 1714. podje u Francusku, gdje mu Ljudevit XIV. doznači stalnu godišnju rentu, da može bezbrižno živjeti. Rákóczija je podupirao i španjolski dvor. No kad je god. 1715. umro Ljudevit XIV., počne bečki dvor od Francuske zahtijevati, neka makne Rákóczija. I zbilja već god. 1717. ostavi Rákóczy francusku zemlju, pa ode u Carigrad. Bečki je dvor rovario protiv njega i prigodom mira, što ga je god. 1718. sklapao s Turskom. Zato se Rákóczy po odredbi sultanovoj morao iz Carigrada preseliti u Rodosto na Mramorskom moru. Ovdje je živio sve do svoje smrti, koja ga snadje 8. travnja 1735. u 60. godini. Mrtvo tijelo njegovo preniješe u Carigrad, gdje bude pokopano u crkvi Lazarista uz Jelenu Zrinsku, majku Rákóczijevu.

Burni svoj život opisao je Rákóczy u svome djelu: „Principis Francisci R. confessiones et aspirationes principis christiani", što je god. 1876. tiskala magjarska akademija. Od Rákóczija potječe takodjer djelo: „Mémoires sur les revolutions de Hongrie", tiskano god. 1738. u Haagu. Rákóczy je imao dva sina: Josipa i Gjuru. J o s i p je stajao u službi sultana turskoga. Kada se Turska ponovno zaratila s Austrijom, dobije Josip Rákóczy zadaću, da uspiri i organizira ustanak u Ugarskoj. On je o tomu radio god. 1737. i 1738., ali bez pravoga uspjeha. Umre pak 10. studenoga 1738. u Črnoj vodi od kolere. Mladji njegov brat G j u r o R á k ó c z y boravio je na francuskom dvoru, te umre 23. lipnja 1756. u St. Denisu bez djece. S Josipom Šarlotom, kćerkom Josipovom, a praunukom Jelene Zrinske, izumrla je 3. srpnja 1780. kneževska obitelj Rákóczy.

Mjeseca listopada 1906. slavila se uspomena Jelene Zrinske po čitavoj Ugarskoj i Hrvatskoj. Ugarska naime vlada dade ostatke njezinoga tijela prenijeti iz Turske u Ugarsku. Istodobno bijahu takodjer preneseni smrtni ostanci njenoga muža Mirka Tökölija i sina joj Franje II. Rákóczija, te još trojice magjarskih prognanika. Čitavim putem od Oršave do Košica (odnosno do Käsmarka) bijaše iskazivana počast boriocima za slobodu.

4. OSTALI ČLANOVI PORODICE ZRINSKO-FRANKOPANSKE.

Treba da još prikažemo, kako prodjoše ostali članovi obitelji Zrinsko-Frankopanske, poimence: Judita Petronila Zrinska, Adam Zrinski, Julija Frankopanka i Orfeo Frankopan.

J u d i t a P e t r o n i l a bijaše srednja kći bana Petra Zrinskoga. Rodila se godine 1652., i to po svoj prilici u Ozlju, gdje je tada stanovao Petar Zrinski. Kad je djevojčici bilo deset godina, dade ju otac u zagrebački samostan sestara Klarisa, da Judita stekne višu naobrazbu.

Red Klarisa osnovala je sv. Klara, koja je živjela od god. 1194. do god. 1253. Glavno načelo sestara Klarisa bijaše: živjeti u potpunom siromaštvu. Zato nijedna sestra nije smjela imati kakav privatan imetak ili kakve dohotke. Klarise bijahu obučene u vrlo skromno odijelo. Uzimahu najslabiju hranu; uz to su jošte često postile. Poput današnjih Trapista nije smjela nijedna Klarisa u samostanu razgovarati; ondje se govorilo jedino toliko, koliko je zahtijevala potreba, n. pr. kod obučavanja u školi. U samostanu sestara Klarisa bijaše uvedena stroga klauzura, t. j. nitko nije smio dolaziti u samostan, ako nije imao nužnoga posla u njemu.

Radi nemira, koji se godine 1647. dogodiše u Požunu, došlo je odanle u Zagreb 12 opatica Klarisa. Isprvice bijahu nastanjene u kući Doroteje Vragovićke. Kad se pak odlučiše da će u Zagrebu trajno ostati, onda se počnu brinuti za gradnju samostana svoga. Zagrebački kaptol pokloni im potrebito gradilište blizu svoje tvrdje zvane „Popov toranj" u gornjem gradu. Drugi velikaši hrvatski dadoše im gradnju i težake, da uzmognu graditi samostan. Najviše im je pomagao grof Gjuro Erdedi, vlastelin i župan varaždinski. Uz njega se spominje jošte kao dobrotvor sestara Klarisa grof Gašpar Drašković, prije zagrebački, a tada već jegarski biskup.

Samostan bijaše sagradjen godine 1651., kada je kraljem bio Ferdinand III., banom Nikola Zrinski, biskupom Petar Petretić, a protonotarom Ivan Zakmardi. Ovo se razabire iz latinskoga natpisa na ploči, koja je sada uzidana na hodniku pučke škole gornjogradske, t. j. u bivšem „Popovom tornju". Ona ulica, u kojoj bijaše sagradjen samostan sestara Klarisa, dobila je ime „Opatička ulica". Tako se ova ulica zove još i danas, premda u njoj više ne stanuju opatice. Ipak još uvijek postoji stara zgrada, u kojoj se nalazio samostan sestara Klarisa. To je u Opatičkoj ulici kuća broj 20. Ovdje je prije nekoliko decenija bila zagrebačka pošta, a sada je tu smještena državna blagajna.

Samostan sestara Klarisa bijaše po svoj prilici isprvice gradjen bez prvoga kata ili bez kojega krila. Uz to nije uz njega bilo nikakove crkve. Valjda je samostan postao pretijesan za odgojnu svrhu, koju sebi postaviše Klarise glavnom zadaćom. Tako sebi možemo predstaviti molbu, kojom se Klarise obratiše na hrvatski sabor, što ga je ban Nikola Zrinski za 22. siječnja 1663. sazvao u Varaždin. Klarise naime zamoliše sabor, neka im dade pripomoći za gradnju

crkve i za dogradnju samostana. Sabor je molbu uslišao, te odredio pomoć „zagrebačkim opaticama" (monialibus Zagrabiensibus). Hrvatski naime kmetovi morahu tečajem 16. i 17. vijeka besplatno dovažati gradju za podizanje i popravljanje tvrdjava na teritoriju kraljevine Hrvatske. Gdje će kmetovi raditi godine 1663., to prepušta sabor uvidjavnosti protonotara Ivana Zakmardija. Jedino odredjuje, da se 20 kola stavi na raspolaganje zagrebačkim opaticama. Ova će kola dovažati kamenje za gradnju crkve i samostana.

Tamo, gdje se danas nalazi palača „stola sedmorice", t. j. u Opatičkoj ulici broj 18, počele su Klarise godine 1664. graditi svoju crkvu sv. Trojstva. Crkva se gradila punih 6 godina. Istodobno dogradjivahu Klarise i svoj samostan. Zagrebački biskup Martin Borković posvetio je crkvu sv. Trojstva 26. listopada 1670. Tada se već medju opaticama nalazila takodjer Judita Petronila Zrinska. Juditi se naime boravak u samostanu toliko omilio, da je već kao djevojčica (god. 1663.) zaželjela stupiti u red sestara Klarisa. Njezini se roditelji opirahu namjeri mlade svoje kćerke. No Judita ne prestade moliti dotle, dok nije napokon od roditelja svojih izmolila dozvolu, da smije učiniti t. zv. profesiju (zavjet).

Čini se, da je mladu Juditu na taj korak — uz prirodjenu joj pobožnost i skromnost — mamila nekada sjajna prošlost Klarisa. U taj red bijaše naime tečajem srednjega vijeka stupilo do 150 kneginja, grofinja i plemkinja. Medju Klarisama bilo je i kraljevskih kćeri, n. pr. Agneza Češka, Ana i Katarina Austrijska, Katarina i Konstancija, kćeri kralja od Sicilije, pa Agneza, kći njemačkoga kralja Ljudevita Bavarca, te Blanka, kći kralja Filipa Lijepoga. No tako bijaše u srednjem vijeku; dočim je u novom vijeku red Klarisa zaostao za drugim ženskim redovima.

Vjerujemo, da je sestrama Klarisama bilo veoma drago, što su u svoje kolo dobile toli odličnu Hrvaticu. To bijaše kadro, da njihovomu redu znatno digne ugled, a bome i donese novaca. Postavši naime opaticom, zamoli Judita svoje roditelje, neka bi samostanu sestara Klarisa dali onu svotu novaca, koju bi Judita dobila prigodom udaje svoje. Medjutim je već Petar Zrinski postao banom hrvatskim, pa kao takav nije ni mogao Juditi dati malenu svotu. On joj opredijeli 3000 rajnskih forinti u ime svoje, a opet druge 3000 forinti u ime Katarine Zrinske. Ovaj novac ne smije se nipošto u svojoj vrijednosti zamijeniti sa današnjim forintom. U ono doba bijaše forint z l a t a n novac, od prilike isto, što i dukat. Zlato je pak u 17. vijeku bilo mnogo redje, nego li danas, pa radi toga i znatno skuplje.

Judita nije bila zadovoljna sa dobivenim mirazom. Po svoj prilici nagovarahu ju druge opatice, neka traži više novaca od bogatih roditelja svojih. U tome smislu pisala je doista Judita roditeljima svojim list, koji su popratile i druge Klarise. Primivši taj list, odlučio je Petar Zrinski, da će podvostručiti miraz kćeri svoje. On će naime Juditi darovati 6000 forinti od svoje strane, a isto toliku svotu i od strane majke njezine. O tomu obavijestila je kćerku svoju banica Katarina Zrinska posebnim vrlo nježnim pismom, od kojega se prijepis čuva u arkivu nadbiskupije zagrebačke. Banica je i ovaj list po običaju svome pisala na hrvatskom jeziku. List je pisan 12. lipnja 1668. u Čakovcu, kamo se Petar Zrinski preselio iz Ozlja poslije smrti svoga brata Nikole. Ovdje želimo priopćiti točan prijepis ovoga dragocjenoga i miloga nam pisma, na kome je uz Katarinu Zrinsku potpisan takodjer ban Petar Zrinski.

„Zdravje i vsako dobro Ti želimo kot našoj dragoj ljublenoj kćeri, sa vsim vnogo poštuvanim konventušem (opaticama), i od Boga vsako dobro.

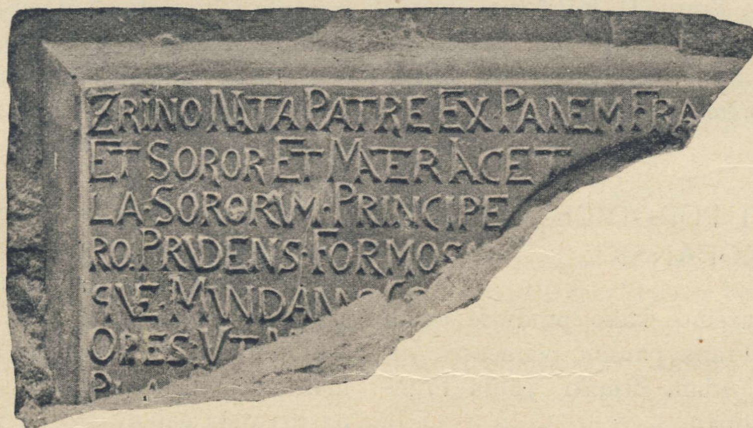

NADGROBNI KAMEN S NATPISOM NA GROBU PETRONILE ZRINSKE.
(Arheološki muzej u Zagrebu.)

Prijeli smo Tvoji dragi list, koga nam pišeš, sa vsim konventušem skupa, u kojem listu se potešćavaš na nas, da smo Ti malu sumu (svotu) obećali vu listu, koga smo Ti dali. Zato ne štimaj, da si s tem zavsima od nas odilena, ili da si vu nemilošće očinoj i materinoj. Nego istina je to, da smo Ti hoteli s tim pokazati, da nam ni s voljum bilo, da si vu ovom siromaškom kloštru opatičkom svoji stališ hotela vu sv. redu prijeti. Nego smo Te mi hoteli med druge opatice vu kloštar dat, kadi su vse hercezice i grofice, a to s preporučenjem Nih Svetlosti naše milostivne cesarice, koji su se bili obećali i Tebe vu on kloštar spraviti. Ali budući da je Tebi tako volja, i sercem obljubila si red sv. Klare vu kloštru zagrebačkom, i da si sv. profesiju vučinila, i mi k tomu našu očinsku i materinsku volju i privolenje jesmo dali, — tako nazopeta obričemo Ti kot našoj dragoj kćeri, po ovom našem listu, iz dobre naše očinske i materinske milošće i volje, još k ovim pervo od nas obećanim trih jezera ranjški očinstva još druga tri jezera ranjški, da od otca imala budeš šest jezer ranjški, a od materinstva nazopeta drugih šest jezer ranjški, vu vsem skupa da suma bude na dvanaist jezer ranjški, koje Ti po jakosti ovoga našega lista — Tebi i vsemu poštuvanomu konventu — dajemo i prikazujemo tako, da i za našu dušu vu sv. molitvah se spomenuti imate. Ako li bi ne mogli mi tu vsu sumu penez za našega života položiti, tako obećamo po kriposti ovoga našega lista, da hoćemo od polovice ove gore imenovane sume, to je : od šest jezer ranjški, interes (kamate) plaćati kloštru ili vu penezeh ili vu žitku, vinu i ostalom, za tuliko vridnosti vsako leto, da na kvaru ne budeš.

Moja draga kći ! Gospodin otac bi Ti bili i sami vas ov list napisali, ali su morali šetuvati (otputovati), ar (jer) su od Nih Svetlosti (t. j. od kralja) nikoju naglu zapovid prijeli. Tako nisu imali časa, nego su meni zapovidali, da Ti za nihovu volju i moju takaj obznanim i pišem. Ne dvoji vu ovom obećanju ništar, pače sahrani ov list ; bude Ti vazdar za hasan, ar ga i sami gospodin otac potpisuju i s manum skupa, i obodvih pečati jesmo ga zapečatili, da poveš g. mater abbatisse (t. j. majci sestara Klarisa) od naše strane službu, i vsem poštuvanomu konventu, da i vu napridak vsum očinskum i materinskum ljubavjum i prijaznum oćemo k Tebi, kot našoj dragoj kćeri, i vsemu poštuvanomu konventušu biti.

Naša Aurora Veronika (t. j. najmladja kćerka Petra Zrinskoga) Tebi i vsim skupa službu preporuča. (Zora) uči se štati (čitati) i pisati. Vsaki dan Tebi list piše, ali ga nigdor (nitko) ne zna prečtati (pročitati). Ona ne će ni čuti za to, da bi Ti opaticum vu kloštru ostala. Silum hoće, da po Te pošalemo.

S tim Te gospodinu Bogu preporučamo i za Boga prosimo, — buduć da si ta (taj) sveti red na se vzela, — da ga obnašaš na diku božju i poštenje, a na Tvoje dušno zveličenje. A mi Ti se obećamo s očinskum i materinskum milošćum do vika.

Čakovac, 12. junija 1668. C. P. a Zrin m. p. (Comes Petrus a Zrin, manu proprio.) G. Francopan Cattarina Zrinska, m. p."

Judita Petronila Zrinska ostala je u opatičkom samostanu sve do smrti svoje. U samostanu bijaše ona barem zaštićena od progonstva bečkoga dvora. Nije ipak Judita bila tako odijeljena od svijeta, da ne bi znala, što se sve dogadja u Hrvatskoj, Ugarskoj i u Austriji. Ona se dapače i te kako zanimala za sudbinu svojih rodjaka. To nam potvrdjuju njezina pisma, koja se još i sada čuvaju u kr. zemaljskom i nadbiskupskom arkivu zagrebačkom.

U samostanu opatičkom doznala je pobožna Judita godine 1671., kako su joj u Bečkom Novom Mjestu pogubili slavnoga oca i mladoga ujaka. Dvije godine iza toga čula je za smrt mile svoje majke, koja sigurno nije propustila, da i Juditu obavijesti o svojim stradanjima. Tužno li pak bijaše Juditi pri srcu, kad je godine 1683. doznala, da je u tamnicu bačen jedini joj brat Ivan Antun ! On bi morao pomladiti slavnu obitelj grofova Zrinskih ; a sada evo nedužan čami u tamnici, gdje će s njime izginuti zadnji Zrinski ! Sigurno je Judita doznala, kako je bečki dvor godine 1688. uhvatio njezinu sestru Jelenu, koja se toliko odlikovala dugotrajnom i junačkom obranom grada Munkača. A nije isključeno ni to, da je slavna Jelena Zrinska posjetila svoju sestru Juditu, kada se godine 1692. domogla slobode, te je iz Beča putovala u južnu Ugarsku, da zajedno sa svojim suprugom Mirkom Tökölijem potraži zaklonište kod Turaka. Slobodno pak možemo naslućivati, da je Judita dopisivala, a možda se katkada i sastajala s mladjom svojom sestrom Zorom, koja bijaše takodjer opatica, te je živjela u samostanu sestara Uršulinka u Celovcu.

Razmišljajući o nesreći roda svoga, sigurno je pobožna Judita još većma zavoljela samostanske zidine, u kojima je za vremena našla utočište. Judita je kao sestra Klarisa dane svoje provodila u molitvi za pokoj duša dragih svojih roditelja. Druge su ju opatice veoma štovale i ljubile. To se vidi već odatle, što su upravo Juditu izabrale za svoju majku i prvakinju. Sačuvalo nam se u zagrebačkim arkivima nekoliko izvornih listova, u kojima se Judita potpisuje kao „abatissa" samostana sv. Trojstva. Iz

Szluzbu szvoiu ponizznu preporucham
Veliko szpanomu Goš. bratu.

Lizt pricsela i razmela bilabi sada vidila G. brata
za moie veliko razveszelenie doszala od vulikih
glaz koih chuli moulaszam Jeszuli alli ni kak za
turke tak za kugu koiu bog szerdu nasz vruchni
kotga molimo. Kai szeliba znati sza Kozlin-
ko imanie toga proszim neuenmite ar na moi
J. ved i Conschienciu pravichno valuiem da niszam
te miszli dabimie neznam kak pomuiali znainchi
G. brata Intencie poszlim pre Judiciumu zrok
bili, i doszpada nimi od nikud nittar znova pomi-
enu, niti govoril niti pisal, a kokibibude duma ztalno iszta
poniko tak i ocha G. bratu oznanili i kak szam obe-
chala i od Zenom ~~pre~~ sada pozovnali szmo + sztalno dersim + za Sinezi
dabih imali bili bi sza szluzbu G. bratu raisi nego
komu drugomu alli szamih i poszudila sztanenuch
kupuinch, dozta od Szkerbi odkud do tereminusa.
G. Keglevich Miklousa opomenula za onih zeltszto
z Interesom. Moiu ponizznu szluzbu moi dra. G. Szesztri
preporucham, zelim znati Joli K-dernich G. bratu pisce
za kuliko vrimena nittar nechuiem moreli bili alli nepriemle
lizte alli doli iz becha P. Milozt ide chudimsze. chuiem za

Gos. tehelia daie do hishen Zelim znati Jeli pomo
boga kai dobro zase oznanil znam kaie zazlusil bilobi
alli akoie po zgovoru ar boie chudno da i kaizlava
znim iostale priati mogli sze liztor bog dusi zmiluise
i kakie bog odluchil, miluiem pobogu sztbru maiu
kotera znam da penoli bulikai moi vfani g. brat
ako kak prez duoine znam znate vsanozlivim
zvojim oznanitemi allie dobro ali zlo Jednako
od ruk bosih otbu szpoznati za bud zaffalna
biti vssamse dami dinochete zamoviti. Koih
ostaiem do moie szmerti

Vie zo povcint.

Ponizna sluzbenichka
sestra i priatelichka

Petronila a Zrin

PISMO JUDITE PETRONILE ZRINSKE.

(Kr. zem. arhiv u Zagrebu.)

ovih listova jasno se razabire, kako se Judita brine za interese samostana svoga.

Ban Petar Zrinski i njegova žena Katarina nijesu dospjeli, da za života svoga isplate Juditi obećanih 12.000 rajnskih forinti. Radi ovoga imala je Judita po očevoj smrti dugotrajnu parnicu sa kr. ugarskom dvorskom komorom, koja je okupirala zaplijenjena imanja Zrinsko-Frankopanska. Judita je doduše primila nešto novaca, ali u više obroka. Tako joj je i kralj Leopold 21. siječnja 1683. dopitao 1500 forinti iz prihoda imanja Bosiljeva. U arkivu jugoslavenske akademije čuva se 5 izvornih namira, pisanih na hrvatskom jeziku; ove je namire Judita god. 1676.—1698. izdala različitim ljudima za primljene novce.

Judita je samostanske novce davala u zajam hrvatskim velikašima i plemićima. Tako je medju ostalima pozajmila 1000 talira grofu Sigismundu Ratkaju. Kad joj je Ratkaj 6. veljače 1694. platio kamate, i to 90 rajnskih forinti, potvrdila mu je to Judita svom hrvatski pisanom namirom: „Anno Domini 1694., die 6. Februarii. Ja Judith Petronilla

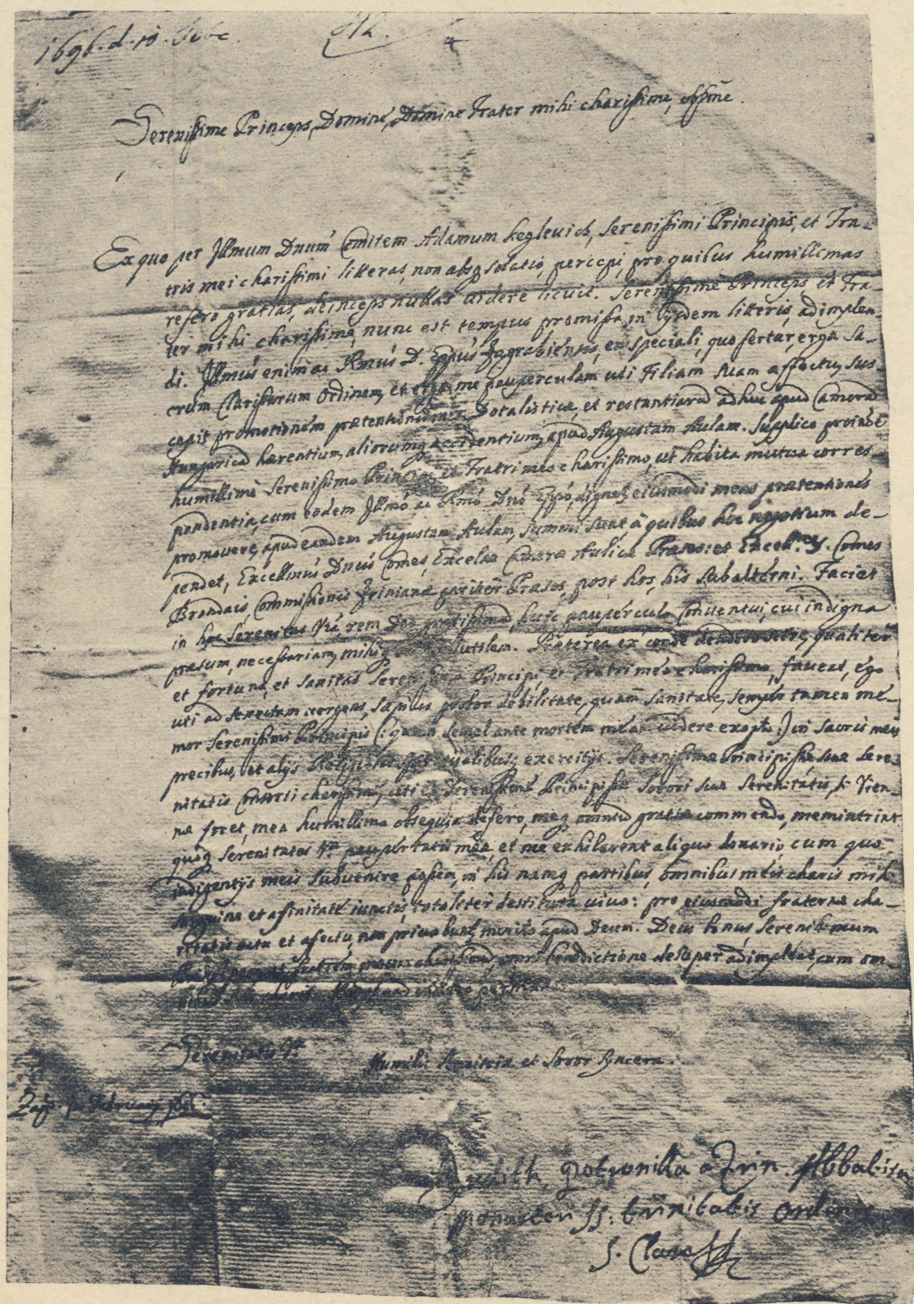
Serenissime Princeps, Domine, Domine Frater mihi charissime

PISMO JUDITE PETRONILE ZRINSKE FRANJI RAKOCZYJU OD GOD. 1696.

(Nadbiskupski arhiv u Zagrebu.)

Zrini, gospi opatic zagrebačkeh abatisa, spoznavam, da sem od presvetloga gospodina, gospodina Rattkay Sigmunda (titulus cum honore), vekovičnoga groffa, prijela R. devedeset, velim R. 90, od oneh jezero talerov, koji su pri gospodinu groffu iz interesa, a to za terminus 19. dneva leta 1693. Spoznavam tulikaj, da sem prijela ves šmuk (nakit, ures), polag fasije obećan, od strane gospe Rosine Rattkay, sverhu česa gospodina groffa s velikum zahvalnostjum kvijetujem. Anno et die quibus supra. Judith Petronilla a Zrin, abbatissa ordinis s Clarae." Na pečatu vidi se u sredini slika svetoga Trojstva, a naokolo natpis: „S. m. con. Zagra. sanctimo. or. s. Cla." To su kratice za natpis: „Sigillum minor conventus Zagrabiensis sanctimonialium ordinis sanctae Clarae", što znači: „Mali pečat zagrebačkoga samostana opatica reda svete Klare."

Za Juditina života porodila se 25. lipnja 1674. u Zagrebu velika vatra. Tom prigodom izgorio je veći dio gornjega grada i Kaptola, pa tako i samostan sestara Klarisa. Unesrećene Klarise zakloniše se na neko vrijeme u župni dvor novoveški. Medjutim se njihov samostan marljivo popravljao, te su Klarise već god. 1675. ostavile Novu Ves i preselile se opet u gornji grad.

Druga nesreća zadesila je Klarise godine 1706. Tada je izgorio gotovo čitav Zagreb, pa i samostan opatički. Na poziv provincijala o. Aleksija Burjakovića sklonule su Klarise svoje glave u franjevački samostan na Kaptolu, koji bijaše ovom prigodom poštedjen, dočim je god. 1674. i on pogorio. Franjevci stanovahu u prizemlju, a Klarise u gornjem spratu.

Zagrebačke Klarise spadahu u franjevačku provinciju sv. Ladislava; zato i bijahu pod vrhovnim

Serenissimo Principi Domino Do-
mino Francisco Rakoczy /: titu-
lus plenus cum omni honore :/
Domino Domino Fratri mihi charis-
simo, obssmo.

Vienne.

NASLOV PISMA JUDITE PETRONILE ZRINSKE FRANJI RAKOCZYJU OD GOD 1696.

nadzorom provincijala. Franjevci su umrle sestre Klarise upisivali u svoj nekrologij ; svaki je franjevački svećenik bio dužan, da za umrlu opaticu odsluži svetu misu, kao što je služio i za drugu braću svoju.

Iz franjevačkoga samostana morahu se Klarise preseliti na „Zidanice" nasuprot „crnoj školi" (sjemeništu) na Kaptolu. Odavle pak putovahu u kuriju kanonika Vukmanovića, gdje su ostale do 4. siječnja 1709., kada se opet vratiše u svoj popravljeni samostan.

Judita Petronila Zrinska umrla je koncem sedamnaestoga vijeka. Sestre Klarise sahraniše svoju predstojnicu u samostanskoj crkvi svetoga Trojstva, gdje bijahu pokopane i drugarice njene. Danas dakako nema više ove grobnice, jer je propala crkva sv. Trojstva. Otkako je naime car Josip II. godine 1786. ukinuo red sestara Klarisa, opustjela je i crkva njihova, jer se nitko nije brinuo za nju. Zapuštena crkva bude godine 1837. porušena. Nekoliko godina bijaše „crkvište" pusto, pa je na njemu rastao drač i korov. Istom godine 1844. sagradio je ovdje grof Dragutin Drašković lijepu palaču, koja postoji još i danas. Ova palača bijaše godine 1847. pretvorena u „Narodni Dom", u kome se naskoro razvio sav kulturni, politički i društveni život hrvatski. Ovdje su naši Ilirci plesali ; ovdje su hrvatski rodoljubi 25. ožujka 1848. isklicali Jelačića banom hrvatskim ; ovdje je takodjer godine 1848. svoje sjednice držao prvi narodni sabor hrvatski. Danas je u „Narodnom Domu" smješten kr. stol sedmorice. Susjedne pako kuće u Opatičkoj ulici broj 16 i 14 sagradjene su na opatičkom vrtu, gdje je nekada šetala Judita Zrinska.

Kada je grof Drašković godine 1844. gradio palaču, našla se u zemlji (t. j. ispod negdašnje crkve sv. Trojstva) raka i mnogo mrtvačkih kosti. Medju ovim kostima bijahu bez dvojbe takodjer smrtni ostatci Judite Petronile Zrinske. Nitko se nije pobrinuo, da njene kosti izluči i sahrani u kojoj drugoj crkvi ili da o tomu sačuva kakav spomen barem na groblju, kamo bijahu one kosti prenesene. Tako mi danas ne znamo, gdje počiva kćerka bana hrvatskoga.

U arkeološkom muzeju zagrebačkom čuva se komad kamenite ploče, koja bijaše nekada nad grobom Judite Zrinske. Kukuljević veli, da je ovaj ulomak ploče nadjen medju nekakvim kamenjem, koje bijaše nabacano pred crkvom sv. Marije. Na sačuvanom komadu mogahu se pročitati ove riječi :

ZRINO NATA PATRE EX PANEM FRANGENTE MATRE
ET SOROR ET MATER JACET HIC PETRONIL-
LA. SORORUM PRINCIPE . . . . .
RO. PRUDENS FORMOSA . . . . .
QUE MUNDANAS . . . .
OPES UT . . . .
P(LA) . . . .

* * *

Kneginja J u l i j a, žena Franje Krste Frankopana, boravila je u hrvatskom Primorju, kad se otkrila urota Zrinsko-Frankopanska. Ona odmah pomisli na bijeg iz habzburške monarkije, da se ukloni progonima dvora bečkoga. S njom će bježati takodjer njezin rodjak O r f e o Frankopan. Ali kamo da uteknu? Najbliža im je mletačka republika, u kojoj ima Orfeo svoga ujaka : grofa Franju Valvasona.

Početkom travnja godine 1670. obrati se Julija na Valvasona pismenom molbom, u kojoj ga moli, neka bi njoj i Orfeju Frankopanu dao zaštite u svome gradu Rosacisu u Furlanskoj. O toj molbi izvijestio je mletačku vladu 4. travnja iz Udine furlanski namjesnik Benedetto Giustiniani.

Franjo Valvason odazvao se molbi svojih rodjaka te im dozvoli, da se zaklone u njegov grad Rosacis. Nato se kneginja Julija bez oklijevanja dade na put. U društvu s Orfejem Frankopanom krene Julija 4. travnja 1670. iz Novoga (vinodolskog), te na večer istoga dana prispije u Bakar, dakle u grad grofa Petra Zrinskoga. Sa sobom je kneginja vodila veliku pratnju od 28 osoba. U jutro 5. travnja ukrcala se Julija s Orfejem i družinom u bakarskoj luci na ladju, te za 3 dana doplovi u Piran. Ovdje najmi Julija dvoja kola, koja nju i pratnju njezinu odvezu u Tržić (Monfalcone), odakle se opet diližansom zaputi u Rosacis. Istom iz Rosacisa otpremi Julija natrag u Novi nekoliko članova pratnje svoje.

O dolasku kneginje Julije i grofa Orfeja Frankopana u Rosacis obavješćuje mletačku vladu 20. travnja Benedetto Giustiniani, furlanski namjesnik u Udini. Giustiniani veli u svome izvještaju, da je kneginja veoma žalosna, što je odijeljena od muža svoga.

Sigurno je Juliju mučila neizvjesnost, gdje li se nalazi knez Franjo Krsto Frankopan. Za njegovu sudbinu nije ništa čula već 2 tjedna. Iz Hrvatske je doduše 22. travnja prema Furlanskoj krenuo neki vojnik, koji 25. travnja sretno stiže u Rosacis ; ali taj vojnik nije ni sam znao, gdje je Franjo Frankopan. On donese Juliji samo vijesti o tomu, kako su krajiške čete iz Senja 14. travnja zauzele grad Novi, te kako je karlovački general Herberstein zaposjeo Zrinska imanja : Bribir, Grižane, Drivenik, Hreljin, Kraljevicu, Bakar i Grobnik. Prema tomu biva očito, da je taj vojnik bio iz hrvatskog Primorja.

Zato se Julija odluči, da će prema Kaniži poslati 2 pouzdana čovjeka, koji će ispitati, gdje se nalaze Petar Zrinski i Franjo Krsto Frankopan, te kako im je. U tu svrhu zamoli Julija 26. travnja od namjesnika Giustinianija putni list za 2 čovjeka.

Bečki je dvor dobro znao, da je kneginja Julija s Orfejem Frankopanom utekla u Mletačku. O tomu

je naime već 22. travnja 1670. grof Franjo Thurn iz slovenske Gradiške obavijestio nutarnjo-austrijsko ratno vijeće u Gracu. U ostalom nije ni sama Julija Ana Frankopanka tajila boravište svoje. Ona se naime početkom lipnja 1670. zaputi u Mletke, odakle se 10. lipnja obrati s molbom na kneza V. E. Lobkovica. U pismu svome žali Julija, što su Petar Zrinski i Franjo Krsto Frankopan digli bunu protiv kralja, te uvjerava Lobkovica, da je ona posve odana kralju Leopoldu. ,,Pritisnuta sam od boli i uzrujana od neprekidne tuge. Da se pridignem od boli, utičem se Vašoj dobroti." Julija moli Lobkovica, neka bi ju obavijestio o stanju Franje Frankopana.

Uzalud se Julija nadala, da će joj Lobkovic učiniti ovu uslugu. Lobkovic je upravo najviše išao za tim, da zatre čitav rod Zrinsko-Frankopanski. On dapače zaželi, da se dokopa i glave grofa Orfeja Frankopana. Početkom srpnja god. 1670. zatraži bečki dvor od republike mletačke, neka mu izruči Orfeja Frankopana. O toj želji raspravljalo je mletačko vijeće 12. srpnja. Toga dana tajnik mletačkoga vijeća Aleksander Bernardo upravi tajniku carskoga poslaništva u Mlecima ovaj dopis: ,,Vi ste zaželjeli, da imate u rukama Orfeja Frankopana, koji je optužen radi državnih stvari (kao urotnik), te koji se sada valjda nalazi u Furlanskoj. Prema zaključku državnoga vijeća naložili smo namjesniku u Udini, neka uhiti Orfeja Frankopana. Time smo htjeli da udovoljimo zahtjevu Njegovoga carskoga Veličanstva."

Benedetto Giustiniani, mletački namjesnik u Furlanskoj, dobije zbilja od Aleksandra Bernarda u ime mletačkoga vijeća nalog, neka uhvati grofa Orfeja Frankopana. Sačuvao se takodjer izvještaj, što ga je Lorenzo Steffani 14. srpnja podnio mletačkomu duždu Dominiku Contarenu. Lorenzo pripovijeda duždu, kako je Orfeo Frankopan bio prvi i glavni pokretač urote grofa Petra Zrinskoga. Nedavno se Orfeo nalazio u Mlecima, gdje je potražio savjeta kod nekih odvjetnika. Iz Mletaka otišao je u Udinu, a odavle sa kneginjom Julijom u Sveti Vid, gdje će ga sada uhvatiti.

Nijesu ga ipak uhvatili. Orfeju su naime prijatelji njegovi dojavili, kakova mu prijeti pogibelj, te je on jednostavno nestao iz područja republike mletačke. Namjesnik Benedetto Giustiniani obaviješćuje 16. srpnja iz Udine mletačku vladu, da je Orfeo otišao u Rim ili — kako drugi vele — preko Piemonta izvan Italije. Uzalud tajnik carskoga poslaništva u Mlecima 19. srpnja podastire mletačkomu vijeću spomenicu, u kojoj ističe, da se Orfeo ,,poradi teških grijeha u državnom pogledu iskazao dužnikom carske pravde", radi čega car Leopold želi, da Orfeja republika uhvati i na granicu austrijsku predade. Mletačko državno vijeće još istoga dana konstatira, da je po svome namjesniku Giustinianiju dalo pretražiti Orfejeve kuće u Udini i u Svetom Vidu, ali da se Orfeja ipak nije moglo pronaći.

Tajnik carskoga poslaništva u Mlecima izrazio se Lorenzu Steffaniju, da car Leopold svakako želi uhvatiti Orfeja Frankopana živoga; car se nada, da će to polučiti, makar Orfeo pošao u kojugod državu. Ovu izjavu priopćio je Lorenzo 17. srpnja duždu mletačkomu. Ipak se nije ispunila želja dvora bečkoga, jer Orfeja u srpnju godine 1670. nestaje, kao da je propao u zemlju. Tako je izmakao osveti bečkoga dvora.

Kneginje Julije Frankopanke nije se bečki dvor usudio progoniti, jer je ona bila preblizu papinskomu dvoru. Julija se veoma zanimala za sudbinu svoga muža Franje Krste Frankopana. O njemu je marljivo raspitivala svagdje, pa i u Mlecima. Nadala se, da će bečki dvor svakako poštediti život muža njenoga. Kada je pak doznala za tragičku smrt njegovu, obratila se Julija na kardinala Palavicinija, neka bi joj od bečkoga dvora ishodio povratak barem nekih imanja Frankopanovih. Kardinal Palavicini usliša joj želju, pa doista 23. lipnja 1671. iz Bolonje zamoli cara Leopolda, neka Juliji, koja nema ništa, dade od Frankopanovih dobara onoliko, koliko joj pripada kao udovici.

Kardinalovo pismo čuva se u carskom državnom arkivu u Beču. Na pismu je izvana pripisana bilješka: ,,Ist weiter nichts darauf geantwortet worden. Wien 27 Julli 1671." To znači, da je bečki dvor o kardinalovom pismu raspravljao 27. srpnja 1671., ali da nije kardinalu ništa odgovorio, jer ne htjede uslišati molbu njegovu. Tako je kneginja Julija Frankopanka ostala bez ikakova imetka. Utjehu potraži u rimskom samostanu svete Terezije, gdje je kao opatica živjela sve do smrti svoje.

* * *

Adam Zrinski bijaše sin bana Nikole, brata Petrova. Nikola Zrinski ženio se naime dva puta. Od prve svoje žene Euzebije grofice Drašković nije imao djece. Druga pak žena Sofija pl. Löbl rodila mu je sina i kćer. Oboje bijaše još u djetinjskoj dobi, kada je godine 1664. u lovu nastradao ban Nikola Zrinski. Za njih se brinuo njihov stric Petar Zrinski. U ime njihove polovice primorskih imanja grofova Zrinskih plaćao im je Petar godišnju svotu od 4.050 forinti.

Nigdje nam se ne spominje, kako se zvala kćerka Nikole Zrinskoga. Da je ona uz brata Adama još godine 1670. doista živjela, jasno se razabire iz pisma, što ga je o. Marko Forstal 24. rujna 1670. pisao

ministru Lobkovicu. Kasnije nalazimo spomena jedino Adamu Zrinskomu. Njemu je poslije katastrofe u Bečkom Novom Mjestu pripala polovica Zrinskih imanja. Mladić bijaše po želji dvora bečkoga odgajan u Beču, samo da bude što dalje od Hrvatske. Kako je uz to i majka njegova bila rodjena Njemica, držimo, da se Adam prometnuo u njemačkoga aristokratu. Da ga je bečki dvor umio privezati uza se, sudimo već po tomu, što je Adam na dvoru obnašao visoku čast (Oberstallmeister).

Adam je na bečkom sveučilištu učio pravne nauke. Da je u tome pogledu polučio lijep napredak, svjedoči nam njegova studija iz pravoslovlja. Rasprava je tiskana godine 1679. kod Ghelena u Beču, a nosi naslov: „Disputatio juridica seu assertationes de tutela et cura. Universam pupillorum et minorum, tutorum atque curatorum materiam dogmatis moralib. etc. sub auspic. Leop. I. auct. et cons. in antiquissima ac celeberr. Univ. Vienna praesid. D. Georgi Wohiniz; ab ill. dom. Adamo comite a Zrinio".

U kr. sveučilišnoj knjižnici zagrebačkoj čuva se još jedno pravničko djelo Adama Zrinskoga pod naslovom: „Manuscriptum comitis Adami a Zrinio ex jure civili". Ovo djelo nije bilo tiskano, a zaprema u rukopisu 106 strana u formatu četvrtine.

Adam Zrinski bijaše poput svih grofova Zrinskih u prvom redu vojnik. Zato ga i vidimo, gdje se bavi vojničkim pitanjima. On se podao izučavanju utvrdjivanja gradova, dočim je nekada otac njegov pisao djelo o strategiji. U kr. sveučilišnoj knjižnici zagrebačkoj nalazi se Adamov rukopis: „Fortificatio militaris". To su dva sveska, u kojima je sam Adam Zrinski svojom rukom nacrtao geometrijske likove, osnove za razne tvrdjave i slične stvari. Sve slike tumači nam Adam u priloženom tekstu, koji je pisan francuskim jezikom. Na tome djelu nalazi se i datum: 9. travnja 1681., kada ga je valjda Adam dovršio.

Po svemu se vidi, da je Adam Zrinski bio naobražen čovjek. Uza se imao je bogatu knjižnicu oca svoga. Ovu je knjižnicu Adam jošte upotpunio, kupujući knjige na latinskom, francuskom, magjarskom i talijanskom jeziku. U kr. sveučilišnoj knjižnici zagrebačkoj ima 29 takovih knjiga, na kojima se nalazi „ex libris" grofa Adama Zrinskoga.

Adam je kao časnik sudjelovao u velikoj vojni, koja se iza druge opsade Beča (god. 1683.) pokrenula za oslobodjenje Ugarske i hrvatskih zemalja ispod vlasti turske. Strahovita bitka bila se u toj vojni 19. kolovoza 1691. kod Slankamena u Srijemu. Ovdje je markgraf Ljudevit Badenski potukao veliku tursku vojsku. Na bojnome polju pogibe veliki vezir sa 13 paša i 20.000 Turaka. Ali je i kršćanska vojska imala teških gubitaka. Medju ostalima pogiboše kod Slankamena 3 generala, 2 pukovnika i potpukovnik Adam Zrinski.

Adama je ubilo tane iz topa; pošto ga je pogodilo „straga", drži se, da je tane bilo iz austrijskog topa. Radi toga neki sumnjiče, da je Adama Zrinskoga dao ubiti bečki dvor, samo da već jednom „zatre" sav rod Zrinski. Ne treba zaboraviti, da je u to vrijeme Ivan Zrinski već čamio u tamnici, a sve tri njegove sestre (Jelena, Judita i Zora) bile su u samostanima (u Beču, odnosno u Zagrebu i Celovcu). Istina je to, da se bečki dvor Adamovom smrću domogao i druge polovice imanja grofova Zrinskih. Adam je naime umro bez potomaka, premda bijaše oženjen s Marijom Katarinom, rodjenom grofinjom Lamberg. Adamova udovica preudala se kasnije za Maksimilijana Ernsta grofa Wlassina, komu je rodila kćer Leopoldinu. Ova se Leopoldina opet udala za grofa Henrika Dauna.

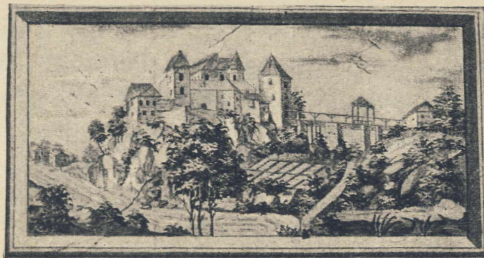

OZALJ OKO GODINE 1820.
(Fresko slika u velikoj dvorani grada Ozlja.)

IV.

NEOTETA BAŠTINA.

NAPISALI CHERUBIN ŠEGVIĆ I FERDO ROŽIĆ.

e ostaviše ta dva hrvatska koljenovića neizbrisivih tragova samo u političkoj povijesti hrvatskoga naroda, nego im se ime mora spominjati velikim poštovanjem i u našoj kulturnoj povijesti. Kad bi čovjek iznio pred lice naroda sve zasluge tih dvaju zadnjih potomaka slavna imena, kad bi živo ocrtao njihov mar, njihovo nastojanje oko kulturnog napretka naroda, kad bi opisao život u Kraljevici, u Bakru, na Trsatu, na Ozlju, u Čakovcu, tad bismo bili primorani diviti se njihovoj ljubavi za hrvatsku prosvjetu, za napredak hrvatske knjige, hrvatske pjesme. Ljudi, koji su morali neprestano držati ruku na balčaku, nalazili su vremena, da se pozabave i pjesmom, da ju goje u svojim gospodskim dvorovima.

U onoj Hrvatskoj, koju je Turčin već bio podjarmio, pjevao je ubogar slijepac, a u ovoj, što je još dihala slobodnim dahom, pjevahu najodličnija gospoda.

Za Zrinske i Frankopane velika je slava, što su podupirali književni rad u domovini, što su širili kulturu, ali je mnogo veća u tome, što su sami radili na književnom polju.

Kad bi se živom maštom prenijeli u Čakovac, ili na Ozalj te vidjeli na okupu Petra, Katarinu, Frana, i slušali, ih kako razgovaraju o pjesmi, o literaturi na zapadu ; kad bismo ih vidjeli na radu, gdje Petar prevodi svojoj Katarini pjesmu gatalicu, da ju razveseli, a ona prevodi bogoljubne molitve za narod, a Fran Krsto objesniji, jer je mladji, pjeva ,,izaziv na Kupida'', tad bi nam se duša ganula od milinja, tad bismo upoznali, da to nisu bili sebični velikaši, koji ne imadu trunka ljubavi za svoj hrvatski narod. Nisu bili narodu tudji, kad su mu toliko ljubili jezik i prosvjetu promicali.

Njihovi stališki nasljednici i poslije pobjede demokratskih načela mnogo su u tom pogledu odmakli od onih vremena. Ne odjekiva hrvatska pjesma u još neporušenim dvorovima bogate gospode. Svaki jezik uživa veće pravo, nego li hrvatski . . . .

Tko je pročitao pjesme Petra Zrinskoga i Frana Krsta Frankopana pomnjom, koju zaslužuju, uvjerio se je, da je u tim pjesmama sadržan veći dokaz njihova hrvatskog narodnog otačbeništva, nego li velike njihove pjesničke darovitosti.

Dapače pjesničku darovitost su im porekli dosadašnji ocjenivatelji njihova rada. Ali da ta tvrdnja ne stoji, uvjerit će se čitatelj iz ovoga, što ćemo ovdje iznijeti.

Na pjevanje ih nitko nije poticao. To je spontani osjećaj njihove duše, potreba njihova srca na to ih potakla. A baš u osjećaju potrebe za pjevanjem stoji prvi uvjet i prvi dokaz pjesničke nadarenosti. Razlika je samo u tome, što jedan pjesnik može odati svoja čuvstva u ljepšoj, dotjeranijoj formi, a drugi u slabijoj, ali nadahnuće odlučuje, je li tko pjesnik. Našim koljenovićima toga nadahnuća nije nedostajalo. A što se tiče forme, kojom su zaodjeli svoja čuvstva, svoje osjećaje, o toj ne valja suditi po današnjim kriterijima, nego po kriterijama dobe, u kojoj su propjevali.

1. ,,ADRIJANSKOGA MORA SIRENA'' GROFA PETRA ZRINSKOGA.

I.

Godine 1660. u tiskarni Zamarije T u r i n a u Mlecima izadje na svjetlo božje djelo pod naslovom ,,A d r i a n s z k o g a m o r a S y r e n a g r o f Z r i n s z k i P e t a r'' okićeno sa pet slika.

Prva slika umetnuta je odmah iza naslovnog lista. Na njoj vidimo veliku bojnu gjemiju. Paluba je urešena trofejima : štitovima i kacigama izmjenično nanizanima, udešenim poput rimskih trofeja. Na krmi sjedi junak u viteškom oružju s kacigom na glavi, nad kojom se vije perje. Vitez je još dosta mlad,

*

gust crn brk resi mu usne. Ako lice prispodobimo sa licem Petra Zrinskoga, što dolazi u tekstu, vidjet ćemo, da je tu predstavljen isti Petar. Desnom rukom drži zapovjedni štapić, lakat je naslonio na zadnji štit trofeja. Lijeva mu je sakrivena ; jamačno njome drži kormilo. Upro je pogled u grad, kamo plovi ladja punim vjetrom.

Gjemija je oružana topovima. Dva su reda topova jedan povrh drugoga. U gornjem redu ih je osam, a u donjem devet. Jedan se vidi, gdje čisto viri iz krme. Na provi visi o debelu lancu privezano veliko sidro.

Ima samo jedan jarbol i to na sredini. Jak vjetar naduo je jedro. Da ovo ne ostane bijelo, umjetnik je napisao na njemu: „Adrianszkoga mora Syrena grof Zrinszki Petar". Na najgornjem vršku jarbola vije se duga uska zastavica kao vrpca, a na njoj je geslo: vincere aut mori (pobjeda ili smrt).

Iz mora izlaze morska bića, sirene, te okrenute napram vitezu kormilaru pružaju mu svoje darove. Jedna mu pruža ključ i šipku zapovjedništva ili žezlo, dvije mu pružaju obim rukama krunu, lanac i grančicu masline, opet jedno biće puše u rog i nosi granu masline i paome.

Na obali, kamo plovi ladja, vidi se utvrdjen grad. Nad tvrdjavom se vije zastava, a na zastavi je grb Hrvatske (kocke) sa krunom.

Podalje se vidi druga gjemija, i ako nije tako oružana, kojom upravlja oružani vitez. Ona plovi takodjer prama obali veoma dobrim vjetrom. Na jedru vjetrom naduvenu stoji geslo: sors bona nihil aliud. (Dobra sreća, ništa drugo.) I nju opkoljuju iz mora sirene, te pružaju vitezu svoje darove. Na obali kamo ladja plovi, vidi se utvrdjeni grad, nad njim se vije zastava, a na zastavi je ugarski grb (‡) sa krunom.

Nad tim prizorom lebdi u zraku žensko biće, Fama, s trubljom u ustima. Rasvijetljena je sunčanim zrakama, a oko nje se vije natpis:

Phoebus avet speculo felicia vela tueri
(Febus želi štititi sretna jedra na moru)

Druga slika predstavlja Petra Zrinskoga sa natpisom: Comes Petrus perpetuus a Zrinio Ec. Segniae et partium marittimarum supremus capetaneus. A na dnu slike imade ovaj epigram:

Auget Apollineum Gradivi palma nitorem
Et decorant Martis laurea serta comas.
Quis te scribentem doctam neget esse Minervam?
Certantem Martem quis neget esse virum?

Joan. Smolji.

Ratna palma umnožava sjaj apolonski (pjesnički), a lovor vijenac resi Martovu glavu. Tko će reći, da ti nisi, kad pišeš, učena Minerva? Tko će reći, da ti nisi Mars, kada se boriš?

Treća slika predstavlja nam bana Nikolu Zrinskoga Sigetskoga. Odjeven je u svojem banskom ornatu, gologlav. Nešto postarao i oćelavio. Natpis naokolo: Comes Nicolaus perpetuus a Zrinio regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae banus ac S(upremus) D(ux).

A pod njim se čita ovaj epigram:

Vivis adhuc? spirat sed rara potentia motum?
Vivifica Lysiae redderis arte manus?
Vivis? Parte quidem Zrini meliore superstes
Condere nam nomen vis nequit ulla tuum.

Živiš li još? Rijetka sila udahnjuje li ti život? Hoće li te ruka Lizije povratiti živom umjetnošću. Živiš li? Bolji dio Zrinskoga još živi. Nikakova sila ne može zakopati tvoje ime.

Četvrta slika je ilustracija lirske pjesme: Plač Arijanin. Prama tome predstavlja nam nesretnu Arijanu, gdje u jutru prije sunca sjedi na obali pod granatim stablom i žalosno gleda prama moru: gleda, kako jakim vjetrom sve se većma udaljuje ladja, na kojoj plovi izdajica njezine ljubavi. Lama rukama i proklinje. Povrh stabla se naslonile dvije ptičice, kao da željkuju ili bigljiše ljubavnu pjesmu.

U oblaku sjedi žena raspletene kose, ovjenčana ružama, srdita lica, i drži u rukama strijele. Nad glavom joj sija sjajna zvijezda ; do njezinih je nogu Kupido nategao luk i odapeo strelicu na ladju. Ova slika nosi i potpis umjetnika: Jac. Picinus inv. et sculpsit Venetiis 1660.

Peta ilustracija je na drvu urezan naslikan grb Zrinskih. Razdijeljen je na dva dijela. Lijevo ima dva krila razapeta jedno prama drugomu, a desno bedeme grada. Na bedemima kula. Glava krilata angjela resi taj grb na vrhu u sredini, a nad svim je kruna urešena dragim kamenjem, a sve okićeno palmom i maslinom. Na dnu je ovaj distih:

Daedales quisquis pennas et suspicis arcem
Fingere, subscribas, haec voluere Dii.

Tko pogleda na Dedalova krila i na kulu, neka prizna, da su to tako bogovi htjeli da se slika.

II.

„Sirena' sadrži: 1) „Pisan I. v kojoj se spočita velika okornost Viole", u 56 tercina. 2) „Pisan II. v kojoj se spoznaje tužba Zvirarova", u 36 kvartina. 3) „Obsidu Sigecku", epsku pjesan u 15 „delova"

ili pjevanja. 4) ,,Plač Ariane" u polemetrima. 5) ,,Žalost Orfeusa za Euridicom", u tercinama. 6) ,,Orfeus k Plutonu za Euridicu", takodjer. 7) ,,Epigramata" svojim junacima. 8) ,,Vzdihanje k odkupitelju na križu razpetom" 9) ,,Izpivanje", u pet kvartina. 10) ,,Tumačenje imen i riči neznanih".

Vrijedno je opaziti, da se medju neznanim riječima u ovoj zadnjoj stavci tumači i riječ ,,Magjar = Vugurin" !

Po sadržaju idu skupa 1, 2, 4, 5, 6, 8 kao lirske forme, u kojima obradjuje dosljedno jedan sami sujet: ljubav Zvirara za Violom; dočim 3, 7, 9 idu pak skupa ne toliko radi forme, koliko radi sujeta.

1. U prvoj pjesmi iznosi nam ,,Sirena" Zvirara oružana strijelom i lukom, gdje se vere po lugu, tražeći ranjenu košutu. Ubila ga je tuga i bol. Kad uvidi, da mu je trud uzaludan, namjeriv se na lijep granat čempres, legne, da se odmori u njegovu hladu. Ali Kupido mu ne da ni tu mira. Nego mu pače očito kaže, da nema mjesta u svijetu, gdje ga on ne bi slijedio. Svugdje je Kupido. Na te riječi Zvirar još jače plane, pa stade jadikovati i tužiti se na ,,okornost Viole" :

O cvitu rumeni, nemili okorni
kot kamen mramorni, ki si tvrdokorni . . .

Kad se je izjadao, onda ju opet nastoji lijepim riječima pridobiti, jer

Vsa na ovom svitu ljubavom harače
cić nje v zimi, v letu ptičice dijače,
noć i dan na mistu droban slavić plače.

Tu svoju tezu pjesnik proširuje i dokazuje primjerima iz mitologije i iz života životinja. ,,Po gori, po vodi, v nebu, v paklu : posvud ljubav vlada". A ipak ona za njega ne mari ! On ju tuži, leti za njom, zove je, tako da gore i šume odjekivaju njezinim imenom. A ona bježi od njega !

Vim i sokol ptica — može na vab priti.

Za tim uvidjevši, da mu je trud uzaludan, stane razmišljati na pusto vrijeme za njom izgubljeno : ,,Zašto da joj otkrivam svoju žalost, kad ona za mene ne mari? Ja ću odsele sam plakati i naricati, a da ona ne treba znati.

Na kraju pjesnik zaključuje nadom :

Još mu vrime bolje — hoće Bog podati
ki će mu veselje — za tugom skazati
čarne se još halje — hote pofarbati.

2. ,,Pisan druga, v kojoj se spoznaje tužba Zvirara" počinje ex abrupto:

Oh ne preši ti od zraka hitrija,
nu vsliši od aspiša gluhija,
od mramora ne budi mi tvrdja,
Salamandra već od leda mrzlija.

Zatim kroz svih 36 kitica nastoji ju uvjeriti o svojoj prevelikoj ljubavi sada koreć, sada laskajuć. A kad vidi, da mu je uzaludan posao, htio bi da je se okani, ali ispovijeda, da mu to nije moguće.

4. ,,Plač Ariane". Odmah s početka pjesnik-Zvirar govori o svojoj nesretnoj ljubavi, radi koje :

Po vsu noć i danak žalosno zdihujem
kakono slavičak, krvne pine pljujem :
tuge strašne ter srdačne
pače rane već neg smrtne
moram nositi.

Radi toga, da ublaži svoju veliku bol, pjeva ,,Obsidu sigecku" :

Oružje ispiram strašne harce krvne,
ljubav, v koj pribivam, da s njimi prestane ;
al s tulice oštre strile
v pre mi v srce s tula mile
Cupido raneć.

Zatim se obraća k nesudjenoj i tvrdokornoj Violi, da joj pripovjedi, kako je Ariana tugovala za Tezejem. Opisuje zapuštenicu baš kako je naslikana na priloženoj ilustraciji.

Opet stane govoriti o svojoj ljubavi. Sada mijenja ritam. Jeka odvraća zadnje slovke svake kvartine :

Ti, ki si mi tak nesmiran,
žaluješ se kad sam miran.
Ča te pitam povij viran,
premda jesi ti razigran — Echo: zigran.

Ovo je najdublja lirska pjesma u ,,Sireni".

5. ,,Žalost Orfeusa za Euridice". Obradjuje veoma poznati motiv iz mitologije.

Leute, leute,
sa mnom v žaloste
nemoj vsu noć spati !

Odpri moje grlo
pomozi Apolo
drugoga plakati.

U ovom istom metru spjevana je i druga pjesma ,,Orfeus k Plutonu za Euridice". Tu nemamo ništa osobita zabilježiti.

Slijede ,,epigramata" sa ovim uvodom, koji nas podsjeća na klasike.

Najgušće, žestoke jelve vitri viju.
Višnji turni gorke več mahe podjimlju.
Z gore visoke največ strili biju ;
v doline nizoke strili ne dospiju.

Slijedi pet ,,epigramata" spjevanih u slavu svojih junaka opjevanih u ,,Obsadi Sigeckoj". Samo je prvi namijenjen Atili začetniku ugarskog plemena.

Božje nemilosti bil sem zrok na svitu
Kad meju svi kuti podnihu strahotu.
Otoke sam krvne povsud sabljom činil
Kot od munjavine svit me se j' vklonil.
Ljudstvo ladah dično prvi kralj Vgarski
ko ispeljah spravno čez kotar zemaljski.
Vsi ki me slidihu 'z Scitije speljani
nazvati se smihu sabljom Vgri slavni.

Za ovim slijede još četiri ovakova epigramata ili nadgrobna natpisa, spjevana u istom stilu, ali ne u istom metru.

Po uzoru svih troubadura pjesnik nam pruža na koncu bogoljubnu pjesan, pjesan kajanja: „vzdihanje Otkupitelju na križu raspetomu". Dosta sam plakal, kaže, radi Viole, travice jedne, a još više moram plakati za svoje spasenje. Spominje sva velika dobročinstva, koja je Isus učinio ljudima, pa zaključuje molbom:

Ne na delo naše i dobro činjenje,
neg se smisli, Bože, na tvoje smiljenje;
da krv tvoga sinka za niš ne odajde,
koju cič človika do kaplice dade...

Iza ove pjesme slijedi još jedna: „ispivanje". Sadržaj je usko vezan sa sadržajem „Obsade Sigecke", pa ćemo je iznijeti kasnije.

Pjesnik ovih pjesama nije se podigao nad velike zastupnike trubadurske poezije. Odaje se prostim imitatorom lirskih forama, koje su se u Italiji počele širiti već početkom „seicenta". U njima odjekiva talijanska savremena lirika. Ljubav u stihovima Petrarke visoka i plemenita, izrodila se je kod pjesnika „seicenta" i postade pastirska, afektirana, a ne rijetko i brutalna. U našega je pjesnika i pastirska i afektirana, ali brutalna nije.

III.

„Obsida Sigecka" zauzimlje najveći dio „Sirene". Ona je razdijeljena na „15 delova" sa kratkim uvodom od 6 kitica, gdje najavlja smjer svoje „historije", pa zove u pomoć Djevicu Bogorodicu, da uzmogne i bude vrijedan pjevati o junaku, koji slavno proli krv za vjeru Isusovu. Za tim moli, da bude i dostojan potomak slavnoga Nikole ne samo imenom nego i djelom:

Daj ime ki i sad njegovo nosimo,
Z istoka na zapad skoro pronosimo,
poganski srd i jad slavno obnosimo,
Sluge tvoga nikad glasa ne vgasimo.

I. DIO. Bog vidi, kako su se Ugri iskvarili. Nema megju njima sloge, nema posluha, zabacili strah božji i sram ljudski, pa hoće da ih kazni. S toga zove k sebi arhangjela Mihovila, pa se stane s njime tužiti na neharnost toga naroda. Spominje, što je sve za Ugre učinio, nakon što ih izveo iz Scitije. Kakovu im je zemlju dao! Kakovim naravnim darovima ih obdario. Kaje se sada za sve to, pa je odlučio skončati ih.

Za to nalaže arhangjelu, da sleti u pakao, da razriješi najljuću furiju, te neka ju pošalje ravno u Carigrad, da potakne Turke i njihova cara Sulejmana na rat proti Ugrima. Dopustit će, da Sulejman zgazi Ugre, dok se ovi ne pokaju i ne obrate na pravi put.

Kad budu molili, ne ću uslišati,
18 svrh njih pogibeli hoću se smijati,
za tužbu i boli ništa ne hajati,
k veloj njih nevolji ne ću pogledati,
Ako se pak vrnu s grihov se kajajuć,
20 vsu muku prežasnu zabit te radujuć
ja onda Turčinu suprot njih vojujuć
jer se sve povrnu iz njih njega bijuć.

Arhangjel smjerno pita, hoće li i pravedne kazniti zajedno sa griješnicima, a Bog mu odgovara, da hoće, ali će ih za to nagraditi rajskom slavom.

Na to sleti Mihovil s neba i razveže stotinu lanaca, kojima je bila sapeta ta grozna furija, Alekta, te je šalje, da truje Sulejmanovo srce. Furija odleti „kao megera zala" i dodje u Carigrad „prije neg nagla kuga" te se „dovlači, gdje se car speći kala". Ali da ga brže pridobije, da mu ne „pomete strašan san", uze lice starog Selima, Sulejmanova oca, „te ga stane vabiti kao otac sina". Nagovara ga najjačim razlozima, da udari na Ugre. Potiče u njemu sve strasti, pa onda

..... zmije, gade, kače
v njega navrnu ča more naj jače,
da tomu poganu sve srce rastoče.

Čim se car prene iza sna, zove na divan svoje paše i vezire, te im stade pripovijedati svoj san. Za tim im javlja, da je stigao glas iz Budima od Arslan-bega, kako su kršćani kukavni, razdvojeni i pokvareni. Došli su med njih božji biči: „skupost, jalna reč, zlo dušno poznanje", ne ljube nauk ni savjet;

„Za to im ne mneći gle orsag v skončanje".

Ugri su pak ljustvo kruto neskrbljivo
64 Meju sobom mnoštvo jako nastorljivo[1]
vojske poglavarstvo sa svim nemarljivo
ki b' vridan glavarstvo na njega svadljivo

Pa zaključi nalogom, da se imade spremiti vojska na rat.

Pjesnik opisuje dosta podrobno, kako se kupi vojska iz svih krajeva prostranoga carstva. Prvi dolaze Krimski Tatari pod vodstvom mladog viteza Delimana, kojega zove i Krim-begom, sina prekopitanskoga kana. Epizodički pjesnik nam priča ljubav Delimana za lijepom Kumilom, carevom kćeri, koju je car dao Rustanu.

Za Tatarima dolaze Arapi razdijeljeni u pet strašnih šerega sa pet vodja: Amirašena, koji imade znamenita konja karabullu, Olinde, Hamvivana, sina velikoga kralja sirskoga Menetara,

[1] Nastorljiv, od nastor = omraza, progon, dakle omražen, mrzak.

ADRIANSZKOGA MORA SYRENA.

GROFF ZRINSZKI PETAR.

1702 1703 PETAR

STAMPANA ù BENECZIH.

Pri Zamarij Turrinu. Leta M.DC.LX.

Dopuſcheniem Obchinſzkim.

NASLOVNI LIST „SIRENE“ GROFA PETRA ZRINSKOGA.

Demirhana i brata mu Alderana. Za Demirhana kaže:

> Ki tako jak biše, da veće krat jakost
> elefanta smiše ladat njegova kripost.

Mogao je isčupati hrast iz zemlje sa žilama. (88)

Za Alderana kaže pjesnik, da je pismen i da znade alkoran na pamet.

Treći u povorci stupaju Mameluci pod zapovjedništvom Kair-bega; za Mamelucima Čirkasi pod Aigaš-pašom, a za ovima dolaze Zagatari, Tatari iz daleke Scitije. Ovi su došli harajuć i plijeneć. Za njih kaže pjesnik, da su u borbi s Turcima mogli ove posve uništiti, ali su ih radi grijeha kršćana prepustili, da budu bič božji. Ovi su Sciti razdijeljeni u četiri dijela.

Nebrojena vojska drugih naroda slijedi ove. Svaki neprijatelj kršćanstva se tura u Sulejmanovu armatu. Sin Atapolika kralja iza rijeke Inda dolazi u pomoć silnom caru turskomu. „Tko bi mogao prebrojiti pijesak mora, ili lišće šume Hercinije, taj bi mogao prebrojiti i Sulejmanovu vojsku."

II. DIO. Uz to, dok se ta vojska kupi, budimski vezir Arslan-beg hoće da pogazi mir sa Ugrima. Skupi vojsku i navali na Palottu, gdje zapovijedaše Turri, pravi lav. Ovaj navali na pogane „speće i pijane", te razbi njihov tabor, pogubi Kurt-agu s množinom Turaka, pa se sutra vrati u grad. Arslan ljutit s toga neuspjeha udari sutra na grad, ali bude suzbijen. Ova „turska pijanica", „stari norac", ostade pod gradom punih deset dana, ali čuvši, da se primiče kršćanska vojska u pomoć gradu, dignu brže bolje šatore te pobježe u Budim.

Na 9 mjeseca Ivanšćaka (svibnja) car Sulejman krene iz Carigrada sa silnom svojom vojskom. Pjesnik nam opisuje podrobno cara na konju, kojega okružuje vojska sprijeda i straga. Dvije milje naprijed ide šezdeset hodža, dijeleći milostinju siromasima, da se ovi Bogu mole za carevu pobjedu.

Car dodje do Biograda, gdje opočinu. Odatle posla, da opsijeda grad Gjulu, svoga stričića Petrafu. Gradom je zapovijedao Kerečenji Laslo, koji ga predade Turcima u ruke. Ali Turci ne poštediše Kerečenjia za izdajstvo. Za to pjesnik kliče:

> Prezpametan čisto ki Turkom vjeruje,
> ki njim navlastito život naručuje.
> (57) Grih drži Turčin to, da rič obdržuje
> kauru, pod mito kad se zavežuje.

U gradu Sigetu zapovijedaše hrvatski ban Nikola Zrinski, junak na glasu. On se moli pred propelom Bogu svome. Isus mu odgovara na goruću molitvu, te mu obeća rajsku slavu i mučeničku smrt.

III. DIO. Sulejman je „silnimi pramici šatore razdvignil" iz Beograda i dao pravac prama Jegur. Zapovjedi, da se na Dunavu sagrade mostovi za prijelaz vojske. Uz to se zbi nešto, što ga prisili, da promijeni osnovu.

Car, čuvši, što se bješe dogodilo Arslan-begu, budimskomu veziru, pod Palottom, skine ga sa vezirstva, a na njegovo mjesto postavi bosanskoga vezira Mustafu Sokolovića, a u Bosnu posla Mehmeta Guilir-pašu. Ovaj uze sa sobom dvije hiljade vojske, te iz careva tabora odmah krene u Bosnu. Prispije pod Šikloš grad, gdje se utabori, da prenoći. Škenderbeg, zapovjednik grada, opominje Mehmeta, kako nije pametno prenoćivati izvan grada, kad se znade, da je u blizini Siget, gdje zapovijeda ban Zrinski, koji neprestano vreba na neprijatelja. Nagovara ga, da ljude zakloni u tvrdi grad.

Mehmet se smije na Škenderbegovo razlaganje. Lud bi bio, kad bi noću od straha digao šatore. „Neprijatelja se ne treba bojati, jer je noć mrka, oblak je zastro nebo. Tko bi se dao u ovo doba na putovanje s vojskom, da na nas navali? Doduše je Zrinski glasovit junak, zadao je carevoj vojsci sto jada, ali će i on jednoć pasti u stupicu. Žalim, što se noćas ne ću moći s njime ogledati".

Škenderbeg ostade te večeri sa Mehmetom u šatoru izvan grada na večeri i zabavi. Tu im momče pjeva o sreći, dok dva bega se razgovaraju i piju.

Uz to Zrinski stiže iznenada sa 1000 pješaka i 800 konjanika prama Šiklošu i prije zore se utabori nevidjen, blizu neprijatelja. Turci spavahu dubokim snom, kad na njih navali Zrinski. Turci padaju na sve strane. Nastade vika i zapomaganje. Tada se prenuše i begovi. Nastade strašan pokolj izmedju Turaka i kršćana. Rizman, sin staroga Mehmeta, čini silna junaštva. Jedva mu odolijeva Farkašić, koji je već bio posjekao silu junaka:

> Jur su obe strani na oči ovima
> Turci i kršćani nišani med njima,
> (26) totu niki rani, niki mač priima
> puščani dim čini škurinu med svima.

Kada to vidi „Zrinski, ban hrvatski", skoči se med redove te sokoli svoje. Nastade borba izmed Zrinskoga i Rizmana. Ovaj pade na oči svoga oca Mehmeta. Mehmet u zdvojnosti hoće, da osveti sina. Navali na Zrinskoga svom snagom, ali nadje smrt, te ode za sinom.

Sada pjesnik imade kratku digresiju. Govor o slavi junaka, koji pade od junačke ruke silna bana.

> O smrtna gorkosti! još daješ uhvanje
> (91) v veloj kriposti ka kažeš poštenje:
> vnogomu je dosti slavno upućenje
> da j' vmrit v jakosti kano pojt' v gošćenje.

Za to nije žaliti Mehmeta, što je umro, jer je slavno umro. Najveću je slavu postigao, što je pao od ruke tako slavna junaka, kakav je Nikola Zrinski.

I Farkašić na alaje tjera Turke pred sobom. Ispred njegove desnice bježe svi osim Rahmata. Ovaj hoće da zaustavi kršćanskog junaka na njegovu putu. Na njega Farkašić omjeri i opali pušku, a uz to ga Rahmed udari batom po glavi, da mu se stresoše moždjani. Farkašić pade s konja kao javor pun lišća, kad se na nj strovali jela. Rahmat mrtav strovali se na Farkašića.

Još se drži na bojištu Alaj beg, ali se i on mora predati živ u ruke banove. Ban štujući hrabrost u protivniku, poštiva Alaj bega i sobom ga uze i odvede u Siget.

IV. DIO. Pjesnik započinje ovo pjevanje refleksijom o promjenljivosti sreće. Pogibe Mehmet, ali će doskora poginuti i Zrinski.

Na 'vem svitu živuć dokle človik bludi,
blaženstvo ziskujuć trsi se i trudi
(1) A sriću igrajuć ne zna i ne sudi
ko već krat med kažuć pelinom ga nudi...
Blažen će bit prozvan ki se ne prevraća,
nego čekaispravan kud srića obraća ;
(6) v zlu dobru vsaki dan lako se on plaća,
koga razum stalan k vrimenu privraća...
Veseliš se, Zrinski, željno Turke sičeš,
projt će al' v čas kratki nad kim se sad smiješ ;
(8) konac vse već teški s tim si povekšuješ
bolje b' da Mehmetski žitak ne ubiješ.

U rasvanuće trublje zovu vojsku na okup. Zrinski najprije zahvaljuje Bogu na pobjedi, zatim dade pokopati mrtvace. Farkašića teško ranjena i neke odličnije poginule junake staviše na nosila te ih u najvećoj tišini nose pred vojskom u Siget. Sobom odnesoše veoma bogat plijen iz Mehmetova šatora. Čim dodjoše u svoj grad sjajno dočekani, odoše u crkvu, da se svečano Bogu zahvale, a mrtvace položiše pred crkvom. Poslije zahvale sakupi se vojska oko palih drugova. Tu ban drži pohvalno slovo nad poginulim :

Vitezi kršćanski, kruno člověčanska,
glavari viteški, obrambo hrvacka,
virom mučeniki rad hiže, ostanka
proliste člověčki krvcu bez prestanka.
Kojim blagoslovom hoću vas dičiti?
Kom ričom al slovom smit ću vas kinčiti?[1]
Kršćanskim razlogom htiste se zručiti
krvnim teškim plodom dušom se lučiti.
Rad bih meju vami iz srca ležati
lipi vaši najmi s vami uživati,
s desnoj božjoj s palmi jer ćete sidati,
gdi žalost s tugami neće vas zjidati.

[1] Resiti.

Al Bog more biti, ki vas vesel vidi,
Htil me j' zabraniti, da mi svit zavidi ;
pak po dičnoj smrti da vas duh moj slidi
v tron vekověčnosti, gdi sam s vami sidi. (35—38)

Nakon ovoga govora razidjoše se vojnici, a on daje kapetanima gozbu. Za tom gozbom je i banov sin Jurica i uhvaćeni Alaj beg. I ovomu sluge ponude zlatnokrove kupe rujna vinca, da se razveseli, ali mu se ne da. Obuze ga sjeta i tuga. To vidi ban Zrinski, pa dok hrvatskom pjesmom razigrani :

niki konja svoga, oružje i šćitak
hvali, sebe druge i dobar dobićak
ki vodju vrloga i viteški žitak
s glasa visokoga kruneći dospitak,

on tješi svoga sužnja i predočuje mu, kako ga je primio za gosta, a ne za roba, jer sam štuje junaštvo i u neprijatelju, pa ga je i „prihodnicom ponudil". Alaj beg nudi za svoj odkup silne svote. Ban odbija ponude. Traži za njegovu slobodu u zamjenu slobodu vojvode Radovana.

Baš kad je Sulejman dao zapovijed, da vojska krene put Jegra, stiže iz Šikloša turski bjegunac Islan i javlja caru crnu vijest o porazu Mehmeta i njegove vojske. Car ljutit sazove vojno vijeće i zapovjedi, da vojska krene prama Sigetu, da osveti poraz Mehmeta. Za tim nalaže, da se mostovi okrenu, da Kadjašer-hodža žrtvuje hiljadu ovaca, da se njima i orlovi hrane. Padoše orlovi na poklane ovce, Jedan orao veoma velik i crn „kao vrag" pane na mrcine, te rastjera sve ostale ptice, što se bjehu spustile da kljuju, za tim se on sam digne u vis, a da se nije dotaknuo ovaca.

Ovo „čudo" hodža tumači na zlo. Ali car se tome ruga. Sutra u zoru razvezaše se dva konja bijesna te se dadoše u trk po šatoru čineći mnogo kvara. I to je slutilo na zlo.

Uz to puče glas, da je banuo sam Zrinski u turski tabor. Na taj glas zavlada strava medju četama. Nastade takova smetnja, da su se Turci medju sobom poklali.

Dovle dopire ekspozicija u dramatskom razvitku.

V. DIO. Nakon lirske refleksije, gdje nam pjesnik pokazuje, kako nesreća ne dolazi nikada kasno, vodi nas u Siget, gdje stigoše glasovi, da se Sulejman približuje s velikom vojskom. Zrinski se pripravlja na otpor. Pozove na skupštinu svoje izabrane junake, da im predoči, što ih čeka, da ih potakne na junaštvo, spominje im junačka počinjena djela, gdje ih je Bog pomogao. U njega im se valja uzdati. Kršćanstvo upire oči u njih. Valja im osvjetlati obraz :

Sad nam je potrebno lip glas povekšati,
Ali smrt pošteno u krvi smišati.
(33) Vrime nam nijedno ne će čin zbrisati,
spomenuće večno svit će z nas kazati.

Koliko Hrvat drži do poštenja!

A za što se imaju boriti? Za sve, što je čovjeku najsvetije na zemlji:

Nit ćemo poć k harcu za ki uzrok mali,
neg za žene, dicu za vas puk ostali,
viru, crikav majcu, ku smo obdržali,
glas, žitak, zemljicu, v koj smo procvitali.

Ne valja se dati zaslijepiti tursk'm obećanjima. Primjerima iz povijesti dokazuje, kako Turci prama onomu, koji im se je predao, nisu održali riječ.

Tko će ča verovat, kad ni vire v nikom
Turčinu, ki lagat zna u delu vsakom?

Na koncu im se kune, da ih ne će ostaviti do zadnjega časa svoga žića. Na to oduševljeni trgoše mačeve, pa se kunu, da će mu biti vjerni do zadnje kapi krvi. Krasnom prispodobom pjesnik opisuje žamor, koji je nastao iza banovih riječi. — Prvi se kune Farkašić, koji bješe već ozdravio od teška Rahmetova udarca. Drugi je Novaković Ivan od Novaka Debeljaka, odjeven risovom kožom sa štitom, opšivenim orlom. Za ovim se spominju drugi junaci kao Dandović, Ištvan Oršić, Sečedi Mate, Gašpar Alapić, Andrijan Radovan, Stipan Golemi, Bata Petar, Patačić Petar, Papratović, Farkaš, Kobač Miko, Musejević, Medvoj, Bik Andraš, Bartol Gereci, Juranić Lovro, mlad zastavnik

. . . takove lipote,
da mu zavidiše sunčane toplote,
šezdeset zrediše š njim v dičnoj mladosti . . . (66)

pa Ostrani Petar, Radivoj „se kuni s sto vlahi za timi", Ivan Bojani, Andraš Gusić, svaki sa svojom četom, a napokon Deli Vid, „prestrašni bič" Turaka, pravi oroslan sličan Martu. „Iz oka baca oganj smrti i ranu".

Nakon svečane zakletve ban pregleda gradske utvrde, daje zapovjedi, da se grad uzmogne uzdržati i proti dužoj opsadi.

Kad je sve uredio, stade pisati pismo svom kralju, da ga obavijesti o dolasku silne Sulejmanove vojske. Kaže, da je sakupio u Siget „sve ča valja", da su utvrde u redu, a on i njegovi da su pripravni na sve, pa u ruke božje. Izrazuje bojazan, da će Siget pasti, a sa Sigetom svi njegovi branitelji, pa se opršta od kralja.

Ovo pismo predaje svom sinu Jurici, da ga nosi kralju u Beč. Ganutljiv je dijalog izmedju oca i sina. Jurica se ne dade trgnuti od oca svoga, a otac ga nagovara odlučnim razlozima, dokazujući, ako je ludo umrijeti u mladosti, a bez ikakove svrhe. To bi bio dapače grijeh:

budeš još potrebni, mi to dobro znamo,
potrenoj Krajini, ku teško čuvamo.

Preporuča mu „krajišku vjernost", pa zaključuje:

Ti ćeš me pak slavna znat naslidovati.

VI. DIO. Sulejman prispjevši sa svojom vojskom do Haršanja, šalje u Siget poslanike Halul-bega i strašnog Demirhana, da predlože banu predaju grada. Za Halul-bega kaže pjesnik:

Gluboko razuman slatko govoraše
člověštvom spodoban lipo se držaše,

dočim je Demirhan gorostasna prostačina, kojega je car upotrebljavao za strašilo radi divlje ćudi. Halul-beg se i pokaza vještim govornikom. Sve iznosi da dokaže, kako je banu od koristi, pače od nužde predati grad. Tu laska, hvali, nudi, obećaje.

A na to lijepo odgovara i Zrinski. „Ne mogu vjerovati, da car mene ljubi. Dosta smo se krvarili do sada. Bratstva izmedju nas ne može biti,

jer škodu s bratinstvom nikakor stat ne znam.

Ako pak car želi, da od sele budu prijatelji,

dobro je, nek vrnu, što su nam uzeli
njegvi rukom silnom,

onda će se govoriti o prijateljstvu.

Na banov odgovor razgnjevi se Demirhan, prijeti banu ratom, što ga nosi u njedrima.

Kad se poslanici vratiše u Sulejmanov šator i donesoše banov odgovor, car zapovjedi Sokoloviću, da šalje naprijed Osman-pašu i Alikurt-bega da opkole grad i izaberu zgodno mjesto za carev šator. Ovi se odmah upute sa deset hiljada vojske i množinom janjičara. Zrinski, kad dozna od svojih uhoda, da se približuju, dočeka ih pred gradom na otvorenom mezevu. Pa kad Turci padoše pod Siget i posadiše se na dva mjesta, iznenada se pojavi Zrinski na jednom brežuljku. Čim ga Turci ugledaše:

Krik, vik i drčanje po taboru strane:
niki lovi konje jošće neuzdane,
a nikoji svoje jašu nesedlane.
Nut čudno zburkanje ko zmiša pogane!

Razbjegoše se u bregove i šume, gdje je ko mogao. Nastade silan pokolj, Turci kao mravi miješaju se, a ne znadu, kamo bi se zaklonili.

Tu padoše od banove ruke znameniti Turci: Rahmat, Haraman, Jusuf, Asaguš, Habul-Dedo, Turlak i drugih množina. Uz bana se ističu Deli Vid, Radovan i Novak Stipan. Deli Vid čini silna junaštva. Skoči preko rijeke Almaša, koja je dijelila razbojište od janjičara, pa sleti medju janjičare, da ih siječe i kolje. Dodje do mejdana izmedju njega i harapina Hamvivana, te ga probode lančom u trbuh, pa ga gazi nogama i stane: „desnica mu lančom ko hrastom vijaše". No

ADRIANSZKOGA
MORA
SYRENA
GROFF. ZRINSZKI
PETAR.
VINCERE AVT MORI
SPECVLO FELICIA

dotrčaše Turci janjičari, da opkole Deli Vida, ali on medju njima

... ko pećina med valovi staše
krupovit kot stina oblak razganjaše.

Tu se on iskaza junakom sam proti nebrojenoj sili. Tu pade Ibrahim-aga, Kurt-aga, Ali-Kamber i Zimzin-aga, sve ponajbolji turski junaci, te si Vid prokrči put sabljom preko svih dušmana : skoči u rijeku, prepliva ju te se vrati k svojima u Siget.

VII. DIO. Dospiju k Sulejmanu crni glasovi o porazu njegove prednje vojske. Strašni Demirhan jadikuje nad poginulim mladim Hamvivanom, sinom kralja Sirijanskoga, koji mu bješe povjeren od oca, te nagoni cara, da čim prije krene svom silom prama Sigetu, jer će osvetiti prijatelja.

Zrinski razgledaše gradske utvrde, kada mu se pojavi pred očima iz daleka silna Sulejmanova vojska. Veličanstveno opisuje pjesnik broj vojske, silu njezinu, kada stupa prama Sigetu u posjete „Mikuli Zrinu".

S vrh vojske se dimi i tmine svijahu,
kamenje pod njimi i peski škripljahu ;
kako kada v zimi u največem strahu
stoji buk med vsimi, ki totu vrvljahu.

Kada ta vojska stiže pred Siget, u turskom taboru zaori tri krat : Alahhu, silni topovi zatutnješe, a janjičari stadoše metati iz pušaka na grad.

Zrinski zapovijeda, da se sa zida gradskoga pozdrave nepozvani gosti iz golema topa, „Vuka velikog". Čantoš Pal opali, i dok se Turci kotrljaiu po zemlji, govori šaleći se :

Uzmite da pod nos bilikum popijuć
ki ga ni popil još, dam mu ga nalijuć.
z grada vam dojt hte ove napojnice
da je sprobavite čez plučne mešnice ;
niti v grad pridete, dokle te zdravice
čisto ne spijete za Zrinskoga srce. (26. 27)

Za prvim hitcem Čantoš ispali i drugi, a Turci se onda povukoše natrag.

Petar Farkašić umire od rana zadobivenih kod Šikloša, žaleći, što mu nije sudjeno, da umre kao junak na bojnom polju :

Oh stokrat blaženi, ki za domovinu
žitak svoj promeni i glas mu ne zginu !

Zrinski tužno plače i jadikuje nad gubitkom svoga omiljelog junaka. Nakon pogreba zapovijeda, da njegovi provale iz grada na Turke. Tu se odlikuje Stipan Golemi, koji smlavi Ali-Kurta, pa Radivoj i Juranić, dva nerazdruživa druga. Zrinski smače Rustanova brata Arslana, pa Abaza-Sandžaku, Mustafu, Huseina, Gjafera i mnoge druge. Divan je dvoboj izmedju Demirhana, koji hoće da osveti mladog Hamvivana, i Deli Vida. Demirhan si prokrči put do kršćanskog junaka, koljuć i sijekuć na sve strane. Hvataju se dva junaka u koštac kao dva bijesna tigra. Jedan drugoga ne može nikako nadrvati. Pala je noć te im ne dade završiti dvoboj. Mejdandžije se kunu, da će se opet sastati i svršiti svoju vitešku robotu sutra u jutro.

VIII. DIO. Zora odjevena u krasnu odijelu na svojim kolima vozi se svijetom, sipljući svagdje radost i veselje. Ali, kada dodje pred Siget, videći svu silu mrtvaca oko njega, sva se je preobrazila ; nije više božica nego prosta vila poput naše kosovke djevojke : „Obraz divojčice k sebi je primila", pa puna zabrinutosti u užasu pita : tko je prouzrokovao ovaj pokolj? Da nije zmaj, ili smrt prošla, ili „britka Pitona se je zbudila" pa je pogubila Ugarsku? Žaleći tako, vidi u blizini turski tabor. Ona zaželi propast poganinu, a blagosivlje bana za njegovo djelo. Uz to grane i sunce, pa

Hrvatom i Ugrom krvčica kipljaše
za turskim potorom desnice kripljaše.

Sulejmana muči teška briga i gotovo zdvaja za pobjedu. Rano sazivlje vijeće pod predsjedanjem Sokolovića, koji mora njemu dojaviti svačije mnijenje. Carev zet Rustan predlaže, da se stisne grad sa svih strana šančevima, da se poruše onda gradski nasipi i da se osuše jarci od vode. Deliman ne će da za to čuje. Sramota bi bila, da junaci odbace puške i sablje, pa da se prihvate motike i lopate. Njemu se pridružuje Demirhan, rugajući se Rustanovu prijedlogu. Rustan srdit ostavlja vijeće. Ustaje za tim Petraf, koji žali neslogu, što se je porodila i primjerima iz povijesti dokazuje, do kakvih kobnih posljedica nesloga vodi narode i vojske. On se slaže sa Rustanom i onima, koji su za to, da se grade šančevi, jer :

mala je sramota, gdi j' vela potriba,
skrbet cić života kad človik pogiba ;
pače bi rugota, da gda mu glas zgiba
ako si i plota na pomoć ne giba.

I zbilja tako bi zaključeno.

Medju tim Deliman ljutit s toga zaključka ode k caru moleći ga, da mu dopusti izabrati šest ponajboljih turskih junaka, koji će se ogledati sa banom i još petoricom njegovih drugova na bojnom mejdanu. Obećaje, da će on sam odrubiti glavu Zrinskomu i baciti je pred careve noge. Car ne će ni da čuje za to. Deliman će već imati prigode, da iskaže svoju hrabrost, dočim bi bila grehota i sramota, kad bi ponajbolji junaci pali bez uspjeha.

IX. DIO. Nakon kratke refleksije pjesnikove o svojim djelima i bojevima, koji mu ne dadu mirno pjevati, sa petom kiticom nastavlja ,,historiju''. Pripovijeda, kako Ali-Kurt dan i noć diže šančeve oko grada. Dva dana nema bitke. Nitko ne izlazi iz grada. Za to Deli Vid ode k banu s molbom, da mu dopusti provaliti iz grada. Ban mu pripovijeda svoja naprezanja, kako bi Turcima što više kvara zadao. Za tim mu kaže želju, izvijestiti Maksimilijana o očajnom stanju u Sigetu. Deli Vid se nudi, da će prodrijeti kroz tursku vojsku i odnijeti cesaru zadnji vapaj. Ali ban toga ne dopušta, jer mu je Deli Vid potrebit u gradu.

Ta banova želja se dozna u gradu. Radivoj ode k Juraniću na gradske bedeme, pa mu otkriva banovu želju i kaže, kako je on voljan žrtvovati se. Juranić ga odvraća radi prijateljstva. Konačno se odluče, da će oba otići. Ban primi njihovu ponudu i obećaje im silne nagrade, ako sretno izvedu to poslanstvo. Oni odbiju ponude i odmah se odvažno dadu na posao.

Junačkom srećom prodju mimo dva tabora. Kada dopru do trećega, u kojemu je sam car, namjere se na Kadijašera, kojega smakoše i oteše mu Koran. Namjere se uz to na 3.000 tatarskih konjanika, koji su obilazili naokolo, da ne bi neprijatelj navalio. Ovi ih opkole. Radivoj sretno uteče, ali Juranića poklope. Radivoj videći se brez druga vrati se natrag, da ga potraži. Kad ga vidi u rukama Tatara, nudi se u zamjenu za njega. No pogani osjekoše glavu Juraniću. Radivoj tada udari svom bijesnoćom na dušmana, dok i sam ne pogibe. Pjesnik im pjeva u slavu nekoliko kitica te kaže, da će im ime bit slavno :

Hrvatska sprot turskoj dokle sablja grede.

Deli Vid sniva i u snu mu se pojavi Radivoj te mu kaže : ,,Hrvatska je propala'', i proriče, da će on i ban slijediti brzo njih dvojicu u nebo. Taj san priča Deli Vid banu.

Ovdje svršava porast u razvijanju dramatskog čina. Ovo mu je vršak. Sada počinje peripetija ili okret.

X. DIO. Sreća je nestalna u opće, a još nestalnija bojna sreća, koja je počela ostavljati Siget. Ali ban hrvatski je jači i odvažniji, što je nesreća proti njemu veća i ljuća.

Turci su osvojili već dva dijela grada, te pripravljaju nov juriš. Deliman navaljuje prvi sa spaholjanim, a za ovima dolaze Tatari, Arnauti, Čirkazi, Karamani, Azijati, Zagatari i Arapi. Na sred trga okupio je ban svoje vitezove, pa ih razredjuje, gdje će koji ostati. Protiv Aigaš-paše stoji Deli Vid, a do njega Novaković.

Najbjesniji je Demirhan od strane Turaka, a Radovan od strane kršćana. Silan je pokolj nastao:

na pol mrtav niki vapi tovariša,
a niki plač gorki črnom krvjom miša ;
od meča, od puški ni krič se ne sliša,
z duga b' rekal vsaki, da se nebo zviša.

Vitez Slamenović od puške izgubi nogu, koja mu visi od koljena, a ipak bi još rad nešto učiniti. Leži medju mrtvacima, a još se bori, dok mu Demirhan glavu ne odsiječe. Uz to skoči Radovan na Demirhana.

Sad se razvija dvoboj izmedju te dvojice. Demirhan je jači, povali poda se Radovana, a ovaj njega privuče:

Čestiti vojvoda pokri zemlju črnu
ter Harapa grda doli sobom grnu ;
na pol mrtav vreda zubi k njemu trgnu,
grizeći ga preda svoju dušu vernu.

Bitka dugo traje. Petar Bat otvori stražnja vrata od želje, da se pomiješa sa borcima, da navali na Delimana. Ovomu ne nahudi, ali poklaše mnogo Turaka, što bjehu do vratiju kao Murtuzana, Pehlivana, Bećira i druge. Dotrči Deliman baš, kad se je srušila jedna kršćanska kula sa svim braniteljima pogodjena od Ali-Kurtova topa. Svilojević i Klisurić ostali u životu, hoće da bježe, ali ih Deliman smače. U to baš Miloš Badanković i Hrvojić opet otvoriše vrata, a Turci navale, da prodru u grad. Medju prvima navali Deliman. Kad Hrvojiću podje za rukom opet zatvoriti vrata, Deliman se nadje unutra u gradu. Tada on odvažno sasječe Badankovića i Hrvojića te juri naprijed do trga. Opkoljuju ga kršćani, ali on ne uzmiče nego onda, kada se pojavi Alapić i Stipan Golemi. Tada:

Kakono zvir gladan, kad med lovce stane,
korakom izmed njih, ne bigom se gane.

Uzmakne do gradskih vrata, tu šakom razbi lance i katanac, kojim se vrata zatvarahu, pa izadje i preskoči preko grabe.

Uz to Turci navaljuju na Siget. Dok janjičari sa svojih nasipa strijeljaju, drugi približuju skele k zidovima grada. Čantoš Pal odbija lumbardami, koliko može, sve nasrtaje, ali grad je u očajnoj pogibli, u toj stisci ban zapovjedi provalu iz grada. Čim se on pojavi, nastade medju Turcima neizreciva strava i bježanje. Nitko se nije smio oduprijeti banu, pa ni sam Demirhan. Ovdje pjesnik majstorski pjeva banovo junaštvo.

XI. DIO. Deliman sretno uzmaknuvši iz grada stidi se svoga uzmicanja, a Rustan mu se ruga. Deli-

man za to razsrdjen posiječe protivnika, te ovaj ostade na mjestu mrtav, pa je:

> stojeć kod mrtvoga i ovo govoril:
> Evo ti Krim-bega, ki ti j' šalu podnil. (12)

Sulejman je silno rasrdjen s neuspjeha navale i radi onoga Delimanova djela. Tu srdžbu raspiruje K a p i d ž i-paša. U to dolazi pred cara Demirhan, te brani prijatelja Delimana i blaži carevu srdžbu, ali uzalud. I Deliman još uviek bijesni, te ni malo ne žali, što je počinio. H a l u l-A j g a š ga nagovori, da se za koje vrijeme ukloni od careva lica.

Demirhan je nemiran, što nije održao riječ Deli Vidu i vratio se na mejdan. Za to šalje slugu Š a h m a n a, neka izazove Deli Vida, da nastave mejdan pred gradom. Deli Vid pita za dozvolu bana, a ovaj ga prati do skrajnih gradskih vrata. Dvije stotine momaka stoje pred vratima, da se ne bi dogodila kakva turska prevara. Sam car Sulejman gleda taj dvoboj s jednog brežuljka. Gledaju obje vojske. Demirhan je klonuo te se jedva drži na nogama. Tada Turci skoče, da navale na kršćane pod vodstvom A m i r a š e n a. Ali čim se ovaj primakne Deli Vidu, ovaj ga sabljom sasiječe. Demirhan uzalud nastoji zaustaviti Turke, ovi navale bijesni na one, što pred vratima stražijahu, te nastade silan pokolj.

> Vid kako ptić z lahka na korbulu skoči
> misleć 'zmed njih vanka da se družbi doskoči;
> al se vsud ko rika mišana krv toči
> turska i kaurska, da izreć ni moći. (90)

Kada Zrinski vidi iz grada tu tursku nevjeru, sakupi pet stotina junaka, pa poleti iz grada u pomoć svojima. Tu počinja silna junaštva. Turci padaju pod njegovim mačem kao snoplje. Uz to se Deli Vid umiješa medju Turke, te mu nije naći traga.

XII. DIO. Sada pjesnik prenosi čitatelja umorna s prizora tolikoga krvoprolića na drugo polje, da se odmori, pa nastavlja ljubavnu epizodu Kumille i Delimana. Ovaj šeće po poljima, tražeći mira i pokoja. Kupido ga jače rani svojom strijelom, te osjeti neodoljivu želju za Kumillom i njezinom ljepotom. Uzdiše jašući poljem i lugom, jer ga sve sjeća na nju. Tako bludeći besvjesno vodjen Kupidom dojaši do u Beograd, kamo je bila došla i Kumilia. I ona pati od ljubavnih boli, žali, što je silom dosudjena ljuba Rustanu. Stara njezina dvorkinja ju svjetuje, da ne krije dalje plam svoje ljubavi, s koje izgara, te se po nagovoru odluči pisati Delimanu list.

Kad Deliman primi pismo, odgovara, da će doći, te leti „ljubavlju užgan" „vas hitar" „vas željan" onamo, „gdi zna, da dočekan iz srca će biti".

Dok se Deliman zabavlja sa Kumillom, Turci se bune oko Sigeta, što sultan ne štedi svoje junake, pa neke čak tjera od sebe kao Delimana. Buntovni govor D e r i e l a bi primljen velikim aplauzom, te vojnici zaključe, da se pošalje 10.000 vojnika po Delimana. Car se uzalud ljuti, mora pristati na zaključak, te i sam šalje T e r h a t-bega po Delimana. Ovaj uzoholjen, što se je i car pred njim ponizio, hoće da se vrati u tabor, ali ga Kumilla odvraća.

No jača je u Delimana želja za slavom nego ljubav. Kumilla se moli Bogu, da njezinu ljubazniku udijeli sreću, pa krenuše skupa na put. Ali kad sjedoše kod nekog bunara na počinak, Kumilla se otruje pijuć iz pehara načinjena od zmijske kože (somaka).

XIII. DIO. Deli Vid zabasav medju Turke s njima šale zbija. Njegova žena, pokršćena Turkinja, ne videći ga natrag doći u Siget, obuče viteško odijelo, uzjaha konja, te izadje iz grada, da ga potraži. Putem sretne nekog Arapina, koji joj javlja, da baš sada ide kazati caru, kako je otkrio u turskom taboru Deli Vida odjevena u turskoj odori. Čuvši to ona posiječe Arapina te stade bježati. Turci je opkole i zaustave te je vode kadiji. Tu se desi i Deli Vid, prepozna ženu te varkom i junaštvom sve posiječe, pa se brže bolje povrati u grad.

Sulejman je žalostan s tih neuspjeha, te sazivlje ratno vijeće. Prvi u vijeću sjedi D e l i m a n, a do njega A l i b e g, koji predlažu, da se Siget napusti. Na to ustaje Deliman, koji se hvali svojim junačkim djelima, te predlaže juriš na grad ognjem i mačem. Na taj predlog jedan po jedan izidoše iz šatora.

Demirhanu je žao, što nije održao vjeru Deli Vidu, što su Turci na prijevaru navalili, te moli cara, da mu dopusti nastaviti dvoboj. Sulejman ga odvraća govoreć, da sada ne preostaje nego jurišati na razvaljeni grad. Demirhan je ljut s tog odgovora, te ostavlja cara. Ovaj zove k sebi šest najboljih savjetnika, da nadju izlaz iz teška položaja. Dok oni vijećaju, lumbarda iz Sigeta odnese glavu A l i k u r t o v u. Njime Turci izgubiše najboljega topčiju. Car je zdvojan, te se bavi mišlju, kako će ostaviti grad napustiv opsadu. No na veliko čudo izleti iz grada golub listonoša, koji se od straha pred sokolom, koji ga ganjaše, zakloni na carev šator. Turci ga uhvate, nadju banovo pismo upravljeno kralju Maksimilijanu, gdje mu opisuje očajno stanje Sigeta. Kad car za to dozna, zapovjedi, da se čine priprave za posljednji juriš.

Pjesnik svršava ovo pjevanje apostrofom na goluba, koji je od straha pred sokolom izdao svoga gospodara, a da se nije spasio, jer ga je sokol i onako ščepao i rastrgao.

XIV. DIO. U ovom i u slijedećem pjevanju imademo katastrofu.

31.

Ali te priſzega ·· more bit zdarſaua,
Czeſzara Nimskoga ·· ka ſze kod vaſz daua,
Znai date od toga ·· ſzam Bog razuezaua,
Nemoguchnoſzt ſzuoga ·· kada oproſchaua.

32.

Ako ſze pak vſas ·· Bane v'pomoch Nimsku,
Da od nye prijmas ·· tuoiu ſzrichu Zrinſzku,
Verui Nimczu da znas ·· kako ſzunczu zimſzku,
Od nyega moch imas ·· kad primes ſzmart tminſzku.

33.

Ios i ſzam to bolye ·· mores razumiti,
Dabi te rad glublye ·· pod zemlyom viditi,
Neg da ſiua ſablye ·· moraiu ſzliditi,
Takei Nimacz volye ·· tebi vgoditi.

34.

Maloi ki priazan ·· iur Nimsku ne ſzpozna,
Vgrom ie protiuan ·· i kruto dotoſna,
Haruat kj vech viran ·· tomui vech nazlobna,
Vnogai zato vſzak dan ·· vſzud prilika ſzloſna.

35.

Nimczu li veruies ·· ti razumni Bane?
Od nyega ſchekuies ·· pomochi poſzlane,
Ki, ſzkimi voiuies ·· ſeli zakopane,
Prj, neg ku ziſzkuies ·· ù pomoch ſze gane?

36.

Priaznoſzti Nimske ·· gdob neznal poznati,
Kako z-Vgri zlizke ·· znadu baratati,
Katane Vgarſzke ·· za niſtar darſati
Hillyad znam iſztinzke ·· nato pelde dati.

Al po

STRANICA IZ „SIRENE“.

U carevu taboru imade neki vrač imenom Alderan. On imade vlast nad duhovim pakla i prirodnim elementima, pa se ponudi, caru da će pobuniti proti Sigetu pakao i satrti svu kršćansku silu. Dobivši dozvolu, zove vilu u pomoć pa:

otide mrmoreć srid jedne dubravi
dvanaest sinov vodeć kršćanske naravi,
kih v sindžire sklopeć vsih s lanci obavi.
Tu im oštrim nožom vsim grkljan rizaše,
krvjom nekrivičnom tepsiju punjaše,
od sebe svu šibom družbu odganjaše,
v prostranem sam sobom lugu ostajaše.
Vazme šibu v ruku trnjahna od mida,
s kom čini na pesku dva okrugla slida
dvoja na priliku još znamenja prida
pak vnide k početku, gdi no biše srida.
Čudnim karakterom čari počinjava.
Tom krvjom kršćanskom vilu ispisava,
još mrtvom i po tom pokoja ne dava,
na okruglju vsakom po dva rastrgava.
Na četiri dila postavil je svita
nevoljna ta tila ružna strahovita,
da š njimi iz pakla mučne duše pita
pak ove s nemila si 'z sebe shita:
Vi duše paklenske sad me posluhnite . . . (14—18)

Kad su se pakleni duhovi sakupili, poče im se rugati, što se plaše slaba krsta, te ih pozva, da sumporom, vatrom trijeskom obrate u pepeo Siget. Na njegove riječi pakleni dusi slete se na propast Sigeta. Na Alderanovu zapovijed medju duhovima pokojnika izjaše iz zemlje na konju Hazret-Alija. Blijeda lica, namrštena čela, upalih očiju pripovijeda Alija, kako Alderan ne može nahuditi kršćanima, dok ih štiti njihov Bog, koji će kazniti smrću i Sulejmana radi nevine kršćanske krvi. Ovim riječima mrtvi silazi opet u pakao.

Uz to furije ognjenim zubljama zapaljuju Siget. Kršćani skaču na meterize, ali vatri ne mogu odoljeti. U toj stisci bana ne ostavlja junačko srce: on još uvijek hrabri i tješi svoje vitezove. Turci srću kao pomamni na Siget u plamenu. Na čelu im je Deliman i Demirhan. Ovaj viče za Deli Vidom i smrću mu se grozi. Deli Vid ne može želji odoljeti, teška srca ostavlja u najvećoj stisci svoga bana Nikolu, te se otisne za protivnikom na jedan brežuljak, da dijele mejdan. Tu pade najprije Demirhan, a povrh njega Deli Vid.

XV. DIO. Kad vidi Zrinski, da je uzaludna svaka dalja obrana Sigeta, pozove k sebi još preostale vitezove, te pohvali njihovu hrabrost:

viteški živismo, viteški umrimo,
svitu dičnu hodmo, da peldu pustimo
glas pošteni samo za se da obdržimo,

pa im otkriva svoju posljednju odluku. Sutra zorom svi će izići iz grada, da pokažu neprijatelju, tko su, te da ne umru bez zamjene u plamenu kao očajnici. Svi su junaci spremni umrijeti za čast i vjeru Isusovu, te se veselo pripravljaju na taj posljednji čin.

Zrinski udje u riznicu, obuče svoje najbogatije odijelo, pripasa britku historijsku svoju sablju, turi u džep sto zlatnih dukata za onoga, koji ga ubije, a sve ostale dragocijenosti dade spaliti.

U raju nebeskom opisanu po ,,očitovanju" sv. Ivana Evangjelista, sjedi Bog okružen angjelima i nebeskim krepostima, kojima zapovjedi, da pomognu Sigećanima satrti pogane i da prime duše onih, koji se spremaju poginuti. Ovi se slete nad Siget a Gabrijel se objavi banu Zrinskomu, koji se molitvom pripravlja na smrt. Daje mu zelen vijenac slave i kaže, da ga sjajniji čeka u nebu. Uz to Mihail sa drugovima tjera nad Sigetom paklene sile u pakao.

U zoru ban izlazi iz grada sa posljednjih pet stotina svojih:

kakono oroslan s brloga se podi,
al' nebom prestrašen kometa prohodi,
ki s bičem proročan gdigod se porodi,
jer ljudem vnogi dan i orsagom škodi.

Nastane strašan pokolj u turskom taboru. Nitko ne može odoljeti sili banovoj. Golemi Deliman, jedini preostali turski junak od toliko znamenitih, pade od banova mača. Preko gomile mrtvaca prokrči si put do samoga cara. Jedan Arapin podmetne se pod sablju banovu i tako car jedva uteče pod svoj šator, gdje naskoro umre. Opet se ban posljednji put okreće svojima, da im spomene, kako je slatko umrijeti za Isusovu vjeru. Uz to opali netko u bana i pogodi ga u čelo . . .

Vitar tira oblak, vode dvižu slapi,
droban oca momak u materi vapi;
bula kida pletak, z vlasi lica drapi
tak Tatar, tak Turak, Kaur i Arapi.
Ti, Bože, u svemu popivkinju ovu
primi po krvnomu ku popisah slovu
na boju, na domu, vode kopnu stovu
diku, čast virnomu i staru i novu
provdilji Zrinskomu i rodu njegovu.

Ovo je u kratko sadržaj ,,historije" o opsadi Sigeta.

IV.

U bečkoj dvorskoj pismarnici opstoji još danas rukopis pod naslovom: Obsidio Sigethana. Carmen heroicum croaticum auctore t scriptore manuscript. comite Petro a Zrinio olim Croatiae bano. Taj je rukopis pregledao dr. Fr. Iveković i sravnio ga sa ,,Sirenom" izdanom u Mlecima, pa je zaključio, da je štampano izdanje preradba i dopunjak ovoga u rukopisu sačuvanog eposa, a da je ovaj sačuvani epos točan

prijevod madžarskoga originala, kako ga je spjevao Petrov brat Nikola Zrinski.

Vitezović pripovijeda, da je Petru Zrinskomu bio na ruku u radu oko tiskanja „Sirene" odgojitelj njegova sina, Ivana Antuna, Kostrenjanin Ivan Smilanić, kasnije biskup senjski.

Za ovoga Smilanića se priča, da je preobrazio Petrov prijevod, da ga je nagrdio prije, nego ga je poslao u tisak, a da je pravi i jedini prijevod Petrov onaj, što se nalazi u rukopisu u Beču. Ovu tvrdnju nije nitko dokazao. Dr. Fr. Iveković misli, da je Petar najprije doslovno preveo „Sirenu", pa ju onda preradio za tisak i uveo one promjene, koje se opažaju izmedju rukopisa i tiskana teksta i nadodao novih kitica.

Izmedju ta dva mnijenja naći historijsku istinu nije moguće, jer nam nedostaje podataka.

Mi smatramo tiskanu „Sirenu" Petrovom, jer je izašla pod njegovim imenom za njegova života bez ograde s ma koje strane. Protivno treba tek dokazati.

Devet godina prije hrvatske „Sirene" izašla je u Beču na magjarskom jeziku „Adrianskoga mora Sirena grof Nikola Zrini" god. 1651.

Nikola je popratio to svoje djelo ovim kratkim ali i ponosnim uvodom :

Štiocu.

Homer je sto godina poslije raspa Troje pisao o tom historiju, i ja sam opisao poslije sto godina rasap Sigeta. Vergilij je deset godina pisao Enejidu, a ja u jednoj samoj godini, pače jedne zime, dovrših svoj posao. Ne prispodabljam si pero nijednom od one dvojice ; ali se mogu time pred njima pohvaliti, što mi profesija ili ti zvanje nije pjesništvo, nego mi je ino od ovoga veće, za zemlju našu korisnije. Što sam pisao, pisao sam za zabavu, ne čekam za to nikakove nagrade ; ona dvojica nisu imala druge brige : a meni je ovo bila najzadnja. Pisao sam, kako sam znao, premda bih mjestimice i bolje bio umio, da nisam žalio potratiti više truda. Imade mi mana u stihovima, nu ima i u mjesecu i u suncu nedostataka, koje zovemo pomrčinami. Kad vele : saepe et magnus dormitat Homerus, mogu se doista bez stida obazrijeti na svoje pogreške ; iskreno kažem, da si nisam nikada ispravljao djelo, jer nisam imao kada ; k tomu je ovo prvi plod uma mojega. Pa da sam ga i dotjerivao, opet ne bi bilo in perfectione, quia nihil perfectum sub sole, nam nec chorda sonum dat, quem vult manus et mens.[1] Historiju sam pomiješao s bajkom : nu tako sam naučio od Homera i Vergilija. Tko bude čitao ovo djelo, lako će razabrati bajke od historije. Turske, hrvatske,[1] latinske riječi upleo sam u versove, jer mi se je tako ljepše činilo. K tomu je madžarski jezik siromašan. Tko piše historiju, vjerovat će mi, što kažem. Napisao sam, da je sultan Sulejman poginuo od ruke Nikole Zrinskoga : naučio sam to iz hrvatskoga i talijanskoga ljetopisa : i sami Turci tako govore i pripovijedaju. Što Istvanfi i Sambucus drukčije pišu, razlog je, što se nisu toliko obazirali na istraživanje sukromnih stvari, koliko na historijski tok državnih posala. Bilo što mu drago, ondje je poginuo car Sulejman : to je stalno. Pisao sam i o ljubavi, nu mirno. Ne mogu reći, da se nisam s toga kadkada i kajao. Medju tim, da je moći lijepo složiti ljubav s junaštvom, naučio sam iz ovoga stiha :

In galea Martis nidum fecere columbae,
Apparet Marti quam sit amica Venus.[2]

S Bogom !"

Petar nasuprot ne iznosi ovoga uvoda. Mjesto toga on imade posvetu djela :

„Plemenito i dobro rojenim, svake hvale i časti dostojnim junakom vse horvacke i primorske krajine hrabrenim vitezovom : pozdravljenje".

Za tim kaže za što je preveo bratovo djelo :

„Nisam hotil uzmanjkati, dila vojničkoga bana nigdašnjega Zrinskoga Miklouša iz ugrskoga na hrvatski naš jezik stumačiti, starijih mojih u svakom kripostnom činu pute naslidujući ; ne štimaćiju za to, da bi se tim takmac momu bratu Zrinskomu Mikloušu, takajše banu hrvackomu, učinil, koj skoznovitim trudom i marljivom pomnjom iz vnogih kronik, toliko vugrskih, diačkih, kuliko i latinskih, izibranom svojom pametjom, na vugrski jezik istu historiju vnogimi odičenu peldami i nauki spravil je i popisal. Pače niti se trsim s njim skupa porodice cilj pisnikov izgoditi, nego za njim v pućujem i ravnam delo moje, ko akoprem je malo, ali velikoga i slavnoga spomenutja budući, naklanjam Vam, hrabreni vitezovi, domoslavni Hrvatske i Primorske krajine branitelji i čuvari. A to iz trih zrokov. Prvi : da svit vidi, kakove sini i viteze ov naš orsag zdrži, redi i poštuje, premda od vnogih zapušćeni i skoro za nemar vrženi jesmo.

[1] . . . jer ništa nije savršeno pod suncem, a ni žica ne daje onaj glas, što ga hoće ruka i pamet.

[1] Najviše je hrvatskih riječi upotrebio da označi predmete vojevanja kao : szablja (sablja), kopia (koplje) isztrazsa (straža), puška, sisak, vajda (vojvoda), zaszlo (zastava), vitéz, puzdra (tulac) itd. Iz toga dr. Iveković zaključuje, da su se Madžari naučili od Hrvata viteškom evropskom vojevanju. (Književnik. 1866. G. III. str. [322.)

[2] U Marsovoj kacigi saviše gnijezdo golubovi, po tome se vidi, da je Venus prijazna Marsu.

Drugi: da se mi u slavna ova dila, kako u zrcalo, nagledajući poznati moremo, kim i kakovim načinom nastojati imamo, polak doma našega i polak vernosti Gospodina žitak naš, krv našu ne šparati izlijati. Treti za to: da se sa mnom diče i raduju ostanki onih, kojim pridji s banom Zrinskim Mikloušem hrabreno, čestito i vridno večnu krunu u nebesih zadobiše, svagda na najveće precinivši istinsku rič onu: Dulce pro patria mori. Za to Vas prosim, vitezovi, vsih zajedno prijaznošćom objimljući, da ovo moje popisanje za dobro primete, uzdržite i naslidujete; ter ako bi se koja u njemu riči ili versa falinga nahodila, ne slova nego činjenje, ne verse nego moje hotenje i ljubljeno spoznanje procinite: pisah jer ovo, ne kako dijak, nego kako krajinski vaš tovariš, koj jur po veće puti srićno, pošteno i stalno po krajini s vami skupa prehodil sam, vnogu ljubav pokrajinsku meni od Vas iskazanu obćutivši i spoznavši. Koje radi ni samo ovo pismo, rižme ili verse, Vama prikažujem nego i krv, tilo i žitak moj, suprot vere kršćanske neprijatelju istočnom od sada u napridak obećujem, želeći Vas tulikimi srićami od Boga okinčenih, kulikimi nebo zvizdami, more ribami, z listi gore i lugi jesu odičeni.

Jesam i nekoliko popivki od ljubavi knjigam ovim privrgel i one iz knjig brata moga obrativši, misleći da ništar tako ne veseli junaka, kako ljuba, konj i oružje, kot svidoče riči one:

In galea Martis nidum fecere columbae
Apparet Marti quam sit amica Venus.

To je to:

V zissaku Marčevom včiniše gnezdo golubi
da se zna načinom kim Venus Marča ljubi.

Bog Vam na pomoć!

V.

Godine 1866. prigodom treće stogodišnjice sigetske katastrofe izadjoše u „Književniku" dvije učene studije o epopeji sadržanoj u „Sireni". Jednu napisa dr. Fr. Iveković pod naslovom „Hrvatska Zrinijada prama magjarskoj", drugu dr. V. Jagić pod naslovom: „Adrianskoga mora Sirena": hrvatski epos XVII. vijeka.

Iveković dokaza, da je hrvatski epos prijevod iz madžarskoga, „nu prijevod, koji je prevodilac prilagodio sebi i svojim hrvatskim čitaocem". On je pridodao sa svim izvorne 94 kitice. Te su većinom refleksije o moći ženske ljepote na čovjeka (I. 75—79), o zlim posljedicama oholosti i lakomosti (III. 7—11), o kazni, koja neizbježivo slijedi grijeh (V. 1—6) itd. Konac zadnjeg dijela je takodjer originalan Petrov. Iz XIV. dijela ispustio je 4 originalne kitice, u kojima se hvali njegova hrabrost i vrlina, pa rodoljublje Vešelenijevo i Baćanijevo.

Na koncu svoje rasprave dr. Iveković izriče i sud o djelu te kaže, „da je Zrinijada Petra Zrinskoga dosta loše djelo i glede unutarnjega sastava i glede spoljašnjega oblika".

Jagić je pak proučio i protumačio „obsidu sigecku" sa jezikoslovne strane. Spotakao se je amo tamo o koju riječ, a da ju nije razumio. O samom hrvatskom eposu ne sudi, kako je sudio Iveković. „Vlasni smo, kaže, epos hrvatski za nešto veće smatrati, nego li za cigli prijevod s magjarskoga". Petrovo djelo nije samo prijevod, „već parafraza prievoda ili imitacija izvornika, koja na mnogo mjesta svojim putem ide". Prispodablja Gundulićev epos sa ovim te kaže, da je i po sujetu, i po unutrnjoj konstrukciji i po epizodama i po risanju karaktera „Zrinijada" bolje djelo od „Osmanide".

Na koncu govori o formi jezičnoj te tumači, za što je ta strana slaba u hrvatskom eposu.

Nije ni Jagić pobliže utvrdio svoj sud o estetičkoj vrijednosti ovoga eposa.

Sud Ivekovićev, i ako neutvrdjen, ostao je u literarnoj povijesti sve do danas. Svi povjesničari naše literature opetuju taj sud, kad govore o „Obsidi Sigeckoj". Znamo za Magjare, da oni mnogo drže do djela Nikole Zrinskoga, drže ga ponajboljim svojim eposom. Napisali su o njemu podrobnih studija. Da poznam taj jezik, osvrnuo bih se na te studije i olakotio sebi posao. No ovako će moj sud biti samostalniji.

Što kažu kuditelji „Obside Sigecke", da nema u njoj pjesničke invencije, da se dogodjaji slijede historijskim redom, te da je pjesnik naprosto prikazao u stihovima historiju, nije opravdan prigovor estetičkoj vrijednosti, sve kad bi to u istinu stajalo. Valja da se isključuju historijska istina i umjetnost? Valja da fali umjetnička vrijednost Homerovim pjesmama za to, što je u njima opjevao junačka djela predajom sačuvana i za historiju držana? Nije li i u „Eneidi" opjevana točna tradicija o postanku Rima? Nije li Tasso opjevao „zauzeće Jeruzolima" po historiji?

U „Obsidi Sigeckoj" imade stalno barem toliko pjesničke invencije koliko u „Oslobodjenom Jeruzolimu".

Ako ovakovo pitanje prenesemo na polje druge umjetnosti n. pr. na polje slikarstva, vidjet ćemo, da historijska istina ništa ne umanjuje nego baš povećava vrijednost historijske slike. Valja da Dorè nije velik umjetnik, što je reproducirao na platnu velebne prizore iz sv. Pisma i iz „Božanstvene komedije"?

Pitanje je, je li dogodjaj spjevan bio prikladan za epopeju onakav, kako nam ga povijest prikazuje. Ako jest, onda sretan pjesnik, koji ga je izabrao! Nije mu trebalo ništa raditi, da svoj sujet udesi pram načelima eposa. A nitko ne dvoji, da je veliki dogodjaj, kojemu se je divio cijeli svijet, pad Sigeta, baš stvoren za epopeju. Valjda u tome, u izboru predmeta, hrvatski ban je bio sretniji od samoga Tassa.

Velika je pogreška, kaže Benedetto Croce u svom djelu: „Estetica come scienza dell' espressione e linguistica generale", istraživati u djelu umjetnosti, da li ono odgovara kojekakovim pravilima, mjesto prosudjivati, da li je to djelo izrazito, i što izrazuje, da li govori, ili tepa, ili čak šuti (. . . in luogo di determinare se è espressiva e che cosa esprima, se parla o se balbetta o se tace addirittura. str. 40). S toga meni nije ni na umu ispitivati, je li se pjesnik držao zakona epskog pjesništva, ili je slijedio tok povijesti. Osvrnut ću se na ono, što je izrazio i kako je izrazio.

On sam zove svoju pjesmu historijom, ali ju je „pomiješao bajkama, jer je to naučio od Vergila i Homera". Ali iz gornjega prikaza sadržaja proističe, da pjesniku nije bilo pri pameti, da nam pruži historiju u stihovima, njemu je lebdjela i druga misao pred očima, misao politička i religijozno moralna.

Turska provala u Ugarsku bič je božji zaradi grijeha naroda. Pod tim bičem padaju jednako i pravedni i krivci; ovi za kaznu, oni za vječnu nagradu na nebu. Da se ne gazi zakon božji, zakon naravi, ne bi Bog ratom kaznio narod. Opisujuć strahotu paklene furije Alekte pjesnik kliče:

Oh da b' ju grišnikom bilo prij' viditi
i zalim bludnikom š njome govoriti,
reje bi Bog Turkom moć htil propustiti
tvim poglavnikom v našu zemlju priti! (I. 26)

Tu je sadržano općenito kršćansko načelo, da je rat bič božji, a traje toliko, koliko treba, da se narod popravi. Dakle i to je zlo namijenjeno dobru.

Pjesnik žigoše nada sve nemar i neslogu kršćana, kojom Turci osiliše. „Kauri, da bi bili složni, jaki su ko lavi".

. . . linost je vsagda v kaurinu,
samo da mu ni gost stupil v domovinu
sused mni da je jur prost za poć pomoći mu —

kaže furija u obliku staroga Selima Sulejmanu u snu, potičuć ga na rat. Pa i sam Sulejman u govoru svojim vodjama kaže isto:

(Kauri) da bi složni bili
već bi glavam našim sedim van izbili (I. 59)

Ali dodjoše medju njih „božji biči: skupost (avaritia), jalne riči (invidia), zlo dušno spoznanje, ni zmed ljubeći nauk, svitovanje, za to im ne mneći gre orsag v skončanje".

Osim domaće nesloge, osim lijenosti, nemara, osim moralne pokvarenosti pjesnik ističe veoma važan politički momenat: njemačku nevjernost prema Hrvatima uza svu stoljetnu, neprestanu požrtvovnost, što su im iskazivali. Eno Zrinski Nikola gine u Sigetu sa svojim Hrvatima mučeničkom smrću na obranu carstva, a njegovi unuci pjesnici bore se rukama i nogama, da očuvaju svoja ustavna prava! Uza sve vrline i krijeposti Hrvati su bili „zapušćeni i skoro za nemar vrženi", kako kaže Petar u svom uvodu. Ako to uvažimo, onda ćemo shvatiti ove znamenite kitice:

Ali te prisega more bit zdržava
Cesara nimškoga, ka se kod vas dava;
Znaj da te od toga sam Bog razvrgava
nemogućnost svoga kada oprošćava.
Ako se pak ufaš, bane v pomoć nimšku
da od nje prijimaš tvoju sriću Zrinsku:
veruj Nimcu, da znaš, kako suncu zimsku,
od njega moć imaš kad primeš smrt tminsku.
Još i sam to bolje moreš razumiti,
da bi te rad gljublje pod zemljom viditi,
neg da živa sablje moraju sliditi:
take j' Nimac volje tebi ugoditi.
Malo j' ki prijazan jur nimšku ne spozna
Ugrom je protivan i kruto dotožna;
Hrvat ki j' već viran tomu j' već nazlobna
vnoga j' za to vsak dan vsud prilika složna.
Nimcu li veruješ ti razumni bane?
Od njega ščekuješ pomoći poslane?
Ki, s kimi vojuješ, želi zakopane,
prij' neg, ku ziskuješ, u pomoć se gane.
Prijaznosti Nimške gdo b' ne znal poznati,
kako s Ugri zlizke znadu baratati,
katane ugrske za ništar držati;
hiljad znam istinske na te pelde dati
Al po ričah tvojih neka t' Nimac pride:
Na nogah rakovih znaš li da on ide?
Potle duša vas vsih 'z mrtvih tel izide
Siget grad ruk svojih već Nimci ne vide.

Iz ovoga se vidi, kamo je ciljao pjesnik ovom „historijom": prikazati zasluge Hrvata i nevjeru Nimaca. A da toga unaprijed ne bude, hrvatski epos ističe, gdje samo može, hrvatsku hrabrost, hrvatsko junaštvo, hrvatski narodni karakter.

S toga se ban hrvatski zove obranbom Hrvatske, junak Radovan dijeleći mejdan sa ljutim Demirhanom ponosi se, što je Hrvat.

Ja sam pak Hrvatom, ni mi tajno ime. (X. 28)

Pjesnik spominje i hrvatske narodne pjesme, kojima se veseljahu hrvatski junaci poslije pobjede kod Šikloša.

Sve da Petar Zrinski nije istakao sam u svojem uvodu, zašto je dao na svijet u „našem hrvatskom jeziku" bratovu pjesmu, vidi se iz same izradbe:

*

da svijet upozna, kakovih junaka radja zanemarena Hrvatska, da se potomci ugledaju u dična djela praotaca, a unuci da se diče svojim starijima.

VI.

Prema načelu istaknutu u ekspoziciji: da je vojna Sulejmanova na Ugarsku od Boga poslana, da kazni grijehe naroda, udešen je cijeli razvitak drame. Siget i u njemu zatvoreni junaci nisu cilj turske provale. Oni to postanu tekar onda, kada Ban sa svojima navali na prednje čete kod Šikloša, te ih hametom potuče. Tada se Sultan odluči, da najprije udari na Siget. Ali on ne bi bio nikada svojim junaštvom uzeo taj grad, da mu nisu božjim dopuštenjem pritekle u pomoć paklene sile.

Uslijed toga u ovoj drami igraju tako veliku, pače odlučnu ulogu nebeski i pakleni duhovi, kao što to isto vidimo u svim epima XVI. i XVII. vijeka, u koje su se ugledali i naši pjesnici. Tko pozna Gundulićeva „Osmana", taj se ne čudi tomu vrhunaravnomu elementu u „Obsidi Sigeta". Taj vrhunaravni elemenat smatraše se bitnim u svakoj opopeji.

Nije samo vjersko osvjedočenje, vjerska kršćanska nauka vodila Zrinskoga, da uvede u svoj epos takovu misao: da je rat posljedica ljudskih grijeha, da je božja kazna za ljude i narode, nego su tu igrali veliku ulogu i čisto estetički motivi.

Glavni junak ove velebne drame jest Nikola Zrinski, ban hrvatski. Njega pjesnik crta kao junaka nada sve junake, nepobjediva u borbi. On je uzor viteške savršenosti, kako shvaćahu viteštvo u srednjem vijeku: moralan, bogobojazan, ljubezan prama svakomu, u borbi pak neustrašiv. Na njemu nije moguće naći sjene grijeha. U početku akcije vidimo ga užgana u molitvi. Pravi je asketa, kojemu se sam Bog pojavlja, te mu otkriva budućnost. Njega čeka: slavna smrt pod Sigetom i vječni život u raju nebeskom.

Kad se pak zaigra krvavo kolo, premda junak znade, što ga čeka, ne uzmiče, nego je prvi u najvećim pogiblima. Kada govori nad prvim žtrvama ovoga sukoba, odaje žalost, što nije poginuo i sam, te se dočepao vječnog užitka:

Vitezi kršćanski, kruno člověčanska,
glavari viteški, obrambo hrvacka,
virom mučeniki rad hiže, ostanka,
proliste človečki krvcu bez prestanka.
Kojim blagoslovom hoću vas dičiti?
Kom ričom al slavom smit ću vas kinčiti?
Kršćanskim razlogom htiste se zručiti
krvnim, teškim plovom dušom se lučiti.
Rad bih meju vami iz srca ležati,
lipi vaši najmi s vami uživati
v desnoj božjoj s palmi jer ćete sideti
gdi žalost s tugam neće vas zjidati.
Al Bog, more biti, ki vas vesel vidi,
Htil me j' zahraniti, da mi svit zavidi,
pak po dičnoj smrti da vas duh moj slidi
v tron vekovečnosti, gdi sam s vami sidi. (IV. 35—38)

Svomu sinu Jurici ucjepljuje velike kršćanske nauke. Rek bi da je pjesnik naumice uveo u ovu dramu proti povjesnim činjenicam i Juricu, junakova sina, da može istaknuti i ovaj dio junakova karaktera: očinsku ljubav i nježnost.

Nastoj služit Bogu, Jurica sinak moj,
na moju gljej nogu, ki imih ljuti boj;
stupin mojih v tragu tvrdo ti vazda stoj,
jer ti j' v trudu vnogu pušćati žitak tvoj (IV. 40)

A kad ga šalje pak, da ponese pismo kralju Maksimilijanu, tu Zrinski: otac ujedno i savjetnik, tu je nježnost pomiješao sa razborom. To je karakter junaka, koji pregara, i oca, koji misli na svoj pomladak.

Ne drž' se tamnosti, gljej drugih dobrote,
jer vsakoj ludosti puno je sramote;
U kratkoj mladosti ne zbiraj lipote,
sveta hinbenosti nestalne slipote.

Nestalno je, što svijet dava, jer opet otimlje. Nema na svijetu pravoga počinka ni pokoja. Kad sam se javio za svijet, zaletjele me nevolje, pa sam morao opet da se ponizim do zemlje. Samo kad sam se Bogu obratio molitvom, on mi je dao svaku sreću „u boju, u polju, u kući"; za to

Sinko, služi Boga, njegve pute brodi,
ki buduć Bog vsega človikom se rodi.
Da te ruka njega sagdi srećno vodi,
a tvoja zmožnoga Turka da oškodi.
Na guste obrati spomeni se moje,
kot mlad oral leti, da činjenje tvoje
mene ne odjeli, neg s poganom boje
drž, da vsak smi reti: dite banovo je.

Zatim mu obećaje, da će na drugom svijetu za njega moliti, da mu Bog ne prestane biti u pomoći.

Jurica u svom odgovoru ocu odaje se njegovim dostojnim sinom. Gotovo kudi oca radi ovoga naloga, to mu daje, da izide iz Sigeta, jer bi se moglo reći, da je Zrinski sakrio sina od straha. Kakav bi on bio orlov sin, kad bi se u prvoj mladosti iznevjerio junačkom imenu!

Ovaj dijalog izmedju oca i sina, izmedju orla i orlovića, spada medju najpotresnije u cijelome posu.

Zrinski je čestoputa nazvan Hektorom Sigeta, ali on se odaje višim, nego je bio Hektor. Njegova djela nadkriljuju junaštva Priamova sina. Slava njegovih junačkih djela poznata je neprijateljima. Mehmet kaže Škenderbegu, koji ga savjetovaše, da se čuva Zrinskoga:

A što mi svom hvalom spominaš Zrinskoga.
Još i pod Stambulom čusmo ga vrloga.

CAPITANEVS COMES PETRVS PERPETVVS A ZRINIO E. SEGNIÆ ET PARTIVM MARITIMARVM SVPREMVS
Auget Apollineum Gradiui palma nitorem,
Et decorant Martis laurea serta comas.
Quis te scribentem doctam neget esse Mineruam?
Certantem Martem quis neget esse uirum?
Ioan. Szmely

On je višekrat dotjerao cijelu carevu vojsku, svu sultanovu moć, u najveću ,,zlovoljnost". Za to je car htio više puta oboriti na njega svu silu, ali nije mogao.

S toga, kada se začuje medju Turcima, da je banuo Zrinski, nastade takav nered, takovo bježanje, da jedni kolju druge. Tolika je moć njegova imena! Tako su bježali Trojanci na poklik Ahilov, tako na pojavu Potrokla, odjevena u Ahilovu oružju. Gdje se on pokaže, neprijatelji su poraženi. Ne može im pomoći ni pretežitost broja, ni lukavština. Gdjekoji se je Turčin usudio približiti se banu i u bijesnoj smjelosti dignuti na njega mač, ali je odmah smrću platio tu smjelost. Taj ,,Sigetski Hektor" nije našao u Sulejmanovu taboru svoga Ahila. On ne može pasti od ljudske ruke, on pada od ruke božje, ili po grčku od sudbine. On je u tom sličniji Ahilu nego Hektoru. Zrinskomu je već s početka Bog dosudio, da pogine, kao što i Ahilu sudbina. Ahil pada pogodjen strjelicom iz Parisova luka, a Zrinski od puščanog zrna nepoznata dušmanina. Zadnja njegova provala iz grada takova je, da je bila kadra protjerati u bijeg svu silnu carevu vojsku, nakon što je smaknuo samoga cara. Da mu nije bilo sudjeno, da pogine, on bi bio iznio pobjedu.

Jedino tako je mogao svršiti junak, kojemu je sultanov poslanik priznavao vrhunac junaštva i slave:

veruj ričam mojim i nu posluhni me,
jer je na največem mistu tvoje ime;
pred vsakim obličjem častno je tvoje sime
jur ni više ob čem da je dvigne vrime. (VI. 38)

Da se takav junak održi na svojoj visini, ne smije poginuti od ljudskoga mača, no od Boga, ,,od starog krvnika", kako kaže narodna pjesma za Kraljevića Marka. O tom je osvjedočen i sam Zrinski, kada kaže:

Ako nam B o g p o š l j e za grihe mač britak,
ter nas caru odalje poda za dobitak,
s drage ćemo volje toj smrti dat žitak,
al će i vam poslije dodijat rasutak. (VI. 44.)

Pjesnik je ovakovu junaku postavio i dostojan nadgrobni nadpis.

,,Kot Hektor čestiti, Troje obranitelj,
ja sam obraniti slavni Siget hotel
i pod njim vmriti.
,,Pokazah poganu po vsud velikomu,
protivu Turčinu Jehovi zmožnomu,
da sam znal služiti.
,,Prij' sam htil izliti do kaplje krv moju,
nego zakratiti dičnu virnost v boju
i žitak pustiti".

Nikola Zrinski Sigetski u pjesmi i u povjesti spada medju najveće junake čovječanstva. Njega će pamtiti narodi, njega će cijeniti sve dotle, dok se bude cijenio samoprijegor, požrtvovnost, prijezir života u borbi za načela, bez obzira, je su li ta načela objektivno opravdana i dobra, bez obzira na to, je li se on žrtvovao za dobru stvar, za spas s v o g a naroda, s v o j e otadžbine.

*

Osim glavnoga junaka pjesnik nam je naslikao još nekoliko njegovih drugova u F a r k a š i ć u, u D e l i V i d u, u R a d o v a n u, u R a d i v o j u i u J u r a n i ć u. Druge ne spominjem.

F a r k a š i ć se ističe u početku borbe, kod Šikloša, gdje se uz ostala junačka djela uhvati u koštac sa hrabrim R a h m e t o m. Lijepo nam ga prikazuje pjesnik, kako tjera na alaje Turke i medju njih si otvara širok put. Svi se dadoše u bijeg osim Rahmeta, koji diže bat na Farkašića i udari ga po glavi u isti čas, kad ovaj omjeri puškom i sastavi protivnika sa zemljom. No od Rahmetova udarca pade i Farkašić:

kot kad javor mali zelenjem okinčen
v gore se provali prik jelvom pritišćen,
s konja se obali Farkašić odičen,
a to Rahmat zli svrh njega kot smućen.

Ranjen Farkašić bi prenesen u Siget, gdje nakon malo dana ozdravi, jer nam ga pjesnik spominje na čelu bojovnika, koji se kunu banu Nikoli vjernost i ustrajnost do kraja. (V. dio.) No u VII. dijelu čim počinje prava opsada grada, Farkašić podleže dobivenim ranama. Umire pun žalosti, što ne pada kao junak na bojnom polju, te kliče sa Vergilovim Enejom u smrtnoj pogibli na moru:

Oh stokrat blaženi, ki za domovinu
žitak svoj promini i glas mu ne zginu.[1]

Žalost Zrinskoga i svih drugih junaka za Farkašićem pokazuje, kakav je on ugled uživao medju drugovima. Njegov ukop i naricanje nad njim dira čitatelja duboko u srce. Pjesnik se je ponešto zbunio, kad je Farkašića ozdravio od zadobivenih rana, a kasnije od tih istih rana umre. Valjda je zaboravio na prizor opisan u V. dijelu.

I njemu je na kraju svoje ,,Sirene" spjevao nadgrobnicu:

,,Beh v broju viteštva
v računu junaštva,
ali rok ne htiše.
Žalova me Zrinski,
plaka ban hrvatski,
ki štit Krajin' biše.
Slavil me je ostanak
prijel večni danak
med krunjene duše".

*

[1] . . . O terque quaterque beati — Quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis — Contigit appetere . . . (Aen. I.)

R a d i v o j i J u r a n i ć dva su junaka, kojima je pjesnik podao karakter, za koji se ne zna u povijesti, ali s estetičkih razloga veoma dobro dolaze u ovu pjesmu. U svakom eposu čovjek nalazi ovakova dva junaka, dva nerazdruživa druga i prijatelja, koji su spremni jedan za drugoga i život žrtvovati. I prije Vergilovih Euriala i Nisa nalazimo takovih karaktera u Ilijadi, kao Ahila i Patrokla. No ti su nam pjesnici protumačili uzrok herojskog prijateljstva medju junacima, dočim naš pjesnik o tome ne kaže ništa. Kad nam ih pokazuje na djelu, oni su nerazdruživi prijatelji. Jedan bez drugoga ne može živjeti. S toga Juranić ne dopušta, da se Radivoj udalji od grada, ma koliko velika bila i njegova želja, da ponudi banu svoju službu i život. Ili oba, ili nijedan.

Nesebični su to junaci. Za banove darove i obećanja ne mare. Jedina im je utjeha i radost vršiti svoju dužnost prema vjeri, otačbini i svome banu. I njihova srca gore od žedje za slavom, da se ovjekovječe junačkim činima. A ta ih želja i upropasti. Mjesto, da tiho i mirno prodju kroz dušmanski tabor, te da tako izbjegnu pogibli, da ih Turci brojem ne satru, dadu se u klanje neprijatelja. Tri tisuće Tatara ih opkoli. Radivoj umače, ali ne umače Juranić. Zato se Radivoj vraća natrag, da oslobodi prijatelja, ili da s njime zajedno pogine. To je bila ludost, bezumlje, s njegove strane. On je mogao uvidjeti, da će i sebe upropastiti, a da ne će spasiti prijatelja. Ali ljubav ne znade umovati, ona je slijepa.

Nad junacima pjesnik je ganut, te pjeva:

O cvitu venčeni, Juranić vojvoda,
viteže vjerni sigetskoga roda,
O lilium željni poglavita roda,
bana slugo verni, kakva mu te j' škoda.

A kada pade i sam Radivoj u nejednakom boju, pjesnik je zavidan i jednom i drugom junaku, pa kliče:

O trikrat blaženi, vi vitezi dični,
vi ste iznešeni svrhu svih hval' srićni,
lipimi imeni, s kimi ste sad mučni,
gdi su božji verni, biti ćete vični.

Pretjerivao bih, kad bih današnje naše narodne prilike prenio u pjesnikovo doba, ali ne će biti valjda bez razloga, da je pjesnik izabrao Juraniću za desnog prijatelja baš Radivoja vojvodu, koji imadjaše pod svoju zapovjed „sto Vlaha". — Njihova nadgrobnica glasi:

Čestiti smo bili,
Dokle smo živili,
sad pri Bogu mili;
polag velikoga
Miklouš Zrinskoga,
koji smo služili,
Za vernost krv dasmo
i žitak puštasmo
i raj smo dobili".

*

D e l i V i d Ž a r k o v i ć uz bana Zrinskoga zauzimlje bez dvojbe prvo mjesto. Njegov je karakter obradjen po karakteru T a n k r e d i j a u Tassovu „O s l o b o d j e n o m J e r u z a l i m u". Deli Vidu ne može odoljeti ni turski ponajbolji junak, s kojim dva puta dijeli mejdan i oba puta ga nadvlada.

Pjesnik nam ga prikazuje odjelito od ostalih kršćanskih junaka.

Na njega upiru pogled i kršćani i Turci. On je „prestrašni bič", on „trijesak" turskoga tabora.

Spodobit je njega malo k oroslanu,
jer ga ni bližnjega Marču nezdržanu;
oko spušća toga oganj, smrt i ranu,
lanča mu se duga vleče na ramenu.
Na njem bi pancirska košulja od svile,
njusna kapa stika, čez pleća mu vdilje;
na njoj krila žihka sokola se bile,
buzdohana teška ruke su mu vile.
Do zemlje mu vise na petah ostrozi,
poleg bedra mu se demeckinja vozi;
spod ovoga vise kot spod štita vnozi;
jak, hitar spozna se, srdit kad se grozi.
Razumnosti veće jur ne more biti,
ča godir on hoće, vridno j' učiniti;
jer se nigdar neće na 'no potegnuti,
koje ne bi viće moglo potvrditi. (V. 70—73.)

U okršaju sa prednjom Sulejmanovom vojskom Deli Vid natkriljuje svoje drugove. Ništa ne može zaustaviti njegov bijes. On sam skače preko rijeke Almaša, da udari na janjičare. Na prvom sukobu probode mladog turskog junaka Hamvivana. Za tim stane nogom na njegova prsa, te:

kakono oroslan na dobitku svomu
šeće se obrtan u srcu jadnomu,
sad zgleda kot lačan, sad stuplja k mrtvomu,
veseli se vmackan u plovu krvnomu,

tako i Deli Vid vije svojom dugom lančom stojeći na ubivenim neprijateljem i gledi, hoće li se još tko približiti. Uz to stade svlačiti s neprijatelja bogato odijelo. Na povik Ali-kanbera usmjele se Turci te se stanu kupiti oko Deli Vida, pa ga opkoliše.

Tu Vid ko pećina med valovi staše
krupovit ko stina oblak razganjaše;
silna mu godina jur štit spunjavaše,
strilom, lančom črna kad ga zakrivaše.

Tad skoči prvi Kanber, da osveti gospodara Hamvivana, za ovim navale Kurt-Aga, Ibrahim, Ali-Kurt i Zinzin-Aga, ali Deli Vid odoli svima. Dijelom posiječe, dijelom rastjera te se vrati plivajuć preko rijeke k svojima.

Smrt Hamvivana izazva na Deli Vida osobitu osvetu Demirhana, jer mladi Hamvivan bješen njemu od oca preporučen. U Demirhana našao je Deli Vid pravoga suparnika, dobra junaka. U sedmom dijelu pjesnik nam prikazuje dvoboj izmedju te dvojice,

koji u mnogome naliči mejdanima naših narodnih pjesama. Pjesnik opisuje njihov sukob:

Kot kad 'z Libije dva ljuta oroslana
stanu se gizdava v pustinji neznana,
tu toga zaziva nit su si podana,
tak bihu dva ova viteza užgana.
Srdit bi Demirhan kot kada vuk steče,
Deli Vid pak stalan v pravoj veri veće,
vsaki naprotivan strašne oči meće
po mečih jim čudan sunca zrak premeće. (VII. 103—4)

Na ovom prvom mejdanu ne može da jedan drugoga nadvlada, noć ih dijeli. Sastadoše se oni opet pred gradom na očigled jedne i druge vojske. Sad bi Deli Vid bio svladao Demirhana, ali nevjera turska toga ne dopusti. Zametne se borba izmedju kršćana i Turaka. Deli Vid prodje nepoznat u turski tabor i tu boravi neko vrijeme, dok ne dodje po njega njegova lijepa žena, koju na mejdanu bijaše dobio od Turaka, pa pokrstio i vjenčao.

Deli Vid i po treći put dijeli mejdan sa Demirhanom, kojega napokon nadvlada, ali i sam pogine, ne mogav preboljeti tolike rane.

Junaštva Deli Vidova nadvisuju junaštva ma kojega heroja sredovječnih epopeja. Bez pretjeranosti realna su njegova junaštva. On je tip pravoga hrvatskog narodnog junaka bez smiješnih i uzveličanih pustolovina, kako se dolikuje zatočniku uzvišenih ideala vjere i domovine. I njemu je pjesnik postavio nadgrobnicu:

,,I ja se proslavih,
ki ne malu včinih
negda škodu Turkom.

Čerbu v misec žarki
zabih otomanski
mojom sabljom britkom

Polak Božjeg sina
dom i gospodina
smrti dah krv žitkom".

Takovu junaku je i pristajala junačka žena, dobivena na mejdanu. I ovo je prava heroina, kakovih nalazimo u epima srednjeg vijeka. No teško joj je naći prave paralele. Imade nešto od Tassove Klorinde, nešto od Erminije, ali nije ni jedna ni druga. Ona je naša narodna junakinja: skromna, vjerna i odana svome mužu do samoprijegora. Ljubav ju čini junakinjom, a ne želja za ratnom slavom.

*

R a d o v a n može dostojno stupati uz Deli Vida, Farkašića, Radivoja i Juranića. Kada se hvata u koštac sa ,,strašnim Demirhanom", ponosi se svojim hrvatskim imenom, te mu trči u susret.

Kako kada diši medvid s driva meda
na bukvu stupivši, pada š nje kot s leda
s noktami ju objamši grize zubi spreda
koru obelivši korjen joj izjeda:
ravno ta dva tako viteza činiše,
sami na se vsako nagnut zlo želiše:
jur Demirhan kako i povodnja biše,
Radovan nikako al zmanjkat ne htiše.

Demirhan je jači od Radovana, te ga povali poda se, ali i Radovan, smrtno ranjen, povuče suparnika za sobom i

grizeći ga preda Bogu dušu vernu.
Pod vitezi zemlja j' dvimi zaječala,
kot s visoka kada j' hrasta kita pala;
verovat je komaj, kad su se metala,
da se zemlja tih kraj ni š njimi raspala.

Pjesnik na koncu kaže, da je uspomena Radovanova ,,vridna, da se mladjim preda na vječni uzor".

*

Nije nam samo kršćanske junake prikazao u ovoj golemoj borbi kao neustrašive pobornike željne slave, nego nam slika i protivnike opojene istim čuvstvima. Grde se i psuju ti junaci medju sobom, ali su junaci s jedne i s druge strane.

Medju Turcima Zrinski nema takmaca, ali Deliman i Demirhan stoje dostojno uz bok ponajboljim braničima Sigeta.

Sam Sulejman nam je prikazan u veoma lijepu svjetlu. Ako mu oduzmete, što je bio Turčin, kaže pjesnik, ,,bolje ćudi turske nigdir ni viditi".

— — — — — — — — — — — —
Zmed pogan ne biše na svitu takova,
pameti najlipše, ruka junakova,
ka vnogih pobiše i s vnogim harcova.
Junaštvo, razumnost staše v njem jednako,
vojništva marljivost značiše ga jako...

Bio je do duše okrutan i prama svome rodjenom sinu, kojega je dao zadaviti za ljubav svoje ,,rumene Ruže". Bio je ustrajan u provadjanju svojih osnova. Niti su ga uspjesi zanašali, ni neuspjesi potrli:

On kot prut ne biše, staše kot pećina.
Slap ga ne splašiše nit morska pučina;
ako kad slomiše jakost kaurina;
ništ ga ne napriše takova novina.

Za to ga pjesnik prispodablja u dolasku u ,,naše strane" sa ,,strašnim zlim oblakom", koji prijeti porazom i rasutkom.

U Delimana je pjesnik ulio nešto od Tassova Rinalda, a u Demirhanu imademo pravi tip Tassova Arganta. Na druge turske junake nije se pjesnik toliko osvrtao, koliko na ovu dvojicu. Demirhan ,,smrt nosaše strahom, kad god se spušćaše". Za njega imade ovu krasnu prispodobu:

Kako pozoj ljuti, kad vidi dobitak,
krvno grlo spusti na človečki žitak,
stekle si čeljusti lamlje za napitak,
jad 'z sebe zrinuti misleć za dospitak:
Ravno stuplja tako Demirhan nemilo,
od jada, veliko v kem ni besid' bilo... (X. 22)

Delimana karakteriše njegova odvažna provala u grad, gdje tjera Sigećane sve do trga. Pa kad ga kršćanska vojska stane opkoljavati, ne dade se u bijeg, nego lagano, rućeći uzmiče natrag ne napuštajući borbe. I u njega kao u Tassova Rinalda jača je ljubav za ratnom slavom nego li za ljubavnim užitkom, pa kad ga car i vojska zovu natrag u tabor, napušta svoju Kumillu.

Deliman nije divlje ćudi, kao Demirhan, ali je za to naprasit, nagao, neobuzdan u strasti. Ne boji se ni samoga cara. Jednu porugljivu riječ platio je Rustan životom. Svjestan je svoje snage, svoje hrabrosti poput Ahila. Kad se osjeti uvrijedjenim, ostavlja carev tabor, tražeći utjehe i odmora u prirodi i ašikovanju. I njega u tjeskobi traže i mole, da se izmiri kao što moljahu Ahila i Rinalda. On je jedini bolji junak u turskoj vojsci, koji je do kraja ostao u životu i dočekao pad Sigeta : svi ostali zaglaviše u borbama i u mejdanim sa kršćanskim vojnicima.

VII.

Osamnaest godina poslije sigetske katastrofe t. j. god. 1584. zadranin Brno Karnarutić objelodani mali epos pod naslovom : „Vazeće Sigeta grada, složeno po Brnu Karnarutiću zadraninu. In Venetia 1584 ad instantia di Rugier di Alba", i posveti ga „prisvitlomu i uzvišenomu gospodinu Jurju Zrinskomu, svome gospodinu". U posveti govori, da je junaštvo iskazano pri vazeću Sigeta od Nikole Zrinskoga, njegova oca, tako veliko, da mu se svijet još uvijek divi i divit će se, pa se ispričava, što se je usudio on ovako veliko djelo opjevati.

Epos je razdijeljen u četiri „dila".

I. DIL. U uvodu kaže, da će pjevati pohod Sulimana u Ugarsku. Nabraja za tim mnoštvo sakupljene vojske. Slika nam najprije cara Sulimana na konju. Opis je nešto predug za ovaj kratki epos. Za tim nabraja Janjičare, Spahije, Sulfatare. Za ovima dolaze mnogobrojni Crnci i Čirkasi, pa prosjaći goli i bosi. Vuku zairu ili je nose na sebi kamile, dromedari, kobile, mazge i magarci. Ratne sprave vuku bivoli. Na čelu tom odjelu stoje karamanski beg, bosanski beg Sokolović i blagajski beg.

Ta nebrojena vojska pade dne 15. lipnja pod Sarajevo.

II. DIL. Car sazivlje vijeće. Naredjuje, da se odmah popiše sva vojska, da joj znade broj. Šalje Hasan Bega sa jednim odijeljenjem na Dravu, da mu gradi most.

Hasan prispije na Dravu i stane graditi most uz velike neprilike, jer što ob dan sagradi, ob noć voda odnese.

Sandžak Taralija vodi prednju carevu vojsku. Most još nije bio gotov na Dravi, nu on prodje sa svojima na ladjama i dopre do Pečuha, gdje se utabori.

Kada za to doznadoše ban Nikola Zrinski i hrvatski njegovi junaci u Sigetu, stadoše klicati od veselja i radosti s toga časnoga posjeta. Ban odmah posla Gašpara Alapića, Miklouša Kobca, Petra Patačića i Papratovića Vuka sa 1000 pješaka i 500 konjanika k Šiklošu i k Pečuhu. Ovi nadjoše Turke, gdje se sa svim bezbrižno zabavljaju, te udare na njih. Nastade strašan pokolj veoma vješto i jezgrovito opisan. Naši se za tim vrate u Siget noseći sobom veoma bogat plijen.

Zrinski dade gozbu u počast pobjediteljima.

> Ov gospodin Zrinski držao je dvor otvoren :
> Česki, vlaški, nimski, svaki j' u njem dvoren . . .
> A Hrvati bihu njegova dvora čast
> I u njemu imihu svaku voju i vlast.

Za to je Zrinski ovom prigodom priredio još sjajniji doček nego obično te pohvali svoje junake. Za tim

> Zdravice pijahu u zdravlje cesara,
> vino prolivahu u pogibelj cara.

Dok su oni tako u zabavi, dodje ulak javljajuć, da je sultan odlučio doći pod Siget sa cijelom svojom vojskom, pa makar on sam sa svim Turcima poginuo. Ta vijest nešto ohladi gostove te se gotovo i zamisle. Na to ih Nikola Zrinski tješi nadom u Boga i u svoje desnice.

III. DIL. Car Sulejman osam dana kasnije dodje sa glavnom svojom vojskom na Dravu. Punih šest dana je prelazila vojska preko rijeke. Tu doznade, da je njegova prednja vojska kod Šikloša sa svim razbijena. Na tu vijest se silno uzruja te zapovjedi, da se sutradan u zoru udari prama Sigetu. Prvi je konak kod Šikloša. Tu dade pogubiti pašu Arslana.

Poslije pet dana Sulejman pade sa vojskom pred Siget (sv. Lovrinac).

Ban Zrinski okupi na trgu grada svoje hrabre vitezove, te im stade u poduljem govoru nabrajati njihova junačka djela izvedena proti Turčinu, s toga se ne smiju bojati. Ma što se dogodilo, treba pamtiti :

> Gdo poštenjem spravan na ov svit vmira
> vični mu glas slavan do nebes dopira.

Slavnijega rata od ovoga nije bilo, a ni slavnije prigode za junaka, da se prodiči. „Ako i umremo, duše će nam poći u raj. Ako je Bog odlučio, da ostavimo ovaj svijet,

> mi ćemo ga pustit slavom take časti,
> da ju ljudi izustit ne će imat vlasti,
> tak da već ne umru nigdar vam imena,
> dočim god rike vru i teku vrimena".

Na koncu im obećaje, da će sam u svem prednjačiti, te neka njega slušaju. Na to se svi zakleše:

za viru kršćansku protiviti do smrti
tu silu pogansku, ka nas grede trti.

Za tim ban daje naloge, kako se vojnici moraju pokoravati vojvodama, kako moraju brižno čuvati zidine grada, pa ih puti, da

nigdor ne govori s Turci ni primi list

pod prijetnjom smrti.

Na 30. srpnja bane pod grad prvih 10.000 Turaka. Kršćani provale iz grada, da ih tjeraju. Nastade strašna bitka. Svaki dan nadolazi novih turskih četa, a što ih više dolazi, više ih pada. Tako se nastavlja borba do šestoga kolovoza. Toga dana navali sam car s cijelom svojom vojskom i opkoli grad. Od silna broja vojske, kaže pjesnik, da polje pobijeli čergami, kao da je snijeg pao.

Za to se ne poplašiše sigetski lavovi. Oni ustrajno brane svoj grad. Navaljuju iz njega te se bore od jutra do mraka. No ipak bijehu prisiljeni zakloniti se za zidine. Sada riču topovi sa bedema, a Turci im odvraćaju.

Sultan šalje poslanstvo u grad sa zahtjevom, da mu ga predadu. Ban odklanja zahtjev.

Napokon kršćani bijehu prisiljeni napustiti novi grad i zakloniti se u stari. Kad se povukoše, ostaviše za sobom samo razvaline. U starom gradu se brane deset dana. Tu padoše junaci Martin B o š n j a k, stari L o v r i n a c, B l a ž dijak, D a n d o Ferencz, Marijan S e k u l i ć, Juraj Petar B a t o y i R a d o v a n A n d r i j a.

Car je Sulejman srdit, što taj maleni grad zaustavlja cijelu njegovu vojsku i danomice ju ništi. Za to zove k sebi pašu S o k o l o v i ć a te stade koriti njega i ostale vitezove s nevaljaljštine. Kaže, da će on sam izaći u bitku i prvi jurišati na grad.

IV. DIL. Sokolović sazivlje paše i vezire na vijeće, da im saopći carevo raspoloženje, njegovu srdžbu na njihovu lijenost i čvrstu odluku, da će sam stupiti na čelo vojske i začeti juriše, makar poginuo. Paše zastidjene s toga ukora odvažiše se na odlučan rad.

Najprije odvrate vodu, što je tekla oko grada, za tim stadoše snašati drvlje, da podignu nasipe. Kada to izvedoše, dadoše nalog, da se počme juriš. Prvu navalu kršćani sretno odbiju.

Uz to car sjedi u svom šatoru i grize se od jada i muke s tolika neuspjeha, te mu srce klonu. Sokolović, došav pod njegov šator, nadje ga mrtva. Nikomu ne priopći te tužne vijesti, nego posla po careva sina Selima. A uz to zapovjedi ponovni juriš.

Turci hoće da svakako upale grad, za to nose drvlje, smolu i sve, što je za požar. Taj je juriš počeo na 28. kolovoza i potraja neprekidno dan i noć za osam dana. Kršćani bjehu prisiljeni povući se u tvrdjavu, dok sve naokolo gori u živu plamenu. Tu više nema obrane. Što je preostalo živo, to je ili ranjeno ili izmoreno.

Zrinski okupi oko sebe te preostatke te im spominje, kako je zloća i opačina zavladala u Ugarskoj. Ljudi zanemarili dobra djela, odmetnuli se od Boga i od majke crkve, za to Bog hoće da kazni taj narod.

Ako ostanemo, kaže, dalje u gradu, sudjeno nam je da budemo plijenom vatre, a to bi bila sramotna smrt za ovakove junake.

Naš viteški žitak sluti će do suda
biv pošten dospitak od našega truda".

Za to najbolje da izadju iz tvrdjave te da poginu na bojnom polju.

Ban zatim nalaže svome slugi, da mu iznese najsvečanije odijelo, da stavi u džep sto zlatnih cekina za onoga, koji ga ubije, ostalo dade uništiti.

Svi na okupu izadju iz grada. Lovro J u r a n i ć nosi barjak.

Na njihovu provalu stanu Turci bježati na sve strane. Golim sabljama u ruci tvore prava čudesa. Na Zrinskoga se nitko ne usudjuje navaliti. Gledeć taj prizor rekao bih, da će sretno kroz vojsku provaliti, kad iz nepoznate ruke hitac puške pogodi bana u čelo te se sruši mrtav.

Sokolović ga nadje medju gomilom mrtvaca, odsiječe mu glavu i pošalje kralju Maksimilijanu. Ovaj ju dade zakopati u crkvi sv. Jelene.

Ovo je kratak sadržaj Karnarutićeve kratke pjesme.

*

Tko sada prispodobi ovu pjesmu sa ,,Obsidom Sigeckom", vidjet će, da osim sličnosti, koja proističe iz historijske istine, imade amo i tamo i drugih srodnosti, po kojima je dopušeno suditi, da je Zrinski poznavao Karnarutićevu pjesmu i njome se okoristio; ona ga je valjda i nadahnula, da se prihvati baš ovoga posla.

Razdioba ,,Obside Sigecke" na ,,dijelove", a ne na ,,pjevanja", na ,,glave", na ,,pjesni", na ,,knjige" potsjeća na razdiobu u ,,Vazeću Sigeta".

I Karnarutić hoće, kao i pjesnik Zrinski, da je Bog poslao na Ugre Sulejmana radi njihovih grijeha i bezakonja.

Osim toga imade potankosti u opisima, iz kojih se mora zaključiti, da je pjesnik ,,Zrinijade" dobro poznavao ,,Vazeće Sigeta" i njime se služio.

Karnarutićevo je djelce spjevano u dvanaestercima sa srokovima na kraju i u sredini baš kao i u ,,Zrinijadi". Opis Sulejmana i njegova konja arapina

121.

Pogibeli ſzmartnoi ·· tak ſze pogodihu,
Oba v-veri ſzuoioi ·· rich vſztanouihu,
Komai ſze ob ouoi ·· pogodbi odtrihu,
I iur neg ù charnoi ·· tme ſze odilihu.

122.

Ter ſze odiliſſe ·· kako che prilika,
Kot dua diuia kad ſze ·· puſſuch dile Bika,
On toga odbiſſe ·· ou nyega otiſzka,
Kot rogmi ſze zbiſſe ·· prez kuara velika.

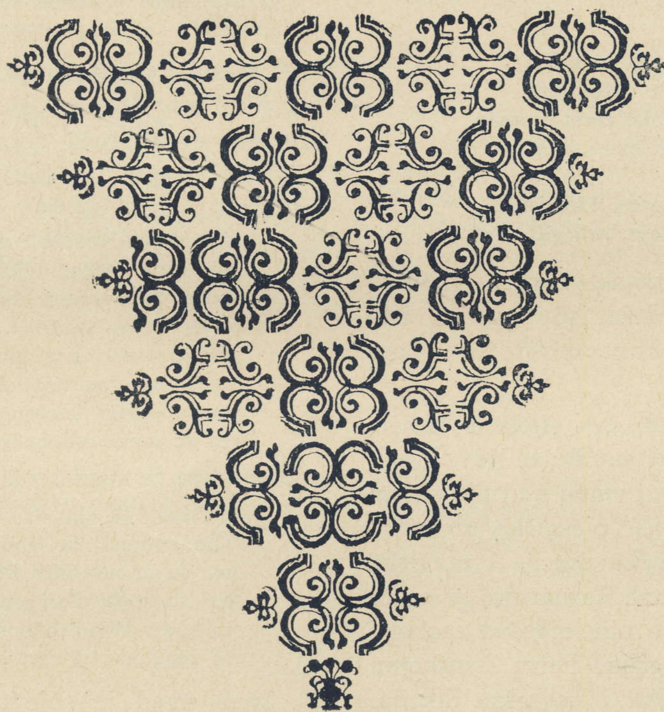

DEL

STRANICA IZ „SIRENE“.

u jednoj i drugoj pjesmi slažu se gotovo u tančine, samo što je u Karnarutića nešto dulji. U jednoj i drugoj se kaže, da mu konj ,,noge lipo diže", da je ,,krvavih očiju", da mu je ,,glava suha, mala", da ,,mu pina skače s ust". Jednako se spominju ,,grive tanke visoke", ,,prsi otvorene".

,,Obsida Sig." II. 35.

Pokorno pod carom i tiho korače,
al kad car strimenom malo kreće jače,
ravno se ko vitrom bistri sokol smače.

Karnarutić I.

Miran i tih biše, da brž kako sokol
kako čovik htiše i srdit i ohol.

Kada pak opisuju u sedlu velikoga cara, Zrinski pjeva:

na glavi mu tanki turban staše spravno
dvoji s njega struki svijahu se slavno,
bled v obraz, čvrst v ruki, brade side davno.
Po pleći mu shaja vsa hazdija zlata,
iz kaftana halja lipo dugovata;
visi Misir sablja s pasa do poplata,
Grku j' zneta bila cesaru iz vrata (II. 36. 37)

A Karnarutić:

Bel, tanak tulipan biše na glavi svit,
A za njim zadiven prolitnje ruže cvit,
A na njem hazdija z gola zlata tkana
na dar malo prija ka mu biše dana
iz ruke kršćanske . . .
Pasom se je opasal Stipana Hrcega,
a sablju pripasal biše Škenderbega.

I kasnije se opisivanje vojske careve u jednoj i u drugoj pjesmi slaže. Isti duh, isto čuvstvo, isto osvjedočenje nadahnjiva Zrinskove govore kod obaju pjesnika.

No ako prispodobimo ta dva djela s druge, s estetske strane, nema dvojbe, da se je pjesnik ,,Obside Sigecke" visoko visoko vinuo nad pjesnikom ,,Vazeća Sigeta" i što se tiče pjesničke invencije i obradbe karaktera, i pjesničke dikcije i razvitka radnje. Samo sa jezične strane Karnarutić je nešto dotjeraniji od Zrinskoga. A to nije njegova zasluga, kao što se ne može upisati u grijeh Petru Zrinskomu njegova manjkava, nedosljedna i pogrešna dikcija. Oba su pjevala onim jezikom, kojim su govorili kod kuće. Petar Zrinski je govorio i čakavski i kajkavski i štokavski pomiješano. Riječi je krojio na svoju, pozajmljivo iz tudjih jezika, sklanjao pogrešno, kako je govorio. A Karnarutić je čakavac natrunjen mjestimice štokavštinom. Vladao je bolje jezikom nego Petar. A uz to je imao i više vremena, da svoje kratko djelce dotjera i formalno usavrši do onoga stepena, do kojega je on shvaćao savršenje dikcije.

VIII.

Sam pjesnik u svojem uvodu kaže: ,,historiju sam pomiješao sa bajkami, nu tako sam naučio od Homera i Vergilija". Da su ga dakle nadahnjivali klasički pjesnici, i to ne samo dva spomenuta, nego i drugi, osobito pak veliki talijanski epski pjesnik Tasso, vidimo na prvi mah čitajuć ovaj epos. Utjecaju tih velikih pjesnika nije se mogao oteti po samom svojem odgoju, koji se je osnivao na humanizmu.

Poznavalac klasika već u prvom stihu ,,Obside Sigecke" osjeća reminiscenciju iz njihovih djela. Čitajući u uvodu:

Ova ja, ki prvo v mojoj mladosti
nastojah marljivo v ljubve kriposti . . . —
suprot stah batrivo vsakoj okornosti,
sad ću spivat pravo Marča batrivosti —

tko se ne će sjetiti onog Ovidijeva stiha:

Ille ego qui fuerim tenerorum lusor amorum? . . .

ili uvodnih Vergilijevih stihova:

Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen et egressus silvis vicina coëgi
ut quamvis avido parerent arva colono
gratum opus agricolis et nunc horrentia Martis
arma virumque cano . . .

gdje pjesnik mantovanski spominje svoje egloge i bukolike, kao što naš svoje lirske ljubavne pjesme, koje smo gore naveli.

Kad čitamo invokaciju nadzemaljskoj nadahnivateljici:

Muza, ka venčena nisi lovorikom
nit kitja zelena nikakovom dikom,
nego si krunjena slavnih dobrot žitkom
svih zraka sunčena svitlošćom velikom;
daj i peru jakost da pravedno spiše
tvoga sina vernost, koju ov imiše,
koga slavim, stalnost, ki i umrit htiše
za njegovu zmožnost, ku zvisit željše.

kako nam ne će misao poletjeti na Tassovu invokaciju

O Musa tu che di caduchi allori
non circondi la fronte in Elicona,
ma su in ciel infra i beati cori
hai di stelle immortali aurea corona;
tu spira al petto mio celesti ardori
tu rischiara il mio canto . . . . . (I. 2)

Cijeli uvod je spjevan po Tassovu uzoru, pa i ona želja, da on, pjesnik, Zrinski i njegovi potomci, dostojno budu nosili slavno ime svoga pradjeda ,,s istoka na zapad", odgovara Tassovoj želji, da Mecenas njegov Alfonso D' Este bude vrijedan suparnik Gotfridov u borbi proti istoku.

I naš pjesnik i Tasso počinje sa nebeskim utjecajem na ratne zgode, s toga nam opisuju raj i njegove stanovnike.

Paklena Furija Alekto, koju razveza nebeski poslanik te posla iz pakla u Carigrad k Sulejmanu,

sjeća nas na Virgilijevu Furiju, koja se prikazuje Turnu (VI.) sa istom svrhom ; sjeća nas na Tassovu Alette, koja kao i naša uzimlje

il sembiante d' uom d' antica etade... (X. 8)

i prikazuje se Solimanu, da ga potakne na rat. Taj motiv su imitovali svi veliki pjesnici. Gundulić imade Srdu, koja se prikazuje Osmanu u snu pod obličjem starca hodže. Klopstock umeće Sotonu, da se prikaže Judi i Kaifi. Taj motiv je upotrebio i Voltaire u svojoj epopeji.

Naša Alekto bodri Sulejmana neslogom kršćana. To je argumenat i Tassove Aletto, koja obećaje pobjedu

di campo mal concorde e in parte scemo.

Pa kao što Tassova Furija poslije toga govora Solimanu u srce udahne sve svoje otrovne bijese :

... le sue furie ardenti
spirogli al seno....

tako i naša ,,zmije, gade, kače" navrnu u Sulejmanovo srce ,,što može najjače, da tomu poganu sve srce rastoče".

Kada nam pjesnik opisuje Sulejmanove poslanike k Zrinskomu, njihovu raznoliku ćud, doček u Sigetu, njihov govor banu i banov odgovor, spontano nam misao leti na poslanstvo egipatskoga vladara Gotfridu Buljonskome, kako nam ga prikazuje Tasso u II. pjev. kitica 58 i slijedećim.

Tassovi izaslanici nalaze Gotfrida, gdje se medju vojvodama dogovara, kao što i oni opisani u ,,Obsidi Sigeckoj". Tassov Argante divlje ćudi odgovara našemu Demirhanu, a Alete sladorek pak našemu Halulbegu. Iznijeti ću samo neke paralele, da se vidi očita srodnost.

Tasso:

Picciol segno d' onor gli fece Argante
in guisa pur d'uom grande e non curante.
Ma la destra si pose Alete al seno
e chinò il capo e piego a terra i lumi
e l' onorò con ogni modo appieno...

Govor Alete Gotfridu:

O degno sol cui d' obbedire or degni
questa adunanza di famosi eroi
il nome tuo che non riman tra i segni
d' Alcide omai risuona anco fra noi
e la fama d' Egitto in ogni parte
del tuo valor chiare novelle ha sparte

*

Ne v' è fra tanti alcun che non l' ascolta
com' egli suol le meraviglie estreme ;
ma dal mio re con istupore accolte
sono non sol ma con diletto insieme...
Ama il valor e volontario elegge
teco unirsi d' amor se non di legge.

*

Da si bella cagion dunque sospinto
l' amicizia a la pace a te richiede

*

T' affida forse il re malvagio Greco..
il qual di chiari patti unito è teco?
La fede greca a chi non é palese?
tu da un sol tradimento ogni altro impara ;
anzi da mille, perchè mille ha tese
insidie a voi la gente infida avara

*

Signor gran cose in picciol tempo hai fatte
che lungo età porre in oblio non puote...
Giusta è tua gloria al sommo e per l' innanzi
fuggier le dubble guerrte conviene,

Zrinski:

Tu Demirhan nemil malo vse poštuje
kot da bi je ne vidil nit ričom ne štuje.
Tad Halul rukom v dilj prsa ponizuje
banu, kako j' umil, glavu naklanjuje.

Govor Halulbega banu:

O ti (reče) zvizdo v Isusovem boje!
Kapitan i čudo v tem junačkom broje
nisi ti za ludo, vire ti je moje,
Kako kaže čredo vsih, ki te nastoje.
  Koji orsag tvoje jur ne zna viteštvo
  koji kraj svita je, ki ne ču junaštvo?
  Ki jezik ne prije tvoje slavno banstvo,
  ki lip glas ne poje ili poglavarstvo?
Kudagod svitlina ishodi sunčena,
ali j' zadnjim tmina zapadom skupljena ;
kud je mora črna pučina stavljena,
vsud je, bane, dična čast tvoga imena.
  Vsud ti je delo čudom velikim čujeno
  i pred Sulimanom vrlo pohvaljeno,
  junaštvom, viteštvom slavno, odičeno,
  za vsim, neg ni virom zmožno uzvišeno.
Za zrok nas obiju simo j' car odlučil
vsu prijazan svoju po nam ti j' poručil...

*

Ali te prisega more bit zdržava
Cesara nimškoga... ?...
Veruj Nimcu, da znaš kako suncu zimsku
od njega moć imaš kad primeš smrt tminsku.
  Još i sam to bolje moraš razumiti
  da bi te rad gljublje pod zemljom viditi,
  neg da živa sablje moraju sliditi:
  tak je Nimac volje tebi ugoditi.
Malo j' ki prijazan jur nimšku ne spozna,
Ugrom je protivan i kruto dotožna ;
Hrvat, ki je već viran, temu j' već nazlobna,
vnoga j' za to vsak dan prilika složna...
Prijaznosti Nimška gdo b' ne znal poznati. —

ch' ove tu vinca sol di stato avanzi
nè tua gloria maggior quindi diviene.
Ben gioco è di fortuna audace e stolto
por contra il poco e incerto il certo e 'l molto.

*

Ché fortuna quaggiú varia a vicenda
mandandoci venture or tristi or buone
ed a voli troppo alti e repentini
sogliono i precipizi esser vicini . . .

*

Qui tacque Alete e il suo parlar seguiro
con basso marmorar quei forti eroi,
e ben negli atti disdegnosi apriro
quanto ciascun quella proposta annoi.
Il capitan rivolse gli occhi in giro
tre volte e quattro e mirò in fronte i suoi
e poi nel volto di colui gli affisse
ch' attendea la risposta e così disse:

*

Messagger, dolcemente a noi sponesti
or minaccioso, or cortese invito.
Se il tuo re m' ama e loda i nostri gesti
è sua mercede . . .

*

Ma quando di sua vita ella ne privi
per gli error nostri, o per giudizi occulti
noi moriremo, né invidia avremo ai vivi:
noi moriremo, ma non morremo inulti,
nè l' Asia riderá di nostra sorte
nè piantà fia da noi la nostra morte.

*

Così rispose, e di pungente rabbia
la risposta ad Argante il cor trafisse.
Nè il celò gia, ma con emfiate labbia
si trasse avanti al capitan e disse:
Chi la pace non vuol la guerra s' abbia
chè penuria giammai non fu di risse.
E ben la pace a ricusar tu mostri
se non t' acqueti ai primi detti nostri.

*

Indi il suo manto per lo lembo prese
Curvollo e fenne un seno e il seno sporto
così pur anco a ragionar riprese
vie piú che prima dispettoso e torto:
O sprezzator delle più dubbie imprese,
e guerra e pace in questo sen t' apporto,
tua sia l' elezion, or ti consiglia
senz' altro indugio e qual più vuoi, ti piglia.

*

L' atto fero e parlar tutti commosse
a chiamar guerra in un concorde grido,
non attendendo che risposto fosse
dal magnanimo lor duce Goffrido.
Spiegò quel crudo il seno e il manto scosse,
ed a guerra mortal, disse, vi sfido . . .

Jednom da ti ričom povim, gospodine,
včinil si na kratkom vnoga do istine,
naš tabor pred tobom malo da ne zgine,
ti s' dal konču gradom, ti potre zidine.

Veruj ričam mojim i nu posluhni me:
jur je na najvećem mistu tvoje ime;
pred vsakim obličjem časno j' tvoje sime,
jur ni više ob čem da je dvigne vrime.

Listor ob tom budi, da se ne poskali,
da te ne uškodi kakav vihor zali;
S visoka kad godi srića što obali,
na ništar dohodi kot iskra med vali.

Za to biži i ti pred sriće s kušnjami,
glas ne zlomi da ti vratnimi žilami:

— — — — — — — — — — — — —

Kad Halul dokonja, tad posta šaptanje
med vitezi bana i zubno škripanje.
Da im ni stvar voljna, gleda Halul na nje,
posalstva nijedna nit grada zdajenje (44)

Na obe dvi strane ban svoje razgleda,
pak na posle spravne upre oči vreda:
vsak posluhom stane, što će ban reć teda,
a on usta slavne otpre slaćom meda:

Dobri posle, v kratkom mudro si se javil,
srditom i mrskom vse ričom spravil;
v posalarstvu carskom ljubav si postavil
mene car bude s kom i vse moje slavil.

Ako nam Bog pošlje za grihe mač britak
ter nas caru odslje poda za dobitak,
s drage ćemo volje toj smrti dat žitak,
al će i vam poslje dodijat rasutak.
Zavidit nećemo lip vaš žitak ni mi,
kad Siget zminimo s kraji nebeskimi,
s svita preminemo ranami telnimi
i plaću primemo s glasi vekovečnimi.

*

Demirhan ne more tih riči trpiti,
iz kih zlo ter gore poče se srditi;
vred mu srce zavre, kot zmaj jadoviti
ter kot steklo zvire poče govoriti:
Ti ki s već Turaka smil te dni pobiti,
štimaš li da t' ruka sriće grivu vhiti?
Znaj da j' još junaka, ki su t' takmeniti
velim ti ovdeka, vitez poglaviti.
Ovo ja u nedrih mir i vojsku imam,
nit tih riči tvojih u glavu priimam.
Izber' si što ćeš s njih, dokle t' opominam,
jer boj iz šegovih i mir želiš štimam.
S tih riči na naglom šereg izbuči se
i ban odgovorom ništa ne kasni se,
ter oružjem poslom oružjem grozi se:
Oružjem, ni ričom Siget predobi se.

Glasnim grlom vikne tad ljuti Demirham:
Na boje na smrtne ada vas zazivam;
vsim vam žitku grustne do malo spominam
k skrovišću zidine totu dosti ni vam.

Kada u „Obsidi Sigeckoj" nailazimo, gdje junak Deliman ubija u gnjevu Rustana, jer mu se ovaj usudi oštriju riječ upraviti, odmah se sjećamo iste epizode u Tassu. Rinaldo gotovo s istih razloga ubije Gernanda. Gotfrid je s toga razljućen, hoće da ubojica bude strogo kažnjen. Tancredi, Rinaldov prijatelj, zagovara prijatelja :

..... or ti sovegna
saggio signor, chi sia Rinaldo e quale;
qual per se stesso onor gli si convegna,
e per la stirpe sua chiara e regale ;
e per Guelfo suo zio. Non dee chi regna
nel castigo con tutti esser eguale :
vario è l' istesso error nei gradi vari
e sol l' egualitá giusta è coi pari (V. 36)

Tako i u našem eposu Demirhan se zauzimlje za prijatelja Delimana.

Car svitli Suliman zdrži srdost svoju,
zmisli, gdo je Deliman za razumnost tvoju
od kolina zmožen, junak vsakom boju
s kim si i ti miran i mi v tvojem broju.
Vnogi jesu biči tešku gospodinu,
akoprem zamuči pregrihu jedinu,
drugda biči veći na gore porinu,
neg tih kar i riči, kad u srce sinu. (XI. 23—24)

I u jednom i u drugom eposu vrhovni zapovjednik jednako osjeća dužnost, da ukroti samosilna junaka i da ga po zasluzi kazni. U Tassu čitamo :

Risponde il capitan : dai più sublimi
ad ubbidir imparino i più bassi :
Mal, Tancredi consigli : e male stimi
se vuoi che i grandi in sua licenza io lassi.
Qual fora imperio il mio s' a' vili ed imi
sol duce della plebe io comandassi ? . . . (V. 37)

U „Obsidi Sigeckoj" imade analogan odgovor :

Car sileni reče tako Demirhanu :
Svet tvoj dobro neće, za tim milo zdahnu,
jer Bog pravdu hoće imet obdržanu
i car krivicu će vidit razagnanu.
Uboga li moram sama kaštigati?
listor li njim moram, car, zapovidati?
Premda je Deliman chan vsim imenovati,
veruj da taj grih sam sad, sad mi zaplati. (XI. 25—26)

Tassov Rinaldo ide za tim u progonstvo, a naš Deliman ostavlja tabor Turaka. Rinaldo se zabavlja u naručaju Armide, dok ne dodju po njega drugovi junaci i dok ga ne otmu iz tog zagrljaja, nedostojna za onakova junaka, i ne dovedu u tabor. I naš Deliman se zabavlja u krilu ljubljene Kumille, s kojom sprovadja dane, dok ne dodju po nj njegovi drugovi te ga u carevo ime odvedu opet u rat. U opće cijela ova epizoda izradjena je vjerno po Tassovoj, kao što je i Deliman istesan na Rinaldov kalup.

Nije moguće ispustiti zgodu iznesenu u XIII. dijelu, gdje golub listonoša otkriva očajno stanje Sigeta i osokoli Turke opsjedače. I ta je epizoda točno uzeta iz Tassa. U XVIII. pjevanju kitici 49. čitamo :

Una colomba per l' aeree strade
vista è passar sovra lo stuol francese . . .
Quando di non so donde esce un falcone
d' adunco rostro armato e di grand ugna
che fra il campo e le mura a lei s' oppone.
Non aspetta ella del crudel la pugna :
quegli d' alto volando al padiglione
maggior l' incalza . . .
Essa nel grembo al pio Buglion ricovra. . .

A 46. i 47. kitici XIII. dijela „Obside Sigecke" :

Iz Sigeta taj dan golubak izleti,
koga v Kaniži ban včini othraniti,
ter ravno v onu stran tabora preliti,
ar se tak red čudan moraše zgoditi.
Z duga sokol priti dobičak zagleda,
ki za njim peruti svoj pusti vreda ;
tužni golub leti brez svakoga reda
i pred sam se skriti carev šator seda.

Kao što Gotfrid doznade iz pisma privezana golubu za stanje i osnove neprijatelja, tako doznade Sulejman za očajno stanje u Sigetu.

Dvoboj izmedju Demirhana i Deli Vida Žarkovića naliči posve na dvoboj izmedju Arganta i Raimonda u Tassu (VII.), kadno pogani vjeru pogaziše te se obje vojske potukoše. Prikaza Gabrijela Arangjela Banu, njegova ekstaza, vidjenje nebeske slave, dvoboji junaka, sve to imade očitih tragova velika utjecaja talijanskog pjesnika na našega. Osobitu srodnost opažamo ondje, gdje Alderan izazivlje paklene sile proti kršćanima sa sličnom epizodom u „Oslobodjenom Jerozolimu", gdje se pakleni duhovi sakupljaju, da unište kršćansku vojsku. Govor Alderanov paklenim duhovima prenesen je iz govora Lucifera svojim drugovima. To izazivanje duhova poznato je u svim epopejama klasične i romantične dobe. Poslije Homera u Odiseji ima ga Vergilij, Tasso i drugi, pa ga nalazimo i u Gundulićevu „Osmanu".

U „Osmanu" igra ulogu vještaka čarobnjaka Mustafina mati.

Pokop kapitana Farkašića (VII 3.), banov govor nad njegovim lijesom slaže se sa pokopom Dudona u Tassa (III. 67 . . .) i sa govorom Gotfridovim. Iste misli, iste želje, isti izraz boli odaju jedan i drugi vodja.

Pouka sinu Jurici :

Uči se viteške od mene stalnosti,
uči se krajinske preskrbne vernosti ;
pogljej na velike pomnje i kriposti,
gljej vnoge prilike v kih je sriće dosti. (V. 94)

sjeća te Vergilijevih stihova :

Disce, puer, virtutem ex me verumque laborem,
fortunam ex aliis . . .
sis memor et te animo repetentem exempla tuorum
et pater Aenaes et avunculus excitat Hector. (Aen. XII. 435)

Mejdan Demirhana i Deli Vida, koji dokončava mrkla noć (VII. d. 130 . . .), dozivlje nam u pamet svršetak dvoboja izmedju Arganta i Tancredia u Tassa (VI. 51) izmedju Ajaksa i Hektora u Ilijadi (VII.). Opis vijeća u turskom taboru i nesloga paša (VIII.) podsjeća nas na opis vijeća grčkih kraljeva i na njihovu neslogu.

Kad čitamo, da se je Radivoj poslije smrti prikazao u snu Deli Vidu, te mu javio skori pad Sigeta, odmah nam pada na pamet Hektorova prikaza Eneji u zoru zlokobnoga raspa visokog Ilija.

Buntovni govor D e r i j e l a u carevoj vojsci proti samom caru (XII.) dozivlje nam u pamet i lik i govor buntovnog Tersita u grčkoj vojsci.

Ljubav Kumille, Rustanove ljube a careve kćeri, koja izgara za Delimanom, povjerava tajnu svoga srca dvorkinji, a ova ju svjetuje da piše svome dragomu, da mu u listu iskaže sve svoje muke i čežnje za njim, potsjeća nas na ljubav Fedre prema Hipolitu, kako nam ju sačuvaše grčke priče i grčka tragedija.

Preduga bi bila ova radnja, kad bih htio iznizati sva paralelna mjesta izmegju Homera, Vergila, ,,Oslobogjenog Jeruzolima'' i ,,Obside Sigecke'', te bi radnja zapremila više prostora nego li je cijela ova knjiga.

Dosta je, ako utvrdimo ovim iznesenim paralelnim mjestima, da je naš pjesnik bio zadojen klasičnom i talijanskom savremenom poezijom ; da je poznavao Tassa u tančine i da se njime poslužio.

Pjesnik odaje i veliko poznavanje svetog pisma. Molitva Nikole u II. dijelu na kraju, kad mu Bog otkri skoru budućnost, puna je reminiscencije iz biblije. Tako je isto po svetom pismu opisan raj i božje prijestolje. Tužba gospodina Boga na Ugre parafraza je poznate tužbe: ,,Popule meus''.

Na koncu ovoga istraživanja vrela ,,Obside sigecke'' reći ću, da onaj, koji dolazi kasno ili zadnji nema šta ili veoma malo da iznadje ili stvori. Polje invencije je veoma ograničeno, ma što rekli neki o neiscrpivoj snazi ljudske fantazije. Može se primijeniti i na pjesničko stvaranje bolna istina biblijska: n i l n o v i s u b s o l e. Sve se sastoji u tome, da vješto upotrebiš poznate i već rabljene elemente, da im dadeš raznoliku i osobnu svoju pozu, da im dade novu šaru po vlastitom umjetničkom shva ćanju.

IX.

Pjesnik ,,Sirene'' imade osim izbora sujeta, osim čisto svoga razvitka dramatske akcije, još mnogo svojih elemenata u ovom eposu. Imade svoj subjektivni elemenat u shvaćanju svijeta, u živom, slikovitom prikazivanju situacija, u crtanju karaktera pojedinih svojih junaka.

Pjesnik se veoma rado služi prispodobom oblaka koji nosi grȁd i zator kraju, nad kojim se vije, da predoči strahotu vojske sultanove.

Joh! kamo oblak ta hoće se spušćati,
al koju stran svita misli zalijati,
oh kako srdita Boga će spoznati,
komu će strahota ova dodijati! (I. 106.).

Tko se na ove stihove ne sjeća Mažuranićevih stihova u ,,Četi'', gdje takodjer prispodablja Crnogorce ,,oblaku grȁda teška'', koji ide po božjem naputku da kazni ljude? I Karnarutiću rabi ista prispodoba sa ,,zlim oblakom''. Ova se prispodoba u ,,Sireni'' ponavlja više puta (II. 50).

Kada opominje sina, da se ne žrtvuje bez potrebe u cvijetu mladosti, pjesnik meće Nikoli u usta ovu krasnu prispodobu :

Cviće pred vrimenom ni dobro trgati,
niti se zelenom rožom oblagati,
nego jur rumenom, kad počne dišati,
ter dragim plemenom može nastojati (V. 112.).

Žamor, što je nastao medju braniteljima Sigeta na banove riječi, prispodablja s bukom, koju prouzročuje nagla bura medju borovjem u šumi :

Ravno kot bure jad kad z stin vanka zbuči
v gusta borovja sad s' nagla puhajući
šumeći spred i zad gre ne kasnujući
krećući borak mlad a jak lamajući;
Takva buka biše pustila med njimi
jer krv v njih kipiše s plamenim gorućimi . . .
(V. 46.).

Kada opisuje smrt Farkašića, zanese se pjesnik svojom maštom te uzimlje najljepše slike iz prirode, da pokaže, kako je smrt neizbježiva :

Kakono rosica v največoj vrućini,
i kako travica osiša v pušćini,
kot hitra vodica šetuju k dubini,
tako se primica smrti človik tužni. (VII. 43.).

Pjesnikovo opisivanje bitaka, navala i uzmicanja tako je živo, tako realistično, da vidimo u njemu ne samo bujnu fantaziju, nego vojskovodju, koji je često sam u takovim navalama sudjelovao. Tu mu se prispodobe nameću jedna povrh druge, tu imade i vukove i oroslane libijske, tu jele, tu borovi, tu hrastovi šuma, tu valovi morski, tu magle, tu vjetrovi, tu sva priroda mu pruža svoj glas, svoju šaru, svoju energiju.

Drugi mejdan izmedju Deli Vida i Demirhana odaje takovu plastiku, takvu živost, da se može prispodobiti i sa opisima mejdana u narodnoj pjesmi i sa opisima najdotjeranijih pjesnika XVI. vijeka. Deli Vid praćen svojima izlazi iz grada :

Kakono pučinom kad galija šumi,
jadreć velim vetrom spred slapi se dimi ;

tak Vid batrivošćom šetuje pred timi
sam dvojim kreljutom odičen med njimi.
Od turske pak strane Demirhan jadovit,
kot lav kad se gane človiku naškodit,
tisuće ih dvigne sobom, da j' strahovit
i z dvajset sto hline Amirašen srdit. (XI. 62—63)

Kao što u našoj narodnoj pjesmi, tako i ovdje junaci takmaci ne pozdravljaju se prijateljski, nego kao krvni dušmani psuju jedan drugoga.

Rvu se kot lava dva strašna, nemilo,
da neba dva takva još nisu vidila ;
vridna je moć njihova da j' hvalu dostigla,
srca junačkoga, ka ni prepustila.
Demirhanu z usti živi plamen ide,
željan krvi piti prije neg otide ;
Vidu te strašnosti ništa se ne vide,
jer ga batrivosti od mladosti stide.
Tar nut kako se je Harapin nategnul
kot strašilo dvoje u višak se j' stegnul ;
žestoko oružje z visoka j' zstegnul
ž njim sve moći svoje na Vida protegnul.
Deli Vida šišak kako grom raspori,
viteški zatiljak strašnim mahom podri,
i skoro k črnoj tak k zemlji ga obori
mlahovost na žitak žestoko pritvori.
Turci se vesele i kričeć jednako,
smrt videti žele Vida ne inako ;
z druge strane žale naši kruto jako,
bolja sreća ali priskoči nekako.
Deli Vid se dvignu i vsu kripost skupi
te po Turčinu šćit prosikuć lupi,
s tim mahom poganu vas se bok rastupi
još kad drugoč mahnu vas šišak rastrupi.
Ponavlja udarci tu Deli Vid ljuti,
Harapskoj već ruci ne da počinuti ;
vsi se buče Turci, svak se totu smuti
videć v čudnom harci Harapa ginuti (XI. 72...)

Sada Turci navale iz zasjede na obranu Demirhanu, te se zametnu bitka izmedju vojska.

Za pjesnika, koji znade ovako živo i realistički prikazati dvoboj, ne može se reći, „da mu je djelo s pjesničke strane loše, da ne valja".

Još ćemo iznijeti ovu krasnu živu sliku :

Kot kad s duplja skoči lomeć darde
srditi rućeći lav, kad k mrižam pride,
za sobom drčeći čini krvne slide ;
tak Turri srdeći med pogane side,
izlazi med Turke speće i pijane (II. 8)

U „Sireni" zamamljuje čitatelja opis zore, koji te sjeća na opširne epske opise Homerove poezije.

Ovo kola svoja spušćala je van zora
gingave nje konje tiha ravna žnora ;
vsak se zmed njih maje kot z daleka gora
z nosa, z ust smrt ognja spušćaju od zgora.
Sama je bîl nosila paćelat na glavi,
v lišcih se j' svitila gibljuć kot u plavi ;
košulja joj bila pancirska vrat slavi,
dvi j' čide imila, kimi ruke bavi.
Kaplja konju vsaka ka z nosa padaše,
gusta, hladna, friška rosa se činjaše ;
pred njom tmina mraka kot vihor bižaše,
okol nje z daleka nebo se svitljaše.
Mladim licem vsako stvorenje nadeli,
obraz zemlji majke lipom duhom celi ;
svoga u popivke slavića veseli
vod' ponavlja vrutke i lugove beli... (VIII. 1...)

„Obsida Sigecka" je puna moralnih refleksija, iz kojih se vidi pjesnikova duša. Refleksija nalazimo i u drugih epskih pjesnika, ali u onoj mjeri, u kojoj ih nalazimo u našega, jedva ćemo ih naći u Gundulića. Refleksije i sentence su najljepši ures ove epopeje. A baš tih elemenata imade mnogo više u Petrovoj hrvatskoj „Sireni", nego li u Nikolinoj madžarskoj. Petar je sam rasijao amo i tamo te sentence i te refleksije, koje mu je nametala njegova duša, željna, da se iskali, ili da se otkrije. Taj elemenat odaje, da je Petar bio dušom pjesnik, i ako nije bio zanatom, „meštrijom". To sačinjava subjektivni, lirski momenat ove pjesni.

U I. dijelu, kad govori o ljubavi Delimana i Kumille, pjesnik se trže originala te nam ostavi pet kitica o moći ljubavi :

Oh, Bože ! Ča ženski sam obličaj može,
koji cvit junački tako vred premože,
ni sin človičanski tako tvrde kože,
koga, kad će, taki ovi spol ne zmože.
Ima neč u svojoj divojka naravi,
ča s naturom u njoj višnji Bog postavi,
jer čim je mlohavoj već moći i glavi,
S tim je vse u većoj človičkoj ljubavi.
Samima očima kad će da govori,
kako s strilom š njima srdašce umori,
od tud nestanoma tužni čovik gori,
bolje bi veoma da ga smrt umori.
Sam on, ki j' s prvine zlu ljubav otiral,
sagda j' od kupine žitka cvit zastiral ;
da ki j' tad medvene tila slasti zbiral,
ne zbavi se brane, dok bude umiral.
Da b' Deliman ludi prvić ljubav pustil,
bil bi meju ljudi vridniji glas zhustil,
al buduć da j' ćudi zloj uzdu prepustil,
triba j' da se trudi trudom, v ki se j' spustil (I. 75—79)

Kada u III. dijelu ispripovjedi, kako je budimski vezir Arslan izgubio vezirstvo i život sa svoje nerazboritosti, jer se upusti u četovanje bez careve dozvole, samo iz bahatosti i slavičnosti, Petar umeće neke refleksije proti tim manama ljudske duše. Svoj govor upravlja Arslanu :

Nut na što te dična srića be dvignula,
do zraka sunčena ka te j' porinula,
kako j' brzo mučna s tobom preminula,
bolje b' prî čemerna sama izginula.
Ah ! kako je bolje manje uživati
ladanja do volje priproste držati,
nego se kot ulje zvrh vode znašati
pak potle v nevolje globoko opasti.

Bolje bi nigdare ništar ne imeti,
nego kadgodare sam svoje želeti,
časneje bi stara vrimena ne projti,
neg da te prevare, ki imaju dojti.
Negda si bil v dike i u vsih ljubavi,
a sad si velike vnogih tug v dubravi ;
prvo kako mliko pun slasti i slavi,
sada voda rike, ka se s morem spravi.
Veće ti ni dara nitkore ne nosi,
nitko ne dohaja nit milošće prosi,
ravno tako 'zgara roža v slavnoj rosi,
kot tvoja čast stara, da se ne zna, tko si. (III. 7—11)

Ispred V. dijela Petar je umetnuo refleksiju o neizbježivosti božjoj kazni. Kazan ne može minuti griješnika. To je on razvio u ovih šest kitica :

Nijedno ni vrime kasno na kaštigu,
ni v letu ni v zime, vrućini ni v snigu,
gusto grihov brime nosi sobom brigu,
ku po zalih ime i dobri dosigu.
Rado zna zlo priti, kad človik ne čeka,
i Bog prija preti neg žitak podreka,
ki je dal živiti malo vrime veka,
htil je posuditi pokoru cić leka.
Vsakomu j' človiku žitak dan po broju,
v kem služi za diku, ka j' večnem pokoju,
za to j' i junaku dopušćeno v boju
da kuša na znaku slavnu sriću svoju.
Lipo se j' skrbiti za mirno življenje,
spametno spetiti nad naglo činjenje,
svetlom pohoditi lipo je vpućenje,
a l s l a v n o u m r i t i n a j l i p š e j' s p e ć e n j e.
Ovo Zrinski bane na svitu se trudi,
nigdir ne pristane trošeć svoje udi,
i još često zdahne, da mu Bog posudi,
čim na njega mahne, da potle ne sudi.
Jer znaše, kad hoće Bog koga ljubiti,
toga misli veće trudom pohoditi
na svetu mu neće velje ugoditi,
da kuša nesriće, po kih mu je v raj priti (V. 1—6)

Dr. Iveković je nabrojio još dosta izvornih kitica Petrovih, i onih, koje je on prekrojio. Za nas su dovoljne ove, da vidimo i posve originalne hrvatske elemente u hrvatskoj ,,Sireni''. Iznijeti ćemo samo još dvije kitice, koje je Petar nadodao na kraju eposa. Nakon što kaza, kako je ban Nikola pogodjen puškom pao, pjeva :

Po takovoj diki prolića krvnoga
pusti žitak Zrinski srid druma slavnoga,
stup, šćit, ban hrvatski, grada Sigeckoga
glavar i strah turski, prvi vika svoga.
Ovdi već pisati i pero dospiva
gdi oko zvirati suzami prispiva,
Zrinskoga plakati srce prisiljiva,
milo spominjati i mrtva i živa. (XV. 115—116)

Za tim slijede one dvije takodjer čisto hrvatske kitice, koje sam već naveo na koncu sadržaja (III.)

Osim ovih refleksija čisto hrvatskih, imademo ih još na pretek u svakom pjevanju. Lijepa je apostrofa na smrt u III. dijelu :

O smrtna gorkosti, još daješ uhvanje
u veloj kriposti ka kažeš poštenje,
vnogomu je dosti slavno upućenje,
da j' umrit v jakosti kano poj' v gošćenje ! (III. 91.)

Pjesnik nam pruža u obliku epifomena ili sentencije svoje subjektivne nazore. Te su sentencije kratke, ali jedre, kao ona proti pijančevanju u vojsci :

ki će vojsku vodit, vsak se čuvaj vina. (II.)

Ili ona druga o izlaganju života pogiblima :

Mala je sramota, gdi j' vela potriba,
skrbet cić života, kad človik pogiba. (VIII. 83.)

Za nestalnost sreće kaže pjesnik, što su i drugi rekli :

nestalna, nemila srića je povsuda . . .
za to si zlo vari, ki joj se udilj poda,
on je pak najgori, koji pred nju pada (X. 3)

O potrebi znanja kaže pjesnik :

Neznanje človika najpri po zlu dene
kako i vićnika um na najveć stegne.
Spametnu prilika sve v dobro obrne,
nerazumnu dika i zelena vene. (X. 77)

O ljubavi junaka za junakom, o medjusobnoj odanosti i pomaganju zemljaka :

Rad će dobar junak za druga zginuti,
za zemljaka zemljak da b' vidit puknuti (XI. 22.)

Poznata riječ: p r o c u l a J o v e, t u t u s a f u l m i n e parafrazirao je naš pjesnik :

teška gospodina ni dobro srditi,
od njegova kolina dalje se j' nositi,
jer on nigdar ne zna veliko trpiti,
vabi muti z vana, ni se š njim viriti.

Kad bi se pokupile sve sentencije iz ovoga eposa, mogli bismo imati cijeli album.

I ako naš pjesnik plastično i objektivno slika i pripovijeda dogodjaje, ipak nalazimo amo i tamo istaknutu njegovu ličnost. Pjesnik ne može nikako da zataji samoga sebe. I u tome je elemenat lirički istaknut.

Tako u IV. dijelu nakon dosta duga uvoda imade ova kitica, koja se proteže na pjesnika :

I mene s vrimenom srića k igri steže,
negda pak žuhčinom pak slastjom priteže,
sad se igra sa mnom, sad mi stavi mreže,
za to ju nestalnom poznam mutnjom brže. (IV. 11)

Deveto pjevanje počinje takovim uvodom, koji se čisto proteže na samoga pjesnika :

Kamo se otiskla od pera lakoga,
ter nauk. ne primah Ikara padnoga ?
Nespravan se dvigoh prik mora silnoga,
da pišem stvar vse sploh činjenja čudnoga,
V stališu naj mirnom hištorija grede,
j e r M a r č s M u z o m v j e d n o m r e t k o m i s t u s e d e:[1]

[1] Odnosi se na onu staru: i n t e r a r m a s i l e n t M u s a e.

Apolo s potezom ne zna imat črede,
v larmi rižma pismom ne će pojt u rede.
Kad ću pisat mirno u najvećoj želi,
bubanj Marčov strašan misal mi provali:
Ovo j' Turčin spravan došel da dom pali,
ada suprotivan valja da b' mu stali.
Ali i to nisam prez uma učinil,
kad moju dužnost sam s dostojnošćom sprimil ;
darom ki mi Bog sam poda, nis' se linil
slidit moje jesam pridje se posilil. (IX. 1—4)

I četrnaesto pjevanje pjesnik začimlje refleksijom, općenitim epifonemom, pak onda prelazi na samoga sebe, na svoje prilike :

Onomu plavčica ne mre se vtopiti,
kojega desnica zna timun voditi,
s kim busul urica virno zna živiti
pred takvim desnica ne će se zgubiti.
I moj magnet davno jur mi porat kaže,
ki me silno srićno prik mora dovaže ;
prijatelji virno jur mi stane snaže,
u kih se pošteno vsak vridan pomaže.
P r i j a t e l j e n e z n a m i n e v i d i m d r u g e,
n e g o k i m s e k l a n j a m j a i m o j e s l u g e . . .
(XIV. 2—4)

Tko je pomnjivo pročitao ove retke, stalno je iz navedenih ulomaka vidio veliku srodnost našega eposa sa savremenim eposima iz dubrovačke književnosti. Sklon sam vjerovati, da su naši pjesnici poznavali dubrovačke pjesnike i njihova djela, i to ne samo ona rijetka još u njihovo doba tiskana, nego i ona sačuvana do XIX. vijeka u rukopisima.

Ne bih se prevario, kad bih ustvrdio, da je barem Petar Zrinski poznavao Gundulićeva ,,Osmana". Zna se, da je Petar živio u najboljim prijateljskim odnosima sa Dubrovnikom i sa ostalim općinama u dalmatinskom primorju. Zalazio je on tamo višekrat, gdje su ga baš kraljevski primali i dočikali. God. 1654. bio je u Dubrovniku nekoliko dana gost republike. Odatle se požuri u Boku Kotorsku, da posjeti Peraštane, da im čestita na sajajnoj i junačkoj obrani grada od turske navale. Tom prigodom za vječnu uspomenu darova im sablju Vuka Ognjenoga, koja se do danas čuva kao amanet. Peraštani i cjelokupna Boka kliktaše od veselja na njegov dolazak. Bilo je pjesnika, koji su mu u slavu spjevali pjesama. U rukopisnoj zbirci kapetana Pavla Kamenarovića čitao sam jednu takovu pjesmu. A znam, da ih imade i u Perastu, ako se ne varam u obitelji conte Viskovića.

Petar je pobliže prijateljski općio sa sinom slavnog Gundulića, takodjer pjesnikom. Te me okolnosti upućuju, da ustvrdim, da je Petar poznavao dubrovačku literaturu, te da je ova djelovala na sam njegov epos.

U govoru Delimana u turskom vijeću opaziti je anakronističku aluziju na smrt Osmana i na neuspjeh u bitci kod Hotima. To se je moglo uvući samo iz čitanja Gundulića (VIII.). Odatle one općenite već dijelom spomenute refleksije na početku svakog pjevanja. Čeznuće Delimana za Kumillom podsjeća nas na dubrovačke trubadure. One kitice u XII. pjevanju rek bi da su prepisane iz dubrovačkih pjesnika i po sadržaju i po formi. Ono isticanje njezine ,,l i p o t e, k o m j e n a d s v e g a s v i t a k r u n o m", ono dozivanje ,,s l a v i ć a v z e l e n u l u g u", one ,,v o d e t e k u ć e", ono ,,l i s t j e t r e p e ć e h l a d o m" ono naglasivanje :

,,Vsa vedrena lipost i žarkost sunčena,
prez tebe je tamnost meni odurena"

sve to, kad se dobro promozga, dovodi čovjeka na čvrst zaključak, da nisu sami tudji pisci uplivali na naše pjesnike, nego i domaći.

Upliv narodnih pjesama slabije se opaža. Za nje je pjesnik znao, kada ih spominje pri opisu gozbe. Znao je, kako se iz toga vidi, i za njihov sadržaj, ali te su pjesme još onda bile u niskoj cijeni, da bi se umjetni pjesnik sa svim za njima poveo. Nu kad čitamo :

Demirhanu z u s t i ž i v i p l a m e n ide
ž e l j a n k r v i piti prija neg otide,

ne možemo a da ne odbijemo onaj ,,ž i v i p l a m e n i z u s t i", onu ,,želju k r v i" na utjecaj narodnih pjevača.

Još ću spomenuti, da je ,,Obsida Sigecka" za retora neiscrpivo vrelo primjera retoričke umjetnosti, osobito za sastavljanje govora. Riječi, koje pjesnik stavlja u usta branitelju Sigeta, Nikoli, odaju veoma vješta i izučena govornika. Osobito je vješto sastavljen prvi Nikolin govor (V.), pa govor Halul bega (VII.). Ti su govori iscrpljiviji nego ostali, a po retorskoj nauci upravo sjajni.

Ovo, što navedoh, neka bude dokazom, da su nam Nikola i Petar Zrinski ostavili u književnosti spomenik koji se ne smije odbaciti. Hrvatska je ,,Sirena" dokaz neugasive ljubavi za hrvatski jezik i hrvatsku narodnu prosvjetu. Propali su njihovi dvorovi, nestalo je njihove krvi, ali njihovo ime živi, njihovu ljubav prama narodu pjeva ,,Adrijanskoga mora Sirena".

Na kraju Sirene iza već spomenutih lirskih pjesama i epigrama nalazi se još jedna, zaključna pjesma : I s p i v a n j e.

Tako htih spisati viteštva hrabrena,
koje svit mučati neće sva vrimena,
neće slavu zeti srditost nijedna
vernim, ki umreti htiše z b o g i m e n a . . .
Ako je ravno Vugrin iz Scitije došal
svrhu vnogih krajin i sablju pronašal,
iz vnogih još zidin bude na me zdizal
knez, kmet i sinov sin poštenje mi zvišal.

Jer ne išćem samom ime tintom, perom,
neg sabljom opernom, vernošću i verom
v boju otomanskom, dokle je moć s manom,
dušu želim s žitkom med ranom dat krvnom.
Ne mislim ja strahom, neg vesel umriti
suprotivnim mahom svitu glas pustiti,
doma moga prahom ranice pokriti
slavnim božjim duhom vik se veseliti.

Pjesnik nije mogao svojem djelu dati ljepšega konca, nije mogao ljepše svršiti, nego sa željom, da se proslavi za svoju domovinu i da u njoj najde počinka, da mu ,,prah doma pokrije rane".

Neuslišana molba !...

2. ,,GARTLIC" FRANJE KRSTA FRANKOPANA.

Godine 1871. prigodom dvijesto godišnjice osude Petra Zrinskoga i Krste Frankopana, izadje tiskom Albrechta u Zagrebu pod gornjim naslovom zbirka pjesama nesretnog hrvatskog velikaša. Zbirku je izdao i popratio sa veoma lijepim i iscrpljivim uvodom Ivan Kostrenčić. Ovom prilikom hrvatska književna povijest morala je umetnuti u svoje anale ime jednog hrvatskog velikaša i junaka.

Prekapajuć po bečkom tajnom arhivu spise, koje je bečki cesar Leopoldo dao donijeti iz svih gradova i posjeda smaknutih hrvatskih velikaša u Beč, koji su spisi služili dru. Račkomu za njegovu zbirku dokumenata o uroti, Kostrenčić je našao svezak pjesama pisanih dijelom rukom samoga kneza Krste, dijelom rukom njegova sluge Romana. Frankopan je ispjevao pjesme i dao ih sluzi Romanu, da mu ih prepiše. On je taj prijepis pregledao, opet ispravio, svakoj je dao naslov. Za tim napisa posvetnu pjesmu i predgovor, a cijeloj zbirci dade naslov: ,,Gartlic (vrtić) za čas kratiti". U predgovoru se podpisa ,,Ditelina".

Sve pjesme izdane od Kostrenčića nisu bile u zbirci na čisto prepisane i za tisak spremljene. Našao ih je još u originalnom vlastoručnom rukopisu samoga pjesnika. Osim toga našao je dva komada u prozi. U jednom se sadrži nedovršeno djelce pod naslovom: ,,Po vsem svitu proglašena prečudna i strašna trumbita sudnjega dneva", u drugom je početak prvoga čina beznaslovne šaljive igre: tri prizora i početak četvrtoga, i to u slovenskom narječju.

Kostrenčić nije izdao sve pjesme Frankopanove ni komade u prozi. ,,Mnijah, kaže on u predgovoru, da se u ovom izdanju ne doliči, da budu priopćene one pjesme Frankopanove, koje nisu posve glatka sadržaja, premda su neophodno potrebne za karakteristiku poezije Frankopanove. Takovih pjesama ispustih priličan broj iz ove zbirke". Zatim navodi samo neke naslove ispuštenih pjesama. Sudeći po tim naslovima sadržina je morala biti, ako ne baš nečista, svakako nepohvalna. Imade i jedna ,,poskočnica". ,,Zgotovih nadalje, nastavlja izdavač, i ,,Zganke" i aforizme stranom u stihovih, stranom u prozi pisane, koji nose naslov: ,,Sentencie vsakojačke".

,,Možda, kaže na koncu vrijedni izdavač, budućom kojom zgodom ovaj komad šaljive igre čitav i neki izbor ovdje neizdanih ponajviše satiričkih pjesama i aforizme Frankopanove izdam, i ufam se, da ću do onda o našem pjesniku u svakom obziru moći više kazati nego ovaj put".

Prošlo je trideset i šest godina, a da ta nova zbirka nije ugledala svjetla božjega. A kad je izašao na svjetlo ,,Gartlic", na nj se je osvrnuo veoma kratkom recenzijom dr. V. Jagić u Vijencu god. 1871. Od onda do danas o našem pjesniku nitko nije progovorio riječi.

I.

U predgovoru pjesnikovu čitamo: ,,Gartlic za čas kratiti, v kojem cviću vsakojačkih popivak nahode se. Ako bude komu drago vu njem prošetat, ter cvit sebi povoljan najde, slobodno naj utrgne, al s korenom ne istrgne. Ako bi cviti maganjasti bili, ter dostojno ne izacvali, nimaj zamirit, ar moja meštria ni vrtlaria. K tomu za sadit cvita triba je vrime vpovoljno, srce zadovoljno. Ovi pako gartlic je zasadjen v oblačnih dnevih v urah nesrećnih, srcem turobnim, mislih nepriličnih. Za to ki Apola dično nasliduje, naj s modrošćom svojom mene ispričuje; pače drago prosim, kaj najde neugodno, da zbriše, kaj štima potrebno, prepiše.

Žalim srića da ti rabi, al z mene se ne pozabi,

tvoj sluga priatelj

Ditelina."

Za ovim uvodom slijedi drugi, u kojem se obraća na ,,Dragog prijatelja poklonom i pozdravljenjem". Opravdava svoju smjelost, što se je usudio latiti se ovakova teška posla. Opravdava se prispodobom: i ako ne može svačije oko gledati u sunce (osim sokola), ipak svakomu je dano uživati sunčane blagodati, tako se i ja, veli pjesnik, usudjujem spominjati urese ljepote i ljubavi.

U njegovim pjesmama nema meštrije i mudrosti Apolonove, jer ne htjede letjeti visoko, da ga ne zateće Ikarova sudbina. ,,Za to volih na sridnjem putu ostati, da znam, kaj govorim i drugi razumeti me more".

Kao što u svakom i najgospodskijem vrtu imade uz krasne nasade i koja huda trava ili drača, tako ih imade i u ovom. — S toga bez rukavica neka

nitko ne posegne za cvijeće, jer se more namiriti na koprivu: „drugač jada al čemera, ki bi zdravlju škodil, ni bojati, samo kad opeče, kožica malo zacrleniva."

Cijela zbirka imade 117 kratkih pjesničkih sastavaka. Prva pjesma sastoji se od šest kvartina u običnom dvanaestercu, a mora se smatrati kako pjesnički uvod. Tu pjesnik kaže, kako „Zefiris predaje Flori proliće, „a Flora ditelini zaufuje cviće". Ditelina pako obećaje t r o j e ž l j i v u l j u b a v d o s t o j n o s k a z a t i".

II.

Tko pročita marljivo ovu za našu književnost znamenitu zbirku pjesama, vidi u njima veoma oštro otisnut dvostruki elemenat: Elemenat ondašnje talijanske poezije, elemenat seicenta, što ga je pjesnik upio u Italiji, i čisto narodni elemenat, što ga je pjesnik usisao iz hrvatske narodne pjesme.

Dvostruk je dakle izvor Krstovim pjesmama: talijanska savremena kultura i naša narodna poezija.

Bijedna ti je to onodobna talijanska pjesnička kultura! U XVII. vijeku veći dio Italije čami u

SAVREMENI LETAK O POGUBLJENJU PETRA ZRINSKOGA I DRUGOVA.

Slijede i tri pjesme o sreći. U jednoj kaže, da je sreća nestalna; u drugoj prispodablja njezinu moć suncu, a u trećoj, da svak za njom čezne. Za ovima dolaze dvadeset i tri pjesme čisto ljubavna sadržaja. Medju nje su umetnute tri, koje bi mogle stati ma gdje drugdje: „Cvića razmišljenje i žalosno protuženje", pa poznato njegovo: „Pjevanje na vojsku" i treće: „Titulusa nima, ime vendar ima". Na koncu imade 18 kratkih „sentencija" moralnoga sadržaja o ništetnosti ovoga svijeta, njegovih naslada i dobara, njegovih nada i obećanja.

ropstvu Španjolaca. To političko ropstvo rodilo je i duševno sužanjstvo, rodilo je dekadencom talijanske narodne prosvjete. Zavladao je naduti konvencionalizam. Pjesma Dantea i Petrarke se je izrodila u puku igrariju hiperbola i antiteza, u natjecanje nečuvenih metafora. To je izrodjivanje počelo već za Tassa i Ariosta u XVII. vijeku, a postiglo je vrhunac pjesničke karikature sa Mariniem i Achilliniem u XVII. vijeku.

Kad bi se kultura i književni napredak imao ocjenjivati po broju književnika i po produkciji

književnih djela, s e i c e n t o bi bio najkulturniji i najnapredniji vijek talijanske književnosti. Nijedan vijek ni prije ni poslije nije vidio toliko pjesnika i izbacio toliko pjesničkih djela. Osobito je pak „cvala" lirika. Vajna ta lirika bez osjećaja, bez života, bez ćuti ljepote! Pjesnici su izgubili svaki smisao ljepote. Nema tu više mjere. Što je forma neobičnija i u ekstravagantnosti originalnija, tim se je smatrala uzvišenijom. Ne gleda se više, da li pristaje atribut samostavniku, samo da lijepo zvuči. Potres je n. pr. ljubezan, a grom je veseo. A za metafore ne treba spominjati druge, dosta je reći, da „zvekeću zvijezde gorućim cekinima božje banke". „Znoj se, vatro, da topiš kovine!" reče jedan od „najvećih" pjesnika. Pjesnici cijede svoje moždjane, da iznadju kakovu neobičnu metaforu ili nečuvenu antitezu. Pjesme s e i c e n t a nose na sebi karakter dangube i osobne naduvenosti. S toga Alfieri nije znao bolje označiti ovaj vijek nego nazvati ga mahnitim: seicento delirava.

Pjesnici pjevaju samo ljubav. U pomanjkanju osobnih osjećaja, osobnoga čuvstva onda traže „concetto" ili misao, pa ju po šabloni razvijaju. Ali taj „concetto", ta misao valja da je originalna. Na pr. „U ljubavi tko gubi, dobiva". Onda to valja dokazati natezanjem i igrom riječi.

Takovo je po prilici u veoma kratkom potezu stanje lirike u Italiji, kada Markiz Fr. Krsto Frankopan, gospodar Trsatski, življaše svoje mlade dane u klasičnoj zemlji Dantea, Macchiavellia, Buonarottia, Italija je u rukama tudjinaca. Oni za nju skrbe. Ne treba se ničesa bojati, razdijeljena na državice ili namjesništva „živi u miru". Narod taj mir plaća svojim znojem i svojom krvlju, a gospoda se zabavljaju, flirtuju, kako bismo rekli modernom riječi: pjevaju i „ljube".

Hrvatskomu velikašu otvaraju sjajne dvorane mramornih palača velika gospoda. Talijanska aristokracija se jagmi za sinom poznatih knezova, za suverenom hrvatskog primorja, koji može prkositi njihovoj moćnoj republici, kraljici mora. U Rimu, središtu kulture svake ruke, pape i kardinali primaju nosioca historijskog imena Frangepani, s kojima je skopčana tragična sudbina Konradina, sina nesretnog Manfredia. Nije čudo, da se je mladi Frankopan uživio u talijansku savremenu kulturu, u njihov život, u njihove nazore.

U Italiji su pak iskvarili njegov prirodni ukus za pjesničkom ljepotom. Frankopan je osjetio u svojoj rodnoj domovini ljepotu djevičanske naše poezije, ljubio je tu poeziju zanosom mladenačkoga srca, željom idealnog užitka. Taj čisti idealizam pokvarila mu je neprirodna secentistička talijanska pjesma.

I on se je dao na zemlju, i on je stao komponovati pjesme, a u tim pjesmama vidimo antitezu pokvarenog talijanskog ukusa i čiste narodne pjesme. Već naslov zbirke: „Gartlic" ili vrtić jest secentizam, a onaj dodatak „za vrieme kratiti" odgovara talijanskom „diporto", zabava.

Knez Krsto je osjetio želju, da bude pjesnikom pod sugestijom talijanskih pjesnika iz krugova najviše aristokracije. Čitajuć njihove pjesme stade ih prevadjati na hrvatski jezik.

Znamo, da je austrijski nadvojvoda Leopoldo Vilim, sin cara Ferdinanda II. godine 1656. tiskao u Brusellu pod pseudonimom C r e s c e n t e zbirku lirskih pjesama pod naslovom: D i p o r t i, d i v i s i i n r i m e d e v o t e, h e r o i c h e, a m o r o s e". (Zabave razdijeljene u nabožne, junačke i ljubavne pjesme.)

Izdavač Frankopanovih pjesama kaže, da je naš pjesnik iz ove Crescentove zbirke jednu pjesmu doslovno preveo, i to: „Izazivanje Kupida"; za jednu je uzeo misao, pa ju je samostalno obradio („Vsaka žena štima se lipa"), a u sedam drugih nalazimo očito nasljedovanje C r e s c e n t i j a, i to u pjesmama: „Ufanja kripost", „Pozvanje na vojsku", „Kupido srce izvižba", „Filenusa smrt", „Boježljiv u ljubavi", „Srce iz vuze Kupida uteklo", „Kupido nije drugo, nego lipost".

Kada utegnemo ovaj uticaj talijanske knjige i talijanskog odgoja na Frankopanu, onda moramo zažmiriti na nedostatke, na mane njegovih pjesama, pošto nisu mane njegove, nego mane i nedostatci vremena, u kom življaše. Bilo bi pravo čudo, da je Frankopanu uspjelo oteti se manama svoje dobe. Za to se ne čudimo antitezama:

U p l a m e n u s i d e ć, b o j i m s e s m r z n u t i,
a p o d l e d o m b u d u ć, n e m i l o z g o r i t i,

ili ovoj hiperboli:

B i h u s u z e p r e o b r n u l p l a m e n,

jer ovakovih fraza i „ljepota" imade mnogo više kod najvećih Talijana i Franceza ovoga vremena.

S toga ostavimo na stran to eksotično bilje zasadjeno u Frankopanovu „vrtiću", jer nije naše. Prodjimo i preko onih „hudobnih trava", preko one „koprive", o kojoj govori pjesnik u uvodu, jer su i one presadjene iz Italije amo. Pikanterija, za kojom ide nezrela mladež, a kojom se podražuje iskvarena starež nezasitna strasti, nije našla u Hrvatskoj prikladna zemljišta. Imade pojedinaca, koji uživaju u kvargelu, ali većini ljudi se ono gadi.

Kao što ne možemo čovjeku u grijeh upisati, ako se je nosio po ukusu svoga vremena, makar taj ukus bio i pokvaren, tako ne ćemo zamjeriti Frankopanu „koprive i drugo hudobno bilje", od kojega „koža crveni".

ARIJADNA OSTAVLJENA.

III.

U ovoj zbirci u prvom redu nas zanima narodni elemenat, a toga imade dosti. S toga okanimo se i Kupida, i Flore, i Zefira, i Filise, i Parisa i Galatee, i Tesea i Lile, i Aurore, i Klita i Jantea i Osiria, i Klore i cijeloga Olimpa i Parnasa i Troje i Grčke. To su za nas indiferentna imena. Njihove zgode i nezgode opjevali su drugi. Tražimo mi u ovom „Vrtiću" svoje bilje, kojim se možemo i mi i pjesnik „Ditelina" podičiti.

Dao si je pseudonim D i t e l i n a, jer su tako činili i savremeni talijanski pjesnici. Eno nadvojvoda Leopold Vilim zove se C r e s c e n t e t. j. rastući. Drugi su se zvali drugim imenima. Akademičari „Della Crusca" uzimali su imena od strojenja brašna i žita. Naš pjesnik se je prozvao travom. Ali je uzeo travu poznatu u narodu, travu, oko koje se viju narodne priče i legende : Ditelina. Ta trava nosi sreću i blagoslov.

Da je naš pjesnik bio zadojen duhom narodne pjesme, kao nijedan hrvatski pjesnik do pod konac XVIII. vijeka, to nam dokazuje ovaj dragocjeni „Vrtić". U njemu nalazimo šest pjesama spjevanih čisto po narodnom uzoru. Prva je jedna napitnica ili kako ju Ditelina zove : „napojnica pri stolu" :

Nek vam projde misal nujna
toči čašu vina rujna,
da se srce razveseli
dobre volje k vam priseli.
Što težaci prideluju
naj ležaci nasladuju.
Vitezovi da ste zdravi,
vrla srića vama rabi,
kaj pri stolu gospockomu,
na mejdanu junačkomu
mužovire bog ubio,
a pravične počastio.
Desna ruka koplje lom
dobra volja srce goni,
naj hodmo se veseliti,
pehar vina izroniti.
Mi dva vam dvim naklanjamo
s napojnicom pozdravljamo.
K o j k o g a l j u b i u b i ć u,
Z a g o v o r i u n e b i ć u,
a za hrptom koji kudi,
k. . va mati njemu budi.
Grla naša bolj' pripra mo
do tretoga ne ustavmo,
naj zdravica obhojuje,
jedna drugu dostiguje ;
a spominek da ne zgine,
vse kršćanske pokrajine,
Bog je čuvaj i potvrdi
poganina pak zateri.

U ovoj pjesmi Ditelina-pjesnik ugledao se je i u oblik narodnih pjesama i u sadržinu narodnih nazdravica napose.

Iza ove slijedi druga : „Noge prala divojka pri zdencu — najde sriću, da proštenje vencu".

Prije zore junak se skočio,
pojde šetat ka hladnomu studencu.
Tu pogleda divojčicu mladu,
koja pere do kolina noge,
sama sebi glasno govoreći :
Na što si me, majko, porodila,
u životu frišku istvorila.

Za tim slijedi razgovor izmedju junaka i djevojke baš po uzoru narodnih pjesama u lako n desetercu.

Pjesma : „Od Vlašića junaka" jednako je ispjevana :

Jur mi sunce na zapadu biše,
putom ide Vlašić dobar junak,
tu od ljube veselo popiva :
Da bi mi se moć zastati s tobom
pod jabukom pod tankom košuljom . . .
To začula gizdava divojka,
prema njemu vredu išetala.
Pomoz' bože, neznana delijo,
je l' ti život kako srce ljuto ?
bojno koplje je l' znaš oblomiti,
kak na dugo mahom preskočiti ?
Al govori Vlašić dobri junak :
Vira t' moja, lipotom divojko,
vnoga jesam oblomio koplja,
s tebe dugo već krat preskočio,
ni uzmaka u životu momu ;
ki b' me rujnim napojio vinom,
htil bi junak vreda ukazati,
kak se skoči, kak se koplje lomi . . .

U slijedećoj : „Divojka krčmarka zna volit junaka" pjeva, kako se dva junaka pobratimila : „u bratimstvu pojdu drugovati — na pazaru konje kupovati". Sreća ih namjerila na krasnu krčmaricu, u koju se zagledaju, ali se s nje ne zavade, kako je običaj u pjesmama.

U pjesmi : „Nigda jedna žalost povekšiva radost" pjeva :

Nujan junak dobre konje vodi
milo tuži, grozne suze roni.
Zagleda ga lipotom gospoja,
ter junaku pojde govoriti :
Što ti se je huda prigodilo,
suze roniš, a zdihuješ milo ?

On joj priča, kako je ljubio lipotu divojku, a ona ga ostavila i za drugoga pošla. Kad je to čula lipotom gospodja, stade ga tješiti :

Nemoj junak u srcu zdvojiti,
ak' ti jedna u viri sfalila,
jer te druga milo obljubila,

pa mu nudi „čistu ljubav svoju" :

Ja ću s tobom virno drugovati,
srebra, blaga ne će t' pomanjkati.

Na to junak izvan sebe od radosti kliče :

Što ja zgubih mladu divojčicu,
koju držah za zvizdu danicu,
sad zadobih u tvojoj dragosti,
žensko sunce od bolje vridnosti.
Oh čestita majka, ka te rodi
lišce tvoje ljubeznivo stvori ! . . .

U šestoj pjesmi : ,,Srića daje kaj misel ne zgaje'' pjeva :

Bisno jaše Hrvaćanin junak,
na junaku perje risovina,
a na konju sprava pokovana.
Tu zasreti lipotom gospoju,
koja cviće i rožice brala,
fiolice u nadra metala.
Al joj side junak govoriti :
Od boga te dobra srića najde,
a od mene milo pozdravljenje.
Je l' dopustak ruku celovati,
ter u družbi cviće pobirati ?
Gospoja ga lipo pozdravila,
da odsede, drago ponudila . . .

Ljepota Horvaćanin-junaka začara lipotom gospoju, te se u njega zaljubi.

Da Frankopan nije ništa drugo spjevao nego ovih šest pjesama u slogu narodne pjesme, zaslužio je lijepo u našoj literarnoj povijesti. Iz njih razabiremo, da je on poznavao narodnu pjesmu, da ju je ljubio, da je cijenio njezine krasote. U nijednom našem pjesniku starije dobe ne odskoči narodni motiv jače nego u ovim pjesmama Diteline-pjesnika. U zbirci pjesama dubrovačkih trubadura Šiška Menčetića i Gjure Držića našla bi se po koja na narodnu spjevana pjesma, imademo ih i u Hektorevićevu ,,Ribanju'', ali to su čisto narodne pjesme, prenesene u djelo dotičnih pjesnika. Ovdje se naš pjesnik ugledao u narodnu liriku i po njoj je pjevao samostalno svoje osjećaje. Frankopan je u lirici ono, što je naš Kačić u epici, on je pretekao samoga Kačića.

Ali ne samo ove pjesme nego i druge, pjevane po uzoru i formi talijanskih secentista, od kojih je mnogo pozajmio, vidimo očitih tragova naše narodne pojezije. U pjesmi : ,,Pariz i Galatea'' pjeva ovako :

Dičan junak priko ravna polja
bisno jaše viteškoga konja,
pod njim konjic cifrasto frcuje
kako vila oholo zigruje.
Na junaku kočak njustovina
a na konju dupla rusovina ;
pri junaku sablja nakinčena,
a na konju sprava pozlaćena

Na sred polja gospoju zagleda
nju pozdravit šetnje tamo vreda.
Ona cviće i ružice brala.
fiolice u nadra metala.

Da si zdravo, lipotom gospoja,
blago njemu, komu milost tvoja !
oh čestita mati, ka te rodi
lišce tvoje ljubeznivo stvori.

Od liposti plamen vred zaćutih
od dragosti srce jur pozabih :
je l' dopustak ruku celovati ?
v dragoj družbi cviće pobirati ?
Na te riči gospoja odsudi,
da odsede, ljubezno prosudi :
Od kada se ja na svit porodih
ne b' junaka, koga tak zahotih.

Je l' viteže, slobodno pitati,
ime tvoje bez zamire znati,
od kud diko, vridnost tvoja shodi,
v koje kraje draga misal vodi ?
Tada junak ponizno pristupi
ter gospoji tiho ruku ljubi . . . .

Tko u ovim kvartinama ne vidi jasne, očite tragove narodne pjesme? Tko ne vidi savez ove pjesme sa već navedenima osobito sa zadnjom : ,,Srića daje, kaj misel ne zgaje''?

Cijeli Vrtić je zasijan narodnim cvijećem, koje možeš, ako pozorno motriš, lako raspoznati. Kada nam opisuje :

Angelskoga lišca predragu rumenost,
gdi se krv i mliko ljubezno mišaju,

tko ne vidi u ovoj mješavini krvi i mlijeka čisto narodnu nepatvorenu šaru djevojačkoga lica? Za ideal ljepote kaže :

Kad se smiješ, roža rumeniva,
kad govoriš, biser prebeliva
Iz očiju plamen zažiguje,
A iz nadrah dragost začaruje.

Kad se neki starac okorjeli, griješnik, hvali, da je još jak i krepak, kaže :

Znam se vsemu priložit
prez strimenka zaskočit
na gola zelenka.

U tom skakanju ,,bez strimenka na gola zelenka'' očito je podraživanje narodne pjesme.

Ovaj početak ,,Pastirnice''

Ne b' zvizda danica još zabelila
nit svitla zornica zarumenila . . .

očito je pjevan po narodnu.

,,Deli-Bara junačka batrivost'' spjevana je po sadržaju narodne pjesme, i ako joj forma ne odgovara. Tu nam prikazuje muškaračku djevojku, kakovih je uvijek bilo u našem narodu. Deli-Bara znade jahat dorata, zna gagjati iz puške, strijeljati iz luka, znade kopjem mahati. Ona je neustrašiva divojka, ne boji se konja ni junaka. Smiješna figura izlazi Deli-Bara, ali joj se pozna narodni karakter.

Naš je pjesnik mnogu ritmičku formu uzeo iz narodne pjesme. Osobito to možemo ustvrditi za deseterac. Taj mu je služio ne samo u spomenutim pjesmama, na narodnu pjevanim, nego još u drugima, kao u ovoj : ,,Babajko od divojke ljubav prosi" :

Nebog starac milo pretužuje
nimfu dragu na pomoć zovuje...

U mnogim umjetno složenim poliritmičnim strofama osjećamo zvuk narodni, kao u ovoj :

Oh kinč dragi, dojdi k meni, daj mi življenje,
z vridnim tvojim razgovorom skončaj trpljenje ;
dojdi vila, moja kripost,
dojdi duša, moja radost — srce hraniti.

IV.

Nije naš pjesnik puki imitator, nije rob ni talijanske ni narodne poezije, on je i samostalan pjesnik. Njegov ,,Vrtić" odaje samostalnost njegove pjesničke duše. Oznaka je lirizma subjektivizam. Tim subjektivizmom zadojena je njegova pjesma. Ona imade dvije kajde: kajdu mladenačkog bezbrižnog užitka i kajdu boli i zdvojnosti. Prva odjekiva u životu pustopašna mlada velikaša, koji traži zabave, traži veselja, traži smijeha i sensualnosti, druga se čuje iz tamnice Bečkog Novog mjesta, bolno se razlijega pod onim tvrdim svodovima i kroz uznička okanca dopire do svijeta.

Vesela kajda pjeva sretne sastanke sa ljubom, cjelivanja ruku, strastne zagrljaje. Pjeva ljubavne patnje, pjeva neuslišane želje, pjeva ljepotu ruke, i pogleda, ljepotu kose i hoda odabrane vile. Okornu moli i zaklinje, popustljivoj obećaje raj na zemlji, neosjećani užitak. Ljubav je prva i zadnja riječ njegova mlagjahna pustopašna i bezbrižna srca, ona je izvor sreće i nesreće :

More l' biti kaj dražjega,
neg povoljno dragoj služit.
A izmislit kaj težega,
neg ljubavi ne moć užit ?

Od jutra do mraka misli na ljubav. Čim zora osvane :

Pojdem milo zdihavati
miloj dragoj nazivati
dobro jutro, dobro zdravlje.

Ta veli u drugoj pjesmici :

naturalsko je mišljenje,
čovičansko je činjenje,
drago iskat tovaruštvo.

Pjesnik daje i neke savjete opreznosti ljubovnicima, osobito im preporuča mûk.

Ar znam, Venus ne će za vridna držati
ki lipotu uživa, a ne zna mučati.

Za to u drugoj pjesmi kaže :

Kad zadobiš žalost koju,
ne razbubnjaj sriću svoju.

Lila tjera od sebe Tezea, što je otkrio drugima njihovu ljubav.

jer ni vridan, srce da ga čisto dvori
koji ne zna mučat, prez reda govori.

Tko bi sudio našega pjesnika po ljubavnim pjesmama, u kojima se zrcali savremena pokvarenost i ban kao u svojem carstvu bezočna pornogarafija i sensualnost, slabo bi ga s moralnog pogleda sudio.

Nu imade u ovom Vrtiću i takovih pjesama, koje su kadre dići visoko njegov moralni ugled. Tako u pjesmici : ,,Mati kćer udaje, pošten nauk daje" sadrži se niz najljepših, najpraktičnijih i najmoralnijih savjeta. Dostatno je navesti jednu kiticu :

Prez dopustka muža goste ne pozivljaj,
v nebiću njegovom stranke ne prizivljaj ;
hiže tvoje otajnosti,
tot dragosti, tot žalosti,
drugim ne kazuj.

Ovoj stoji usporedo druga: ,,Otac sina oženuje, pravo hižit naputjuje".

Govoreć o ljubavnim pjesmama moramo navesti jednu posvećenu B(arbari D(rašković) kako kažu početna slova pojedinih stihova. Iz ove pjesme se dade zaključiti, da je ona bila njegov ideal, njegova F i l i.

Bar veselo srce tuži,
Ar nebeskoj vili služi,
Radi koje ljubeznosti
Biva dično i u žalosti.
Angelskomu oh stvorenju
Raduj srce u trpljenju,
Ak prem milost ni dobiti
Dostojno je vernom biti
Rajše nego pomanjkanje,
Alduj žitku iskončanje ;
Stalnost krunu zadobiva,
Kaplja kamen umehčiva.
Ah preslavna draga Fili,
Veruj srce, da te slidi,
Još u grobu bit će tvoje,
Tako tvoje bilo moje
Bar mu srića naj ne rabi,
bator na vik s njega zabi
ranu skrovnu ak pretuži,
ar ki trpi verno služi.

Osim ljubavnih kajda odjekuju i druge spjevane u turobnim danima, za vrijeme nesreće i tuge. Neke pjesme odaju ljutu bol i žalost, odaju ojagjeno srce utamničena princa. Pravi se pjesnik odaje i u tuzi i u radosti. Tko je pjesnik, taj svoja čuvstva ma kakova bila, u pjesmi otkriva.

V.

Stare talijanske kronike pripovijedaju za odlična princa iz obitelji Savojske, za Filipa Smjeloga, da je na prijevaru bio domamljen u Francusku, pa da ga je Luj XI. dne 12. travnja 1464. dao zatvoriti u tvrdjavu Loches.

Zasužnjeni talijanski princ krati sebi vrijeme u tamnici pjevajući pjesme. Njegova se je pjesma sačuvala do danas. U njoj se čuju zadnji odjeci trubadurske poezije u Italiji.

Povijest spominje imena mnogih nevoljnika, koji su se u tamnici pjesmom tješili. I našega Frankopana u cvijetu mladosti zateče sudbina Filipa Savojskoga. Mlad je, u punoći života, zatvoren megju studene tvrde zidine kao kakav zločinac, na prijevaru domamljen u Beč pati naš sužnjik neizrecive duševne boli. A tim bolima daje oduška u pjesmama.

U predgovoru sam pjesnik kaže: „Ovi Vrtić je zasadjen v oblačnih dnevih v urah nesrećnih, srcem turobnim, mislih nepriličnih".

Koje je pjesme spjevao u tamnici, koje na slobodi, ne možemo apodiktično kazati. To se može jedino iz sadržaja zaključiti. U rukopisu na jednoj piše: „dana 8. svibnja 1670 kod grofa Dauna u Beču". To je prva pjesma iza predgovorne, „od sriće nestalnosti". Nenadne promjene njegove sudbine, zamjena lijepog primorja sa hladnim i neprijaznim Bečom, zamjena trsatskih i kraljevičkih dvorova sa hladnom njemačkom tamnicom, diktavala mu je pjesmu o nestalnosti sreće. Na još jednoj: „Cvića razmišljenje i žalosno protuženje" zabilježen je dan: „Na dan 4. sv. Katarine u Novo mesto".

Na imendan svoje mile, a zajedno s njime nesretne sestre Katarine, sjeti se lijepih i veselih dana skupa proživljenih, sjeti se veselja u Čakovcu i na Ozlju, sjeti se radosti domaćega ognjišta i obuhvati ga neizreciva tuga, onda pomisli na svoju ljutu sudbinu pa zapjeva:

U kolipki majku izgubih,
u detinstvu oca stužih,
imam krila prekinuta
do dva braca poginuta.
Milu sestru, koju ljubih,
u nevolji sad začutih,
ljubu dragu, s kom se dičih,
jur od davna da ne vidih.
Prijatelji prez pomoći
a rodbina suze toči,
verne sluge rastužene
prez obrambe zapušćene . . .

Pjesnik se tuži na nepravdu, na prijevaru i na promjenljivost sreće, koja ga je do tamnice dovela.

Kada slušamo ovo umovanje:

Tako ravno človik štima se zakriti
čelarnoj nesrići, ka ga nastoruje;
g d i n a j m a n j e m i s l i s p r o t i v n o s t d o b i t i,
t u g a n e p r i j a t e l j s p r e v a r o m s k o n č u j e —

pada nam na pamet prijevara, kojom je Beč namamio hrvatske velikaše.

Na više mjesta pjesnik spominje prijevaru, koja znade uništiti i najvrednijeg junaka.

Cijela pjesma „Zmožnost sriće suncu spodobljena" odnosi se samo na njegovo stanje u tamnici. Iza pjesme o nestalnosti sreće slijedi ona, kojom si nastoji uliti u dušu nadu i pouzdanje. Ovo je ona „sors bona, nihil aliud", u koju su polagali toliku nadu svi naši junaci počevši baš od Petra Zrinskoga pa do Jelačića bana, koji je pohrvatio tu staru riječ u poznato svoje geslo: „Što Bog dade i sreća junačka".

Pjesnik se tješi:

Ki pravo razmisli nature zmožnosti
tulikaj vrimena njegove čudnosti
tomu ni potribno u dobru zgizditi,
Nigdir ne zna najti pravo smilovanje
nit prišasnoj srići zavsima zdvojiti,
Ar i samo sunce u svojoj svitlosti
od oblaka mora podnašat tamnosti . . .

Tako navale na čovjeka nevina jad i nazlob, jadno govorenje, krivo svedočenje, ogovor, progon . . .

Prijatelje vidjet ni mu dopušćeno,
s rodbinom zastati zavsim zakraćeno,
a kamo spoznati vridno proštimanje.

To je njegovo bolno stanje. Već ga hvata očaj, jer misli

. . . nebog u zlu i zdvojiti
nastore, sramote ne moć' preboliti.

Ali iznenada pojavi se njegova dobra sreća, ona junačka bona sors, te kao što sunce tjera tamu, tako ona tjera poteškoće.

Junačka sreća dade čovjeka potlačiti, ali ga ne dade satrti, kad ga drže mrtvim, ona ga digne od smrti. Za to se i on nada:

Vrhu zatočnikov oblast zadobiti
suprotivne svoje pod noge spraviti.

Tako se tješi nadom u svoju dobru kob.

A kad osjeti, da ga ta nada ostavlja, onda zdvojno kliče:

Dojdi, oh, dojdi ufanje
jedino moje zdržanje!

A na drugom mjestu kaže:

Jedino ufanje človika zdrživa.
Kak ono prestane, i žitak skončiva.

No kad izdade i nada u svoju dobru sreću, ne zdvaja. Okrene se tok njegovih misli i osjećaja prama Bogu. Tad pjeva kako ptice, cvijeće, zdenci tekući,

polja ,,Bogu hvalu navišćuju'', sva morska bića ,,stvoritelja ispoznaju'', ,,slavu mogućnu daju'', ,,sam človik u grihu pribiva''. Uvidja taštinu zemaljskoga življenja :

Ništar ni na svitu, vse je prohodeće,
kot oblak il magla, neg mal čas trpeće ;
deh razmisli, kada duša s telom dili,
kaj su oči, vusta, prsi v dragoj vili ?

Samoga sebe pozivlje, da se uzda samo u rajsku slavu na nebu :

Digni v nebo tvoje oči,
Gdi su ufat pomoći,
onde dobro je trpeće ;
na zemlji premineće,
ovdi jesu čalarnosti
v nebu pako nasladnosti.

Uvidja, da je ljudski život samo ,,nagnuće'', sve na svijetu prolazi :

nit je dobra, nit je blaga
nit je kinča tako draga,
ni radosti naslednosti,
ni liposti, ljubeznosti ; —
vse kot tinja iskrsnuje,
kako magla poginuje,
je naturi preminit',
štogod živi, mora mriti

Ovako se tješi naš sužanj nevoljni u tamnici cesara nimškoga. Nakon što je iscrpio sve svoje argumente u obrani, nakon što je pozvao u pomoć i znance i prijatelje, očajno kliče :

Zaman se moliti il ufat pomoći . . .
Nit prošnjom nit s grožnjom otet se ni moći . . .
Z bogom, z bogom lišca, vusta, z bogom oči . .

te moli u Boga milost pokajanja za grijehe počinjene u vrućoj mladosti.

Na koncu se predaje sa svim svojoj nezasluženoj sudbini pjevajući :

K pokoju, o duša, k pokoju,
jur si na svitu dost vojevala,
suprotivne dično obladala
nit se treba trudit jur v razboju.
K pokoju, duša, k pokoju !
Oh nojam blaženi,
gdi su ti pokoji na vike sujeni !

VI.

Ne smijemo mimoići neke pjesme, koje ne spadaju ni u ljubavne izljeve mladenačke pustopašnosti, niti su plod uzničkoga razmišljanja.

Kao Hrvat, potomak junačkih djedova, sam je osjećao želju i sklonost junačkim djelima. Junačka smrt na bojnom polju najljepši je konac života za junaka. S toga u pozivu na vojsku kaže svojim vitezovima, da im bude nada sve drag ,,glas, ime, poštenje'', jer

na vik on živi, ki zgine pošteno.
Ni moć izmislit hvalnije skazanje
neg na mejdanu vridno držanje,
gdi gromi od pušak i sablje se viju
vnoga gospoda krv svoju proliju
za domovinu, za viru kršćansku.

Poziva svoje vitezove, da zajedno s njime ,,tlači roge turskomu misecu''

Svitu na hasan, a nam na poštenje,
naj nam ne budi premilo življenje.

Da nije ove pjesme u ,,Vrtiću'', ova zbirka bi bila manjkava, u njoj se ne bi zrcalio znamenit dio Frankopanove duše : viteštvo, želja za ratnom slavom.

*

Još ćemo spomenuti pjesmu posvećenu sestri Katarini pod naslovom : ,,Titulusa nima, ime vindar ima''.

Fili draga, veruj nezgovornu žalost,
Rad tebe zaćutih u srcu čemernost,
Ar ni moći telu nikakor trpeti,
Neg i duša mora nevoljno tužiti,
Kada god pomislim na prošasto vrime,
Anda suze ronim, svoje gubim ime,
Prokleta bi vura, ka te odsudila !
Ah trpljenje takvo jadno navalila
Nimajuć uzroka pram tvojoj vridnosti
Zbučit je hotila svicke hudobnosti,
Engedujuć roda nazlobu čemernu
Ranit srce tvoje, skazat vsu neveru.
Jeli to moguće, svita Stvoritelju,
Neprav ca takva tlači tvoju zemlju ?
Još li ćeš pretrpit čalarnom narodu ?
Kot lakomu vuku nad ovcami škodu ?
Al more bit za to grihe pregledivaš
Tujinu nazlobit tako prepušćivaš,
Tvojom da pak z moćom pravične desnice
Angela odlučiš požalit krivice ?
Raduj anda, Fili, dojti hoće vrime,
Jedino živući strasti tužno brime.
Naj bu sve prošasno za sad pozabljeno
Ar ime, poštenje dično je dobljeno.

U ovoj pjesmi je sinteza svih ostalih u tamnici spjevanih. Ovdje izražen osjećaj i prosvjed proti prijevari i nepravdi, izražena je duboka resignacija na božju volju i ponos čovjeka, koji znade, da pati za veliku ideju.

VII.

Filološka strana ovih pjesama ne spada u ovu radnju. Svak, tko čita navedene pjesme i ulomke, vidi, da je Frankopan kajkavski ikavac. Smjesa čakavštine i kajkavštine, primorski i zagorski govor opaža se svagdje. To je bio književni jezik one dobe u

Hrvatskoj. Već je Rieger opazio u svojem naučnom slovniku, a Jagić u povjesti hrvatske literature, da su Petar Zrinski i Vitezović svojim literarnim radom nastojali miješajući čakavštinu i štokavštinu stvoriti nekakovo književno središte u Zagrebu, koje bi spojilo sjeverni dio južnih Slovjena, koji latinicom pišu. Eto i Frankopan se je pridružio tomu kolu. Dapače u dotjeranosti jezika natkrilio je Petra.

Kostrenčić pak kaže na to, da je i Frankopanu kao i Petru Zrinskomu ovakovo središte bilo na umu, pače da su oni težili po primjeru talijanskih velikaša ustrojiti oko sebe vrst literarne hrvatske akademije. Takovih primjera pružaše im susjedna Italija, za kojom su se povodili.

To će pitanje biti posve riješeno tek onda, kad se sakupe i pregledaju svi spisi iz arkiva Zrinskovih i Frankopanskih gradova: iz Čakovca, Ozlja, Bakra, Grobnika, Novoga u Vinodolu, itd. Valjda će se naći još mnogo pjesničkih i prozaičkih prijevoda Zrinskih i Frankopana i njihovih literarnih prijatelja.

Ali i iz ovoga, što imademo, možemo si stvoriti nepobitan sud o njihovoj ljubavi za hrvatski jezik, o njihovu radu, da taj jezik prodiče i da ga uvedu u najotmjenije krugove. A to je za njihovo doba velika zasluga. Još je veća, ako pomislimo da najveći njemački pisci i filozofi, Leibnitz i Kant, pisahu tudjim jezicima, da je Fridrich veliki pisao franceski, da njemačka aristokracija nije znala njemački do otrag sto godina.

3. „SIBILA“ ILI KNJIGA GATALICA KATARINE ZRINSKE.

I.

Nedavno je prečasni gospodin kanonik zagrebačkog kaptola L. Ivančan otkrio kod g. Nikole pl. Mixicha od Lukavca u sv. Heleni do tada nepoznat rukopis, u kojem se sadrži knjiga gatalica Katarine Zrinske. To je najstarija knjiga te vrsti u našoj literaturi, što ju barem do sada poznamo.

Prečasni gospodin je objelodanio tu knjigu gatalicu u „Vjesniku zemaljskog arhiva" god. 1905. i popratio je učenim kritičkim uvodom.

Knjiga imade folio format 41 × 29 cent. tvrdo je vezana; vanjske su korice obložene zelenim papirom. Na unutarnjoj strani korice napisala je sama vlasnica knjige: „1670 na 2 aprila u Čakovcu". Uz te riječi je naslikana desna ispružena ruka, za tim dva para očiju jedan povrh drugoga pa slovo W. Pod tim je crta, a pod crtom S. dva srca, SSS. Pod ovim nadpisom naslikane su dvije grančice, od kojih je druga grana ruža, a pod tim je vlastoručni potpis Katarine: „Groff Marques Frangipan Catarina Zrinska Graficcha". Na trećem listu je slika u šarama, koja predstavlja kolo sreće. Na drvenu stalku je utvrdjen kotač, što ga okreće čovjek odjeven u crvenu odijelu, u čižmama s ostrugama. Za crnim pojasom mu je zadjeven bodež. Na vrhu kotača sjedi mlad kralj s krunom na glavi ogrnut kraljevskim grimiznim plaštem, u desnici mu je žezlo, a u lijevoj kruglja sa križem na njoj. S desne strane uspinje se čovjek na kotač, a s lijeve pada strmoglavce u crno odjeven vitez i još jedan čovjek. Pod kotačem leži čovjek sklopljenih ruku i žena. Po strani gleda taj prizor vitez, odjeven u crveno odijelo, pa videć pad viteza s lijeve strane obrne se gospodji, što do njega stoji i isti prizor motri. Po temeljitu sudu izdavača ta su dva motrioca sami Petar Zrinski i žena mu Katarina. Na slijedećem listu dolazi slika Fortune, koja lebdi jednom nogom na krilatoj kruglji, a ova u morskoj školjci plovi po moru. Fortuna je u profilu naslikana, crven rubac veže joj oči, kosa raspuštena, o vratu joj križić, desnom drži držak zastave, koja joj služi za jedro, a lijevom drži kraj zastave (škóte). Zastava i gornje odijelo je crveno, a suknja žuta. Za Fortunom u zraku lebdi Amor svezanih očiju i odapinje strijelu.

Iza toga slijedi 21 slika sa koncentričnim krugovima, a nad svakim krugom po jedno pitanje. U središtu su krugova medaljoni sa slikama raznih ptica. Krug je razdijeljen na 21 polje okolo ptice, a na svakom polju je naslikana po jedna kombinacija dviju kocaka. Uz te kombinacije kocaka napisana je uputa na krugove sisavaca, koji će ga dalje uputiti, i mjesto, gdje se nalaze. Ta su mjesta gradovi i sela u Hrvatskoj.

Za tim slijedi 21 slika takodjer sa koncentričnim krugovima, ali u krugovima mjesto ptica imademo sisavce. Polja na periferiji imadu upisano 21 ime gradova i sela hrvatskih, a unutarnja polja kruga upućuju na broj Sibile i na kiticu, gdje će dotičnik odgovor naći.

Za ovim slijedi tekst gatalice. 12 Sibila sačinjavaju kao dvanaest poglavlja ovim redom: Sibilla Persica perva, Sibilla Libica druga, Sibilla Delphica treta, Sibilla Cymerea četverta, Sibilla Erythrea peta, Sibilla Syrmia šesta, Sibilla Cumana sedma, Sibilla Hellespontica osma, Sibilla Phrigia deveta, Sibilla Tiburtina deseta, Sibilla Cumea jedanajsta, Sibilla Agripina dvanajsta. Iza ovoga slijede četiri kvartine „Siromahom", da ih utješi nadom u bolje dane.

Svaka od ovih Sibilla naslikana je na čelu dotičnoga poglavlja u osmouglastom medaljonu. Medaljoni su uokvireni crnim okvirom, dočim je slika

dotične Sibille našarana. Sve su odjevene u fantastično odijelo istoka, raspuštene kose, glave su im urešene nojevim perjem a u ruci nosi svaka po jedan simbolični znak kao : janje, lovoriku, tobolac, strjelicu, barjak sa križem, baklju, zvijezdu itd.

Svaka Sibilla daje 37 odgovora na dotične upite u 37 kvartina.

Povijest ovoga rukopisa iznio je veoma podrobno prečasni izdavač u spomenutom „Vjesniku", iz kojega sam povadio gore navedeni opis. Ta povjest ne spada

god. 1594. Hrvatski je tekst izragjen posve po magjarskom. Slike su samo nešto slobodnije izragjene. Pače možemo reći, da je hrvatski slikar u velike natkrilio magjarski original.

Ali ni magjarska „Fortuna" nije originalno djelo. Ona je kompilacija iz raznih gatalica prijašnjega vremena stranom iz talijanske stranom iz njemačke literature. Prečasni **Ivančan**, držeći se rasprave Bele pl. Mailatha, kaže za „Fortunu", da je popularno pisana. Stoji strogo na vjerskoj kato-

KNJIGA GATALICA (SIBILA) KATARINE ZRINSKE.
(Podpis markizice i grofice Katarine Frankopan Zrinske na unutrašnjoj strani korica.)

u ovu radnju. Dosta je spomenuti : da je bečki dvor domamio Petra Zrinskoga u Beč, dao sekvestrirati sva njegova dobra. Mnogo veoma dragocjenih predmeta prisvojiše vjerni i pošteni svekvestratori, a na čelu im povjerenik za sastav inventara Ivan Franjo barun Wildenstein. On je prisvojio i ovu gatalicu.

II.

Ova gatalica nije izvorno hrvatsko djelo. Ona je prijevod „Fortune" izdane na magjarskom jeziku

ličkoj podlozi, osugjuje krivovjerstvo Arija i zablude luteranske. Oštro šiba nevrijedno svećenstvo, društvenu i spolnu nemoralnost, rabi proste i krupne, a mjestimice upravo obscene izraze, a glavni smjer knjige ide za tim : čitatelja sklonuti, da se u Boga uzda i njemu se moli i samo od njega iščekuje vremenitu i vječnu sreću.

Ova gatalica u svojim kratkim jezgrovitim odgovorima daje nam dosta tužnu sliku moralne i vjerske propasti ondašnjega vremena. Po tome su-

deći ondašnji svijet, vidimo, da je sve bilo pokvareno od poljara do grofa i baruna: sluge i gospodari, sluškinje i gospodje, svećenik i poslužnik. Svi slojevi društva čeznu samo za niskim putenim užitkom i za novcem. Svak hoće da bude bogat, da uzmogne uživati.

Zato traže savjeta u knjizi gatalici. Jedan pita, kako će postati bogat; drugi, kako će se uspeti do visoke časti; treći, kako će se bogato oženiti ili udati; četvrti, kako će zadobiti žudjeno srce itd. Žena pita Sibillu, hoće li imati djece, je li joj muž vjeran. Neki traže odgovora, kakovu će službu uzeti, kojega će se zvanja prihvatiti, a svi s glavnom namjerom, da obogate i da uživaju. Odgovori su prostački, više puta vrijedjaju nam ušesa, jer danas nismo navikli u otmjenu društvu na neke izraze. Jednomu, koji pita za buduće zvanje, Sibilla odgovara:

Najbolje je tebi trgovcem postati,
Hoćeš se od nuda jako koristiti;
Meštrije nikakove nemoj nastojati,
Jere po nih hoćeš često škodan biti.

Imade i veoma pobožnih naputaka, kao ovaj:

Zmožno Boga imaš pred oči držati
I za tim čist žitak imaš nastojati,
Za blagoslov božji moći zadobiti,
Ovako žitak tvoj ćeš lipo svršiti.

Ili ovaj drugi:

Gospodinom vrlim, sinko, ćeš postati;
Ali imaš Bogu marljivo služiti,
Viran i pametan tvojih čini budi,
Da kako ne imaš u sramotu pasti.

Ovakovih savjeta imade amo i tamo rasijanih dosta.

Jednomu Sibilla kaže, da ne smije nepravedno trgovati:

Bolje bi ti bilo škornje krpovati,
Nego nepravdeno s blagom trgovati;
Tvoja norska glava za to nije dosti
Kako nori Martin hoćeš ti hoditi.

III.

U ovoj gatalici nigdje nije napisano, tko ju je preveo, tko li naslikao.

Izdavač preč. Ivančan po pravopisu, po jezičnim oblicima, po neobičnim riječima, koje dolaze u njoj, veoma velikom vjerojatnošću nagadja, da je prevodilac sam Petar Zrinski.

Stoji, da su se na čakovačkom dvoru bavili prijevodnom literaturom. Stoji, da je Petar preveo bratovu „Sirenu". Stoji, da je Katarina prevela molitvenik. Ništa dakle naravnije pomisliti nego, da su oni preveli i ovu gatalicu.

Prijevod „Fortune", kaže preč. izdavač, skroz je sličan u formi stihova i u srokovima prijevodu „Sirene", jer se i tu srokuje samo zadnja slovka često samo zadnje slovo. Pomiješani čakavsko-kajkavski jezik nalazi se u „Sireni" i u „Fortuni" jednako. Nu „Fortuna" nema nikada oblika: Ča, a „Sirena" ga ima. „Fortuna" upotrebljava obični što, i kajkavske forme: kaj, kajkud, nikaj, tulikajše, kao u „Sireni".

Sve, što je Jagić u svojoj raspravi opazio za prijevod „Sirene", gotovo sve to se dade primijeniti i na prijevod „Fortune", po tom bi Petar mogao biti prevodilac ove Gatalice. Preveo ju je za zabavu u dvoru.

Jedina bi poteškoća bila pitanje: je li Petar Zrinski imao vremena, da se bavi ovakovim poslovima, prijevodom ovakovih djela?

Ako se uzme u obzir, da se velika gospoda u zimsko doba nisu ničim bavila osim kućnim zabavama, jer se zimi nije ni ratovalo ni putovalo, onda je naravno pomisliti, da je imao dosta vremena za ovaj posao, a sklonost na prevadjanje je dokazana prijevodom „Sirene".

4. „PUTNI TOVARUŠ" KATARINE ZRINSKE.

Katarina Zrinska sastavila je molitvenik i nazvala ga „Putni tovaruš."

Ponajprije dvoje zaokuplja našu pozornost, kad gledamo ovo djelce: prvo, što se Katarina kao visoka gospoja prihvatila pera, i drugo, što je išla da piše nabožnu knjižicu, molitvenik. No za jedno i za drugo imala je Katarina jasnih i živih pobuda.

I.

U prvom redu nije joj bilo nepoznato kulturno-književno nastojanje mnogoga člana njezine slavne porodice, i to tamo već iz onoga vremena, kad se tek počelo razvijati zdravo frankopansko stablo. Sjećanje na to i nju je — kao ženu velikih težnja — podstrekavalo, da nešto takova učini, te da se i ona u historiji roda spominje kao literarna radnica.

Već neki od najstarijih pismenih spomenika hrvatskoga naroda potječu od knezova Frankopana. Ovamo ide u prvom redu vinodolski zakon od god. 1288., te statuti za grad Senj i za hrvatske općine krčkoga otoka od god. 1388. Zakon vinodolski urediše Fridrik II. Frankopan i njegov sinovac Leonardo.

U hrvatskim župama na kopnu, u Vinodolu i Modrušanu, upravljalo se i sudilo sve dosada po

starim dobrim običajima; ali za vladanja kneza Fridrika II. osjetila se potreba, da se ti dobri stari običaji popišu i skupe u jedno. Tako je na početku god. 1288. nastao taj vinodolski zakon, najstariji pravni spomenik u hrvatskom jeziku. Kako je Fridrik II. u taj mah bio zabavljen drugim poslovima, preuzeo je taj posao sinovac njegov Leonardo, koji je tada upravljao Vinodolom, te stolovao u Novom gradu, današnjem Novom.

Statuti pak za grad Senj i za hrvatske obćine krčkoga otoka sastavljeni su god. 1388. po nalogu knezova Stjepana i Ivana. Ovi knezovi izabraše neke pouzdane ljude svoje, da kao povjerenici njihovi idu najprije u Senj, a poslije na krčki otok, pak da po želji podanika napišu statute ili dopune već postojeće. Povjerenici za Senj bijahu: vikar senjski Toma iz Ripe, Lovro Krbavac, zatim tri viteza Krčanina, po imenu Ivan Vidov, Pavao i Dujam Stjepanov. Oni sazvaše rektore, vijećnike i dobre ljude grada Senja, pak nakon revnih i svestranih rasprava dovršiše 5. svibnja god. 1388. statut za grad Senj, kojim ustanoviše prava i dužnosti senjskih plemića, gradjana, pučana i stranaca. Statut je prvobitno imao nekih sto i trideset članaka, kojima bi u potonja vremena pridodano još trideset i osam. Iz Senja prijedjoše neki povjerenici, kao Lovro Krbavac, zatim vitezovi Ivan Vinov i Pavao na otok Krk, gdje im se još pridruži podknežin Dokša. Zadaća im bijaše odredjena od samih knezova ovako: ,,Mi gospodin knez Stefan i mi gospodin knez Anž slišeći mi velike tužbe od naših vernih službenikov krčkoga otoka ke im činihu hudi ljudi, poslali jesmo naših vernih v otok, da oni s'zvavše dobrih muži za vsega otoka; i tako jesu načinili, da budu pravi v' pravdi stati, a krivi da budu kaštigani". Povjerenici zaista sazvaše podknežine otočkih kaštela i dobre ljude s Krka i sa svega otoka, i nakon zborovanja učiniše, ,,ča bi pravo i dobro za vas otok". Statut bi dovršen 15. lipnja 1388., te sadržaje prvobitno trideset i jedan članak, koji se tiču poglavito općine vrbanjske, a onda i čitavoga otoka. I taj bi statut poslije dopunjen novim ustanovama.[1]

Kulturni rad prvih Frankopana nastaviše njihovi potomci.

Bernardin Frankopan daje po svjedočanstvu Trubarovu prevoditi sv. Pismo na hrvatski jezik, a mnogi drugi, kao Grgur, Ivan Franjo nazvan Ferat, i ostali, odlikovahu se osobitom učenošću.

Napose pak istakoše se prije naše Katarine dvije Frankopanke istoga imena. Prva je Katarina kći Ivana Frankopana cetinskoga, koji je god. 1493. u bitci kod Udbine slavno poginuo. Ako i nije ova Katarina sama ništa napisala, ipak joj se ime ima spominjati na časnom mjestu imenika, gdje se navode zaslužnici za književnost, a to u onom duhu od prilike — si licet parva comparare magnis — kako se spominju August i Mecena. Mecena, a niti August, ne napisaše umjetnički ništa spomena vrijedna, ali Meceni možemo zahvaliti za mnogu odu Horacijevu, za lijepa Georgica Vergilijeva, a Augustu za slavnu Enejidu i za Carmen saeculare; tako te stoji ona: ako zaštitnici knjige i ne stvaraju talenata, ali ipak čine to, da se pokaže i razvije mnogi talenat, koji se inače bez tih ljudi ne bi pokazao. S toga ih ide hvala potomstva. Slična hvala ide i Katarinu Ivanovu, pa će ići, kako ćemo ćuti, i našu Katarinu Zrinsku.

Katarini Ivanovoj imaju naime Madžari da zahvale za prvu svoju štampanu knjigu, za prijevod poslanica sv. Pavla apostola. Ako i zahvaljuju na žalost za to Madžari, svakako je to u jednu ruku dokaz njezina književnoga nastojanja, a u drugu ruku to, što se baš Madžarima zadužila, može se shvatiti iz njezinih životnih prilika. Ova Katarina bijaše udata za Madžara Gavru Perenja, meštra kr. komornika te velikoga župana ugočkoga i marmoroškoga, koji je god. 1526. u mobačkoj bitci zaglavio uz mnoge druge vitezove. Milieu je dakle onako djelovao.

Na svom dvoru imala je Katarina dvorskoga kapelana Benka Komjatia, koji se bavio knjigom, te bi doista vješt latinskom i grčkom jeziku. Ovaj Komjati prevede god. 1531. na madžarski jezik poslanice sv. Pavla apostola. Katarina pak Frankopanka dade to djelo god. 1533. na svoje troškove tiskati kod Jerolima Viktora, te je, kako je rečeno, ova knjiga, kojom hrvatska gospoja nadari Madžare, prvo dosada poznato tiskano madžarsko djelo.

Knjiga je ova urešena grbom Frankopanskim, a svršuje latinskom poslanicom tiskara Viktora na Frankopanku pod ovim naslovom: ,,Clarissimae Faeminae D. Catherinae a Frangepanibus, Magnifici. quondam D. Gabrielis de Peren coniugi; Ilier, Viktor Typographus se commendat." — U toj poslanici kaže Viktor medju ostalim: ,,Neque enim obscurum est, quid agas. Nempe ut primum in aula Tua, quae, quod audis, quasi Schola quaedam est, universae Christianitatis pietati. Magistrum et antesignanum Tua Tibi loquentem linquam haberes familiarem. — Quanto oportet Tuam laudem esse illustrionem, praesertim apud Pannonas, quibus hoc vere es, quod gentilitis nomine diceris, a Frangipanibus. Nunc enim frangis, praebes et distribuis panem esurientibus, illum omnino panem vitae, qui de caelo descendit."

[1] Vjekoslav Klaić: Krčki knezovi Frankopani. Str. 113. i 177.

Tvoj rad, kaže Viktor, svima je poznat. Tvoj dvor je kao škola pobožnosti čitavoga kršćanstva. Nada sve pak svijetla je Tvoja slava osobito kod Panonaca ; jer Ti si njima doista ono, što ti plemensko ime kaže — a Frangepanibus — Lomikrušac. Sada naime lomiš, daješ i dijeliš kruh onima, koji su ogladnjeli, onaj uopće kruh života, koji silazi s neba.

I zaista su njezini dvori bili stjecište ondašnjih književnika. Ostavši Katarina mladom udovicom obljubi na toliko knjige i nauke, da je ne samo od svog učenog brata Franje Frankopana, nadbiskupa kaločkog i zajedno biskupa jegarskog, posudjivala knjige i rukopise iz njegove bogate knjižnice, nego je i na svom dvoru sabirala knjige i sakupljala oko sebe književnike vijećajući s njima o učenim i vjerozakonskim stvarima, te podupirući one, koji izdavahu knjige u budi kojem jeziku.

Druga Katarina Frankopanka bijaše kći Ferdinanda Frankopana ozaljskog i Marije Brankovićeve, kćeri Ivana Despota sina Vukova, unuka Stjepanova, a praunuka Gjorgja Despota. Rodjena oko god. 1525. udade se Katarina god. 1544. za neumrlog sigetskog junaka Nikolu kneza Zrinskoga, a umrla je u Čakovcu oko god. 1562., te pokopana u bivšoj pavlinskoj crkvi sv. Jelene kraj glave svoga muža. Za vrijeme vječnoga putovanja njezina muža Nikole bavila se uz odgajanje i podučavanje svoje trinaestero djece takodjer naukom te podupiranjem knjige i crkve. Najviše joj omile pobožne knjige, te napisa na hrvatskom jeziku : „Molitvene knjižice, vu koterih je medj drugimi pobožnimi nauki i molitavmi Marijanski i mrtvečki officium". Ovu knjigu dade ona po svjedočanstvu Isusovca Milovca god. 1560. štampati. No već odavna nestalo je ove knjige posve, s toga se ne zna ni mjesto štampe ni format njezin.[1]

Da su trećoj, našoj Katarini, lebdjeli pred očima baš ovi predji njezina roda, koji su se knjigom bavili, a napose ove dvije spomenute Katarine, to može biti ponajprije vjerojatno radi mnogih sličnih slučajeva u plemenskim historijama i radi naravitosti ovakvoga utjecaja, — a onda može se to još i dosta jasno dokazati.

Naša Katarina obuhvatila je u sebi po svom radu obje svoje predšastnice. Poput Katarine Ferdinandove napisala je jedan molitvenik, a kao Katarina Ivanova poticala je druge na književni rad i podupirala one književnike, koji htjedoše izdati koju hrvatsku knjigu.

Njezinim naime troškom izdana je veoma rijetka hrvatska knjiga sa slijedećim naslovom : „Dvojdušni kinč jeden vernim živim k srečnom preminku na duhovni strošek. Drugi vernim mrtveh dušam na odkup. Iz vnogih pobožnih knjig skupa spravljen po patru Boltizaru Milovcu, redovniku tovaruštva Jezuševa. Štampan vu Beču pri Mateju Cosmeroviju, štamparu, leta 1661.", u 12-tini, str. 540 sa „Laištromom" (sadržajem) 8 str., i jednom bakroreznom slikom.

Svoju knjigu posvetio je pisac : Svetle i visoko i dobrorodjene gospe, gospe groff Anne Chatarine od Frankopanov, vekivečne grofine od Trsatca, svetloga, zmožnoga, visoko i dobrorodjenoga viteškoga gospodina Petra Zrinskoga, vekivečnoga groffa od Zrinja, cesarove i kraljeve svetlosti komornika i tanačnika, žumberskoga i ogulinskoga velikoga kapitana, Hrvatske i primorske krajine vicegenerala zakonomu tovarušu ".

Veoma je značajan sam sadržaj posvete. Pozivajući se pisac na izreku Jeremije proroka „Malahni prosiše kruha, a ne bi, ki bi im ga ulomil", govori dalje : „Takovu tužbu imaše vnoge pobožne duše vu našem hrvatskom i slovenskom orsagu proseći kruha, i ne najdoše nikogar, koj bi im kruha ulomil. Ali sada vidim, da je bog vaše svetlo gospodstvo na to opomenul, da se spomenuvši se iz svoje familije slavnoga imena, je Vaše svetlo gospodstvo darežlivum rukum maljahnim i gladnim dušam kruha ulomilo poleg pelde predjev svojih — kada je vaše svetlo gospodstvo svojim troškom vučinilo ove molitvene i navučne knjižice štampati i medju ljudi razdeliti. Tom darežljivostjum je V. svetlo G. kruha ulomilo i duhovnu hranu podelilo vnogim maljahnim, to je to poniznim i pobožnim dušam".

Na prvi mah, kako se pročita ova posveta, opaža se sličnost izmedju nje i one latinske poslanice tiskara Viktora, koja se nalazi na kraju Komjatijeva prijevoda Pavlovih poslovica : „ Quanto oportet Tuam laudem esse illustiorem praesertim apud Pannonas, quibus hoc vere es, quod gentilitis nomine diceris, a Frangepanibus. Nunc enim frangis, praebes et distribuis panem esurientibus, illum omnino panem vitae, qui de caelo descendit". Upravo isto shvaćanje ili prevodjenje njezina prezimena, te onda zgodno primjenjivanje na njezin rad, kao što nalazimo u Viktora, nalazimo i kod Milovca. Kao što je Katarina Ivanova lomila duhovni krušac gladnima i željnima duhovne hrane, tako to čini i Katarina Zrinska, i to „poleg pelde predjev svojih — kada je Vaše svetlo gospods vo svojim troškom

[1] Ivan Kukuljević: Vienac 1882. br. 1.

(poput starije Katarine) vučinilo ove molitvene i naučne knjižice štampati i medj ljudi razdeliti".

Bilo da ovakovo shvaćanje prezimena „Frangepani" bijaše već otprije uobičajeno, bilo da ga je istom tiskar Viktor ondje prvi spomenuo, svakako je ono poslije ove Viktorove poslanice, za koju su mnogi znali, bilo poznato mnogima, a osobito članovima frankopanske porodice. Da je pak napose Milovcu bilo sve to poznato, o tom ne može biti nikakove sumnje radi bjelodane sličnosti njegovih i Viktorovih riječi; a barem od njega, kad već ne bi od druguda, po gotovu iz poznavanja povijesti svoje porodice, barem od njega sigurno je doznala i Katarina za rad Katarine Ivanove i za hvalu Viktorovu, te ju je to potaklo na sličan rad: — „poleg pelde predjev svojih".

Što se dakle Katarina uhvatila pera, evo navedoh jedan povod, naime ugledanje u vrijedne predšasnike svoga roda.

A ima još jedan povod, možda i jači nego ovaj, a spominje ga sama Katarina u predgovoru svome „Putnom tovarušu". „Premišljavajući vnogokrat", piše ona, „da se skoro zmeda vsega svita jezikov najmanje hrvackoga ovo doba štampanih knjig nahodi; pače i one, koje nigda bihu po pobožnih i Boga bojećih ljudi učinjene i štampane, več se zatiraju i malo kadi nahode. Zato ja..." itd. — Katarina se dakle tuži na nestašicu hrvatskih štampanih knjiga u svoje doba, pa joj rodoljubna duša nemirna radi toga stvara odluku, da sama izda jednu hrvatsku knjigu.

A u koliko je ova njezina tužba istinita, razgledajmo samo u kratkim crtama. Prilike u zemlji, koje dakako uvijek utječu na razvitak knjige, nijesu bile povoljne u prvoj polovici 17. vijeka, štono baš ovdje ulazi u račun. Ako se tada narod i stao uspješnije odrvavati Turčinu i radi uredjenja stajaće vojske, što ga mudro svjetova Antun Vrančić, i radi izmjene dotadašnjega težeg oružja s drugim lakšim prema savjetu Jurja Zrinskoga, te radi lijepa broja vrsnih vojvoda, ipak se narod još uvijek morao neprestano boriti za svoju zemlju i za svoja prava i s Turčinom i s Mlečanom i s Nijemcem. — A što se tiče stanja crkve, stoji, da je malo kada bilo toliko duševne svestrane borbe glede crkvenih stvari u Hrvatskoj, koliko upravo u prvoj polovini 17. vijeka. Nova vjera protestantska, koja bijaše u predjašnjem stoljeću duboko korijenje zasadila u Hrvatskoj, ne bijaše još uvijek, uza sav napor katoličkoga svećenstva, potpuno iskorijenjena. Još god. 1608. načinjen je na saboru hrvatskom zakon: „Ut universi Haeretici et precipue in bonis ozaliensibus divagantes Concionatores, ex Styria pulsi, vel aliter qualitercunque eo devenientes, eiciantur". — S druge pak strane nastade nova borba zapadne rimske crkve s istočnogrčkom, napose otkad je mnogo tisuća sljedbenika istočne crkve, sada s nova protjeranih od sile turske, tražilo zaštitu i sigurniju domovinu na hrvatskoj zemlji. Protiv ovih novih naseljenika podiglo se čitavo, a osobito više svećenstvo s namjerom, da zapriječi ostvarenje njihove crkvene samovlasti, te da ih privede u krilo katoličke crkve. Na čelu duševne ove borbe stajahu ponajviše biskupi zagrebački, te u životu biskupa Selničkoga, Bratulića, Domitrovića, Ergeljskoga, Vinkovića, Bogdana i Petretića ne nalazimo nijedne misli tako duboko ukorijenjene do postojane težnje, da sljedbenike istočne crkve privedu u Uniju.

Kad sve to zrelo promotrimo, pa kad se još obazremo na političko stanje susjednih nam zemalja, osobito na Ugarsku, gdje su uvijek još, uz postojano gospodarenje tursko, nastajale sve to veće bune pod Bočkajem, Betlemom, Veselenjem, Nadaždom i Rakocijem, protiv kojih se Hrvati morahu boriti mačem u ruci; kad zavirimo nadalje u Austriju, Češku i Njemačku, gdje je iza silnih pokreta nastao bio ljuti rat, što je kroz trideset godina najbolji cvijet hrvatskoga takodjer naroda silovito na tle povalio, — onda se ne trebamo čuditi, ako se u to vrijeme na književnom polju nije mnogo uradilo, već se više moramo diviti duševnoj sili one šake naroda, što je usred ruševina svoga zemljišta i usred rascijepljenoga svoga narodnoga, gradjanskoga i crkvenoga života još toliko snage sakupiti mogla, te je i uz ovu stranu Velebita na polju književne radnje ipak ponosito naprijed koračala uz ostalu svoju braću preko Velebita, što je živjela na moćnijoj obali Jadranskoga mora.[1]

Ne, nije ni ova prva polovina 17. vijeka bila bez književnih radnika! Dakako da se ovdje ne obaziremo na latinska djela, jer i Katarina u svome predgovoru žali samo to, što nema baš hrvatskih knjiga. Ovdje nas zanimaju samo oni pisci koji su pisali hrvatskim jezikom, i to bilo djela svjetovne naravi bilo djela bogoljubna, kojih svakako ima najviše, bilo u prozi ili u stihovima pisanih.

Faust Vrančić štampao je god. 1606.: „Život nikoliko izibranih divic. Romae." — Ivan Tomko Mrnavić ispjevao je „Život Magdalene od knezov Zirova (Gerova) plemena Budrišića, tretoga reda sv. Franciska, zastavnice i redovnice mostira sv. Antuna na Rabu". U Rimu pri Jakobu Maskardu 1626. — Drugo Mrnavićevo djelo, štampano na

[1] Ivan Kukuljević: Književnici u Hrvata iz prve polovine XVII. vijeka s ove strane Velebita.

hrvatskom jeziku, jest ,,Istumačenje obilnije nauka krstjanskoga složeno zapovedju S. O. P. P. Klementa VIII. od prisvitloga g. Roberta Bellarmina kardinala S. R. C. prineseno u jazik hrvatski. U Rimu 1627. — Ovom Istumačenju na kraju štampana je i njegova pjesma ,,Protuženje pokornika radi smrti Isusove k narodu čovičanskomu". — Treće Mrnavićevo hrvatsko djelo, i to povijesno, jest:

Iz Levakovićeva raznolikog rada mogu se ovdje spomenuti ponajprije dvije pjesme: 1. Pozdrav Presv. gosp. Jurju Zrinskomu, sadašnjemu banu hrvatskomu. Pjesma je pisana po svoj prilici god. 1622., a tiskana u Karnarutićevu Vazetju Sigeta grada 1639. — 2. Nadpivanje u Osmoredke O. Fr. Rafaela Levakovića iz Jastrebarske. Pisana je u pohvalu pjesnika Karnarutića ,,u Mnecih 1629.," a tiskana 1639. u istom ,,Vazetju

KNJIGA GATALICA (SIBILA) KATARINE ZRINSKE.
(Kolo sreće na 3. listu.)

Život blažene divice, kćeri Bele (IV.), kralja ugarskoga i hrvatskoga, sestrenice reda sv. Dominika. Prinesen iz vlaškoga u hrvatski jezik. U Mletcih kod Marka Albertovića 1612. — Najznatnije pjesničko djelo Mrnavićevo jest ,,Osmanšćica", dramatična pjesan u 5 čina, pečatana u Rimu kod Jakova Maskarda 1641. Ova pjesan radi o istom predmetu, o kojem i Gundulićev ,,Osman".

Sigeta grada." — Zatim je u hrvatskom jeziku tiskan u Rimu: ,,Nauk krstjanski kratak prenapravlen i prepisan slovmi B. Jeronima Stridonskoga, trudoljubljem otca f. Rafaila Levakovića iz Jastrebarske, reda sv. Frančiska, države Bosne-hrvatske, svetoga bogoslovja naučitelja i pripovidaoca." — Odmah slijedeće godine 1629. dade opet u Rimu, u tiskarni ,,skupšćine od razmnoženja vjere" tiskati: ,,Azbuki-

vidnik slovinskij iže obšćenim načinom psalterić nazivaet se, pismom B. Jerolima Stridonskago prenapravlen". Osim azbuke glagolske i ćirilske jesu u toj knjižici i psalmi Davidovi, pjesme i razne molitve korisne za djecu. Ali ova obadva zadnja djela tiskana su glagolicom: slovmi ili pismom Jerolima Stridonskoga. — Ostala Levakovićeva hrvatska djela ili se tiču samo potreba crkveno-obrednih, te su zapravo staroslovenska s primjesama hrvatskim, ili su ostala u rukopisu, te do danas većim dijelom nepoznata.

U slavu slavnoga Rafaela Levakovića ispjevao je Danijel Grozdek pjesmu, izašlu u glagolskom izdanju Budinićeva „Ispravnika za Erei", što ga je sam Levaković izdao i tiskao u Rimu 1635.

Atanasij Georgičević napisao je više knjižica i to: Od naslidovanja Isukrstova knjige četvere, prvo po bogoljubnomu Tomi od Kempisa u latinski jazik složene, a sada po Atanasiju Georgičeviću u njegov jazik obraćene i u pisni sastavljene. U Beču po Grguru Gelbhaaru 1629. 2. Prilike i promišljenja srca čovičanskoga skupljena i složena. U Beču kod Mateja Formika 1633. U prozi s jednom pjesmom i sa slikama. 3. Pisni za najpoglavitije, najsvetije i najveselije dni svega godišta složene, i kako se u organe s jednim glasom mogu spivati, 1635. 4. Naslidovanja duhovna, u kojih se uzdrži način, kako bi moga svaki dobar krstjanin svaki dan i u koje vrime Boga i stvorca svoga moliti „s inim molitvami i pisni B. D. M. i ostalih svetih, a navlastito na poglavite blagdane duhovno i korisno sebe zabaviti. U Beču po Mateju Formiku 1633."

God. 1638. izadju: Bogoljubna razmišljanja od otajstva Odkupljenja čovičanskoga S. Bonaventurae. Prenesena v jezik slovinski trudom P. O. F. Petra Bogdana Bakšića, custoda Bulgarie Reda Male Braće. Romae. — Po svoj prilici bio je Bakšić i rodjeni Bugarin, dok ima nekoliko očitih bulgarizama u njegovom pisanju.[1]

Samo nabožne knjižice pisao je i Mikula Sarkačević, nazvan Sartorius. God. 1639. izda on u Požunu: Ručne knjižice za bratovšćine, a god. 1640. u istome mjestu: Molitvene knjižice vsem Kristuševem vernem slovanskoga jezika pristojne i hasnovite. — Isto je tako na hrvatskom jeziku napisao više pobožnih knjiga i Nikola Galović, ali nam ni naslovi knjiga nijesu poznati. — Znatnije je Franjo Glavinić. On napisa: 1. Četiri poslidnja človika. To je od smrti, suda, pakla i kraljevstva nebeskoga. U Bnecih po Ivanu Salis 1628. 2. Svitlost duše verne. U Bnecih po Marku Ginamu

[1] Dr. T Maretić: Istorija hrvatskoga pravopisa, str. 92.

1632. 3. Cvit svetih, to jest život svetih, od kih rimska crikva čini spominak, prinesen i složen na hrvatski jazik katoličanskim običajem. Venetiis 1628. apud Joannem Salis. II. izdanje u Mlecih po Bartolu Ginamu 1657. — Ovome Franji Glaviniću u čast ispjeva Pavao Jančić de Tauris pohvalnu pjesmu, tiskanu u Glavinićevu djelu Svitlost duše, u Rimu 1632. — Još valja spomenuti djelo zagrebačkog biskupa Petra Petretića: Sveti Evangeliomi, koteremi sveta Cirkva zagrebačka slovenska okolu godišča po nedelje te svetke žive, z jednem kratkem katehizmušem, za neumetelne ljudi hasnovitem; — — — slovenskem slovom na svetlo van dani i štampani. Vu Nemškem Gradze 1651., — i djelo ili bolje prijevod Jurja Ratkaja Kriposti Ferdinanda II., rimskoga cesara, kraljevstvih rimskoga, ugerskoga, češkoga, dalmatinskoga, hrvatskoga, slovinskoga krala — — —. Štampano u Beču po Grguru Gelbharu god 1640., — te bismo time u glavnom iscrpli svu knjigu hrvatsku u prvoj polovici 17. vijeka s ove strane Velebita.[1]

[1] Ivana Pergošića Prijevod Verbecijeva ugarskoga zakonika pod naslovom „Trojstrančni Pismotvor" (1574.) i Antuna Vramca „Prodečtva" (1586.), pa „Kroniku kratku slovenskim jezikom zpravljenu" (1578.) spominjem tek tu uz put, jer su ta djela za čitav jedan ljudski vijek udaljena od godine rodjenja Putnoga Tovaruša, pa je veoma sumnjivo, da li su se tada prometala rukama. Kako su tadašnje knjige nestajale ispred oka, svjedoči Bedeković (Natale solum S. Hieronymi 1752.) veleći za prijevod Pergošićev, da je vrlo rijedak, te da je on vidio samo jedan primjerak. A Domin Imbro u predgovoru svoje knjige: „Predznanja Pravic" izdane u Zagrebu 1818., veli za Tripartit Pergošićev ovo: „i ov tak redek nahadja se, da ga ja k rukam dobiti nikak nisem mogel". (Dr. Franjo Bučar: Gjuro Zrinski, Prosvjeta 1901 br. 10. str. 316.) — Što se pak tiče protestantskih štampanih knjiga, to je posve sigurno, da ih u Katarinino doba već nije bilo. God. 1600. i 1601. bile su za njih porazne. Sa slovenskima bile su tih godina u Ljubljani, gdje je bila uvedena književna inkvizicija i reformacionalno povjerenstvo, spaljene i premnoge hrvatske protestantske knjige. Na vozove ih je plamen uništavao po trgovima. (Dr. Franjo Bučar: Hrvatska protestantska književnost za vrijeme reformacije. Prosvjeta 1900., br. 24., str. 763., 764.) A nije dakako drukčije bilo ni u Hrvatskoj. Znatne su one riječi, što ih je ban Tomo Erdödy na breslavskom saboru rekao 1607. trgnuvši mač: „Hoc ferro, si aliter fieri non potuerit, sectam istam a nobis eliminabimus, tresque nobis adsunt fluvii: Dravus, Savus et Colapis, e quibus unum istis novis hospitibus sorbendum dabimus". (Dr. Šurmin: Povjest književnosti hrvatske i srpske, str. 129.) I tako nestade protestanata i njihovih knjiga iz Hrvatske. Nesreća je bila, što se stala knjiga u ovaj dio hrvatskoga naroda širiti u tako nezgodnu i našem narodu posve tudju svrhu. Reakcija protiv toga (sa strane većega dijela svećenstva, a napose sa strane Isusovaca i Franjevaca) bila je posve prirodna, ali posljedak je bio u neke i žalostan, jer ne samo

Učinjeno je to za to, da se mogu što bolje prosuditi riječi Katarinina predgovora: „premišljavajući vnogokrat, da se skoro zmeda vsega svita jezikov najmanje hrvackoga ovo doba štampanih knjig nahodi".[1]

Ako se uvaže one jadne prilike uže naše domovine u prvoj polovici 17. vijeka, što ih naprijed prikazasmo, onda se svačije rodoljubno srce može tješiti, što se i toliko radilo, — ali se ne može zadosta utješiti. Bol ipak ostaje, jer je to za polovicu čitavoga stoljeća dosta malo. Ovu bol osjećala je i Katarina, i to veću, što nije ni to sigurno, da su joj i sva ova djela bila poznata, što ih tu navedosmo. Tek za neka samo od njih možemo nekom sigurnošću držati, da ih je i Katarina morala poznavati. Tako je po svoj prilici poznavala rad Glavinićev. Taj je naime prvo svoje djelo: „Četiri poslidnja človika" posvetio braći Nikoli i Petru Zrinskomu. Bijaše tada Nikoli osam, a Petru sedam godina, a pisac veli, da im za to posvećuje ovo djelo, da se već u prvoj mladosti priuče pobožnomu životu i dobrim naucima, hvaleći njihova djeda Nikolu i oca im Jurja. — Drugo pak djelo svoje: „Cvit svetih" posvetio je Glavinić knezu Vuku Krsti Frankopanu, slavnomu junaku onoga vremena, a ocu Katarininu. Za Vuka kaže Glavinić, da „inter nostrae nationis Proceres nemini secundus". — Od Levakovićeva rada pobliže je morala poznavati samo one dvije naprijed spomenute pjesme: prvu, jer je pozdravljala Jurja Zrinskoga, oca njezina muža, a drugu, jer je (poput prve) bila štampana u „Vazetju Sigeta grada", za koje je sigurno dobro znao rod Zrinskih, te toga radi i u taj rod pridošla Katarina. Budući da je ostali Levakovićev

---

da se korov iščupao, ne samo, da se time protestantizam ugušio, nego se na neko vrijeme zaustavilo klicanje i rastenje narodnje knjige. Da je kojom srećom stala ulaziti narodna knjiga u narod pod drugim znakom nego li protestantskim, znakom, koji ne bi u našem narodu naišao na otpor, knjiga bi se lijepo počela razvijati, a ne bi nastalo gotovo mrtvilo za čitava pol vijeka.

[1] Knjigu s one strane Velebita nijesam iznosio, jer držim, da Katarina nije na ovu mislila pišući citovane riječi. A nije mislila zato, jer nije mogla misliti. Knjiga je naime dalmatinska, a napose dubrovačka, bila u drugoj polovici 16. vijeka i prvoj polovici 17. vijeka dosta jaka, te stoga riječi Katarinine ne bi potpuno odgovarale istini. Uzeti pak, da Katarina nije barem po imenu poznavala, ako i nije čitanjem pratila, svu književnost, u kojoj su djelovali Brno Karnarutić, Dominko, Zlatarić i Vladislav Menčetić, to je teško reći; onaj Brno Karnarutić, koji je 18 godina poslije sigetske katastrofe ispjevao prvi junački hrvatski ep: Vazetje Sigeta grada; i onaj Dominko Zlatarić, koji je Gjuri Zrinskomu, djedu Petrovu, posvetio svoju tragediju Elektru, te mu poklonio sva svoja štampana djela; i onaj Vladislav Menčetić, koji u svojoj Trublji slovinskoj ovako zanosno slavi Petra Zrinskoga: „Bane Petre prehrabreni, — u kome se združi ujedno — u velikoj dici i scijeni — pamet znana, srce vrijedno; — ti, knjižniče, sam dostojno — strašni uz romon trublje vrle — uzdigo si ime bojno — na visine neumrle. — — U krug svijeta svud okolo — gdje dan svane, gdje opet gine, — slovinski si zvan Apolo, — Marte od sve pokrajine. — Tvoga imena, tvoje od sjene trepti istok, svak se boji, — i tva krjepos te je od scijene, — da kraljevat svijet dostoji. — — Od ropstva bi davno u valih — potonula Italija, — o hrvatskijeh da se žalih — more otmansko ne razbija. — Pače sama tva desnica — silu ustavi, tijek zaklopi, — da nevjerna poplavica — sve kršćanstvo ne potopi". — Ali usprkos toga mislila je Katarina samo na užu Hrvatsku, dok je onako govorila. U koliko su u jednu ruku Dalmacija i Dubrovnik bili od Hrvatske politički odijeljeni, u toliko u drugu ruku nije se osjećala ni književna zajednica. I u tom pogledu bijaše Dalmacija i Dubrovnik za sebe, a uža Hrvatska za sebe. Toj užoj Hrvatskoj i u književnom pogledu pribrajala se i Katarina. Pokrajinski separatizam vladao je potpunoma. Vidi se to i po nazivlju jezika i po pravopisu. Gjuro Zrinski zahvaljujući se Zlatariću za Elektru, veli, da mu je darovana knjiga „Dalmatica idiomati", a Zlatarić, spominjući u posveti, kako su Aleksandar i drugi vojvode za ratovanja znali čitati djela slavnih Grka i Rimljana, ali u jezicima njima tudjim, veli, da će Zrinskomu ovi slavni Grci i Rimljani govoriti sada u njegovu hrvatskom jeziku. (Gjuro IV. Zrinski. Napisao dr. Franjo Bučar. Prosvjeta 1901., br. 10., str. 318.) Ako to i jest lijep dokaz, kako su Dalmatinci držali, da je njihov jezik „hrvatski", ipak ovo jedno i drugo pokazuje neko odjeljenje. — Pravopis pak Katarinin mnogo je sličniji hrvatskim piscima u užem smislu, nego li piscima dalmatinskim. Opaža se to osobito na nekim slovima, n. pr. na slovu za glas *c* i na slovu za glas *ń*. Dalmatinski pisci upotrebljavaju za glas *c* znak *ç* ili (sad rjedje, sad češće) znak *c* i znak *z* a nikad znak *cz*; a za glas *ń* upotrebljavaju najčešće znak *gn*, — dok Katarina i pisci uže Hrvatske upotrebljavaju za glas *c* najčešće znak *cz*, a za glas *ń* najčešće znak *ny* (ili *ni* i *nj*). Pa i inače je i u drugim znakovima pravopis s one strane Velebita bio dosta različan od pravopisa s ove strane Velebita, te je trebalo osobite volje, da tko, naučen na jedne vrste pravopis, uščita ili prati knjigu, pa je potpuno svojom drži, ako je pisana pravopisom druge vrste. Ovu nevolju ističe i Kopitar u svojoj Gramatici. Spomenuvši, da si je latinska polovica Slavena time, što je primila latinsku azbuku, olakotila put do ostalih obrazovanih Evropljana, veli: „Aber unglücklicher Weise geschah diese Annahme bei den von je her politisch getrennten, und ausser allem wechselseitigen Verkehr lebenden Zweigen der Lateinischen Hälfte nur einzeln, ohne gegenseitige Notiz-Nehmung, und folglich mit ungleichförmiger, oft gerade entgegen gesetzter, Combination der Lateinischen Buchstaben zur Darstellung der Original-Slavischen Töne; welches macht, dass nun diese Zweige einer der andern Bücher nicht lesen können". (Gramatik XXI, XXII.) — A kako Dalmacija, tako je i Bosna pripadala drugoj političkoj sferi, — premda ono malo bosanske literature, kojoj su bili u to vrijeme (konac 16. i poč. 17. stoljeća) zastupnici Matija Divković i Pavao Posilović, ne bi moglo promijeniti onoga općenoga suda Katarinina.

štampani rad bio ili namijenjen strogoj crkvenoj porabi, ili štampan glagolicom, ne može se sigurno reći, da je i taj bio pred duševnim očima Katarininim. — No Petretićevi ,,Evangeliomi", makar za njih pisac i veli, da su ,,slovenskem slovom na svetlo van dani", ne izmakoše oku njenu, koje je rado gledalo svaki literarni plod, a osobito, kad je niknuo u Zagrebu, u nedalekoj blizini živovanja Katarinina, te od tako visoke ličnosti. — S istih razloga, pa još i radi sadržine svoje, zatim radi posvete Ivanu grofu Draškoviću i radi osobita odnosa piščeva prema Zrinskoj kući,[1] poznavala je i Ratkajev prijevod: ,,Kripost Ferdinanda II., rimskoga cesara..." Sa sličnosti svoje s predgovorom Katarininim zanimiv je Ratkajev ,,predgovor k štavcu": ,,Ove knjige, da na svitlo izašle jesu, včinilo je nikoliko velike Gospode opominjanje, nikoliko vridnost kripostih Ferdinanda, nikoliko takajše žalost moja, iz koje suze negda oči moje, kada vidim vse druge narode v tom se truditi (ili nove knjige pišuć, ili na svoj jezik obraćajuć) da svoje ljuctvo na nemarnost svitskoga duguvanja, na naslidovanje kripostih, na zveršenu ljubav Božju — terse se dopeljati: a sami naši Slovinci tako nemarni gniju, i sami svoju sramotu ne ćute: najmre oni, kojim nit starost pači, niti je mlahavost bantuje, niti vrime manjka, niti navuk fali zadovoljan. Daj, o vsamogući Bože, da bi se vsaki iz svoje časti, ter dužnosti spomenul, i ono včinil, što se od njega čekati more".

Neovisno od ovoga predgovora, a radi iste nevolje tuži se, kako čusmo, i naša Katarina, samo što je njoj najmiliji pravi naziv naroda njezina, naime: hrvatski.

Za Vrančića, Mrnavića, Georgičevića, Bakšića i Galovića nemamo nikakih podataka, po kojima bismo mogli ustvrditi, da je Katarina znala za njihov rad, — osim ako se može vjerojatnim držati, da je Mrnavić radi opsežnosti svoga rada morao biti poznat svakome onome, koji prati take vrsti djelovanje, a za Vrančića, Georgičevića, Krajačevića i Galovića da je Katarina mogla saznati barem iz književnih razgovora s Isusovcem Milovcem. — Ali Jančićev i Grozdekov rad bio je odviše malen i personalan, a da bi se kome dublje zasjekao u pamet.

No kako god bilo, te uzmemo li, da je Katarina poznavala sav ovaj rad, to svakako iz njezinih riječi izlazi, da ona veoma žali, što je toga rada tako malo, osobito ako se isporedi s ostalim narodima. Ona bi rada više, više, jer joj je mio njezin narod, mio njegov jezik, — onako mio, kako ga je naučila ljubiti na mnogim primjerima više stoljeća stare svoje porodice i u domaćem životu, i u knjizi, i u crkvi.[1]

U drugu pak ruku otuda, što bi Katarina mogla poznavati sva ta djela, ne slijedi, da su ta djela i živjela živim životom i da se njima narod mogao služiti. Naprotiv je stalno, da je i ono malo, što je bilo, brzo nestajalo i gubilo se u tminu nepoznavanja, — kako i opet kaže Katarina: ,,pače i one, koje nigda bihu po pobožnih i Boga bojećih ljudi učinjene i štampane, veće se zatiraju i malo kadi nahode". Ove Katarinine riječi potpuno potvrdjuju i ovi distisi, što ih 1630. ispjevao Josephus Maria Svaresius, a glase:

Pannoniae, Mysiaeque arces, ac Illyris ora,
Quamque celer gelidi Strymonis unda rigat,
Florentes studiis olim pietateque claros,
Et celebres bell laude tulere viros;

[1] Juraj Ratkaj napisao je osim ostalih stvari i ovo veoma znamenito latinsko djelo: ,,Memoria Regum et Banorum Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, inchoata ab Origine sua et usque ad praesentem annum MDCLII deducta. Viennae ex Officina Typographica Matthaei Cosmerovii". (Povijest kraljeva i banova kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, od početka svoga pa do ove godine 1652. U Beču, tiskom Mateja Cosmerovija.) Na pisanje ovoga djela potaknu Ratkaja tadašnji ban, kasniji nadvornik Ivan Drašković. Budući da Drašković umre prije nego Ratkajevo djelo tiskano bijaše, izabra ovaj tri pokrovitelja svojoj knjizi, i to mladjega kralja Ferdinanda IV., te Nikolu i Petra Zrinskoga, kojoj trojici djelo svoje posveti. (Ivan Kukuljević ibidem.)

[1] Dne 26. siječnja 1252. piše papa Inocentije IV. krčkomu biskupu ovako: ,,Dilecti filii abbas et conventus monasterii sancti Nicolai de castro Muscla ordinis s. Benedicti tue dioecesis nobis humiliter supplicarunt, ut cum ipsi, qui Sclavi exist nt et sclavicas litteras habeant, discere latinas litteras non possunt, eis, ut in litteris sclavicis secundum ritum ecclesie Romane divina officia valeant celebrare, prout iidem et predecessores sui facere consueverunt, licentiam concedere curaremus." (Ljubljeni sinovi opat i ostala braća samostana sv. Nikole u Omišlju reda sv. Benedikta u tvojoj diecezi ponizno nas zamoliše, da im dopustimo vršiti Božje čine na slavenskom jeziku i pismu, kao što su oni sami i njihovi predšasnici običavali činiti, jer su oni Slaveni i imadu slavensko pismo.) Ovo papinsko pismo odaje, da je krčki biskup u ono doba, kad je grad i otok Krk bio izravno u mletačkoj vlasti (god. 1244.—1260.), jamačno po nalogu mletačke vlade bio zabranio slavensku liturgiju i glagolsko pismo. Ali benediktinski samostanci manastira sv. Nikole u Omišlju, zgoljni Hrvati, utječu se papinskoj stolici i mole, neka im se ostavi slavensko bogoslužje, koje su vršili oni i predji njihovi u predjašnja vremena, naime kad su otokom upravljali nedavno protjerani knezovi krčki (Frankopani). Ti su knezovi dakle bili svakako prijatelji slavenske liturgije i glagolice. (Klaić, ibidem. Bilješka str. 314.

Ignoti plerique iacent, et nomina, et alta
Facta tot Heroum, nox tenebrosa premit.
Quos Scytha non potuit patriis sepelire ruinis,
Obvoluit densis nubibus ipsa dies.

(Panonske tvrdje i mizijske, skupa sa ilirskim zemljam
Ter još one što brz Strume ih natapa val,
Cvale su nekada znanjem i rodile muževe slavne:
Slavan im nabožni duh, velika bojna im čast.
Ali u tami premnogi leže; imèna i djela
Velja junaka sad tih tamna pokriva noć.
Što ih ne mogaše Skita pokopat pod domaće zidje,
To ih u oblak gust bieli zamota dan.)

Uz ogledanje dakle u svoje predje potakla je Katarinu i nestašica hrvatskih knjiga, te se ona odvažila na pisanje.

II.

A zašto je baš odabrala molitvenik, — „akoprem", kaže ona sama, „znam i vidim, da mi vnogi zamiriti, vnogi i za zlo vzeti hote, da sam se ovakovo delo na se vzeti podpačala i knjige načinjati ili spravljati (što se meni more biti ne bi pristojalo) postupila" — ? Za to navodi opet sama razlog veleći: — „ništar manje, radi vnogih uzroka dobrih, nisam hotila pomnji mojoj uzmanjkati, trudu prostiti, skerbi i potrošku engedovati (oprostiti) ter kakovo takovo ovo delo moje pravoga hotinja znamenje dobrim podati, obznaniti i preporučiti. Polag toga da bi vrime moje zaludo i prez hasne ne potrošila, prijeh se ovoga dila sa vsim srcem i hotinjem, a to zbog jedine ljubavi, koju najprvo Bogu, pak bližnjemu momu nosim, njemu k diki većoj, ovomu k dušnomu lagljemu zveličenju".

Evo dakle razloga, zašto se Katarina baš molitvenika prihvatila: iz ljubavi prema Bogu i bližnjemu; neka bude Bogu na slavu, a bližnjemu za dobro duše. Nema sumnje, da se Katarina mogla latiti i koje druge knjige, da je priredi za hrvatski puk, možda kakova romana ili kakove pustolovne pripovijesti, kojih je bilo u ono doba dosta u njemačkoj i francuskoj literaturi, — ali ona poznavajući potrebe i želje naroda, te odgovarajući srcu svome prihvaća se molitvenika.

Odanost prema katoličkoj vjeri i crkvi bila je u Frankopanskoj obitelji od početka veoma jaka. Osim što je ta porodica rodila znamenitih banova, vojskovodja i državnika, rodila je i biskupa, a mnogi se drugi članovi istakoše pobožnim duhom gradeći crkve i manastire (naročito na Trsatu i Oštarijama kod Ogulina). Već Nikola († 1299.), unuk Frankopanskoga pradjeda Dujma, sagradi na Trsatu manastir za bosanske Franjevce, te poče graditi prelijepu crkvu. — Za Nikolu pak IV. zabilježi neki hrvatski redovnik na otoku Krku u svom brevijaru ovo: „1411. miseca aprila ide knez Mikula, naš gospodin plemeniti, u Jerusolim k Božjemu grobu i pride domov ijulija obhodiv dobro i častno".

A po samom svojem prezimenu mišljahu Frankopani, da potječu od istoimene rimske porodice Frangepana, te papa Martin V. i potvrdi to knezu i banu Nikoli IV. god. 1430. Ove naime godine podje Nikola u Rim — ne zna se pravo, po što — te ga tu papa veoma svečano dočeka. Papa je potražio i neke rimske ljetopise i u njima našao, kako su nekad stanovita braća Frangepani od rimske krvi i od roda sv. Gregorija (pape) pošli stanovati na otok Krk, i kako su od njih potekli potonji knezovi toga otoka. Sve ovo pripovijeda mletački tajnik Vinciguerra, kao što i to, da je papa Martin V. podijelio knezu i banu Nikoli novi grb, naime grb rimskih Frangepana: u štitu dva lava, kako iome dva hljeba, dok je predjašnji grb te porodice sastojao od štita razdijeljena horizontalno na dva polja (bijelo i crveno), te je u gornjem (bijelom) polju imao zlatnu zvijezdu. — Nema sumnje, da je ova predaja o porijetlu porodice, te onda napose ovaj dogadjaj u Rimu priljubio Frankopane još jače uz rimsku stolicu. — Osobito je bio na glasu sa svoje pobožnosti Nikolin sin Martin. Tik do njegova grada Trsata stajala je mala crkvica, u kojoj je bila slika čudotvorne Majke Božje darovana crkvici god. 1367. od pape Urbana V. Budući da je puk jatomice grnuo k toj crkvi, tražeći utjehe i pomoći od blažene Djevice Marije, bijaše se već otac Martinov, knez i ban Nikola, zavjetovao, da će crkvu raširiti i prigraditi joj samostan, te ga predati braći Franjevcima. Očev i svoj zavjet preuzeo je da ispuni knez Martin, pak je zamolio papu Nikolu V., da mu dozvoli podići samostan i napučiti ga redovnicima sv. Franje. Molbi kneževoj pridružio se i krbavski biskup Vid Korčulanin, pak je tako papa Nikola V. dne 12. srpnja god. 1453. izdao u Rimu bullu, kojom je gradnju rečenoga samostana na Trsatu dozvolio. Naravno, da knez Martin nije ni poslije zapustio svoje zadužbine, nego ju je dalje širio i darivao posjedima i drugim blagom. Ali ni tim se nije zadovoljio knez Martin, nego je gradio i darivao i druge samostane u svojim oblastima. Tako je pavlinskomu samostanu sv. Marije u Crikvenici 28. listopada god. 1455. u Novom potvrdio sve „liste ke su dali vzveličeni naši prvi, a navlastito vzveličeni i pokojni otac naš knez Mikula Frankopan". Kako je najradije stolovao u gradu Novom, utemeljio je takodjer i tu ispod brda Ospa kod mora god. 1462. samostan hrvatskih

Pavlina uz crkvu sv. Marije, te je samostance obdario mnogim zemljama i dohodcima Bužanskoga arcidjakonata u Lici. Već savremenicima udarala je u oči tolika darežljivost kneza Martina ; glasoviti povjesničar Anton Bonfinius iz Ascolija zove ga u svojoj ugarskoj povjesnici ,,Martinom Pobožnim'' želeći jamačno tim pridjevkom istaknuti, koliko je rečeni knez učinio za crkve i samostane.[1] — Beatrica potomak frankopanski Grga, sin Bartola VI., postao je Franjevcem, te se odlikovao velikom pobožnošću, a god. 1501. postade biskupom vesprimskim, kasnije nadbiskupom kaločkim, i umre 1513., kad je imao postati ostrogonskim primasom. — I Ivan Franjo Frankopan postade svećenikom Franjevcem, te se u toliko odlikovao učenošću i pobožnošću, da mu je papa Kliment VI. dozvolio 1532., da može primiti

KNJIGA GATALICA (SIBILA) KATARINE ZRINSKE.
(Krug za pitanje: ,,Akò ie komu dobro na szlusbu prisztat?'').

pak, sestra slavnoga Krste Frankopana, koji je pao kod opsade Varaždina 1527., nadarila je mnoge manastire i crkve, naročito lepoglavsku, u koje je raci i pokopana. — A za dvije Katarine, predšasnice naše Katarine, već čusmo, kako su se bavile pisanjem i izdavanjem nabožnih i bogoslovnih knjiga. — Daljnji viša dostojanstva, a još iste godine bude od kralja imenovan nadbiskupom kaločkim. — Nikola V., ban hrvatski, živio je takodjer veoma pobožno, te je dao trsatsku crkvu B. D. Marije lijepo proširiti. Osnovao je zavod za uzgoj mladeži (seminarium Frangepanianum), današnji plemićki konvikat u Zagrebu, te ostavio 17.000 for. u dobrotvorne svrhe. — Vuk Krsto, otac Katarinin, oslobodi ,,verne i poštene

[1] Klaić, ibidem, str. 239.

soldate od sega toga, što se tlake pristoji, videći vjernu službu i veliko viteštvo podložnikov svojih Ogulincev s u p r o t n e p r i j a t e l j a v j e r e k r š ć a n s k e". Pod svoju starost uputi se Vuk sa svojim sinom Gašparom k Majci Božjoj u Loreto.

Duh je dakle u čitavoj frankopanskoj obitelji bio od vajkada strogo katolički i nabožan. U takvom duhu bila je odgojena i Katarina, te se doista mogla primiti baš „ovoga dila sa v s i m s r c e m i hotinjem", kako kaže u predgovoru svome namijenjenom za čitavu javnost.

Ali je takvom nalazimo i u sukromnom, obiteljskom životu, kako se to vidi iz pisma od 12. lipnja 1668., što ga kao majka piše svojoj kćeri Juditi Petronili, redovnici sv. Klare — dakako hrvatskim jezikom, kao što je i sve njezino obiteljsko dopisivanje bilo samo hrvatsko.

Judita se u jednom listu potuži, da su joj roditelji, kad je stupala u samostan, dali premalu svotu, te misli, da je u materinjoj i očinoj nemilosti. Katarina joj odgovara, da ne smije tako misliti, jer da će joj ona još dati miraza ; a što su joj dali nešto manje, time da su joj htjeli samo pokazati, kako im nije milo, da je u običnom kloštru ; oni bi željeli, da bude u onom, gdje su hercezice i grofice. No kad Judita

KNJIGA GATALICA (SIBILA) KATARINE ZRINSKE.
(Treća Sibila s odlomkom teksta.)

hoće da ostane u tom siromašnom kloštru, neka joj bude po volji, i oni će joj poslati veći miraz. Na koncu lista kaže : „S tim te Gospodinu Bogu preporučamo, i za Boga prosimo, buduć da si ti sveti red na se vzela, da ga obnašaš na diku Božju i poštenje i na tvoje dušno zveličenje, a mi se obećamo s očinskom i materinskom Milošćum do Vika".

To svoje vjersko uvjerenje, iz koga onda proistječe strogo moralno osjećanje, nastojala je i u

praktičnom životu provesti. Nalazimo to u jednoj njezinoj naredbi od 10. siječnja 1668. u Novom Zrinju: ,,Copia Mandata Gospe Zrinski Frankopan Katarine, da se pred hižami i mirišči ima u Grobniku snaga (čistoća) držati. — Tu se medju inim kaže: ,,I veće zapovidamo, da malovridne žene i nečiste imaju van iz kotara našega pretirati, i ako bi se koj našal podložnik Naš, ki bi u svojoj hiži takvu ženu držal, ima platiti penu (kaznu) toliko krat, koliko se zateče".[1]

A nije je u tom duhu priječila ni ona kuća, u koju je udajom stupila. Preopširno bi bilo, kad bih zalazio u povijest roda Zrinskih makar samo i tako na kratko, kako to učinih za rod Frankopana; zato samo par riječi o njezinu vojnu Petru Zrinskom.

Poznato je, da je njegov otac Juraj bio odgojen u protestantizmu, te ga i širio na svojim imanjima; no poznato je i to, da je Juraj pod kraj života svoga ostavio Lutera, te opet prigrlio svoju staru katoličku vjeru. Kako je pak Juraj umro još za ranoga djetinjstva Petrova, nije Petar ni časkom znao što o protestantizmu. On je odgojen posve u katoličkoj vjeri, kojoj je ostao do smrti svoje vjeran. I ne samo vjeran, nego i toplo odan, baš nabožnoga duha. Pokazuju to njegove pjesme.

Na kraju izdanja njegove ,,Adrianskoga mora Sirene" od god. 1660. nalazi se pjesma: ,,Vzdihanije k odkupitelju na križu raspetomu." Navest ću samo nekoliko kitica u potvrdu gornje tvrdnje: ,,Dosti sam se trudil zbog jedne Viole, Plakal tere tužil cić travice male, Tuliko da nisam Bibliž vodom postal, Plače povekšal sam, neg da se nis skončal. — A sad još već plači, tužno srce moje, No otari oči za spasenje tvoje, Plači se pred onim, ki se da raspeti, Ki je Bog nada svim, Božji Sin raspeti. — — Radi grihov svita on htiše trpeti, Do mala dideta z večnih muk oteti. Moreš reć slobodno s Kraljem pokornikom, Srdačnim pokorno ki je plakal okom. — — Ki će meni dati mojoj glavi vode, Da morem plakati dan, noć grihe grde, S kimi sam zbantuval Boga vsemogoga, Ki me je mentuval ognja vekvečnoga. — Kako moreš na nas, Stvoritelj, gledati, Koji te svaki čas smismo pošpotati, Ki kakono lotra znasmo te suditi, Da smo z tvoga stvora, ne hteći misliti. — — — Vsu si hotil zmožnost na stran odpustiti, Slavnu Božju jakost krotkoćom zminiti, V mali kip človika jesi se oblikal, Da bi ti znoj kot rika iz tila protikal. — — Vidil si jednako vsih v pakal padati, Večno dobro rajsko od nas odpadati, Zaradi spasenja tužnoga človeka Ti si dostojanja ostavil od veka. — — O Jehova željni, vrutak ljubeznosti, Ti Eloim zmožni, pun milosrdnosti, Stvoritelju svega, židovski kralj velik, Alfa i Omega, vsim dobrim pomoćnik". I. t. d. — Isto je tako na mnogo mjesta po ,,Obsidi sigetskoj" izlio svoje tople vjerske osjećaje. A upravo na početku pjesni mjesto kojegod muze ili vile zove u pomoć Djevicu Bogorodicu, e da pjesnik uzvrijedi pjevati o junaku, koji slavno proli krv svoju za vjeru Isusovu. Invokacija počinje ovim riječima: ,,Muza, koja venčena nisi lovorikom — Nit kitja zelena nikakovom dikom, Nego si krunjena slavnih dobrot žitkom Zvrh zraka sunčena svitlostjom velikom". A završuje ovako: ,,Daj, ime ki i sad njegovo nosimo, Z istoka na zapad skoro pronosimo, Poganski srd i jad slavno obnosimo, Sluge tvoga nikad glasa ne ugasimo". — Pa baš medju promjenama, što ih je Petar učinio prevodeći Zrinijadu svoga brata Nikole, na prvom su mjestu uz isticanje hrvatskoga imena one promjene, koje mu diktuje njegovo bogoljubno srce. Najjače su promjene svakako one dodane kitice, a ,,te su kitice većinom izljev srca nabožna, srca, koje je kušalo i uvidjelo taštinu svih stvari svjetovnih".[1]

Kako je Petar bio tvrd katolik, može se i na ovaj način pokazati iz same Zrinijade. Dok naime Nikola u pjevanju I. strofi 7. veli o Ugrima, da su lijepu k r š ć a n s k u vjeru nogama gazili, to Petar kaže, da su Ugri ,,v r i m s k o j pravoj veri vele ispačeni"; tako i u pjevanju V. strofi 26. stavlja Petar Nikoli Sigetskomu ove riječi u usta: ,,Nit ćemo pojt k harcu (boju) za ki uzrok mali, Neg za žene, dicu, za vas puk ostali, Viru, crikav majku ku smo obdržali", — a Nikola ima u madžarskom: ,,Za kršćansku milu nam domovinu". Jasno se dakle kod Petra vidi navlastito isticanje katolicizma, dok Nikola, ako i nije bio protestanat, ipak mu je po svoj prilici bio u neke sklon. Razlog tome može biti u prvom redu taj, što je Nikola kasnije najviše živio medju Madžarima, te se i sam čuvstvom osjećao Madžarom. Jer odgojne prilike u mladosti bile su jednake jednome i drugome. Kad se naime otac njihov četiri godine prije smrti povratio na katolicizam, bile su tada od braće jednome 3, a drugome 4 godine. Poslije smrti očeve postade im zagrebački biskup Domitrović skrbnikom. Obojica su dakle mogla biti dobro odgojeni u katoličkom duhu, samo što je toga duha kasnije u Nikole ponestajalo, dok ga je Petar živo sačuvao, — što i mi napose moradosmo spomenuti, da uzmognemo bolje razumjeti Katarinin rad.

A iz svega pak, što je dosada rečeno, možemo doista razumjeti i to, što se Katarina uopće prihva-

[1] Arkiv za jugosl. povjesnicu, VIII., str. 224.

[1] Dr. Franjo Iveković: Hrvatska Zrinijada prema magjarskoj. Književnik III.

tila pera, kao što i to, što se odlučila izdati baš molitvenik. Na to ju je pozivalo i rodoljubno i bogoljubno srce njezino.

III.

Sam pak molitvenik nije originalan, već sastavljen iz više njemačkih knjiga. „Knjižice ove", veli Katarina u predgovoru, „iz čuda (mnogo) nimških kriposnih pismi i štampi kakono pčela z vnogih rožic slast vzamši, zibranimi pobožnostami napunih i popisah, da iz njih, komu dopadu, jur pripravnu i gotovu, tim laglje slaju od meda sladkoću obćuti".

Naslov mu je ovaj: „Putni Tovarus (drug) vnogimi lipimi, novimi i pobosnimi molitvami iz nimskoga na hervaczki jezik isztomachen i szpraulen po meni groff Frankopan Catharini goszpodina groffa Petra Zrinszkoga hisnom tovarussu. Peruich szada u stampi na suitlo dan i vnogim pobosnim lyudem na vsivanje i tovaristuo vdilyen". Ima 441 stranu u 12-tini. Urešen je drvorezima rezanim od Elizabete Piccini, a s traga ima grb Frankopanski.

Žalibože ovoga prvoga izdanja nemam uza sebe, nego izdanje od god. 1715., što je tiskano „stroškom Janussa Carla Mally krainske provincije knigarz", na 314 stranica bez predgovora i bez pjesme.

Prema tomu ovo izdanje od 1715. umanjeno je za 127 stranica. Nešto od toga otpada na ispušteni predgovor i pjesmu, a ostalo na pojedine molitve. Trebao bih dakako imati uz ovo i ono prvo izdanje, da ih isporedim, pa onda da uzmognem sa sigurnošću ustvrditi, zašto je izdavač na toliko umanjio ovo svoje izdanje, — ako nije umanjio samo za to, da bude sama knjižica što manja i prema tome trošak manji, poradi nužde, da se molitvenik narodu prodaje što jeftinije. Ali to, što imam uza sebe samo ovo umanjeno izdanje, ne smeta mnogo ili upravo ništa uspješnomu razmatranju i prosudjivanju toga djelca; jer, prvo, najglavniji dio predgovora (s pjesmom) zabilježio nam je Kukuljević, a drugo, ispuštenim molitvama i po jeziku i po stilu bez sumnje su sasvijem jednake sve ostale zadržane molitve. Da je naime Putni Tovaruš od 1715. inače sasvijem jednak Putnomu Tovarušu od 1661., pokazuje posve isti natpis, te istovjetni duh, oblik i pravopis sačuvanoga dijela predgovora s duhom, oblikom i pravopisom zadržanih molitava u 3. izdanju, a i sadržaj ili red svih molitava naveden od Kukuljevića u I. izdanju istovjetan je sa sadržajem i redom iz izdanja od 1715.

Ovo izdanje ima na naslovnom listu (mjesto „prvič sada") naštampano ovo: „Sada drugi put u štampi na svitlo dan i vnogim — — —". Kukuljević pak u svojoj knjizi: „Književnici u Hrvata iz prve polovine XVII. vijeka" veli na str. 29. u noti ovo: „Ista knjižica štampana je po drugi put u Ljubljani po Jožefu Tadeu Mayer 1687., a treći put u istom mjestu pri Mally god. 1715." — Prema Kukuljeviću dakle ovo izdanje od god. 1715. ne bi bilo „drugo", kako na njemu samome piše, nego treće. Što pak piše, da je drugo, valjda izdavač nije poznavao pravoga „drugoga" izdanja; jer Kukuljeviću se mora svakako vjerovati, da je vidio to pravo „drugo" izdanje, dok mu točno napominje i samoga izdavača te godinu i mjesto izdanja. Katarinin dakle molitvenik „Putni Tovaruš" doživio je tri izdanja.

U prvom izdanju nalazi se ponajprije predgovor, iz kojega sam već najmarkantnija mjesta iznio. Iza predgovora slijedi pjesma.[1]

Navodim je evo čitavu pod crtom, da se svaki uvjeri, da je doista istinito ono, što ću sada o njoj reći. Pjesma je uspjela. U lijepoj formi izrečena je prema samome natpisu jedna glavna misao, raširena pretežno istovjetnim dijelovima, te onda sve svedeno u jednu cjelinu. Ta glavna misao jest: Služi se, čovječe, ovom knjižicom kao vodiljom, e da postigneš svoj cilj — Boga. Jer Bog ti je doista cilj. Bog te je samo za sebe stvorio, te ti je dao različita sredstva i pute, da ga nadješ. Dok čovjek ne sagriješi i ne izopači svoju narav, put je bio lahak, ali poslije toga zarastoše putovi s grijeha ljudskih. S toga se

---

[1] Vsakomu onomu, ki štal bude ove knjižice.

Nij za drugo na 'vom svitu
Človik stvoren od ruk Boga,
Kad mu dušu plemenitu
Dâ sred raja zemaljskoga:
Neg da ovdi tako hodi,
Tako žive i putuje,
Da se v smrti prav nahodi
I da v nebu gospoduje.

Zač Bog stvori vnoge staze,
Vnoge pute i načine?
Neg da po njih ljudi plaze
Do nebeske domovine.
Zato knjige, zato pisma,
Zapovidi i zakoni
Poda, da ki ide š njima,
Večnu radost mu nakloni.

Prvi puti lahki bihu
Pred sagrišenjem naravi,
Ali sada zarastihu
Kot ledina u dubravi.
Nit se more v raj nebeski
Prez pastira i vojvode,
To včiniše grihi teški,
Koji krivem putom vode.

Ki sakriše put pravični,
Koga s križa Jezus kaže,
Ponudkujuć on krivični,
Koji nime stvari traže.
Obrati se, o človiče,
Obrati se, jur si dosta
Dosad bludil, neverniče,
Zbog življenja tvoga prosta.

Ostavi već krive pute
Ah cić tvoga zveličenja,
Ter se jur i sam odputi
Od večnoga pogubljenja,
Ovo, druga i vojvodu,
Ljubljeno ti preporučam,
Ki te hoće v krivem hodu
Spetit, viruj mojim ričam.

Nemoj mi ga zbantuvati,
Sponoseći u njem dilo,
Nego vridno poštovati,
Tako t' zdravo budi tilo.
Pravično ga htij sliditi,
Pobožnostjom za njim ho- [deć,
On će tebe ukrepiti,
I zdrav budi, za me moleć.

*

ostavi grijeha i zaputi putem kreposti. Ova knjiga neka ti bude vodilja. Naći ćeš svoj cilj : Boga, slijedeći svoju vodiljicu.

A sve je to rečeno dubokom ćuti. Boli je lutanje čovjekovo, i živom željom hoće da ga izvede na čistac, — a to stoji u življenju prema zakonima Božjim. Koliko time u jednu ruku označuje ono svoje doba, toliko u drugu ruku opet daje izraza općenoj ljudskoj zdravoj težnji za skladom svoga živovanja i Božjega zahtijevanja. — A stih joj je gladji i jezik ljepši, nego u sama njezina muža Petra. Kako se pak uopće pjesnička slava ne mjeri prema opsegu ili prema broju djela, nego prema estetskoj vrijednosti makar samo i jednoga djelca, to možemo našu Katarinu mirne duše po samoj toj pjesmi uvrstiti medju pjesnikinje roda hrvatskoga.

Prema ondašnjem običaju nalazi se pred samim kalendarom posveta, i to ne kojoj visokoj ličnosti, nego Vsemogućemu : ,,Neba i zemlje Stvoritelju, Ocu, Sinu i Duhu Svetomu, Boštvu nerazdiljenomu, Početku i Svršetku nezrečenomu, vsega i vsakoga dobra zdencu obilnomu, neprestajućemu, Bogu Dragomu, Slavnomu, Vekivečnomu : na hvalu, diku i uzvišenje".

Iza ove posvete dolazi Tabula vremena i svetkov. Zanimivi su hrvatski nazivi mjeseca : Prosinac (današnji siječanj), sičan (današnji veljača), Sušac ili Gregoršćak, Mali Travan ili Gjurdjenšćak, Veliki Travan ili Filipovšćak, Klasan ili Ivanšćak (lipanj), Srpan ili Jakopovšćak, Mez(?)mašnjak ili Velikomešnjak, Milošćak ili Malomešnjak, Lukovšćak ili Miholjšćak, Vsesvečak, Grudan ili Veliki Božićnjak.

Sada slijede razne molitve : molitva za svaku ljudsku potribu, za dobru i srećnu smrt, molitva od Imena Jezuševa, od žitka i muke Kristove, ,,pobožno razmišljanje od Kristuševih muk", molitva ,,kriposna, kojom se človik volji Božjoj podlaže", molitve ispovjedne i pričesne, molitve na čast blažene Divice Marije, molitve angjelu čuvaru, sv. Ivanu Krstitelju, sv. Barbari (s himnum), sv. Katarini, sv. Franji Serafskom, sv. Antunu Padovanskom (po svaki dan u tjednu s litanijama), sv. Bonaventuri ; ,,sedam pokornih psalmov", litanije svih svetih s običnim molitvama, kako i danas ; zatim slijede svakidanje molitve : jutarnje, prije kakvoga rada, molitva ,,suprot nagloj godini", ,,zaradi vedrine", ,,zaradi dobre letine", molitva ,,hižnih tovarušev jednoga za drugoga", za dobroga prijatelja, ,,suprot copernijam", ,,v žalosti i turobnosti", petnaest pobožnih molitava sv. Brigite, molitve večernje, molitve za ,,vsih vernih mrtvih duše", za roditelje mrtve, litanije za mrtve ; napokon officium putni.

Evo za primjer stila dvije molitve. Na str. 248. nalazi se ,,Molitva za dobroga priatela. Vszamoguchi, iaki, miloszerdni Bose, obchuuai tuoiega szlugu N. za koiega ia szada tuoie velichansztuo proszim, da on u veri K a t h o l i c h a n s z k o i sztalno obsztoji, i neurasen po ouoga szuita pogibelih hodi, da ga niedna napaszt, szkusnya, illi tentaczia vrasia od tebe (ki szi naiuisse dobro) ne razluchi. Proszim te, oproszti mu vsze nyegove grihe, ake ie rauvno mozibiti zaszlusil szerditoszti tuoie : unosi (vnoži — umnoži) u nyem prauiczu szuprot tebi, szuprot nyegouim Poglauarom, szuprot nyegouim blisnyem, dà pred tobom i pred nimi prauichan, i u vszemu vgodan obsztane : Dai, dà on szuoiemu zuaniu u koiem siue zadoszta vchini, u szrici i neszrichi, da sze pametno ponassa ; i polagh toga dà po tuoioi miloschi blaseni konacz sitka suoiega zadobi. Preporucham o dobri Bose szada i vazdar tebi telo i dussu nyegovu, sitak i szmert nyegouu, tuoioi Bosansztuenoi miloschi ; da sze po kriposzti tuoiega blagoszloua oudi nyegoui puti i sztaze raunaiu ; da on od vszih szuoih nepriatelyou videchih i neuidechih na dussi i telu obchuuan i obranyen vazdar osztane. Po Jesussu Christussu nassem Goszpodinu i Zuelichitelu. Amen." — Na strani 92. opet ova : ,,Salve regina h e r v a c z k i. Zdraua kralyicza Mati miloszrdnoszti, Sizak, Szlaszt i uffanie nasse, zdraua budi, k tebi krichimo, pregnani Eue szini, k tebi zdihauamo skuchechi i plachuchi vu ouoi szuznoj doliczi. Nu adda zagouornicza nassa, one tuoie miloszerdne ochi k nam oberni, i Jesussa blagoszloulyena, vtrobe tuoie sadda nam po ouom pregonu pokasi. O milosztiuna, o pobosna, o szlatka Diua Maria. Amen. — Drugoch pride vrag, i szkussaua chlouika, naiperuo : kako szi ti veroval, ieszi li vsze ono veroual? Kai Sz. K a t o l i c h a n s z k a Cirkua obdersaua u szebi? Kako ie to moguche, da bi u Bosansztvu bile tri Persone i iedno bitie? Kako ie to moguche, da bu Diuicza porodila dite, i potlam diuoika osztala? kako ie u Kristussu ziedinana Bosasztuena Natura z- chlouichanszkom? Kako szi ti Boghu chuual tuoiu (Veru)? nezna kay odgovoriti na to. Anda za pretechi tomu, moli Materi Bosioi Mariae na hualu i diku tri Salve Regina, kako gori h e r v a c z k i sztoij, da te ona okripi ú Veri, i da obecha szuoga Szina, da on odgouori vragu na miszto tebe ú ouoi napaszti. I reczi pobosno ouu molituu ka naszleduie".

Koliko se u jednu ruku i u tim molitvama vidi isticanje imena katoličkoga i hrvatskoga, toliko u drugu ruku možemo već iz te dvije molitve opaziti barem neke osebine njezina stila, o kojem ću barem dvije tri reći.[1] Jedna se i druga posve lako razumije,

[1] Što ću reći, reći ću prema zahtjevima, što ih je za dobar stil iznio dr. T. Maretić u svojoj Stilistici. (Gramatika i Stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, 1899.)

ali prva je nešto razvučena (na što se češće naidje u našim molitvenicima), dok je druga (ne samo Salve regina) jedra. Tako je i s drugim molitvama. Neke rieči (kao „videćih i nevidećih") nalaze se u više molitava (što se dakako ne vidi iz ovih dviju navedenih, nego može znati samoj onaj, koji je i ostale molitve čitao); ali inače ne upada Katarina baš veoma često u tu pogrješku. Nepotrebnih pridjeva ni pleonazama nema. (Sveza riječi „na slavu i diku" nije pleonazam.). Riječi i rečenice vežu se medju sobom dosta lako, te je rijetko u rečenicu umetnuto više drugih rečenica, a niti ne dolazi jednih za drugom više zavisnih rečenica, osim istovjetnih (ponajviše s konjunkcijom d a). Ova lakoća stila svakako je veoma dobro svojstvo molitvenika uopće, pa onda i molitvenika Katarinina. Nadalje je Katarina u izrazima umjerena, premda je takva umjerenost u molitvenicima često puta dosta teška. U takovoj knjizi, kojoj je sadržaj razgovor s Bogom, ni najjači izraz, ako se proteže na Boga, te je inače valjan, ne bi bio neumjeren i neistinit; ali i tu voli Katarina umjerene izraze, nego prejake (n. pr. „jaki i milosrdni Bože", a ne „prejaki", „premilosrdni"). Isto se tako Katarina i u drugim spojevima čuva prejakih izraza. — Kada čovjek čita molitve, što se nalaze u Putnom Tovarušu, osjeća, da te molitve odišu iskrenošću i pravom odanošću prema Bogu. Nema dakle u njima ni afektacije ni sentimentalnosti. A i to je često slaba strana naših molitvenika. — Ozbiljnosti sadržaja uopće odgovaraju i riječi. Istina, ima tu i tamo koja riječ, koja ne prija našemu ukusu (kao n. pr. „ničemurnost"), ali to za pisca, koji se i kajkavskim narječjem služi, nije neprijatno. Nadalje ima nekoliko tudjih riječi, pa germanizama, a napose ima mješavine različitih narječja. Stil joj dakle s te strane nije dosta čist.

Kako sama Katarina u predgovoru reče, ona je sačinila ovaj molitvenik, s a b i r u ć i k a o p č e l a m e d s r a z l i č i t a m i r i s n a c v i j e ć a. Tražeći prema tome original ovoj Katarininoj radnji nijesam mogao ni časkom pomisliti, da ću ga doista naći. Naći naime mnogo tih „nimških kriposnih pismi i štampi", iz kojih je baš Katarina vadila, i to još iz onoga doba, malo je preteška stvar. S toga nastojah dobiti barem jedan njemački molitvenik iz 16. ili 17. vijeka, da ga ogledam. Taki se molitvenik od god. 1592. nalazi preda mnom; a u dvojakom pravcu mogu da ga isporedim s našim molitvenikom. Naslov mu je ovaj: Christlichs Bettbüchlins. Erster Theil. Darinnen viel schöner und andächtiger Gebett ... Durch Ludovicum Rabus. Gedruckt zu Frankfurt am Mayn 1592." — Evo već u samom naslovu ima sličnosti s našim molitvenikom: D a r i n n e n v i e l s c h ö n e r u n d a n d ä c h t i g e r G e b e t t", — a u našem: — „v n o g i m i l i p i m i i p o b o ž n i m i m o l i t v a m i", — po meni groff. Frankopan Catharini itd. A i inače je po duhu pojedinih molitava sličan našemu, ako i nije dakako sigurno, da je medju inima baš i taj molitvenik imala Katarina u ruci svojoj. Naprotiv taj je molitvenik uz to, što ima neke sličnosti, zanimiv još i s toga, što ima stanovitih razlika. Po sastavbi svojoj naime i po nekim molitvama opaža se, da je taj njemački molitvenik protestantski. Nema u njemu molitava prije i poslije ispovijedi, nema litanija, nema molitava Majci Božjoj ni onim svetima, koji se nalazi u Katarininu molitveniku; a u molitvama za crkvu spominju se „crkvene općine" i „pravo evandjelje"; osim toga spominju se rado propovijedi i propovjednici, te molitve propovjednika za svoje slušatelje. To sve diše Luterovim duhom, premda mane upućeni i neuki u tim stvarimà mogli bi i ne zamijetiti ovih osebina. Po sebi se razumije, da o ovakim osebinama nema ni traga u Katarininu molitveniku — dok u nekim svagdanjim, općeno životnim molitvama, u koje nijesu morale ulaziti razlike katoličko-protestantske, ima opet sličnosti. Takove su n. pr. jutarnje molitve. U Tovarušu nalazi se tu „Molitva, ka se moli u jutro rano, kad se probudiš", „Molitve, koje se mole prvo neg se počne kakovo dilo delati", a u njemačkom molitveniku: Etliche schöne Gebet des morgens venn mann vom Schlaff erwacht und aufstehet" i „Etliche christliche Gebett des Morgens, so man an die Arbeit gehen wil", te u jednoj i u drugoj knjižici ima o tome više molitava: „Molitva juternja druga", „molitva treta", „molitva četrta", „molitva peta" — pa „ein ander Morgen Gebett", „Ein anders", „Ein anders" — — —. — Dalje su bračne molitve. U Tovarušu: „Molitva hižnih tovarušev jednoga za drugoga" — Gebett deren so sich in dem heiligen Ehestandt zubegeben bedacht; — Gebett eines Christlichen Hausvaters für sein Weib. — Gebett einer Cristlichen Hausmutter für iren Ehemann. — Onda dolaze molitve, koje se tiču prirodnih pojava: „Molitva suprot nagloj godini (kiši)", „Zaradi godine u sušnom vrimenu", „Zaradi dobre letine" itd. — „Gebett zur Zeit grosser Wasserguss". — „Etliche Gebett in grosser Hitz und dürrer Sommerzeit um einen seligen Regen", — „Gebett für die Früchten des Feldes" itd. — Na koncu su molitve zahvalne i večernje: „Hvale uzdajnice". — „Molitve lipe, koje se mole, kada človik spat ide". — „Etliche schöne Danksagungen in gemein für alle und jede von Gott empfangene zeitliche Gnaden und Gaben".

No ako i nije u tim molitvama sličnosti riječ po riječ, to se ipak već iz samih ovih naslova vidi, da je

doista, kako i sama Katarina reče, ovaj molitvenik radjen po njemačkima, dakako katoličkima. Jer svijest katolička bila je u njoj živa, to življa, što je njezin frankopanski rod baš usred onog velikog vrijenja ostao čvrsto uz stolicu sv. Petra, i što je udajom stupila u kuću, koja se opet povratila staroj svojoj vjeri, da ju tim jače zagrli. A što je radila svoj molitvenik po njemačkima, maleni je prilog za to, kako se ni oni, koji su Nijemce duboko prezirali, nijesu mogli oteti uplivu njemačke knjige. Istina, Katarina kao žena, primajući se takog posla, trebala je pomoći, — ali bi je našla i u hrvatskoj (s ove strane Velebita) i u dalmatinskoj literaturi, no njemački utjecaj, koji se najprije protestantizmom nametnuo našem narodu u užoj Hrvatskoj, ne izgubi se više, te nastavljen u kajkavskoj literaturi pod konac 18. i početkom 19. vijeka, nije na žalost prestao do dana današnjega. Pritište nas svakojaka bijeda i nevolja, te nikako ne možemo čvrsto stati na svoje noge. Ali Katarina življaše prije dvije stotine i više godina, kad se još moralo samo krčiti. I ona je doista, premda visoka gospoja, kao radnica krčila šikaru, — s toga joj hvala i slava!

*

Pa kako se Katarina od srca prihvatila toga posla, tako je i u narodu svome naišla na srdačni odziv. Hrvatski je narod naime veoma zavolio Katarinin molitvenik „Putni Tovaruš.“ To se vidi ne samo otuda, što je doživio tri izdanja, nego još i iz ove činjenice. God. 1734. izašao je novi molitvenik: „P u t v u n e b o“ po pravoi szpovedi raven, y po vszagdasnyem Premiszlyavanyu szrechen, y za pobosnoszt oneh, kojem je malo, szamo na moliti pripraulyen. Stampan vu Zagrebu, Po Ivanu Weitz, na Letto 1734.“

A iste godine 1734. izašao je i molitvenik s ovim natpisom: P u t n i t o v a r u s, z vnogemi Lepemi, y Pobosnemi novemi molitvami iz Nemskeh i drugeh zebranih knjig szpraulen, y kruto hasznoviten, Na vszaki dan chesz tieden premisslavanyem, Po nekojem Drusbe Jesuszove mesznikom nakinchen. Stampan vu Zagrebu Po Ivanu Weitz, na Letto 1734.

Prema naslovima sudeći čini se, da su to dva posve različna molitvenika; ali tu nije smjeti naslovima vjerovati. To su dva molitvenika posve ista, upravo na jotu ista (dakako različna od samoga Katarinina molitvenika). Pita se samo, zašto je jedan te isti molitvenik iste godine izdan s dva naslova. Mislim, da se tome nije teško dosjetiti. Kad je III. izdanje Katarinina molitvenika od god. 1715. bilo rasprodano te izdan molitvenik nazvan: P u t v u n e b o, nije htio narod, naučen već na P u t n i t o v a r u š, kupovati novog molitvenika. On je svedjer tražio svoj obljubljeni Tovaruš. Videći mudri nakladnik Weitz, da s novim molitvenikom ne ide i da narod neprestance traži Putni Tovaruš, premetne svome molitveniku bez velikog troška samo naslovni list te je mjesto „Put vu nebo“ i onoga, što dalje dolazi, stavio natpis: P u t n i t o v a r u š, sa daljnim sličnim riječima, što se nalaze i u pravom Katarininu molitveniku. Tim je mogao narod zavesti. Što pak Weitz nije sada izdao pravog Tovaruša, premda je opazio narodnu želju, razlog je u jednu ruku nakladnički, jer kao nakladnik novog molitvenika nije htio, da mu već štampana naklada propadne; a u drugu ruku razlog bi mogao biti i onaj, koji je mogao djelovati već i na to, što nije odmah u početku, prije nego je izdavao novi molitvenik, htio da izda IV. izdanje pravoga „Putnoga Tovaruša“, — a taj razlog jest, što se možda u Zagrebu u stanovitim krugovima, prijateljskim bečkomu dvoru, ne bi dobro gledalo izdanje molitvenika ž e n e b u n t o v n i c e. Ova dakle dva naslova za jedan te isti molitvenik iz iste godine otkrivaju i obljubljenost Katarinina Putnog Tovaruša u narodu i strah drugih, da se ne bi o njima moglo sumnjati te ih obijediti sa simpatija prema kojemu članu nesretne porodice Zrinskih.[1]

Ponovna izdavanja Katarinina molitvenika i osjećana nužda, da se nakladnik drugog molitvenika posluži imenom njezine knjižice, — to je jedan refleks ili odraz njezine radnje i njezina nastojanja; a drugi je bio taj, što se iza nekog vremena našla opet jedna visoka gospodja, koja se — svakako ne bez ugledanja u Katarinu ili barem ne bez upozorenja na njezino revnovanje, što joj je hoćeš ne ćeš podavalo vrijednost — koja se, velju, odlučila na nešto slična. Katarina je, kako čusmo naprijed, svojim troškom izdala „Dvojdušni kinč“ . . . sa-

---

[1] Jer doista kamarili je uspjelo za dugo vremena u samom hrvatskom narodu ubiti čuvstvo privrženosti i ljubavi kao što prema svima ovim zatočnicima slobode tako i prema Katarini. Neuki puk držao je, da je Katarina izdala muža, pa da se onda strmoglavila s prozora grada Ozlja u Kupu; a od izučenijih ne samo da se nije našao, te bi joj tko u pohvalu što napisao ili ispjevao, nego se naprotiv nalazi pjesama, u kojima se Katarina sramoti i pogrdjuje. Tako Kukuljević u svom već citovanom djelu navodi jednu takovu pjesmu s natpisom: C a n t i o d e Z r i n y P e t r o, ili Plačna pjesma Petra Zrinskoga, kojega žena njegova Kat. Teržačka radi ponosite svoje lepote, zbog koje kraljicom je postati hotila, sa sveta ovoga s vnogim drugovom žalostno je spravila. — Dakako da se tu kao njezin glavni grijeh, — uz želju za krunom — navodi nevjera prema kralju — a tko će se onda usuditi javno simpatizirati s takovom ženom i — s njezinim djelcem?!

stavljen od Isusovca Milovca, a Marija Magdalena Drašković, rodjena Nadaždi, takodjer je dala 1696. prevesti i na svoj trošak izdati jedan molitvenik s ovim naslovnim listom: ,,Szobottni kinch blasene Devicze Marie Ali Pobosnozt za szobottne vszega letta dneue, koteru najpervo vszem vernem B. D. M. szlugam na zuelichenye vugerskem jezikom je popiszal Esterhazi Pavel, Vezda pak na horvatczki jezik vchinila jeszt preneszti Preszvetla i Miloztiva Goszpa Maria Magdalena Nadasdi, preszvetloga goszpodina Draskovich Janussa oztavleyna vdova. Letta M.DC.XCVI. u Zagrebu." — Iza naslovnoga lista dolazi jedan govor, što ga ,,knjiga" govori ,,grofici." ,,Kniga k presvetle gospe, gospe grofice govori. Izidoh od Tebe, s presvetlih ruk Tvojih vugerskem jezikom razgovorna; vezda pako poleg zapovedi tvoje Horvacki govoriti navučena k Tebe se povraćam, Gospa milostivńa. Ne bojim se, da bi me odhitila; pred kotere dvorom skoznuje, pače i vu dvoru gospoduje kot jedna kraljica ljubav Marijanska. Na to gledeći vekši prostor nje iskajući, želela si nje ves ov horvacki orsag za stan najeti; kada si mene vu horvackoga jezika školu poslala: da s njim tem laglje isprosim, da se prave ljubavi tvoje Marijanske vsa horvackoga naroda srca prez teškoće vrata otpru." — Sa sličnom evo željom, kao što je i Katarina željela, da naime koristi duševnom životu hrvatskoga naroda, predaje i Magdalena madžarsku knjižicu u ruke jednome piscu (Isusovcu) sa ,,zapovijedju", da je prevede na hrvatski jezik.[1] Eto — poput Katarine — opet jedne Mecenatkinje! Gdje su danas Mecenati, a kamo li Mecenatkinje? !

IV.

Vrijedno je još razgledati pravopis[2] i jezik Katarine Zrinske.

A. **Pravopis.** 1. Azbuka. **c** = c: medju prvim slovima azbuke zapisanim u kalendaru: a b c d e f g; December, Vicent V., Franciskom 165, razcuilyene 271; = cz: otcza 1, dinicza 2, ſzercza 3; = z: Roditelize 21, Dinize 32. — **č** = c: obcuna 22, cekanie 52, ciſzta 101, packu 186, pocetku 222; = cc: cciſztim 87, ccuuarſztvo 137; = ch: miloſchu 4, rechi 4, preporucham 2, ſzunchenom 4; = chy: chytis 153; = ck: odganyaiucki 25, vffaiucki 63, = pomock 83, odpuſckenie 286; = h nekoliko puta: neſzrihu 233, znouih 267, krih 312 (ali da to nije možda tiskarska griješka?); = th: vffaiuthi, zaſthititelyu 153 (čit. zašćititelju); = ti: preminutiu 98, nagnutiu 186; = tj: preminutja 25 (osim ako se *ti* ili *tj* ima tako čitati, da se čuje i glas *t* i glas *j*; ali se sumnjam, jer se nalazi i: preminucha 43, što se svakako čita: preminuča, s tvrdo č, jer Katarina, sudeći barem prema pravopisu, ne razlikuje ć od č. Karakteristično je ipak to, što Katarina znakove: chy, ck, th, ti i tj, koje i drugi nekajkavski pisci upotrebljavaju samo za ć, upotrebljava takodjer samo u riječima s mekim ć). — **ǵ** = d: videnimi i neuidenimi 3, 10, 11, 13, 14, 47; = di: vidienih 4, idiaſſe 20; = dj: neuidjenih 4, oſzlobodjena 10, vtuerdjena 17, prouidjeniem 143, hodjah 204; = dy: naredyene 49, vtuerdyena 173, Dyaula 253, ladya 277; = gi: rogieni 8, Jedinorogienoga 9, vſzagien 10, vigiahu 16, megia 145, ſegiu 121; = gy: Vogy 167; = gdi: blugdienie 26. Ovdje je uzeto *ǵ* mjesto *đ*, jer se čini, da, kako Katarina nije izgovarala glas *ć*, već mjesto njega *č*, da tako nije izgovarala ni *đ*, nego *ǵ*. Da Katarina na onim mjestima, gdje je *ǵ*, ima i *j*, n. pr. roieni, spominje se kod jezičnih pojava. — **e** se piše kao i danas, samo u dva tri slučaja = ae: Mariae 47, B. Diuae Mariae 68, što će biti bez sumnje imitacija latinskoga pravopisa. — **f** se piše i kao danas i gdjekad ovako: ph: Raphael 140 (Rafael 310), Josepha 253, Pharaona 253, — dakle kod tudjih imena. — **g** se piše ponajviše kao danas, i katkada ovako: gh: zuetogha 7, Bogh 7,

---

[1] Dakako da je poslije Katarinina ,,Putnog Tovaruša" tu i tamo izišao i po koji drugi molitvenik, ali što zovem samo Magdalenino nastojanje ,,refleksom" Katarinina rada, činim to za to, jer držim, 1. da je na Magdalenu kao gospodju lakše djelovala Katarina kao gospodja, i 2. što je i na Magdalenu djelovao jedan Isusovac u istom onom pravcu, u kojem je i Isusovac Milovac djelovao na Katarinu. Taj Magdalenin Isusovac sigurno je znao za Milovčevo postupanje, pa se u nj — kao eventualni Milovčev učenik — i ugledao.

[2] U svojoj ,,Istoriji hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima", izdanoj medju izdanjima Jugoslavenske akademije, 1889., napisao je dr. T. Maretić na strani XI. Predgovora i ove riječi: ,,Koji bi mi čitatelji pored svega ovoga prebacivali, za što nije upotrebļeno više od 95 pisaca, ńima velim ovo: Počevši od Bernardina pak do god. 1700. upotrebio sam svakoga pisca, do kojega sam ikako mogao doći, i koji je ostavio bar jednu ovećú kńigu ili kńižicu (spisi od ńekoliko listova nijesu zgodni za ovakvu radńu)". — U navedenoj svojoj knjizi nije učeni pisac upotrebio Katarinina molitvenika; ali je prema citovanim riječima jasno, da bi ga bio sigurno upotrebio, kad bi bio mogao do njega doći. Kako je pak Katarinin molitvenik svakako znatniji od ove ili one knjižice doista upotrebljene, pa kako Katarina nedvojbeno pripada jednome literarnome kolu, i to ne samo ,,ikakvome" (a to je ono što kao dostatan uvjet za upotrebu kod razmatranja pravopisa zahtijeva dr. Maretić, u nas najkompetentniji sudija u tom pitanju), mislim da ne će biti na odmet, ako ovdje prikažem pravopis Putnoga Tovaruša. Bit će to ujedno i malen dopunjak Maretićevoj Istoriji. A da će mi biti vodičem u promatranju sama ta Istorija, po sebi se razumije, jer je to do danas jedina knjiga te vrste.

tuogha 29, rogh 309, nogh 310, — dakle najčešće ispred *a* i na kraju. — Glas **h** je Katarina izgovarala pravo, i ponajviše ga je pisala pravilno, a upotrebljavala je za nj uz današnji znak još i ove znakove: ch: krivich 36, griche 56, Michovile 215, Archangeli 215; = k: grike 50, Arkangel 257, poſzlukni 287, grika 288; = gh: Bosigh 153; = g: Dug 215 (mj. Duh, samo jedanput, ako to nije tiskarska pogrješka ili pogrješka samoga rukopisa za prvo izdanje.[1]). — **i** obično se piše znakom *i*, ali i drugim znakovima. Ponajprije = j: deſznjczi 39, odgovorijm 19, dai jm 223, poſſali jm 223, nego jm 295 (ako tu nije jm = jim sudeći prema ovim primjerima: niti ſzamijm 57, ſzamiim 57, gdje se čita svakako „jim") ; = iy: poniysnoi 158; = y: nepryiatelſzku 25, obchynal 54. — **j** = j: neprijatela 95, tuojoj, Jurju 216, ki je 228, okaruj 231; = i: moi 15, tuoiu 16, koi 16; = ij: Maij; = y: vzboye 26, pomanikayu 27; = gi: gie 21 (jesam, jesi, je[st]); = O: ednoga 262, odbieš 17, oſzlobodiu 29, Sal mie 62, chinie 295, zapelyatie 295 (ako u ovih svih primjera, osim prvoga, *i* ne vrijedi kao *ij*, jer se iza drugih vokala i konsonanata piše *i* ili *j*: ter ie 296, da je 304). — **ij** = ij: ſztanouitije 276; = i: pite 12; = j: prolj 29, prjel 37; = ii: czoprii 250, dobii mi 289; = y: ſztralnyu 276. — **iji** = ij: ſztarijh 57, punijm i zuerſſenijm 64. — **ji** = i: koi (ſzu ſze bili) 21; = ii: Bogii 135; = ij: Boſijh 131, ſzam ijm 57; = j: jſztnina 70, Marij (Magdaleni) 30; = ii: ſzam iim 57; = gi: u giſztuini 61, poſzuogih 28; = gii: Koi moie telo gii 66; = gy: gyſzti 209; = y: koy (ſztaue — stave) 27. — **k** piše se ponajviše onako, kako i mi danas pišemo, ali ima i drugih znakova: = c: Jacoba, Francisca 177, Benedicta 216 (dakle u imenima prema latinskom pravopisu); = ch: Michula (6. decembra), tulichaiſſe 138. — **ļ** = li: voliu 33; = ly: lyublienoga 21; = gli: zemgliu 20; = lij: dalije 89 (ako tu nije ij = j); = l: zagouoritelu 138 (prema: Priatelyu, zagouoritelyu i zaſthititelyu 153). — **ļi** = ly: voly 34, bojazlyua 44; = li: skodliuoga 241 (prema: skodlyiuom 242; ako nije u oba slučaja već l = *ļ* prema zagovoritelu 138); — **m** se piše gotovo svagda znakom m; znak ~ razmjerno je dosta rijedak: nikõu 43, ſzãomu 43, ſzkoiõ ſzmo 47, naſſẽ 83, negõe z miloſchõ tuoiõ 103. — Isto tako je i s glasom **n**; rijetko dolazi znak ~: ſzkruſſẽoga 136, Amẽ 187. — **ń** = nj: njegove 58, izranjenu 267; = ni: niegouo 88, pomanikaiu 27, nakanienu 21, Jagniacz 144; = ny: nyega 58, nyemu 19. — **ńi** = ni: nim 19; = ny = nym 19. — Glas **r** kao suglasnik piše se svuda kao i danas: r; a kao sonant: *ar* i *er*. (Vidi kod promatranja jezičnih pojava.) — **s** = ſ: zakaſnil 62; = ſſ: da ſze ne ſzponeſſem 43, Goſſpodina 139, iſzproſſimi 152, ſzpaſſenie 161; = ſz, i to je ponajviše; = z: ozloboiena 69, ztanouiti 84; = ſc: zataru ſce 226 (ako to nije tiskarska griješka). — **š** = s: reches 3, Jeſus 3, dosla 20, odſzudis 33, budes 33; = ſ: ſibami 36, blagoſzlouiuſi ſze 7, iz niſtar 32; = ſſ: naſſega 5, Jeſuſſeua 32, Judaſſu 36, dauſſi 36; = ſz: naſzega 5; = ſh: ioſh 6; = z: chuuaz 134. — Glas **t** najobičnije se piše znakom t, ali ima i th: ieſzth 25, naſzlobnoſzth 28, ù the 29, Sathana 250. — **u** obično se piše znakom u, ali se kadšto nalazi i znak v: vſfaiuthiſze 63, vffa 27, vtorak 160, vſgati 178, vuenuh (uvenuh) 210; u majuskulama = V: Vrſula 218, Vſzkerſznutie 219. — **v** = v (obično na početku): vlaſztno 225, vſzih 144, ali i uſzih 153; = u: (obično u sredini a i na kraju): praui 70, chlouik 70, Boſanſztuo 70, miloſztiu 70. Ceru 70; = vu: vuruchinom 24, 185, vurutak 175. — Glas **z** piše se ponajviše znakom z, ali ima i ovih znakova: ſz: ſzlih 6, poſzna 8, neuſzboim ſze 15, ſznanie 99; = s: osdraulyenie 70, Rasboiniku 122; = x: xa. — **ž** = s: kris 38, Sualom 203; = ſ: vſiuas 128; = ſſ: podloſſna 22, vraſſis 142; = ſh: Kriſhu 24, 25, muſha 28, ſheni 60, ſhiuoga 16; = ſi: vzdiſiuchi 60; = ſz: oboruſzan 138, hiſze 242; = ſch: Boſche 23; = ſx: Boſxaſzuenoga 21, ſxene 144.

2. U d v a j a n j e. **aa**: raan 19, raane 20, daan 23, ſzaada 92, daari 128, paaſz 101 (pas, psa) glaad 242; — **ii**: diil 160, dijl 163, tijh 305, vijd 204 (ij = ii); — oo: vood 203; — **bb**: ſzobbotv 190; — **dd**: adda 92 (češće); — **ff**: Steffan 301; zauffan 68; — **gg**: Aggnes 217; — **hh**: duhhe 146; — **ll**: dilla 54, della 60, falli 137, velle brzo 20, alli 182, illi 149, Roditellou 200; — **nn**: Goſzponne 170, Suſanna 253; — **pp**: oppat 204.

A k c e n t i. Katarina upotrebljava za akcenat znakove \`, ´ i ^, od kojih je prvi veoma običan, dok su drugi i treći rjedji: ù moioi duſſi 65 (gotovo uvijek na prijedlogu *u*), ù nyè, òd, vùre 196, vùſztil 205, vèliku 88, vùgodna 188, ò Goſzpodine 69, à na drugom 78, liczem ù liczè 68, na pomochò 88, nepreſztanczè 160, ſzamò 87, chiſztò 147, miloſztivò 99; ſzláue 18, Redá 153, gouóraſſe, vúri 78, ód 102; û duſſi 65, û muki 95, û ſitku 96, pred ſzamîm 68, â naulaſztito 130.

[1] Tiskarskih pogrješaka ima dosta u tom izdanju, ali su najvećom većinom takove, koje se vrlo lako raspoznaju kao pogrješke, n. pr.: raſſega 89 mj. naſſega, Kralza 139 mj. Kralya, Maſke 271 mj. Maike ili Mayke, octzom 276 mj. ocztom itd. Dolazi li dakle koji neobični znak za koji glas veoma rijetko ili samo jedanput, pa ako još tog znaka nema nijedan od pisaca navedenih u Istoriji hrvatskoga pravopisa, treba s rezervom ustvrditi, da li je upotrebljen svijesno ili samo nehotično, pomutnjom bilo piščevom bilo tiskarevom.

3. Konsonantske kombinacije. **bč**: občine 27, občuvaj 47. — **bj**: šibjem 41. — **bs**: obstrti 35, obsebujnim 143, obstati 29. — **bš**: potribščina 25, obščiti 84. — **bt**: obtužiti 36, Herbtom 141. — **bv**: obveseteljni 90, obvršiti 154. — **ct**: octom 276. — **čc**: srdašce 191. — **čt** etimološki: vračtvo 38, divojačtvo 168; fonetički: poštovati 296. — **ćš**: najvekši 102 mj. većši. — **dc** etimologički: sudcem 78, bodcu 198; fonetički: srcem 80. — **dč**: srčne 98. — **dd**: oddurju 24, ne oduri me 66. — **dh**: odhajanje 98; — **dk** etimologički: odkupil 28, napridkom 61, odkuda 65, sladki 77, odkriti 182; fonetički: slatkost 34, britkom 292. — **dp**: odpustiti 58, odpre 95. — **ds** etimologički: odsudiš 33, odstupim 137; fonetički: α) ljuctva 70, gospoctvo 83; β) ljusko 59; složeno: Gospodcki 127. — **dsg**: odzgora 85. — **dš**: pošadši 193, došadši 264. — **dt**: odtiraj 240. — **gk**: lahko 44 (staroslov, льгъкъ). — **hć**: drhčuči 125. — **hv**: hvalu 96. — **kč**: umehča 161. — **kć**: Hči 127. — **kd**: vsagdašnjih 97. — **kk**: žuhkoću 38. **md**: vimdar 90. — **nb**: obramba 31, precimbe 191, himbah 249. — **nk**: pomanjkaju 27. — **nn**: Istinoga 194, istinò 208, svitlost istinna 8. Da li je u ovom trećem primjeru *nn* radi etimologije ove riječi (jer se u staroslov. jeziku svršavala na нънъ), ili samo radi ugledanja u druge pisce (n. pr. Krajačevića, Petretića, Habdelića), teško je što pozitivna reći, premda je ovo potonje vjerojatnije. — **ńc**: Janjcu 190. — **ńč**: Janche 10. — **ńs**: pustinski 209, sužanjstvu 251. — Za kombinaciju konsonanata **sb** ne može se navesti sigurnih primjera, jer Katarina za prijedlog *s* upotrebljava i *s* i *z*. To vrijedi i za druge kombinacije s prijedlogom *s*. — **sć**: pričešćenjem 68. — **sd**: vazdar 64. — **skl**: zliskom 313. — **sļ**: pomišljenje 166. — **std**: zdenac 106. — **stl**: prirasla 267. — **stn** etimologički: namestnika 119, kripostna 43, častni 127, vlastno 224; fonetički: kriposna 70. — **tb**: svadbe 67. — **tc** etimologički: otca 35; fonetički: sveca 311. — **tč** etimologički: otčina 13, fonetički: očinsko 52. — **tć**: mislit ćeš 141, pokazat ću 142 (a ima i: oprati ću 20.) — **ts** fonetički: svecka 44, bogactvo 71, hrvacki 92, 93, oliveckoj 81; složeno: olivetckoj 121. — **zc**: razcviljenih 164, razcipi 183. — **zč**: z-čistim 289. z-čavli 280. To se može čitati i: *zč* i *sč* (a i *šč*, ako prije navedeni primjer da š = z, nije pogrješan). — **zh** etimologički: razhiti 63; fonetički: ishodi (iſzhodi) 78 (ali to nije posve sigurno, kad Katarina glas *s* piše znakom *z* i znakom *ſz*, i glas *z* znakom *z* i *ſz*). — Isto vrijedi i za kombinaciju **zk** (kao što će vrijediti i za druge slične): iskazati (iſzkazati) 177, izkazati 252. — **zļ**: sramežljivost (ſzramſlivoſzt) 121, ali se može čitati i kajk.: sramežlivost; lažljive (lasliue) 185, ali se to može čitati i ovako: lazljive i lažlive, premda je ovo drugo vjerojatnije. — **zp**: raspeti 36. — **zs**: z-slugom 64; rasul (raſzul) 21, rasrdil (raſzrdil) 285. — **zt**: istekla (iſztekla) 37, gristi (griſzti) 82. — **zz**: z-zasluženom 242. — **zž**: ražalošćen 204. — **žk**: teske 34, muskoga 246 (može biti etimologički i fonetički, jer *s* = *š* i *ž*). — **žt**: druſtua 231, vnoſtu (mnoštvu) 206, hiſtuu 245 (i to se može čitati etimologički i fonetički, jer znakom ſ označuje Katarina i glas *š* i glas *ž*).

Iz azbučnoga prikaza pod 1. jasno se vidi, kako je Katarinin pravopis veoma šarolik. Samo ima 6 glasova, koji se pišu jednim i to onim istim znakom, kojim i mi danas pišemo, a to su ovi: *a, b, d, l, o, r* (*r* onda, kada je konsonant). Znajući mi, koji su zakoni savršena pravopisa, na prvi pogled opažamo, koliko li ima u Katarine prestupaka protiv tih pravila (kao i u svih ostalih starih hrvatskih književnika).

Ponajprije treba, da u savršenom pravopisu svaki glas ima samo jedno slovo, kojim se bilježi. A u Katarine protiv toga pravila ima znakova, koji su sastavljeni od dva i od tri slova, a služe samo za jedan glas. Evo tih znakova:

1. Dva slova: ae = *e*; ar = *r* (dok je kao sonant); — cc = *č*; — ch = *č, h, k*; — ck = *č*; — cz = *c*; — di = *ǵ*; — dj = *ǵ*; — dy = *ǵ*; — er = *r* (sonant); gh = *g*; — gi = *ǵ, j*; — gy = *ǵ*; — ij = *j*; — iy = *i*; — ji = *i*; — li = *ļ*; — ly = *ļ*; — ni = *ń*; — nj = *ń*; — ny = *ń*; ph = *p*; — ſc = *s*; — ſh = *š, ž*; — ſi = *ž*; — ſſ = *s, š, ž*; — ſz = *s, š, z, ž*; — ſx = *ž*. — th = *t, č*; — ti = *č*; — tj = *č*; — vu = *v*.

Sastavljenicâ dakle od dva slova, koja služe za jedan glas, ima u Katarine 32. Po sebi se razumije, da poradi običaja uzimati najraznoličnije znakove za pojedine glasove ne može jedan pisac upotrebiti toliko znakova, koliko devedeset pisaca; Katarina dakle mora imati svakako manje znakova nego svi ostali. Ali je karakteristično to, da ona sama ima gotovo polovicu sastavljenica od svih onih, što ih imaju svi ostali pisci. Dr. Maretić u svojoj Istoriji pravopisa našao je, da svi oni starohrvatski pisci, što ih je on upotrebio (a upotrebio ih je 95), da svi ovi imadu 67 sastavljenica. A Katarina evo sama ima ih 32. — No još više. U Katarine nalazi se pet ovakovih od dva slova sastavljenica, kojih nema ni u jednoga staroga pisca; a to su ove: *cc* (= č), *iy* (= i), *ti* = č (ć), *ſi* = ž i *ſx* = ž. Sastavljenica dakle od dva slova za jedan glas nema 67, nego 72. — Uz to se nalaze u Katarine tri druge sastavljenice, koje doduše upotrebljavaju i drugi

pisci, ali ih Katarina upotrebljava još za neke druge glasove, za koje ih ostali pisci ne upotrebljavaju. Ti znakovi jesu : ſz = i *ž* (osim *s*, *š*, *z*) ; ſſ = i *ž* (osim *s*, *š*) ; th = ne samo *t*, nego = i *č* (*ć*).

Isporedimo li nadalje Katarinu sa svakim pojedinim piscem stare hrvatske književnosti do njezina vremena, to ćemo naći, da ona u broju sastavljenica od dva slova za jedan glas daleko nadvisuje sve ostale pisce. Od svih ostalih pisaca ima Petar Zrinski, njezin muž, najviše takih sastavljenica, i to 17, dakle i on gotovo za polovicu manje.

2. Tri slova. chy = *č (ć)*; — gdi = *ǵ* ; — gli = *ļ*; — lij = *ļ*; — ſch = *ž*.

Katarina dakle ima 4 sastavljenice od tri slova, koja služe za jedan glas. U svoj staroj hrv. književnosti dr. Maretić našao ih je 37 (od kojih 13 pripada vremenu poslije Katarine ; pred Katarinom dakle ima ih 25 i to ove : chi, chy, gli, gly, ſſc, chj, glj, gnj, ghi, gni, cch, sci, dgi, tky, arh, tch, ſci, csj, csy, ghj, rri, ſcj, scj, ſgj, sgj). — Ali kako se sastavljenica *gdi* (i možda sastavljenica *lij*) nalazi samo u Katarine, to ima takvih sastavljenica 38 (respective 39). Prema tomu od svih takvih sastavljenica ima u Katarine jedna osmina, a od onih do Katarine jedna petina. Isporedi li se pak Katarina sa svakim pojedinim piscem do njezina vremena, to tek rijetki imadu po 5 takvih sastavljenica, svi ostali manje, a samo Mikalja 9, na kojega otpada i najviše novih sastavljenica u onom skupnom broju do Katarine.

3. Sastavljenica od četiri slova, koja služe za jedan glas, ima u svoj staroj hrv. književnosti 4, a u Katarine nijedne. No od 30 pisaca, koji su živjeli pred Katarinom ili u njezino doba, ima ih 26, koji takodjer nemaju nijedne sastavljenice od 4 slova za jedan glas.[1]

[1] Evo prijegleda, kako se sve te sastavljenice nalaze u pisaca do Katarine: Bernardin Splječanin 15 sast. od dva za jedan glas, 5 sast. od 3 slova za jedan glas, 0 sast. od 4 slova za jedan glas ; Nikola Ranjina 12, 5 0; Marko Marulić 7, 1, 0; Dinko Ranjina 11, 4, 0 ; Basil Gradić 12, 4, 0 ; Petar Hektorović 7, 3, 0 ; Petar Zoranić 10, 4, 0 ; Ivanuš Pergošić 16, 1, 0; Antun Vramec 14, 1, 0; Šimun Budinić 12, 3, 1 ; a) Faust Vrančić 15, 2, 0 ; Arkandjeo Gučetić 14, 5, 0 ; Dominko Zlatarić 8, 3, 0 ; Aleksandar Komulović 8, 2, 0 ; Faust Vrančić 15, 1, 1 ; Juraj Baraković 11, 4, 1 ; Matej Alberti 6, 3, 0 ; Mavro Orbin 9, 3, 1 ; Marin Gazarović 7, 3, 0 ; Ivan Bandulović 14, 4, 0; Franjo Glavinić 11, 1, 0; Bartol Kašić 9, 3, 0 ; Nikola Krajačević 9, 2, 0 ; Atanasije Georgiceo 7, 2, 0 ; Tomko Mrnavić 9, 1, 0; Petar Bakšić 11, 4, 0; Ivan Ivanišević 6, 2, 0; Jakov Mikalja 11, 9, 0 ; Petar Petretić 10, 0, 0 ; Petar Zrinski 17, 0, 0 ; Baltazar Milovac 11, 0, 0 ; a Katarina 32, 5, 0.

Nadalje u savršenom pravopisu ne smije biti ništa izostavljeno, što se izgovara, t. j. svaki glas treba da bude napisan. Ne valja s toga pisati ednoga mj. jednoga. Ovamo treba brojiti pojav, kada se u Katarine piše jedno slovo mjesto dva, ili dva mjesto tri : i = *ij*, *ji* ; — ij = *iji*; — j = *ji*; — li = *ļi*; — ly = *ļi*; — ni = *ńi*; ny = *ńi*; y = *ij*, *ji*.

Još je jedno pravilo znatno za dobar pravopis, — a to pravilo glasi ovako : Jedan glas neka se piše ne samo jednim samo slovom nego i na jedan samo način. Dakako da i protiv toga pravila griješi i Katarina složno sa svom starinom. Evo na koliko načina bilježi ona pojedini glas : Glas *c* bilježi na 3 načina, *č* na 8, *ǵ* na 7, *e* na 2, *g* na 2, *h* na 5, *i* na 5, *j* na 5, *ij* na 4, *ji* na 8, *k* na 3, *ļ* na 5, *ļi* na 2, *m* na 2, *n* na 2, *ń* na 3, *ńi* na 2, *r* (kao sonant) na 2, *s* na 5, *š* na 6, *t* na 2, *u* na 2, *v* na 3, *z* na 4, *ž* na 8. — Ima dakle 16 glasova, koje Katarina piše na više od dva načina, a neke evo i na 7, 8 načina. Od svih pisaca čitave starine samo su četvorica, koji bilježe koji glas na 6 načina, samo jedan, koji piše na 7 načina, i samo dvojica na 8 načina. A Katarina ih sama, možemo reći, u tom sve natkriljuje.

Isto tako griješi Katarina i protiv onog pravila, koje glasi : da jedan znak ne smije u savršenoj azbuci služiti za više nego jedan glas ; ne smiju se dakle istim znakom pisati dva ili tri ili četiri glasa. Katarina piše istim znakom : *c-č*, *c-z*, *č-h*, *ǵ-d*, *h-g*, *i-j*, *m-n*, *s-š*, *s-z*, *š-ǯ*, *u-v*, *z-ž*, *s-š-z*, *s-š-ž*, *s-š-z-ž*.

Ako se sada i apstrahuje nekoliko onih znakova, za koje rekoh, da nije nemoguće, e nijesu tiskarske griješke, to ipak na temelju ovoga prikaza stoji, da se Katarina u neredu, što je vladao u starom našem pravopisu, uspela na vrhunac. To je jedno, što mogu iznijeti kao rezultat kratkoga ovoga razmatranja, a kao drugi rezultat iznosim to, da — uz one neke malene dodatke, što ih spomenuh, — ovaj prikaz Katarinina pravopisa posvema potvrdjuje sve one zaključke, što ih dr. Tomo Maretić ustvrdio u svojoj Istoriji. Neke od tih zaključaka (kao n. pr. neke griješke protiv valjanoga pravopisa) već sam istaknuo. A ima još jedna ili dvije takve griješke, što se nalaze kod svih starih pisaca, a koje se opažaju i u Katarine. Veli pravopisno pravilo : „jedan glas — jedno slovo", ali Katarina piše : „odkuda" i „žitka", premda u riječi „otkuda" ispred *k* stoji isti glas, koji i u riječi „žitka", pa stoga treba da se piše i istim znakom, a ne da bude sada *d*, sada *t*. A kad piše : „kripostna", „otca", onda griješi protiv pravopisnoga zahtjeva, koji veli : „što se ne izgovara, neka se i ne piše". Otuda (kao i iz mnogih drugih kons. kombinacija) odmah se vidi i to, da Katarina nije konsekventna ni u fonetici ni u etimologiji. Istu

riječ piše često sad fonetički, sad etimologički. A i ono, što se može uopće reći za stare pisce, to se može reći i za Katarinu: da naime one riječi piše sad fonetički, sad etimologički, kojima može znati postanje, a kojima postanja ne zna, njih piše samo fonetički, kao n. pr. „zdenac"; premda dakako posve provedenoga kojega načela nema, jer je i njezino pisanje, kao što i pisanje svih ostalih pisaca, osnovano na neznanju i na samovolji. Samo jedna nešto stalnija načelnost u pisanju mogla bi se u nje konstatovati, a ta je, što se poput ostalih spisatelja uže Hrvatske ugledavala više u azbuku madžarsku nego u talijansku poput Hrvata Dalmatinaca.

Inače je druga kakva načelnost u pisanju u nje slaba. Pravopis starih hrvatskih književnika uopće, a pravopis Katarinin napose najvjernija je slika općenite naše rascjepkanosti. Ali ni polak tuge, da je bio samo slika ove rascjepkanosti, nego joj je bio kroz dugo vremena i dosta jaka hrana, ili drugim riječima, kroz dugo vremena bio je taj pravopis jedna od većih zapreka našega duševnoga, a po tom i političkoga sjedinjenja. Tko se samo nešto zagleda u taj pravopis, ili bolje krivopis, što sam ga ja ovdje prikazao, a napose tko samo prolista dra. Maretića Istoriju pravopisa, odmah će shvatiti, zašto je tome tako moralo biti. Kad se u užoj Hrvatskoj pisalo ovako, u Dalmaciji onako, a opet drukčije u Slavoniji i Bosni, kako će se u svim dijelovima toga jednoga hrvatskoga naroda moći uspiriti želja, da jedan od drugoga poprimi knjigu, da je uščita, te da se tako medju sobom svi upoznaju i po upoznanju užljube i ushtjednu se sjediniti?! Teško je to. Podsjetit ću samo na ljuti boj, što ga je imao vojevati Vuk Karadžić s velikim protivnicima svoga pravopisa. Kud bi bili jedva na jedvine jade još i pristali na pučki govor mjesto crkvenoslavenosrpskoga, ali na pravopis, a u njem osobito na latinsko jota, na to ni pod živu glavu. A srpska vlada n. pr. izda god. 1832. ukaz, da se knjige Vukovim pravopisom pisane ne smiju ni prenositi u Srbiju. Ta zabrana bude ukinuta istom 1860., a još je prošlo osam godina, dok se novi pravopis ondje uveo u školu i u javnost. Trebalo je stoga doista dugo vremena, dok se ta *zapreka barem duševnoga sjedinjenja* ipak jednom najvećim dijelom uklonila.[1] Velim: najvećim dijelom, jer još ni danas nije sasvim uklonjena; premda već nije tako jaka, te bi nam sjedinjenju priječila, kad bi se — kojom čudesnom srećom — sve ostale zapreke odstranile.

[1] „Die unselige in der Isolirtheit der ersten Schreibemeister gegründete Diskordanz (in der Orthographie) ist jedem Slavenfreunde ein Aergerniss, sie schreckt den lernbegierigen Ausländer ab, sie ist das grösste unglücklicher Weise selbstgeschaffene Hinderniss vereinigter Fortschritte bei der lateinischen Hälfte (der Slaven). Die Gelehrten jedes unserer Dialekte klagen aus einem Munde über diesen verderblichen Missbrauch: die Wichtigkeit und Nothwendigkeit einer gleichförmigen Orthographie ist einleuchtend". (B. *Kopitar*: Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark. 1808. XXVII. i XXVIII.)

Nevolja ova osobito se kosnula jednoga od prvih naših buditelja svijesti o jedinstvu našega naroda, dra. Ljudevita Gaja. On je zaželi ukloniti. Stoga god. 1830. izda „Kratku osnovu horvatsko-slavenskoga pravopisanja poleg mudroljubneh i prigospodarstveneh temeljov i zrokov". Na str. 6. veli ovo: „Med temelje dobro ukorenjenoga slovstva, koje vu vezdašnjem povsud raširujuće se vučenosti i izobraženosti vremenu, jedina pomoč je, slavno narječje naše od strašnoga skončanja preobčuvati, med temelje reko slovstva vsikak takaj spada slovničko pravopisanje. Horvatsko do vezda, ako samo ime pravopisanja zasluži, med vsemi slavenskemi najzločestejše je, ter potreboču primernoga pobolšanja vre *osobe* visokeh častih očitovati dostojale jesu". A na strani 20. veli opet ovo: „Kuliku hasen nam ovo pravopisanje gledeč na narod naš slavenski donesti hoče, preceniti se uredno nemore; ar kdo dostojno preštima korist, koja nam iz slovstvenoga približavanja k izobraženejšem i zvučenejšem Slavencom diačk. pisma, vsevdilj zvirala bude? — Gore spomenute skupslove: č, ȃ etc. potrebuju vre dugo vremena Lehi, Čehi i ž njimi Moravci i Slovaci, koteri vsi skupa osebujno veliko-imenitem slovstvom odičeni jesu. Vsaki izobraženi Čeh i Leh Vseslavenstvo (to jest: goruču želju, da vsa narječja velikoga našega naroda, kuliko moguće je, jedno k' drugomu približiju se) glibše čuti, neg da se mi za stanovito ufati nebi smeli, da slednja dobra, z'ovem umnem pravopisanjem na svetlo dana horvatska kniga tulikajše vu Čehski i Lehski zemlji čtela se bude. *A kulika nam stopram onda hasen i korist pristupi, ako se bližnji brati naši Šlavonci, Dalmatinci, Štajerci, Krajnci i Korušci (kaj od njihove razumnosti nedvojimo,) vu ovem tak korenoslovju jezika našega, kak takaj izvišenju i objačenju zosebneh slovstvih našeh prikladnem pravopisanju z' nami barem vu sobstvenosti zjediniti budu.* Oh kak vnogo verlejše bi bilo slavnem našem susedom na Štajerskom i Krajnskom, rajši za ovo naše opčinstvo poleg mogučnosti z' nami truditi se, nego iz izličnoga narodoljubla, ali iz jednostrane tverdokorne svojljubnosti, nove slovstvenomu Slavenstvu zpačne slove kovati; *ar samo po jedinstveni jednakosti k' cilju dospeti moremo.* Samo takvem načinom smemo se nadeati, da nekda ves veliki slavenski jezik iz vseh svojeh različnostih vu četvera glavna narečja skupztegnul se bude, kojeh slovstva na jake stupe izobraženosti i zvunčenosti duha, ter slovstvene složnosti vuperta, občinsko vseh Slavencev blago budeju".

Ono, što Gaj kaže, da se „potreboću primernoga poboljšanja vre osobe visokeh častih očitovati dostojale jesu", to je potpuna istina ne samo za nedaleko vrijeme pred Gajem, već su to činile osobe još iz starijega vremena. Već je Džamanjić to pokušao u svom „Nauku za pisati dobro latinskijema slovima, In Venetia 1639", pa onda Djordjić u predgovoru svoga spijeva „Uzdasi Mandaljene pokornice", a Reljković mladji u predgovoru svoga „Kućnika". A po prilici baš pedeset godina prije nego što je Gaj izdao svoju

*

B. **Jezik.** Ovaj je pravo ogledalo životnih prilika Zrinske porodice. Već od trećega koljena često su Zrinski stanovali u gradu Čakovcu medju medjumurskim Hrvatima, te je njihov govor, kojemu je inače kolijevka tamo iz preko Une i Kupe, stao zanositi i na medjumursku. Kako se pak uz Kupu i Unu govori i čakavski i štokavski, a u Medjumurju kajkavski, lako je shvatiti, što je jezik u Katarininu molitveniku tako mješovit i šarovit kao rijetko gdje u našoj književnosti: pored temeljne čakavštine ima kajkavštine i nešto štokavštine.

To se najprije vidi već po ovim riječima, koje se smatraju najznamenitijim obilježjem našega trojega narječja, jer su im ime nadjenuli, a to su: *što, ča* (osobito u obliku *zač*) i *kaj*. Katarina upotrebljava sve troje. N. pr. jer ne znaju, *što* čine, str. 3; *zašto* si me ostavil 3; *zašto* si me zapustil 122; ništar manje 268; *zač* Bog stvori vnoge staze (pjesma); *zač* zbog tvoje čistoće uzvišena jesi 126; *zač* si ti sama vridna bila 128; *kaj* katoličanska cirkva obdržava 92; *kaj* neizgovornim zakonom želim 152. Isto tako mjesto štok. i čak. *tko* upotrebljava Katarina *gdo:* i ako mu je *gdo* drugi dobro želil 61. (Petar Zrinski u svojoj Adrianskoga mora Sireni ne upotrebljava *kaj,* već svagdje ili *što* ili *ča;* kraj toga ipak voli kajkavski oblik *gdo*). Kajkavština je i to, što prijedlog *s* (sa, съ) pred samoglasnicima i pred nekim suglasnicima izgovara kao *z,* n. pr.: *z onim* strahom, *z onom* ljubavjom 4; pokaži milošću *zvrhu* mene 270; *z-dobrotom* 180; *z jednom* 184; *z nebes* 196 Ovamo ide riječ *nazoči* (na pr ovo ja tužni grišnik *nazoči* pred tobom budući 53), gdje se očevidno osim prijedloga *na* sadrži još i prijedlog *s* (съ). (Petar u Sireni isto tako: *z-visoka* 3, 84, *zvrh* 4, 69, *z-jednom, nazoči* itd.)

Ali gospodstvo samoglasa *a* — taj bitni znak čak i štok. narječja, ne mogaše kajkavština zatrti. Samo se nekako uvukao *meč* m. mač: istegni *meč* tvoj 26. (Isto vrijedi i za Sirenu: dakle i vi *meče* division držte spravno svoje 5, 59.) — Pače pravi su pravcati čakavizmi, kada čitamo: pod *jazikom* njegovim trud i bolizan 27; moj *zali* i nekorisni žitak 97, sveta mati *pravadnih* 111; s *manom* 271. (Ove čakavizme čitamo i u Sireni: *zalim* bludnikom; *pravadan* 11, 58; za *manom* 3, 79; *jaziki* vam samo viteštvo govore 6, 117.) Ujedno valja još spomenuti, da se kajkavski *ar* miješa sa *jer: ar* se vu te ufa 27; *jer* ne znaju što čine 268, — te da se uvijek čita *mlahav* i *mlahavost* mj. običnoga *mlohav* i *mlohavost.* (Isto u Sireni.)

Drugih osobina iz života samoglasa nema mnogo; napomenuti se mogu riječi: *popel* mj. pepel 49; *polača* mj. palača zatim *u* mj. *o*: *tulik* — *kulik* kao osobitost narječja kajkavskoga: Daj mi *tuliku* milost . . . 269. Uz to dolazi instrum. na *um* napored s onim na *om,* n. pr. pred smrtjum našum 35, trnovum korunum 36. (U Sireni isto tako: *polača* i *popel* 5, 87, 14 40; — štimal bi borovja da vidiš *tuliko* janičarov roja 4, 70. — Instr. na *um*: *z-nečistoćum.*)

Samoglasnik *a* jest redovit zamjenik staroslovenskoga poluglasa, pa stoga stoji ondje, gdje bi po kajkavskom narječju mjesto poluglasa stajao samoglas *e.* Nego kao spomena vrijedne čakavizme navest ću oblike: *izibrati* 72, što je mjesto *izabrati,* kajk. *zebrati.* Ovdje je poluglas zamijenjen samoglasom *i,* te je to ista zamjena kao u *vsigdar* (prema *vsagdar* i *vsegdar*). — Poznata je kao riječ čakavska *kadi* (prema stsl. къдѣ), mj. običnoga *gdi* — *gde: kadi*

Osnovu, misli se u Hrvatskoj već i nešto konkretnije o popravku pravopisa. God. 1782. postoji u Beču „excelsa regiae studiorum commissio" za hrvatski pravopis, kojoj je bio predsjednikom zagrebački prepošt Antun Mandić a članom vojnički svećenik pjesnik Josip Krmpotić Ličanin. Za istim ciljem išao je osobito veliki biskup Maksimilijan Vrhovec. Htio je on to sam od sebe, ali ga još napose na to nukalo dobro poznanstvo s dva savremena prvaka slavenske filologije: s njezinim ocem i početnikom Čehom Dobrovskim, i drugim: Slovencem Kopitarom. Pa kad je B. Kopitar u svojoj gramatici podao pouku i povjest slovenačke ortografije i preporučio Slovencima uz neke promjene Bohorićevu ortografiju, onda se je i opet u Zagrebu jače stalo misliti na poboljšaj našega pravopisa. Vrijedni biskup znao je zainteresovati za to pitanje svoj okoliš. — Jedan od plodova baš njegove ponuke nalazi se kao rukopis u nadbiskupskoj biblioteci. Rukopisno to djelo ima natpis: Observationes circa croaticam orthographiam amatorum idiomatos croatice gnarorum discussioni. Zagrabiae anno 1814. propositae. Za to djelo veli katalog, da ga je napisao kanonik M a r k o M a h a n o v i ć. — Mahanović se tuži u predgovoru na silnu mješavinu naših pravopisa te veli, da će slijedeći netom izašlu gramatiku Bartolomeja Kopitara temeljito raspraviti hrvatski pravopis, ne bi li mu tako pošlo za rukom stvoriti jedan pravopis. — Taj rukopis poslan je učenomu Kopitaru u Beč. — Sam biskup Vrhovac, kad je 1814. god. boravio u Beču, dao je dozvati Kopitara, da o tom s njim zametne ozbiljni razgovor. — Kopitar piše o tom Dobrovskomu iz Beča 24. lipnja: „Übermorgen bin ich zu Verhovac bestellt, um die Idee eines gleichförmigen einfachen Alphabets zu rechtfertigen. Das soll mir leichter werden als die Ausführung". — U istom pismu Dobrovskomu spominje Kopitar, da je Vrhovčev kanonik K o r o l i j a, koji je prigotovio sv. pismo novoga zavjeta, uz jednoga drugoga profesora sve prigovore protiv Kopitareva pravopisa pismeno sastavio. „Desto besser, um so leichter sind sie zu widerlegen", kaže Kopitar. — Iz ovih se redaka vidi, da se učeni muževi u zagrebačkom kaptolu zajedno sa svojim biskupom nijesu žacali dispute o tom pitanju ni sa samim onda već velikim auktoritetom Kopitarom. (Dr. V. Deželić: Maksimilijan Vrhovac.) — I nakon ovoga znatnoga pretečnoga rada uspjelo je Gaju prodrijeti s boljim pravopisom i najvećim dijelom sve nas u njem ujediniti.

je dan vikovični 34. — Isto tako je čakavizam: ne odnami 207. (Sirena: *zignati* i *zibrati* 6, 86—87; *vsigdar* 6, 47; *kadi* 13 95 pa *odname, izname.*

Samoglasi *l* i *r* pisani su po tadanjem načinu pisanja kao *al* i *ar*, što ako i ne valja, ipak je prema organizmu čakavštine i štokavštine bolje, nego *el* i *er*, koje se takodjer nalazi: na pr. koju si odkupil tvojom predragom *karvjom* 28; *ternjem* korunjena 40. Mjesto тлъмачь, što je hrvatski *tumač*, ima u Katarine *tolnač* i *talnač.* (Isto u Sireni.) Jedno i drugo povratilo se pokvareno u domovinu iz madžarske tudjine; dokaz, da se čak pojedine riječi, za koje bi se inače reklo, da su mrtve, izranjene kući vraćaju, kamo li ne bi *živi ljudi!* — kaže vrlo zgodno Jagić. — Mjesto *crkva* dolazi (kao i u Sireni) čakavski oblik *crikav:* n. pr. suproti uredjeniju sv. Matere crikve 56; ali i kajkavski: *cirkvu* katoličansku uzvisiše 150.

Glas ѣ zamjenjuje Katarina sada samoglasom *i* sada samoglasom *e*; ipak ima ikavštine više, nego ekavštine. Razlike ne čini nikakove. Evo nekoliko primjera ikavskih: vsake fele *grihi* obložen 50; nisam *vridan* po zemlji hoditi 51; suprot tvojoj Božanstvenoj volji i *zapovidi* 51. A onda opet ekavskih: vse moje prošastne *grehe* 54; za *vrednost* Sina tvoga 54; moga grišnoga *tela* 55. — Ovo se miješovito zamjenjivanje proteže čak na dočetke padežnih oblika u deklinaciji; na pr. u riječima ženskim svršuje se dativ ili lokativ čas na *i* čas na *e:* Prosim vas vse kriposti nebeske, da mi nijedan zmed neprijateljov mojih ne naškodi . . . niti na vodi nit u *kuće* 140; na *zemlji* 180. (Sve tako i u Sireni.)

Dosta je često odbačen samoglas *i* kod prijedloga *iz*, kao i *u* kod prijedloga *uz* — i to je, kako se znade, ponajvećma obično u kajkavskom narječju. N. pr. da ti bude prijetna i ugodna ova *Spovid* moja 64; *zjednači* 178; *zdigni* protiva onim 26; u hudoj sreći, da ne *zmanjkam* 43; *zrok* naše radosti 105. Ali ima i: *uzboje, izvisi* 28, *izvadi* 74. — Ujedno Katarina voli kajkavski oblik *opasti* (27) mjesto prostog *pasti.* (Sirena: *zišal, zdišuća, zrok; opasti* 3, 8.)

Ima takodjer takovih primjera, gdje je samoglas iz sredine izbačen. N. pr. od *hote* (3. osoba množine, stsl. хотатъ) posta *te* sigurno preko *hъte*, gdje je poluglas ъ ispao, a onda i *h:* radosti ke uživaš u raju, *ne te* nigdar pomanjkati. (Sirena: vsu muku prošastnu rabit *te* radujuć 1, 20.)

I kod samostavnih imena na *nije* izbačen je *i* kroza sve padeže, ali se *j* ne sastavlja s predjašnjim suglasom u jedan glas kao danas; dakle prema staroslovenskomu *tije, dije, lije, nije* ostaje u Katarine još uvijek tje (тје), dje (дје), lje (лје), nje (нје) gdje se u izgovoru oba glasa razgovjetno čuju. N. pr. tvoju svetu zapovid i moje kršćansko *pozvanie* (izgovori *pozvanje* позвање) nisam kako je potribno obvršil 50; kako je to moguće, da bi u Božanstvu bilo tri Persone i jedno *bitie* (izg. bitje битје) 93; on svojom dobrotom i *milosardiem* (izg. милосрдјем) 25. Katarina da razluči дј od ђ, тј od ћ, нј od њ, лј od љ, uzima za posljednju sastavinu y. te piše n. pr. dy, ny, ly, ali za ћ (ч) najčešće *ch*, premda bi mogla bila i tu ty pridržati; n. pr. črv od *zemlye* 50; jako *ranyen* u duši 50; od nyh 50; ali: Kojim jur grešnikom *hochu* se prispodobiti 51. (Sve baš tako biva i u Sireni.)

Prelazeći na suglase, čudno je to, kako Katarina, koja se još mnogo opominje svoga pravoga narječja čakavskoga, ne pravi više razlike medju *ć* i *č*, koju upravo čakavci najživlje osjećaju. U štampanom je Tovarušu uvijek ponajviše *ch*, — ako to nije krivnja tadanjega nesavršenoga načina pisanja. Sravni n. pr. *chutenia* i *chinyenia, kajajuchi* i *nachin* 48; itd. (Ovo nalazimo i u Sireni.)

Mjesto *đ (ǵ)* čita se u Tovarušu i *j*, kao što je pravilo narječja čakavskoga. Zna se doduše, da i kajkavac često izgovara *j* mjesto *đ*, ali tu ima takih primjera, gdje kajkavština nikako ne upotrebljava samo *j*, kano: Molitva zaradi vedrine u *dažjenom* vrimenu 243; nagli *dažji* 243. Ovu riječ izgovaraju kajkavci sa *đ: dežđ.* Obični su ovaki primjeri: *rojake* 42, *obsujenie* 50, *oslobojena* 69, *jedinorojenoga* 74, *žeja* 183 i d. (Tako u Sireni: al pak bjelodano za *dažjem* vrnula 3, 37; meja, žeja, raj mj. radije).

Jezik Putnoga Tovaruša podnosi po svojoj starijoj naravi *šć*, gdje mi danas izgovaramo *št*, kano: *šćit* 26, *tašće* riči 57, *prebivališće* 65, *utočišće* 81, *obšćiti* dušu moju 84. (Sirena: *šćit* 15, 115; *šćititi* 12, 97; *šćap* 8, 101 itd.)

U riječima, koje počinju suglasnicima *čr*, a štokavština ih zamjenjuje sa *cr* piše Katarina po starom običaju *čr*, n. pr. drugo nis nego prah, blato i popel, listor *črv* od zemlje 49. (Sirena: *črna* zemlja 2, 66.)

Mjesto *mnogo, mnoštvo* itd. dolazi u Tovarušu po kajkavskom narječju uvijek: *vnogo* 50, *vnožina* 50 itd. (Isto u Sireni.)

Prijedlog *k* prelazi kadšto disimilacijom u *h*, kano: *h-krvi* 66, *h-kralju* 67, *h-koncu* 88, *h-komu* 120. (Sirena: *h*-kvaru 8, 89; h-koncu 12, 73; h-kozam 9, 68; h-konaku 14 11.) Kao što je ovdje *k* pred *k* preglasio u *h*, ovako biva i u pridjeva: žukak i lagak: *žuhko* 50, *lahko* 59. Tovaruš piše *nohat:* da si me *z-nohat* vraga istrgal 63. (Sirena: *nohat nohti* 13, 54.) To je izgovor kajkavski.

Mjesto *kći* piše hći 76. (Sirena 12, 30.) — Mjesto *odženi* ima: *odreni* sve proklete duhe 240. (Sirena: *razrenu* mj. *raž̌ženu* ili *raždenu*). Katarina se i u tom

drži kajkavskoga narječja, što nikad ne piše *možem*, nego *morem*.

Štokavskoj riječi *ipak* odgovara kajkavska *vendar*, koja je složena od tri dijela, naime: *věmь-da-že*. I tu je jezik Tovaruša još osjećao posebne dijelove, jer se čita: Kada človik vmira, budi dobar ali zal, *vimdar* ima veliku teškoću na svojem životu i duši 90. (Sirena: Al mu ruku *vimda* odsiče z glavinom 15, 71.)

Grleni suglasnici *k*, *g*, *h* stranom se drže onih zakona, koji za njih valjaju, kad stoje pred samoglasnicima *i* i *e*, stranom se ne drže. U tom se pojavu kako znamo, daleko razilaze narječja čakavsko i štokavsko od kajkavskoga, a jezik Katarinin miješa jedno s drugim bez razloga. N. pr. *šeregi* 98; vsi *Duhi* 127; u vikovičnoj *diki* 145; *ispovidniki* 216. Ali opet: svi sveti *vučenici* 215; *mučenici* 216; isto tako u imperativu: *reci* 69; ne *odvrzi* 107. (Sirena: *oblaki*, *šereg*, 1, 107; vojnici, jazici 6, 56.) — Kada Katarini vokativ nije jednak nominativu, onda se grleni pred *e* pretvaraju u *č ž, š: Bože* 63, *pustinjače* 216.

Odbačenu ili dodanu suglasu nema mnogo primjera. Kao najvažnije spomena je vrijedno, da u Tovarušu po kajkavskom narječju otpada *v* pred *l* kod riječi *vladati*, te se piše *ladati*: ki vsim svirom nebeskim i zemaljskim *ladaš* i treseš 34; ali i *vladaš* 71. (Sirena: kako kad se *lada* severom trstika 5, 111.) — Nasuprot veli kajkavac *spameten* mj. štok. *pametan:* O slipota i *nespametnost* moja 51 (ali i *pametno* 248). (Sirena: *spametno* spetiti 5, 4.)

Riječ *vas* (вьсь) kao i sve, što je odavle izvedeno, voli Katarina pisati starijim redom suglasa *vs*, nego li novijim *sv*, dakle: *vsi*, *vsigdar* itd. (Tako i Sirena.) — Za premetnuće suglasa ima primjer u riječi: *kojn* 203. (Sirena: *kojnik*).

Spomenuvši najglavnije o glasovima, valja koju reći o oblicima, i to najprije o imenskim, a onda o glagolskim.

O nominativu jednine može se reći samo to, da ga Katarina rada upotrebljava mjesto vokativa, kao: Gospodine i *Bog* moj 50; o ti plemeniti sveti i čisti *Angel* Božji, ti predragi i verni *pastir* i *čuvar* moj 135. Ali ima mnogo primjera i za vokativ, kojega, kako se znade, današnja kajkavština više nema: Rajski *angele* 157; ustani *Antone* blaženi 170; o presveti N. *prijatelju* Božji, *zagovaratelju* i *zaštitelju* moj 153; o *kraljice* nebeska 83; o neizgovorna *dubino* 185. (Sirena: A *pogan* nevirni, ali: *junače* 12, 64 *obranbo* hrvacka 4, 35.)

U dativu i lokativu jednine svršuju ženske riječi kadšto na *e*, prema stsl. ѣ, kao: *Judite* i trojoj u ognju *dičice;* suprot momu ocu, Materi i *dičice* moje 291; u nebeskoj *dike* 180; u ovoj mojoj *potrebe* 130; u nebeskoj *domovine* 136; i *na nebi*. (Sirena: *Kumille* Deliman potiho govori 12, 84, v *gore* 3, 117; na *nebi* 2, 88.)

U instrumentalu jednine izilaze kod Katarine najviše riječi na *om*, kao: materjom 55, obrambom 84, pomoćom 192, milošćom 85, boleznostjom 92, ljubavom 261, putom 265, žučom 276, z mislom 285, z ričom 286, nad pogibeliom 292. Ima primjera i na *-um:* s trstjum 127; pred smrtjum mojum 66; ali: srcem, licem, ocem, prolijaniem itd. (U Sireni na *om: putom, pogibelom, mislom, ljubavom, pomoćom, krvjom, naglostjom;* — na *um:* nestalnostjum. — Tu se još nalazi i instrumentala na *u*, kao *moju ruku*, kojih u Tovarušu nema.)

U množini voli današnja štokavština kod mnogih muških riječi prirastak slovčani na *ov* ili *ev* prema staroj *u*-deklinaciji. U kajkavštini, a ni u čakavštini, toga nema, izuzevši genitiv množine na *ov* ili *ev*, kao na pr. u Tovarušu: *vudov* 40, *zakonov* i *navukov* 137. S toga se i nalazi u Tovarušu nominativ množine ovako: *duhi*, a ne: duhovi. (Sirena ga poznaje, a i vrlo rijetko dolazi: *vitezovi, glasove, lugove.*)

U genitivu množine vrlo je rijedak onaj *h* na kraju, tek jedan ili dva primjera: od ovih *suprotivnostih* 273; od vražjih *napastih* 280, a ponajviše ga nema, na pr. pogled grišnih *očiju* 46, od *ljudi* 180. (Sirena ga ni ne pozna: šaka *ljudi* 11, 82; *riči* tih 6, 57.) — U prvoj i drugoj deklinaciji vlada stariji genitiv, na pr. Kristuševih *muk* 38, *z-nohat* 63; želenie vsih pobožnih src 85; samo rijetko pojavlja se i današnji oblik na *-a*: od človičanskih *molitva* 292. (mj. molitava). — Ali ima kod ovih riječi prve i druge deklinacije i genetiv na *i:* devet celeh *miseci* 129; svih kraljevstvi 226; (Sirena: *konj, z-nohat; kojnika;* a od genitiva na *-i* najviše ih ima radi sroka, pa su za to i nespretni, n. pr. prez uzroki.)

U dativu množine valja zabilježiti ovaj kajkavski oblik na *-am* u imenice srednjega roda: našim *poljam* i goricam 243. (Sirena k *vuham* 4, 57.)

Za akuzativ množine ima primjera, da izilazi na *i* (prema stsl. ы) i kod onih riječi, koje danas izilaze na *e*, n. pr. za tvoje *dari* 69, 256; kričeće *sini* 251. (Sirena: *posli, čini.*)

U lokativu množine ima osim pravilnih oblika i nepravilnih. Pravilni su: u vsih *napastih* i *potreboćah* 77; u vsih mojih *delih* 167; po prorokeh (prema stsl. пророцѣхъ); a nepravilni su ovi: u takoveh *pogibelah* i *tesnostah* 74; ar sam u vnogih tugah, *žalostah* i *gorkostah* 119. Ovi nepravilni oblici svakako su nastali analogijom prema ženskim riječima deklinacije. (Takih oblika ima i Sirena: v *oblakeh*, u *šeregeh*, po *ričah*, v *mislah.*)

Instrumental množine miješa dočetak padežni na *i* s dočetkom na *mi:* pod *krili* njegovimi 141, sa

zakoni 155, *angelmi* 143, *zapovidmi* 155, *čudmi* 171. (Sirena : *kipmi, z valmi, stvari, ljudi.*) U Katarine se još nalazi ovaj instr. : *vušasma* 213.

U dvojini sačuvaše se tek obični oblici : kada ste u raj skupa *došla* 165, *očiju* 46, podaj *očima* i razumu momu svitlost 277, pred tvojimi svetimi *očima* 65. (Sirena : z *očiju, nogama, samima očima.*)

U zaimena nema mnogo osobitih oblika, samo što se relativna zamjenica katkada nalazi u skraćenom obliku, kako to uvijek dolazi u kajkavštini i čakavštini, n. pr. *ki* si rekal 23, *ka* si 116, *kum* te je 119 ; u *ki* godar 209. Inače još češće u punoj formi. (U Sireni je običniji skraćeni oblik ; n. pr. v *kim* godar, po *kim*, v *kem*, a još se u njoj skraćuju i zamjenice : *moj, tvoj, svoj*, dok se u Tovarušu to ne nalazi.) — Uz zamjenicu *koji* dolazi i *koteri* često jedno uz drugo. — Od demonstrativa *ovaj, onaj* dolazi katkada skraćeni kajkavski oblik, n. pr. : va *on* nebeski Jeruzalim 118, *ov* svit 120. — Uz ovaj demonstrativ upotrebljava Katarina i staroslovenski oblik сь = *taj* (starohrvatski *saj*) ; na pr. u gen. plurala : Oh slipota i nespametnost moja, da ja nisam u vrimenu tvoje milosće iskal . . ., nego vse do *sih* (сихъ) dob (do to doba) tvoje očinsko zvanje po vitru pušćal 52.

Kod pridjeva je osobito to, što u lokativu jednine i množine znadu imati nastavak *em:* u *strašnem* sudu 139, na tvojem *svetem* tilu 151, isprosi molim te milost pri tvojem i mojem *preslatkem* Jesušu i Gospodinu 183. u *takoveh* pogibelah 74. — Tako se, premda rijetko, i u genitivu plurala nalazi *eh*, mjesto *ih*, n. pr. *nedostojneh* grišniki 267. (Sirena : po *lipem* načinu, po *malem* vrimenu ; cić *hudeh.*)

Kajkavsko se narječje slaže u tom sa slovenštinom, što je izgubilo nominalnu ili neodredjenu deklinaciju pridjeva. Ni u Katarine se ne nalazi ova deklinacija, osim veoma rijetko, kao : Ti ustavši smilovat se hoćeš Sionu, jer vrime pomilovania *njegova*, jer je došlo vrime 210 ; *nevoljnu* grišniku 140, od muža *nepravedna* oslobodi me 28. (U Sireni ima još dosta nominalnih oblika, samo što ih pjesnik nije sa sviješću upotrebljavao, t. j. što ih nije upotrebljavao samo tamo, gdje im je doista mjesto, već ih je upotrebljavao, kako je stih donosio. Kraj valjanih primjera naime ima i sasvim nevaljanih, n. pr. kraj „*razuma priposta*" ima i od „*sigecka zida*".)

U Tovarušu ima još jedna osebina pridjevna. U nekoliko naime slovjenskih jezika zamjenjuje se nominativ i akuzativ množine srednjega spola oblikom ženskoga spola, kao : u narječju slovenskom, bugarskom, maloruskom, ruskom i poljskom, u dolnjem i gornjem lužičko-srpskom ; dakle u kratko svagdje, izuzevši jezik hrvatsko-srpski i češki. Tome znamenitome pojavu u životu slovjenskih jezika ima traga i u jeziku Katarine Zrinske. Drugi redak psalma 101, str. 209, glasi ovako : Ne odvrni lica tvoga od mene, u ki godar dan tugujem, prikloni k meni *vuha tvoje*. (Za to ima primjera i u Sireni : možeš *moje prsa* lahko otvoriti 12, 81. Alibeže, *tvoje* zinu na me *usta* 13, 50.)

Komparativ pravi Katarina najobičnije na *ji* ili *iji*, ali se nalazi i stariji oblik na *ši*, koji je zavladao u kajkavskom narječju ; n. pr. *tvrdije* 66, *najljubljeniji* 66, *najliplja* 77, pa onda : *najlipše* 161, *manjših* 170 ; da ti do *najmanjšega* filjera plate 291, *starijše* 292, našim *starišim* 305 ; a ima i ovaki kajkavski oblik : *najslatkeji* 65. (Sirena ima takodjer najviše oblika na *ji* i *iji*, ali i drugih : *liplja, najlipja, najlipše, mlajši, častneje.*)

G l a g o l. U sadanjem vremenu spomena je vrijedno prvo lice glagola *reći* na *u:* ti *reku* živi vurutak neizrečene milosrdnosti 175. (Sirena : *volju* i *privolju.*) Prema ikavcima skraćuje Tovaruš *smijem* u *smim* 49. (Sir. 1, 60.)

Što se tiče participija sadanjega vremena, razumije se ponajprije samo po sebi, da ga Katarina sklanja, a onda može se reći, da ga uopće dobro gradi, tek ima nekoliko pogrješnih, n. pr. *rekući* 99, *oslobodeći* 270, jer su načinjeni od perfektivnih glagola. Znatnijih pogrješaka ima u Sireni, jer ne samo da ih ima od perfektivnih glagola, nego i s nepravim samoglasom pred nastavkom ći, n. pr. *kažeć.*

Još veće pogrješke pravi pjesnik Sirene gradeći *aorist* i *imperfekat:* oblici na *aše, iše, ahu, ihu* miješaju se bez reda i razloga, kako je gdje trebalo sroku ili broju slovaka za volju. I tu je Katarina sretnije ruke, ali ipak nije ni ona posve prosta od takih pogrješaka. Valjani su imperfekti kao : *moljaše* 95, *trpljaše* 119, *dvoraše* 185, *željaše, potribovaše* 188, *mišljah* 213, — i aoristi : *izlijah* 100, *učinih* 117, *uvenuh* 210, *oblija* 262, *podnese* 264, — ali nijesu dobri oblici ovi : *zdrihu, obratihu, rastegnuhu, pribihu* 267. — Ovaj je pojav psihologički znamenit. Uvijek nam valja na pameti držati ono, što je naprijed spomenuto, da je Katarina, rodjena u čakavštini, ipak najveći dio svoga života sprovela medju kajkavcima, u kojih se upravo u to doba sve to više gubilo i propadalo prosto vrijeme prošlo : imperfekat i aorist.

Promatrajući jezik Katarine Zrinske i čitajući iza toga raspravu Vatroslava Jagića o jeziku Petra Zrinskoga u njegovoj „Adrianskoga mora Sireni",[1] opazih, da je jezik Katarine Zrinske i Petra Zrinskoga, kojim se služahu u pisanju knjiga, gotovo jedan te isti.

[1] Adrianskoga mora Sirena iliti Opsida Sigetska. Hrvatski epos XVII. vijeka, priopćio ga i ocijenio V. Jagić Književnik III.

Kako je to zanimiva činjenica radi historije književnoga našega jezika, nastojah ovu istovjetnost prikazati u ovoj raspravici. Da pak to bude što očevidnije, učinio sam svoje prikazivanje Katarinina jezika jednakim u formi prikazivanju Jagićevu jezika Petrova. Slijedio sam dakle Jagića u njegovoj spomenutoj raspravi.

Tko je dakle pročitao ovaj kratki nacrt Katarinina jezika isporedjena s Petrovim, vidio je, da je Katarina doista pisala istim jezikom, kojim i njezin muž Petar, — tek uz veoma rijetke razlike.

Najznatnija je razlika ta, što Petar nigdje ne upotrebljava riječce *kaj*, a Katarina riječcu *ča* upotrebljava samo u spoju: *zač*. Ostale razlike, kao što su: da Katarina nikad ne piše *ne mre* nego uvijek *ne more*; nikad *zeti* nego *uzeti*, nikad *njegvoj* nego uvijek *njegovoj*, a uz oblik *ladat* da ima i *vladat*, te još neke manje spomenute tečajem prikazivanja — sve su te razlike sitnice, a Petar se njima posluživao po svoj prilici radi stihovanoga svoga djela.

I onu razliku, koja se čini na prvi mah velikom, razliku naime, što u Petra nalazimo raznovrsnijih i mnogobrojnijih nepravilnosti u jezičnim oblicima, umanjuje u velike baš ta okolnost, što je Petrovo djelo stihovano, pa je radi sroka često puta baš osjetljivo povrijedio pravilnu jezičnu formu. Istina, to pobudjuje sumnju u čisto Petrovo osjećanje za cjelokupni duh hrvatskoga jezika, ili bolje, to čovjeka tim jače uvjerava, da je Petar poradi različnih narječja, s kojima je dolazio u životu svome u doticaj, izgubio pravo ravnovjesje, te onda tu i tamo i stranputicom zašao. Ali uza sve ostaje tvrdnja istinitom, da je Petrov i Katarinin jezik u biti jedan te isti. Katarinu ide samo u toliko prednost — i to prednost, koju svakako treba istaknuti — što je u nje daleko manje takih nepravilnosti. Za sam duh hrv. jezika ona ima bolje osjećanje. Pa u koliko je i ta razlika zanimiva, zanimivija je ona jednakost.

Poznato je, koliko je borbe stajalo naš narod hrvatskoga i srpskoga imena, dok se u njemu ustalio jedan književni jezik.

Srbi su se u knjizi služili ponajprije jezikom t. zv. slavenosrpskim, t. j. jezikom staroslovenskim, na kojem su bile napisane crkvene knjige, s primjesama živoga srpskoga, i još k tomu kasnije ruskoga jezika. Dakako da takova jezika nije razumio srpski narod u cijelosti, nego tek pojedinci, koji su ga naučili barem onako napolak u inače vrlo rijetkim školama i kod kalugjera. Videći to Dositije Obradović i žaleći narod, što mu je tako zakopano blago prosvjete, odluči stvoriti knjigu na živom narodnom govoru.

Ako Dositije i nije posve proveo svoju veliku ideju, ipak je uza sve protimbe i neprilike udario za to takove temelje, na kojima će drugi moći sazidati čvrstu zgradu.

Ova zadaća čekala je Vuka Štefanovića Karadžića. On privede kraju zamisao Dositejevu, ali ne bez velikih poteškoća. Kao što je Dositije imao svoga Rajića, tako je i Vuk imao svoga Hadžića. Daničićevom pomoću pobijedi Vuk posvema te je napokon, makar i istom god. 1860., bio u Srbiji službeno dopušten Vukov jezik i pravopis.

Hrvati su imali, ako i ne jednaku, ali sličnu poteškoću. Istina, pred Srbima su Hrvati bili daleko naprijed u tom, što su oni već davno, davno prije zasnovali svoju književnost na živom narodnom jeziku. Ali neprilika bila je u tom, što je sva ta književnost bila dijalektična. A to je bilo veliko zlo. To je ljude jednoga naroda dijelilo medju sobom jakim zidom. Rascjepkanost u pravopisu i jeziku književnom činila je državnu rascjepkanost još većom i težom. Ovu teškoću osjećali su mnogi umni sinovi našega naroda veoma osjetljivo, te mnogi kušahu tomu naći lijeka na razne načine. Tek sretnome Ljudevitu Gaju — i protiv opozicije Kristijanovićeve i drugih — podje to na brzo za rukom učinivši štokavsko narječje jedinim književnim govorom Hrvata. Od onda je bilo lakše naš narod barem duševno ujediniti.

U historičkom dakle razvitku književnoga jezika tri su poglavita govora služila za književnost, dok nije jedan sve prevladao. Ali — a tu je ovo mjesto da se to spomene — osim što su tri naša narječja svako zasebice služila za knjigu, bilo je i kombinatornih pokušaja. Vitezović htio je da sveže čakavsko i kajkavsko narječje u jedan književni govor, kojim bi se imali služiti barem svi oni pisci, koji pripadaju bilo čakavskom bilo kajkavskom dijelu našega naroda.

Ovo isto, samo još donekle prošireno i na štokavski govor, evo nadjosmo u Petra i Katarine. Vitezović je svijesno išao za svojim ciljem, — a da li su svijesno onako pisali Petar i Katarina, to nije moći sigurno ustvrditi, — ali niti zanijekati. Kad se uoči ona doista velika jednakost i u riječima i u formama, onda je teško reći, da je to sve bivalo samo slučajem, te da su samo besvijesno pisali knjige u trojem dijalektu. Živo su osjećali moć svoje kuće s političke strane, pa htjedoše da se medju ostalim izdignu i u kulturnom obziru. U tom času mogoše ushtjeti, da uvedu u knjigu svoj obiteljski govor kao književni. Nije li to bilo, tada ipak možemo na temelju isporedjenoga jezika ,,Putnoga Tovaruša" i ,,Sirene" reći, da je uz štokavski pa čakavski te kajkavski govor (svaki napose) i Vitezovićev čakavsko-kajkavski živio u hrvatskoj knjizi još jedan: štokavsko-čakavsko-kajkavski, koji bismo mogli označiti eklektičnim iz porodice Zrinsko-Frankopanske.

V.

GROBOVI U TUDJINI.

NAPISAO DR. VELIMIR DEŽELIĆ.

ilo je svršeno! Mrak, veliki, mistički, neprozirni mrak pao je na oči onih, koji su nekoć bili prvaci svome narodu, giganti svojega doba, miljenici careva i kraljeva, mićenici vila, strah i trepet dušmanina. Srce im je prestalo kucati, ruke su im klonule, glave im padoše odrubljene od trupa, a tjelesa počivala im u krvi. Izpod crnoga, mrtvačkoga sukna ležali trupovi bez glava, a iz njih je tekla crvena krv.

Zadnji čin velike tragedije slavnih hrvatskih porodica bio je odigran.

Trebalo ih samo predati hladnomu grobu.

Dan je bio vedar. Nije biešnjela očajna bura niti je nebo kresalo svoje munje.

Sprovod je mogao krenuti mirno i dostojanstveno. Dostojanstveno su barem stupali oni gradski dostojanstvenici, oni sudci i oni vojnici — s dugačkim helebardama, sa svojim šarenim odielima, — koji su bili pridieljeni povorci tobože za to, da sprovod očuvaju od navale svjetine. Krenula je povorka prama glavnome trgu, današnjoj župnoj, a nekoć biskupskoj crkvi, Marije, Majke Božje, sagradjenoj u 13. vieku.

Al ne u tu crkvu već do bliže crkvice sv. Mihajla išao je sprovod.

Izpod te crkvice bila je raka, u koju su u svoje doba sahranjivali ugledne gradjane U tu raku išlo se kroz predvorje na zapadnoj strani. Izvan te rake načiniše grobnicu za Petra Zrinskoga i Frana Frankopana i spustiše im smrtne ostatke u nju bez mnogo ceremonija. Da pako sramotna smrt ne završi kobne osvete, htjedoše se osvetiti i poslie smrti sramotnim napisom, koji staviše nad grobnicu.

Viekovi su prohujali i grobovi mučenika ostali su u tudjini, sramotni napis uzdržao se je i do danas, al nitko ga više ne čita sa strahom i trepetom onako, kako su to htjeli polučiti oni, koji su ga stavili.

Napis glasi:

HOC IN TVMVLO
IACENT
COMES PETRVS ZRINIVS
BANVS CROATIAE
ET
MARCHIO FRANCISC. FRANGIPAN
VLTIMVS FAMILIAE
QVI QVIA
CAECVS CAECVM DVXIT
AMBO IN HANC FOVEAM CECIDERVNT.

Izpod toga krvnički mač s dvie mrtvačke glave i riečima:

DISCITE MORTALES ET CASV DISCITE NOSTRO
OBSERVARE FIDEM, REGIBVS ATQVE DEO
ANNO DOM. MDCLXXI
DIE XXX. APR. HORA IX.
AMBITIONIS META EST TVMBA.

(„U ovom grobu počivaju grof Petar Zrinski, ban hrvatski i markez Franjo Frankopan, posljednji od porodice, koji, jer je sliepac vodio sliepca, oba u ovu padoše jamu." Pod mačem: „Učite se smrtnici i po našem se učite slučaju uzdržavati vjernost kraljevima i Bogu. God. Gosp. 1671. dana XXX. Apr. ure 9. Cilj taštine je grob.")

Sve do godine 1802. stajao je ovaj grob onako, kako su ga sagradili, a ploča nad njim govorila je svima i svakome, tko tuj počiva. Tisuće i tisuće polaznika stajalo je s raznim čuvstvima na grobu hrvatskih mučenika. Viekovi su prošli, i tko zna, možda je upravo taj sramotni napis bio najboljim čuvarom groba, jer ga oni ne htjedoše skinuti, koji su u njem nazrievali zastrašnu propovied budućim pokoljenjima...

Ipak vrieme gradi, vrieme razgradjuje. Tako je i crkva sv. Mihajla s vremenom postala trošnom i ruševnom. Već sredinom 18. vieka nisu se ondje mogli obavljati vjerski obredi i sve većma se je

javljala želja, da se ta trošna sgrada sruši. Ali od toga se je odustalo. Samo je načelnik gradski Ivan Krst. Trost naumio, da se upotriebi u koristnu svrhu.

Što je smislio, to je i učinio. Od crkvice imala je postati gradska žitnica, te stan crkvenjakov. Trebalo ju samo za to preudesiti. U tu svrhu srušiše mali zvonik crkvice i izvadiše u kolovozu g. 1802. sve mrtvace, te ih sahraniše na groblje uz Ferdinandova vrata.

Tom sgodom izvadjene su i kosti Petra Zrinskoga i Frana K. Frankopana, ali nisu sahranjene na groblju, već na južnoj strani zvonika župne crkve, u kojem je visjelo veliko zvono. Kad su izvadili njihove okostnice, bilo je lako konstatovati identičnost njihovu. Okostnice nadjene su jedna do druge. Obojici bile su glave med noge položene, a uz okostnice našlo se je i mnogo srebrnih dolamnih puceta i još nešto drugih uspomena. Našao se tuj i zlatom izvezeni svileni rubac s tri pismena P. C. Z. (Petrus Comes Zrini). Baš ovaj rubac bio je uz puceta sjajni dokaz, da su to u istinu kosti Zrinskoga i Frankopana, jer se u opisu, tiskanom iz dobe smaknuća, naročito iztiče, da si je Zrinski zlatom izvezenim rubcem zavezao oči.

Odmah, kako se je razglasilo, da su nadjeni ostanci Zrinskoga i Frankopana, našlo se je nekoliko porodica ugarsko-hrvatskoga i češkoga plemstva, koje su umolile cara Franju I., neka bi im dozvolio uzeti ove predmete na uspomenu. Izticale su te porodice, da su im Zrinski i Frankopani u rodu.

I u istinu se je car Franjo I. dao sklonuti, da udovolji njihovoj želji. Nekoliko puceta ostavljeno je tim porodicama i nešto je na taj način došlo u zemaljski narodni muzej u Budimpešti. Dva puceta ostadoše na uspomenu gradskomu muzeju u Bečkom Novom Mjestu, dok ih je nekoliko stavljeno opet u grob.

Za rubac se danas više ne zna, gdje je. I on je ostavljen gradu Wienerneustadtu. Ali najednom ga nekuda nestade. Iza dulje vremena nadjoše ga opet, i to na smetištu. Spremiše ga, al sad se je našao valjda neki ljubitelj starina i taj ga ukrade. Sada ga više nije u gradskoj viećnici.

Od g. 1802. pak sve do godine 1885., dakle pune 83 godine, počivale su kosti Zrinskoga i Frankopana u miru u tom grobu. U to se je pako vrieme dogodio veliki preokret u shvaćanju kobnih dogadjaja od 31. travnja g. 1671. Taj preokret, pripravljen polako novijim nazorima političkim i narodnostnim, dobio je konkretnije forme na početku šestdesetih godina prošloga stoljeća. Pa kad je g. 1871. izteklo dviesta godina od kobnoga i po hrvatski narod odsudnoga dana, usudila se je već stranka prava (na čelu joj dr. Ante Starčević i Eugen Kvaternik) pozvati cio narod, neka bi svečano proslavio obljetnicu njihove smrti.

Već prije, i to g. 1869., pohodio je Zrinsko-Frankopanski grob sadanji predsjednik jugoslavenske akademije i hrvatski historik Tade S m i č i k l a s. O tom svom pohodu napisa on zanosnim riečima u „Vienac" članak: „Pohod na grob Zrinsko-Frankopanski u Novom Mjestu polag Beča".

Tuj najprije upozori, da će do skora biti dviesta godina, što je car Leopold na čudo sve Evrope dao pogubiti bana kraljevine Hrvatske grofa Petra Zrinskoga i šurjaka mu kneza Franju Frankopana, ljude možne i ugledne. „Petra Zrinskoga pjevala je sva Njemačka u pjesmah svojih, ime njegovo poznavalo se i slavilo po svoj skoro Evropi, jer je bilo uvezano i nakićeno slavodobitnimi pobjedami nad Turci, a to je onda zanimalo skoro jednako Poljsku, Njemačku, Francezku i talijanske države. Nije dakle čudo, što je na takovu smrt toga junaka snebio se sviet, te u hiljade i hiljade spisića opisivao mučeničtvo tih junaka, najprvo u njemačkom, a onda u francezkom jeziku. I Magjari plaču nad grobom njihovim zovuć ih mučenici magjarskoga naroda. A kako da ne zaplače Hrvat nad grobom, koji je pozobao snagu i individualnost slavne nekada aristokracije hrvatske; nad grobom, koji kao krvava točka, čini epoku u povjesti hrvatskoj, teće se narod hrvatski, boreći se za svoju budućnost, još dugo morati bolno sjećati one svoje snage, koja mu je u taj grob zakopana!"

Zanos, kojim se stadoše u to doba spominjati imena Zrinski i Frankopan u domovini, nije mogao ostati bez odjeka u Beču, koji je bio toli blizu grobovima njihovima.

Poziv, kojim je stranka prava g. 1871. pozvala cio narod, da proslavi uspomenu mučenika, morao je u prvom redu upaliti srca mladih rodoljuba, što su polazili više nauke u carskoj priestolnici. Ako i čedno, ali zanosno proslaviše oni doista dviestogodišnjicu i u Beču i na grobovima.

Eto kako opisuje mladi Hrvat tu slavu: „Nebijaše tu bučnih priprava niti zanovetnoga trčanja, samo na poziv jednoga vrednoga Hrvata složila se mlada otačbenička srca, te u nedelju hajde iz Beča van na grob svojih slavnih junaka. Preko dvadeset hrvatskih mladića bečkoga sveučilišta, dodje u Wienerneustadt. Svatko i dete, u tom austrijanskom stratištu, — stratištu, jer nigdje se valjda u Austriji nisu toliko glave sekle, koliko tu — znadijaše im kazati za nadgrobnu ploču hrvatskih mučenika. Eto i u tom zlobnom tudjinstvu sačuvala se uspomena, koli su znameniti bili naši mučenici; a kako istom

— ugledavši nadgrobnu ploču, srce zakuca s tuge nad tolikim gubitkom, a kako nam planu srce otačbeničkim gnjevom, pročitavši nadgrobne rieči, pune zlobe i poruge. A što smo oćutili, što li pomislili, na što li se svatko nas zavjetovao, to ovdje povjeriti obvijena hrvatska vrpca, na kojoj dadosmo otisnuti rieči : Hrvati bečkoga sveučilišta u spomen 30 travnja 1671. Odzgora, po sredini visijaše crna koprena". Na to im odsluži svećenik, Hrvat iz Dalmacije, službu božju. Po toj izadjoše svi pred spomenik i kliknuše

NOVI GROB PETRA ZRINSKOGA I FRANJE KRSTA FRANKOPANA
u Bečkom Novom Mjestu.

ne možemo i ne ćemo ! Prva nam briga bijaše prijaviti se gradskom župniku i umoliti ga za dozvolu, da smijemo pribiti lovor-vjenac na kamen. Prijazan Njemac pohvali našu namjeru, te nam dozvoli sve, 11 ure pred podne pribismo vienac. Oko njega bijaše tri put „Slava im !" Iza toga odoše u gradski muzej, da vide uspomene na Zrinskoga i Frankopana, i u gradsku pivaru, što je nekoć bila oružana i stratište. Pri objedu zabavili se, kako dolikuje takovoj svečanosti.

*

„Jedan Hrvat progovorio u kratko o znamenovanju takovih svetkovina, a napose ove njegove rieči idjahu od srca k srcu. I Katarinu Zrinsku spomenu i stavi ju svim Hrvaticam za uzor otačbeničtva, supružne ljubavi i požrtvovanja. Spomen treći namienjen bje svim hrvatskim pokojnikom. Zatim nazdravismo domovini. Nebijaše tuj zdravica, u običnih hrvatskih družtvih navadnih, te se tako uzdrža do kraja dostojna ozbiljnost i sloga; a to sigurno na diku može biti mladosti hrvatskoj, jer znadijaše u vreme tugovati."

Poslie objeda podjoše opet do grobnice. Odkad su pribili vienac, bilo je uviek njemačke svjetine, koja se nije mogla dosta načuditi toj „neobičnoj ozbiljnoj i dostojanstvenoj svetkovini". Po savjetu župnikovu skinuše vienac i staviše ga iz nutra na crkveni zid, da ga neuka svjetina ne bi s vanjske strane crkve na brzo uklonila.

Djaci su našli i dosta Magjara iz susjednih županija, koji su taj dan pohodili grob mučenika. I jednoga Hrvata iz Ugarske su našli.

Dopisnik završuje svoj članak riečima: „Tako obavismo tu turobnu i težku svetkovinu. Dokazasmo, da nam je mila i sveta uspomena slavnih predja, pokazasmo, da nam se mlada srca znadu i mogu sbližiti, kad to slava i ponos narodni zahtjeva; ako se drugčije i u svemu ne slažu. Stranka prava bila je odlično zastupana. Bilo nas je iz svih krajeva domovine. Primorje bijaše liepo zastupano. Dao Bog, da nam se otačbeničke misli i namjere što bolje razbistre i sljube, da budemo vriedni sinovi slavnih otaca. A vi blaženi dusi milih hrvatskih mučenika, lebdite i bdijte nad našimi misli i djeli, hrabrite nas na otačbeničku borbu, i na muževnu postojanost, da uzmognemo u svoje vrieme i krv proliti za svoje osvjedočenje i otačbeničko nastojanje, kakono ju proliše slavni Hrvati Zrinski i Frankopan. Slava im viečna, i bila im dična uspomena, dok bude svieta i hrvatskog imena!"

Prvi put se u ovom dopisu, bar što je meni poznato, javlja, ako i u čednom obliku, misao na prenos kostiju.

„Doznasmo — veli dopisnik — da su i kosti slavnih pokojnika pod ovom pločom zakopane. Ploča bijaše na ime prije uzidana u zid crkvice, koja je bila kraj stolne crkve, nu sad je ona porušena, i s pločom da su prenesli i mučeničke kosti. Ako je tomu tako, ne bi li rodoljubi pokušali prenesti i kosti velikih pokojnika i ploču u Hrvatsku, da nam to bude hrvatski palladium, a ne da bude samo predmet znaličnosti tudjinske?!"

Sve većma se od toga doba javlja o pohodima na grobove mučenika i mora se priznati, da je omladina hrvatska bez razlike stranaka jednako stala hodočastiti u Wienerneustadt.

Već u djačkom družtvu hrvatskom u Beču „Velebitu" bilo je dosta „hodočastnika". Još više polazio je grobove mladi „Zvonimir", koji se je visoko digao već u svom početku.

Svakoga 30. travnja i svake godine na dušni dan polazila je deputacija djaka u Wienerneustadt, da tamo položi vience na grob mučenika, svake godine na iste dane obdržavale se u Beču zadušnice i žalobni komers.

Nikad ne ću zaboraviti onih nezaboravnih časova, kad sam u takovim deputacijama i kao odbornik i kao predsjednik „Zvonimira" s prijateljem Antunom Biankinom, pokojnim Bonifacijem Crnkovićem i dr. bio u gradu žrtava.

Prvi put, sjećam se kao da je danas, bio sam izvan sebe od neopisiva uzbudjenja, kad sam stupio na zemlju, koja je pila krv iz njihovih rana.

Bio je mračan, maglovit dan. Čitav kraj neopisivo, bezutješno tmuran, kao da je neki veliki mrtvački plašt prekrio mene, moje drugove, one bliede kuće, zvonike, čitav grad, čitavu pokrajinu, da, čitavi sviet. I činilo mi se je, kao da gradom stupa nevidiva, nečujna tuga, koja priča davnu prošlost o krvi, o mnogoj krvi, što je izlivena u tom stratištu monarkije, u tom gradu, gdje je pred vjekovima slomljen na dugo vremena ponosni stieg Hrvatske... Stupao sam mekanički, laganim koracima i zurio u one kuće, u one ljude, u one pse, što su velikim očima nekako sablastno gledali na mene, i bilo mi je, kao da živim dviesta godina natrag, kao da čujem topot konja i da gledam konjanike s helebardama i oklopima, da slušam bruj svjetine i zabijanje stratišta... Otrovni, olovni zrak stezao mi srce, stezao mi grudi i mislio sam, da ću se obeznaniti, kad smo stupili u gradsku pivaru, na mjesto, gdje je nekoć stajalo stratište. I oči su moje ugledale ploču od kamena, a na tom kamenu bila su izvajana slova, slova, koja su mi jasno izporučala, da sam zaista tuj, zaista na mjestu stratišta:

Comes Petrus Zrinius
Banus Croatiae et Marchio Franciscus Frangepan
ultimus familiae, hac in area truncatis capitibus
poenas perduellio
nis dedere, pridie Calendas Mayi Anno
MDCLXXI hora IX.

(Grof Petar Zrinski, ban hrvatski, i markiz Franjo Frankopan, zadnji od svoje porodice, na tom su mjestu svojom glavom kaznu veleizdaje pretrpjeli zadnjega travnja 1671 u 9 sati.)

Stavismo vienac na tu ploču!

Čudne li igre sudbine! Na tom mjestu, gdje je nokoć bila stara oružana, gdje je bilo grozno stratište tuj je danas vrt i gostiona gradske pivovare. Veseli gradjani i gradjanke piju svoje vrčeve pive i smiju se bezazleno, puše svoje viržinije i razgovaraju o trgovini, o cieni luka, o bečkim balerinama i najnovijoj opereti.

Pa da nema ove ploče ovdje, tko bi i mislio, da u ovoj veseloj, razdraganoj, alkoholom vina i pive razigranoj družbi, poput meduze sjedi velika, neumolna, grozna Smrt, koja i medju ovim ljudima ište svoje žrtve i pazi, koga će isto onako brzo, ako i ne onako okrutno zaskočiti, kako je zaskočila prije dviesta i više godina hrvatske prvake.

O, taj Wienerneustadt, koliko dogadjaja, koliko uspomena! Eto tamo diže se golema zgrada iz magle!

To je terezijanska akademija. Znaš li njezinu povjest?

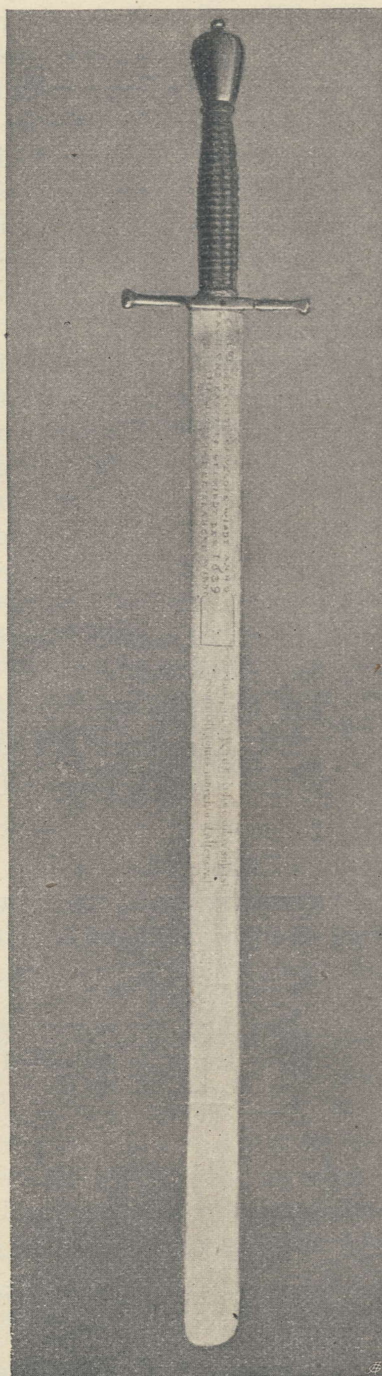

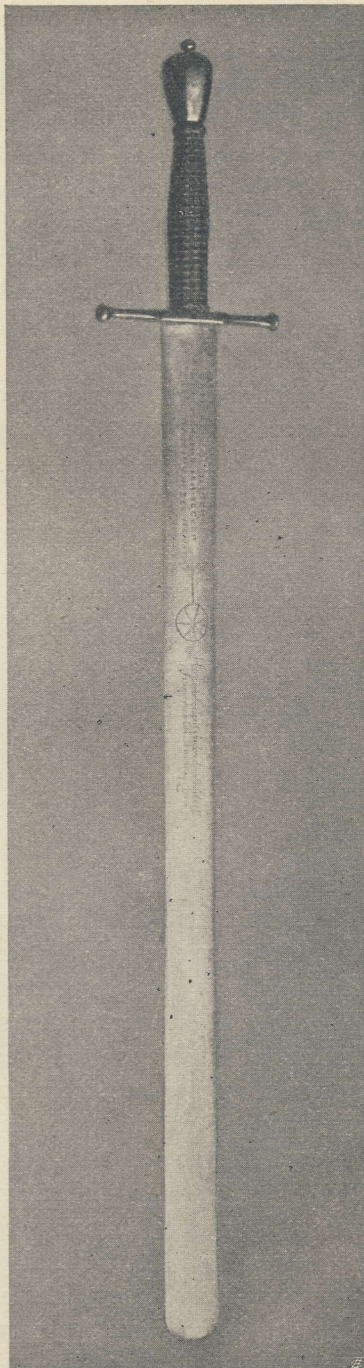

MAČ, KOJIM SU SMAKNUTI ZRINSKI I FRANKOPAN.
Gradski muzej u Bečkom Novom mjestu.

Ta! Zrinski i Frankopan bili su utamničeni u sgradi, u kojoj je danas c. i kr. Terezijanska vojnička akademija, a nekoč je ovo bio stari kraljevski dvor. Nije to više bila gradina Babenbergovaca, koja je sagradjena u 12. stoljeću. Nju je, kako priča kaže, progutala zemlja. Valjda ju je potres porušio. S nova je sazidao dvor Leopold III. g. 1379., pak je njegov sin Ernesto Željezni ovdje stanovao. Bilo je to najmilije mjesto Fridrika III. On ga je vrlo povećao. Poslie niesu više vladari ovdje stanovali. Samo Leopold I. boravio je neko vrieme ovdje, dok mu se je popravljao bečki dvor. Kadikad bio je i Karlo VI. u tom dvoru za vrieme lova. Marija Terezija uredila je pako ovdje vojničku školu, iz koje su izašli mnogi naši generali, pak i naš slavni pjesnik Petar Preradović. Da! Koji li čudni slučaj! Najveći hrvatski pjesnik i najveći hrvatski mučenici stupali su istim hodnicima, gledali su iste stiene. I dok je tamo Frankopan ponavljao tužno zanosne zvuke:, ,Na vojsku, na vojsku, vitezi valjani!", budući pjesnik hrvatski, mladi Prerad, slagao je njemačke stihove . . .

Dvor je služio i kao tamnica. Od glasovitijih utamničenika spominju Ivana od Saske-Gothe, poznatoga luterana. Taj je bio ovdje zatvoren od g. 1567.—1587. radi svojega vojevanja proti Maksu II. God. 1671. bili su ovdje zatvoreni Petar Zrinski i Krsto Frankopan. G. 1701. bio je tuj zatvoren Franjo Rakoczy, u kuli, koja se još danas zove Rakocijeva kula.

Rakocija su 29. svibnja 1701. uhvatili na njegovu dvoru u Sárosu kod Tokaja, poradi urote, te ga prevezli u Wienerneustadt.

Tuj bude odsudjen kao urotnik na „vječnu robiju" i bili bi ga utamničili blizu Rottenburga u Tirolu. Ali on je bio bolje sreće od Petra Zrinskoga, te je pomoću zapovjednika dvorske straže i kapetana kostelskih draguna, Lehmana, pobjegao. Začuvši Lehman, da će dobiti nagradu od 20.000 forinti, udesio je stvar tako. U blizini odaje, u kojoj je čamio Rakoczy, dao je Lehman iztovariti zob, a Rakoczyu je donesao tajno dragunsku uniformu. 9. studenoga na večer zapoviedio je Lehman straži, koja je pred vratima stražila, neka mu donese svjetlo. Stražar se je nećkao. Na to mu uzme Lehman palaš iz ruke i sam se postavi umjesto njega na stražu. U vrieme, koje je dragun trebao da donese svjetlo, pobjegao je Rakoczy, preobučen u odielo dragunsko. Zajašivši već pripravljena konja, posreći mu, te je za nekoliko časova prevalio granicu. I Lehman je htio, da za njim pobjegne, ali ga zadržaše, uhvatiše. Žalostna mu majka! Već 14. prosinca 1701. odrubiše mu na glavnom trgu glavu, tielo mu razčetvoriše i u četiri glavne gradske ceste objesiše na vješala . . . .

Tužnu i groznu prošlost ima ova kuća. Pa još i g. 1866. stajao je ovdje Benedek feldzeugmeister pred ratnim sudištem. Krvava je to kuća. Crna je to kuća. Čovjek ju s grozotom gleda. Tko bi mislio, da se je u njoj uzgajao onaj, koji je rodu hrvatskome propjevao: „Zora puca, bit će dana!"

Dalje od te kuće! ali ne dalje od uspomena.

Secirajmo svoju dušu žalostnim uspomenama! Ta ovo je grad boli, grad kletva, grad grozota!

Danas je Bečko Novo Mjesto brojem svojih stanovnika veliko kao Zagreb pred kojih trideset godina. Ali što ga odlikuje pred Zagrebom, to je, da su gradski oci wienerneustadtski s nekim ponosom i pijetetom čuvali svoje stare zgrade.

Pa ako se i u novije doba grad sve više razvija do modernoga trgovačkoga grada, ipak svim stanovnicima lebde pred očima stare uspomene.

Utemeljio je Wienerneustadt hercog Leopold VI. oko godine 1190. i mnogi put se spominje taj grad u povjesti.

G. 1529. i 1683. obsiedali su ga uzalud Turci.

Mnoge svoje slavne i neslavne uspomene nastojao je grad uzčuvati u svom muzeju, koji se nalazi u gradskoj viećnici, zajedno s gradskim arkivom. Taj muzej ima i za nas Hrvate važnost. U njemu se naime pokazuje mač, kojim su odrubljene glave Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana. Taj mač je ravan, nešto dulji od metra, na obje strane oštar, a na bridu zaokružen, a ima ove napise:

Na jednoj strani:

Gott allein die Ehr Nix mer due ich beger.
Karl Hasch von der Neustadt.

Za tim sliedi urezani kotač:

Hicce rebelle caput vindex demessuit ensis
Frangopane tibi, Petre tibique Zrini.

(Ovaj osvetnički mač odrubio je glavu urotničku tebi Frankopane i tebi Petre Zrinski.)

Na drugoj strani:

Der find' es verlorn wird,
Der kauft es feil wird
Der stirbt eh dasz er krank wird.
Anno 163

(Iza toga urezana vješala.)

Frangepan et Petrus gladio cecidere sub isto
Zrinio iste comes, marchio et alter erat.

(Frankopan i Petar Zrinski padoše pod tim mačem, ovaj je bio grof, a onaj markiz.)

U muzeju čuva se još slika, koja prikazuje smaknuće, te dva puceta Zrinskova dolmana.

Slika, koja prikazuje smaknuće, izradjena je bojama na platnu. Prikazuje u prostranom dvo-

rištu podignuto četverasto podnožje, pokriveno suknom. S jedne strane stoje sudci, s druge vojnici s naperenima bodežima. Iza njih i na prozorima gleda silna svjetina. Na podnožju kleči Frankopan zavezanih očiju. Na nj je upravo krvnik mačem zamahnuo. Kraj Frankopana stoji s jedne strane neki mladi momak (valjda sluga) te plače, a s druge strane stoji redovnik s razpelom u ruci. Zrinski već leži na zemlji, skinut s podnožja, odrubljenom s glavom, a kraj njega stoji takodjer momak, koji gorko plače. Slika ima samo historijsku vriednost, nu umjetničke nema.

Mnogo puta bio sam u Wienerneustadtu prije g. 1884. i plakao sam nad pločom na stolnoj crkvi: „Sliepac je vodio sliepca". I već onda želio sam iz dubine srca svoga, da se grobnica Zrinsko-Frankopanska prenese u Hrvatsku . . .

Onda se je dogodilo nešto, radšta sam se ponadao, da sam bliže cilju svojih želja.

G. 1884. dozrela je stara misao, da se ima divna prvostolna crkva restaurirati. Ta crkva, koja stoji na sriedi župnoga trga, sagradjena je u 13. vieku. Od g. 1477. do 1785. bila je prvostolnom crkvom biskupije, koja je biskupija za tim prenesena u St. Pölten. Crkva je mješavina raznih stilova. Sagradjena je u obliku križa. Čitavi dojam je liep. Misao, da se crkva restaurira, nije se rodila uzalud. Zvonici su postali ruševni, i opasni po glave slavnih purgara bečkoga Novoga Mjesta. Trebalo je dosta vremena, dok su to uvidjeli, al napokon su ipak uvidjeli, dok još nije bilo kasno, dok se još nije zvonik tadanjem načelniku Pöcku srušio na glavu. U kratko g. 1885. srušili su zvonike. Ali to rušenje doneslo je i za kosti naših mučenika novo vrieme. Trebalo ih je iz zvonika maknuti zajedno sa pogrdnom pločom. To se je jednoga liepoga dana i učinilo.

Spominjem se, kako smo iz bečkih novina saznali za taj dogadjaj i kako smo se uplašili za kosti Zrinsko-Frankopanske, što li će se sada s njima dogoditi?

Odmah, kako sam saznao, da su kosti Zrinsko-Frankopanske izvadjene iz grobnice, pohrlio sam do načelnika Pöcka. Kad sam ga upitao, kako to, da niesu i kosti naših mučenika sahranjene u grob, kao što su sahranjene one drugih mrtvaca izvadjenih iz grobnica, odgovori mi načelnik vrlo prijazno: Tä učinili bismo s njima, što i s drugima, ali u tom me je spriečilo jedno pismo.

— Pismo? — upitam ja — smijem li saznati, kakovo pismo?

— O zašto ne? — odvrati on, ta to nije nikakova službena tajna. Pisao mi je budimpeštanski načelnik.

— Načelnik! Pa što ima budimpeštanski načelnik posla s tim ostancima? — prepanem se ja.

— Pisao mi je, neka ne dozvolim zakopati kosti Zrinskoga i Frankopana, već neka ih za sada pohranim na sigurnom mjestu.

— A je li rekao načelnik u svom pismu, koji ga razlozi nukaju na tu molbu?

— Dakako, da je rekao. Piše mi, da se o tom radi, da se kosti prenesu u Ugarsku, kako se radi i o tom, da se kosti Rakoczija i kćeri Petra Zrinskoga Ilone prenesu u Ugarsku.

Na to sam se ja usudio primietiti:

— U nas u Hrvatskoj radi se pako o tom, da se kosti prenesu u Zagreb, a ne u Budimpeštu.

Načelnik Pöck nasmieši se lukavo, zažmiri očima i reče:

— Znate li što? Ja se u taj magjarsko-hrvatski spor ne ću miešati. Meni je svejedno, odu li kosti u Budimpeštu ili u Zagreb. Bude li za to dozvole s više strane, dat ćemo ih u Zagreb. Ne će onda biti nikakove zapreke. Ono, što sam učinio po želji budimpeštanskog načelnika, bio bi učinio i po želji zagrebačkoga, da mi je pisao. Sad su u ostalom te kosti

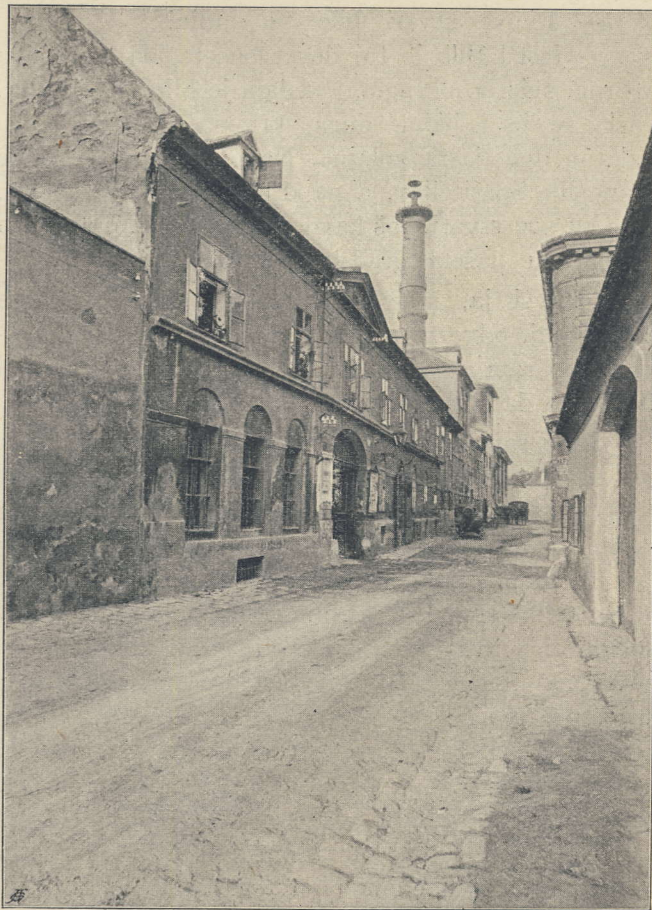

NEKADANJA ORUŽANA (SADA PIVOVARA) u Bečkom Novom mjestu, u kojoj su pogubljeni Zrinski i Frankopan.

u mrtvačnici i dobro se čuvaju, te čekaju na dalnje odredbe...

— Zahvaljujem vam, gospodine načelniče, — rekoh mu ja, — da ste bili tako dobri. Smijem li Vas još nešto pitati?

— O molim, — odvrati on.

— Bi li mi mogli možda kazati, da li se je u grobnici Zrinsko-Frankopanskoj, kada su izvadili kosti, nalazilo i što god predmeta, koji sjećaju na njihovu prošlost?

— To se razumije — odvrati načelnik — o tom se dapače možete i s mjesta sami uvjeriti.

Odmah na to odveo me k svojem pisaćem stolu i stao mi pokazivati predmete, koji su bili u njem pohranjeni.

— Eto vidite, ove sam predmete sam svojom rukom izvadio. Bili su pomiešani s kostima Zrinskoga i Frankopana.

— Zar ste sami bili prisutni kod izkapanja? — upitam ja.

— Sam glavom, a uz mene je još službeno bio prisutan i gradski liečnik te mjernik, uz zaposlene radnike.

— I ove stvari bile su ondje?

— Jest! Bilo je tuj devet puceta, od kojih dva srebrna, svietla, okrugla, a sedam je bilo-dugoljastih. Našla se je i jedna duga, krupna, srebrna ploča i zlatna dugoljasta kolajna. Na ovoj je bio s jedne strane lik Spasiteljev, a na drugoj lik Majke božje. A te su sve stvari, još kako vidite, ovdje. Dat ću ih u pohranu našem gradskom muzeju...

Začuvši ja, kako bi se moglo dogoditi, da se naše kosti odvezu u Budimpeštu mjesto u domovinu, bio sam vrlo razžalošćen i nisam znao u prvi čas, kako da si pomognem.

Silno sam se prepao, ne bi li se s tim kostima što zla dogodilo. To i jest bilo razlogom, te sam napisao dugi list nekim rodoljubima u Zagreb, da ih zainteresujem za stvar.

To moje pismo, kao i dopis u ,,Slobodu'', imalo je bar toliko uspjeha, da se je življe stalo raditi o prenosu. Ali pravog rada ipak nije bilo. Sakupljali se novci za prenos, al da se nekako same kosti zaštite, na to nisu moji prijatelji iz Zagreba za čudo niti mislili. I tako su kosti ležale odugo vremena u mrtvačnici groblja otvorene, ako i grobarom pažene.

Ne znam ni sam, koliko put sam ih tako posjetio, s kakim mladenačkim pijetetom sam ih gledao i kako oduševljeno sam ih u ruke primao!

Moji prijatelji, pak i ja sam, imali smo prigode da učinimo ,,svetu'' kradju, pak da si za spomen uzmemo po koju kost, koju smo naravno nakanili prigodom prenosa u domovinu vratiti. U mene se i sada nalazi u okviru pod staklom nad mojim pisaćim stolom kralježak, koji sam uzeo iz liesa 3. prosinca 1884., kad sam sa svojom majkom baš dan prije njezina goda posjetio Bečko Novo Mjesto, kojom je prigodom moja dobra majka stavila na kosti vienac.

I poslie bio sam još nad njihovim otvorenim liesom. Prinosi se u Hrvatskoj za prenos sabirali i sad se je činilo, da je stvar u dobroj kolotečini. Najednom mjeseca aprila g. 1885. kao grom iz vedra neba zateče me glas:

Kosti Zrinsko-Frankopanske pokopane su! Kosti Zrinsko-Frankopanske odstranjene su po višem nalogu!

Odmah sam pomislio, da to ne mora biti čist posao. Krv mi je stinula u žilama, kad sam pomislio, da su možda za nas za uviek izgubljene.

Sad mi je tekar žao bilo, da smo čekali na dugo zavlačenje zagrebačkog odbora, koji se je sastao, da sabere novac za prenos. Sad mi je tekar žao bilo, da nisam pristao uz one moje hitre drugove, koji su htjeli, da se naprosto jedne noći sporazumno s pouzdanom osobom prenesu potajno kolima na štajersku granicu, a odanle kriomice u Hrvatsku. Ta pouzdana osoba, danas mogu reći, bio je sam grobar Pugl. On se je uviek veselio, da će biti nazočan kod prenosa tih kostiju. Bio je čovjek mio i inteligentan. Vrlo je simpatizovao s nama, a po nama upoznao se je bolje s prošlošću Zrinsko-Frankopanskom, nego što je to prije mogao znati, pak je simpatizovao s našim mučenicima. Možda je djelovalo i to, što su mu obećali sigurnu eksistenciju u Hrvatskoj, ako pomogne kosti izvesti preko granice? Tko zna čovječje srce? Svakako se je pokazao pripravnim učiniti ,,svetu kradju'', kako su ju moji prijatelji zvali. Ja se s tom mišlju kradje nisam nikako mogao sporazumjeti. Danas vidim, da sam pravo imao.

Ali odmah iza silovitoga pokopa ja sam se korio, da je ludo bilo od mene priečiti tu kradju kostiju. Nisam bio iskusan kao sada! Sad znam, da bi ona kradja bila uzalud.

Tko bi nam vjerovao, da su to prave kosti? Vlastodržci bili bi naprosto rekli: nije istina! Kosti su već davno pokopane, a ukradene su kosti krive, možda su od kakove piljarice.

Ta, kad je još sada uz tolike svjedoke, uz tolike kautele, uz tolike službene zapisnike moglo biti nevjerovanih skeptičnih Tomaša, što bi tek onda bilo, kad bismo bez ikakovih dokaza prenesli kosti! Mi bismo naprosto učinili mladenačku ludoriju.

Danas mi je drago, da sam bio u ono doba tako oprezan, jer sad, hvala Bogu, znamo, da imamo prave

kosti i imamo službene dokaze od samog bečkog novomješćanskog poglavarstva. Al u ono doba, kako rekoh, ja sam bio izvan sebe na viest, da su kosti zakopane.

Al kako nije bilo daleko od dana, kako sam saznao tu žalostnu glasinu, do dana 30. travnja, kad je imalo biti naše hodočašće u Bečko Novo Mjesto, pričekao sam do dana smaknuća, da sa svojim prijateljima, po običaju pohodim grob. Kad sam taj dan došao onamo, uvjerio sam se na svoje oči, da su kosti zbilja sahranjene. Al uvjerio sam se još o nečem, o čem nisam ni u snu sanjao.

Kad sam došao na groblje i našao staroga prijatelja grobara Pugla i upitao ga, gdje su kosti naših mučenika, on je siromak s početka htio da mi zataji istinu, ali poznajući me odprije dobro i znajući, da me se nema bojati, odkri mi napokon čistu istinu.

— Ja ću vas povesti na grob — reče — vaših hrvatskih mučenika, ali vas molim, da me ne odate, što sam učinio baš radi vas i vaših zemljaka, koji su mi postali toli simpatični, kad sam ih vidio, gdje kleče pred kostima ljudî, koji su pred dviesta godina umrli. To je velika stvar, rekoh sam sebi, kad dviesta dugih godina nije moglo izbrisati ljubavi naroda. Ovo mora da su u istinu veliki mučenici za slobodu svojega naroda, vjerujte mi, mladi prijatelju, vi ste mi sa svojim drugovima imponirali i ja sam se veselio, da ću danas sutra prisustvovati sjajnom prenosu u Hrvatsku. Bilo je tu i malo taštine, Bože moj i grobari, imaju taštinu. A sad čujte, kako me je iz tih sanja probudila strašna java. Jednog dana došao je k nama načelnik Pöck sav uzrujan i rekao mi: — Uzmite brže bolje one kosti . . . Znate, iz mjedenog liesa . . . kosti Zrinskoga i Frankopana . . . i nastojte, da ih čim prije nestane. Porazbacajte ih! Ili zakopajte, kamo vas volja, najbolje, da to morate učiniti . . . u skupni grob s drugim ubogarima.

Tako će najbolje nestati. Lies pako prodajte!

Što sam mogao drugo učiniti nego slušati. Ta ja bih izgubio inače službu. Pomislite, imam ženu. Ali na žao mi se dalo i pomislih, bilo bi dobro, da ja kosti ipak, makar ih i stavio u grob zajednički, tako smjestim, da budu posve odieljene od drugih i da se lako nadju, bude li to danas sutra trebalo. Radi toga mi ne će nitko moći ništa prigovoriti, a bude li prigovora, već će mi tada Hrvati pomoći!"

Tako po prilici, u koliko se spominjem, govorio mi stari Pugl. A slično tomu izjavio se je ne samo meni već i mnogim drugim prijateljima, od kojih mnogi i danas živu.

Ne samo mene već i druge poveo je još isti dan pa i poslie mnogo puta do groba, u koji su zakopane kosti Zrinsko-Frankopanske, svakomu je od nas rekao, da je uzeo kosti, da ih je sa svojim radnikom Karasconom nakupio u hrpu i zakopao u gornji desni kut toga groba, iznad mnogo dublje zakopanih, drugih liesova, same bez liesa, bez škrinje. Svakomu od nas rekao je, da zna pozitivno, gdje su kosti i da će ih lako naći.

Saznavši to, odmah sam napisao pismo predstavnicima stranke prava, koji su radili o prenosu posmrtnih ostanaka naših mučenika. To pismo dao sam podpisati, da bude vjerodostojno, još nekim drugim Hrvatima, mojim nazočnim prijateljima, kao svjedocima.

Na to pismo stigao mi je malo zatiem Kumičićev i Folnegovićev odgovor, u kojem me mole, da iztražim stvar.

Rezultat svojega iztraživanja izložio sam u drugom svojem obširnom pismu Eugenu Kumičiću.

Obadva moja pisma čitana su u saboru g. 1906., te ih može svatko naći u saborskom dnevniku. Poradi informacije ja sam 14. svibnja 1885. sa svojim prijateljima pošao u Bečko Novo Mjesto, te sam ondje saznao mnogo važnih detalja. Sa prijateljem Gjurom Rihtarićem snimio sam dapače i tloris, od kojega sam učinio duplikat. Jedan sam komad poslao Kumičiću, te se je našao iza njegove smrti u ostavštini slavnog našeg romancijera. Drugi tloris sačuvao sam za sebe s prepisima pisama. Taj tloris, načinjen još g. 1885., sjajno je poslužio kod ekshumacije od 20. srpnja 1907., jer nam je dokazao, da se izkazi živih svjedoka posve slažu s tim tlorisom. Poslie mojega drugoga pisma nisam dalje dobio odgovora. Stvar je krenula na gore.

Sad, kad su bile kosti zakopane, jenjala je želja, da se u domovinu prenesu. Političke prilike, razdor

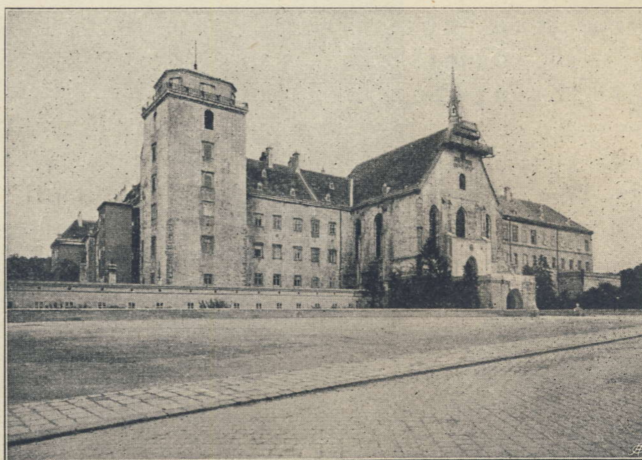

NEKADANJI CARSKI DVOR (SADA VOJNA AKADEM.) u Bečkom Novom mjestu, gdje su Zrinski i Frankopan bili zatvoreni.

u stranci prava, mlitavost i nehaj onih, koji bi mogli nešto učiniti . . . sve to svalilo se poput olova na ideju prenosa i sve manje se je čulo o njoj. Kobni dogadjaji u Hrvatskoj, bune, lični napadaji na vodje raznih stranaka učiniše, te se više nije ni mislilo na prenos. Pa ipak bi to bilo nuždno, jer je svakako prietila pogibelj, da će se kosti razpasti u zemlji, te da će svjedoci pogreba umrieti, a same kosti da će za uviek nestati.

Hodočašća nisu medjutim ni dalje prestala. Već g. 1886. jauču Hrvati hodočastnici iz Beča, izvješćujući o svom pohodu na grob Zrinsko-Frankopanski. ,,Drugi dan t. j. 30., išlo se je u Bečko Novo Mjesto, gdje je položen krasan vienac na grob mučenika. Što rekoh ,,grob"? Ne, nije to grob, već hrpa šljunka, pod kojom počivaju kosti nekadašnjega bana hrvatskoga Petra Zrinskoga i šure mu Krste Frankopana. Blažena Austro-Magjarijo, što se u tebi ne dogadja? U tebi je slobodno u Beču slaviti buntovnike 48. godine, a da ne govorimo o demonstracijah, koje se svake godine priredjuju na Schmelz-groblju u slavu palih bečkih buntovnika mjeseca ožujka. Nu Hrvatom nije dozvoljeno istinu izpoviedat i ista prava tražiti, za njih ne ima prava, već samo harača. Jadnoj Hrvatskoj nije dozvoljeno prenieti kosti svojih velikana u svoju očevinu, jer to bi bila buna, revolucija, dizanje proti državi; ali kad se u Magjarskoj javno slavi Petöfi kao pjesnik buditelj magjarskoga naroda proti Austriji, kad se u Magjarskoj javno pjeva na godišnjicu ustanka ,,Talpra Magyar" (Ustaj Magjare), to nije buna, već su najlojalnija čuvstva prema slavnoj Austriji.

Hrvati, znajte, da kosti vaših prvih nekadašnjih dostojanstvenika počivaju na tako nedičnom mjestu, da se naobraženomu čovjeku grustiti mora, kad pomisli na zlobu onih, koji su zamislili onakovo počivalište Zrinjskom i Frankopanu. Njihove kosti ne počivaju pod zelenim busenom ili urednim humkom medju ostalimi grobovi, već leže sasma na strani pod zidom groblja u grabi, u koju su i kosti bog zna kakovih lopova i bezkućnika položene, kao što nam žena grobareva kaza.

Istina je, da nam se ne dozvoljava prenieti kosti u Hrvatsku, ali valjda bi nam se bar to dozvoliti moralo, da se izkopaju iz nedostojne jame i da se prenesu u poseban i dostojan grob, za koji bi se imala odredjena svota namiriti od glavnice, koja se je sabrala za prenos kosti. Kad nam nije moguće oživotvoriti ideju prenosa, to bar nastojmo izposlovati, da nam se dade dozvola za prenos u poseban grob. Ako još koju godinu kosti Zrinskoga i Frankopana ondje ostanu, onda je uzaludna svaka nada, da ćemo ikad dobiti njihove kosti; jer one ne leže u liesu, dočim su kod onih bezkućnika u liesovih tamo položene. Iztrunu li daske onih liesova, pomiešat će se kosti jedne s drugima, a o prenosu onda s lako pojmljivih razloga biti ni govora ne će. Možda se na ovo čeka . . .

Sgodno bi bilo, da se ob ovom posavjetuju hrvatski otačbenici, te da se štogodj odluči, jer ako ostane ovako, kako je sad, sumnjati moramo, da će ikada Hrvati pozdraviti zemske ostanke svojih mučenika u otačbini."

(,,Sloboda" 1886. br. 76.)

G. 1890. bio je na grobu pjesnik Tresić. Svoje dojmove izrazio je u svom govoru, što ga je govorio 30. travnja 1891. u Zagrebu: ,,Bio sam lani s nekoliko drugova na onom svetom mjestu, jer je nastao plemeniti običaj, da hrvatski djaci iz Beča svake godine polože vienac dne 30. travnja na grob svojih mučenika, a lani je zapala mene čast i svojom rukom sam im položio vienac na grob. Neizmjerno čuvstvo boli, koje je u mom srcu zavladalo, ne mogu opisati, nego vam velim, da ja i ostali drugovi plakasmo neutješivi nad onim grobom, to jest nad onom gomilom kamenja. Ovaj dan ostavi toliki trag u mojem srcu, kako malo koji!"

I posljednjih godina niesu zaboravili djaci na svoja hodočašća. I dalje su ih priredjivali, a takovom zgodom uzpaljivali su mlada svoja srca plamom rodoljubnih osjećaja.

Tako na pr. i g. 1904. proslaviše djaci uspomenu Zrinskoga i Frankopana. Neki djak opisuje u zadarskoj ,,Hrvatskoj Kruni" tu proslavu. Najprije je u 9 sati u jutro bila misa, koju je rekao Radulović u Alserskoj crkvi. Onda krenuše učestnici proslave u Wienerneustadt. Kad su onamo stigli: ,,U povorci dva po dva stupasmo po gradu, dok nedospjesmo u pivaru, u kojoj se nalaze sada spomenploče na mjestu, gdje im bijahu odsječene glave. Na ploču stavismo vience, kojih je bilo četvero i to od ,,Hrv. mladeži", ,,Zmaja od Bosne", ,,Hrv. obrtnika i radnika u Beču" i od ,,Uredničtva i uprave ,,Ujedinjene Hrvatske". Nakon toga izrekoše gg. Stuparić i Popić kratko slovo. Zatim odoše u gradski muzej. ,,U zabitnoj sobici na trećem katu, gvozdenim vratima zaključanoj, u kojoj su sitni obloci gvozdenim rešetkama utvrdjeni, nalazi se ,,osvetnik" mač, kojim su im odrubili glave. Poljubismo tronuto još vidljive tragove krvi i zarezasmo s kobnim mačem za uspomenu ili kakov drago-

cieni papir ili svoju fotografiju ili sebe same...“

Bila je to zaista prava ekstaza kulta Zrinsko-Frankopanskoga.

Ali ideja prenosa spavala je i činilo se, da je posve zaspala. Samo kadikad javljali se pojedinci, koji su tu misao obnavljali, tako moj nezaboravni drug i prijatelj dr. Ante Biankini, koji ako žive u dalekom Chicagu, u Americi, ipak uviek jednako hrvatski ćuti i osjeća, kao da živi u domovini hrvatskoj.

U novije doba potakao je u novinama Jugović pitanje ,,Gdje su kosti?''. Na to sam mu člankom: ,,Gdje su kosti Zrinsko-Frankopanske'' odgovorio ja.

Malo za tim potvrdio je moje navode Peroslav Paskijević-Čikara.

Ovi članci, nema sumnje, potakli su omladinu budimpeštansku, te se je obratila na sabor radi prenosa dne 27. X. 1906.

Sabor je 28. XI. viećao o tom predmetu. Svi govornici oduševljeno su pozdravili misao prenosa. Ali čini se, da su ipak ti govori bili tek puke fraze, jer odbor saborski, kojemu je taj posao povjeren, nije se niti sastao.

NADGROBNA PLOČA ZRINSKOGA I FRANKOPANA
na vanjskom južnom zidu gradske župne crkve u Bečkom Novom Mjestu.

Bilo je zatim radi političke konstelacije više nego sigurno, da će stvari i opet zaspati. Mnogi, koji su u ,,Hrvatskoj" čitali moj članak : ,,Gdje su kosti Zrinsko-Frankopanske", govorili mi o tom. Moji prijatelji bili zabrinuti. Tako je došao i 11. travnja 1907., kad smo ja i moj prijatelj i pobratim Emilij Laszowski razgovarali o radu družbe ,,Braće hrvatskoga Zmaja" i zamislili, da naša družba na svoj riziko i na svoju ruku, barem iz zajedničkoga skupnoga groba, izvadi kosti i tako ih dugo u posebnom grobu uzčuva, dok dozreli i sama stvar prenosa u domovinu Hrvatsku.

Zaključismo, da ćemo iznieti čitavu stvar pred odbor. To je i učinjeno 30. travnja 1907. Odbor je radostno prihvatio naš predlog i zaključio, da klub ,,Braće hrv. Zmaja": ,,i m a s v e u z r a d i t i, d a s e k o s t i Z r i n s k o g a i F r a n k o p a n a š t o p r i j e i z s k u p n o g a g r o b a u B e č k o m N o v o m M j e s t u i z v a d e i u p o s e b n i g r o b u k o v n o m l i e s u p o h r a n e, gdje će čekati prenos u domovinu. Povjerava se taj posao priprema predsjedniku Emiliju Laszowskomu, podpredsjedniku dru. Velimiru Deželiću i tajniku Stjepanu Široli." Zaključak taj treba da ostane naprama javnosti tajan, da se ne pomuti budi s koje strane uspjeh. ,,Braća hrv. Zmaja" uvjerena su, da se ne bi nikad ništa polučilo, da se ciela stvar objesila na veliko zvono.

Vieće trojice prihvatilo se odmah svojski rada te je 14. lipnja 1907. predsjednik došao u Wiener-Neustadt, da i osobno izpita stvar.

Pošlo mu je za rukom uzprkos silne kiše, još isti dan na groblju naći grob Zrinskog i Frankopana.

Pokazao mu je taj grob Benedikt Wiesinger, radnik, koji ujedno reče, da je taj grob obćenito poznat kao Zrinsko-Frankopanski. Od njega je saznao Laszowski i vrlo važnu viest, da još živi onaj radnik, koji je, uz staroga grobara Pugla, sahranio kosti u ovaj kobni grob. Laszowski odmah uvidi, kako je to vrlo važna viest, jer je tako nadjen pravi pravcati živi svjedok pokopa, čovjek, ,,kojega je Providnost uzdržala na životu, da uzmogne pripomoći djelu ekshumacije".

Začuvši, da taj radnik radi u tvornici strojeva, odveze se Laszowski onamo, al kad ga nije našao, navrati se k ženi prijašnjega grobara Pugla, koji je sahranio kosti Zrinsko-Frankopanske. Nju u istinu nadje kod kuće (Wienergasse 68.). Od nje si je opet dao pričati sve, što znade o onom silovitom pokopu. Njezine se rieči posvema slagale s poznatim izjavama. Ona potvrdi, da znade točno mjesto groba, i na molbu dade pismenu izjavu o tome.

Još istoga dana odputio se je predsjednik ,,Braće hrv. Zmaja" k načelniku Wienerneustadta, Kammanu, da ga zamoli u ime družbe za dozvolu ekshumacije.

O tom izviestio je Laszowski mene ovim riečima : ,,Pošao sam k načelniku Kammannu. On me je ljubezno primio i izkazao najbolje simpatije za naše težnje. On kao i cielo gradsko zastupstvo sklono je našim željama i veli, da ne će biti zaprieke ekshumaciji i položenju u posebni grob. Reče mi, da je njegov grad uzko vezan trgovačkim poslovima na Hrvate, i on će uviek rado učiniti sve, da se zadovolji ovako plemenitim željama Hrvata. Drži i on, da se per analogiam Tökely etc. . . . . ne će ni kralj protiviti željama Hrvata. U kompetenciji je gradskoga zastupstva, da dozvoli ekshumaciju i prenos kostiju u novi grob . . . . Braća hrv. Zmaja mogu to činiti, ali sve se to ima obaviti u n a j č e d n i j o j t i š i n i, d a n e b u d e b u k e n i v i k e". Na tu načelnikovu želju rado je Laszowski pristao, a ovaj mu je obećao, da će pred gradskim zastupstvom toplo preporučiti molbenicu ,,Braće hrv. Zmaja" za ekshumaciju.

Na molbu ,,Braće hrv. Zmaja" službeno je izpitalo poglavarstvo Bečkog Novog Mjesta sve svjedoke, koji su u toj stvari mogli svjedočiti, te je prema njihovim izjavama učinilo zapisnike.

,,Braća hrv. Zmaja" odaslala su na to i pismeno svoju molbenicu gradskomu vieću za dozvolu prenosa. U toj molbi naglasuju, da je već i sabor hrvatski razpravljao o prenosu.

,,Kao kod svih postupaka, proteći će i u tom slučaju zaista dosta vremena do dana prenosa. Do onda mogle bi kosti posve iztrunuti, pak da se to preprieči, nakanili smo, na naš trošak Zrinsko-Frankopanske ostanke ekshumirati, u kovni lies položiti i u posebni grob u Wienerneustadskom groblju pohraniti.

Skupni grob je poznat i još živu svjedoci pogreba Zrinsko-Frankopanskih kostiju. Poznat je i točan položaj kostiju u skupnom grobu, za to ne će biti niti težko, da i se iznadju i priberu.

Molimo stoga slavno gradsko poglavarstvo za dozvolu, da na naš trošak, uz obdržavanje sviju tamošnjih propisa i u podpunoj tišini, bez ikakova sjaja i buke (Aufsehen) zemaljske ostanke Zrinjskoga i Frankopana ekshumiramo i spomenuto izvršimo.

Neka bude slavno gradsko poglavarstvo uvjereno, da će povoljnim riešenjem naše najsmjernije molbe učiniti i svima Hrvatima nezaboravno, prijateljsko djelo, koje će još povećati i viečnima učiniti simpatije, što već postoje po trgovačkim poslovima izmedju Bečkog Novog Mjesta i Hrvata."

Što je sve iza te molbe sliedilo, za to nije ovdje mjesto, da se obširnije spomene, a nije ni potrebno, jer sam ja sa svojim prijateljem Emilijem Laszow-

skim obširni izvještaj o ekshumaciji štampao medju izdanjima ,,Braće hrv. Zmaja" pod naslovom ,,Kosti Petra Zrinskoga i Frana K. Frankopana". Ondje su i doslovno priobćeni svi službeni spisi i zapisnici, koji se nalaze ili u izvorima ili u ovjerovljenim prepisima u arkivu ,,Braće hrv. Zmaja" u Zagrebu.

Svi službeni dokumenti precizno odgovaraju na pitanja i bilježe izjave svjedoka, koji svi pokazuju samo na jedan grob, samo na jedno mjesto, a to je upravo ono mjesto, iz kojega su ,,Braća hrv. Zmaja" izkopala kosti i preniela u novi grob.

Iz našeg izvještaja budi mi dozvoljeno uzeti ovamo samo ovo nekoliko rieči:

Ferd. Dornauer, gradski podvornik, dr. V. Deželić, i napokon najvažniji svjedok, onaj, koji je vlastitim svojim rukama nosio i razsipao Zrinsko-Frankopanske kosti u onaj zajednički grob, svi ti glasno i jasno kazuju isto. Uz njih nikomu od stotine i stotine bečko-novomještanskih stanovnika nije nikad došlo na pamet posumnjati u samo mjesto groba. Zaista, jače se potvrde za identičnost ne može pružiti niti za jedan grob ovoga svieta, niti za onakav, koji je prije par mjeseci izkopan.

Pa ipak ima jošte jedan nepobitni dokaz za identičnost skupnoga groba. Pomni čitač lasno će se dosjetiti iz predjašnjega. Mi taj dokaz niesmo

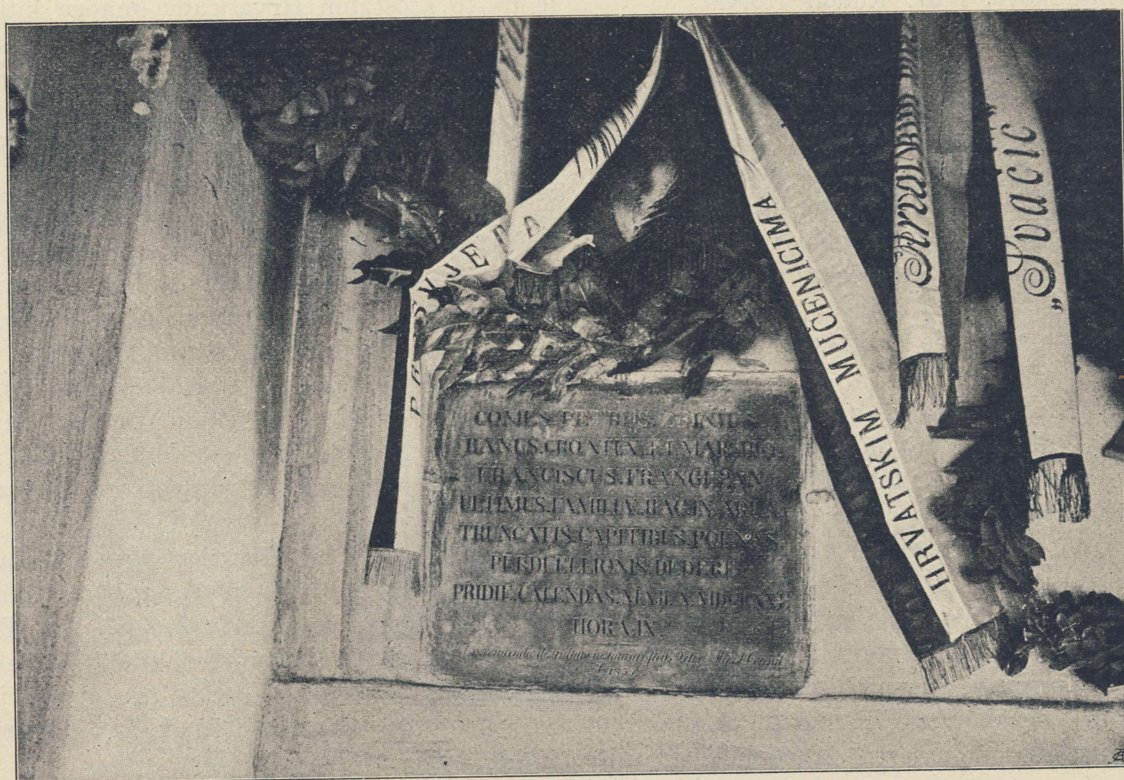

SPOMEN PLOČA
u nekadanjoj oružani (sada gradskoj pivovari) u Bečkom Novom mjestu, koja podsjeća na smaknuće Zrinskoga i Frankopana.

,,I nebrojeni drugi svjedoci živu, kojima je ovo i nijedno drugo mjesto pokazivano kao grob Zrinskoga i Frankopana.

Medju tim svjedocima nalazi se i dr. Velimir Deželić, koji nije jednom, već više puta stajao na tom mjestu i dobro si upamtio grobište, koje mu je sam pokojni grobar Pugl pokazao, dobro si je upamtio i kut groba, gdje su se te kosti imale po Puglovom kazivanju nalaziti.

Svjedoci, kao grobarica Julija Pugl, njezina kći Ana Pugl, Ivan Hofböck, sadanji nadzornik groblja, dosele spomenuli, jer se hotice nije kod izkaza svjedoka na taj izkaz obaziralo, da bude tim evidentnije, ako se izkazi svjedoka i s tim našim dokazom budu slagali.

I pokazalo se je na vlas, da je tome tako.

Od dra. Velimira Deželića i dra. Gjure Rihtarića načinjen je još g. 1885. nacrt i tloris groblja, na kojem je narisan onaj grob i u tom grobu točno označen kut groba, u kojem su se nalazile kosti Zrinsko-Frankopanske.

Taj nacrt nalazi se u pohrani dra. Deželića, a drugi, kako je u saboru izviestio, došao je s ostav-

štinom pok. Kumičića u ruke dra. Elegovića, te se sada nalazi na porabu u rukama Braće hrv. Zmaja.

Taj dakle nacrt nepobitno dokazuje, da se izkazi svjedoka, iza toliko godina, niesu ništa promienili, već dapače, da se točno slažu s nacrtom".

Kad su sve predradnje bile gotove, kad je stigla odluka poglavarsva Bečkog Novog Mjesta, da se ekshumacija dozvoljava, požuriše se ,,Braća hrv. Zmaja", da izvrše svoje djelo. Odlučeno je, da bude dan ekshumacije 20. srpnja 1907. Već dan dva prije otišlo je izaslanstvo ,,Braće hrv. Zmaja" u Wienerneustadt. Bili su to: predsjednik Emil Laszowski s kćerkom, podpredsjednik dr. Velimir Deželić sa suprugom Tonkom i kćerkom, tajnik družtva Širola, te još gg. Filip Hajduković i dr. Rudolf Horvat.

Na dan ekshumacije bili su prisutni osim ovog izaslanstva uz gradsko poglavarstvo još mnogi stanovnici grada Wiener-Neustadta.

Kod ekshumacije su bili nazočni uz stručnjaka gradskog fizika i dva živa svjedoka kobnog pokopa od g. 1885. Već prije, nego li je komisija došla, bio je ondje Franjo Karacson, onaj radnik, koji je sam svojim rukama uz Hofböcka stavio kosti u taj skupni grob.

Znamenite su njegove rieči, kojima je komisiju pozdravio:

,,Ovo je isto mjesto i isti grob, u koji sam rano zorom g. 1885. zajedno s tadanjim grobarom Josipom Puglom, po nalogu načelnika Pöcka, kosti sasuo. Ja se ne mogu nipošto varati. Stotinu sam puta ovo mjesto pokazivao i na tom se grobu nije ništa mienjalo. Kosti niesu u škrinji zakopane, već sam ih ja porazbacao i izpremiešane sasuo u gornji desni ugao groba. Tamo se moraju naći. Usuprot ovomu grobu ima križ s napisom, ,,nezaboravnoj Faniki". Pak i po tom će se spomeniku gospoda uvjeriti, da me moje sjećanje ne vara."

Zanimivo je, da sam ja s prijateljem Rihtarićem još g. 1885. u svom tlorisu takodjer narisao grob ,,Fanike" te se i u tom Karacsonove rieči točno slažu.

Kad su radnici počeli kopati predaleko lievo, pokaza Karacson jedno mjesto i reče: ,,Da müssen sie sein". I nazočna Pugelica reče, da joj je to mjesto pokazivao njezin pokojni suprug.

Pak zaista na vlas se je sve izpunilo onako, kako je Karacson unapried kazao, i kako je raznim spisima ustanovljeno.

Komisija je grada Wiener-Neustadta službeno zapisnički morala konstatovati, da je došla do nesumnjivoga uvjerenja, da su izkopane doista kosti bana Petra Zrinskoga i Frana Frankopana. To se je dokazalo izkazima svjedoka, stručnjačkim liečničkim mnienjem glede starine kostiju, te tlorisom groblja od g. 1885., napokon tim, što su kosti bile bez liesa posve odieljeno gore u desnom kraju zajedničkoga groba, mnogo više od onih trupla, koja su pokopana u drvenim liesovima. Odmah, kako su kosti izkopane, stavljene su u lies i prenesene u mrtvačnicu. Tuj su stručnjački pregledane. Na to su opet u lies položene. Pod kosti stavljena je, u papirnim smotcima, zemlja iz hrvatskih krajeva, iz mjesta, koja su nekoć bila Zrinsko-Frankopanska. Htjelo se je, da naši mučenici, ako i ne u domovini, a to ipak već sada počivaju na svetoj zemlji svojih pradjedova. Gospodja podpredsjednika, Antonija Deželić, stavila je na to s ostalim Hrvaticama mnogo kitica cvieća iz Hrvatske, povezanih hrvatskim trobojnicama. U lies je stavljena limena kutija s izpravom i pergamenom te s pečatom i podpisima nazočnika ekshumacije. Tom pergamenom ustanovljuje se identičnost kostiju i opisuje čin izkapanja.

Otvoren lies blagoslovio je g. Filip Hajduković. Na to je predsjednik Braće hrv. Zmaja izrekao njemački govor. Lies tutijom zaliven stavljen je u drugi kovni lies, koji je zatvoren ključem. Ključ je predao podnačelnik predsjedniku ,,Zmaja". Sprovod je vodio svećenik Hajduković. Lies su nosili hrv. književnici: Emilij Laszowski, dr. Velimir Deželić, Stjepan Širola i Fran Dulibić (u mjesto dra. Rudolfa Horvata, koji je morao naglo odputovati odmah iza ekshumacije).

Pred liesom su Hrvatice nosile krasan vienac s hrvatskom trobojnicom i napisom: Mučenicima 30. IV. 1671. ,,Braća hrv. Zmaja" 20. VII. 1907. Za liesom je išlo zastupstvo grada Bečkog Novog Mjesta. Nakon svetog obreda progovorio je krasno latinsko slovo kapelan ,,Braće hrv. Zmaja" Filip Hajduković.

Iza toga izreče Hajduković i molitvu, uz koju svi Hrvati i Bečki Novomještani poklekoše. Na grob je odmah stavljen željezni križ s napisom: ,,Hic ossa Petri com. a Zrinio et march. Franc. Christ. de Frangepanibus † 30. aprilis 1761. requiescunt. Procul a patria expectantes sepulturam in patria. Huc translati cura fratrum draconis Croatarum 20. Julii 1907. . . .

Tako je izvršen krasan čin pieteta hrvatskih duša prema velikim pokojnicima, a taj čin odjeknuo je plemenitim zanosom u srcima tisuća i tisuća plemenitih Hrvata.

Već dosada bilo je na novom grobu prekrasnih rodoljubnih izkaza. Dva tri dana iza ekshumacije pohodio je grob hrv. književnik Gundrum, koji je zanosnim riečima opisao svoje dojmove s toga groba

u ,,Obzoru'' u feljtonu. Na dušni dan g. 1907. došlo je na grob sjajno izaslanstvo zastupnika na carevinskom vieću, te se govorima i misom proslavila uspomena mučenika. Svaki čas čuju ,,Braća hrv. Zmaja'' o novim liepim dokazima ljubavi i poštovanja, što ih zahvalni Hrvati na tom grobu podavaju duhovima bezsmrtnih velikana.

Snieg prši na grobove i bielim ih velom krije. Ne vidi se ni traga krvi, što su ih prolili kao biedne žrtve daleko od mile domaje. Snieg prši i ledena kora zatvara grobnicu, al iz grobova kao da se opetuju one stare rieči, što su ih nekoć napisali stari Heleni na grobnicu onih junaka, koji su daleko od domovine umrli u ratu za domovinu, u Maloj Aziji : ,,Jao nama, muževi helenski, kako nam je težko počivati u tudjoj zemlji, daleko od mile domaje''. Snieg prši, al iz grobnice kao da se opetuju rieči divnoga Prerada : ,,U tvom polju daj nam groba, svojim cviećem grob nam kiti . . .''

Snieg prši, al iz grobnice kao da muklo i težko dolaze zvuci : ,,Rakoci, Tekeli i dr., koji su mnogo kasnije od nas umrli i bili pokopani u tudjini, eto već su u svom domu. A mi? . . .''

,,Sinuti će proljeće i na rodno cvieće sipati će sunce žarke zrake, bliedi mjesec poigravat će opet po zelenim livadama hrvatske zemlje. Nestat će sniega, nestat će leda. Al kad će pod tim hrvatskim cviećem na hrvatskoj poljani počivati naše kosti?'' . . .

Snieg prši i ledena kora zatvara grobnice !

Ali zar niesu žarča od žarkoga sunca hrvatska srca? Okopnjet će snieg, razpucat će led i iz svih krajeva, gdje hrvatski naš narod žive, sabrat će se ljudi, da oduševljeno, na svojim ramenima, ponesu lies narodnih mučenika u zemlju otaca svojih.

Iz tisuće tisuća, iz milijun hrvatskih grla orit će tada zanosno i oduševljeno :

,,Slava Petru Zrinskomu, slava Franji Krsti Frankopanu !''

I kad se peti grob otvori, nestat će napokon tužnog g r o b a u t u d j i n i i peti grob čut će veličanstvenu himnu divne i zlatne — slobode.

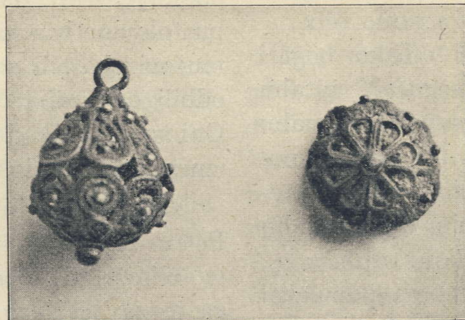

PUCETA (GUMBI) IZ GROBNICE FRANJE FRANKOPANA I PETRA ZRINSKOGA.
Gradski muzej u Bečkom Novom Mjestu.

VI.

USKRSLA SLAVA.

NAPISALI CHERUBIN ŠEGVIĆ, JOVAN HRANILOVIĆ I DR. FRAN ILEŠIĆ.

1. KULT HRVATSKIH MUČENIKA.

I.

Kad se je po Hrvatskoj pronio glas, da su Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan u Beču zatvoreni, kad se je dočulo, da je kralj Leopoldo lišio obojicu svake časti, da je dao zaplijeniti sva njihova dobra; čim se je doznalo, da je Petrova žena Katarina odvedena sa kćerju izvan domovine, na prvi mah obuze Hrvate neka neizreciva tuga, neka skrb, neka briga i strah za same sebe.

„Takova gospoda, pa u tamnici! Tako bogati grofovi, pa sada prosjaci! Je li to moguće?" pitahu se zapanjeni niži slojevi. A viša gospoda klimahu glavom. I oni, koji su željeli propast tih moćnih porodica iz pohlepe za njihovim imanjem, videć se prevarenima u nadama, mrmljahu u svojoj duši, kajahu se, što nisu poduprli, što nisu stojali uz njih.

I Zrinski i Frankopani bijahu veoma popularni u narodu. Njih su kmetovi ljubili i štovali. Njihova slava je imponovala masi. Njihovi odvažni čini, lovori na bojnom polju zadobiveni znali su elektrizovati, zanijeti narod. Narod, niži slojevi, nisu imali drugih gospodara osim njih. U Hrvatskoj se je za kralja veoma malo znalo i čulo. Barem prosti puk nije osjećao direktne vlasti kraljeve. On je znao za svoga grofa i za svoga bana.

Iza utamničenja te dvojice velikaša Austrija je poduzela sve moguće, da ocrni njihovo ime u očima naroda. S toga razglasiše po vašarima, u crkvama i po krčmama, na sastancima i prelima, da su Zrinski i Frankopani sklopili savez sa Turcima proti svome kralju. Mržnja je na Turke u narodu bila veoma jaka, te je ova glasina postigla svoju svrhu. Mnogi su u nju vjerovali. No nije bila tako strašna, da bi narod morao odmah zamrziti na te svoje gospodare, koje je poznavao kao odvažne junake proti Turcima.

Za to su rekli, da se nisu rotili samo proti kralju, nego proti Hrvatskoj, proti hrvatskomu narodu. Oni su htjeli predati hrvatski narod, hrvatsku zemlju Turčinu. Ova je vijest bila kadra, da u narodu probudi osjećaj odvratnosti proti tim velikašima. Ali je trebalo takove vijesti i obrazložiti, da postanu vjerojatne da uhvate korjena u narodu. A gdje ljepšeg i vjerojatnijeg motiva do žene?

Narod je znao, da je Petar Zrinski ne samo odvažan, nego i pametan muž. Frankopani su uživali i radi duševnih svojstva ugleda u svijetu. S toga nije lako vjerovati, da bi se ti ljudi upustili u kojekakve pustolovine bez razloga. Ako su tako moćni i odvažni muževi sklopili savez sa Turcima, ako su se zbilja odbili od kralja, morali su imati nekakova razloga. Oni su od vajkada bili strah i trepet Turčinu, a sada iznenada postadoše saveznici!

Da se pokriju pravi razlozi, podmetnuše knezu Petru ženinu taštinu i vlastito slavohleplje. Htio je rekoše, da postane hrvatski kralj. Na tu misao ga je zavela žena.

To se je širilo po Hrvatskoj, da se narodu rastumači nečuveni dogadjaj. Ta je pripovijest došla iz stolnoga Beča. A da ne bi tko mislio, da je od druge koje strane potekla, napisaše na grobnoj ploči velikim slovima: Konac slavohleplja jest grob: Ambitionis meta tumba!

Ništa naravnije nego vjerovati ovakovu tumačenju. Ovakovo obrazlaganje je zadovoljilo mnoge. „Kad si htio previše, eto ti tu!" mišljahu jedni. „Dao se je u službu žene, pa eto kamo je dospio" govorahu drugi.

I po Hrvatskoj se odmah širile pjesme rugalice proti oholoj ženi Katarini. Kukuljević je u Arkivu (IX. 180.—183.) iznio jednu takovu pod naslovom: „Plačna pesma Petra Zrinskoga, kojega žena njegova Kat. Teržačka radi ponosite svoje lepote, zbog koje kraljicom je postati hotila, sa sveta ovoga s vnogim drugovom žalostno je spravila". Tu se priča za

Petra gospodina viteza zibrana
u vojski junakov dobroga čuvara,
kojega su predji vsegdar verni bili
(što je sad sramota, gospodine mili !)
svetlome Cesaru, kralju i orsagu,
sad je svoje ime slavno poslal k vragu,

jer je poslušao savjet žene, da se sporazumije s Turčinom i postane kralj u Hrvatskoj. Nakon kratka pripovijedanja o poslanstvu Bukovačkoga u Tursku, o pokušaju ustanka sa strane Frane Kr. Frankopana, pripovijeda se njegov zaklon u Čakovcu i opsada Čakovca. Za tim Zrinski stane proklinjati ženu, što ga je na zlo naputila, te zaključuje :

Kak Adama Eva jesi me vkanila,
iz grofa petljara jesi me včinila.

Na te prigovore ona odgovara :

Ovo je vse ljudsko, kaj je naše bilo.

Ona zatim proklinje sebe, uru i dan, kad se je rodila, proklinje majčinu utrobu, koja ju je nosila i mlijeko, kojim ju je dojila. Proklinje svoju ljepotu, iz koje je izišla velika grehota, pa završuje :

O bedasta svaka ona muška glava,
koja god prepusti, da ga žena vlada.

Ovakovih pjesama moralo je kolati mnogo po Hrvatskoj. Pjesmom se je širila slava i sramota u narodu. Našao se je i u pitomom Dubrovniku pjesnik, koji je opjevao ,,plač Zrinskoga" na stratištu po uzoru gornje rugalice. I on misli, da je Petar zaveden od slavohlepne žene počinio izdajstvo. Naslov je pjesmi : ,,Ban Zrinski, doveden gdje mu se ima glava odsjeći po zapovjedi Leopolda I. cesara rimskoga, scijenim da ovako govoraše".

Pjesma imade samo šest kvartina. Najznamenitija je :

Ciene, Cesare, rieči moje :
tko oholne veličine
ženske ne tre, pravedno je,
da ko i tamna žena izgine.

I u gradu, gdje je Vlaho Menčetić malo prije u ,,Trublji Slovinskoj" Petra kovao u zvijezde, kad ga je zatekla tragična sudbina, eto pjesnikâ, koji stoje uz Cesara ! Rumen stida valja da oblije svakog Hrvata, kada pomisli, da je u našoj zemlji bilo ,,pjesnika", koji su se usudili sramotiti i proklinjati ženu pogaženu, smrvljenu u skrajnjoj nesreći i bijedi ! Sve da je i kriva bila, pala je u takovu nevolju, koju plemenita duša treba da štuje !

Ona se je zaklinjala, da je sama svemu kriva, ne bi li spasila brata i muža. Kad njih nije mogla spasiti, htjede spasiti njihova druga Tattenbacha istom samooptužbom. No ovaj, svladan takovom plemenštinom srca, suzama na očima priznaje, da Katarina ne govori istinu. (Hammer-Purgstall u Arkivu IX. 179.) Žena, koja se znade uzvisiti do takova samoprijegora, jest heroina, kakovih nema mnogo u povijesti čovječanstva.

II.

Kad na stratištu, podignutu u dvorištu državne tamnice bečkog Novog Mjesta, padoše junačke glave najuvaženijih hrvatskih velikaša, ljude plemenita osjećaja izvan Hrvatske zazebe oko srca. Osjetiše veliku nepravdu na njima počinjenu, te od toga časa počinje kult njihove uspomene. Slava imena Petra Zrinskoga pjevala se je po cijelom svijetu još za njegova života. Mladež njemačka, moleć se Bogu, pjevala je u školama slavna njegova djela. Do danas su se sačuvale neke pjesme. U jednoj se pjeva :

Graf Serin, du edler Held,
Deine Faust die Feinde fällt.
Herr Graf Peter, wie das Wetter
Er dreinschlaget und verjaget
Die Feind von der Christenhut.

Takovo ime ne može potamnjeti. Njegova je glava pala, a Bogom nadahnuti pjesnici sastavljaju najzanosnije distihe, epigrame, natpise u njihovu slavu, kunući okrutne krvnike.

Jedan takov pjesnik diže počasni kip uspomeni Petra Zrinskoga i Frana Frankopana. ,,Stani, ma tko ti bio, našinac ili stranac, gledaj pa čitaj : Ovdje počivaju nesretno smaknuti, ubiveni, dva hrvatska grofa Petar Zrinski i Frano Frankopan. Muževi bjehu dostojni vječnoga spomena. Slavni i vrijedni udivljenja s tolikih zasluga padoše od prokletoga udarca. Ugri su bili, pa daleko od svoje domovine Ugarske, na zapovijed Leopolda, vajme, glavu izgubiše, a da nisu bili ni ispitani, ni sudjeni po zakonima domovine, kako je bilo pravo. Ipak su osudjeni i na smrt predani ! Čudi se, ma tko ti bio ! Traže slobodu, a tuže ih za bunu, hoće da odvrate prijeteću pogibao, a krste ih dušmanima i proti njima tako dugo bijesne, dok napokon ne padoše !"

Drugi stavlja natpis na Petrov grob : ,,Mnoge će zaborav pokriti kao neslavne, ali ovaj će preživjeti, jer će pokoljenja o njemu pričati". ,,Priznajmo sjeni slavnoga Zrinskoga, da je poginuo veledušno". ,,Nesretna domovino, nemaš ni mojih smrtnih ostanaka"

Treći pjeva : ,,Dok nastojiš predusresti propasti domovine, Petre, hrliš žrtva u naručaj hladne smrti. Ono, što drugima donosi nagradu i trajan život radi vrlina, to tebi samomu prouzroči smrt. Kako sigurna dolazi starost onima, koji se odlikuju previše darovima duha !"

Četvrti pjeva, kako Petra oplakuju uvrijedjeni : ,,Nas tišti vapaj, plač, tužba, bol i suze, skrb, briga,

riječ i muka. Eto, zabacismo smijeh, viku i šalu, te plačemo tvoj zapad, predobri Petre".

Peti slavi ga junaka:

„Evo, ležim slavan stup našega plemena, evo, ležim, obilna nada moje domovine. Panonska obala dade mi slatki život, ote mi ga Austrija. Bit će oštra osvetnica nepravedne smrti. Zemlja hrani moje tijelo, ako kralj ne odbije raku, ali moje ime poznato leti zemljom".

„Čije tijelo evo leži? Čija je glava mačem odsječena? Čija kosa pliva u crnoj krvi? To je onaj moćni Zrinski! Tako sudbina odmjeri mnogo žalosti pomiješane sa dobrom, a mnogo dobra pomiješana sa zlim! Koje božice opkoljuju žalosno tijelo? Božica istine, moćna Fama, Pravda. Poginu tijelo, ali slava živi, živi duh. Smrt se je očitovala samo u tijelu".

Ni Frankopan nije ostao bez pjesme. O njemu jedan pjeva: „Mladenački oblik, duh, vrlina u živahnu tijelu pružahu nadu, da ću dugo živjeti. No moja prenesretna zvijezda ote mi zajedno oblik, mladost i duh. S Bogom, svijete! Nema ovdje postojane domovine. Ti, Kriste, daješ nebo pobožnim za stalnu domovinu".

Drugi pjeva istomu: „Prokleta sudbina otela te je svijetu baš kad si prebrzim korakom hrlio k zvijezdama".

Netko je pak propjevao obojici ove stihove:

„Kad bi vas bol i suze mogle povratiti u život, stalno bi vas povratile suze i bol. Za to svjedoče naša bol i suze".

„Ljubav obojice ostaje i vječno će ostati i kad ova piramida i ovo kamenje postane prahom".

„Živite sretni zakopani vječnom hvalom. Vaše su duše u nebu, a tjelesa u zemlji".[1]

Imade još mnogo ovakovih pjesama raštrkanih po rukopisima. Tako su shvaćali savremenici smrt hrvatskih velikaša.

---

[1] Statua Honoris
Petro Zrinio et Francisco Frangepan erecta.
Sta, vide, lege
Quisquis viator vel Indigena vel Advena.
Hic jacent
Infelicissime truncati, necati
Comites Croatiae duo:
Petrus Zrini et Franciscus Frangepan.
Viri aeterna memoria digni,
Qui tantis meritis clari admirandi,
Infelici cadunt ictu.
Viri Hungari
Extra patriam suam Hungariam
Jussu Leopoldi, veh!
Capite nefando plectuntur.
Non citati, non judicati, secundum
Leges patrias, ut fas erat,
Condemnantur tamen et morti addicuntur.
Opstupesce, quiquis es!
Libertatem quaeruntur et Rebelles audiuntur.
Malum imminens avertere volentes,
Habentur pro Hostibus, ac tamdiu saevitur,
Donec infaustissime cadunt
Neostadii A. O. R. MDCLXXI. die 30 Aprilis.

*

Tumbae Zrini.

1.
Multos, velut inglorios, oblivio obruet;
Hic posteritati narratus, superstes erit.

2.
Detur hoc illustris Zrinii manibus:
Eum occubuisse generose.

3.
Infelix patria, nec quidem ossa mea habes.

*

In Petrum Zrini.
Dum Patriae tristes satagis reparare ruinas,
Petre, ruis gelidae victima opima necis.
Praemia quae referunt aliis vitamque perennem
Virtutis, uni huic causa fuere necis.
Heu! quam tuta ad eos solet adventare senectus,
Qui nimis animi dotibus exsuperant.

*

Zrinium laesi deplorant.
Nos gemitus angunt fletus lamenta dolores,
Et Lacrymae, luctus, cura, loquela, labor.
En procul abjectis risu clamore cachino
Plangimus occasus optime Petre tuos.

*

In Zrinium Heroem.
En jaceo generis Columen laudabile nostri,
En patriae jaceo spes opulenta meae.
Pannonis ora dedit dulcem, rapit Austria vitam,
Ultrix injustae aspera caedis erit.
Truncum terra tenet, si rex non abnuet urnam,
Et mea iam terris nomina nota volent.

2.
Quis jacet hic truncus? Cujus caput ense recisum est?
Quae natat in tetro sanguine canities?
Hic est ille potens Zrini! — Sic fata rependunt.
Tristia multa bonis, et bona multa malis.
Quae circumsistunt Divae lugubre cadaver,
Diva tenax veri, Fama potens, Nemesis!
Interiit Corpus, vivit sed gloria, vivit
Spiritus. In solo corpore mors patuit.

*

Franciscus Christophorus Frangepani.
Forma juventa, animus, vegetoque in corpore virtus,
Spem dederant, longas vivere posse dies.
At nimis infausti rapior dum sidere fati
Heu periere simul forma, juventa, animus.
Munde vale! — Nulla hic est constans patria, Coelum
Per te, Christe, datur patria firma piis.

*

Ne ću ispitivati, tko je spjevao ove pjesme i gdje su bile spjevane; istaknut ću samo nepobitnu činjenicu, da se u njima zrcali javno mnijenje otmjenijih krugova u Ugarskoj i Hrvatskoj iza katastrofe u Bečkom Novom mjestu.

III.

Iza smrti naših mučenika počinje nova struja u političkoj povijesti hrvatskoga naroda, struja za potpunim odcijepljenjem Hrvatske od Ugarske. Ideji bratske sloge i medjusobne potpore Ugra i Hrvata, da se uzmognu oprijeti Beču i otresti se svake sveze s njima, suprotstavlja se ideja hrvatske samostalnosti i hrvatskog ujedinjenja u savezu s Austrijom, a proti Ugarskoj. Karlovački general Herberstein, koji je toliko doprinio iskorjenjenju Zrinskih i Frankopana, po naputku dvora kupi potpise plemstva i svećenstva, da se Hrvatska odijeli od Ugarske. Borbu Ugarske za slobodu predstavljaju kao borbu kalvinizma proti katolicizmu. Time Hrvati, odani katoličkoj vjeri oduševljeno pristaju uz tobož braniteljicu katolicizma Austriju i austrijski dvor.

Ta ideja ,,velike Hrvatske u velikoj Austriji" hvata sve višeg maha u zemlji, a njezin učeni i uvaženi zatočnik postaje Pavao Vitezović. On je napisao mnogo djela: spomenica, prijedloga, monografija, da dokaže hrvatstvo današnje Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Bosne, Hercegovine, Srbije, Banata, Crnegore, Istre i slovenskih krajeva. Sve stečevine Eugena Savojskoga na Balkanu on prisvaja starodrevnoj kraljevini Hrvatskoj. Njegov književno-znanstveni rad služio je temeljem političkim raspravama A. Starčevića i Eugena Kvaternika.

Pod utjecajem pobjeda austrijskog oružja na Balkanu ta struja, naperena proti savezu s Ugarskom, danomice raste, te je pripravila zemljište pragmatičkoj sankciji od god. 1712. Hrvati, ni pitani, ni moljeni od ma koga, stavljaju sami od svoje volje predlog kruni, da priznaju pravo nasljedstva u Hrvatskoj i ženskoj lozi austrijske kuće, i to za one članove, koji budu stanovali u Austriji, vladali nad Kranjskom, Štajerskom i Koruškom.

Zato spomen Zrinskoga i Frankopana stade blijedjeti. Zasluge njihova plemena za Hrvatsku se ne zaboravljaju, ali ideja, kojoj se smatrahu predstavnicima, od dana do dana padaše.

Te okolnosti nam tumače činjenicu, da suvremeni pisci domaće povijesti ne govore rado o uroti Zrinsko-Frankopanskoj. Ladany na pr. nije se odvažio proslijediti do Petra svoju povijest: ,,De gestis banorum". Kery u svojoj: ,,Series bonorum" o Petrovu bratu Nikoli mnogo pripovijeda i na koncu ga uzimlje u zaštitu proti austrijskomu savremeniku Wagneru, ali o Petru samom govori veoma malo. Tek kaže, da je uvrijedjen od Beča pao medju urotnike, a Beč da je na vrijeme otkrio urotu, zato da je Petar sa šurom Frankopanom ,,proti Leopoldovoj volji" (!) bio osudjen na smrt.

Vitezović u svojoj kronici pod god. 1670. piše: ,,Otajno suprot Cesaru podignuće očituje se. Karlovački general robi Zrinskoga i Teržačkoga i drugih poglavitih ljudi imanja". Pod god. 1671.: ,,Nadaždi Ferencu u Beču, Zrinskomu Petru i Ferencu Teržačkomu u Novom mestu Bečkom, Erazmu Tattenbachu u Gracu, a Ferencu Boniću u Požunu glave behu odsečene".

Povjesničari dakle o tom pitanju ili šute, ili ga jedva spominju. No ako se uvaži, da su ti ljudi, kao Vitezović, bili Beču odani, prave dvorske kreature, a ipak da se nisu usudili baciti se kamenom na uspomenu tih ,,buntovnika," tada moramo zaključiti, da je ime njihovo bilo još jako u narodu, da je njihova uspomena bila sveta.

Vitezović drži, da su naši mučenici pravi zločinci; da su počinili zločinstvo. I on je uvjeren, da ga je na taj ,,zločin" navela žena Katarina, kad pjeva:

Ad scelus hocce ducem, belli sudoribus aptum,
movisset nunquam genii privata cupido,
ni consors animosa virum illexisset amicum
consiliis sensum propere tribuisset.

,,Na ovo zlodjelo ne bi nikada osobna taština navela čovjeka vješta vojevanju (da stane na čelo urotnika), da ga nije namamila odvažna žena i svojim savjetima dala poticalo."

Valvasor u IV. knjizi djela ,,Die Ehre des Herzogthums Krains" (str. 129—131.) osvrće se na urotu Zrinsko-Frankopansku, te ju prikazuje djelom nečistoga. Sama je providnost božja, po njegovu nazoru, otkrila na vrijeme opake namjere bana Petra i kneza Krsta, te spasila život caru Leopoldu, koji je ,,po zakonu" kaznio buntovnike! Kako bi inače taj savremeni dvorski pisac i smio pisati o ,,buntovnicima"?

*

In Franciscum Frangepan.
Conderis heu Fatis mundo sublatus iniquis,
Dum nimium celeri tendis ad astra gradu.

*

Ambolus.
Si dolor et lacrymae possent vos reddere vitae,
Reddiderint vitae vos dolor et lacrymae.
Jam dudum, quid tum, dolor et lacrymae testis.

2.
Amborum pietas manet aeternumque manebit,
Pyramis haec quando saxaque pulvis erunt.

3.
Vivite felices aeterna laude sepulti,
Quorum animas coelum, corpora terra tenet,

No njemu se nije čuditi, kao ni Wagneru. Nisu ljudi naše krvi.

Austrija radi oko odcijepljenja Hrvatske od Ugarske. To nam dokazuje i jedan tajni naputak, izdan iz onih vremena, da se Ugarska satare. Pod 31. točkom se kaže: ,,Valja istraživati i raditi na svaki način, da se Hrvatska i Slavonija na svaki način oduzmu od Ugarske krune i da se upravljaju kako i Banat i Erdelj i Galicija. Tada se bude to lakše raditi u Ungariji, stegnutoj na svoje granice''.

Točka 32.: ,,Ovoga se načela treba držati i onda, ako pomoću božjom s vremenom osvojimo Dalmaciju, Bulgariju, Serviju i Moldaviju. Kao da je to vreme na pragu, samo ako nam se rači zahvatiti''. (V. ,,Hrvatska'' 7./5. 1871. Prijevod A. Starčevića).

Zato nije se čuditi, ako poziv Tökölijev god. 1683. u Hrvatskoj ne nadje odziva. Rakoczy, unuk bana Petra Zrinskoga, šalje na 18. siječnja 1704. iz Miškolca poziv na Hrvate, ali uzalud. Uzalud im spominje nepravde i bezakonja austrijskoga dvora, uzalud im dozivlje u pamet, kako sa većim dijelom starodrevne kraljevine Hrvatske zapovijedaju tudjinski generali, a samo se na neznatna ili pogibeljna mjesta postavljaju Hrvati. Zalud spominje starodrevnu bansku čast, koja je prije bila na čelu tim kraljevinama, a sada je stegnuta na tri županije. To je sjena stare slave i moći, puki naslov. Uzalud apostrofira sin Jelene Zrinske svoje suplemenjake: ,,Koliko je vaših glasovitih rodova Austrija zatrla? Gdje su Vam Zrinski, koji su Vam slavu po svijetu raznosili, gdje stupovi vaši Frankopani? Austrijanska pohlepa za despotičkim vladanjem nije mirovala, dok nije poglavice kraljevstva (a da ne spominjem tu nedavnu naglu smrt Draškovića) učinila mučenicima drage domovine''.[1]

Sve to utaman piše zatočnik ugarskih sloboština, kad mu ban Palfy na ime ostalih staleža kraljevstva piše, da su Hrvati bili uvijek vjerni kralju, da će svim silama pobijati buntovnike, Rakoczya i njegove pristaše.

Uzalud se Frano II. po drugi put obraća na Hrvate proglasom od 22. listopada 1706. Uspomena na Zrinske i Frankopane bijaše gotovo iščezla iz srca hrvatskih stališa . . .

Ne, hrvatskih stališa bijaše u velike nestalo. Uselilo se je dosta tudjinaca u zemlju, a i domaći bijahu iz nužde odani dvoru, da dobiju imanje, čast, priznanje. Još je bilo rijetkih, ali je bilo u Hrvatskoj muževa, kojima je bila sveta uspomena na Zrinskog i Frankopana. Barun Josip Vojnović ozivlje se pozivu unuka Petra Zrinskog, dapače ga priznaje svojim kraljem. On radi, agituje po Hrvatskoj i Dalmaciji, u Bosni kupi čete, da njima provali u Hrvatsku, da osveti uspomenu junaka, palih pod krvničkim mačem. Ugovara sa Turcima, sa Francezima, sa Mlecima, da otjera Austrijance iz svoje domovine, da Rakoczya priznadu za kralja. Sve te države obećaju i ovo i ono, u nadi, da će se samo one okoristiti tim pokretom. Sami Turci efektivno pomažu Vojnovića. Ovaj se obraća i na Hrvate. Šalje pisma na uplivnije muževe, da ustanu ,,proti njemačkim nepravicam, da pasju nimačku viru izmedju sebe istiraju''. A Hrvati?

Osim požeške krajine nitko se ne ozvilje pozivima Vojnovića. Sami požežani ga podupiru, ali sa nikakovim uspjehom. Hrvati su zaboravili na svoje velikane !

Szatmarskim mirom god. 1711. zapečaćena je sudbina političke misli Petra Zrinskoga i Frana Krsta Frankopana. Rakoczyeve se čete razidjoše. Vojnović bi pomilovan, a sjene mučenika ostadoše neosvećene.

IV.

Politička misao Zrinskoga i Frankopana, koju u Ugarskoj zastupaše Rakoczy, ostade neizvedena. Krivnja je, ako se o krivnji govoriti smije, na samomu narodu. J. Herberstein doduše izvješćuje dvor, da su svi Hrvati jednaki, da svi pristaju uz Zrinskoga, ali čim je Zrinski pao, narod se je pokunjio, plemstvo se dalo u službu Beča. Priznajmo i to, da narod nije bio na visini ondašnjega položaja. Da je narod bio odgojen, da ga nije tištila nevolja u svagdanjem životu, da se je dao dignuti do višega stajališta, da je svoje pristajanje uz bana Petra i djelom pokazao, prilike bi se inače bile razvile. Narod je bio mlitav nesvjestan, otimao se je Turčinu iz vjerskog osjećaja, a gospodstvu Niemaca za to, što mu ovi otimahu imanje i časti u zemlji. Kad su Petra i Krsta uhapsili, nisu se digli velikaši, da zahtijevaju poštovanje domaćih zakona, da zahtijevaju poštovanje zlatne bule, nego su se jagmili za bansku čast. Što je vrijedilo grofu Draškoviću, da je nekoliko godina kasnije (1687.) ustao proti zahtjevu, da se Ugarska proglasi nasljednim kraljevstvom? Pade pogodjen oružjem kukavica — otrovom. Bješe ustati, dok je bilo vrijeme, bješe se složiti sa Zrinskim. Javno nisu pristajali uz ovoga, nego nešto njegovih rodjaka, nekoliko njemu podčinjenih kapetana, nešto njegovih pri-

[1] ,,Convertite, inclyti status et ordines, fractos tot malis animos per Austriacos, tot heroica gloriosi nominis stemmata. Ubi Zrinii celebrata toto orbe gentis vestrae gloria? Ubi Frangepani, stabiles quondam pro defensione patriae columnae? Non quievit praeconcepta in Austriacis despotici imperii libido, donec primores regni procerum (ut violentam nuperam Drascovicii mortem praetereamus) jugi gloria perennaturos dulcissimae patriae faceret martyres''.

morskih podložnika i nešto ugarskih i bosanskih uskoka zajedno sa pravoslavnim vladikom. Ovi su imali više samostalne odvažnosti nego li prosti puk, nego li pogaženo i mlitavo gradjanstvo ili otudjeno plemstvo, koje je gramzilo za častima i udobnim životom.

Poslije poraza Kuruca u Ugarskoj Austrija je nesmetano izvadjala svoj program, koji je išao za tim, da od Hrvatske i Ugarske stvori dvije odijeljene

Poslije smrti naših mučenika počinje i antagonizam izmedju Ugarske i Hrvatske, počinju aspiracije Magjara na našu zemlju, a nastojanje Hrvata, da se otmu magjarskomu zagrljaju. Taj antagonizam potraja do rata godine 1848. Prve polovine prošloga vijeka dvor je uz Hrvate, da oslabi Ugre. Ovi misle, da će ojačati, ako progutaju Hrvatsku. — Kroz cijeli XVIII. i prvu polovinu XIX. vijeka iščezla je

GROF PETAR ZRINSKI
Izvornik sačinio Gillis Hendricx.

skupine, ali obje ovisne od Beča, da stvori dvije pokrajine, bez ikakovih prava i sloboština.

U tom radu ona je nastojala, da naseli što više tudjinaca u Hrvatskoj i Ugarskoj. Tudjincima, osobito Nijemcima, davala su se imanja, za njih su bili položaji, za njih časti i prihodi. Zato danas u Hrvatskoj i Ugarskoj imade veoma malo plemstva starih koljenovića. Imena većine zaudaraju po tudjinštini.

iz pameti naroda uspomena na mučenike: Zrinskog i Frankopana. Austrija radi, da njihovo ime izbriše iz povijesti. Oni su smatrani prostim buntovnicima, zločincima, koji su se digli na svoga zakonitoga kralja, a ovaj je bio u svom pravu, da ih osudi i smakne.

Poslije rata godine 1848. došao je apsolutizam, koji je morao okruniti pobjedu stečenu krvničkim mačem u Bečkom Novom mjestu i porazom Kuruca

u Ugarskoj, koji je morao za uvijek uništiti *jura et libertates* budi Regni Hungariae, budi Regnorum Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae. U to doba dali su se Hrvati na učenje povijesti, na proučavanje naših odnošaja naprama Austriji i naprama Ugarskoj, pa kad se je otvorio hrvatski sabor god. 1861., dr. A. Starčević za svu nevolju u Hrvatskoj i u Ugarskoj proglasi odgovornom Austriju. Ona potiče antagonizam i mržnju jedne kraljevine proti drugoj, te u govoru, držanu dne 26. lipnja, reče i ove znamenite riječi :

,,Da što, jer pod prvašnjimi tlačenji mi nismo ,,živili, a da bi se ustali otci naši, oni bi nam znali ,,svašta kaživati o onih vremenih, kad no naši ,,Krčki i Frankopani, naši Šubić-Zrinski bijahu ,,za buntovnike proglašeni i udavljeni samo za to, ,,jer se Nemcem htelo hrvatskih imanjah".

Ovim riječima je A. Starčević započeo djelo rehabilitacije Zrinskog i Frankopana, dao je impuls kultu njihove uspomene u narodu.

God. 1866., u govoru držanu na 27. siječnja, opet se Starčević dotiče uspomene naših mučenika :

,,Obitelji, koje učiniše Ferdinanda I. kraljem ,,Hrvatske, propadoše tako, da njih nijedna danas ,,ne potiče. Načelnici, Zrinski i Frankopani, podav- ,,ljeni su, a sav njihov greh biaše, da biahu bogati ,,i da ljubljahu svoju domovinu i njezinu slobodu"... ,,Imena sjajnih obiteljih hrvatskih, imena Zrinski ,,i Frankopan biahu promenjena u Gnade i Krajc- ,,berg, ter kon što se ona imena opet povratiše, ,,narod hrvatski znadiaše, da je tim obiteljim ,,odzvonilo".

,,I zbilja, dva sina Nikole Zrinskoga Čakovačkog, ,,dovučena u Beč za da tamo budu odgojena, izčez- ,,nuše, bez da se zna, kamo ili kako".

Ovako je pisao i govorio A. Starčević, prodirući u historijsku istinu kroz gustu koprenu, kojom Austrijanci i njihovi sluge u Hrvatskoj pokriše uspomenu na zadnje Zrinske i Frankopane. Do tada ne bjehu još poznati spisi iz bečkoga dvorskoga arhiva o uroti.

God. 1866. po naputku Austrije trebalo je proslaviti u Zagrebu treću stogodišnjicu smrti Nikole Zrinskoga Sigetskoga. Ovaj se suprotstavljaše banu Petru. Ovoga je htjela Austrija dati Hrvatima za uzor austrijsko-hrvatskoga patriotizma. Slava je bila odredjena za 25. studenoga. Saborski odbor ad hoc predloži, da i sabor učestvuje u toj slavi. Dr. A. Starčević ustade proti tome kratkom jezgrovitom izjavom. On toga Nikolu Zrinskoga ne može slaviti, jer pade braneći od Turaka neprijatelje svoje domovine. Njega je Hrvatska rodila i obogatila, a on ju je tudjincima žrtvovao. ,,Ta zvona, koja imadu zvoniti, te lumbarde, koje imadu pucati, namenjene su, da zvone i pucaju nad grobom naše narodne slobode i samostalnosti".

Tako je Starčević utirao puteve kultu Zrinskog i Frankopana, kultu bečkih žrtava. Stranka prava primi u ruke to pitanje, te od svojega početka dosljedno radi oko rehabilitacije njihove u narodu.

Prof. Šime Ljubić u svojem ,,Pregledu Hrvatske Povijesti" god. 1864. bavi se opširnije ovom urotom na temelju izvještaja mletačkih poslanika, i sa simpatijom piše o nesretnim žrtvama bečke pohlepe. To je prvi historijski rad, kojim se nastoji otkriti istina u ovom pitanju.

Novi impuls radu za kult mučenika dade dvijestogodišnjica njihova smaknuća, koja je padala na 30. travnja 1871.

V.

Jedini tadašnji beletristički list u Hrvatskoj, ,,Vienac", da dade oduška poštovanju te uspomene, njoj posveti cio broj 17. od 29. travnja 1871. Imade pjesma nepoznata pjesnika ,,Petar Zrinski", onda rasprava dra. Frana Račkoga : Ban P. Zrinski i knez teržački Frane Krsto Frankopan na stratištu, predavanja o grofici Katarini držana od dra. Zahara i Tade Smičiklasa, jedna do onda netiskana Krstova pjesma : ,,Cvitja razmišljanje i žalostno protuženje", onda ,,Frankopanova davorija", koju uglazbi po Dežmanovoj udezbi I. pl. Zajc. U listku kaže uredništvo, da se je htjelo odužiti ,,muževom, koji su ne samo kao junaci, već i kao pjesnici u našoj knjizi dično ime stekli".

Ivan Kostrenčić u Beču sakupi i dade tiskati velik dio pjesama Frankopanovih, da se oduži uspomeni njegovoj.

Tu rijetku zgodu valjalo je i inače proslaviti. Te publikacije veoma malo ili ništa nisu mogle utjecati na kult slavljenika. Slavitelji se nisu odvažili, da ih predstave u pravoj slici prama narodnim težnjama.

Glasilo stranke prava, ,,Hrvatska", za rana je počela podsjećati općinstvo na ovu dvijestogodišnjicu i na potrebu, da se ona dostojno proslavi. Za tim početkom travnja ustroji se središnji odbor u Zagrebu, kojemu je bila zadaća dogovorno sa sličnim odborima u pokrajinama hrvatskim prirediti što sjajniju manifestaciju za 30. travnja. Duša toga odbora bijahu dr. Ante Starčević, Eug. Kvaternik, dr. David Starčević, Vjekoslav Bach i drugi.

Na 23. travnja taj odbor priopćuje u uvodnom članku ,,Hrvatske" program proslave. Središnji odbor vidi velik uspjeh već u tome, što se vlada nije usudila

zabraniti proslavu. Ovaj čin je od velike znamenitosti u našoj povesnici. ,,O dusi budućnosti, da li će iz sjemena ovoga dana niknuti za stotinu godina stablo, pod kojim će sav naš narod s vladari i poglavarstvi svojimi na čelu kakovom ogromnom, danas jedva još za pomisliti narodnom svečanošću proslaviti taj dan? Ili će zlokobna ruka ili huda kob uništiti i ovo semance? . . .“ Tako se pitaju promicatelji slave !

Odbor preporučuje vanjskim prijateljima i odborima, da usredotoče svu svečanost u službi božjoj. Neka se zora toga dana pozdravi jutrenskom pucnjavom iz mužara. Poslije službe božje neka se drži rodoljubivi sastanak u ,,hrvatskih karminah“. Neka netko od svećenika, učitelja, bilježnika protumači narodu značenje toga dana. Neka po mogućnosti jedan kraj javi drugomu ,,hrvatskimi kresi“ bratski pozdrav. To je sve. Ići preko tih granica značilo bi veseliti se, a ne tugovati.

U Zagrebu bi odredjeno držati službu božju u stolnoj crkvi, ali kanonici se oprieše tom ,,svetogrdju“. Nadbiskup zabrani, da ijedan svećenik drži prigodnu propovijed, kako su htjeli priredjivači slave. S toga se je program višekrat mijenjao. Cijeli taj pokret smatraše se onda buntovnim djelom.

Na 30. travnja 1871. počela je rano padati kiša ipak nije smela pokretače. U zoru zaoriše ,,mužari“ sa Kalvarije, da probude Zagreb iz političkog mrtvila.

GROF PETAR ZRINSKI
kao ugarski generalissimus i zapovjednik Novoga Zrinja.

„Hrvatska“ izadje u žalobnom izdanju, posvećena tužnoj zgodi. Na čelu nosi kratak članak, za njim Frankopanovu davoriju, onda „Odziv Hrvata duhom predjah mučenikah“. Članak „Hrvati sub rosa“ iscrpljuje povijest žalosnog dogadjaja. Po ulicama su se dijelili letaci, na kojima je bila pjesma „Odziv Hrvata“, poziv na sudjelovanje i program svečanosti. Toga dana vijale su se četiri zastave u Zagrebu, jedna na uredništvu „Hrvatske“, druga na Kvaternikovu stanu, treća na kući gostione „K staroj lipi“ — sve to bijahu trobojnice sa crnom koprenom — onda četvrta čisto crna na jednoj kući u Vlaškoj ulici. Tako se je iskazala politička i kulturna prijestolnica Hrvatske.

Zadušnice su se obdržavale u crkvi sv. Marka (bez propovjedi), a služio preč. gosp. opat dr. Stjepan Pogledić, uz asistenciju još dvaju svećenika. Pjevalo je nekoliko članova pjevačkog zbora „Kola“. Crkva ne bijaše prenatrpana, ali do stotine prisutnika moglo je biti.

Za tim krenuše u crkvu istočnoga zakona, gdje gradski paroh sa pjevačima odpjeva parastos. „U crkvi istočnoga zakona, kaže izvještaj „Hrvatske“, tiskan u broju od 7. svibnja t. god., najdosmo prijaznost uspomeni naših mučenikah“.

Poslije dvanaest sati se uputiše u Maksimir na banket. Bilo je 60 učesnika. No „otih nekolikim svečanost ne bijaše cilj“, opaža „Hrvatska“. Stolom je ravnao Eugen Kvaternik. Pade prijedlog, da se utemelji zaklada za podignuće spomenika tim žrtvama Beča. Odmah bi izabran odbor za to i poče sa upisivanjem prinosa.

Učesnici se vratiše pod zastavom u Zagreb, te odoše do uredništva „Hrvatske“. Tu ih Kvaternik oslovi vatrenom riječi. „Zagreb grad, reče na kraju, sramotan list si je napisao u povesti hrvatskoga naroda, ne hotev proslaviti takovu uspomenu.“

Izvješćujuć o proslavi „Hrvatska“ s ushitom piše i tvrdi, da je stranka prava ovim činom podigla sjajan neporušiv spomenik. E x e g i m o n u m e n t u m a e r e p e r e n n i u s.

U Varaždinu je poglavarstvo zabranilo svaku proslavu, dočim se je smjela obdržavati na Rijeci, u Karlovcu i u Kostajnici. U Kutjevu je bilo i s v e ć e n i k a, koji su se pridružili slavi. Čula se je u crkvi i „reč prava pastira“. Izvan Hrvatske se je slavilo u Bečkom Novom Mjestu i u Gracu. Glavni odbor je primio deset brzojavnih pozdrava, i to: od hrvatske mladosti iz Bečkog Novog Mjesta, od „Danice hrvatske“ iz Graca, od „Hrvatah stranke prava sa grobnicah Katarine i Antuna, zadnjeg potomka Zrinskog“ iz Graca, od članova stranke prava iz Oseka, od križevačkih Hrvata, od stranke prava iz Karlovca, od društva Anka iz Varaždina, od riječkih pristaša stranke prava, od krčkih rodoljuba, od stranke prava iz Kostajnice.

Odjeknula je ta proslava širom cijele domovine. Sam „Katolički List“ iza proslave donese veoma zanosan članak o tome.

Pisac razlaže, kako se je odavna raspravljalo i svraćala pozornost javnosti na ovu dvijestogodišnjicu. No da nije bilo stranke prava, bila bi prošla neopažena. Onda pobija mnijenje onih, koji ne bi htjeli da se dozvole zadušnice ovim hrvatskim mučenicima, dokazuje za ovu zgodu opravdanost službe božje i propovjedi.

Zatim razvija svoje misli o tom, kako cijeli narod niti je htio, niti je mogao sudjelovati u ovoj proslavi, a to radi nužnih obzira. Narodnjaci se ne usudiše, jer naginju Beču, od kojega se nadaju pomoći. Beč je pak ne samo protivan ovoj proslavi, nego u njoj vidi provokaciju. Magjaroni se ustegoše obzirom na Magjare, koji zaboraviše proslaviti svoga Nadaždia, jer i oni upiru oči u Beč. Stranka prava je bila jedina pozvana, da vodi ovu slavu, jer ta stranka nema obzira ni prama Beču, ni prama Pešti. Ali zato, što jedna stranka vodi ovu slavu, baš zato ona ne može biti opće narodna slava.

Tako je umovao crkveni pisac!

Na 18. lipnja javi se „Hrvatskoj“ jedan svećenik sa sela oduljim pismom. Crtajuć politički položaj u Hrvatskoj dotiče se i slave Zrinskog i Frankopana. „Da imade, kaže, blizu naših župa brzojavnih ureda, ne biste bili primili samo desetak brzojava, već bi ih bilo stiglo na stotine. Ostale stranke, pak i onu, u koju ja spadam (narodnu), stid bilo, što se nisu pridružile toj svečanosti“. Srdi se na Zagrepčane, koji znadu slaviti Austrijance Nikolu Sigetskoga i Jelačića, a za prave zatočnike hrvatske slobode ne mare. Ne valja im izgovor, što je tu slavu pokrenula stranka prava. Bješe se staviti na čelo narodna stranka. Imala je za to dosta vremena.

Nije nam moguće jasnije predočiti položaj u Hrvatskoj i mnijenje o Zrinskom i Frankopanu, nego ako istaknemo, da muževi tako zaslužni za katoličku vjeru, muževi, koji ostaviše zaklade crkvama, koji utemeljiše župa i nadarbina, od crkvene oblasti bjehu smatrani nedostojni crkvenih zadušnica!

Sjeme je bačeno. Sada ga je trebalo plijeti, da nikne, da izraste, da se razgrana i postane stablo. Ali te iste godine Eug. Kvaternik, Vjekoslav Bach i njihovi prijatelji, opkoljeni jakom vojskom, padoše na 11. listopada kod Rakovice. Nekoliko dana kasnije nastane lov na članove stranke prava. Vidjenije pristaše pohvataše i baciše u tamnicu. Ta sudbina zateče i A. Starčevića.

Iza toga stranka se ne javlja za nekoliko godina u javnom životu. Za nju se i ne zna. A. Starčević piše službene spise u Jaski. Zato se ne spominje više nijedna proslava Zrinskog i Frankopana.

God. 1873. izadjoše spisi o uroti. Te je spise sakupio dr. Fr. Rački po vanjskim arhivima, te ih objelodani troškom vladike Strossmayera. Tu pojavu jedva je popratio ,,Vienac" sa nekoliko redaka. Takova publikacija nije mogla pobuditi duhove. Beč je bio još jak, a odlučujući faktori su ga se bojali. Sa smrću Kvaternikovom zaspalo je i pitanje o podignuću spomenika.

Kad se god. 1878. Makančev ,,Primorac" pretvori u ,,Slobodu" i postane organom stranke prava, kada stranka ponovno posla u sabor A. Starčevića i nekoliko njegovih drugova, oživi i kult Zrinskoga i Frankopana.

VI.

Mladež je usvojila zadatak podržavati i širiti tu slavu. Od otvorenja sveučilišta hrvatski se je pomladak kupio u Zagrebu i zagrijavao za pravašku misao. Kad je stranka ponovno oživjela na nov život, nastavila je svoj rad ondje, gdje je bio prekinut god. 1871.

God. 1879. počinje živahniji rad, koji nailazi na silne poteškoće. ,,Sloboda" na Sušaku, da pripravi općinstvo na proslavu krvnoga spomen-dana, počinje u podlistku pretiskavanjem članaka iz ,,Hrvatske" od 30. travnja 1871. To pretiskavanje je počelo izlaziti na 4. travnja, a na 25. istoga je konac i poziv na sve Hrvate, da se sjete svojih zatočnika službom božjom, ozbiljnim i trijeznim sastancima.

U Zagrebu se sveučilištarci pravaši ustrojiše u odbor, te pozivom, obješenim na ploči, pozivlju cjelokupno djaštvo na izlet u Podsused, gdje će se služiti služba božja i držati komers. No ondašnji rektor Maixner dade skinuti taj poziv sa crne table i objesiti svoju zabranu, u kojoj citira dopis županije na rektorat, u kojem dopisu tu naumljenu proslavu zove nerazboritom i smetanjem javnog mira, pogubnom pučkom skupštinom.

Županija je pak oružanom silom zapriječila svaki polazak u Podsused. Dotičnomu svećeniku bi zabranjeno misiti. Mladež uza sve to htjede svakako obdržavati zadušnice. Da toga ne bude, oružnici opkoliše sveučilišnu zgradu, zatvoriše crkvu svete Katarine i čuvahu ulaz. Maixner zametne istragu proti pokretačima te proslave. No zadušnice su se ipak držale. Nekolicina naruči misu u crkvi Franjevaca. Kad je svećenik počeo svoju službu, udje u crkvu do stotine učesnika. Misa je bila tiha. Odatle krenuše na Zrinski trg. Tu je jedan iz društva prozborio nekoliko riječi, pa se uz poklike : slava mučenicima! razidjoše, da se sakupe na komers ,,k Fortuni". Kažu izvještaji, da je sudjelovalo učitelja i činovnika osim mladeži. Primili su 17 brzojavnih pozdrava i izjava iz vana.

,,Sloboda" je za tu prigodu izašla u crnini. No uvodni je članak bio zaplijenjen i sve, što se je odnosilo na proslavu. Uza svu otpornost vlade te su se godine držale zadušnice: na Trsatu, u Gospiću, u Karlovcu, u Fužinama, u Varaždinu, u Petrinji, u Požegi, u Ogulinu, u Glini, u Senju. Izvan domovine sjetili su se svojih mučenika Hrvati nastanjeni u Mlecima, u Pragu, u Budimpešti, u Beču. Našoj mladeži u Pragu pridružiše se Bugari i pravoslavni Hrvati.

Od te godine taj se kult podržava i neprestano se širi. Kako se šire ideje stranke prava, tako jača štovanje uspomene bečkih žrtava.

Oblast nastoji svim silama, da taj pokret uguši. Slijedeće je godine bilo teško dobiti svećenika, da služi misu. Otklonili su Franjevci na Trsatu i kapucini na Rijeci, po nalogu vlade. U Zagrebu je bilo takodjer teško nagovoriti franjevce, pa su se držale zadušnice kod milosrdnika, Magjara !

Svake godine je glasilo stranke na 30. travnja u žalobnom izdanju podsjećalo Hrvate crnog dogadjaja. Množili se pjesnički sastavci, koji su često bili zaplijenjeni. Brzojava iz vana biva to više, ali ih list ne smije objelodanjivati. Svake godine se množi broj hrvatskih gradova, gdje se obdržavaju zadušnice.

God. 1882. ,,Hrvatska Vila" pod uredništvom Aug. Harambašića izadje sva posvećena toj zgodi. Donosi slike mučenika, njihovu nadgrobnu ploču, krvnički mač itd. Te godine su se držale u Zagrebu zadušnice kod milosrdnika, za saborskoga zasijedanja. Svi zastupnici stranke prava učestvuju korporativno, a osim njih i obzoraš zastupnik Zorić. Te godine u ,,Viencu" Ivan Kukuljević pjeva Ivanu Antunu Zrinskomu !

Stranka prava širi taj kult, njezini bardi pjevaju u slavu smaknutih junaka, potiču narod, da se u njih ugledaju i da ih slijede. Nepoznati pjesnik pjeva u ,,Slobodi" god. 1881. u pjesmi : ,,Niemci zatiru pleme Zrinovića" :

Zrinovići, pokojna vam duša !
Kad li će vas osvetit Hrvati ! ?

Nije moguće nabrojiti sve članke, sve dopise, sve pjesme, spjevane za uzveličanje naših junaka. Gdje se je pojavio pravaš, tamo je dopro njihov kult. U Dalmaciji ga širi ,,Katolička Dalmacija", ,,Stekliš", ,,Pravaš", ,,Hrvatska", ,,Hrvatska Kruna". Ova dva

zadnja časopisa pod uredništvom don Iva Prodana, koji je bio urednikom i „Katoličke Dalmacije", donijeli su lijepih književnih priloga o Katarini Zrinskoj i o stratištu u Bečkom Novom Mjestu. Iz Dalmacije se javiše prvi zadarski bogoslovci brzojavom učestvovanja sušačkoj „Slobodi" god. 1880.

No uza sve to taj kult ne prima širih dimenzija, ne prelazi granice Hrvatske i Slavonije, sve dok nije Kumičić izdao svoj veliki roman: Urotu Zrinsko-Frankopansku. To je djelo raznijelo njihovu slavu, gdje se god hrvatski govori. Na hiljade i hiljade egzemplara ušlo je u narod. Osobito mladji svijet jagmio se je za Kumičićevom knjigom. Od tada je štovanje prošlo u cio narod bez razlike političkih stranaka. Počele su se čitati zadušnice po svim hrvatskim zemljama: I Bosna i Hercegovina, i Istra i Dalmacija, danas već shvaća i usvaja misao izraženu u štovanju njihovu.

Misao je malo po malo svladala protivštine. Osvojivši široke narodne mase osvojila je i one, koji ju proganjahu. Jednom je policija tjerala pokretače toga kulta. God. 1884., da se uzmognu u Zagrebu čitati zadušnice, i da se to čitanje za uvijek osjegura, sakupiše pravaši potrebnu svotu i utemeljiše u crkvi franjevaca zakladu. Počele su se izdavati i osmrtnice. No te godine je policija počela i u crkvu zalaziti, da zabilježi svakoga, koji kod te slave učestvuje. Godine 1907. naprotiv učestvovahu sami zvanični dostojanstvenici u osobi velikih župana Turkovića i Kiepacha. Time je počela djelom postajati proročka želja Eugena Kvaternika, izražena god. 1871., kojoj se nadaše tek za stotinu godina!

Taj kult je osjetio protivštinâ ne samo sa strane vlasti, nego i sa strane štampe. Poznati hrvatski publicista, historičar i političar Josip Miškatović, u broju od 5. veljače god. 1884. „Agramer Zeitunga", obori se na stranku prava radi širenja toga kulta. Zove „usijanim glavama" one, koji dižu do neba ova dva magnata (Zrinskog i Frankopana), kao dva najveća muža, jer su lakoumno zasnovali i nespretno proveli pobunu, pa su onda neslavno plakali i molili za oproštenje „premilostivog" vladara, koga su nastojali uništiti, koji su za sobom u grob povukli Hrvatsku za dva vijeka".

Na ovakav govor ustadoše pravaši u „Slobodi", da brane uspomenu svojih ideala. Miškatović se obazre na te obrane u broju od 9. veljače iste godine, te izjavi, da je on taj sud crpio iz Račkijeve knjige isprava o uroti.

Mnogo godina kasnije neki Mitrović, Srbin, napisa cijelu brošuru, u kojoj se obara na štovanje smaknutih Hrvata argumentima Miškatovića. Pok. Kumičić osjeti duboko u srcu tu uvredu, te napisa cijelu raspravu, da pobije tvrdnje Miškatovićeve, pod naslovom: „Knez Petar Zrinski, F. K. Frankopan i njihovi klevetnici".

Danas po cijeloj Hrvatskoj, od Zemuna do Kotora, svi Hrvati bez razlike vjere i osjećaja u bečkim žrtvama vide dva zatočnika jedne velike misli, radi koje su oni poginuli. To je dokazao zaključak hrvatskoga sabora.

VII.

Još godine 1871. na prvoj proslavi pade riječ, da se digne mučenicima dostojan spomenik. Izabrao se je za to i odbor i počelo je upisivanje. Ali to sve pade u grob sa Kvaternikom kod Rakovice.

Dvanaest godina kasnije „Sloboda" u broju od 29. travnja 1883., sva u crno zavita, u uvodnom članku stavi predlog, da se prenesu njihove kosti iz Bečkog Novog Mjesta u Zagreb na Mirogoj i tu da im se postavi dostojan spomenik. Za taj spomenik predlaže i ovaj natpis:

Ovdje počivaju
Petar Šubić-Zrinski ban, i Fran Krsto Frankopan
smaknuti god. 1671.
po nalogu cara Leopolda po Niemcih prozvana velikim.
Umriješe junački.
Htjedoše oslobodjenje i jedinstvo Hrvatske.

Godine 1883. gradsko poglavarstvo u Bečkom Novom Mjestu, popravljajuć gradsku vijećnicu, dalo je dići iz grobnice kosti hrvatskih velikaša. Da kosti ne propadnu netragom, požurise se članovi stranke prava, da u saborskoj sjednici od 22. prosinca iste godine stave slijedeći prešan predlog: „Neka sabor izabere odbor od 12 lica, komu će biti zadaća, isposlovati prenos ostanaka posljednjih potomaka staroslavnih i po Hrvatsku prezaslužnih velikaških obitelji bana Petra Zrinskoga i kneza Krsta Frankopana iz Bečkog Novog Mjesta u Zagreb, na troškove autonomnog budgeta".

Taj predlog su potpisali: Fr. Folnegović, P. Brantner, Drag. Pisačić, dr. David Starčević, Ljud. A. Valušnik, dr. Barčić, M. Tkalčić, A. Starčević, dr. Marković, Gjuro Rukavina, Tito Ožegović, dr. Pilepić, Juraj Kamenar i Mato Ivić.

Kako se vidi iz ovih imena, kult mučenika obuhvatio je već sada i druge slojeve društva osim stranke prava, kad na tom predlogu vidimo potpise odličnih članova neovisne narodne stranke, dra. Markovića, Tite Ožegovića i M. Ivića.

Premda je taj predlog prikazan kao prešan, ipak je data riječ prvom predlagaču Folnegoviću tek na 30. prosinca, da obrazloži prešnost. Njegovo je obraz-

laganje veoma kratko. Kaže, zašto je nužno žuriti se sada, kad su već kosti iskopane, da ne propadnu. Nitko nije ustao, da pobije Folnegovićeve riječi. No prešnost je otklonjena.

Predsjednik na to javi, da će se o meritumu predloga raspravljati u jednoj od budućih sjednica. No u istinu predlog je bačen ad acta.

Onda je ,,Sloboda" potakla tu stvar i predala javnosti. Zove sam narod, da na svoje troškove, prinosima privatnika, poduzme taj prenos.

I narod se je odazvao pozivu. Na mlado ljeto 1884. jaskanski vlastelin Tompa sakupi prvi prinos i posla ga na ruke Frana Folnegovića. Ovaj ga uloži u pučku banku. Pozivu ,,Slobode" odazove se iz Dalmacije ,,Katolička Dalmacija", budeći pristaše na sakupljanje prinosa.

Ti su prinosi lijepo stizali jedan za drugim. Sakupi se svota od preko četiri tisuće forinti. U to, po nalogu s višega mjesta, kosti su pobacane, da im se trag zametne. Grof Khuen Hedervary godine 1886. dade zaustaviti sabiranje i htjede zaplijeniti novac već sabran. Folnegović tada brže bolje sazva egzekutivni odbor stranke, da odluči, što će s novcima. Bi odlučeno poslati ga u Bugarsku, za Bugare, ranjene u srpsko-bugarskom ratu.

Tako je to pitanje zamrlo, sve dok nije Njeg. Veličanstvo dalo amnestiju magjarskim pokojnicima i zatočnicima za slobodu: Rakoczyu, Tökölyu i Jeleni Zrinskoj, te dopustilo, da se njihove kosti iz Nikomedije prenesu u domovinu. Tada je hrvatska javnost stala misliti, kako bi se to isto ishodilo za Zrinskog i Frankopana.

Hrvatska mladež, koja boravi na naucima u Pešti, pod utiskom sjajnoga sprovoda, priredjena od Magjara mrtvim ostancima nezaboravnih Kuruca, posla molbu na hrvatski sabor, da on poradi, da se izabere posebno povjerenstvo, koje će točno ispitati sadanje stanje smrtnih ostanaka, uz to zamoliti Njeg. Veličanstvo hrvatskoga kralja, da dopusti prenos u domovinu, te da se ti dragi ostanci na doličan način sahrane. Tu su molbu potpisali članovi akademske mladeži Stj. Mirenić, Ivan Varga, Miroslav Fröhlich, Mijo Kućak i Aleks. Klaić.

Njihova je molbenica došla u pretres u sjednici od 28. studenoga 1906. Izvjestitelj molbeničkog odbora Bude Budisavljević iznese zaključak odbora, da se ovo pitanje ,,predade posebnom odboru od pet lica", a dr. Elegović postavi dodatak: ,,koji će: 1. predložiti zakonsku osnovu, kojom se narodnim mučenicima za vječna vremena daje čast i zahvalnost hrvatskoga naroda; 2. da se 30. travnja svake godine proglasi blagdanom za sve škole u Hrvatskoj i Slavoniji i tim povodom protumači mladeži značenje blagdana u otačbeničkom duhu; 3. da se svake godine iz zemaljskog proračuna doznači stanovita svota, dok ne dosegne za dostojan spomenik Zrinskom i Frankopanu u Zagrebu".

Izvjestitelj je popratio predlog odbora oduševljenim govorom. Spomenuo ,,onaj najtužniji i najtragičniji list u povjesnici hrvatskoga naroda, ali to je i najsjajnija stranica te povijesti". ,,Zrinski i Frankopani su nosioci jedne velike ideje; za tu su ideju stojali i pali, plativši glavom od krvničkog mača bečkog". ,Proti hrvatskom ustavu, u njemačkoj zemlji, pred njemačkim sudom, usprkos sjajnih obrambenih govora, osudjena su dva velika čovjeka na smrt i poginula su od ubojničke ruke". ,,To je bila nagrada hrvatskomu narodu za to, što su njegovi sinovi odbijali bijesne navale Osmanlija, da ne poplave cijelu Evropu". ,,Za to hrvatski sabor, predstavnik naroda, hoće da se oduži uspomeni velikih ljudi, koji su za veliku ideju krvlju platili, koji su pokazali, kako se za ideju stoji i pada." Zastupnik Babić Gjalski predloži, da se taj predlog protegne i na kosti Katarine Zrinske. Jedan zastupnik u toj sjednici pročita veoma opširno pismo, pisano na 16. svibnja 1885. Eugenu Kumičiću iz Beča, a upravljeno od sveučilištaraca Vel. Deželića, Gjure Rihtarića, Roka Alberta i Ante Biankinia, u kojem se razjašnjuje, kamo su dospjele kosti hrvatskih velikaša.

Ova je sjednica jedna od najznamenitijih, što ih pamti hrvatska povijest. Cio sabor bio je složan u tome, da se prinese dostojna zadovoljština velikim mučenicima. Pod utiskom toga značajnoga zaključka, uz frenetično klicanje sabora i općinstva, predsjednik zaključi sjednicu.

Toga znamenitoga dana morao se je obradovati na drugom svijetu duh Zrinskog i Frankopana, a morale su se uzradovati u grobu i kosti njihovih prvih pobornika i osvetnika A. Starčevića, Eugena Kvaternika i Eug. Kumičića.

* * *

Odbor je bio doista izabran, ali na žalost nije se nikada sastao, da ovrši nalog sabora.

Što do sada nije mogao učiniti saborski odbor, to su se požurili da izvedu ,,Braća hrvatskoga Zmaja". Oni su iskopali one dragocjene i mile kosti, konstatirali su njihovu identičnost, pobrinuli se za privremeni dostojan grob, kako se pripovijeda na drugom mjestu ove knjige.

Ovim je osigurano za sva vremena u hrvatskom narodu štovanje bana Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana.

2. POSLJEDNJI ZRINSKI I FRANKOPANI U LIJEPOJ KNJIZI HRVATSKOJ.

I.

Sav prosvijetljeni svijet pratio je s velikim zanimanjem sudbinu proslavljenih hrvatskih velikaških obitelji Zrinskih i Frankopana, od kojih osim hrvatskoga Leonide slavnoga sigetskoga branioca ponikoše i toliki drugi proslavljeni junaci i umnici. Pjesnici i pisci, domaći i strani, bilježili su i slavili junačka i viteška djela pojedinih članova tih obitelji, a njihova slava obasjavala je i još uvijek obasjava i našu otačbinu.

Neprežaljeni naš umnik Milivoj Šrepel napisao je i objelodanio u ,,Radu jug. akademije" pomno sastavljenu raspravu o ,,sigetskom junaku u povjesti hrvatskoga pjesništva" te je izložio, kako je Nikola Šubić Zrinski postao personifikacijom junačtva u umjetnoj i narodnoj hrvatskoj poeziji počevši od XVI. stoljeća, t. j. od epa Zadranina Karnarutića do najnovijeg vremena, gdje je mladi pjesnik iz ponosne Bosne, Štafić, u svom epu ,,Vjerne sluge" opisao junačtvo sigetskoga junaka.

Poslije te u istinu monumentalne radnje Šrepelove pomišljalo se je na to, da se sastavi i osvrt na pjesnički prikaz sudbine posljednjih ogranaka Zrinskih i Frankopana u hrvatskoj narodnoj i umjetnoj poeziji. I sâm sam na to mislio, proučavajući povjest junakovanja i katastrofe posljednjih Zrinskih i Frankopana. Što sam dublje ulazio u čitanje dosele sakupljenog historijskog i historijsko-literarnog materijala o Zrinsko-Frankopanskoj uroti i katastrofi, to je više u meni raslo uvjerenje, da naši beletriste nisu još pravo ni načeli taj zanimljivi materijal, koji bi se dao u stotine varijanta prema poznatim potankostima na razne načine beletristički obraditi. Ono je istina, naši pjesnici i pisci posvećivali su i tomu predmetu nježnu pažnju, pak su nekoje njihove beletristične radnje o Zrinsko-Frankopanskoj uroti i katastrofi, o kojima ću u toku ove rasprave govoriti, uspjele u tom, da nam u pjesničkom svjetlu prikažu to sudbonosno razdoblje naše povjesti i ožive uspomenu na tragični svršetak posljednjih ogranaka dviju hrvatskih velikaških obitelji, kojih junakovanje i sudbina ispunja najsjajnije ali i najtragičnije stranice povjesti hrvatskoga naroda. Ali time se još ne odužismo mučenicima, koji su svojom smrću platili svoje nastojanje, da svoju otačbinu učine slobodnom i sretnom.

Oživljavanje njihove uspomene u pjesmi, pripovijetci i drami treba da se sveudilj nastavlja, a da se vidi, što je u tom pogledu već do sada učinjeno i što se još dade učiniti, nužno je, da pregledamo, u koliko je Zrinsko-Frankopanska urota dosada u našem narodnom i umjetnom pjesništvu obradjena. Ne treba istom tumačiti, od kolike je koristi za odgoj naroda u patriotskom duhu oživljavanje uspomene hrvatskih velikana i pjesničko osvjetljivanje njihove sudbine i tragičnoga svršetka kobnoga pothvata, kojemu su oni bili protagoniste

Značajno je to, da je od onda, od kada se je u sedamdesetim godinama razmahnuo kult uspomene bana Petra Zrinskoga i šure mu Krste Frankopana, i od kada su pjesnici i pisci počeli tomu kultu posvećivati veću pažnju u pjesmi i pripovijetci, znatno uznapredovalo i budjenje narodne svijesti u pravcu onih ideja, za koje su se oni zagrijavali, dakako u okviru lojalnosti. Taj kult je pače počeo prelaziti u široke narodne slojeve u tolikoj mjeri, te je poslije dugih vijekova propjevala narodna duša o Zrinsko-Frankopanskoj katastrofi. Ono nekoliko čisto narodnih pjesama o toj katastrofi, što ih je ispjevano, potiče iz najnovijeg doba, amo od godina sedamdesetih, kako ću to kasnije izložiti.

Prikupljači historijskog materijala i povjesničari utrli su put, pripravili gradju, — beletriste treba da zahvataju u taj materijal, a čim snažniji bude taj zahvat, tim će biti i snažnija odjeka u narodnoj duši na korist dragog nam hrvatstva.

Eno velikom marljivošću pribranih isprava u Račkijevoj zbirci, izdanoj g. 1873. od jugoslavenske akademije pod naslovom : ,,Acta coniurationem bani Petri a Zrinio et Com. Fr. Frangepani illustrantia". Tu je pribrana o Zrinskofrankopanskoj uroti gradja iz deset arkiva i knjižnica. Nekoje isprave nose očiti biljeg dušmanske zlonamjerne spletke, kojom se je pospješivala Zrinskofrankopanska katastrofa. Nekoje opet stoje u očitom protuslovlju sa sadržinom drugih u istoj zbirci objelodanjenih izvornih isprava. Te će dobro doći povjesničaru i beletristi, da razbiju zlonamjerne izmišljotine o karakteru Petra i Katarine Zrinske i Frana Krste Frankopana, koje neki njemački pisci uzeše kao osnovku svojem prikazu tih naših velikana u najodvratnijem svjetlu. Tako je primjerice pisac fundromana ,,Katakomben von Wien" napisao i o Zrinskofrankopanskoj uroti i katastrofi roman, u kojem je na osnovi materijala, pribrana u bečkim arkivima, u najcrnjem svjetlu prikazao Frankopana i njegovu sestru Katarinu, vjernu ženu bana Petra. Po svemu se vidi, da je imao u rukama tek lažne i zlobne izvještaje gradačkoga vojnoga vijeća, kako je jedna takova listina uvrštena u ekscerptu i u Račkijevoj zbirci na str. 412. pod br. 586. U tom izvještaju okrivljuje se Katarina Zrinska, da na zlo upućuje svoju malu kćerku Zoru Veroniku i da to

PIETRO DI ZRIN CONTE, CAMMARIERO, E, CONSI GLIERE DI STATO DI SVA MAESTA CESAREA, BANNO, O SIA VICE'RE DI CROVATIA &c.

GROF PETAR ZRINSKI
kao ban (podkralj) hrvatski.

čini od nužde, dok se iz pisama Katarine Zrinske na kralja Leopolda i kneza Lobkovica, uvrštenih u njemačkom originalu u istoj zbirci, jasno razabire bezsmislenost i niskost te klevete. Iz tih se pisama naime vidi, da je jadnoj Petrovoj i Katarininoj kćerci Zorici Veronici u vrijeme boravka s majkom u tamnici u Gradcu bilo tek deset godina.

Račkijevu zbirku lijepo popunjuju nalasci Rade Lopašića u raznim arkivima, štampani u XXIV. knjizi ,,Starina", što ih je vrijedna naša jug. akademija izdala g. 1891. Iz tamo priopćenih isprava jasno se razabire, da je Zrinskofrankopanska urota bila mnogo bolje organizovana i zamašnija, nego li se je to moglo suditi po prije iznesenim vrelima, i da je njenom neuspjehu kriva jedino nespretnost i neopreznost njenih vodja i nekih pomagača. To se najbolje vidi po tom, što su po smaknuću Petra Zrinskoga i Kr. Frankopana savjetnici kralja Leopolda morali mu savjetovati, da uznastoji udobrovoljiti hrvatsko plemstvo i narod pomilovanjem nekih Zrinskovih kapetana i pomagača u urotu upletenih, kao što su primjerice Pogledić i Franjo Ivanović. Ovaj posljednji je pače, dobivši natrag svoj zaplijenjeni posjed, postao grofom, jer je on bio potomak okićkih knezova.

Iz Lopašićevih priloga se vidi i to, da je i kapetan Bukovački, taj glavni pouzdanik Petra Zrinskoga, bio pomilovan, da je pače bilo naloženo generalu Herbersteinu, da mu povrati sva njegova zaplijenjena dobra, čim se iz Turske povrati. Dakle su na dvoru ipak uvidjeli, da pokušaji pregovora sa Turskom graviraju i zavjerenike i one, koji su ih radi tih pokušaja osudjivali i predali krvniku.

I za povjesničara i za beletristu zanimljivi su i prepisi izvještaja franceskoga poslanika na bečkom dvoru Gremonvilla, što ih je za XIX. svesku zbirke jug. akademije: ,,Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium" prepisao na franceskom jeziku iz pariskog arkiva i za tisak priredio akademik Valtazar Bogišić.

Osim tih vrela ima još i drugdje dosta materijala, što može poslužiti za beletrističku obradu Zrinskofrankopanske urote i katastrofe.

Tadija Smičiklas veli na str. 189—190 II. sveske svoje ,,Povjesti Hrvatske" (Matičino izdanje g. 1879.) doslovce: ,,Kako je prije odsude sav svijet evropejski oči upirao u bečki dvor, da vidi, što će uraditi sa glavama urote, tako je sada glas o smrti njihovoj pod krvničkim mačem zanimao sav sviet. U svih skoro jezicih pisale se o tom poviesti i davale slike o smrti Zrinskoga i Frankopana".

Lako se je domisliti razlogu, zašto se je upravo kod nas najmanje o tom u ono doba pisalo te nas je u tom tudji svijet premašio.

A ipak, ako je tko od naših povjesnih velikana zaslužio, da ga hrvatska pjesma i knjiga nikada ne zaboravi, to su bili Zrinski i Frankopani, naročito njihovi posljednji ogranci: Petar, Katarina i Fran K. Frankopan, koji su i sami bili hrvatski pisci i pjesnici. Dvor Zrinskog Petra bio je zakloništem hrvatske knjige i prosvjete. Sam Petar Zrinski dva puta je iz magjarskoga na hrvatski preveo na magjarskom originalu ispjevani ep svoga brata, hrvatskoga bana Nikole Zrinskoga, koji je g. 1664. poginuo, ozledjen od bijesna vepra u lovu kraj Čakovca.

Kako je u Petra Zrinskoga bila pjesnička duša i kako se je rado zalijetao u carstvo poezije, najbolji je dokaz to, što je magjarski ep svoga brata o hrvatskom Leonidi, sigetskom heroju, dva puta na hrvatski preveo. Jedan prijevod je točno po originalu prepjevan. Nije štampan, jer je prevodilac i sam osjećao, da će biti mnogo zgodnije, da ga još jednom slobodno prevede. To je i učinio. Naslov je tomu prijevodu: ,,Adrianskog mora Sirena". Pred samim prijevodom epa o ,,Obsidi Sigeta" dolaze dvije originalne ljubavne pjesme, a poslije prijevoda bratova epa pridodane su još pjesme iz grčke i rimske mitologije. Profesor Šurmin veli o toj Petrovoj knjizi na str. 134. svoje ,,Povjesti književnosti hrvatske i srpske" (naklada knjižare Kugli i Deutsch. U Zagrebu g. 1898.), da se taj ,,posao Zrinskoga može prije zvati parafrazom nego li prijevodom, jer na mnogo mjesta ide svojim samostalnim putem, slaveći djela junaka sigetskoga". Šurmin nadalje veli, da je Petar mnogo ljepše izrekao u predgovoru svoju nakanu, nego li brat mu Nikola u magjarskom originalu. Petar da se tu ponosi svojim patriotizmom, čega da u Nikole nema. Petrova pjesma da je smjera hrvatskoga, namijenjena hrvatskomu narodu. On je ponešta izostavio iz originala a ponešta mu dodao, a donekle original preinačivao, ali da uza sve to djelo ,,nije od velike vrijednosti ni po nutarnjem sastavu ni po vanjskom obliku".

Milivoj Šrepel izlaže u gore spomenutoj radnji o ,,sigetskom junaku u hrvatskom pjesništvu", u koliko je hrvatski pisac Ivan Smoljanić utjecao na taj prijevod Petra Zrinskoga.

Simo Ljubić u svom ,,Ogledalu književne povjesti jugoslavenske" (Rieka g. 1869.) u II. svesci na str. 505. spominje oba prijevoda Petrova. ,,Adrianskoga mora Sirena" veli da je štampana g. 1660. u Mletcima na 84 arka i 338 strana — u 15 pjevanja. Rukopis onoga prvoga doslovnoga prevoda čuva se u bečkoj dvorskoj knjižnici pod br. 10.122. Ljubić

veli, da je Kukuljevićev prepis toga rukopisa netočan.

Petar Zrinski kao i žena mu Katarina i šura Fr. Frankopan pjevali su i pisali narječjem kajkavsko-čakavskim.

Da se vidi verzifikacija Petrova, evo jedne kitice iz njegove pjesme: „Sigetski Zrinski Mikloš":

Ko Hektor častiti Troje obranitel!
Ja sam obraniti slavni Siget hotel,
I pod njim umreti

U Šenoinoj „Antologiji hrvatskoga i srpskoga pjesničtva" (Matičino izdanje g. 1876.) uvršten je na str. 327. jedan epigram od Petra Zrinskoga, koji podsjeća na poznate Gundulićeve stihove: „a u visocieh gora vrhe — najprie ognjeni tries udari". — Evo toga Petrova epigrama, u kojem kao da je opjevao i svoju sudbinu: „Najgušće žestoke — jele vjetri viju; — višnji turnji gornje — već mahe poimlju. — I gore visoke — najveće strele biju; — U doline nizoke — Treski ne dospiju".

I Katarina Zrinska bila je hrvatska spisateljica i pjesnikinja. Ona je napisala za hrvatske žene hrvatski molitvenik: „Putni tovaruš". Napisan je u Ozlju gradu i štampan g. 1641. u Mlecima. Napisala je taj molitvenik, jer joj je žao bilo, da se izmedju svih jezika „najmanje hervackoga ovo doba štampanih knjig nahodi". Sabrala je u tom molitveniku iz raznih vrela molitve, — po svoj prilici iz i njemačkoga i talijanskoga originala. Iz njezinih sačuvanih pisama na njemačkom jeziku na kneza Lobkovica i cara Leopolda se vidi, da je znala njemački. Nema sumnje, da je njoj u njezinim književnim radnjama išao na ruku koji od hrvatskih odgojitelja njezine djece, poimence Ivan Smoljanić, odgojitelj njezina sina Ivana Antuna, kasniji biskup Senjski. (Vidi Smičiklas „Povjest Hrvatska" II. sv. str. 264.)

Šenoa je u svojoj „Antologiji" uvrstio i jednu pjesmu Katarine Zrinske, ispjevanu u čast „Sv. Barbari" (str. 84.). Evo iz te pjesme jedne kitice: „O Barbara na sve strani — Nas na smrti našoj brani, — I božjim tilom nahrani, — Da nas huda smrt ne rani". —

Fran Krsto Frankopan, brat Katarinin i šurjak Petra Zrinskoga, bio je lirski pjesnik. Njegova lirika puna je mekih, nježnih ali i krepkih patriotskih akcenata. Njegove pjesme pod naslovom: „Gartlic (vrtić) za čas kratiti", počele su, kako lijepo veli T. Smičiklas, cvasti na slobodi, ali su docvale istom u tamnici: „u oblačnih dnevih i urah nesretnih". Šurmin veli o njima, imajući na umu izdanje od g. 1871., da u njima ima velik dio originalnih pjesama, a neke da su ispjevane prema talijanskim pjesmama, što ih je nadvojvoda Leopold Vilim, sin cara Ferdinanda II. tiskao u Bruselju 1656. Ostavio ih je Frankopan u rukopisu; a pridometnute su im u izdanju od g. 1871. i nekolike narodne pjesme (Povjest knj. hrv. i srp. str. 134).

Komu nije poznata junačka Frankopanova davorija: „Na vojsku, na vojsku vitezi valjani—", što ju je tako zgodno prema sadržaju uglazbio naš maestro Zajc? ! Isto tako mu je puna života i vatre i napitnica, što ju je Šenoa uvrstio u svoju „Antologiju" na str. 93. Evo jedne kitice iz te napitnice: „Nek nam prodje miso nujna, — Toči čašu vinca rujna, — Da se srce razveseli, — Dobra volja k nam preseli. — Što težaci pridjeljuju, — Nek ležaci nasladjuju". — Dakako u mladog Frankopana najjače je razvita erotska poetska žica. Nježne su njegove ljubavne pjesme i pune žara. Šenoa je uvrstio jednu na str. 49. svoje Antologije: „Vjeruj, Fili, da te služi — Ne hinbeno, — već srdčeno, — Koj ti šalje dragoljubi".

Kako je u mladog Frana Frankopana bila žarka duša i kolikim je žarom ljubio svoju ženu Juliju, rodjenu Talijanku, knjeginju Nari, najbolje se razabire iz talijanskoga pisma, kojim se od nje pred svojim smaknućem oprašta. Pismo je pisano u tamnici u Bečkom Novom Mjestu dne 29. travnja 1671., a uvršteno je u Račkijevoj zbirci isprava o Zrinsko-frankopanskoj uroti pod br. 361(2) str. 551. odmah poslije istodobno pisanog oproštajnog pisma Petra Zrinskoga, kojim se opršta od žene Katarine. To Petrovo, hrvatskim jezikom pisano pismo, po više puta je već štampano; doista bi bilo vrijedno, da se prevede iz talijanskoga na hrvatski i Frankopanovo oproštajno pismo. Evo nekoliko posljednjih redaka iz originala: „Senza piú, Giulia mia cara! addio; mondo addio. Io ti vissi affettionato consorte in questo mondo, ti saró nell' altro fedelissimo intercessore apresso la Maestà divina. Resto per sempre, Giulia mia cara! Tuo affetionatissimo e fedelissimo consorte, Francesco Frangipane".

Takove su eto pjesničke duše bili posljednji Zrinski i Frankopani, pak je već i zato dužnost hrvatskih pjesnika, da na njih ne zaboravljaju i da im u stihu i prozi uvijek svježom drže dičnu uspomenu.

A sada da vidimo, kako im se je u tom pogledu do sada odužilo hrvatsko pjesništvo.

II.

Dr. Velimir Deželić pribrao je vrlo velikom marljivošću obilnu bibliografiju povjesnih i književnih djela, što se bave Zrinsko-Frankopanskom urotom i katastrofom. Iz te bibliografije se vidi, da je sudbina

i katastrofa posljednjih Zrinskih i Frankopana doista zanimala sav prosvijetljeni evropski svijet. Već sama ta bibliografija, kako je do onda, kada sam ju ja dobrotom sabirača letimice pregledao, bila pribrana, dokazuje, od kako je znamenita dojma bila Zrinsko-Frankopanska urota ne samo na savremenike već i na kasnija pokoljenja do današnjega dana.

Uza sve to naše narodno pjesništvo nije tu urotu i katastrofu posljednjih Zrinskih i Frankopana opjevalo, kako su opjevani drugi znameniti dogadjaji naše povjesti. To je razumljivo, kada se uzme na um, da je pogibija Zrinskoga i Frankopana na dne 30. travnja 1671. upravo prenerazila hrvatski svijet, te je narodna duša na glas o njihovoj smrti bila kao skamenjena i poništena, pak se nitko nije osmjelio dati srcu oduška. Osim toga postarali su se neprijatelji Zrinskih i Frankopana, njemački generali, a i domaći njihovi dušmani, poimence grofovi Erdedi, da ih omraze pred narodom kao izdajnike kršćanske vjere, jer da su pokušali dovesti Turčina u Hrvatsku. Treba uzeti na um duh onoga vremena, da se uzmogne ocijeniti dojam takove objede na široke slojeve naroda.

Osim toga su njemački generali doslovce provadjali posljedice smrtne osude hrvatskih mučenika, nastojeći, da im se, kako je osuda glasila, izbriše ime i zatre uspomena u narodu. Smičiklas piše na str. 190. II. sv. ,,Povjesti Hrvatske", da je u Hrvatskoj već od g. 1670., dakle prije osude, tekao medju seljačkim pukom glas, da će se Zrinski vratiti u svoju banovinu, ali da su carski generali pronašli, da treba taj glas suzbiti. Oni su, kako piše Smičiklas, i ne pitajući biskupe, zapovijedali župnicima, da s propovjedaonice narodu oglase, da Petra Zrinskoga više ne bude u Hrvatsku. ,,Žamor puka hrvatskoga već je bio zamuknuo, kada je dospio izvjestan glas, da su poginuli". Nijednim slovcem nije kralj toga narodu ni staležima proglasio.

Ovaj Smičiklasov prikaz ondašnje situacije najbolje razjašnjuje, kako to, da narodna pjesma nije u ono doba opjevala i ožalila posljednje ogranke dvaju najmogućnijih velikaških rodova. Nije se smjelo; a osim toga su neprijatelji Zrinskih i Frankopana uznastojali, da narodnom srcu barem na čas otudje i omraze njihova imena. Iz toga doba potiče po svoj prilici i ona odulja sramotna pjesma nekoga anonimnog podlog kukavelja, kojom taj podlac baca sjenku na vitešku ženu Petrovu: Katarinu Frankopanku. Ta pjesma štampana je u ,,Arkivu" IX, 180, a spominje ju i Simo Ljubić u svom ,,Ogledalu književne povjesti jugoslavenske" (knjiga II. str. 519.). Dušmani Petra Zrinskoga dobro su znali, koliki je upliv imala lijepa, duhovita i viteška kćerka Vuka Frankopana na svog muža, bana Petra Zrinskoga, zato su o njoj raznosili najružnije glasove i stranim svijetom i hrvatskim narodom. Tako je u okolini Ozlja-grada ponikla priča, da je Katarina izdala svoga brata i muža i da se je onda u očajnosti bacila s prozora grada Ozlja u Kupu. (Gl. Šurmin: ,,Povjest književnosti" str. 130.)

Šenoa je u svojoj ,,Antologiji" na str. 199. uvrstio jednu narodnu pjesmu iz Vinodola, kojoj je predmet jedan san o Zrinsko-Frankopanskoj katastrofi. Tu se medju inim veli, da su Zrinski i Frankopan pošli na poziv Nadaždijev u Beč, da mole cara za oproštenje: ,,Pridu na dvor Tantipuhoviću (?) — Pa se ote s njime pomiriti. — On im mlade odsikao glave. — Dojdu glasi caru gospodinu, — Da su mladi ludo izginuli. — Mili bože čuda velikoga, — Car se čudi i zemlja se trese, — Da pogibu dva siva sokola, — Bane Zrinski i kneže trzački, — Ki su mnogo Turak pogubili, — Mnoge bile grade pridobili". —

Sva je prilika, da i ta narodna pjesma potiče iz ranijeg doba. Starija od nje nije do sada poznata. Očito je, da su razni pokušaji, da se na narodnu opjeva Zrinsko-Frankopanska katastrofa, mahom novijeg porijekla, od sedamdesetih godina amo, kada se je razmahnuo kult hrvatskih mučenika punim jekom. Takovih pokušaja iz novijega doba ima više. Spominjem pjesmu: ,,Smrt Petra Zrinskoga i Frana Krsta Frankopana" — hrv. narodna pjesma — štampana u sušačkoj ,,Slobodi" u broju 52. od g. 1880., i u narodnom stilu ispjevanu pjesmu: ,,Niemci zatiru pleme Zrinovića", štampanu u Slobodi br. 51. od g. 1881.

Ovakovih pokušaja imade i više, ali svi nose na sebi obilježje novijeg doba i novijih pogleda na Zrinsko-frankopansku urotu.

Ali ako i nema narodnih pjesama o posljednjim ograncima Zrinskih i Frankopana, njihova uspomena ostala je živa u narodu. Trebalo je samo, da ju zvuci umjetničke lire probude na život. To je u velikoj mjeri i učinjeno, naročito amo od godina sedamdesetih, od izdanja Račkijeve zbirke isprava o Zrinsko-frankopanskoj uroti i poslije dirljivog Kumičićevog romana, očevidno napisana pod dojmom čitanja isprava objelodanjenih od Račkoga, Lopašića i Bogišića. Kumičić je taj roman, o kom će biti kasnije govora, počeo g. 1892. objelodanjivati u ,,Domu i Svietu", odakle je kasnije preštampan i po više puta izdan u posebnoj knjizi.

Ne spada u okvir ove radnje, da navedem baš sve, što je u umjetnom stranom i domaćem pjesničtvu izišlo u stihu i prozi o Petru Zrinskom i Franu K. Frankopanu. To je pobilježio dr. V. Deželić u bibliografskom svom sastavku, koji izlazi u ovom zborniku.

Ipak treba da se osvrnem u velikim potezima na znamenitije pjesmotvore i beletrističke proizvode.

Tu treba na prvom mjestu spomenuti „Trublju Slovinsku" od Vladislava Menčetića (g. 1665.), u kojoj dubrovački pjesnik slavi bana Petra Zrinskoga te veli o njemu, da je pun svih uresa, koje mu dadoše : nauk, narav i nebesa. Slavi ga radi njegova viteštva i junačtva i veli, da bi „davno u valih potonula Italija, o hrvatskih da se žalih more otomansko ne razbija".

Poslije te najstarije poznate umjetne hrvatske pjesme, ispjevane u slavu Petra Zrinskoga, nastaje dugačka stanka, isprekidana tihom tugom i uzdisanjem nad grobom mučenika, poginulih pod krvničkom sjekirom u Bečkom Novom Mjestu. Tim više je zloba njemačkih njihovih dušmana nastojala, da potamni sjaj njihovih imena medju savremenicima. To im nije ipak pošlo za rukom, kako svjedoče mnoge njima u slavu napisane pohvale u stihu i prozi na raznim jezicima. Dokle je išla zloba njihovih osudjivača, najbolje svjedoči epitaf, što ga je jedan od njemačkih sudija Zrinskovih, Krsto Abele, sastavio kano nadgrobni natpis nad njegovim grobom, dok još i nije osuda ni izrečena ni potvrdjena bila. Taj na latinskom jeziku sastavljeni epitaf priložio je Abele svomu votu o krivnji i kazni Petra Zrinskoga. Taj votum i epitaf štampani su u Račkijevoj zbirci na str. 519—527 pod br. 618. Evo toga epitafa :

„Mirandum ! ante annum venisti ha uce Viennam
Nunc in ea ad mortem diceris esse reus.
„Sorsbona, nil aliud" quondam proferre solebas,
Dicere nunc poteris : „mors bona" nil aliud.
Hic jacet in tumulo Petrus cognomine Zrinus,
Qui fuit ante heros, proditor ast patriae.
Ergo diem ante ocasum non laudare viator.
Convenit, est etenim regula falsa, semel,
Qui bonus existit, quod talis desinat esse.
Felix perpetuo, qui bonus et pius est".

(Za čudo baš na taj dan (18. aprila) pred godinu dana došao si u Beč, a sada ćeš u njem biti proglašen krivcem. Prije drugačije nisi običavao govoriti nego : „dobra li udesa", — a sada ništa drugo ne možeš reći : nego „dobra li je smrt". Ovdje u grobu leži Petar, prezimenom Zrinski, — koji je nekoč bio heroj, a sada je eto izdajnik domovine. Nemoj dakle, o putniče, hvaliti dan prije zalaska : dogodi se, takovo je naime krivo pravilo, da tko je jednom dobar bio, prestane takovim biti. Uvijek je sretan, tko je dobar i pobožan".)

Doista pisac toga epitafa nije bio ni dobar ni pobožan. Kao da ga je Petar Zrinski u duhu gledao već onda, kada je pisao svoje stihove : „Ako se pak ufaš, bane, u pomoć nimšku, — da od nje primiš Tvoju sriću Zrinsku, — Viruj Nimcu, kako suncu zimsku : — Od njega moć imaš, kad primeš smart tminsku". Eugen Kumičić nije doista mogao zgodnijih stihova naći za predgovor svomu romanu, nego li su ti stihovi bana mučenika.

Od ilirskih pjesnika nije se nijedan osvrnuo na Zrinskofrankopansku urotu i katastrofu. Nije čudo, što se ni medju Preradovićevim pjesmama ne nalazi ni spomena o banu Petru, ni o njegovom šuri Frankopanu, ni o banici Katarini Zrinskoj. Kao carski austrijski časnik nije on dirao u taj tragični predmet. U prvoj potpunoj zbirci njegovih pjesama, što je izišla g. 1873. pod redakcijom Račkoga i drugova, štampana je na str. 160. njegova divna oda sigetskomu junaku, u kojoj je dao oduška svomu oduševljenju prema rodu Zrinskih. Ostao je i fragmenat njegove pjesme o Krsti Frankopanu, štampan u izdanju od g. 1873. na str. 376.

Tek u sedamdesetim godinama oživljuje kult bana Petra, i Frana Frankopana i sestre mu Katarine. G. 1872. ispjevao je August Šenoa divnu elegiju : „Na Ozljugradu". Štampana je na 80—82. strani njegovih „Izabranih pjesama" u Matičinom izdanju iz g. 1882. Što ju čovjek više čita, sve više osjeća dojam milotužnih uspomena, što ih ta Šenoina pjesma izaziva. Tu je u kratko zbita elegična slika sudbine i povjesti Zrinskog roda. U zvonkim, krepkim jambskim desetercima iznosi nam genijalni pjesnik povjest najodličnijeg hrvatskog velikaškog roda, a onda na kraju, na vidiku njegove katastrofe i rasula, obliše ga suze i on gorko plače nad sudbinom Zrinskih. U pjesničkoj viziji oživljuju nam pred okom ponositi ozaljski dvorovi, „ta kolijevka hrvatske misli, ta mogila hrvatske slave". Prolazeći kroz puste dvorane ozaljske gradine, kao da čuje glasove „jadranske sirene", pjesmotvora Nikolina i Petrova ; kao da u tom carstvu starodavnih sjena vidi čarobnu sjenu Jelene Zrinske i dugi niz Zrinske gospode i gospodja.

„Da, tu vam zibka, stol i odar bili,
Tu nicale vam suze smieh i pjesme
Tu hladio vas svježi zrak taj mili,
Iz ove gorske kriepljaste se česme.
Čuj i zvonce sa brežuljka malo,
Na molitvu to zvonce vas je zvalo"
. . . „A sada? — jeknuh — „pjesme, priče, bajke"!
I plakah gorko ko na grobu majke".

A taj plač genijalnoga pjesnika sugestivnom snagom potresa dušu čitatelja te u svakom pogledu sjajne elegije i jedva je moguće tu pjesmu bez suza pročitati.

Pod dojmom te Šenoine elegije gubi se i dojam elegičnih tužaljka Ivana Kukuljevića nad „Zrinskom gradinom" i „Petrom Zrinskim" u njegovim „Povjestnim pjesmama", što izidjoše g. 1874. Te povjesne pjesme su za pravo samo ponovljene „Slavjanke", kojima su dodane pjesme o znamenitijim hrvatskim ljudima i junacima, a ispjevane su poznatim elegično-refleksivnim načinom, i isprepletene povjesničkim uspomenama. Čitaju se kao tužaljke nad grobovima, zato im je i dano skupno ime „Grobovi hrvatski".

G. 1882. objelodanio je Ivanov sin Božidar Kukuljević u br. 17. „Vienca" jednu od svojih formom i sadržajem najuspjelijih pjesama pod naslovom: „Ivan Antun Zrinski". To je oveća epska elegija, štampana na prve tri strane spomenutog broja „Vienca" od g. 1882. U njoj nas pjesnik uvodi u tamnicu jedinca Petra i Katarine Zrinske, Ivana Antuna u Kufsteinu. Pjesnik stoji na stanovištu, da je Ivan Antun doista poludio i umro u Kufsteinu, kako to misli njegov otac Ivan Kukuljević, a ne u Schlossbergu, kako to piše Smičiklas. — U Božidarovoj pjesmi priča Ivan Antun Gnade svojoj miljenici Mari, kćerci tamničarevoj, dirljivu povjest svoje sudbine i dvadesetgodišnjega tamnovanja. To je kratka povjest tužne sudbine posljednjih Zrinovića i Frankopana. Osobito je lijepo pjesniku uspjelo ono dirljivo mjesto, gdje opisuje Ivanov bijeg iz tamnice i dolazak pred dvor svoga oca: Čakovac:

„Na vratih kucnuh, glas zaori: Tko si? — Gospodar tvoj sam — diži gvoždje to! —" Otvorio mi, — tudjin bješe kleti; — Protrnuh: „Kako amo dodje ti? — Zar ja? će stražar, — sad ćeš razumjeti . . ." — Ko biesan lave dvoranama letih: — Sve pusto prazno, — kud je zlato, sjaj? — Kud oružje? kud slike? bože sveti — Sve odnie gladni vuče, Niemac taj" . . .

I onda istim elegičnim tonom pripovijeda bijedni jedinac Petrov, kako ga ponovno odvedoše u tamnicu i kako mu pogubiše na stratištu oca, a pripovijedajući to pada u očaj i ludilo.

Tu se naglo svršuje ta dirljiva pjesma i pjesnik još dodaje:

„Junaka nema sad hrvatskih više,
Ali hrvatska u žilah krvca vri
I još nam srce bije, duša diše
I budi sviest se, živi još smo mi".

Pjesma podsjeća na Dragošićevu dramu „Posljednji Zrinski". I u njoj, kao i u Dragošićevoj tragediji, dolazi Ivan kao ljubavnik tamničareve kćerke; samo se ona u Kukuljevićevoj pjesmi zove Mara, a u Dragošićevoj tragediji: Klara.

Do sada još nitko nije ispjevao formom i sadržajem krasnije i dirljivije pjesme o sudbini posljednjih Zrinskih i Frankopana, nego li je pjesma Andrije Palmovića pod naslovom „Zora Veronika Zrinska". Štampana je prvi put u „Viencu" g. 1878., a poslije je po drugi put štampana u Folnegovićevom izdanju Palmovićevih pjesama (tisak A. Brusine, Zagreb 1883.) na str. 106—119. Tu divnu, nešto teško razumljivu pjesmu, treba po više puta čitati, da čovjeka prožmu sve njene dirljive krasote. Estetske njene vrline istumačio sam opširnije u ovećoj svojoj studiji „O pjesmama Andrije Palmovića", štampanoj u Balkanu g. 1886. To je oveći pjesmotvor, razdijeljen u IV odjelka, puna neobično krasnih i uzvišenih sentenca i misli i uzoritih sjajnom dikcijom zaodjenutih slika. Po konstrukciji i donekle po izvedbi podsjeća na Byronova Sužnja Chilonskoga, samo što joj je sadržina elegično-historijska. Tu je u dirljivoj tužaljci mlade koludrice, najmladje kćeri Petra Zrinskoga Zore Veronike, u elegičnom svjetlu iznesena sva junačka i tragička povjest Zrinskog roda zajedno sa katastrofom bana Petra, Katarine Zrinske, brata joj Frankopana i ostalih članova obitelji Zrinskih. To je dirljiva elegija te obitelji, u kojoj ima na pretek biblijski uzvišenih slika. Puna je duboke filozofije, sjajne metaforike i snažne plastike.

U prvom dijelu uvodi nas pjesnik u samostanske zidine, da slušamo tužaljku mlade koludrice Zore Veronike nad tragičnom sudbinom svojih roditelja. To je sinteza njihove tragike, okupana u suzama njihove kćeri. U II. dijelu iznosi se elegičnim svjetlom osvijetljena idila boravka kćeri Zrinskove u očinskom domu. Taj je odjelak završen psalmističkim zanosom i tugom:

„Preželjna majko! u sužanjsku klietcu
Zavukoše te prekrvnici zli,
Razbijajuć ti o kamenje djecu:
Ko sionskoj ta vavilonska kći".

Ne podsjećaju li nas ti jedinstveni stihovi na onu biblijsku: „Na rijekah vavilonskih — tamo sjedjasmo i plakasmo . . ."

Poslije tih stihova, punih duboke tuge, dolazi idilska slika ljubavi u laganim osmercima, kao izmjena u najzgodniji čas, da tuga ne presvoji dušu očajem. Zatim opet dolaze sumorni jambski osmerci, puni elegične sjete i boli.

U trećem dijelu iznaša se u zgodno izabranim momentnim slikama povjest pojedinih junaka iz roda Zrinskih sve do junakovanja bana Petra Zrinskoga.

U IV. je dijelu pjesnik pokazao svu snagu svoga pjesničkoga, estetikom proslavljenog ukusa. To je opis same pogibije Zrinskog i Frankopana na stratištu. U polusvjetlu iznose se silhuete i scenerija smaknuća posljednjih Zrinskih i Frankopanskih velikana. Divnom dikcijom prekriva pjesnik posljednje trzaje tragičnoga svršetka hrvatskih mučenika. Samo

smaknuće nije opisano, — ali je opisan onaj momenat, kada je smaknuće dovršeno. Užas toga momenta ublažen je poezijom ljubavi, ovitom oko zlatom izvezenih marama, kojima su mučenicima bile za vrijeme smaknuća povezane oči. Dotični stihovi opetuju se:

,,Odsloniv rubac oko glave sviti,
Sav krvav sada ; zlatom pre otkivan,
uz blažen uzdah blaženom darivan :
utkivala ga ljubav žarkom niti".

Sâm završetak zbit je u dva vizionarna, proročka stiha, koja se plamenim slovima urezuju u hrvatsko srce: ,,Hrvati braćo ! mnogi jošte križ nas čeka. — Sirene tudje bježmo z bliza i daleka !"

Izradjujući ovu pjesmu, pjesnik se je služio spisima Kukuljevića i Lopašića, kako to vidimo iz opazaka pod pjesmom. Tako se u jednoj bilješci po Kukuljeviću veli, da su iza bune (Zrinskofrankopanske) komorski činovnici razbacali kosti Zrinskih.

Šteta je, da je Palmovićeva pjesma ,,Zora Veronika Zrinska" premalo širim slojevima naroda poznata. Posebice preštampana, historijski i estetski istumačena i zgodno ilustrovana, ona bi mnogo doprinijela i popularitetu pjesnika Palmovića i kultu Zrinskih i Frankopana. Bi li se za to našao nakladnik? ! Ne bi se pokajao.

Mnogo su popularnije dvije pjesme Augusta Harambašića, posvećene uspomeni naših mučenika. Jedna je štampana u 4 svesci ,,Hrvatske Vile" od g. 1882. pod naslovom ,,Mučenici", a druga u ,,Slobodi" br. 52. od g. 1882. pod naslovom ,,Orao i sokolovi". U onoj prvoj ovećoj pjesmi, razdijeljenoj u dva odjelka, Harambašić poznatim svojim lakim stihom u velikim potezima prikazuje, više reflektivno-elegijskim tonom uzročnu vezu i dogodjaje Zrinsko-Frankopanske urote, junačtvo Petrovo, ljepotu i umnost vjerne mu družice Katarine, zavjeru i zakletvu urotnika u dvorskoj kapeli u Kraljevici. Naročito je ta zakletva, prikazana u drugom dijelu pjesme, lijepo zamišljena i izvedena. Završetak je sinteza epiloga i posljedicâ Zrinsko-Frankopanske urote. ,,Sve je prošlo . . . Ali s te vojne, — Još Hrvatom srce trne, — A pred okom duše sdvojne — redaju se slike crne : — Stratište je podignuto, — Crni sag ga krije grubi, — Niemac krvnik, zvjere ljuto, — Mučenikom glavu rubi. — Sve je prošlo . . . Kletom silom — Sred gradačkog samostana — Katarina s ćerkom milom, — Još za živa zakopana ! — A sin njezin Ivan Ante — Oj mante me, groze, mante ! — A Hrvati? Suze liju, — Drugo niti ne umiju". —

Sva je ta odulja pjesma — 262 stiha — ispjevana tako lakim stihom. Osobito je snažna patetika u zakletvi zavjerenika, i podsjeća na zaklinjanje Hanibalovo pred ocem Hamilkarom u pjesmi ,,Hanibal" od Danila Medića, koju su već mnogi kod nas pokušali imitovati, ali ju nitko dostigao nije.

Kratka je ali dirljiva pjesma Gjure Arnolda o istom predmetu. Naslov joj je ,,Ja znadem pjesmu...", a uvrštena je u njegovoj zbirci ,,Čeznuća i maštanja" u ovogodišnjem Matičinom izdanju na str. 55. Pjesma se čita kano elegični momentni refleks na tragediju Zrinskoga i Frankopana. ,,Naumili su, narod svoj, — da sami k sreći vode ; i spremali su tajno boj — Za zlatni sjaj slobode. — Al u to dunu vijor zden — i s tajne odnie velo — U isti pak se smrklo tren, — i okrunjeno čelo. — I bljesnula je munja — ne, — Zavitlan mač u biesu ; — Skotrljale se glave dvie, — Da trunu skup u liesu. — Zapanjio se narod mek — I skrušio duboko — — Ja znadem pjesmu, s koje viek — Orosi mi se oko". — U toj posljednjoj kitici još jednom odjekuje akord, s kojom je ta pjesma započeta : ,,Ja znadem pjesmu, s koje viek — Orosi mi se oko — — Bijahu dva plemića tek — A svaki čitav soko".

I u toj pjesmi vide se sve karakteristične vrline Arnoldova pjesnikovanja : preciznost, adekvatnost forme i sadržaja i originalnost zamišljaja i dikcije.

Priznajem, da za pjesmama Palmovića, Harambašića i Arnolda daleko zaostaje moja elegična pjesma o katastrofi posljednjih Zrinskih i Frankopana, što je pod naslovom ,,Tri suze" odštampana za uredničtva Augusta Šenoe u ,,Viencu", i spominjem ju tek zato, jer je i ona dokazom, kako se je naše pjesništvo u godinama sedamdesetim i osamdesetim živo zanimalo probudjenim kultom hrvatskih mučenika od 30. travnja 1671.

Osim ovdje spomenutih lirsko-epskih pjesama poznatih naših pjesnika ispjevano je naročito u dnevnicima i listovima stranke prava tamo od godina sedamdesetih sva sila naročito lirskih prigodnih pjesama, redovno štampanih prigodom obnove sudbonosnog dana 30. travnja 1671., kada padoše u Bečkom Novom Mjestu glave Zrinskoga i Frankopana pod krvničkim mačem. Većinom su to pjesme anonimnih ili pseudonimnih poštovatelja i štovateljica naših mučenika, nekoje pokazuju osim rodoljublja i lijepu pjesničku dušu, ali sve su više manje ispjevane kao prigodnice za izvjestan momenat. Takove su, — da samo neke iz velike množine spomenem : ,,Bože, Ah danas" — od Hrvatice (br. 51. ,,Slobode" g. 1881.) ; ,,Odziv Hrvata" (,,Hrvatska" 30. IV. 1871.) ; ,,Mučenici" od Krunoslava (,Hrvatsko Pravo" br. 449. 1897.) ; ,,U predvečerje" od Kumičić Marije (,,Hrvatsko Pravo" 1903. br. 2240) ; ,,30. travnja" od Krlež Jenea —

*

I.—III. („Hrv. Pravo" br. 2837.) ; „Hrvatskim velikanom Petru Zrinskomu i Krsti Frankopanu" od Miroljuba („Hrv. Pravo" 1896. br. 449.) ; „U spomen hrv. žrtava" od Perišića („Hrv. Pravo" 1902. br. 1942.) ; „Hrvatskim mučenicima" od Spiridiona Petranovića („Hrv. Pravo" 1906. br. 3136.) ; „Smrt Katarine Zrinske" od Rožića („Hrvatska Domovina" 1889. br. 98.) itd. Razumije se, ima medju tim prigodnicama i pjesama veće pjesničke vrijednosti, dok su u opće ti lirski izljevi više manje pjesme u prozi ili proza u stihu. Sami pjesnici nisu ih previsoko u literarnom pogledu cijenili, pak su ih zato i davali štampati u političkim dnevnicima kao ornamentiku uvodnim člancima na kobni dan 30. travnja 1671.

III.

Od beletrističkih većih i manjih proizvoda u prozi, koje se bave Zrinsko-Frankopanskom urotom, — uzdiže se nad svima roman Eugena Kumičića „Urota Zrinsko-Frankopanska".

Pravo govoreći i nemamo druge pripovijesti ni romana u pravom smislu riječi o tom predmetu. Imade više manje dirljivo sastavljenih opisa smaknuća i više manje prozom napisanih lirskih tužaljka o tom, — ali to su redovno prigodni sastavci, u lirsko ruho zaodjenuti historijski osvrti na Zrinsko-Frankopansku katastrofu, koji i ne spadaju u ovaj osvrt na beletrističku obradu Zrinsko-Frankopanske urote.

Kumičićev roman „Urota Zrinsko-Frankopanska" najpopularniji je hrvatski roman i svakako najpopularniji književni proizvod neprežaljenog našeg romanciera. Napisan je taj roman poznatim umješem Kumičićevim. Osebina mu je žarko rodoljubno čuvstvo i patriotska tendencija, kojom je prožeto, sjajni, živi, zanosni stil, poetska dikcija, živi opisi, plastički prikazana scenerija, zanimljivost zapleta, vjerna dosljedna karakteristika, potresna efektnost pojedinih momenata i nada sve točna izradba pozadine i milieua.

Upuštati se u potanju analizu estetskih i književnih vrlina ovoga najpopularnijeg hrvatskog romana, značilo bi zadirati u živo, zdravo meso. Najrječitija i najbolja mu je kritika popularnost i treća, za pravo četvrta naklada, i hiljade primjeraka, kojima je u narodu taj roman raširen. Preveden je na njemački i češki. Češki prijevod od liječnika dra. Frana Belohlaveka u dnevniku „České Noviny" bila je cenzura zabranila. U novije doba preštampan je taj Kumičićev roman g. 1900. u „Chicago-Slobodi" u Americi, a g. 1902. u „Slobodi", što je tada bila počela izlaziti u Antofagasti u Americi (vidi Šegvić — uvod u Matičino izdanje Kumičićeve pripovijesti „Jelkin bosiljak" g. 1905. str. XXXIV.). S najvećim pietetom čuvam uvezani primjerak Kumičićeva romana, što mi ga je sâm pisac sa svojom vlastoručnom posvetom od 15. XII. 1895. na dar poslao.

Po više puta sam pročitao neke partije toga evangjelja sudbine posljednjih Zrinovića i Frankopana i svaki put su me se duboko dojmile te stranice.

Kumičić se je marljivo pripravljao na pisanje toga romana. Pomno je pročitao historijski materijal i isprave, sabrane i objelodanjene od Račkoga, Bogišića i Lopašića. On je to sudbonosno razdoblje u sve tančine poznavao, kako to osim njegova romana i drame „Petar Zrinski" najbolje dokazuje njegov sjajni polemički spis: „P. Zrinski i Fr K. Frankopan i njihovi klevetnici" iz g. 1899., kojom se je oborio na dra. Mitrovića, koji je pokušao bio baciti sjenku na hrvatsko rodoljublje, značaj i junačtvo bana Petra i šure mu Frankopana. Taj Kumičićev spis, štampan na 82 stranice osmine, obara točku po točku klevete dra. A. Lj. Mitrovića i ostalih, koji su bili pokušali baciti sjenku na hrvatske mučenike. Ovdje spominjem, da su i srpski krugovi osudili Mitrovićev atentat na Zrinskog i Frankopana. Tako je neki N. u „Brankovu Kolu" od g. 1899. s najvećom indignacijom osudio Mitrovićev pamflet što je izišao g 1899. pod naslovom „Ustrišci iz hrvatske historije". Kritičar u „Brankovu Kolu" medju inim veli, da je taj besmisleni atentat na hrvatske mučenike „grijeh protiv zajedničkih ideala". I „Zastava" je osudila Mitrovićev pokušaj, da oblati uspomenu hrvatskih junaka i mučenika. U nekoliko navrata osvrnuo sam se i ja u listku „Vienca" od g. 1899. na tu Mitrovićevu infamiju. Ali to sve nije zanosnom Omiru Zrinsko-Frankopanskih junaka, Kumičiću, bilo dosta, već je on sio i za nekoliko dana napisao obranu uspomene hrvatskih mučenika, punu temeljnih dokaza i žive vatre. U toj svojoj knjizi polazi Kumičić sa toga stajališta, da Petar Zrinski nije uglavio nikakov savez sa Sultanom niti je bio saveznikom njegovim. On veli doslovce na str. 34. „Da je Petar Zrinski u istinu ovakov ugovor uglavio, Hrvatska ne bi bila predana Turkom na milost i nemilost". Na str. 54. veli: „Nije istina, da su ikada izjavili Zrinski i Frankopan, da su krivi, da su buntovnici, da su s Turskom bili u savezu". Isto tako odbija Mitrovićevu tvrdnju, da su se Zrinski i Frankopan kukavo ponijeli u tamnici i na stratištu. Cituje, što o tom piše austrijski povjesničar, gradački profesor dr. Franjo Kroner: da se je najodvažnije na stratištu ponio Zrinski a s rezignacijom Frankopan.

Ovdje pripominjem, da je Kumičić mogao citovati i savremeno izvješće mletačkog poslanika, štampano u Račkijevoj zbirci na str. 587. pod br. 587.,

u kom poslanik pod dne 2. svibnja 1671. javlja u Mletke o smaknuću te se tu medju inim veli za Frankopana: ,,Il Frangipani fece l' ultimo atto con generosità et con corragio". O Zrinskomu nitko nije pokušao ustvrditi, da se nije upravo junački ponio na stratištu.

Kumičić i u svom romanu i u svojoj drami ,,Petar Zrinski" stoji na stajalištu, da Petar Zrinski nije bio sultanov saveznik i da nije sklopio ugovora sa Turskom. Kako je poznato, u tom se sa Kumičićem ne slažu svi naši historičari ni pisci. Tresić Pavičić mičić, te me zamolio, da mu rečem svoje mišljenje o toj polemici. Rekao sam, što mislim, da pitanje o primarnosti prestaje, uzme li se na um zajedničtvo historijskih vrela: Račkijeva zbirka.

I samoga me je zanimalo, koje je stajalište na osnovi vrela i isprava u Račkijevoj, Lopašićevoj i Bogišićevoj zbirci vjerovatnije, da li ono, da je doista bio uglavljen ugovor izmedju Zrinskoga i sultana, ili ono, da je cijeli prijegovor bio samo diplomatski pokušaj sondiranja tla. Po istražnim spisima u Zrinsko-Frankopanskoj parnici i obrazložbi obtužnice dalo bi

GROF PETAR ZRINSKI.
(Po litografiji Leykumovoj u Beču.)

pače svoju tragediju ,,Katarina Zrinska" osniva na pretpostavci, da je Zrinski doista utanačio savez sa sultanom. O tom, kao i o primarnosti invencije u literarnoj obradi Zrinsko-Frankopanske urote bila se je u g. 1900. zapodjela živa polemika izmedju Kumičića, Tresića i Šegvića. Šegvić je dao svoju ocjenu Tresićeve drame štampati najprije u br. 1348. i 1349. ,,Hrv. Prava", a onda odštampati i u posebnoj knjižici g. 1900. tiskom prve hrvatske radničke tiskare. Sjećam se, da je jednom prigodom na hodniku u zagrebačkom pozorištu pristupio k meni pokojni Kumičić,

se zaključiti, da je de facto dokazano bilo, da je opstojala formalna veleizdaja i ugovor izmedju sultana i Petra Zrinskoga. Ali iz obrane Zrinskoga i Frankopana vidi se, da to nije sve tako, kako se u obtužnici veli. Smičiklas u II. svesci svoje ,,Povjesti Hrvatske" na str. 179. veli, da je Zrinskomu već od dvie godine lebdila pred očima misao, da postane samostalnim kraljem ugarskim i da podigne zeta svoga Rakoczya na kneževski prijestol u Erdelju. On da je doista poslao u Carigrad Bukovačkoga, da učini ponudu sultanu, da mu ispuni te želje uz godišnji danak od

12.000 dukata ; ali se je nadao, da će u svakom slučaju moći to poslanstvo pred kraljem opravdati time, da ga je slao u korist Leopoldovu, kako je to bilo sa grofom Rottalom u ime carevo ugovoreno.

Iz nekih listina, naročito iz dvaju pisama Petra Zrinskoga na zeta Rakoczya, onoga od 10. ožujka 1670. i od 20 ožujka iste godine, štampanih u Račkijevoj zbirci na str. 69.—71. i na str. 82 —83., vidi se, da je ipak Zrinski imao od sultana obećanje, da će mu priteći u pomoć, da ostvari svoj naum. Moguće, da je i preko volje Zrinskoga pošao Bukovački u ugovaranju sa sultanovim pouzdanicima predaleko; a ne treba smetnuti s uma ni to da su spomenuta pisma Zrinskova na Rakoczya tek naknadno prevedena valjda iz magjarskoga na latinski, možda i ne sasvim doslovno i točno. Ali bilo, kako mu drago, stvar nije sasvim jasna, te je pjesniku dopušteno izabrati ili jedno ili drugo od protivnih stajališta u toj stvari već prema svojoj svrsi. Za dramsku obradu svakako je zgodnije stajalište, da je doista postojao savez zmedju Petra i sultana. Dakako, ne treba za to odmah misliti na formalni ugovor, niti treba za to a priori proglasiti Petra Zrinskoga veleizdajnikom in plena forma et sensu. Treba čitati, kako ga i s te strane brani njegov branitelj u parnici i kako danas tu stvar prosudjuje nepristrani svijet, a naročito, kako se iz raznih dogodjaja vidi, da je i sâm car Leopold po svoj prilici nedugo iza pogibije Zrinskog i Frankopana uvidio, da je krivo bio obaviješten i da su njegova okolina i naročito perfidni knez Lobkovic, ili, kako su ga zvali, knez Sagan, upravo htjeli, da nestane Zrinskih i Frankopana. Grabežljivi njemački generali u Hrvatskoj bili su pohlepni na njihov imetak, a carski ministri natjecali su se, da jedan drugoga istisnu iz carske milosti makar i time, da se istaknu kao zelozni čuvari careve sigurnosti i uklanjači svih čak i hipotetičkih pogibelji.

Kumičićev roman ne odstupa po gotovo ni u čemu od historije i baš u tom je njegova vrijednost, da je te inače večinom u potankosti poznate dogadjaje znao originalno i zanimljivo prikazati, iznesavši i njihovu psihološku uzročnu vezu u poetskom svjetlu. I ako je tendencija očita, — roman je održan na visini od početka do kraja i ostavlja u duši čitatelja duboki dojam. U njemu nema nevjerojatnih fantasterija ni sentimentalne romantike, on djeluje svojom realistikom i toplinom Kumičićeva individualiteta, što se iz tog evangjelja sudbine posljednjih ogranaka Zrinskih i Frankopana odrazuje.

IV.

Sav prožet zanosom za junačkoga bana Petra i njegov rod, Kumičić nije mogao odoljeti srcu, a da nam ne iznese i u dramskom obliku ne predoči svoje ideale. G. 1900. izišla je tiskom i prikazana je prvi put na pozornici u Zagrebu njegova d r a m a „P e t a r Z r i n s k i". Njezin prikaz bio je pravi triumf za Kumičića, svakako više radi žarkih patriotskih akcenata, kojima je prosjana, nego radi njenih dramskih vrlina, ma da se mora reći, da i u literarnom pogledu spada u ponajbolje naše historijske drame. I u njoj se opažaju sve osebine Kumičićevog stila : jasnoća, plastika, bujnost, otmenost patetike i lakoća izražaja. — S tehničkog i umjetničkog gledišta dade joj se štošta prigovoriti : nema u njoj prave graduacije, već su to više odjelite, kronološki porazredane historijske slike, ali se mora i to reći, da su sve te slike uvijek završene zgodnom pointom, koja označuje i zamjenjuje pravu dramsku graduaciju u razvitku radnje. Petar Zrinski, kao protagonista Kumičićeve drame, više je epski nego dramski junak, nema u njega tragične krivnje, kojom bi se dala njegova katastrofa dramski do kraja provesti i obrazložiti. Onako, kako ga pjesnik u ovoj drami prikazuje, nije on ni kao državnik ni kao političar uzvišen nad svoju okolinu, više je patetički deklamator nego djelotvorni junak, po gotovo su djelotvorniji u drami Bukovački i banica Katarina. Nije provedena kontrastika pojedinih lica, kako bi sukob po unutarnjoj nuždi postao neukloniv i neizbježiv. Za pravo u drami i nema antagoniste glavnomu junaku ni pravoga sukoba i ukrštaja oprečnosti. Historijsko-političke iluzije suviše su za momenat bile zamišljene, dakle prolazne vrijednosti. Ali se mora priznati, da su dialozi duhoviti, ako i nisu nakrcani antitetikom Šekspirske vrsti. Ali da je Kumičić napisao uspjelu dramu, to najbolje dokazuje njezina triumfalna premijera i repriza. Znao je pogoditi pravu žicu, znao je evocirati slike, koje su uvijek od snažnog dojma na hrvatsko srce.

Kumičić je najviše doprinio razmahu kulta Petra Zrinskoga, Frane Frankopana i banice Katarine, on se je najljepše odužio njihovoj dičnoj uspomeni. Možda su neka njegova književna djela, naročito ona, kojim je vadjen predmet iz drage mu Istre i Primorja, u literarnom pogledu nad djelima, kojima je proslavio posljednje Zrinske i Frankopane ; ali budjenju patriotske svijesti doprinio je najviše svojim historijskim romanima, naročito romanom o Zrinsko-Frankopanskoj uroti. U tom je do sada ostao nenatkriljen, njegov roman o katastrofi posljednjih Zrinskih i Frankopana ovjekovječio je ne samo njihovu uspomenu, već i ime pisca toga romana. Već je mnogo suza prolito pod dojmom čitanja toga romana ; te suze su padale na stranice toga romana, ali su i zalijevale poput blagotvorne kišice polje patriotskog nastojanja, ja-

čale patriotsku svijest i ukazivale joj putove, kojima treba i kojima ne treba ići. Čast Kumičiću, on je svoj dug uspomeni naših mučenika sjajno odužio, sjajnije nego itko drugi do njega.

G. 1898. izišla je u štampi i nakladi Antuna Scholza u Zagrebu knjižica pod naslovom: „P o s l j e d n j i Z r i n j s k i", t r a g e d i j a u p e t č i n a, napisao H i g i n D r a g o š i ć, str. 117.

Ta tragedija zaostaje po književnoj vrijednosti za Kumičićevom dramom „Petar Zrinski" i Tresićevom tragedijom: „Katarina Zrinska", ali je neosporiv fakt, da ona s pozornice mnogo snažnije djeluje na publiku nego li one dvije spomenute dramske radnje. Tomu je uzrok efektnost pojedinih njezinih snažnih dramskih prizora, kakovima je Dragošićeva tragedija nakrcana, i zanimljivi romantički zaplet njene fabule. Radi tih istih razloga ta tragedija ostavlja ne samo na gledatelja već i na čitatelja dubok i potresan dojam; a po svemu se vidi, da će ona radi te svoje dramske efektnosti ostati još dugo kao stalna pieca u hrvatskim pozorišnim repertoirima. Piscu je očevidno i bilo više do te efektnosti i dojma na čitatelja i gledatelja, nego li do velike pjesničke i književne vrijednosti. Ali i s te strane mora mu se priznati, da je pokazao, da je u njega snažan dramski dar i da zna, kako i čime se može proizvesti na gledatleja i čitatelja snažan i potresan dojam. U tom je možda i pretjerao, jer iole meko srce i slabi živci jedva mogu naći odmora od silnih potresnih efekata od početka do kraja. Mora se priznati, da ta efektnost nije po gotovo nigdje u Dragošićevoj tragediji brutalna, da je sva tragedija održana na doličnoj razini romantičke iluzije, da nigdje ne prelazi u banalnost. U tehničkom i umjetničkom, a naročito u psihološkom pogledu dade joj se dakako štošta prigovoriti. Vršak dramske radnje po nekoliko puta je izveden, i to već na kraju drugog, zatim u malo ne čitavom trećem i četvrtom i petom činu. Pisac se nije obazirao na tehnička pravila i na psihološku nuždu rasporeda poznatih pet dramskih momenata, na rastenje dramske graduacije do vrška i onda postepeno njeno padanje do procesa katarze.

Sama fabula je i suviše romantično zamišljena. Jedinac sin bana Petra, Ivan Antun, živi u kući krvnika svoga oca, bivšeg draguna Nijemca Ruprechta, a pod paskom grofa Kacenstajnskoga. On provodi ljubav sa Klarom, tobožnjom kćerkom Ruprechtovom, a u istinu sa kćerkom hrvatske plemkinje, koju je Ruprecht na jednoj plaćki njemačke soldateske u Hrvatskoj ugrabio. Ni Ivan ni Klara ne znaju, tko je taj Ruprecht i koje je pravo porijeklo Klarino. To znade samo starica Jela, što je s majkom Klarinom došla u dom Ruprechtov. Ona to i kaže Ivanu i Klari, ali prekasno, onda, kada je već Ivan iz usta Gertrude, sestre Ruprechtove, doznao jedan dio te tajne, da je naime Ruprecht krvnik njegova oca, a mač, što visi umotan crnim velom u sobi Ruprechtovoj, da je mač, kojim je Petar Zrinski u Bečkom Novom mjestu pogubljen. Poslije otkrića te tajne Ivan se osjeća još nesretnijim, otudjuje se i od Klare, koju drži za kćer Ruprechtovu. Istom u posljednjem času, kada je poslije neuspjelog pokušaja oslobodjenja iz zatočenja Ivan savladan od svojih čuvara, doznaje on od Jele cijelu istinu i šalje po Jeli na uspomenu Klari zlatni krstić. Uz te tragične evolucije ljubavi izmedju Ivana i Klare razvija se usporedo spletka mladoga Ulrika Kacenstajnskoga i druga mu, u krv pokvarenoga viteza Konrada, da predobiju za Ulrika Klaru i upropaste Ivana. Stari grof Kacenstajnski znade, kako Ulrik čezne za Klarom a jer bi ga htio oženiti sa nekom grofinjom Otilijom, požuruje vjenčanje Ivana sa Klarom. Dolazi do sukoba izmedju oca i sina, i otac napadnut i uvrijedjen od sina umire, proklinjući Ulrika. Svi ti potresni prizori razvijaju se živim i dosta vjerojatnom motivisanim zapletom. Kada je Ivan odveden u tamnicu, postaje Klara vjerenicom Ulrikovom, samo da njegovom pomoći izbavi Ivana iz tamnice. Ali Ulrik i Konrad udese sve tako, da ta pomoć stigne prekasno. Kada je Klara providila prijevaru i spletku, probode Ulrika i s njegovim prstenom polazi u tamnicu Ivanovu. Tu nadje njega i mater mu, banicu Katarinu, kano duvnu. Ali Ivan je već popio otrov, što mu ga podmetnuše, ostatak otrova ispije Klara, i oni oboje umiru, dok ih Katarina umiruće blagosiva. Glavni krivac Konrad pogiba u isti čas od ruke podloga nitkova Ruprechta — i zavjesa pada.

Kako se vidi, fabula je zanimljiva, ako i nevjerovatno i romantički zamišljena, te je više zgodna za roman, nego li za dramsku obradu. Dragošić ju je obradio dramski, nastojeći u glavnom o efektnosti njezinog romantičnog zapleta i raspleta. Tu efektnost je i postigao, i ako mu je to bila svrha, može biti zadovoljan. Jedno mu mora priznati i najstroža kritika, — tragedija mu je zanimljiva i upravo prožarena neodoljivim patriotskim akcentima. Ima i poetski snažnih i briljantnih prizora i momenata, a podržaje zanimljivost od početka do kraja. Osvjetljivanje pojedinih momenata iz prošlosti nije dramski, već epski izvedeno, — ali na kraju krajeva svi ti u dramskom tkivu poslije ekspozicije nedopušteni inkogniti glavnijih lica raspleteni su efektno, ako i ne za dramsku radnju pospješnom psihološkom nuždom i graduacijom.

Ima i nekoliko psiholoških nevjerovatnosti, kao što je primjerice posljednji odlomak posljednjeg pri-

zora na kraju II. čina, gdje Ulrik pada u ljubavni zanos prema Klari na vidiku lešine svoga oca i još uvijek stojeći pod dojmom njegova prokletstva.

Dakako i sama fabula i pojedini prizori odstupaju od historijskih dogadjaja. Tako nije historijski istinit sastanak Ivanov sa Bukovačkim i Bukovačkijeva smrt uslijed neuspjelog pokušaja, da oslobodi Ivana iz zatočenja Kacenstajnova i t. d.

Ali u svemu, Dragošićeva tragedija nije na odmet ni u književnom pogledu u dramskoj našoj književnosti, a kazalištne uprave dobro čine, što ju drže stalno u repertoiru. Ona časno vrši svoj poziv u patriotskom smjeru.

Kako je Dragošić došao do fabule svoje tragedije, kojoj je protagonistom sin Petra Zrinskoga Ivan Antun? O Ivanu su se širile svijetom štokakove priče i još do danas nije pravo osvijetljen njegov tragični život i svršetak. Tu je otvoreno široko polje fantaziji i pjesničkoj invenciji. Za čudo imade i kod Nijemaca priča o upravo brutalnom načinu smaknuća Zrinskoga i Frankopana. Jezgra tim pričama jest neka tobožnja osveta krvnikova, kojom se je htio na stratištu osvetiti zavodniku svoje kćeri Frankopanu, zato da nije ni htio na prvi mah mu odrubiti glavu, već ga je upravo s ponovnim zamahom mača mučio. U tim pričama nema ni zere istine, već su one plod fantazije i brutalnoga duha vremena, u kojem su ponikle, i tajanstvenosti, kojom je za široke krugove bila obavita katastrofa hrvatskih velikaša, što poginoše u Bečkom Novom Mjestu. Možda te priče i nisu spontano same od sebe ponikle, možda su hotimice izmišljane i u zlonamjernoj svrsi u svijet bačene, da se istumači nevještina krvnikova, nad kojom su se zgražali ne samo prisutnici kod smaknuća, već su se o tom pisale prave strahote u Franceskoj, Italiji i Njemačkoj. Moglo se je ići i za tim, da se takovim i sličnim pričama otkloni pažnja od prave uzročne veze Zrinsko-Frankopanske katastrofe i da se njihova pogibija zavije u tajinstvenu maglu romantičnosti, u kojoj bi njihovi progonitelji i dušmani bili uljepšani, dok bi hrvatski mučenici izlazili kao kakove karikature, koje nisu podobne da pobude sažaljenja i simpatije.

Već sam spomenuo roman bečkog pisca o Zrinsko-Frankopanskoj uroti, koji je bez sumnje poznavao vrela i isprave, što se odnose na tu urotu, ali je sve dogadjaje hotimice u krivom svjetlu prikazao i svoje fabuliranje isprepleo najcrnijim pričama o učesnicima u toj uroti. I on fabulira o osveti krvnikovoj, kojemu da je Fran Frankopan tobože kao bečki studenat zaveo kćerku.

Jesu li Higinu Dragošiću bile poznate te priče i fabulacije, ili je on svu fabulu svoje tragedije sâm zamislio? Bilo kako mu drago, kroz tu njegovu fabulu prosijeva patriotska ljubav i tuga nad katastrofom posljednjega Zrinskoga, dok se u fabuli pisca romana „Katakomben von Wien", koji je bezimeno napisao i roman o Zrinsko-Frankopanskoj uroti, odrazuje mržnja na Ugarsku i Hrvatsku i na pokušaje, da se one otmu pašovanju njemačke soldateske.

Kako spomenuh, o Ivanu Antunu Zrinskom raznosile su svakojake priče, a pravu istinu o njegovoj sudbini jedva je i danas moguće doznati. Smičiklas, koji je marljivo proučio i savremena i kasnija vrela o sudbini Petrova jedinca, veli na str. 191. II. sv. svoje „Povj. Hrv." o njemu, da je tečajem očeva zatvora pretrpio, sjedeći sâm u zatvoru, sve muke nesretnika. Dvor ga je dao odgojiti od dvojice Isusovaca, da bude svećenik, ali on ne htjede biti ni „popom ni fratrom". Postao je vojnik i poslaše ga u Španiju. G. 1680. optužiše ga, da sprema sa Tekelijem urotu. Bačen u tamnicu, proveo je po raznim tamnicama do dvadeset godina. Umro je, kako piše Smičiklas, 12. novembra 1703., u Schlossbergu u Gracu. Ne općeć ni s kim, bio je zanijemio, a Smičiklas piše, da je to sigurno, da je poludio.

Ivan Kukuljević tvrdi, da je Ivan Antun rodjen 1653., da je umro „od žalosti i nevolje" g. 1703. u pedesetoj godini svoga života, dakle upravo iste godine, kada je umrla i njegova sestra Jelena, udata najprije za Franju Rakoczya, a kasnije za Tekelija. Umrla je u Nikomediji, nekoliko mjeseci prije smrti brata Ivana Antuna. On je jadnik po svoj prilici već bio u apatiji ludila, kada mu stiže vijest o njenoj smrti, a možebiti nije ni doznao za nju. Kukuljević piše, da je Ivan Antun Gnade bio „visokouman" muž. Drugi neki pisci vele, da je bio dobar vojnik i da je prije nego je utamničen bio, dospio do čina pukovnika u austrijskoj vojsci. Sin junačkoga oca sigurno je naslijedio njegove krijeposti i vrline, ali je i on još mladjan morao otrpjeti spletkarstvo i progon dušmana svoga viteškoga roda, koji nisu mirovali, dok ga nisu omrazili pred carem Leopoldom i dok nije dopao tamnice kao tobožnji suurotnik Tekelijin. Što je u tom istine, da je on radio „o glavi caru", to nije moguće iz vrela razabrati, ali je dosta bilo, da je i on bio Zrinski. Njegovi klevetnici nisu se prestali bojati, da bi on mogao doći u milost dvora, zatražiti Zrinska imanja i pokušati osvetu radi svega, što je s njegovim rodom učinjeno. U ono doba su mnogi nevini ljudi stradali, pripovijedale su se strašne stvari o otrovu zvanom : aqua tofana, koja je upravo u vrijeme Leopolda I. pronadjena. Ljudi su se tako plašili strahote toga otrova, te je dovoljno bilo pokazati staklenku sa natpisom „aqua tofana", pak su oni, koji su taj natpis pročitali, padali u nesvjest i poludjeli.

Koliko li je morao jadni sin bana Petra prepatiti u ono strašno doba, kada su pazili na svaki njegov korak! Kako li mu je bilo, kada je doznao, kako njemačka soldateska harači po dobrima Zrinskih! Iz pisama njegove matere Katarine, upravljenih na cara Leopolda i svemožnoga kneza Lobkovica, razabire se, da ona nije znala, što je s njezinim jedincem. Vjerovatno je, da ni on nikada nije pravo doznao, kako li je ona sa svojom kćerkom Zoricom Veronikom stradala i najposlije od tuge i boli poludjela. A ako je doznao, kako li mu je pri duši bilo, njemu, koji je bio jedincem sinom u svojih roditelja, odgojen nježno na domu oca svoga u čisto hrvatskom duhu, imajući kao odgojitelje ondašnje pisce hrvatske, medju njima Ivana Smoljanića.

Je li se sastao u Beču sa svojom sestrom Jelenom, kada je ova bila g. 1688. zatočena u manastir sv. Uršule, dok nije poslije tri godine puštena na slobodu pod uvjetom, da i njen muž Tekeli pusti na slobodu iz zatočenja generala Heislera?

Fantaziji i psihološkoj kombinaciji otvoreno je široko polje, da iznese psihološku sliku mučenikovanja Petrova i Katarinina jedinca. Pjesnici će u tajinstvenoj i tragičnoj njegovoj sudbini naći u obilju gradiva za beletrističku obradu te će tako njegova milotužna pojava ući u dušu širokim slojevima hrvatskoga naroda, koji nikad nije prestao plakati nad katastrofom posljednjih Zrinskih i Frankopana. Nitko ne zna za grob Petrova sina Ivana Antuna, ali dužnost je pjesništva hrvatskoga, da pjesničkim cvijećem obavije njegov milotužni lik, kako bi pjesničkim cvijećem ovjenčanu njegovu sliku uvijek nosio u srcu narod hrvatski, kako sigurno ni Ivan Antun nije nikada prestao uzdisati nad sudbinom hrvatske svoje otačbine poslije rasula dvaju najmožnijih rodova hrvatskih.

Njegovoj uspomeni nismo se još dovoljno odužili jednom tragedijom i jednom epskom pjesmom. Pjesniku hrvatskom otvoreno je još široko polje, da osvježuje uspomenu na tog mučenika.

Kao dramski pjesmotvor, kojemu je predmet uzet iz Zrinsko-Frankopanske urote, stoji po književnoj i pjesničkoj vrijednosti nad Kumičićevom i Dragošićevom dramom Tresićeva drama „Katarina Zrinska". Sa pozornice djeluje snažnije Kumičićeva drama i Dragošićeva tragedija na širu publiku, ali kao poetsko djelo u estetskom pogledu više zadovoljava Tresićeva drama. Ona je napisana u stihovima, a već ovdje velim, da su ti stihovi glatki i korektni. Pjesnik je učinio umnu i energičnu ženu Petra Zrinskoga, Katarinu Frankopanku, protagonistkinjom drame. Ona je dosljedno okarakterisana od početka do kraja. Katarina se ističe nad ostalim licima drame izrazitošću svoga jakoga individualiteta i aktivnošću u tkivu dramske radnje. Prigovor, da ona nije dramska junakinja, otpada, kada se uzme na um, da je ona bila velika pokretačica cijele Zrinsko-Frankopanske urote. Umna i energična, pohlepna za slavom i čašću, ona teži za tim, da vidi svoga muža okružena sjajem kraljevske krune i slavom, a svoju otačbinu sretnom i slobodnom. U borbi sa suprotnostima i zaprekama toga pothvata, jačima od njene volje, ona ostaje i u svom padu nesavladana i velika. Herojska je i tragična njezina borba, u kojoj meće sve na kocku: kao žena, mati i rodoljubna heroina. Pjesnik je dakako dramsku radnju svoje drame zamislio sasvim u modernom duhu shvaćanja dramske radnje, — t. j.: ta radnja je više sukob i radnja misli, čuvstva i osjećaja, nego li dramatizacija spoljašnjih dogadjaja. S tehničkoga gledišta joj se može prigovoriti, da su joj pokretala, što radnju napred pomiču, iza kulisa, da ne izviru kao prirodna emanacija iz karaktera pojedinih lica, da nema prave kontrastike, ukrštaja i sukoba oprečnosti, da nema onoga, što se podrazumijeva pod izrazom spoljašnje dramske radnje. Ali, kako rekoh, pjesniku je do toga bilo, da mu drama baš u tom pogledu bude moderna, da bude više ogledalom i prikazom unutarnjih duševnih sukoba, ukrštajem oprečnih nastojanja, misli, čuvstva i osjećaja, da bude prikaz radnje duŝâ.

Pojedini dramski momenti provedeni su sasvim prema dramskim pravilima. U ekspoziciji nema incognita, upoznajemo više manje sva lica, koja u drami sudjeluju. U drugom činu eto naspora dramske radnje i na kraju eto zgodne kopče za kulminaciju u trećem činu. Istina je, dialozi su nešto predugi, ali su duhoviti i ima u njima žive antitetike. Ipak pravi vršak borbe u srcu Katarininu dolazi istom u četvrtom činu, taj je čin uslijed toga ispao malo predug, ma da bi kao peripetija imao biti što kraći. Peti čin je suviše veristički izveden; to kao da je pjesnik i osjetio, zato se opet na kraju povraća u carstvo ideala zanosa, sjaja i iluzije.

Istina je, Katarina je kroz prva tri čina dosta pasivna, govori na prelomu situacije samo posljednju riječ; ali i kao takova ona sva ostala lica drame nadvisuje kao pokretačica u psihološkom smislu, — a pjesniku je i bilo do prikaza njene veličine u psihološkom smislu.

Razumije se, da je pjesnik utrošio najviše truda na dosljednost karakterizacije glavne junakinje svoje drame. Sporedna lica dobro su diferencirana i dosljedno provedena, tek mi se čini, da je Franjo Rakoczy previše deklamator, a njegova žena Jelena prikazana je prema njemu kao kakova muškara. Istina, ona je i u povjesti izrazitiji i jači individualitet od

prvoga svoga muža, ali ovdje u drami ljepše bi pristajalo, da je ili za koju niansu jači ili barem ravan Jeleni, za koga je pošla iz ljubavi.

U drami Tresićevoj ima dakako na pretek lirike i refleksivnosti, ali ta lirika nije na štetu dramskoj snazi, a uvećaje njenu poetsku i književnu vrijednost. U opće je dikcija sjajna, te je upravo poetičnost, otmenost i biranost te dikcije glavnom vrlinom Tresićeve drame. Ona se u toliko i ističe nad Kumičićevom dramom, kojoj je protagonistom ban Petar Zrinski. Ipak je stih u poetskom pogledu nad prozom, ma bila ta proza, kao što je to proza u Kumičićevoj drami, sjajna i uzorita.

* * *

Ovdje još pripominjem, da je Zrinsko-Frankopanska urota beletristički obradjena i kod naše braće Slovenaca. Kod njih dakako sve se kreće oko osobe grofa Erazma Tattenbacha, koji je upleten bio u tu Zrinsko-Frankopansku urotu, te je i on nešto kasnije pogubljen. Ponajbolji slovenački romanopisac Jurčić nije mogao odoljeti, da ne napiše roman i iz toga razdoblja povjesti. Njegov roman : „Ivan Erazem Tattenbach" poslužio je Antonu Funteku te je on u „Domu in svetu" g. 1891. napisao pod pseudonimom Prokop žaloigru v petih dejanjih pod naslovom „Erazem Tattenbach". Jurčićev roman je napisan vjerno prema historiji. Urednik „Doma in sveta" primjećuje na str. 5. IV. letnika svoga lista, u kom je počela izlaziti Funtekova drama, da je „Tattenbach risan, kakor ga riše zgodovina. Dogodki tam opisani vrše se kakih pet let in na raznih krajih".

Za dramu Funtekovu veli : „Ne ćemo to tajiti, da se v tej igri ni trudil ni pisatelj nit urednik, da bi naredil razvoj preveč zapleten".

U „Zgodovini slovenskog slovstva", zvezek IV. (Slovenska Matica g. 1898.) piše Karol Glaser, da u drami Prokopovoj, izradjenoj na osnovi Jurčićeva romana, ima nekoliko izmjena. U drami ima nekoliko nevjerovatnosti, koje su razumljivije u Jurčićevu romanu. Sama gradja, kako ju je Funtek-Prokop zamislio, više je za pripovijest nego li za dramu.

Glaser nadalje veli, govoreći o romanu Jurčićevu, da bi po povjesti za dramu i roman bili zgodniji Petar Zrinski i Katarina, nego li Tattenbach. Tattenbach, piše on, bio je čovjek pohotljiv

Jurčić je još napisao i pripovijest : „Bojim se te", u kojoj igra glavnu ulogu sin Erazma Tattenbacha Anton. Taj Anton je u pripovijesti Jurčićevoj pošao u Renski samostan, jer mu je izabranica rekla, da se ga boji. Osam godina kasnije ju je ispovijedao i izlazeć iz sakristije, uskliknuo je : „Dobro je bilo da me se bojala".

V.

I time sam sastavio u cjelovitu sliku dosadanje spomena vrijedne beletrističke proizvode, koji se bave Zrinsko-Frankopanskom urotom u hrvatskoj i donekle slovenačkoj književnosti. Može biti ima još koji meni nepoznati pjesnički ili pripovjedački proizvod, koji se bavi istim predmetom, i koji bi možda mogao biti ovdje spomenut ; ali meni nije bilo do toga, da napišem kakovu bibliografsku monografiju. Iz ovoga prikaza lako se može razabrati, u koliko su naši pjesnici, pripovjedači i dramatičari doprinijeli širenju kulta uspomene posljednjih Zrinskih i Frankopana, što je do sada na beletrističkom polju u tom pogledu učinjeno, što je propušteno i što bi još trebalo učiniti.

Vidi se, kako se je beletristika istom amo od sedamdesetih godina počela zanimati tim predmetom, istodobno sa objelodanjivanjem historijskih nalazaka i studija u tom sudbonosnom razdoblju hrvatske povjesti. Nema sumnje, da su se tu medjusobno potpomagale znanost i beletristika i da je jedna drugu na sve novije proizvode osokoljavala i poticala. Historičari pribrali su materijal i osvijetlili ga historijskom kritikom, upoznali su nas sa historiatom uzročne veze Zrinsko-Frankopanske urote i pojedinih lica, što su u njoj neposredno i sporedice učestvovala. Iznijeli su nam sliku pozadine, na kojoj su se pojedini dogadjaji razvijali, upoznali su nas s topografijom, s političkim, socijalnim i kulturnim prilikama onog doba. Pribrali su, što su o tom dobu zabilježila domaća i strana, prijateljska i neprijateljska vrela, savremena i kasnija. I tada je pristupila poezija, da tu gradju osvijetli svjetlom poezije, iskiti cvijećem pjesničke umjetnosti i oživi i istumači psihološkom analizom i intuicijom.

Skidajući zavjesu sa tajinstvenosti pojedinih dogadjaja, pojava i učesnika u sudbonosnoj uroti i tragičnoj katastrofi Zrinskoga i Frankopana, hrvatski pjesnici, pripovjedači i dramatičari jedva susprežu suze i provale ogorčenja nad spletkarstvom i uzročnicima katastrofe dvaju najmožnijih hrvatskih velikaških rodova. Oni nastoje, da iznesu likove mučenika za slobodu i sreću svoje otačbine u što ljepšem i idealnijem svjetlu. To očito nastojanje idealisanja naših mučeničkih miljenika zajednička je crta svim pjesnicima, pripovjedačima i dramatičarima, koji su se kod nas toga predmeta laćali. Čak i tamo, gdje traže uzročnu vezu tragike i tragičnu krivinu, čine to tako nježno, samilosno i oprezno, da ne ostane ni sjenčica na tim svetinjama naše povjesti. Patriotski zanos ne vidi na posljednjim ograncima Zrinskih i Frankopana ništa, što bi moglo biti tumačeno kano sjenka na njihovim milotužnim, dragim nam likovima.

Je li u tom idealisanju i prevršena mjera, to nitko ni ne primjećuje u sve snažnijem razmahu kulta mučeničkih boraca za sreću i slobodu otačbine Nije ni čudo, što hrvatsko umjetno pjesništvo presudjuje te davne dogadjaje prema današnjem shvaćanju, prema današnjem raspoloženju, prema današnjoj kritici uzroka i posljedica Zrinsko-Frankopanske urote. Tako je to svagdje u kulturnom svijetu, gdje ima patriotskoga osjećanja i pieteta prema povjesničkim velikanima i njihovom patriotskim i idealnim težnjama. Ne treba se dati u tom smetati filistarskim pogledima na ono doba niti upozorivanjem na objelodanjene istražne spise, iz kojih da proizlazi, da su i Petar Zrinski i Franjo K. Frankopan imali i ljudskih slabotinja, da su se branili očajno, da iznesu živu glavu i da su jedan drugoga teretili svojim iskazima. Plakali su i Homerovi junaci i nisu bili prosti od slaboćica. Ne treba smetnuti s uma, da se iz samih istražnih spisa o Zrinsko-Frankopanskoj uroti jasno razabire, koliko je tu operirala i intrigua, zlonamjerna insinuacija i apriorni antagonizam istražitelja i sudija, koji su čak i poslije izrečene osude mučili štokakovim inkvizicijama hrvatske mučenike, ne bi li im ogorčili posljednje časove. Čak su im zatajili do posljednjeg časa, do samog pročitanja osude na stratištu, da im se ne će odsjeći desna ruka. Sudija Abele je još prije osude sastavio nadgrobni natpis Petru Zrinskomu. Ako su se Zrinski i Frankopan branili i pozivali na svoje i svoga roda zasluge, mogli su to punim pravom činiti. Njihovo nastojanje, da se riješe tamnice i otmu smaknuću, može samo brutalni cinizam i zloba tumačiti u rdjavom svjetlu. Oni su punim pravom iznašali i dokaze svoje toliko puta zasvjedočene lojalnosti, požrtvovnosti i odanosti carskom domu, ali su imali srca, da i ono kažu, što se nije nijedan od pustih ulizica, koji su njima sudili, usudio ni na slobodi ni u najuvijenijoj formi reći. Te ulizice uspinjale su se, da opravdaju neosvrtanje na „salvum conductum", koji je dan Zrinskomu i njegovom šuri, kada ih je njihov perfidni rodjak, knez

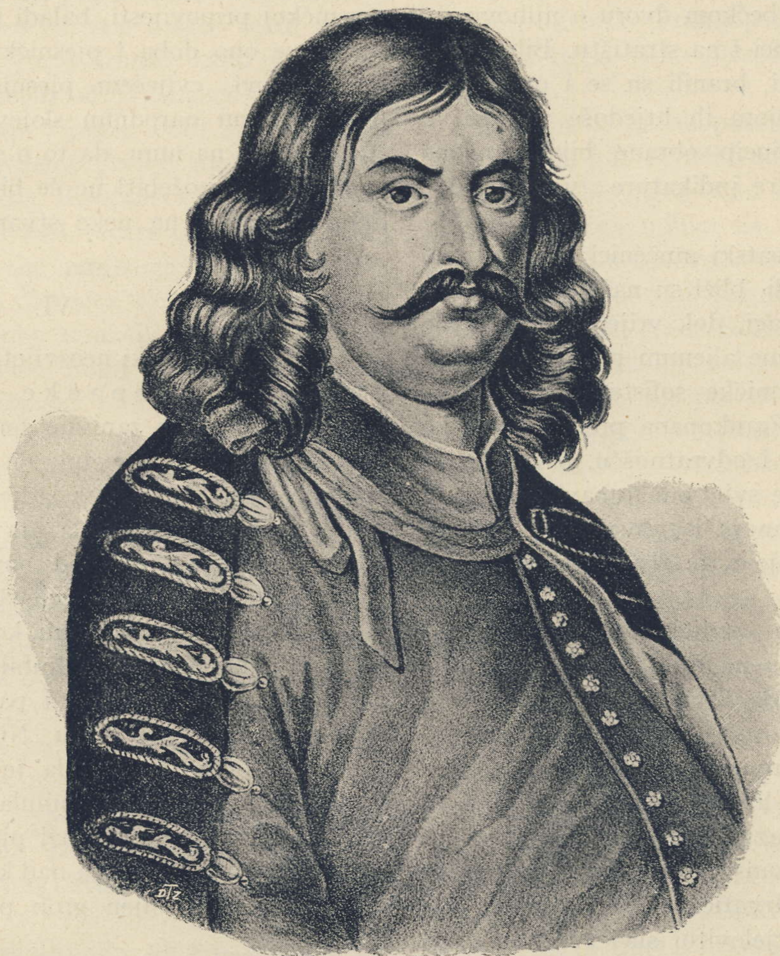

GROF PETAR ZRINSKI.
(Po Wernerovoj litografiji u Beču.)

Lobkovic zvao u Beč, da se izjasne. Čak su ih htjeli metnuti na mučila, da ih prisile, da odaju suučesnike u uroti, makar da su bili velikaši. Njihovi dušmani a carski savjetnici upotrebili su sofisteriju, da poslije osude na smrt do izvršenja smaknuća i nisu više velikaši, već „cadavera", lišena svih privilegija, dakle da smiju biti mučeni. Jedino radi razloga oportuniteta nije aplicirano bilo mučenje. Čini se, da su ti savjetnici bili uvjereni, da ni mučila ne bi junačini banu i njegovom šurjaku mogla istisnuti kakovu izdaju i nevjeru. Neka se samo pročitaju izvještaji mletačkog poslanika na bečkom dvoru o njihovu junačkom držanju u tamnici i na stratištu. Bili su dakako i oni samrtni ljudi, branili su se i oni prema smicalicama metode, kojom ih htjedoše uhvatiti u protuslovlju. Glavni princip obrane bijaše u ono doba poznata regula stare judikature: si bonu sesse cupis, ulula cum lupis.

Baš to, što su i hrvatski mučenici bili ne samo junaci već i samrtni ljudi, bliži su našemu srcu i biti će nam uvijek mili i dragi, dok vrijedi ona: Homo sum et nihil humani a me alienum puto.

Preko rabulistike ciničke sofisterije klevetnika posljednjih Zrinovića i Frankopana prelazi hrvatsko pjesništvo s ogorčenjem i odvratnošću, osvjetljujući njihove mučeničke likove svjetlom ljubavi i kiteći ih cvijećem patriotskoga zanosa i zahvalnosti. Svijetla njihova uspomena do vijeka će živjeti u zahvalnim srcima potomstva.

Hrvatsko pjesništvo uvijek će osvježivati i budnom držati uspomenu na njih. Što još nije učinjeno, to će se učiniti, da hrvatska vila oduži dug prema njima. Nije mnogo, što je do sada u tom pogledu učinjeno: jedan roman, tri drame, nekoliko većih i manjih epskih i lirskih pjesama, — ali i to bijaše dovoljno, da se razmahne kult njihove uspomene u zahvalnom potomstvu, da se potresu srca rodoljubnih Hrvata i Hrvatica. U Kumičićevu romanu sastavljeno je u cjelovitoj slici sve ono doba i sva lica, što su utjecala u Zrinsko-Frankopansku urotu; u posebnim dramama ovit je vijenac oko mučeničkih glava: Petra Zrinskoga, junačke njegove žene Katarine i njihova jedinca; u divnoj Palmovićevoj pjesmi prikazuje se potresna slika jadovanja kćerce Petrove i Katarinine, Zorice Veronike; a u pjesmi B. Kukuljevića izlazi nam pred oči patnikovanje jadnog njihova jedinca. Nemamo još epa ni balada ni o Petru, ni o Katarini, nemamo u obliku epa ni balade prikazane njihove katastrofe, ali će naši pjesnici i na tom polju učiniti svoju dužnost. Otvoreno im je široko polje, pribran je lijepi materijal, — treba samo segnuti i dati se na pjesničku obradu.

Sada, kada nam je pred okom slika onoga, što je na beletrističkom polju do sada u tom pogledu učinjeno, lako ćemo razabrati, što se još dade i mora učiniti.

Još imade mnogo zanimljivog i za pjesničku obradu kao stvorenog gradiva iz onoga razdoblja; još ima svijetlih i dragih likova, koje treba pjesničkim svjetlom osvijetliti. Još imade mnogo za pjesničku obradu vrlo zgodnih učesnika u Zrinsko-Frankopanskoj uroti, koji bi se dali upotrebiti kao glavna lica romanu, epu, pripovijetci i drami, historijskoj pjesničkoj pripovijesti, baladi i ciklu elegija, da nam bude sve ono doba i pjesnički osvijetljeno i da oni dragi likovi, cvijećem pjesništva okićeni, udju u dušu širokim narodnim slojevima.

Nije mi na umu, da to u svom sastavku opširno izlažem; ali možebiti ne će biti na odmet, da u velikim potezima na neke stvari upozorim.

VI.

Eto još pjesnički neosvijetljenog mučeničkog lika Julije Frankopanke, rodjene Talijanke, ali za hrvatsku stvar zanosne žene Frana Frankopana. Ona bijaše rodom knjeginja de Naro. Ostala je poslije pogibije svoga muža bez igdje ičesa. Kardinal Palavicini moli cara Leopolda, da joj barem nešto, kao udovi Frankopanovoj, od onoga, što joj pripada, dade. Kako je žarko ljubljena bila od Frankopana, vidi se po posljednjem pismu, kojim se od nje oprašta. Kako je pako ona njega ljubila, razbire se po njenu nastojanju kod kardinala i pape, da se zauzmu za njenog utamničenog muža. Nije ga mogla prežaliti. Još mlada udovica stupila je u Rimu u samostan sv. Terezije i ondje preminula.

Tu treba da ju potraži pjesnikova fantazija, da iznese tugu njenoga srca nad katastrofom ljubljenoga muža i da okiti njen grob prikazom njene vjerne ljubavi.

Eno dalje pobožne druge kćeri Petrove i Katarinine: Judite Petronile, o kojoj je u prilogu br. 183. „Hrvatske" od g. 1907. izišla lijepa studija iz pera dra. Rudolfa Horvata. I oko njenog lika dala bi se sastaviti barem koja ta crtica iz Zrinsko-Frankopanske povjesti. Rodjena je g. 1652., otišla je u Klarise g. 1663. Kukuljević misli, da je umrla početkom osamnaestoga stoljeća na glasu svete žene, dok Horvat veli, da je po svoj prilici umrla kao predstojnica samostana Klarisa u Zagrebu posljednjih godina sedamnaestoga stoljeća. Svakako je preživjela i oplakala katastrofu svojih roditelja.

Eto i Jelene Zrinske, udate najprije za Rakoczya a onda preudate g. 1681. za Tekelija.

I nju još nije hrvatska pjesma opjevala, a ipak ona bijaše osvetnica pogibije svoga oca i patnjâ svoje sestre, brata i majke.

Eno posljednjega Zrinskoga: Adama, sina u Čakovcu od vepra poginulog bana Nikole. On je poginuo u bitci kod Slankamena g. 1691. Ubiše ga podlaci, pucajući mu u ledja, da se, kako veli Šime Ljubić u svom „Ogledalu knjiž. povjesti jugoslavenske", domognu onih 40.000 dukata, što ih je posjedovao kao posljednji ostatak od razgrabljene imovine Zrinskih. Bilo mu je, kada ga podlo ustrijeliše, istom 29 godina. Toliko je upravo bio star njegov djed, a otac banova Nikole i Petra, Juraj Zrinski, kada je g. 1626. umro, otrovan povrtnicom od Wallensteina. — Tragične li sudbine Zrinskih! Jedan Ivan Zrinski probo je kod večere, neko vrijeme poslije izgubljene bitke kod Kostajnice, generala Kacijanera; Juraj Zrinski otrovan je povrtnicom kod večere od Wallensteina; Nikola Zrinski, njegov sin, ranjen je na smrt od razbiješnjelog vepra kraj Čakovca 18. studenoga 1664., što su mnogi u ono doba tumačili, da se je radilo o namještenom umorstvu; Petar Zrinski pogiba na stratištu; a Adam Zrinski mučki je ustrijeljen u času, kad se bori za domovinu i kralja. Adamova udova donijela je, kako se čita u Mesićevom remekdjelu „Život Nikole Zrinskoga, sigetskog junaka", svomu drugom mužu neke stvari od odijela sigetskoga Leonide, kao štit i oklop od srebrenih žica. To nisu oteli bili haramije, pustošeći movinu Zrinskih.

Trebalo bi, da vila hrvatska potraži u samostanskim zidinama i Zoricu Veroniku i iznese na pozornicu njene jade. Trebalo bi, da uhiti tragove posljednjemu Frankopanu Orfeju, bratučedu Franjinu. On je, kako pripovijeda Ivan Kukuljević, čim je Čakovac pao u ruke austrijskim generalima, odpratio Franjinu ženu Juliju u Italiju, i od onda mu se negdje izgubio trag, ma da su za njim raspisali tjeralicu.

Jedna od najzanimljivijih, ali i najgušćom koprenom tajinstvenosti prekrita ličnost u Zrinsko-Frankopanskoj uroti jest kapetan bana Petra, hrvatski bogati i ponosni plemić Franjo Bukovački. On je bio glavni banov pouzdanik, on je pregovarao s velikim vezirom u ime Petrovo, on je bio jedan od glavnih pokretača cijele urote. Mora da je bio jako bogat, sudeći po popisu stvari na zaplijenjenim njegovim imanjima. Iz Lopašićeve zbirke isprava o Zrinsko-Frankopanskoj uroti vidi se, da je on bio pomilovan od cara Leopolda i da je naloženo bilo generalu Herbersteinu, da mu povrati zaplijenjena imanja i stvari, dakako istom kada se povrati iz Turske u Hrvatsku. Ali Bukovački nije vjerovao njemačkim obećanjima, ostao je u Turskoj i kako g. 1678. izvješćuje junački franjevac Luka Ibrišinović zagrebačkoga biskupa, postigao je od Turaka odličnu čast i uživao lijepu plaću, ali se nije poturčio i ostao je zanosan za hrvatsku stvar do kraja. Petar Zrinski morao ga je negdje jako voljeti, kako se to vidi iz raznih njegovih pisama, u kojima se boji, da ne padnu u nepozvane ruke pisma, koja bi mogla kompromitovati Bukovačkoga, a dušmani mu doći glave.

I oko ostalih kapetana Zrinskovih: Čolnića, Pogledića, Berislavića i Franje Ivanovića dala bi se sastaviti po koja zanimljiva slika iz urote Zrinsko-Frankopanske. Gradiva je dosta pribrano, treba samo pjesničke ruke, da ga osvijetli i oživi.

U Zrinsko-Frankopanskoj uroti igrao je dosta veliku ulogu i križevački biskup Gavro Mijakić. Mora da je bio jako odan Petru Zrinskomu i da je bio od velikoga upliva na uskoke, koji su bili pripravni stupiti u redove ustaša pod Zrinskijem. I njegova sudbina još nije razjašnjena. Lopašić spominje u svojoj povjesti grada Karlovca, da ga je koprivnički zapovjednik Lesli po nalogu iz Beča bio pozvao na večeru, tu ga uhitio i poslao najprije generalu Herbersteinu, a ovaj ga dao otpremiti u Schlossberg u Gracu. Ne zna se, kako je svršio. Neki misle, da je zlo hranjen poginuo u brzo u tamnici. U istražnim spisima u Zrinsko-Frankopanskoj uroti mnogo se spominje njegovo ime. Njegovo utamničenje izvedeno je tajinstvenim putem i načinom, da se ne pobune uskoci, njegovi biskupljani. General Herberstein opisuje ga kao neznalicu, valjda zato, jer nije znao njemački ni talijanski. Rački je našao u arkivu zagrebačke nadbiskupije o njemu nekoliko podataka, što ih u izvatku saopćuje na str. 594—595. svoje zbirke isprava o Zrinsko-Frankopanskoj uroti.

U arkivu križevačke biskupije sačuvan je samo jedan mali spis, njemački i latinski prepis pisma na zagrebačkoga biskupa Martina Borkovića, u kom se u ime carevo traži Borkovićevo mišljenje, što da se radi sa biskupom Mijakićem, koji da je uhvaćen od generala Herbersteina „et in securam custodiam positus". Ali je moralo biti više dokumenata u tom arkivu u vrijeme, kada je tadanji generalni vikar Konstantin Stanić pisao svoj poznati promemorijal od g. 1811., što se i danas u rukopisu čuva te i ja imam jedini njegov točni latinski prepis. U tom promemorijalu se govori u posebnom odlomku pod naslovom „Fata Eppi Miakich", kako je Miakić bio u sukobu sa zagrebačkim biskupom Borkovićem, koji je htio nad njim vršiti jurisdikciju, te kako je g. 1667. dospio u tamnicu, osumnjičen, da je spremao ustanak, „quasi se regem confiniorum compellasset". Nadalje se tu veli, da su ga njegovi vjernici upravo obožavali.

Mnogo mu je, piše Stanić (kasnije križevački biskup), škodilo, što je bio renitentan prema biskupu Borkoviću, ali da se nije dokazalo, da je bio buntovnik, jer da su njegovi vjernici ostali mirni i kada je odveden u tamnicu i kada mu je imenovan nasljednikom pitomac propagande Pavao Zorić.

I oko njegove zgodno beletristički obradjene ličnosti dala bi se sastaviti slika iz onog vremena urote Zrinsko-Frankopanske. U opće historičari su pribrali dosta gradiva, ali je i pjesničkoj fantaziji ostavljeno široko polje, da iznese unutarnji svijet mišljenja i osjećanja onoga doba i ljudi. Tu je s jedne strane očito nastojanje, da se jaki hrvatski velikaški rodovi osumnjiče radi veleizdajničkih težnja i onda, kada su zalagali život i imanje za kralja. Njemačkoj soldateski nije išla u račun njihova moć i upliv na narod, rasle su im zazubice za njihovim bogatstvom, pak su radili o njihovoj propasti. S druge strane rasla je u Petra Zrinskoga i hrvatskih velikaša i plemića ogorčenost na pašovanje njemačkih generala po njihovoj otačbini, naročito poslije sramotnog vašvarskog mira. Onda dolaze pokušaji franceskoga poslanika, da tu ogorčenost u duši hrvatskih velikaša upotrebi u smjeru politike kralja Ljudevita, koji je išao za tim, da pokvari račune bečkoga dvora glede španjolske baštine. U tom ukrštavanju oprečnih težnja igraju veliku ulogu individualnosti glavnih nezadovoljnika u Ugarskoj, Hrvatskoj i austrijsk m nasljednim zemljama. Možda više od samog spoljašnjeg razvoja historijskih dogodjaja igra u cijelom zapletu i neuspjehu urote psihološki razvoj u dušama Petra, Katarine i Frankopana. Tu je prostrano polje psihološkoj kombinaciji i pjesničkoj fantaziji. Sve historijsko gradivo ostalo bi mrtvim materijalom, nerazumljivim u svojim uzrocima i razvoju, da ga ne oživi i pero pjesnika i psihologa. Psihologija treba da kao čarobna šipka oživi taj materijal, da ga progrije toplinom duše i života, da mu ulije dušu, da mu dade unutarnju sadržinu. Baš zato, jer je sav taj dosele pribrani materijal još uvijek nesredjen i pokrit nekim velom tajinstvenosti i polumrakom zakulisnih pokretala i utjecaja, prosto je pjesniku, pripovjedaču i dramatičaru, da svjetlom pjesničke intuicije i invencije osvijetli tu polutminu, da istumači psihološku nutrinju glavnih i sporednih pokretača sudbonosnog pothvata Zrinskog i Frankopana.

Dopušteno je pjesniku, da ispuni slikama svoje fantazije tajinstvene praznine u razvoju tih dogodjaja prema karakteristici raznih lica, što su u tom razvoju učestvovala. Dakako ne smije se u tom tako daleko ići, da iščezne historijski jasna i utvrdjena istina, i da mjesto vjerovatne slike ispane kakova fantasterija, što samo ide za fantastičkim efektom.

Moglo bi se postaviti pitanje, treba li ustrajati na putu idealisanja Zrinskih i Frankopana, ili da se osvijetle i njihove ljudske slabotinje? Ali i tu vrijedi pravilo, da sve ovisi o namjeri pjesnikovoj, prema kojoj će on sam najbolje znati prosuditi, što i kako treba da učini, da se ne ogriješi ni o istinu, ni o pietet prema hrvatskim mučenicima ni o estetske obzire. Tu dakako ne može biti ni govora o kakovoj propisanoj direktivi, — tu je svaki pjesnik svoj gospodar, nevezan ni o što drugo, nego o opća pravila umjetničke pjesničke proizvodnje. — U ostalom doista ne treba naprezati fantaziju, da se sastavi idealna slika posljednjih Zrinskih i Frankopana. I sami istražni spisi i isprave, što su do sada o Zrinsko-Frankopanskoj uroti pribrane, jasno dokazuju svakomu, tko ih čita s razumijevanjem, da i ako su i oni bili samo samrtni ljudi, da su se i svojom velikom kulturom, i patriotizmom, i idealnim nastojanjem, a naročito toliko puta sjajno zasvjedočenim junačtvom visoko izdizali nad svojim savremenicima i okolinom. U Račkijevoj zbirci štampane su na str. 549. pod brojem 629. vlastoručne bilješke Petra Zrinskoga, u kojima je on u tamnici u Bečkom Novom Mjestu zabilježio bitke, u kojima je počinio prava čuda junačtva, kakovima ima malo para u svoj povjesti čovječanstva. Tu ne treba nikakova idealisanja ni fantazije, — one brojke same po sebi glasno govore, te se iz njih izvija veličajna slika hrvatskoga junaka, koji poslije svih tih junačkih podviga za krst časni i slobodu zlatnu, za kralja i domovinu, gubi glavu na stratištu. Sve da je i bilo krivnje u onom, što je pokušao da izvede u društvu sa Rakoczyjem i Frankopanom, a od čega je još u pravi čas odustao bio, — kako se sve to gubi na vidiku toliko puta zasvjedočene njihove lojalnosti i junačtva !

Žarku svoju ljubav prema hrvatskoj svojoj otačbini zasvjedočio je najviše junački ban Petar time, što je i glavu svoju založio bio, da ju učini sretnom i slobodnom. Svojom rukom napisao je svoje zahtjeve, kada se je radilo o tom, da se umiri. Medju uvjetima, što ih je Beču podastro njegov punomoćnik O. Marko Forstall, a koje je Petar Zrinski naročito svojom rukom pribilježio, čita se kao šesta točka: „si videbitur occasio, fiast bellum offensivum, nec ego cupio supremitatem armaturae, sed esse sub tali, qui non sit inimicus nostrae gentis. (Nada li se prilika, neka bude ratni napadaj, ali ja ne čeznem za vrhovnim vojnim vodstvom, već da budem potčinjen takovomu, koji nije neprijatelj našega naroda.) (Vide Rački Acta conj. Z. Fr. str. 155 br. 170.)

Ove posljednje riječi sâm je podbrisao, na njih je stavio glavno težište. I u tom času misli više na

svoj narod, na svoju hrvatsku otačbinu, nego li na sama sebe.

I o Petru Zrinskom vrijedi ono, što je u svojoj knjizi o sigetskom Leonidi rekao Matija Mesić, da se ni u jednom njegovu pothvatu ni činu ne vidi pusta sebičnost. Idealizam, altruizam, požrtvovnost i junačtvo zajedničke su crte plemena Zrinskoga. Te crte razbiru se i u plemenu hrvatskih Frankopana, one su osobito bile izražene u pjesniku i junaku Franji Frankopanu. Njegovo vatreno pismo na kapetana Čolnića, koje su mu najviše u grijeh njegovi sudije upisivali, najboljim je ogledalom njegova junačtva i oduševljenja za hrvatsku stvar.

Dobar psiholog lako će iz samih istražnih spisa i iz izjava Frankopanovih i Zrinskovih razabrati, što znači ono njihovo tobožnje medjusobno opterećivanje pred istražnim sudištem. Što je naravnije, nego uzeti, da su oni po dogovoru jedan na drugoga bacali krivnju radi izvjesnih dogodjaja, da barem jedan od njih bude spašen rodu i otačbini, ako je već drugomu poginuti. Jasno im je bilo, da njihovi sudije žedjaju za njihovom krvlju i za zatorom njihovih rodova ; — trebalo je dakle, da se barem jedan od njih izbavi tamnice i ostane sačuvan rodu i otačbini. A onda i to treba uzeti na um, da su oni bili obvezani poštenom velikaškom riječju, kazati sve po istini, što su imali da protumače i iskažu. Izvan svake je sumnje, da neistinito ni jedan nije iskazao, što bi drugomu moglo škoditi. Tko uzme na um školastičku inkvizitorsku metodu sudija, koji su imali da iz njihovih izjava o raznim slučajevima ustanove njihovu krivnju, lako se može domisliti, da im nije mnogo puta bilo moguće nego i ono iskazati, što sigurno ne bi bili svojom inicijativom iskazali, da ne opterete jedan drugoga. Pomnim čitanjem njihovih obrana lasno će se razabrati, da ipak nije ništa od onoga ostalo nerazjašnjeno, što su iz iskaza pojedinoga od njih htjeli protiv drugoga upotrebiti. Zato se preko takovih iskaza šuteći prelazi u obrazložbi osude, kao da i nisu u obzir uzete.

O svemu tomu lako sebi može stvoriti istinit sud svaki beletrista, koji nije in psichologicis peregrinus in Israel, i koji uzme na um temeljne crte individualnosti bana Petra Zrinskoga i Franje K. Frankopana.

Sve u jedno, još uvijek ostaje prostrano polje pjesničkomu osvjetljivanju i psihološkoj analizi ličnosti, koje su učestvovale u Zrinsko-Frankopanskoj uroti. Još uvijek imade dosta toga, što mora i historičar istražiti i kritički razjasniti. Kud i kamo je šire polje, što je otvoreno fantaziji beletriste i kombinaciji psihologa i pjesnika.

Sjene hrvatskih mučenika lebde nad svim daljnjim tokom razvoja hrvatske povjesti amo od krvavoga dana 30. travnja 1671. Rodoljubivo hrvatsko srce uvijek presvoji ponos radi njihova junačtva i odanosti hrvatskomu rodu i otačbini, ali i tuga radi njihove katastrofe i rasula njihovih rodova. S njima se je tako srasla sva sudbina hrvatstva, te se jedno od drugoga jedva može odijeliti.

Hrvatska vila nikada ne će prestati obilaziti razvalinama njihovih nekoč ponosnih dvorova i ovjenčavati cvijećem pjesništva veličajne njihove mučeničke likove. Kroz to cvijeće razlijevati će se sjaj njihovih duša u dušu njihovih suplemenika. Pjesništvo hrvatsko uskrisivati će i uvijek svježom podržavati uspomenu na njih, dok bude hrvatske pjesme i pjesnika, što umiju i hoće da govore iz duše u dušu hrvatskoga naroda.

3. POSLJEDNJI ZRINSKI I FRANKOPANI U KNJIŽEVNOSTI SLOVENSKOJ.

Hvala prirodi, koja u velikim časovima obara umjetne granice ! Hvala prirodi, koja ljubavlju druži, što je bilo razlučeno !

Kako da se velika Zrinsko-Frankopanska zavjera ne bi bila protegnula i na slovenske zemlje, kako da bi njihova slava ostala bez traga u slovenskoj književnosti !

Prvi slovenski romancier, Josip Jurčić, slovenski Šenoa (1844.—1871.), obradio je ovaj predmet na slovenskom jeziku, i to god. 1873. u romanu „Ivan Erazem Tatenbah. Izviren historičen roman iz sedemnajstega veka slovenske zgodovine".

Ivan Erazem Tatenbach bio je glavni član u slov. Štajeru naseljene porodice njemačkoga porijetla. Mi Slovenci u ono doba nismo više imali svoga narodnoga plemstva ; zato se je Katarina Zrinska, želeći pokret raširiti i u Slovensku, latila njega, ne doduše narodnim čuvstvom, već častoljubivošću. Tatenbach je bio često pozivan u družtvo u Čakovac; kod grofa Lokatelija u Lepšini potpisao je zavjereničku „ligu", te su mu u pomoć dani Vukovački, Kaldi, Rudolfi, Ribelj. Ovaj potonji bio je tajnik Tatenbachu, te je pisao najvažnija njegova pisma; ljubio je kćerku jednoga viničara Tatenbachova, u koju se zagledao i Tatenbach. Tatenbach dade Riblja zatvoriti, a ovaj izda Tatenbachovu urotničku tajnu te je Tatenbach u Gracu bio uhapšen i smaknut. Malo prije nego se je sudbina Tatenbachova svršila, provališe vojnici Zrinskoga nenadano u Štajersku te stanu harati po slovenskim goricama, želeći već unapried upoznati zemlju, koju bi trebali u svoje vrieme osvojiti. — To je kratka sadržina Jurčićeva romana.

GRAD OZALJ NA KUPI.
(Sa sjeverozapadne strane.)

Kako pisac shvaća svoj predmet, neka bude osvijetljeno nekolikim citatima.

Roman počimlje ovako: „V sredi sedemnajstega stoletja so se pripravljale na našem slovanskem jugu, na Hrvatskem v Primorji in tudi na Slovenskem, najbolje pa na Ogerskem velike stvari, katere bi bile sredini Evrope in posebno naši domovini ves drug tok zgodovine odmerile nego ga je naš narod imel, ako bi usoda ne bila zadela glavnih početnikov prej nego so svoje namene izvrševati mogli... Šlo je v teh velikih političnih namerah za nasilno odceplenje Ogerske in južno-slovanskih dežel od nemške Austrije in za ustanovljenje svobodne Ogerske ter osnovanje neodvisne Hrvatske, kateri bi se bila pridružila Slovenija."

O Zrinskom kaže (str. 12.): „Namen njegov je vidno bil, vzpostaviti zopet hrvatsko državo, katera bi bila obsegala vso današnjo trojedino kraljevino z vojno granico in bi se bila potem na jug med Srbe in na severozapad med Slovence raztegnila".

O Zrinskoj (13.): „Misel, da se velika slovanska država na jugu mora raztezati tudi na naše Slovensko, imela je in vršila baš duhovita Anka Katarina Zrinjska. To misel izvesti pak nij bilo lehko. Kajti ta čas narod ni veljal dosti, tačas je bila vsa početna moč v rokah višjega duhovenstva in plemstva. Pač so imeli Madžari in Hrvati tačas domače, narodno plemstvo. Na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in drugod pri nas pak je bilo plemstvo nemško, iz tujine naseljeno. To plemstvo in višje duhovenstvo se nij dalo prijeti pri narodnem, patriotičnem čutji... Časti, lakomnost, želja po oblasti, moči, veljavi, gospodstvu — to so lastnosti, ki mogo nadomestovati (čeprav ne nadomestiti) rodoljubje v velikih podjetjih".

Zrinskoga agent stotnik V u k o v a č k i, Hrvat, „velikanski mož, isto tako dober vojak kakor dober govornik, napije (u veselom društvu na Visovljama) grofu Tatenbachu, katerega slavi kot prijatelja slovenskega ljudstva, kot plemenitaša, ki je pripravljen braniti „stare pravice", kakor jih branijo ogerski in hrvatski plemenitaši" (str. 23). — U razgovoru reče Tatenbachu (str. 24): „Ako hočete nositi klobuk štajerskih vojvodov ali (če srečno izpade, kar nameravamo) ako hočete doseči, da se boste dejansko opravičeno imenovali vojvoda vseh Slovencev, katero ime so si celjski grofje v zadnjem času pridevali a ga ne dosegli — potem morate tudi sami kaj storiti za to". „Celjski grofi, ha, ha!" roga se Tatenbach in zarudi v lice, „vi in Zrinjski mi vedno celjsko grofovstvo na um prinašate."

Italijan Kaldi kaže Vukovačkomu (str. 43—44.): „Vi imate svoje hrvatske in slovanske misli in načrte... vaš boj velja Nemcem, katere videti ne morete. In bogme, vpravici ste. Ta Tatenbach je pa vendar tudi nemške rodovine, čeprav se je od kmetov svojih slovanski jezik naučil..."

Na dan triju kralja 1670. Tatenbach je na gradu Frajštainu kod Polskave „čašo vzdignil na spomin celjskih grofov, kateri so znali svojo samostalnost z mečem v roci braniti in kateri so kot „vojvode vseh Slovencev" raztegnili svoje gospodstvo črez južno Štajersko, Kranjsko in Koroško; spominjal je hrabrih Ogrov in Hrvatov...." (str. 95.).

Na koncu romana (str. 153.) čitamo: „In ti, slovenski bralec, ki si do tu potrpljenje imel čitati ta kratek obris zgodeb moža, ki je padel (če prav je imel človeških napak mnogo) ipak za v e l i k o i d e j o, ki bi, uresničena, bila našo slovensko in celo s l o v a n s k o zgodovino predrugačila — — ti pojdi, ako ti prilika nanese, na njegov grob in o b ž a l u j, da je padel tako, da so triumfovali nad njim njegovi sovražniki, ki tudi nijso prijatelji tvojega roda!" (Pokopan je bio „na pokopališči dominikancev pri sv. Andreji v murskem predmestji, na severni strani cerkve, zunaj pri drugem oknu. Tam počiva".)

Kako se je Jurčić uopće latio ovoga predmeta Zrinsko-Frankopanske zavjere, kako je prodahnuo svoj roman ovim duhom?

Josip Jurčić postao je iza svojih sveučilištnih studija suurednikom novoosnovanim političkim novinama „Slovenskomu Narodu" (1868.) u Mariboru, g. 1870. suradnikom „Zatočnika" i „Südslavischer Korrespondenz" u Sisku, a onda glavnim urednikom „Slov. Naroda", preseliv se 1872. s njim u Ljubljanu.

Političkomu životu dakle posvetio se je baš u doba novo stvorenoga dualizma i nastajuće hrv.-ugarske nagodbe. Kako ne bi onda u glavi radikalno-narodno mislećega mladića, koji je kranjskim zastupnicima spočitnuo, što nisu ušli u slavensku opoziciju, uskrsnula Zrinsko-Frankopanska ideja, koja je preko granicâ novoga dualizma zahvatala i Sloveniju, osobito, kad je g. 1869.-70. bila baš dviestogodišnjica ove urote! Jurčić je i drugdje zagovarao zajednicu slovensko-hrvatsku, te je god. 1872. bio poslan u Beograd na slavlje ustoličenja kneza Milana. Radikalnu državopravnu misao jugoslavensku mogle su promicati u njem i pobjede njemačkog oružja, koje su stvorile i novo njemačko carstvo. Na Jurčićevu grobu su ove njegove, za njega značajne rieči: „Tvrd bodi, neizprosen, mož jeklen, kadar velja braniti domovine pravdo!"

Pozorište, gdje se zbivaju dogadjaji „Erazma Tatenbaha" (Konjice, Slovenska Bistrica, Polskava itd. u mariborskom kotaru u Štajerskoj) poznavao je Jurčić od svoga boravka u Mariboru. Živući u Mariboru posjetio je Jurčić svoga političkoga prijatelja dra. Jos. Vošnjaka, vlastelina na istim Visovljama, gdje se odigravao jedan prizor romana.

Iz romana samoga može se donekle i to doznati koliko i kojim se je Jurčić služio historijskim vrelima, i to valjda ne direktno, već posredno po historijskim spisima dra. Puffa.

Jurčić cituje „Wagnera, staroga kronista": „Erat inter illustres Stiriae proceres Erasmus Tattenbachius nobilitate opibus nulli secundus, in Franconiae circulo et in sacratione Styrorum"; nadalje verze grofa Frana Frankopana: Za domovinu, za veru kršćansku Boga višnjega na pomoć zazovte, živte bratinski, poginte viteški". O Franu Frankopanu kaže (str. 12—13.), „da se že tačas ni sramoval peti in pisati hrvatske pesmi in delati drame celo v našem — s l o v e n s k e m jeziku", te navodi Kostrenčićevo izdanje njegovih hrvatskih pjesama i odlomke njegove vesele igre. Na str. 17. napominje njemačke kroniste 17. stoljeća na pr. u ostancima mariborskoga arhiva.

Na str. 94.: „Vseh tukaj (na gradu Fraištajn pri Polskavi) zbranih spodnještajerskih plemenitašev imen nam zgodovinska kronika ni ohranila. Pač pa iz zanesljivih historičnih pisem znamo, da so bili nazoči veljavni možji..." Na str. 106.: „Vse to (kako se domaći Gradca) je bilo Frankopanovem pismu, katero se pozna dan denes v celoti samo po obsežku, iz originala so ostale dokumentarično samo početne besede: Care frater, significo tibi, quod Turcae iam sunt in procinctu progressus facturi".

U jeziku romana ima bezdvojbenih hrvatskih tragova, tako: kakor z a p o v e d a t e (str. 25.), kakor

bi se bili o k l a d i l i (33.), barem (38.), upotrebljujete (43., upotrebiti 11.), pride na v i d e l o (47.), ne z n a š, kaj si storila (50), zlatom okvirjena zrcala (53.: instrum. bez predloga !), v s a k a k o (61), dimom zakajen (65.), tatovi in l u p e ž n i c i (69.), tujo g o s p o j o (73.), p o v s e dobro (136.), polnomočje (138.), se oporavi (149). Može se ovdje spomenuti i pisanje ,,priredjen (19.) mj. prire en. Jurčić cituje srbsku narodnu pjesmu, koju zove (na str. 40.) ,,divnom", i to: ,,Ne vid'lo ga sunce! On izdade čestitoga kneza, Gospodara i moga i tvoga" (116.), dalje: ,,Onda j' pala krvca od junakah — onda su ti sva tri poginula". Turopoljce naziva (137.) šljivarskim hrvatskim ,,plemenitašima", a u Hrvata Vukovačkoga je ,,žarko jugoslovansko oko".

*

Par puta napominje se u Jurčićevom romanu Tatenbachov sin Anton. Pisac sam izvješćuje o njem na koncu potanje: ,,Sin Tatenbahov, Anton, je bil na državne stroške v Gradci izšolan in je moral stopiti v kloštar Rajn pri Gradci, kjer je bil l. 1685. za duhovnika posvečen. Še leta 1807. se je rabil mašni plašč, katerega je ta Anton Tatenbach dal narediti iz sudilnega plašča, ki ga je nosil njegov oče, ko so ga ob glavo devali".

Ovaj motiv o Tatenbachovu sinu ispripovijedao je Jurčić u posebnoj povjesti ,,Bojim se te" (Zgodovinska povest, ,,Zvon" 1876.). Pod imenom Antun Vit svršiv studije, boravi g. 1681. u Ljubljani kod jezuita, gdje je bio njegov srodnik patrom. Kao sin smrću kažnjenoga otca morao bi po vjerskom običaju nositi oko pojasa crvenu vrpcu; ove dužnosti oprostiti bi ga mogla samo sveta crkva, ako bi stupio u svećenički stalež. Antun vrpce nije nosio, jerbo bi se je morao stiditi pred svojom izabranom Emilijom. Emilija je bila iz stare plemenite kranjske porodice Ravbara. Antun ju je iskreno ljubio, a ona mu je baš, kad ju je pitao, bi li ga ljubila, kad i ne bi bio plemić, kazala: ,,Glej, sada tako gledaš, da se te bojim". Budući da mu je ujedno kao rekla, da ga neplemića ne bi ljubila, pripasao si je crvenu vrpcu te zamolio strica, da ga sprovede u crkvu, neka mu ju skine: ,,Kletev očetove pregrehe je za menoj, zame ni sreče". Četiri godine kasnije bio je Antun Tatenbach u rajnskom samostanu kod Gradca redjen u svećenike te mu je uz velike ceremonije u ime matere crkve bila skinuta crvena vrpca. A opet četiri godine kasnije ispovijedala se je mladomu patru mlada žena, nesretno udata, a da nije prepoznala u ispovijedniku svoga Antuna. Ostavljajući ispovijedaonicu kazao je pater sam u sebi: ,,Dobro je bilo, da me se je bala!"

D r a m a t i č k i je obradio urotu Zrinskoga na slovenskom jeziku ,,P r o k o p" (pseudonim) u ,,Erazmu Tattenbachu".

VII.

POSLJEDNJI ZRINSKI I FRANKOPANI U UMJETNOSTI.

NAPISALI EMILIJE PL. LASZOWSKI I OTON IVEKOVIĆ.

1. GRBOVI I PEČATI ZRINSKIH I FRANKOPANA.

Skoro kod svih naroda, a u razno doba, nalazimo raznolike obiteljske znakove, koje pojedine obitelji rabe kao svoju oznaku. Od ovih znakova osobito se je razvio onaj obiteljski znak, koji je poznat pod imenom grba. Neki misle, da se je grb razvio iz slika, kojima bijahu urešeni štitovi, naročito starih Germana, drugi opet drže, da se je grb kao takav počeo razvijati u doba križarskih vojna u XII. vijeku. U Njemačkoj javljaju se grbovi oko god. 1170. na pečatima i u književnosti. Od toga vremena rabi se grb kao posebni obiteljski znak, koji prelazi na potomstvo. Grbom se urešava zastava, štit i oprema viteza tako, da bude na vidljivom mjestu, a to za to, jer je nosioca odjevena u ratnu opremu bilo inače teško, ili ga nije bilo nikako moguće prepoznati. Grb dakle imao je označivati nosioca ne kao pojedinca, već kao pripadnika stanovite obitelji, koja se je služila ovim grbom. Tu važnost kao obiteljski znak pridrža grb i nadalje. Dakako, da ovakav znak, grb, bijaše ovlašten nositi i rabiti samo čovjek plemenita roda.

Do oko god. 1230. nazivahu grbom samo s iku, koja se nosila kao znak obiteljski na vidljivom mjestu opreme viteza, ali od toga vremena razumijeva se pod nazivom grba i štit i šlijem sa slikom i nakitom na njima. Za cijelo bijaše tomu razlogom potreba, da se boja, na kojoj bijaše naslikana grbovna slika, stalno omedji, a za to bijaše štit najprikladnjim oblikom.

Na štit se stavlja skoro i šlijem sa svojim nakitom, te ovo oboje postaje bivstvenim dijelovima grba. Tako nam se prikazuju najstariji grbovi na pečatima: samo štit, ili grb sa šlijemom bez nakita ili s nakitom, ili opet samo šlijem s nakitom. Skoro se štitu i šlijemu dodaje i resa (lacinia seu lemniscus). Taj dodatak imade svoj zametak u kapicama od tkanine i vrpcama, što se stavljalo na šlijem samo uresa radi, lepršeći na sve strane. Obično je bila ta tkanina i vrpca razne boje. Stavljanje ovih resa na šlijem i oko grba bude skoro tako uobičajeno, da se i rese smatrahu sastavnim dijelom grba.

Tako evo štit, šlijem s nakitom i resa postaje neophodno potrebnim za pojam grba, što je grboslovlje svih naroda, koji se služe grbovima, usvojilo.

Grbovi se javljaju i u nas Hrvata vrlo rano, i razvijaju se pod utjecajem zapada. Kako bijaše u Hrvata čvrsta uredba plemenska, tako evo nalazimo i kod hrvatskih plemena stalni znak plemenski, koji je obilježivao svako pojedino pleme. Tako je došlo do toga, da su pripadnici jednog te istog plemena rabili jedan te isti plemenski znak — grb. Da su pripadnici hrvatskih plemena bili plemeniti ljudi, to je suvišno ovdje razlagati. To je g. prof. Klaić krasno razložio u svojoj radnji „Hrvatska plemena od XII.—XVI. stoljeća“ (Rad knj. 130.).

Rekosmo, da su stara hrvatska plemena svako za se rabila posebni plemenski znak. Slično je i u poljskom plemstvu, gdje se porodice svrštavaju u pripadnike pojedinih grbova. U Hrvata je dakle u najstarije doba bilo grbova skroz drugačijega znamenovanja nego li u Nijemaca. U Njemačkoj je grb bio obilježjem obitelji, dočim u Hrvata bijaše obilježjem plemena, komu je dotičnik, nosilac, kao pojedinac pripadao.

Nicolaus Comes à Zrinio
Petrus Comes à Zrin

1. PODPIS GROFA NIKOLE ZRINSKOGA.
2. PODPIS GROFA PETRA ZRINSKOGA.

Pripadnici plemena Mogorovića rabe kao grb štit s poprečnim valovitim gredama, plemena Kačića (kača = zmija, zmaj) zmaja; plemena Gusića gusku, itd., dočim pripadnici plemena Šubića, kojemu pripadahu naši slavni Zrinski, rabili su kao grb orlovo krilo.

Kako je jur spomenuto staro hrvatsko pleme Šubića (Subbithi, Subigi, Subici, Subinich, Subichieuith, Subich, Subych, Subit, Swobich) nastavalo je u staroj hrvatskoj županiji Lučkoj, nekoč dijelu drevne starohrvatske župe Bribirske, kojoj središte bijaše Bribir. Po ovom mjestu i gradu nosila je najotmjenija porodica plemena Šubića svoj pridjevak „de Berberio".

Pleme Šubića dijelilo se je u kuće ili ti hiže (domus). Od ovih poznate su nam Banići, Ugrinići, Obradići, Markovići i Melići.

Gotovo svi ovi, u koliko su nam sačuvani pečati njihovi, rabe kao svoj grb orlovo krilo, obilježje i znak plemena Šubića.

Pokušat ću da ovdje u kratkim crtama prikažem grb porodice, kojoj pripadahu knezovi Zrinski, i kako se je ovaj s vremenom razvijao do one podobe, koju imadjaše, kad ga rabio ban Petar Zrinski i njegova obitelj.

Na prvom mjestu ističem grb bana Pavla Šubića, što ga rabi na svom velikom pečatu god. 1307.[1] Tu je u štitu orlovo krilo, na štitu šlijem sa pet pera. Pavao, sin Marka kneza Bribirskoga, rabi o. g. 1342. u pečatu samo orlovo krilo bez štita, s perima prema dolje okrenutim, iznad krila lebdi šlijem s tri pera.[1]

Krilo u štitu imade razni položaj, sad dolazi uspravno, sad koso, sad opet okrenuto.

Taj grb, naime orlovo krilo u štitu, rabio je i ogranak plemena Šubića, koji se je prozvao Zrinskima, otkako je stekao grad Zrin u Hrvatskoj god. 1346.

Dok je orlovo krilo u grbu ostalo nepromijenjeno, uzeše Zrinski kao nakit šlijema rabiti orlovo krilo, dakle tu gine stari nakit — pera.

Na pečatu Petra Zrinskoga, koji visi na povelji od 1492. god. 7. marta, kojom se kući Habsburškoj osigurava hrvatsko-ugarski prijestol, ako bi kralj Vladislav umro bez potomstva, vidimo grb: štit s orlovim krilom, a nakit šlijema takodjer zatvoreno orlovo krilo.[2] Ovaj je grb s grbovnoga gledišta posvema ispravan.

Nu i ovaj nakit šlijema, orlovo krilo, skoro nestaje s grba Zrinskih.

Već Nikola Zrinski, otac slavnog sigetskog junaka, rabi drugi nakit: okrunjenog raskriljenog rastućeg grifa (zmaja?).

[1] Izvornik u kr. zem. arkivu u Zagrebu.

[2] Izvornik u c. kr. dvor. arkivu u Beču.

God. 1546. postade Nikola Zrinski (sigetski junak) gospodarom Medjumurja, koje je bilo izumrćem roda čakovačkih Ernušta pripalo kruni. Gradovi Čakov Toranj (Čakovac) i Štrigova od sad su u vlasti grofova Zrinskih. Oni su naslijedili imanja starih Ernušta, a evo do skora dobe i njihov grb. Godine naime 1554. poveljom izdanom u Požunu 15. aprila, proširi kralj Ferdinand I. grb Zrinskih. U toj povelji ističe kralj velike zasluge bana Nikole Zrinskoga, koji je za to dobio ošastno imanje Ernušta Čakovačkih, te mu podjeljuje uz grb njegov još i grb Ernušta Čakovačkih: zid gradjen od klesana kamena s okruglom kulom providjenom prozorima, a desno i lijevo kuli stoji po jedna zvijezda. Oba su polja, desno sa Zrinskim krilom i lijevo s Ernuštovom kulom, crvena. Na štit mu postavlja okrunjen šlijem, iz kojega raste okrunjeni zmaj, raskriljenim krilima i razvaljenim raljama. Rese, što padaju sa šlijema oko grba, zlatne su i grimizne. („ut licet tamquam vetustissima et antiqua clarissimaque comitum de Zrinio ortus familia tua propria et peculialia hactenus semper habueris arma et insignia, quia tamen arces praenotatas et omnia bona dicti olim Casparis Ernusth ad easdem pertinentia nostra liberalitate possides, eius quoque insignia haberes, quare illis duobus allis aquilinis nigris, quas arma tua avita et paterna expansas et in se invicem versas continebant, insignia quoque praefati Caspari Ernusth cum omni posteritate vita defuncti de nostrae regiae potestatis plenitudine superaddimus, tibique et haeredibus ac posteritatibus tuis utriusque sexus universis damus et concedimus, murum scilicet propugnaculi ex lapidibus quadratis inter se quodam modo thesselatim coniunctis extructi, speciem prae se ferentem, supra quem turris structura simili eminet, habens in speculam cuiusmodi in pinnis moeniorum forma inferne rotunda et sursum versus in longum producta cernitur, in summitate ipsius turris ab utrinque stella rutilante existente ita, ut in scuto rubeo a summo ad imum usque recta linea per medium equaliter diviso, a dextris binae allae aquilinae ad se invicem versae, paterna scilicet et avita insignia tua,

a sinistris forma propugnaculi praedeclarata, arma videlicet ipsius Caspari Ernusth contineantur. Scuto apposita est galea craticulata, regio diademate, de qua draco aurea corona decorus, alis expansis, oreque hiante, et ling va exerta dimidiatus progreditur insignita, pars videlicet altera avitorum et paternorum insigniorum tuorum, laciniis sive teniis aureo et puniceo colore variegatis a summitate ipsius galeae ad medium usque scuti quasi venti flatu agitarentur utrinque pulchre circumfluentibus...") Ujedno daje pravo, da se on i njegovo potomstvo služi tim grbom i pravima, kojima se služe ostali grofovi, baruni i plemići".[1]

Tako evo opisuje ova povelja novi prošireni grb Zrinskih, a taj opis ima dakle biti mjerodavan za grb, što ga Zrinski od tog vremena rabe. Premda se nakitom šlijema ovdje naročito ističe i označuje zmaj, ipak često mjesto ovoga susrećemo grifa, sad okrunjena, sad opet bez krune. To se mora pripisati krivom shvaćanju rezbara, koji je pečat rezao. Pak i neki pisci drže ovoga zmaja grifom. Tako neko djelo nepoznata pisca, negdje iz konca XVI. ili početka XVII. vijeka na str. 231. i 232. donosi sliku grba Zrinskih: „Erklärung über das Stamm-Wappen des hochfürtrefflichen und wohlgeborenen Zerinischen geschlechts". Ovdje je štit vodoravno po srijedi i gore okomito u tri polja razdijeljen. U gornjem desnom polju stoji zid s okruglom kulom sa 4 krunišne pernice, a u lijevom poznata dva krila. U polju dolje stoji na lijevo okrenuti gušter. Nakit šlijema jest na lijevo okrenuti rastući grif. Rese kao i sve opisano nema naznake boje.

Pod grbom je ovaj napis:

Desz Thurns Bedeutung ist der Tugend vester Stand.
Die Sterlein bilden ab den Ruhm durch manches Land.
Die Flügel gutes Glück, das schnell sich kan verlieren.
Was auf dem Helm der Greif? Verstand musz commandiren.

Kako vidimo, pisac se ne obazire na guštera, već tumači samo figure grba Zrinskih. Onaj gušter je dakle neke ruke svojevoljni dodatak.

[1] Prepis pisan rukom bana Nikole Zrinskog oko god. 1660. u kr. zem. arkivu.

U koliko nam je poznato, ban Nikola Zrinski, kojemu je gore spomenuta povelja o proširenju grba izdana, rabi ipak sve do svoje smrti samo svoj stari grb, i to dva orlova krila, a na šlijemu rastućeg okrunjenog zmaja. Ovaj grb rabi i sin mu Nikola još god. 1573. i 1602.,[1] dočim mu brat Juraj rabio već god 1573. novi grb.[1] Na novom grbu dolazi zmaj sad desno sad lijevo okrenut, što medjutim nema nikakove važnosti.

Otac Petra i Nikole Zrinskoga, Juraj, rabi isključivo već samo novi grb. Na pečatima njegovim razabiremo dva tipa toga grba. God. 1619. rabi pečat, na kojem je nakit: zmaj raskriljen, okrenut gledaocu, tako, da su krila desno i lijevo razapeta. God. opet 1626. okrenut je na desno, a tako je i na banskom mu pečatu od god. 1623.

Iz ovoga do sada rečenoga vidjeli smo, kako se je grb Zrinskih razvijao iz starog plemenskog znaka Šubića, sve do vremena, kad ga počeo rabiti Petar Zrinski. On rabi grb novi. Rabi ga na pečatima i u svojim djelima, stavlja ga i na gradjevine, koje je on sagradio. Većinom dolazi u porabi samo štit, dočim nakit i resa manjka. Mjesto ovoga stoji na štitu kruna sa visećim s nje vrpcama ili bez njih.

Dok je trajala zajednica dobara izmedju oba brata, Nikole i Petra Zrinskoga, rabe ovi zajednički pečat sa novim grbom Zrinskih. Iz god. 1640. potiče ovakav jedan pečat, u kojem se vide desno u štitu dva krila, a lijevo na zidu kula s tri pernice na kruništu, i visokim, gotovo do kruništa sežućim vratima. Okolo štita u jajolikom obliku teče napis: SIG. PROMO. COM. NIC. ET. PET. PP. A. ZRIN. (Sigillum promontorii comitum Nicolai et Petri perpetuorum a Zrinio.) Pečat je taj dosta surovo izradjen.[2]

Drugi pečat Petra Zrinskoga nalazimo god. 1644. na ispravi izdanoj u Čakovcu. Tu je pečat jajolika oblika, a u njem se vidi potpuni grb: štit, u kojem je lijevo na zidu kula s tri pernice na kru-

PRVI PEČAT.

DRUGI PEČAT.

[1] U zem. arkivu u Zagrebu.
[2] Izvornik u mojoj zbirci pečata.

ništu, velikim svodjenim vratima, iznad njih prozor, — lijevo krila. Nakit šlijema je na desno okrenuti krilati zmaj, sa šlijema padaju rese oko štita. Naokolo teče napis : COM. PETRI. P. A. ZRINIO. S. C. AC. R. M. CUB. AC. PRAE. LEG. HAERED. CAPIT.[1] (Comitis Petri perpetui a Zrinio sacrae caesareae ac regiae maiestatis cubicularii, ac praesidii Legradiensis haereditarii capitanei.)

Treći pečat nalazimo na hrvatskoj listini izdanoj u Božjakovini 4 jula 1647. Taj je okrugao, a u njem se razabire potpuni grb, kao prije opisani. S gora lijevo stoje slova P C. PP., s desna A. Z. (Petrus comes perpetuus a Zrinio.)

Na listini izdanoj 1659. god. 27. juna u Ozlju, nalazimo četvrti pečat Petra Zrinskoga. Ovalan je. U njemu ovalan štit, na okolo okićen zavojima, u njem krila i kula (na zidu tri pernice na kruništu). Kula imade ovdje takodjer tri pernice na kruništu i četverouglati prozor.[2]

Peti pečat nalazimo opet na ispravi, koja je cijela pisana rukom Petrovom 1669. god. 21 septembra u Božjakovini. Tu razabiremo koso na lijevo postavljen štit s krilima i kulom, a nad njim petolista kruna, na vršcima urešena biserom a sa svake strane visi iz krune po jedna vrpca. Sve je to u osmerokutom okviru. Taj grb bijaše urezan za cijelo u pečatni prsten. U tom grbu se kula nalazi na ravnom zidu, te imade gore dva prozora.

Napokon šesti pečat Petra Zrinskoga jest onaj, što ga je od god. 1665. rabio kao hrvatski ban, dakle službeni njegov banski pečat. Taj je pečat od svih, koje je rabio najveći, pak i najbolje izradjen. U promjeru mjeri 83 mm. U sredini je grb : na lijevo koso stojeći štit, sredinom do dolje raspolovljen, desno krila, lijevo kula na zidu. Kula ima tri pernice na kruništu, velika svodjena otvorena vrata, a nad njima dva usporedo stojeća četverouglata prozora. Na štitu (na uglu) počiva okrunjeni šlijem, na kojem iz krune raste krilati okrunjeni zmaj, okrenut na desno. Sa šlijema pada plašt, desno i lijevo svezan u nabore. Izmedju dva ukrasna kolobara, teče naokolo napis : † COMES PETRUS PERPETVVS A ZRINIO REGNORVM DALMATIAE CROATIAE ET SCLAVONIAE BANVS.

TREĆI PEČAT.

ČETVRTI PEČAT.

[1] Izvornik u kr. zem. arkivu.
[2] Izvornik u mojoj zbirci pečata.

Uz ovaj pečat rabio je Zrinski kao ban još i drugi manji pečat, na kojem je grb i napis : ,,COMES PETRUS PERPETUUS A ZRINIO BANUS". Taj pečat opisan je u ,,Vijencu" god. 1896. na str. 748. Nalazi se pako pritisnut na izvorniku od 24. marta 1670. u c. k. dvorskom arkivu u Beču.

Toliko nam je raznolikih pečata poznato, kojima se je Petar Zrinski za svoga života služio. Svi ovi pečati, kako smo vidjeli, prikazuju grb Zrinskoga.

I na svoje poznato djelo ,,Adrianskoga mora syrena" (tiskano g. 1660.) stavio je Petar Zrinski svoj grb. Tu je štit sferičan, raspolovljen, desno krila, lijevo na zidu s tri zubate pernice na kruništu. Kula imade dva gore obla velika prozora, koji stoje usporedo jedan do drugoga. Okolo štita su razni kovrčasti uresi, a iznad štita lebdi kruna s 9 listova, urešenih na vrhu biserima. Spoda grba je stih :

Daedaleas quisque pennas et suspicis arcem
Fingere, subscribas, hac voluere dii.

Na osobit način prikazan je grb Petra Zrinskoga na slici (bakrorezu Davida Manassera), koja nam prikazuje portrete braće Nikole i Petra, a spoda slavnu bitku kod Otočca, gdje je Petar Zrinski god. 1663. hametom porazio jake turske čete. Na toj slici, iznad portreta, vidimo grb : štit sa dva krila — dakle samo stari grb Zrinskih. Na štitu stoji šlijem, a nad ovim lebdi kruna, na koju su nasadjena krila grba. Tu je grb prikazan po ukusu engleske heraldike.

Od Zrinskih grbova, što su nam se sačuvali iz vremena Petra Zrinskoga, a izradjeni su na kamenu na gradjevinama, istaknut ćemo dva Zrinska grba u Kraljevici.

Prvi takav grb Petra Zrinskoga nalazi se na cisterni u Zrinskom gradu u Kraljevici. Tu je ovalan štit, u dnu trovrh. Štit je raspolovljen odozdo do srednjega vrha trovrha, desno su krila, lijevo kula. Naokolo kovrčasti ures. Odozdo napis : C. P. A. Z. 1651. (Comes Petrus a Zrinio 1651.) Ovaj dakle grb potiče iz godine, kad je gradjen kraljevički grad. Radnja je prilično dobra.

Drugi Zrinski grb nalazi se na cisterni u Frankopanskom gradu u Kraljevici. Spomenut ćemo ga niže.

Pečata ili grbova, što bi stajali u savezu sa Petrom Zrinskim, nemamo za sada više poznatih. Kad smo ove vidjeli, prelazimo na pečate i grbove, kojima se služaše njegova žena Katarina i njegova djeca. Poznat nam je samo pečat, odnosno grb, kojim se služila Katarina Zrinska i njezine kćeri Jelena Rakoczy i opatica Petronela.

Katarina Zrinska rabi u pečatu spojen grb Zrinskih i Frankopana, dakle i svoje obitelji. Takav pečat nalazi se na ispravi izdanoj u Ozlju god. 1670. 9. februara, kojom uzimlje imanje Jaškovo kod Ozlja od Ane i Kate Arbanasić, te im obriče za to 1000 talira. Štit je ovdje na lijevo koso položen, te sredinom odozgo do dolje raspolovljen. Desno je grb Zrinskih, a lijevo je grb Frankopana : dva okrunjena lava, koji prednjim šapama drže četiri okrugla kruha. Izmedju lavova titra zvijezda. Na štitu počiva kruna sa sedam listova, a s nje desno i lijevo visi vrpca.[1] To je jedini pečat ili grb Katarine Zrinske, koji nam je poznat, a kojim se je na pismima služila.

Grb, što se nalazi na cisterni Frankopanskoga grada u Kraljevici, mora po svoj prilici pripadati Katarini Zrinskoj. Tu su grbovi Zrinski lijevo, Frankopanski desno, jedan uz drugi koso položeni, a nad njima petolista kruna. Grb Zrinskih nema crte, koja bi polja dijelila. Cijela izradba nije osobita.

Kakav li je pečat rabio sin Petrov Ivan Antun, nije nam za sada. poznato. Iz dobe života oca njegova i prije strašnog pada slavne te porodice nemamo pisama Ivanovih, a na onima, koja je pisao iza osude očeve, nema grba ni pečata, ta i on je nesretnik s ocem skupa i sestrom izgubio naslov i grb.

* * *

Već na početku ove knjige razjašnjeno je, da su knezovi Krčki, potonji Frankopani, bili Hrvati, hrvatskoga porijetla i plemena, a da nijesu bili potomci rimskih Frangipana, koji nastojahu izvoditi svoju lozu od prastarog rimskog roda Anicija. No kojemu plemenu hrvatskomu bi bili pripadali knezovi Krčki, nije do sada poznato. To je pitanje ostao neriješeno.

Najstariji poznati nam grb knezova Krčkih nalazimo na pečatima Stjepana i Ivana knezova Krčkih od god. 1365. Vise na ispravi, koja se tiče

PETI PEČAT.

ŠESTI PEČAT.

PEČAT KATARINE ZRINSKE.

Pečat, kojim se je opet služila kći Petrova Petronela Judita pretstojnica (abbatissa) samostana sv. Klare u Zagrebu, ne pokazuje grb, već je to redovnički pečat. On je ovalan (gore i dolje šiljat), u sredini slika sv. Trojstva, a naokolo napis : S MIN. CON. ZAGRA. SANCTI. MO. OR. S. CLA. (Sigillum minus conventus Zagrabiensis sancti monialium ordinis sanctae Clarae.)

Druga kći Petra Zrinskoga Jelena, koja bijaše najprije udata za Franju kneza Rakoczya, a kašnje za Mirka Tökölija, rabila je, u koliko nam je poznato, sasvim sličan pečat onomu, što ga ban Petar rabio kao prsteni pečat (1669), samo što je mnogo manji od onoga. Sačuvan je na pismu, što ga je Jelena Zrinska-Rakocijeva pisala god. 1681. 19. septembra iz Munkača Pavlu Hochengrainu, dvor. kancelaru kralja Leopolda.[2]

[1] Izvornik u arkivu jugoslav. akademije.
[2] Izvornik u kr. zem. arkivu.

grada Rijeke.[1] Na tom pečatu vidimo samo nakit grba t. j. na šlijemu orlovo krilo a na njem zvijezda. Šlijem nosi na glavi lav — čuvar grba. Ovo bi bilo jedini put, što knezovi Krčki, potonji Frankopani rabe pečat samo s nakitom šlijema. Inače susrećemo na pečatima ili samo štit po srijedi raspolovljen, u gornjem polju šesterotraku zvijezdu, a donje je prazno. U koliko se po nekim vrelima trećega reda ustanoviti može, bilo je gornje polje bijelo, a zvijezda zlatna, dočim je donje polje bilo crveno.[2] Imademo takodjer i pečata sa potpunim grbom, t. j. štitom i šlijemom s nakitom, nu ovdje je nakit malo drukčiji nego li ga nalazimo na pečatu od god. 1365. O tom nakitu govorit ćemo niže.

Samo štit, kako je spomenuto, nalazimo na pečatima knezova Krčkih-Frankopana tečajem XV.

[1] Izvornik u kr. zem. arkivu u Zagrebu.
[2] Klaić, Frankopani. — Ljubić, Relationes 30.—40.

i početkom XVI. vijeka, pak ga nalazimo i isklesana u kamenu iznad starih zazidanih vrata grada Ribnika u karlovačkom kotaru, te na cisterni grada Grobnika.

Kad je ban Nikola knez Krčki god. 1430. boravio u Rimu, bio je sjajno primljen od pape Martina V. i rimske porodice Frangipana, koja se je ponosila time, što su knezovi Krčki, a po tom i slavni ban Nikola, izvodili svoju lozu od nekoč uglednih i moćnih rimskih Frangipana, koji su baš u to vrijeme bili već prilično propali. Vele, da su se pronašla i nekaka pisma i kronike, koje su dokazivale, da knezovi Krčki potječu od rimskih Frangipana. Kako je već spomenuto, knezovi Krčki već su rano svoje porijet o počeli izvoditi od rimskih Frangipana, a ta tradicija bijaše dašto poznata i Frangipanima. U ono bo je doba vladao takav duh, da su mnoge otmene porodice nastojale izvoditi svoju lozu od slavnih rimskih ili grčkih porodica — bio je to duh renesanse. Tako su primjerice i Hunjadi htjeli biti potomci Rimljanina Corva, a Zrinski potomci rimskih Sulpicija, a kako da ne bi onda i možni knezovi Krčki htjeli biti rimski Frangipani od slavnih starih Anicija!

I sam papa Martin V. priznao je banu Nikoli knezu Krčkomu njegovo tobožnje porijetlo od rimskih Frangipana, pak mu je podijelio i novi grb, grb rimskih Frangipana: u modrom polju dva zlatna lava kako lome dva hljeba.[1]

Od tog vremena uzeše se knezovi Krčki nazivati Frankopanima i rabiti novi grb (rimskih Frangipana). Ali uza sve to nijesu odbacili niti svoj stari grb, koji rabe ili sam ili uz novi, sve do u XVI vijek.

Tako rabe oba grba zajedno knez Dujam (1452.) i Martin (1479.) na svojim pečatima. Tu na oba štita stoji šlijem, na kruni kojega stoji kao nakit orlovo krilo sa zvijezdom. Isto tako nalazimo oba grba na

PEČAT JELENE ZRINSKE.

[1] Ibidem.

pečatu, koji visi na ispravi, kojom Hrvati potvrdjuju izbor kralja Ferdinanda I. na Cetinu 1527. god. 1. januara. Tu na tom pečatu Vuka Frankopana Brinjskoga vidimo nakit kao kod prije opisanoga grba, ali su oba polja staroga grba razdijeljena poprečnom gredom, koja nosi tri usporedo stojeća liljana. Na istoj povelji visi takodjer i pečat Gjure Frankopana Slunjskoga, na kojem se vidi samo novi Frankopanski grb.

Od oba grba rastavljeni štit nalazim takodjer na crkvi sv. Franje u Senju, isklesan u kamenu. Tu je štit razdijeljen u četiri polja. U gornjem desnom i donjem lijevom nalazi se figura novoga grba, a u gornjem lijevom i donjem desnom figura staroga grba. Štit drže dva angjela. U istoj crkvi nalazi se i grobni spomenik Ižote Frankopanke; i tamo je grb Frankopanski kombinovan u jednom štitu slično prije opisanomu. Na grobnoj ploči Martina Frankopana u crkvi B. D. M. na Trsatu nalaze se oba grba isklesana svaki za sebe. Tu je nakit šlijema nešto drugačiji nego li gornji, naime dva orlova krila, a izmedju njih lebdi zvijezda.

Stari grb Frankopanski, knezova Krčkih, rabe neprekidno knezovi Nikola i Mihalj Frankopan (god. 1492.),[1] Anž Frankopan rabi opet god. 1492. pečat s grbom, u kojem je zvijezda u donjem polju, a god. 1500. grb sa zvijezdom izmedju dviju lijevo koso stojećih greda.[2]

Počevši od XVI. vijeka rabe svi Frankopani, Ozaljski, Slunjski i Tržački isključivo samo novi grb, t. j. dva lava, koji lome kruh. Nu ovi lavovi nijesu uvijeke jednaki, jednom su okrunjeni drugi put su opet bez krune. Gdje god nalazimo taj novi grb, svagdje ga vidimo bez šlijema i nakita. Pa i ondje, gdje ga susrećemo uz stari grb Frankopanski, ne vidimo nakita, što bi spadao tom grbu. Vidimo samo gdjekad nakit, koji spada k starome grbu. Novi grb sa nakitom staroga nalazimo jednom samo, što ćemo niže spomenuti. Prema tomu svemu možemo naslućivati, da u obće taj novi grb nije podijeljen sa šlijemom i nakitom, već samo štit. Jedan za cijelo od najstarijih spomenika toga novoga grba jest onaj, što se čuva u podrumu staroga grada Ozlja, a nekoč je stajao iznad unutarnjih gradskih vrata. Tu vidimo u kamenom okrviru štit dolje zaokružen, a gore na lijevom uglu unutra uvit. U štitu vidimo dva lava, kako prednjim šapama drže kruh (samo jedan). Na glavi razabiremo kao neku piramidicu, koja bi imala predočivati krunu ili uho. Cijeli grb je vrlo surovo izradjen pak lavova ne bi bilo prepoznati,

[1] Izvor u arkivu jugosl. akademije.

[2] Izvor. u magjar. drž. arkivu u Budimpešti. M. O. D. L. 37123.

da se u obće ne zna, da ih rabi Frankopanski grb. Moguće je, da taj grb potiče još iz XV. vijeka, iz dobe bana Nikole Frankopana, nu za cijelo mladji od dobe Bernardina Frankopana nije.

Na štitu grba, što ga od XVI. vijeka rabe Frankopani, veoma često vidimo da počiva kruna. Tako u pečatu bana Nikole Frankopana god. 1618. stoji na štitu velika kruna, nalik na kraljevsku krunu, dočim na štitu u pečatu Vuka Krste Frankopana, generala karlovačkoga, počiva velika petolista kruna. U pečatu istoga od god. 1615. vidimo dva okrunjena lava, kako prednjim šapama drže četiri krune, dočim na onom većem od god. 1618. (banskom) razabiremo gore u sredini još i zvijezdu. Na pečatu pako generala Vuka Krsta Frankopana Tržačkoga vidimo ovu zvijezdu u sredini grba izmedju lavova.

Jedini samo novi grb Frankopana sa šlijemom, nakitom i resom nalazimo na grobnoj ploči Jurja Frankopana, umrvšeg 13. februara 1661. u Karlovcu, a pokopanog u crkvi svete Katarine u Zagrebu. Tu vidimo u štitu na ravnom tlu (ovo prvi put) dva dvorepa okrunjena lava, stojeći jedan naprama drugomu. Izmedju njih odmah do tla stoji šesterotraka zvijezda, svaki lav drži prednjim šapama dva kruha (jedan nad drugim), nad kruhovima gore lebdi kruna. Na okrunjenom š ijemu stoje dva krila, izmedju ovih lebdi oveća kruna. Sa šlijema padaju rese na obje strane štita. Kruna, što lebdi izmedju lavova u štitu i krila na šlijemu, došla je onamo uslijed nerazumijevanja umjetnika, koji je zvijezdu zamijenio krunom.

Grb, što ga je rabio zadnji hrvatski Frankopan, markez Franjo Krsto, bio je jednak grbu njegova oca, a tako ga rabila na pečatima i njegova sestra Katarina, žena Petra Zrinskoga.

No nastaje pitanje, kako su Franjo Krsto Frankopan i sestra mu Katarina došli do naslova ,,markeza". Sveze izmedju hrvatskih Frankopana i rimskih Frangipana bile su već od vremena bana Nikole (1430.) toplo podržavane. A tako evo vidimo i u XVII vijeku osobite sveze i odnose izmedju Nikole Vuka i Franje Krste Frankopana te rimskoga markeza Marija Frangipana sina Muzia markeza di Nemi. Kako su ovi stajali u vrlo tijesnom prijateljskom odnosu, vidi se najbolje od tuda, što je Mario Frangipani god. 1638. 17 septembra sačinio oporuku, kojom je, ne imajući potomstva, učinio svojim nasljednikom cijelog imetka grofa Nikolu Frankopana Tržačkoga, te pošto ovaj nije imao djece, Vuka Krsta i sina mu Franju Krsta Frankopana, te njihovo potomstvo po redu prvorodjenstva, pak ako bi ovi bili bez potomstva, baruna Kornela Frangipani di Tarcento u Friaulu i njegovo potomstvo po prvorodjenstvu,

God. 1654. 14. januara učini opet novu oporuku, kojom imenova universalnim svojim baštinikom kardinala Antuna Barberinija. Skoro na to umro je Mario Frangipani u Rimu 22. januara iste godine.

God. 1655. 2. novembra opet izda kardinal Antonije Barberini darovnicu, kojom darova ,,comiti" Franji Frankopanu, sinu Vuka Krste, bratu Jurja, grad Nemi sa svim pripadnostima i pravima, a tako isto i vinograd i palaču u Rimu na trgu sv. Marka.

Postavši tako Franjo Frankopan gospodarom grada Nemi, po kome se i rimski Frangipani zvahu markezima ,,di Nemi" (latinski oblik Nemi = Nemorensis), uze se i ovaj i sestra mu Katarina pisati markezima. U jednoj ispravi izdanoj po Franji Krst Frankopanu god. 1663. stoji na naslovu ,,marchio Memorensis, comes de Frangepanibus."[1] Tu je očito pogreška prepisačeva, kad čita ,,Nemorensis" za ,,Memorensis".

2. POSLJEDNJI ZRINSKI I FRANKOPANI U TVORNOJ UMJETNOSTI.

Veliki dio slika, priopćenih u ovom djelu, poznat je našemu općinstvu, budući da su u raznim prigodama i izdanjima objelodanjene, a u ovom je djelu po mogućnosti sve sakupljeno u jednu cjelinu, da čitalac uzmogne sebi stvoriti barem približnu sliku o dvojici glavnih junaka i o njihovoj okolini.

Kako je ova katastrofa svojom zamašnošću odjeknula ne samo po našoj domovini, nego i u stranom svijetu, nije čudo, što se spomen na nju sačuvao u svih glavnih evropskih naroda, i to u raznim bakrorezima, koji su se razmnožavali i u tako zvanim ,,letacima" (Flugzettel), a prikazivali su poglavito likove pogubljenika i njihovu smrt na stratištu. Tih ,,letaka" ima još i danas, pače se mogu nabaviti, i to ne za skupe novce. Nješto se slika sačuvalo i u privatnom vlasništvu, a nješto opet u kr. hrvatskom arkivu i arheologijskom muzeju u Zagrebu. Što toga nije više, manje je čudo, nego to, što se je išto sa-

Grof Zrini Petar

PODPIS GROFA PETRA ZRINSKOGA.

[1] Starine XXV. Lopašić, Spomenici Tržačkih Frankopana.

čuvalo, jer je poslije strahovite katastrofe ne samo sve razgrabljeno, nego nikomu nije ni na um padalo, da čuva bilo kakav spomen na sramotno smaknute urotnike.

Nekoliko slika uzeto je iz stranih, našemu općinstvu nepoznatih djela. A da čitava slika bude potpunija i uspomena na posljednje Zrinske i Frankopane življa, dodane su i slike nekih njihovih gradova, kao Ozlja, Čakovca, Kraljevice i Bosiljeva.

*

Što se tiče autentičnosti slikâ, posebice portreta, treba osobito istaknuti, da u tom vlada velika zbrka. Nije ni čudo. Kad su obje obitelji uništene i članovi im po svijetu rastjerani, a znanci i prijatelji uplašeni, malo je tko mogao kontrolovati kojekakove fabrikacije, odredjene za senzaciju vazda znatiželjnoga mnoštva. U drugu ruku opet, čim se gdje našao portret kojega Zrinskoga ili Frankopana, što je bilo naravnije, nego da se odmah kaže, da je to portret posljednjega i po nesreći najglasovitijega Zrinskoga ili Frankopana?

Tako ima lijep broj portretâ Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana. Frankopanovih portreta nema doduše toliko, ali ipak su autentični, kako se vidi na takozvanim ,,letacima''. No do sada je često dolazila slika Franje Frankopana Slunjskoga pod imenom Franje Krste Frankopana, premda je Slunjski Frankopan za cijelo stoljeće stariji od potonjega. I lik Vuka Frankopana Ozaljskoga došao je u našu javnost pod imenom Franje Krste Frankopana, a tako i ona slika po Zatshe-u, sada u privatnom posjedu, objelodanjena u ,,Obzoru'' 1906. god. prigodom saborskoga zaključka o prijenosu kostiju hrvatskih mučenika iz Wiener-Neustadta. Ta se slika nalazi na str. 7. Po istoj slici Vuka Krste Frankopana načinjen je i jedan drugi bakrorez — lošije vrsti (na str. 77.) — pod imenom kneza Jurja Frankopana.

Kako se ovako često znalo desiti, da su pod drugim imenom dolazile slike, još se češće znalo dogoditi, da su se pravili portreti, a da umjetnik nije imao ni pojma o dotičnoj osobi, kako izgleda. Tako je slika grofa Petra Zrinskoga, priopćena na str. 61. ovoga djela, posve fantastična, te nema ništa autentičnoga, što se tiče sličnosti. To je puka fantazija dotičnoga bakrorezca. S druge strane opet vidimo, da je crtež Petra Zrinskoga na str. 51. isti, koji i na str. 55. (Lucas Scmit fec.), samo je okrenuta (negativ). Po istoj slici radjene su i slike na str. 67. i 81.

Najčudnovatije je to, što pored tolikih portreta Petra Zrinskoga nema baš nigdje nijednoga od njegove družice Katarine. Izdavački odbor mnogo se je trudio, da se gdje nadje, ali žalibože bez uspjeha. Ovo je u istinu čudno, ako uzmemo u obzir, da se žena, supruga tako odličnoga velikaša, a uz to ponosna, bogata i slavična, ne bi baš nikada dala slikati, pa makar i kojemu lošemu putujućemu slikaru. Medjutim nije isključeno, da se možda ipak i slika Katarine Zrinske gdjegod nadje, možda i pod kojim tudjim imenom. To je samo moje mnijenje, za koje nemam nikakvoga dokaza.

Što ima slikâ (portreta) Katarinine kćeri Jelene Rákóczy, to lako razumijemo, jer je ona još dosta dugo ostala na političkoj pozornici, puna mržnje na dušmane i zatirače svojih roditelja i od Magjara slavljena, pa se tako uspomena na nju i na ona burna vremena uščuvala i u kasnija vremena.

Od ostale djece, Petronele i Aurore Veronike, pogotovo nema nikakvih slika, što nije ni čudo, jer su one kao prave sirote, od svega svijeta ostavljene i zaboravljene, lišene svega i svojih milih, zatvorene medju tvrde samostanske zidine, proživljavale svoj tužni udes. Isto tako ne znamo, kako je izgledao posljednji Zrinski, nesretni Ivan Antun, taj pravi mučenik, kojemu su mimo to, što su mu sve oteli, još i isto ime ugrabili!

Lik Petra Zrinskoga najautentičniji je u vlastitom njegovom djelu ,,Sireni''. A pored ovih raznih bakroreza najvjerodostojniji bi mogli biti oni portreti Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana, koji dolaze na t. zv. ,,letacima''. Tako letak na str. 99., zatim oni na str. 101. i 103. od Cosmaroviusa, što ih je službeno izdala austrijska vlada na njemačkom jeziku, svjedoče sličnost, a predočuju vjerno i tok samoga procesa. Ovi letaci služe ujedno kao jedan dokaz, kako su onda tumačili i kako su predočivali svijetu, od kolikoga je zamašaja bio strašni taj proces. A ljudi kao ljudi uvijek znatiželjni, rado su gledali i čitali ovakove ,,letake'', koji su ujedno imali podučiti podanike, kako se eksemplarno kazne buntovnici. Ovakovih je ,,letaka'' bilo i na talijanskom i francuskom jeziku. Samo ovakovi ,,letaci'' nisu bili uvijek vjerni, kako se to vidi na onom francuskom letaku na str. 115. Crtan je po pripovijedanju, te nije ni malo istinit, što se vidi već i po tom, što su urotnici prikazani tako, kao da su zajedno pogubljeni. A i njihovo odijelo nije naše, već onakovo, kako su se onda nosili francuski plemići. Cijela je procedura predočena na nekoj visokoj tribini, što je takodjer pretjerano. Nerazumljivo mi je, što i (bakrorez) slika, koja se sada nalazi u vijećnici u Wiener-Neustadtu (str. 127.), takodjer ovako prikazuje justifikaciju, pače vjerno po istom francuzkom ,,letaku''. Jedino su portreti Zrinskoga, Frankopana i Nadasdya vjerni po savremenim slikama. Službeno izdanje po Cosmaroviju u toliko je još vrijedno,

što u tim crtežima dolaze skoro sve glavne osobe, koje su u tom procesu sudjelovale. Sam bakrorez nije ni od kakve umjetničke vrijednosti.

Za uljene slike (portrete) Petra Zrinskoga može se reći, da su savremene i zato autentične one na naslovnoj strani i ona na str. 317.

Kako sam već spomenuo, antentičan je onaj lik Petra Zrinskoga, koji je uzet iz ,,Sirene". Djelo je izdano god. 1660. i u Mlecima štampano. To je jedan od pouzdanih portreta, a zanimljiv je još po tom, što prikazuje Petra Zrinskoga iz mladje muževne dobe, prije banske časti, u ornatu ,,kapetana", što se vidi po ,,feldbindi", što je ima preko prsiju prikopčanu, a bila je onda znak višega vojničkoga stepena. Crtež je veoma lijep, te pokazuje pravu umjetničku ruku. Žalibože ime autora ovoga bakroreza nije sačuvano u umjetničkim analima.

Bakrorezi u hrvatskom izdanju ,,Sirene" veoma su lijepi, pa i sam tisak tako je otmjen i ukusan, da bi se još i danas mnogi tiskarski zavod ovakovim izdanjem mogao ponositi. Inicijali u ovoj knjizi uzeti su za ovo naše djelo iz ,,Sirene", tako i uresni zaglavci (str. 8. i 123.). Iz ,,Sirene" je priopćena naslovna slika (str. 179.), naslovni list (str. 175.) i jedna cijela strana (str. 183).

Od svih portreta Petra Zrinskoga ovaj se u ,,Sireni" odlikuje osobito muževnom ljepotom. Lijepe, pravilne crte, velike sjajne oči, bujna kosa, sočna usta, jak nos više na rimski karakter tek malo zavinut, čelo oblo i neveliko — podaje nam tip pravoga hrvatskoga junaka, koji je po svojem položaju, porijetlu i bogatstvu u istinu bio dostojan, da mu se i kraljevska kruna na glavu stavi. Pjesnik i junak na sablji mogao je doći u kombinaciju kao pretendent na priestolje kraljevine Poljske.

Slika na str. 317., danas u našem arheoložkom muzeju u Zagrebu, potječe iz Senja. Valjda je nekoč resila zidove grada Nehaja. Na slici je isti napis sa grbom, kao što i u ,,Sireni", samo što je na toj slici prikazan kao velikaš, dok je u ,,Sireni", kako već spomenuh, u častničkoj gali ,,kapitanskoj". Sama je radnja loša, a slika dosta oštećena i zaprljana.

Crte lica Petra Zrinskoga na naslovnoj slici u ovom djelu dosta su interesantne već zato, što je po svoj prilici po naravi snimljena, ako ju i nije izradila osobita umjetnička ruka, a ipak je bolja od gore spomenute. Crvena boja u pozadini sjeća malo na paletu Tintoretta u njegovim portretima i pokazuje, da je slikarski majstor, ako i nije bio Mlečić, svakako bio mletačke škole. Same crte posve su indentične s onima na najvjerodostojnijim crtežima, a napose je karakterističan spušteni brk preko usna. Ovako su u ono doba nosili brkove naši ljudi, dok je na zapadu bio običaj nositi brkove u vis zavinute. Kod Hrvatâ, a i ostalih Slavena, brk je uvijek bio kao neka osobita oznaka, te se nije dao pod modu onoga doba. Sjećam se jednoga portreta Mihajla Wisniowieckoga, kralja poljskoga, koji je živio u isto doba i bio intimus Petra Zrinskoga, sa isto takovim brkom. Zato je slika na str. 301. na zapadnjački ,,iscifrana", jer je na njoj brk kao u kakovoga talijanskoga ,,condottiere". Isto je takav i francuski bakrorez, koji prikazuje Nikolu Zrinskoga na str. 300., koji je uz to još u ornatu francuskih vitezova onoga vremena, — možda zato, što je Nikola Zrinski obnašao takodjer neku čast kod Luja XIV. ?

Na naslovnoj slici ovoga djela stoji na čelu i grb Zrinskih u pozadini kraj glave. Taj grb nije nipošto heraldički točan. Tako su polja grba podijeljena u dvije nuance modre boje, čega heraldika ne pozna. Tako je i krilo, mjesto da je crno, ondje bijelo. Grb plemena Šubića točno je onakav, kako sam ga na naslovnoj strani nacrtao, i to desno ; lijevo je grb knezova krčkih, praotaca kasnijih Frankopana. Poprimivši u XV. stoljeću ime Frankapan (kasnije Frankopan), proširiše krčki knezovi i svoj grb. Tako je nadopunjen grb Šubića poslije, kad su dobili Medjumurje, te uz crno krilo na modrom dnu dolazi lijevo još i kula. U grbu Frankopanâ prijelaz je odviše nagao, jer pridržaše samo osnovne boje, i to zlatnu i crvenu, a mjesto zlatne zvijezde u crvenom polju na grbu dolaze sad dva lava, koji kruh lome (Frangepani = Lomikruh). Zvijezda je ostala na šljemu, na kojem je sada zmaj kao heraldički ures, dok je prije na šljemu bilo zlatno-crveno krilo sa zlatnom zvijezdom. Ures na šljemu — kako kod Šubića, tako i kasnije kod ,,Zrinskih" — ostaje i dalje pet nojevih pera, u temeljnim bojama, crnoj i modroj. Što je u izdanju ,,Sirene" u grbu mjesto šljema kruna, nije ništa drugo nego samovolja dotičnoga umjetnika, koji je to stavio radi uresa, — osim ako je to imalo kakovu tendenciju. Kod naših plemića i velikaša nije se u opće sve tamo do konca XVIII. stoljeća osobita pažnja posvećivala heraldiki, barem ne toliko, koliko je to bilo u običaju kod zapadnjačkih vitezova.

Kako je i u kasnijim vremenima uspomena na tragični konac Petra Zrinskoga bila živa, ima i iz toga vremena crteža. Tako ima jedna litografija, koja je štampana u Beču god. 1840. (str. 277.), pa onda ona od god. 1860., štampana u Zagrebu (str. 51.) Ove su litografije crtane po onim bakrorezima na strani 67., odtično po onom na str. 267.

Od ovih tolikih bakropisaca-umjetnika samo je jedan poznat u povjesti umjetnosti, i to onaj na str. 13, koji prikazuje Nikolu Zrinskoga, od Vilima Fathorn ili

Feythorne i pod istim imenom Vilim II., valjda sin ovoga prvašnjega. Prvi je rodjen u Londonu 1616., umro 1691., Vilim II. rodjen u Londonu 1656., umro 1686. O ostalim autorima tih crteža i bakroreza ne priča nam povjest ništa. Slike na str. 18. izdane su

medju onu vrst obiteljskih portreta koncem XVIII. i početkom XIX. stoljeća, koji su se fabricirali za naše plemićke familije bez obzira na historijsku istinu. Taj je portret napravljen u doba, kada je već nacionalizam bio dosta razvit u Magjara, te je zato ta Jelena

GROF NIKOLA ZRINSKI.
Izvornik sačinio francuski umjetnik I. Fresne.

kod Johana Hoffmann u Nürnbergu, a slika na str. 19. kod Mateja Lovre Ulkmajr u Beču. To su nakladnici, a za imena se samih umjetnika ne zna.

Slika Jelene Rákoczy (Zrinski) na str. 145. danas original u posjedu kneza Esterhazyia, spada

tu u nekoj ,,narodnoj" nošnji, koja je više seljačka, nego plemićka. Ni sama glava nije nipošto karakteristična, kako je na pr. na onoj slici na str. 157., koja je sigurno savremena, i na kojoj već tehnika pokazuje, da nije ,,umjetno" stvorena. Crte lica, pokazuju, da je

nalik bila svomu ocu Petru Zrinskomu. Ova bi slika mogla biti napravljena još za života prvoga njenoga supruga Franje Rákóczya, dok je ona na str. 156., koja je i veoma lijepa umjetnička radnja, po svoj prilici slikana poslije smrti prvoga muža, ako nije i poslije smrti drugoga supruga grofa Tökölya. Crte su veoma

gradju i pjesnicima i umjetnicima. U hrvatskoj književnosti dosta je toga obradjeno. I u prozi, kao i u pjesmi hrvatski je književnik mogao dati oduška rodoljubnomu svomu osjećaju, da proslavi ljude, koji po tudjoj krivici i nepravdi izgubiše glavu, braneći prava svoja i svoje domovine.

GROF PETAR ZRINSKI KAO BAN HRVATSKI.

lijepe i pokazu ju, daje ona na daleko poznata ljepotica još i u poodmaklo doba bila još uvijek lijepa.

*

Tragični svršetak ovih dviju odličnih porodica Zrinskih i Frankopana ostavio je veliku i zahvalnu

Kod naših slikara i kipara nije taj kult našao tolikoga odziva, kao u lijepoj knjizi, a to nije ni čudo zato, što je hrvatska umjetnost razmjerno mlada. Iz Zrinsko-Frankopanske katastrofe imamo do sada samo dvije slike, i to: „Posljednji časovi Zrinskoga i Frankopana" od pokojnoga F. Quiquereza, i „Rastanak" od mene.

3. ZRINSKO-FRANKOPANSKA.

SPJEVAO DR. AUGUST HARAMBAŠIĆ, UGLAZBIO IVAN PL. ZAJC.

Tempo di Marcia.

Tenori

Bassi

Pojmo pjesmu, mili druzi, pjesma nam je srca jek, srca jek.

Glasovir.

1. Pojmo pjesmu, mili druzi, pjesma nam je srca jek; u ve- se- lju i u
2. Takvi slavni, dični muži, živu dok i narod živ; on za njima vazda

tuži mila Rano mača zvek; Oj
tuži Ko na grobu miran lav

zvek, mača zvek;
lav, miran lav;

često često ga je Hrvat trgo, a tudjincu tek na
slabi tekar suze suze ligi, muža resi uz-dah

spas! A-li u zlo on nas on nas vr-go
tih! Rod im pjesmom svojom spo-men vi-je

spas! da na spas, na spas
tih! uzdah tih, uzdah

za uzdarje bi-juć nas; a-li u zlo
i veličà pjesmom njih; rod im pjesmom

nas, bijuć nas bijuć nas
njih, spomen njih, spomen njih

on nas vrgo za uzdar-je bi-juć nas,
spomen vi-jè i ve-li-ča pjesmom njih,

a-li u zlo o nas vr-go za uz-darje
rod im pjesmom spomen vi-jè i ve-li-ča

za uz-dar-je bi-juć nas.
i ve-li-ča spomen njih.

Fine

Trio
ili
Variante

mp
1. Gdje slo- bo-de sad su dani?
2. Pojmo slavu muče nika.

1. Gdje slo - bo - de
2. Poj - mo sla - vu

p

legato e marcato

mp
1. Gdje slobode sad su
2. Poj - mo slavu muče-

mp

p

mp

sad su da - ni, što ih Hrvat cienit zna?
mu - če - ni - ka, što se nisu dali trt!

Gdje slo-bo-de
Pojmo slavu

p

da - ni
ni - ka

što ih Hrvat cienit zna?
što se nisu dali trt!

p

gdje su Zrinski Franko- pa - ni, gdje su ona lava
već su rado spram sil - ni - ka i u samu pošli

mp

Gdje su Zrinski Franka-pa - ni gdje su ona lava
već su rado spram sil - ni - ka i u samu pošli

dva?
smrt!
1. Gdje su, gdje su
2. S pram silnika
tko svoju zemlju gu - bi,
dva?
smrt!
i tko neće biti rob,
tomu krvnik
glava gu-bi
taj u hladan pada grob!

VIII.

BIBLIOGRAFIJA.

SASTAVIO DR. VELIMIR DEŽELIĆ.

A b b i l d u n g der traurigen begebenheit: dess edelen und tapfferen Helden Graff Nicolaus, von Serini, welcher erbärmlicher weise, auf der Jagt, von einer grossen wilden Schwein, ist gehauen, und umgebracht worden, geschehen den 18. Novembris 3. n: Anno . 1664. Martin Zimmermann, Aachen. — Slika.

A c s á d y I g n a c z: Magyarország története I Lipót és I. Jozsef Korában (Szilagyi S. A magyar nemzet története VII. köt).

A c s á d y Ignacz: Széchy Mária. Budapest 1885

A n d l e r Joannes Henricus: Memoria belli Hungarico-Turcici inter Caesares Leopoldum I. et Mahometem IV. str. 91. itd.

A n d r e a s v o n S. T h e r e s i a: Nidergelegte Christliche Tapferkeit das ist: Schuldige Klagred, oder Leich- vnnd Ehrn-Predig von dem Christ-ritterlichen Leben vnd von dem vnvermuetlichen hochbetrübten doch seeligen Ableben Weyland Ihr Hochgräfliche Excellentz dess hochvnnd Wolgebornen Herrn, Herrn Nicolai Grafen von Serin der Röm: Kays. Mayt. geheimen Rath, Cammerern, Rittern dess guldenen Flüss, Genr. Feld-Wachtmeistern, in Dalmatien, Croatien, vnd Sclavonien Ban, Obristen Span - der Spanschafften Symch vnd Zhaladt, auch durch das Königreich Hungarn Obristen Stallmeistern, vnd bestelten Ober Hauptmanns zu Legrat, und in der Insul Murakoess, Welche zu München in der Churfürstl. Residentz- vnd Hauptstatt dess Hertzogthums Bayern, den 6. Tag Christmonats an dem Hochfeyrtäglichen vnserer Churfürstl. Kirchen- ynd seines Namens H. Patronenfest St. Nicolai bey Volckreichen Gottesdienst auff der Canzl mit lebhaften Worten hat beygebracht zu erzeigung seiner schuldigen Dankbarkeit. Der Ehrwürdige P. F. Andreas von S. Theresia Baarfüssiger Carmeliter, vnd Ordinari-Prediger. Mit verwilligung der Obren. Getruckt zu München, bey Lucas Straub Buchtruckern. Bey Johann Wagner Büchhändlern allhir zu finden Im Jahr, 1664. 8°.

A n g e l i n i Gio. Andrea. V. Bontempi.

A n k u n f t, Türckische Ankunft, mit was für Ordnung, der Primo Vezier den 8. Junij 1663. nicht weit von Griechisch Weissenburg, in dem Lager wo seine Armee zu Feld ligt, so über zweymalhundert tausend Mann starck seyn soll, seinen prächtigen Einzug durch die Armada gehalten wie folget (1663) 4° 2 l.

A p r i l e. Il XXX Aprile. (Sloboda 1881. br. 52.)

A r a n y J a n o s. Razprava Zrinski i Tasso u zbirci: „Prózi dolgozatok".

A r n e t h Jos. Geschichte des Kaiserthums Oesterreich 1827.

A r n o l d G j u r o: Ja znadem pjesmu. Pjesma na str. 55. sbirke: Čeznuća i maštanja. Zgb. 1907. 8°

A u s g r a b u n g zweier kroatischer Nationalhelden (sa slikom). „Illustrierte Kronen-Zeitung 1. August 1907. br. 2724. str. 10.

A u s t e r i t a s. A u s t r i a c a A u s t e r i t a s, in qua ostenditur: Quibus modis & quo jure florentissimum quondam Liberrimumque Hungariae Regnum An. 1670. Armis Regiis infestatum & quod Comitatus Ditionis Regiae concernit, de facto occupatum sit: Summaque in Libertatis Majestate à Ferdinando Primo everti coeperit, Leopoldo Primo autem Contra omnia Jura, Divina & Humana, Humanitùs loquendo, vix non sit eversum: ab Authore Anonymo singulari fide conscripta. Anno quô, regnantIs LeopoLDI prIMI aetate sVbLeste rVIna tVr PannonIa. (1671). Venetiis, Typis: Fratrum Veracii, Constantini & Speracii 4° 10 l. (Kološvar 1672).

— A u s t r i a c a e A u s t e r i t a t i s Continuatio in qua Processus per Leopoldum Primum Contra Hungaros Criminis laese Majestatis accusatos, instituti, Iniquitas & Illegalitas unà cum Sanguineo Tribunali ostenditur, a Genuino quodam Patriae Cive delineata. VIgILabIt DoMInVs & ConfrInget hostes VerItatIs (1672). Venetiis Typis Hoeredum Magnanimi, Audacis & Bellicosi 4° 18 l.

A u s t r i a. Oesterreichischer Universal-Kalender. Wien. Ignaz Klang 8. Jahrgg. 1844. str. 103: R e b e l l e n-G r a b s c h r i f t e n.

B a d i c s Ferencz. Zrinyi Költöi müveinek akadémia kiadasa. (Akadémiai Értesitö 1906. p. 579.

B a n Petar Zrinski i knez tržački Frane Krsto Frankopan na stratištu (povjestni članak preštampan iz „Vienca"). „Branik". U v. Sisku 1871. br. 34. 35. 37.

B a n Petar Zrinski i knez Krsto Frankopan (članak) „Hrvatsko pravo" 1900. br. 1344.

B a n Petar Zrinski na stratištu. Pjesma. Priobćio ju Franjo Rački. „Vienac" 1873. br. 29.

B a n Petar Zrinjski i knez Krsto Frankopan. „Hrvatska Domovina" 1899. br. 98.

B a n Petar Zrinski i knez Krsto Frankopan. „Hrvatska Domovina" 1896. br. 100.

B a n Petar Zrinjski i knez Fran Krsto Frankopan. „Hrvatska" 1895. br. 99.

B a n i c a, Hrvatska banica Katarina Zrinski „Hrvatska" Bogu i Hrvatskoj. Časopis za pouku i zabavu. God. II. (1883.) br. 5—6.

B e c k m a n n Idea juris statuarii Graz 1688. Fol. str. 87 itd.

Belagerung der Türckischen Gräntz- und Hauptvöstung Canischa, in Nider-Hungarn, durch die Coniugirten Christl. Armeen, unter den 53 H. H. Grafen Niclas von Serin, u. H. Grafen von Hohenlohe und Petri Strozzi, angefangen den 20. 30. Aprilis und wider aufgehoben den 28. May und den 2. Juni 1664. — 11. mapa.

Beöthy Zoltan. Képes magyar irodalom tortenet I. str. 278.

Bericht Fernerer Bericht aus Serinvar, von der Belägerung und Aufhebung der Stadt Canischa, und was sich ferners mit dem Herrn Graf Strozi mit den Türcken gethanen Treffen, begeben. In gleichen wie die Christen, zu Grosswardein im Jahrmarck eingefallen, und ziemliche reiche Zenthen davon gebracht. Im Jahr 1664 (s. l.) 4⁰ 21. teksta 1—16 ima viesti iz Novoga Zrinja.

Bericht, Kurtzer und warhaffter Bericht, Der höchst Ruhm: vnd Denkwürdig, auch dergleichen von weit mehr als über hundert Jahr her, wider den Erbfeind Christlichen Namens, nicht tentirten Entreprise. So nechst Göttlichem Beystand, von Ihrer Hochgräflichen Excellenz Herrn Niclas Grafen von Zerrin, Generalen in Hungarn Bann in Croaten vnd Windisch Land, etc. Mit Zuziehung Kayserl. 4. Spickischen zu Fusz, und 6. Piccolominischen Compagnien zu Pferd, dan denen Bayerischen vnd Schwàbischen Hülffs-Völckern, welche Herr General Wachtmeister freyherr von Puchhard commandirt, Wie auch: Nebens der Reichs Auxiliar-Armee, vnterm Commando Herrn Wolffgang Julius Grafens von Hohenlohe, vnd gleichen, &. Excellenz mit seinen eignen, auch Budianisch: und Neidastisch Kriegs-Mannschafft, samment in die 2300 starck, vom 20 (10.) Januarij bisz 16. (6.) Februarij gegenwärtiges 1664. Jahrs, zu gedeylichem Auffnemmen der werthen Christenheit, löblichst vorgenommen, vnd glücklich vollbracht worden. Gedruckt in der Fürstl. Hauptstatt Grätz in Steyer, bey Frantz Widmanstetter. In Verlegung Matthias Fischer, vnd Joh. Christoph Erhard. Im Jahr Cristi 1664. 4⁰ 10 l.

Bericht. Nach dem bisz anhero von der höchst ruhm und denckwürdigen, auch von weit mehr als über hundert Jahren wider den Erb- Feind Christlichen Namens nicht tentirten Entreprise viel ohnerfindliche Bericht auszgebreitet wurden: Als hat man vor eine Nothdurfft ermessen ... in den Druck fertigen zu lassen: welcher gestalten nemblich selbige ... durch die von den hohen Herren Alliirten Chur- und Fürsten des Heiligen Römischen Reichs Ihre Kays. Mayest: wider den Erbfeind zu Hülff geschickte Armee unter den Commando ... des Herrn Wolffgang Julii, Grafen von Hohenloe ... benebens dem ... Herrn Niclas, Grafen von Zerin, Ban in Croaten und windischen Land & als Ungarischen Generals-Excellence, mit dero eigenen Völckeren 4 Kays. Spickischen Compagnien zu fuesz, und 6 Piccolominischen zu Pferd, auch denen Chur Bayrischen Trouppen, zusambt denn Warasdinischen Gräntzern, und Gräfl-Budianischen, Nadastischen und Esterhasischen Ungarn zu Rosz und Fuesz, vom 20 (10) Januarii bisz 16 (6) Febr. 1664 ... glücklich vollbracht worden. Regenspurg gedruckt bey Christoff Fischern 1664. 4⁰ 10 neozn.

Bericht. Wahrhaffter Bericht, aus Gomorn und andern Orten, wie starck die Türcken, was derer Ver richtung, Zustand und Gelegenheit vor Neuhäusel. Mit Hoffnung, und glückli her Ankunfft Serini, ungarischer und teutscher Völcker. Von 10. 11. 12. 13. 14. und 15. Septembris 4⁰ 4 neoz. 1.

Bermann Geschichte Wiens str. 403. 406.

Beschreibung wie es mit dem Criminal-Process vnd der darauf zu Grätz den 1. December 1671. erfolgten Execution wider Johann Erasam (!) von Tatenpach, eigentlich hergangen. Gedruckt zu Wien in Oesterreich, bey Matthaeo Cosmerovio ... Im Jahr, 1672. Fol. 14 neoz. 1. Na naslovnom listu tri grba.

Beschreibung. Auszführliche und Warhafftige — Wie es mit denen Criminal-Processen, Vnd darauff erfolgten Executionen Wider die drey Graffen Frantzen Nadaszdi, Peter von Zrin, Vnd Frantz Christophen Frangepan, eigentlich hergangen. Gedruckt zu Wienn in Oesterreich, bey Matthaeo Cosmerovio, Röm. Kayserl. Mayestätt Hoff-Buchdruckern. Im Jahr 1671. Fol. 28 neoznač. list. 12 bakroreznih ploča od Kornelija Meyssensa. Svakoj slici dodan je jedan list tumača. Na naslovnom listu tri, grba. List 2a—3a carski privilegij. Ovo je izvorno izdanje službenog izvještaja.

Beschreibung, Auszfürliche und Warhafftige — Wie es mit denen Criminal-Processen, und darauf erfolgten Executionen, wider die Drey Grafen Franczen Nadaszd, Peter von Zrin, und Francz Christophen Frangepan eigentlich hergangen. Gedruckt in der Kleinern Stadt Prag, bey Johann Arnolten von Dobroslawina wonhafft, in der Spohr Gassen. Im Jahr 1671. 4⁰ 40 neoznač. listova. Bakrorez (29 + 37 ct) od Sebastiana von Dryweghena: Medaljon portreti trojice mučenika, izvrstno izradjeni, razlikuju se od onih Bouttata. Izpod portreta nalaze se manje liepo izradjene vinjete sa slikama smaknuća, sa stihovima. Petru Zrinskom glasi:

Der Zrinisch Stam thet seinen Nam
Durch alle Weldt ausbreiten,
Weil alle sich so ritterlich,
Gehalten in dem Streiten,
Das du Allein den hohen Schein
Des gantzen Stam verschertzet
Da Du Dein Eyd hast unverthreut
Nur disses wird beschmertzet.

Beschreibung (Auszführliche vnd Warhafftige) Wie es mit denen Criminal-Processen, Vnd darauff erfolgten Executionen wider die drey Graffen Frantzen Nadaszdi, Peter von Zrin, Vnd Frantz Christophen Frangepan, eigentlich hergangen. Nach dem Wienerischen Exemplar, Gedruckt zu Ingolstatt bey Johann Ostermayr, im Jahr 1671. 4⁰ 24 l.

Beschreibung. Gründliche, auszuführliche und warhafftige Beschreibung, von der Belägerung der Vestung Newhäusel, wie dann auch der Vestung Serin-War, auch was sich sonsten mehrers denckwürdiges hin und wieder zugetragen und begeben hat. Und auffs fleissigste zusammen getragen, und in Truck verfertiget, im Jahr Christi, Anno 1663. der 14. und 24. Augusti (S. l.) 4⁰ 4 neoznačena lista. Na naslovnom listu drvorez, a tako i na zadnjoj strani.

Beschreibung, Kurtze Beschreibung, wie Jämmerlich Herr Graf Niclas Zerini auff der Wilden Schweinhatz umkommen. Herr Graf Niclas von Zerini hat, nicht fern von dem Ort, wo Graf Strozzi mit eines Janischaren Kugel erschossen, eine Wilde Schweinhatz angestellt, und etliche Stück gefället. Wobei eines so 6 Centner schwer geschätzt, und ungewöhnlich gross gewest, von ihm zwar getroffen worden, aber mit den Schus durchgangen. Des wegener solchen allein nachgesezt, in einen Wald, von seinen dienern ganz hinveg, gekommen, auch so lang geritten biss er das Thier ausgespürt, und in einen Pusch liegend gefunden. Wie

er nun absteigt, und der Pestien, die in seinen Mainung alberait tod war, den fangevill geben, fährt Sie plözlich auf, und würft ihn zu boden. Sein Bage komt endlich darüber zu, find den kläglichen Anblick, wie das Thier über seinen Herrn wütet und schlägt, legt sein Rohr an, und greift, weil ihm jenes versagte, zum degen. Aber das Thier wolte den fang nicht erwarten, sondern lief davon. Der Bage fand hierauff seinen Herrn gar übel zugericht, und schien halb todt ; im Haupt, in dem Hals, die Brust und Leib, daraus das Gedärm gangen, festigst verwundt ; und muste ihn eine halbe Stundt hernach, unter seinen und anderer herbey kommenden, Händen sterben sehen. So käglih — beschloss der Held sein Leben. Slika prikazuje okoliš čakovački. U daljini Čakovac grad i lov. Pod veprom leži grof i njegov sluga puca u zvier. Fol. — Zem. arkiv.

Beschreibung (Ausführliche und Warhafftige' Wie es mit denen Criminal-Processen, und darauf erfolgten Executionen, wider die drey Grafen Frantzen Nadaszdi, Peter von Zrin und Frantz Christophen Frangepan, eigentlich hergangen. Mit allergnaedigsten Befehl Ihrer Kaiserl. Majestät, den Wienerischen Exemplar nachgedruckt. In Nürnberg, bey Michael und Johann Friderich Endter, 16 71 4[4] 42 neozn. lista. Na naslovnom listu nalazi se austrijski grb. 4 bakroreza i to tri lista sa portretima u medaljonima : Nadažda, Zrinskog i Frankopana i prikaz : Decollatio Nadasti in Curia. Novo izdanje bečkog. Dva zadnja lista privilegij.

Beschreibung, Wahrhaftige Beschreibung, von der Belagerung, Accord und übergab der Vestung Newhäusel in Ober-Ungarn, wie es mit Stürmen, Schiessen, vund dergleichen, vorher ergangen, und den 29. September dieses 1663. Jahr dem Türcken übergeben. Welchen Bericht wird der Leser in diesem Gesang vernehmen : In Thon : Wie mann den Grafen von Serin singt. Das ander, ist ein Erbärmliche Klag Lied ausz Vugarland, wider den grausamen Türcken-Krieg. Zu singen in dem vorigen Thon. Erstlich gedruckt zu Wien, hernach zu Augspurg (1663.) po 3 l.

Beschreibung, Warhafftige Beschreibung was beede Graff von Serin und Graff von Hohenlohe im Januarij und Februarij 1664. Jahrs ausgericht wie auch bey abbrennung der kostbaren brücken bey Esseckh, wieder den Türcken vorgangen. Dolje napadaj na most, lievo i desno gore portreti Zrinskoga i Hohenloha. U sredini mala karta Ugarske. 3 kol. teksta : Aussführliche Erzehlung .... Frankfurt, Serlin (1664.) fol. 1 list.

GROF PETAR ZRINSKI.
(Po novijoj uljenoj slici. Johann Zatche.)

Bethlen Joannes Historia rerum transylvanicarum ab a 1662. ad a 1673. producta et concinnata Hanc plurimis mendis sublatis recognovit, et praefatione de progenie, vita, et ingenii monumentis ejusdem scriptoris auxit Alexius Horányi. Partes duae. Vienae 1782.—83. typis Josephi nob. de Kurzbeck 8⁰ str. 475. 528.

Bethlen Imre Gróf. II. Rákótzi György ideje.

Biankini Juraj don. Interpelacija o prenosu smrtnih ostanaka Petra Zrinskog i Krste Frankopana. V. „Hrv. Pravo" 1904. br. 2539.

Biankini Jure Interpelacija zast. Biankinija o Petru Zrinjskom i Krsti Frankopanu. (Priobćen tekst interpelacije.) „Obzor" 1904. br. 102.

Bibliotheca Zrinyiana. Die Bibliothek des Dichters Nicolaus Zrinyi. Ein Beitrag zur Zrinyi-Literatur. Mit Literar-historischer Einleitung. Mit dem Portrait des Dichters nach E. Widemann, einem Facsimile und einer Stammtafel Wien 1893. Verlag von S. Kende IV. Heumühlgasse 3. XIX., 88 i 2 l.

Birken P. s. Neu vermehrter Donaustrand nebst. e. hungarisch-türkischen Chronik und Continuation der merkwürdigen Begebenheiten von ar.o 1665.—1686. Nürnberg 1688. 12.

Birken Sigm. Der Donau-Strand, in dreyfacher Land-Mappe ; sampt Kurtzer Hungar-u. Türkischen Chronik, und des 1663. und 1664. geführten Türken-Krieges. M. K. Nürnberg 1664.

Bizozeri Simpliciano. La sagra lega contro la potenza otomana successi delle armi imperiali Polacche, Venete, e Moscovite ; rotte, e disfatte di eserciti de' Turchi, Tartari, e ribelli ; Assedj, e prese di citta, piazze, e castelli ; aequisti di provincie, e di regni, ribellioni, e sollevazioni nella monarchia Ottomana ; Origine della ribellione degli Vngari ; Con tutti gli accidenti successinamente sopraggiunti dall' anno 1683. sino al finedel 1689. Rocconti veridici brenemente desscritti da don Simpliciano Bizozeri dale Coste, per Marc' Antonio Pandolfo Mala testa Stampatore Reg. Cam. Con privilegio. 4⁰ str. 428. i indeks. O Petru Zrinskom i Frankopanu govori na str. 2.—5.

Bizozero Sempliciano. Notitia particolare dello stato passato, a presente de regni d' Ungheria, Croatia, e principato di Transilvania. Cioie Descrizione di tutti i Comitati, Citta, fortezze e Luoghi pii infigni de medesimi, loro sitù, qualita, richezze, e Genio della Nazione, fatti d' arme, assedii, prese, e riprese delle Piazze, et Azioni priu memorabili de Regnanti e Generali, che hanno comandato e militato nelli stessi. Opera Di D. Sempliciano Bizozeri. Adornata di 46. Figure in Rame delle Citta piu conspicue, e Ritratti de' principali Commandanti. In Bologna M.DCLXXXVI Per Erofetto Longhi c. str. 295.

Bogišić Valtazar. Acta coniurationem Petri a Zrinyi e Francisci de Frankopan nec non Francisci Nadasdy illustrantia, e tabulariis gallicis desumpta Zagrabiae 1888.

Bojničić Ivan. „Agramer Tagblatt." 25. juli 1907.

Bontempi Gio Andrea. Historia della Ribeltione d' Vngheria di Oio : Andrea Angellini al molt' Illustre Sig. mio Patron Marco Enzel.

In Bologna per Gio : Recaldini 1678. 12⁰ 5 neoz. l. sa prednaslovom, naslovom i posvetom podpisanom po Franji Benfenatu u Bologni 1673. onda 11. i 418 str. Bez bakroreza.

Bontempi (Giovanni Andrea Angelini). Historia della Ribellione d' Ungheria di Gio. Andrea Angelini Bontempi Perugino In Dresda M.DC.LXXII.. Appresso i Seyfferti. 12⁰ 342. strane 14 neozn. l. za indeks. Naslov u okviru. 4 fina bakroreza od Cotthoffera, gore portreti grofova Zrinskog, Nadažda, Frankopana i Tattenbacha, dolje njihova smrt.

Djelo je doživilo više izdanja.

Bontempi Giov. Andrea. Istoria della Ribellione d' Vngheria, di Gio. Andrea Angelini all' Ill-mo Sig-re Don Cesare Pagani . . . In Dresda & in Milano, per Federico Agnelli 1675. 12⁰ prednaslov, naslov, 3 lista za posvetu nakladnika, 3 l. za predgovor, 392 str. Na četiri lista bakrorezi.

Bösendorfer Josip. Zavjera Petra Šubića-Zrinskoga, bana hrvatskoga. (1664—1671). Napisao Josip Bösendorfer. U Zagrebu, Tisak Dioničke tiskare 1898. 8⁰, str. 144.

Bože! — Ah danas (Hrvatica na 30. travnja) pjesma. „Sloboda" 1881. br. 51.

(Brenner P.) Histoire des revolutions de Hongrie dep. l' an 1000. jusq' en 1699. Publiée par P. Marchand. 12⁰. Lahaye 1739. 4. 6 vol.

Breyer Jakab. Magyar vonatkozású német upaglapok a M. Nemzeti Múzeum birtokabon 1600—1711-ig. (Magyar Könyszemle. Budapest 1900. VIII. sv. str. 170—190.)

Brewer von Pufendorff Heinrich. V. Brachelius et Thulden.

Brod hrvatskim mučenikom. „Hrvatska" 1893. br. 105.

Bubics Zsigmond: Esterhazy Pál. Mars Hungaricusa. Budapest 1895. str. 71.

Bučar Franjo. Katarina Zrinjska i Klarise u Ljubljani. (Vjestnik kr. zemaljskoga arkiva. God. 3.)

Centralblatt für Bibliothekswesen. Herausg. v. O. Hartwig. Leipzig. Otto Harassowitz. Izz. 8. str. 560. Bilježke o biblioteci Nikole Zrinskoga. — O istoj biblioteci u istom časopisu obširnija notica. Bd. X. str. 422.

Cimeliotheca musei nationalis Hungarici sive catalogus historico-criticus antiquitatum, raritatum et pretiosorum cum bibliotheca antiquaria, et numaria eiusdem instituti. Budae, typis regiae literarum universitatis Hungaricae. MDCCCXXV. 4⁰.

Na str. 58. opisuje cistulu, koja potječe iz zrinske čakovačke riznice.

Na str. 50. opisuje kip smrti iz riznice čakovačke.

Na str. 62. L. XII. pod „Jocularia et Vtensilia" piše (15—16): Alii duo argentei, reticulati, ut aiunt, opere, non inculte fabricati, ex tunica hungarica.

Uterque olim tunicam Petr. Zrinii, Neostadii decollat. ornabat, an. 1808. ex eius tumba exceptos, donatus Gabri Gosztonyi de Kis-Néméthy dee Kis-Némethy Ord. Jud. Nobil. in Comitat. Pesteniensi Museo nationali inde tulit.

Cantio de Zriny Petro Jesus, Maria Joseph ili pesma Petra Zrinskoga, kojega žena njegova Kat. Teržačka, radi ponosite svoje lepote, zbog koje kraljicom je postati hotela, sa sveta ovoga s vnogim drugovi žalostno je spravila. (Priobćena u : „Književnici u Hrvata" iz prve polovine XVII. vieka s ove strane Velebita. Od Ivana Kukuljevića. Zgrb. 1869. str. 31.)

Chronica. Türkische und Ungarische Chronica oder Kurtze historische Beschreibung aller deren zwischen dem hochlöblichen Ertz-Hausz Oesterreich, auch anderen christlichen Potentaten eines Theils, und dem Türcken, anders Theils, vom Anfang bis hieher geführter Kriege sowohl in Ober- und Unter-Ungarn als Siebenbürgen . . . aus den Schriften unterschiedlicher glaubwürdiger Authoren. Neben Beyfügung vieler schönen Kupfer-Abrissen . . . Nurnberg in Verlegung Paul Fürsten, Kunsthändlern . . . M . DC LXIII. fol. 4 neozn. lista. U knjizi nalazi se i plan Novoga Zrinja i medajon-portret Nikole Zrinskoga.

Churelich (Lorenzo de). Breve, e succinto Racconto del Viaggio, solenne Entrate, & ossequiosi Vassallaggi ; essibiti alla Gloriosa Maestà dell' Augustissimo Imperadore

Leopoldo dall' Eccelsi Stati e fedelissimi Vasalli dell' inclite Ducali Provincie di Stiria, Carinthia, Carniola, Goricia, Trieste &c. Principiato nel Mese di Giugno, e finito d' Ottobre l' Anno 1660. Con l' appendice di tutti l' Atti Publici, notabili, accaduti minutamente nelli Omaggi, arrolati nei Fasti Araldici per opera, e studio di Lorenzo de Churelichz Araldo di Sua Maestà Cesarea. In Vienna . . . Typis Mattheae Riccij, Typographi Academici, Anno M . DC . LXI. Penes Authorem Impensis ejusdem. 8⁰, bakrorezni naslov, 3 neozn. l., 165 str., list za indeks i list za „Errata".

U ovoj zanimivoj knjizi opisuje se put carev od Gorice u Gradišku, te Kastel Sv. Ivan Duino, te kako su pred cara došle barke, medju kojima i ona Petra Zrinskoga. Tuj se veli: Finito il pranzo sua Maestà per quella cativissima strada al mare costeggiando, si trasporto a cavallo fin al Castello chiamato S. Gioan de Duin spettante al Sig. Conte della Torre, il quale similmente trattò tutta la Corte quella sera, come anche la sequente giornata al pranso splendissimamente. In tanto giunsero molte barche da Trieste per ricever le rotte e bagaglie della Corte, come anche la Città invio un Bregantino benfornito, fatto aposto per la Persona Cesarea, casoche fusse stata resoluta venire per il mare. Tra le quali erano anche quelle barche del' Illustris . . Sig . . . Conte Pietro Zrini, Cavaliere valorosissimo in tutte l' eroiche attioni contro le scurrerie Turchesche e Capitano di Segna il quale era venuto servire in quella fontione l' Augustissimo suo Padrone con molta Nobiltà, e valorosi soldati di quella fortezza ; Sua M. C. non volse mettersi all' hora in altra barcha che del detto Conte Zrini, conmaggior parte de suoi Cavalieri principali, la qual barcha, il medemo Conte come nocchiero molto sperto governava, e sessanta gentiluomini, di belissima presenza e ugual statura col generoso coraggio a forza dei remi, facevano solcar le salse e profonde aque per le quale gli trombetieri di S. M. C. suavissimamente si facevano sentire, provocando le marine Sirene con gli Delfini al gratioso ballo chi in gran quantità d' ogni parte d' quel mare intorno la detta barcha danzavano, mostrando anche quelle creature non al fabuloso Nume dell' onde mà al reale Signore delle terre allegria e giubilo con continuare ciò sin al sbarco del porto a Trieste. Giubileva nel cuore a maggior segno il Sig. Conte Pietro Zrini di cotanta gratia vantandosi con tutta la sua nobilissima casata d' esser stato si felice e meritevole nocchiero a ricever, nel suo legno quel gran pondo e maggior Monarcha del mondo, mentre sei secoli scorsi sarebbero che nissun Imperature sin al Friderico Barbarossa, havesse navigato le sponde di quell' Adriatico mare, il quale per esser stato anco primo Cesare di questo nome, cosi voleva nostro Imperatore, imitando tutti i primi, render con quel Atto heroico, segnalato e immortale il suo Imperio : e fu cantato al Conte Zrini :

Quilibet Augusti navarchus ducere remos
Nescit, ac in proprios Numina ferre lares
Aut maris ipse Deus velocia carbuasa tendet
Aut Comes iste Jovi vela beata ciet".

Comazzi G. B. Istoria di Leopoldo Primo imperadore de' Romani. 8⁰. Vienna 1689. — 8⁰. Augsburgo 1690. — 2 v. 12⁰. Vienna 1697.

Continuation mit mehreren Umständen vom Serinischen Zug in die Hungarische Türkey. Sambt einem Bericht ausz Ober-Hungarn von desz Türkischen Kayser grosser Kriegsrüstung. M. Februarius. Anno 1664. (S. l.) 4⁰. 2 b. Tekst počinje na listu 1 b.

Copia Schreibens aus dem Hungarischen Feldlager und Relation von glücklichen progress der sieghaften Waffen Grafen Serini, von Blocquirung Sigeth. Jan. u. Febr. A. 1664. 4⁰. s. l. e. ar.

Copia-Schreiben H. Grafen Serin aus Czakathurn den 30. Juni 4. s. l. 1664. (o gubitku N. Zrinja).

Corispondenza epistolare tra Leopoldo I. imperatore ad P. Marco Aviano capu c no publ. da O. Klopp. Gra. 1888.

Cronicle of the Turkish war from July 1663. to January 1664. London 1664. 8⁰.

Csuday J. A. Zrinyiek a magyar törtenelemben 1566—1704. Szombately 1884. Özv. Seiler 8⁰. VIII. 371 str.

Časovi. Zadnji časovi bana Petra Zrinjskoga i Franje Krsta kneza Frankapana. Opis k slikama: 1) Rastanak Zrinjskoga i Frankapana. 2) Petru Zrinjskomu čitaju smrtnu osudu. 3) Petru Zrinjskome krvnik rubi glavu. 4) Sprovod Zrinjskoga i Frankapana. („Vienac" zabavi i pouci. Zagreb 1894. teč. VI. str. 19.)

Čast Bažanom ! (Sloboda 1883. br. 1883.)

Dan K Zrinsko-Frankopanskom danu u Zagrebu. (Hrvatsko Pravo 1904. br. 2540).

Dan. Zrinsko-Franskopanki dan u pokrajini. (Hrv. Pravo) 1904. br. 2540).

Dan, Zrinsko-Frankopanski dan u Beču. (Hrvatsko pravo 1904. br. 2541).

Dan. Zrinsko-Frankopanski dan. (Hrvatska 1895. br. 99, 100, 103).

Dan. Zrinsko-Frankopanski. (Hrv. domovina 1896. br. 100).

Dan Zrinsko-Franskopanski. (Hrv. Pravo 1899. br. 1046.1047).

Dan, Zrinsko-Frankopanski (Hrv. Pravo 1901. br. 1642. 1643. 1644. 1645.)

Dan, Zrinsko-Frankopanski u Beču. („Hrv. Pravo" 1902. br. 1946.)

Dan, Zrinsko-Frankopanski u pokrajini („Hrv. Pravo" 1902. br. 1942. 1944. 1945.)

Dan, Zrinsko-Frankopanski u Karlovcu („Hrv. Pravo" 1902. br. 1943.)

Dan, Zrinsko-Frankopanski dan u Otočcu („Hrvatsko Pravo" 1903. br. 2245.)

Dan, Zrinsko-Frankopanski dan u pokrajini („Hrv. Pravo" 1903. br. 2240.)

Dan, Zrinsko-Frankopanski dan u Beču. („Hrvatsko Pravo" 1896. br. 150.)

Dan. Zrinsko-Frankopanski dan. („Hrvatsko Pravo" 1896. br. 150.)

Dan. Tužan dan. (Članak) („Hrv. Pravo" 1896. br. 149.)

Davorija Frankopanova (viesti) („Vienac" 1871. str. 288.)

Deneb. Zadnji Kumičićev spomen (recenzija) (Katolička Dalmacija 1894.)

Dervarics (Egyházasbükki) Kálmán. Grof Zrinyi Miklós a költö halála 1664-ben. Történelmi czáfolat. 8⁰ Szombathely 1881. Özv. Seiler H.-né 8⁰ str. 32.

Descriptio (Vera Et Deducta) Criminalium Processuum Et Secuti Supplicii In Tres Reos Comites Franciscum de Nadasd, Petrum à Zrin, et Franciscum Christophorum Frangepani. Viennae Austriae. Typis Matthaei Cosmerovij, Sac. Caes. Majestatis Typographi, Anno M. DC. LXXI. fol. 28 l.

Deželić Velimir. Gdje su kosti Zrinsko-Frankopanske („Hrvatska" 1906. br. 126.)

Deželić Velimir i Emilij Laszowski. Kosti Petra Zrinskoga i Frane K. Frankopana. („Prosvjeta") 1907. br. 17. i 18.)

Deželić Velimir i Laszowski Emilij Zrinyi és Frangepáni. Egyértertés Budapest 1907 XXXXII. cofolyam 178 szam.

Deželić Velimir i Laszowski Emilij. Zrinyi és Frangepan hamvai. Budapesti Hirlap 1907. br. 177.

Deželić Velimir i Emilij Laszowski. Kosti Petra Zrinskoga i Frana K. Frankopana. Izvještaj o ekshumaciji dana 20. VII. 1907. Zagreb 1907. Tiskom knjigotiskare Antuna Scholza (VI. knjiga izdanja „Braće Hrvatskoga Zmaja") str. 47 sa 14 slika.

D(ežman) I(van). Frankopanova davorija. Pjesma Franje Krsta Frankopana, prilagodio ju za glasbu I. D. glasba od Zajca (kajde) „Vienac" 1871. str. 265.

Diarium, Und kurtze warhaffte Erzehlung, wie die Belägerung der Vestung Canischa, den 17. (27) Aprilis vorgenommen, continuiret, und was aus erheblichen Ursachen dieselbe den 21. Maji (I. Junii) dieses lauffenden 1664. Jahrs, endlich wider aufgehoben worden: Auch was sich sonst denckwürdiges dabey zugetragen und begeben, samt dem rechten Abrisz dieser Belägerung. So dann, wie nach beschehenem Abzug, der Türck die Vestung Neu Serinwar, attaquiret, und endlich erobert. Samt einem Historischen und Geographischen Vorbericht, Von denen beeden berühmten Oertern, Canischa und Serinwar. Gedruckt im Jahr 1664. (s. l.) 4° 88 str. 3 velika bakroreza, plan tvrdjave Novoga Zrina, tvrdjave Kaniže.

Djela Kumičićeva s katoličkog gledišta „Hrvatska straža" 1907. God. V. str. 321 „O Uroti".

Dysist Herr Graff Serin, treflich Ungarheldt von dessen dapferkeit die wehrte Christenwelt Genung zu sagen weiss, wie mannlich er erbauet Serinwar welches der Türk mit scheelen Augen schauet ohn andere Ihaten mehr, so er mit lob vericht darumb sein grosser Namm vergehen wird mir nicht. (Poprsje Nikole Zrinskoga sa devizom: „Sors bona nihil aliud.")

D. M. G. P. Admirables aféctos de la Providencia sucedidos en la vida é imperio de Leopoldo primero, invicti ssimo emperador de Romanos reducelos á anales historicos de la verdad. 3 vol. fol. I. 1657.—71. (XIV: 290.) Milan 1696. Amberes 1716. fol. Milan 1734.

Dominus Illustris Ac generorus Dominus Dominus Comes Nicolaus Comes perpetuus á Zrinio S. C. Mr Cons. Cubicul. Campi Milit. Colonell nec non Cont. Croat: Praes. Sluin et Uzkokorum. Sihlergen. Sup Capitan. Lucas Schnitzer Scul. 8°. Sors bona nihil aliud. Ein gutes Glück mitt Gott bescher.) Nichts anders von Ihn ich begehr.

Dominus Illustrissimus et Excellentissimus Dominus D. Nicolaus Esdrin Comes de Zerin Croatiae Gubernator, exercitusque Vngarici generalis. etc. Adria. Pessensers exc. (Slika).

Domötöri (Georgius). Honor Posthumus, In Illustrissimi Quondam Comitis Domini, Domini Nicolai Serin I., Regnorum Croatiae, Dalmatiae, Sclavoniae etc. Bani, Luctuosum, E toti Christiano orbi dolendum, è vivis excessum, Scriptus, Pegmate Hoc Velvt Chartaces Pro Communi omnium affectu tristissimo contestando, Illustrissimo Domino Comiti, Petro Serinio, Fratri ejusdem Germano dilectissimo, Nec non Regnorum Croatiae, Dalmatiae, Sclavoniae etc. Bano. Noviter electo, à Georgio Deömetri, Hung. Nobili, SS Th. Cultore, piè oblatus. Tubingae, Typis Gregorij Kerneri 4° 10 l.

Donin Ludwig. Grosse Frauen oder Die Kraft des Glaubens in der heiligen Liebe Theil. I. Wien 1880. Druck und Verlag von A. Keisij. Vierte Auflage der grossen Geister im schwachen Geschlechte. O Zrinsko-Frankopanskoj uroti u životu Ivane Marije od Križa str. 166.—176.

Dragošić Higin. Posljednji Zrinski. Tragedija u pet čina. Čin treći, prizor treći. („Hrvatska" 1893. br. 99.)

Dragošić Higin. Posljednji Zrinski. Tragedija u pet čina, napisao Higin Dragošić. U Zagrebu, tiskara A. Scholza 1893. 8° (Preštampano iz „Prosvjete".)

Dragošić Higin. Posljednji Zrinski. Fantazija u 5 čina. Napisao Higin Dragošić. („Prosvjeta". List za zabavu, znanost i umjetnost g. 1893. str. 26., 50., 73., 99., 122, 146.)

Dviestogodišnjica Frankopanska (viest.) „Vienac" 1870. str. 272.

Dviesto i deset godišnjica i opet desetgodišnjica hrvatskih mučenikah. („Sloboda" Sušak 1880. br. 46.)

Effigie. Vera Effigie del conte Nicolo Serin governatore della Croatia e generale dell armi cesaree in quella parte dove dalla nova cita Serinvar flagella li Turchi. All' illustrissimo et eccell. Cesare Zoppio collegiato dell' vna e' l' altra legge dottore et al presente givdice degli ecc-si ss. Anziani di Bologna den.-mo Ser- Gio. Bar-a Cavazza (Slika.)

Effigies Vera Effigies Illustrissimi et Eccellentissimi Dom.ni S. Comitis Petri de Zrini Magni Turcarum victoris. Wahre Contrafection des Hoch und Wolgebohrnen Herrn Graffen Peter von Serin. Eines heldemüthigen Türcken Sigers. Zu finden in Wien bey Mathes Lorentsz Vissmayr Kupferstehern. — Slika. Petar Zrinski na konju sa buzdovanom. Izpod konjskih nogu Turci. Lievo gore geslo: „Vincere aut mori."

Effigies. Vera Effigies illustrissimi ac Excellentissimi Domini Domini Comitis Nicolai Perpetui a Zrinio ostronitia illiricorum Regnorum pro Regis Dalmatiae Maritiimae Hereditarij Bani, Regi Hungariae Archipocomi Dalmatiae, Croatiae, Sclauoniaeque Agasonum Regalium in Hungaria Praefecto. Comitatuum Zaladinensis et Simichiensis Supremi Comitis, Sacrae Regiaeqe Maiestatis Camerarij intim. Consiliarii Equitis Aurei Velleris ac confiniorum colapianorum Praesidyq. Legradiensis et insulae Drave Murensis Hereditarys capitaneus Generalis Turcomastigis et cetera. (Joannes Thumas advivum pinxit) poprsje.

Ehren. Zu Ehren, Neu aufgesetztes Lied beyder Herrn Grafen von Serin, Herrn Niclas un Herrn Petern, beyden Gebrüdern, in Noten zur Music übergeben Im Jahr 1664. S. l. 4° 4 neozn. l. L. 1 : 4 reda nota Discantus i Bassus. 24 petoredne kitice počinju:

Graf Serin du edler Held
Deine Faust die Feinde fällt
Deine Thaten, die ermatten
Feindes Kräfften, blötzlich treffen
Dasz erschallt in ganzer welt.
Dvie posljednje kitice glase:
O liebs Crain, und Steyerland
Wo ist jetzt dein starcke Hand,
Dem vertrauest, auf wem bauest
Der in Nöthen, kunt erreten,

Dich vors Türcken Schwerd und Brand
Dich erhalten Vätterlich,
(Nechst Gott) und gantz Brüderlich,
Zween Zerini, einer Lini,
Angebohren, auserkohren,
Vivant, vivant, ewiglich.

Ekshumacija kostiju Zrinjskog i Frankopana. „Hrvatska" 1907. br. 171.

Ekshumacija kostiju Zrinjskoga i Frankopana. „Hrvatstvo" 1907. br. 167.

Ekshumacija Zrinskog i Frankopana. Izvještaj „Braće Hrvatskog Zmaja." „Hrvatsko Pravo" 1907. br. 3502.

Ekshumacija kostiju Zrinskog i Frankopana „Hrvatstvo" 1907. br. 165.

Ekshumacija kostiju Zrinsko-Frankopanskih. „Obzor" 1907. br. 198.

Ekshumacija Petra Zrinjskog i Krste Frankopana. „Hrvatstvo" 1907. br. 166.

Engel J. Christ. Geschichte des ungarischen Reiches. und seiner Nebenländer 1813—1815. 6 Thle.

Erdmannsdörfer Bernhard. Deutsche Geschichte vom Westfälischen Frieden bis zum Regierungsantritt Friedrichs des Grossen 1648—1740. Berlin 1892. 8° (U djelu Oncken Wilhelm: Allg. Geschichte):

Zrinski Nikola II. ban hrvatski VII. (i slika) str. 356, 359, 367, 368, 374, 375.

Zrinski Petar V. 100. VII. I. 374. 552.

Zrinski Jelena. V. 292. 410.

Ermahnungen. Auserlesene christliche und überaus schöne Ermahnungen, Rathschläge und Werbungen von dem Türcken Krieg, in unterschiedlichen Reichsversamlungen, mehrentheils öffentlich gehalten. Dabey gleich Anfangs, die Impressa, welche der Graff von Hohenlohe, mit den Reichsvölckern, in Begleitung des Graffen Zrini auf das Türkische Gebiet nechstverwichenen Winter über vorgenommen ... am Ende aber die Anno 1566. geschehene Belägerung und Eroberung Sigeth zu finden. Nürnberg, In Verlegung Johann Andreas Endler, und Wolfgang des Jüngern Seel. Erben. Anno M.DC.LXIV. 4°. Naslovni list 5 neoznačenih listova za predgovor i 5 neozn. listova za relaciju Zrinskova vojevanja. Na zadnjoj strani nalazi se drvorez sa grbom Zrinskoga i pjesničkim tumačenjem.

Exhumierung, Die, der Gebeine Zrinjskis und Frankapans. „Agramer Tagblatt" 20. VII. 1907. br. 165.

Exhumirung und Wiederbestatung Zrinys und Frangepanis „Extrablatt", Wien, 20. VII. 1907. br. 126.

Exhumierung und Wiederbestattung Zrinys und Frangepanis. „Neues Wiener Tagblatt" 1907. br. 196.

Exhumierung der Gebeine des Grafen Zrinys und Frangipani. „Deutsches Volksblatt", Wien, 20. VII. 1907. br. 6661.

Exhumierung und Wiederbestattung der Gebeine Zrinyis und Frangipanis. „Neuigkeits-Welt-Blatt" (Wien) 21. VII. 1907. br. 165.

Extract Eines Dupplicats, So die Fr. Graefin Serini An Ihre Käyserl. Majestaet abgehen lassen. Anno 1670. 4°. 2 ll.

Extract-Schreiben aus Carlstatt von 21 October wegen Treffens Grafen Petri Serini wider den Bassa Chenggh 1663. s. l. 4°.

F. (D. M. G.). Admirables efectos de la providencia succedidos en la vida y imperio de Leopoldo I. (ab anno 1657—1687). Milano 1696. fol. 2. knjige. Amber 1716. fol.

Fekonja Andrej. Kajkavski pisatelji. Kres 1885. str. 577 i 610.

Feldzugs-Journal oder sonders-ausführliche Erzehlung was bey der beyder Herrn Grafen von Serini und Hohenloh, Hochgräfl. Excellenzen, gegen die Türcken bis an die berühmte Brücken zu Essek geschehenen Remarquablen Expedition denckwürdig passiret: mit Benennung aller derer Teutschen hohen Officiers, welche hierbey geblieben sind. Anno 1664. (s. l.) 4°. 4 neozn. l. Sadržaje viesti od 18. siečnja do 17. veljače.

Fiedler J. Die Relationen der Botschafter Venedigs über Deutschland und Oesterreich in XVII. Jahr. Fontes rerum austriacarum vol. XXVII.

Finhaber F. Actenstücke zur Aufhellung der ungarischen Geschichte des XVII. und XVIII. Jahrhunderts (Aus den Sitzungsber. 1858. d. k. Ak. der Wissensch.). Wien 1859. Gerold. 8°.

Folnegović Fran. Govor u saboru. 30. studenoga 1893.

Forstal Marcus. Stemmatographia Mavortiae Familiae Comitum de Zrin ob oppressos et detriumphatos toties Otomannos, toto orbe conspicuae; directione et auspiciis Celeberrimi Ducis et Herois Nicolai à Zrinio, Illyricorum Regnorum Proregis, Aurei Velleris Equitis, S. C. Majestatis Consiliarii Intimi &c. incepta; Jussu deinde, cura, et sumptibus Mariae Sophiae de Löbl ejusdem Viduae, Per R. P. P. Fr. Marcum Forstal Hybernum. Ord. S. Augustini SS. Theolog. Doct. et Profess. ac per Austriam Provinciale ejusdemq. Herois Theologus concinota et absoluta. fol. 38 l. — Rukopis u sveuč. knjižnici u Zagrebu.

Francisci Erasmus. Der hohe Trauer-Saal oder Steigen und Fallen grosser Herren: Fürstellend, Aus allen vier Welt-Theilen, unterschiedlicher hoher Stands- Staats- und Glücks-Personen wunderbare und traurige Veränderungen, so in den nechsten anderthalb hundert Jahren, und zum Theil bey den heutigen unsren Läufften sich gefüget deren etliche aus anderen Sprachen übersetzt, doch allhir, mit unserer Teutschen Mutterzunge, etwas umständlicher, richtiger, lehrreicher und völliger, ausgesprochen und erzehlet. Etliche aber Vermittelst gantz eigner Ausarbeitung allein an das Licht gesetzt, und mit zweifachem, wiewohl kurtzem, Register versehen durch Erasmus Francisci. Nürnberg, in Verlegung Michael und Johann Friedr. Endler, im Jahr 1670. 12°. str. 1171. i registar O Nikoli Zrinskom, Petrovom bratu govori na str. 199. i dalje. Cieli članak završuje ovom pjesmom:

Hie liegt Croatiens sein allerkühnster Held,
Graf Niclas von Serin! Verwundere dich, o Welt!
Der, welchen Gog, die Forcht der Erden, selbst gescheuet
Der Magogs grimme Zucht, die Horden, hat gebläuet.
So redlich, an der Muhr; Fünfkirchen in den Brand
Und Essecks Wunder-Brück in Glut und Flut gesandt,
Da wo die strenge Trab mit schnellen Wellen trabet.
Den Wien, Madritt, Paris, und Rom, geehrt, begabet,
Weil er so ritterlich und glückhaft sich gewagt:
Den hat der Tod zu letzt auf einer Jagt erjagt.
Den Leuen, welcher nie vor Sebeln hat gebebet,
Hat noch ein Sebel-Zahn des wilden Schweins entlebet.
Wer solches nicht beschmerzt; ist wilder, als das Schwein

So diesen Held erschlug. Sein edelstes Gebein
Ruht nun in Tschackathurn. Streu, Leser, eh du weichst,
Cypress und Lorbeer drauf. Wer weiss, wie du erbleichst?

Francisci Erasmus. Der dritte Trauer-Saal steigender und fallender Herren: das ist Auf- und Untergangs der Grossen. Dritter Theil Welcher viel denckwürdige Begebenheiten, wunderseltsame Glücksveränderungen, bereuete Künheiten, gestraffte Laster, grosse Tyranneyen, und trübselige Ausgänge böser Anschläge, bey Beschreibung mancher führnehmer Leute Ruin und Hinrichtung, auf die Schau gestellet; zugerüstet durch Erasmum Francisci. Nürnberg, In Verlegung Michael und Johann Friedrich Endtern im Jahr 1677. 12°. str. 1264. Register.

Na str. 1139: Die XLVI. Geschicht von denen Frantz Nadasti, Peter von Zrin, und dem Marchgrafen Frantz Christoph Franckepan.

Inhalt: I. Von dem Ursprunge der Zerinischen Rebellien. II. Peter von Zrin neteht sich, etliche feste Sclavonische und Croatische Oerter in seine Gewalt zu bringen. III. Graf von Tättenbach spintisirt einen verätherischen Anschlag auf Grätz. IV. Zerin will seine ausbrechende Untreu beschönen. V. Des Franckapans Truppen werden geruinirt. VI. Weil die Kayserlichen Völcker zusammen gezogen werden, schickt Zerini seinen Sohn nach Wien. VII. Vergiftung des Käyserlichen Trinck-Wassers zu Wien. VIII. Ragotzi belägert Tockay. IX. Zerin und Franckepan kommen nach Wien. X. Ragotzi sucht und erlangt Pardon. XI. Graf von Tättenbach wird gefänglich eingezogen. XII. Zerin supplicirt, um Erlassung des Arrests. XIII. Nadast wird nach Wien geholt, und verhafftet. XIV. Der sich weder gantz unschuldig, noch gantz schuldig anfangs ausgibt, und Perdon bittet: wie auch nochmals Zerini gethan. XV. Käyserliche Majestät lässt diese drey Gefangenen, mit höchster Bedachtsamkeit, verhören, ihre Sache untersuchen, und beurtheilen. XVI. Nadasti wird, nachdem er zum Tode verdammt worden, von der N. Oesterr. Land-Tafel, ausgeschlossen. Und aufs Wiener Raht-Haus geführt. XVII. Was er geredt, als man ihm das Leben abgesagt. XVIII. Was, bey seinem Gange zum Tode, gepassirt. XIX. Ablesung des Urtheils. XX. Seine Hinrichtung. XXI. Was man, von ihm, wegen Vergebung seiner Gemahlin, ausgesprengt. XXII. Wie man dem Zrin, zur Neu-Stadt, das Leben abgekündigt. XXIII. Imgleichen dem Franckepan. XXIV. Bittschrifft des Franckepans um sein Leben. XXV. Zerin und Franckepan ergeben sich endlich, in den Tod, willig. XXVI. Franckepans Valet-Brieff, an seine Gemahlin. XXVII. Beyde Gefangene bitten, um Verschonung der rechten Hand. XXVIII. Nehmen voneinander Abschied. XXIX. Serini fällt in Ohnmacht: überreicht hernach ein Letzungs-Briefflein an seine Gemahlin. XXX. Was beyde Gefangene, mit den Comissarien, kurtz vor ihrem Ende, geredt. XXXI. Unterschiedliche Stücke, so dem Zrin, im Urtheil, fürgelesen worden. XXXII. Er wird mit etlichen Streichen, enthauptet. XXXIII. Was für Misshandlungen dem Franckepan, im Urtheil, zugeschrieben worden. XXXIV. Seine Dancksagung, wegen der gemilterten Straffe, und sein Gebet. XXXV. Seine Vermahnung, zum Volck. XXXVI. Sein Tod, und ihrer beyder Begräbniss. XXXVII. Justificirung des ungarischen Herrn de Bomis.

Frangepàn Franjo u članku. Frangipan (Frangepano, Frankopan) Wielka enciklopedia powsechna Ilustrovana. Tom XXIII. Warszawa 1849. 8° str. 155—156.

Frangepan (Frantz) Klägliches — Valet-Briefel Dess Frantz Frangipan so er in der Neustatt den 30. Aprilis Anno 1671. an seine Frau Gemahlin geschrieben etc. 4° 2 l.

Frangipan Franz. U članku „Frangipani“ Meyers Groszes Konversations-Lexikon 6 Aufl. 1904. Bd. 6 str. 824.

Frangipani. Članak u Herders Conversations-lexikon 3 Aufl. Freiburg i Br. 1904. 8° str. 740.

Frangipani (François-Christophe) Nouvelle Biographie generale depuis les temps les plus reculés jusqu' a nos jours. Publieé par M. Firmin Didot frères. Paris 1857. V. 18. str. 563.

Frangepan Franz Christoph. — Ersch J. S. u. J. G. Gruber: Allgemeine Encyklopadie der Wiessenschaften str. 168.

Frankopani, (hist. članak) „Hrvatska“ 1889. br. 99. 100. 101. 102.

Frankopani. Hrvatska enciklopedija. Uredili i izdali Zooch i Mencin pod slovom „F“.

Frankopan Katarina. Putni tovarus, s vnogimi lipimi, novimi i pobosnimi molitvami, iz nimskoga na hérvatcki jezik iztomachen i szpravljen po meni grof. Frankopan Katarini goszpodina grofa Zrinszkoga hisnem tovarusu. Pervich szada u stampi na szvitlo dan i vnogim pobosnim ljudem na vsivanje i tovaristvu udiljen. Leta 1661. V Benetkih pri Babianu 16° str. 441. — II. izd. u Ljubljani 1687. — III. izd. u Ljubljani 1715.

Frankopan Franjo Krsto. Cvitja razmišlenje i žalostno protuženje. Pjesma (prvi put štampana) „Vienac“ 1871. str. 263.

Frankopan Fran. U članku: Frankopanove, u českom: Ottuv Slovnik naučni. Dil IX. 1893. str. 626.

Frankopan. Fran Krsto Frankopan (slika) „Hrv. Vila“ 1882. br. 4.

Frankopan Franjo Krsto: Divoto pianto composto in versi latini del conte Francesco Cristoforo Frangipani, perpetuo Conte di Tersatto, per la partenza della S. Casa di Maria St. trasportata dalla Dalmazia a Loreto. Stampato in Macerata l' anno 1656. ed ora dato alla luce con la sua Traduzione in volgare Idioma da alcun, divoti PP. dell' O. de M. C. di S. F. Loretto MDCCCXIV. Dai Torchi de Sartorj. in 8° p. 53. O tom piše Kukuljević Ivan u „Viencu“ g. 1882. str. 784. Plač ovaj sastoji od 143 distiha ili 286 hexametra i pentametra. Frankopan ga izpjevao u prvoj svojoj mladosti, prigodom hodočašća u Loret, kamo je i njegov otac Vuk i stariji mu sin Gašpar zajedno s Petrom Zrinskim putovao g. 1650. — Na koncu knjige dodane su četiri latinske pjesme s taljanskim prevodom, izpjevane istodobno u pohvalu Franje Krste Frankopana od Gjorgja Kuljanovića, Trogiranina, Matije Jelića Omišanina, Martina Tomaševića Temišvarca i Vinka Gudelja (Gudelius) Dubrovčanina.

Frankopan Franjo Krsto: Gartlic za čas kratiti, v kojem cvitja vsakojačkih popivk nahode se. Ako bude komu drago va njem prošetat, ter cvit sebi povoljan najde, slobodno naj utrgne, al s korenom istrgne. Ako bi cviti maganjasti bili, ter dostojno ne izacvali nimoj zamirit, ar moja meštria ni vrtlaria. K tomu za sadit cvitja triba je vrime povoljno, srce zadovoljno. Ovi pako gartlic je zasadjen v oblačnih dnevih, v urah nesrićnih, srcem turobnim, mislih nepriličnih. Zato ki Apolla dično nasleduje, naj z mudrostjom svojom mene izpričuje: pače drago prosim, kaj najde neugodno, da zbriše, kaj štima potribno, pripiše.

Želim srića da bi, al z mene se ne spozabi, tvoj sluga priatelj. Ditelina.

(Po Kostrenčiću). Nalazi se u svezku „Hungarica", fasc. 122. u c. kr. državnom arkivu u Beču pod naslovom: Frangepani croatice conscripta (Hrvatski napisano od Frankopana).

Frankopan Franjo Krsto: Po vsem svitu naglašena prečudna i strašna trumbita sudnjega dneva. (Rukopis u c. kr. državnom arkivu).

Frankopan Franjo Krsto: Nedovršena vesela igra u hrvatskom i slovenskom jeziku. Osobe, koje dolaze u prizorima jesu: Jarne bogati, Budimoder, gospud gospa Hozenbosser. (Rukopis u c. kr. državnom arkivu).

Frankopan Franjo Krsto. Davorija Frankopanska: Na vojsku, na vojsku vitezovi valjani. (Deželić: Hrv. pjesmarica 1903. 8° str. 174.

Frankopan Krsto. Pozivanje na vojsku. „Hrvatska" 1871. 30. V.

Frankopan Franjo Krsto: Vrtić. Pjesme Franje Krste markeza Frankopana, kneza tržačkoga. Izdao Ivan Kostrenčić. U Zagrebu 1871. Tiskara Dragutina Albrechta. 8° str. XIV. i 161.

Frankopanov vrtić (recenzija Kostrenčićeva izdanja) „Vienac" 1871. str. 288.

Freschot Cas Ben. Ristretto dell' Historia d' Ungheria e singolarmente le cose soccorsevi sotto il regno di Leopoldo sini alle presa di Buda 4° s. l. 1686.

Fulvinus Franciscus. Der Welt-Berühmte Türcken-Überwinder. Dem Hoch Wohlgebohrnen Grafen und Herrn, Herrn Petro Zrini Der Röm: Kays. Mayestet Rath und Cammerern, des Croatischen und Meer Gränitzen Vice Generalen, wie auch Ober-Hauptmann zu Sichelberg un Ogulin etc. Ihre Excellenz, Meinem gnädigen Herrn Grafen dediciret solches unterthänig Joannes Franciscus Fulvinus. Gedruckt zu Regenspurg bey Christoff Fischern, Im 1664. Jahr. fol. 2 lista

F. V. R. Klag-Gedichte über den grawsamen unverhofften, Tödtlichen Hintritt desz Hoch — und Wolgebohrnen Herrn Graffen Nicolas von Serin welcher den 20. Novemb. Anno 1664, auff einer Jagd von einem wilden Schweine durch drey Huebe zu Tode ist niedergehawen worden. Gedruckt in diesem Jahr (s. l.) 4° 4 neoz. l. — Tužaljka pisana je u aleksandrincima:

Der Himmel klaget selbst, mit schwarzen Nebel-Decken:
Der Winter muss den Schnee, in Lüfften noch verstecken
Und regnen umb und umb zu einen Trähnen Bach
Zu mundern frewd und Lust, zu mehren viel Ach, Ach!

Na koncu:

Er liegt gehawen todt hier durch ein wildes Schwein
Gott wolle seiner Seel in Gnaden günstig seyn.

Gašpić Ante: Uspomeni Zrinskoga i Frankopana. Pjesma. „Hrv. Pravo" 1897. br. 447.

Gebhard L. Ab. Geschichte d. Reichs Ungarn und den damit verbundenen Staaten (1177) (d Guthrie Gray schen Weltgeschichte 15 Bd. Leipzig Weidmann Bd. 778—82. 4 Bde gr. 8.

Gebeine, Die, Zrinyis und Frangipanis. „Neues Wiener Tagblatt." Wien, 23. VII. 1907. br. 199.

Gedicht, Newes Gedicht Uber die gantz billich Kayserliche Execution, so über Frantzen Nadasti zu Wienn im Rathausz: Wie auch anderwärtig andere desz Hochlöbl: Hausz von Oesterreich — geweste Rebellen, den letzten April des 1671 — isten Jahrs in einem Tag, und stund ergangen. Andern zur Abschew, vnd Exempel zusammen getragen. Im Thon: O schwäre Gottes Hand. Gedruckt zu Wienn in Oesterreich, bey Leopold Voigt 1671. 4° 4 l.

Zur Geschichte der ungarischen Unruhen. Hormayr Taschenbuch 1834. p. 346. 1836. p. 386.

Geschichts-archiv Oesterreiches Bd. VIII. (Begründung der Todesstrafe fir die Rebellen durch den oest. Hofkanzlei Hocher. o. J. 1672.

G. G. C. N. P. Zeit-Büchlein von jetzgen Türcken-Krieg wider Ungarn, Siebenbürgen und Kays. Erb. Landes J. 1665. 4°.

Glaser Karol: Zgodovina slovenskega slovstva. Založila „Slovenska Matica". V Ljubljani tiskala „Katolička Tiskarna" 1894. Knj. I. na str. 212.—215. govori o Petru Zrinskom te Katarini Frankopan, njegovoj ženi.

IV. str. 103. O Jurčićevu romanu: Erazem Tatenbach. — O Funtekovoj drami str. 89.

Glück und Unglück Teutscher Waffen wider den Türcken. Das ist: Vernünfftige Betrachtung alles dessen was von dem Eintrit dieses 1664. Jahrs an bisz auf den halben Augusti desselben in der Waffen Handlung wider den Erbfeind vorgangen; fürnemlich — von der Belagerung Canischa, Serin-war, beeden Treffen vor Lewentz und dem jüngsten an der Raab... Bey abermahliger Conversation der beyden vertraulich guten Freunde Wolrath und Frischmuth discurirt und erwogen. In Verlegung des Anthoris M.DC.LXIV. (S. h.) 4° 70 neozn. lista.

Gönczi Ferencz. Muraköz és Nepe. Budapest 1895, 20 str.

Gradac 5. svibnja (opis proslave Zrinsko-Frankopanske.) „Sloboda" 1883. br. 57.

Graf. Das ist der edle Graf der von Serin genandt. So siht sein Angesicht! Das Herz ist längst bekandt, Und kan am füglichsten ohn Kupfferstich der Erden. Durch einen blancken Stahl recht für gebildet werden. Sein Pinsel ist das Schwert: die Farbe Türken-Blut. Die Taffel Ungerland, woran des Helden Muth Gemahlt, wer unter dem nicht ausshibt und will fechten, Verdient zu seyn ein Sclav, des Achmets seinen Knechten. Nürnberg (1664?) Izradio je sliku Ivan Hoffmann.

Greksa Kazimir. A Zrinyiász és viszonya Tasso Vergilius, Homeros és Istvánfyhoz 1889.-90. (Zrinijada i njen odnošaj prema Tassu, Vergilu, Homeru i Istvanfiju.)

Grob Zrinskoga i Frankopana. „Hrv. Pravo" 1904. br. 2543.

Grob. Na grobu Petra Zrinjskog i Franje Krsta Frankapana. „Soboda" 1884. br. 102.

Grundriss. Warhaft- und eigentlich Geometrischer Grund- Riss (des alten Gräflichen Haus Serin-War) und der hernach neuerbauten Vestung Serin-War über der Traba liegend in Sclavonien nach der Scala durch einen Inschienör in Grundriss gebracht. Izpod toga sliedi slika Zrinja i medaljon grofa Nikole. A onda sliedeći tekst: Dieses alte Gräfliche Haus Serin, hat viel Jahr hero dem Türkischen Wütterich grossen Abbruch gethan. und sich jederzeit als eine Vormauer der Christen dargestellet. Als Anno 1523. in der unglückseligen Schlacht in Ungarn, Ludovicus Ungarischer König geblieben, Ist der alte Herr Graf Serin mit seinem Volk der letzte auf der Wahlstatt gestanden, auch sein Volk mit guter Sicherheit nachher Raab eingebracht. Und jederzeit einem rechten Helden Muth von sich verspüren lassen. Diesem folget nun, so wohl in der Re-

gierung, als auch in der dapferkeit und weisen verständigen Auschlägen hernach, jetztregierender Herr Nicolaus Graf Serin, ein preisswürdig und dapferer Held und ewiggeschworener Feind des türkischen Bluthunds, dessen eigentliches Bildnus bey N. I. zu ersehen ist. Welcher schon vielmahlen mit unerschrokener Resolution, und gantzer ritterlichen Verrichtungen, in Scharmützeln und Partheyritten, des Feindes Christlichen Nahmens, Untersahung und Tyranisches Vorhaben, glücklich hintertrieben ; Worbey auch, sonderlichen sehr ruhmwürdig, dass er in allen feindlichen Gefechten, mit gantz entblössten Arm, seinen Ballasch, zu Rettung der Cristenheit auch selten mit vergeblichen Streichen führen thut, wie dann diss seine grösste Lust ist wie er dem Türken auf allerley Weiss und Weg Schaden, und Abbruch thun möge. Seine Unterthanen und untergebene Soldaten aber erhält ihm, in einem willigen Gehorsam, das auch : Wann er sein hierzu sonderbahr verfertigtes Horn beginnet zu blasen, so balden alle seine Mannbahre Unterthanen, als Soldaten eilend zu Pferd sitzen und ihme willig folgen thun.

Es gebraucht sich auch höchst ruhmwürdig gedachter Herr Graf Serini eines eignen, zu ritterlichen Thaten wohl abgerichten Pferds, so von ihme Jonas genennet wird, und die Tugend an sich hat, dass es neben seinen an sich habenden schnellen Lauffen, niemanden anderst, als hochgedachten seinen Herrn Graven aufsitzen und reithen lässet, darmit gehet er selbst in Person täglich auf Parthev, und müssen ihm seine Leut alle gefangene Türcken, und der ertödeten Köpfe liefern, welche er vor seinem Schlos, vor dem Revalin aufstecken, und einem jeden seiner Soldaten und Unterthanen, einen Reichsthaler für jeden Türckenkopf bezahlen lässet.

Dahero täglich frisch eingebracht und aufgestecket verden. Sonsten hat er auch über 500 lauter vornehme gefangene Türcken in seinen Schlössern welche ihme eine unaussprechliche Rantzion geben müssen.

Als mehr ruhm-bemelter Herr Graf Serin, neulich das Schloss Babe so eine Meilwegs von Serin-War liegen thet, vom Türcken erobert, hat er darinnen eine vornehme Türkische dame bekommen, welche sich bereits mit 60.000 Reichsthalern zu rantzioniren erbothen, aber unter eine Tonnen Gold nicht loss gelassen werden wil.

Das alte Haus Serin-War, ligt an der Muhr, und ist ein vortrefflich Schloss von lauter Quatersteinen erbauet: Auch über die massen fortificiret, mit einem solhen Wall und Katzen, indem darum entlegnen Morast so viel das Land immer leiden wollen, mit Phälen gegründet, mit Gereussig, Weiden, Quecken und jungen Fichtem zusammen geflochten, mit Morast und Waaser bedeckt, auch oben, und umb mit Eychen, Spitz Stöcken vol versehen, auch rings herummit neuem verhauenen Eych-Wald bewahret.

Demnach auch dieser kluge Held neulicher Zeit von dem Türkischen Kaiser erhalten, dass er über des Wasser Traba, einen Schaafstall umb seine Schaafe, für dem Wolf zu sihern, bauen möge: Hat er daselbst angefangen, das NeuSerin-War, als einen Schaafstall seiner armen Schäffein, wider des grimmigen Türckischen Wolfes anfällen, zu erbauen, mit Irr-Regular Wercken, so von Erden Künstlich aufgeführet wohl versehen, durumb die Traba geführet, woran nun mancher Türck bereits den Schedel zerstossen.

Der starcke Christen Gott, verleihe diesen Christlichen Helden noch ferner wieder den blutdürstigen Christen-feind, eine sieghafte Hand, samt einem langen Leben, zum Trost seiner Unterthanen und der beträngten Christenheit, um Jesu Christi Willen. Nürnberg, bey Johann Hoffmann, Kunsthändlern. fol. Jedan list. Novine onoga doba. Priopćeno i u „Prosvjeti", bel. časopisu u Zagrebu 1906.

Gržetić Z. Krasanin: Za spomenik knezova Petra Zrinskoga i Franje Frankopana (pogubljenih 30. travnja 1671., („Dragoljub" 1870., 4./VII. str. 70.)

Guttovieni (Josephus) Carmen Acrostichum, In felicem Natalis recursum Excellentissimi Comitis, Domini Domini Nicolai Perpetui a Zrinio, Regnorum Dalmatiae, Croatiae, & Sclavoniae Bani, Confiniorum ejusdem Regni Sclavoniae Colopianorum Supremi, nec non praesidij Legrad, totiusque Insulae Muraköz Haereditarij Capitanei, Comitatuum Zaladien: & Simigien: Supremi Comitis, Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Consiliarij intimi, Camerarij, & Agazonum Regalium per Hungariam Magistri, nec non totius Nationis Hungaricae Ducis &c. Domini, Domini gratiosissimi, meditatum, & non tantùm declarandae Natalitiae congratulationis, sed etiam Heroicorum Triumphorum, contra Turcam, naturalem Christianorum hostem, ad Ujvar, hoc anno per eundem hostem ab Hungaris ablatum, praestitorum, gratae & perpetuae reminiscentiae ergô, praelibato Heroi, Martem & Artem ä natura sua amanti, humillimè oblatum. Die 6. Decembris, Anno planè fatali, 1663. Per Josephum Guttovieni, Nob. Hungar: & Liberae ac Regiae Civitatis Posonien: Cancellar: Jur: Scriba: Aetat: suae 61. Viennae Austriae, apud Susannam Rickehin, Viduam. 4°. 8 l.

Hadadi. Grof Wesselenyi Ferencz Magyarorszag nádora. Kazinczy Ferencz (F. M. U. Minerva 1827. 1387. — Arpadia III. III. 1838. 227.

Hajnal Martin. Estetička vrijednost Zrinijade. („Nastavni vjesnik". Zgb. 1907. Knj. XV. str. 664—670.).

Hajnal Martin: Karnarutić és a Zrinyiász. (Egyetemes Philologiai Közlöny XXIX. III—125. 200—213. 269—277.

Hammer-Purgstall. Die Gallerin auf der Riegensburg. p. 296. U tom djelu neprolazi dobro grofica Katarina Zrinska.

Hammer Joh. Geschichte des osmanischen Reiches. Bd. III. S. 645. itd.

Hans Erasmus. Graf von Tattenbach. Nach handschriftlichen Quellen (von A. R. v. Ff.) „Grazer Tagespost" 1867. ad Nro 40.

Happelius. Beschreibung des Ungarischen Königreichs, Lebenslauff Leopoldi I. (1657—87) und siegreiche Kriege, Belagerungen, Schlachten, Entsatz Wiens, Eroberung von Ungarn und Siebenbürgen, Tököly Rebellion. Hamburg 1688. fol.

Harambašić August. Mučenici. Pjesma. „Hrv. Vila" 1882. br. 4.

Harambašić August. Zrinski-Frankopanka: Pojmo pjesmu, mili druzi. — Deželić: Hrv. pjesmarica 1903. str. 180.

Hartnacci. Bellorum inter Christianos et Turcos in Hungaris ab ao 1300. ad annum 1686. gestorum conspectus s. l. e. a.

(Harambašić August.) Orao i sokolovi. Pjesma „Sloboda" 1882. br. 52.

Haszler P. Geschichte des oesterr. Kaiserstaats. 1842.

Hauff Joh. Gottlieb. Denkwürdigkeiten aus dem Leben Kaiser Leopold I. Tübingen. 1802. 8°.

Hazánk és a Külföld 1871. 17a rczk. 22 sz.

Hennecker. Relation der wider die Türken 1663 und 1664 angewendeten Kriegsexpeditionen. s. l. 1665. 12⁰.

Hirc Dragutin. Novi Grad, grad Petra Zrinskoga. U knjizi „Hrvatsko primorje" (1891.) str. 171.—173., gdje se govori i o „Starom zrinskom gradu". Sa tri slike.

Hirc Dragutin: O Juditi Petronili, kćeri Petra Zrinskoga. (Iz staroga Zagreba. „Obzor" 1907. [Nedjeljni prilog br. 61.]).

Hirc Dragutin. Uspomene na bana Petra Zrinskoga. („Prosvjeta" 1900. br. 9.) (Novigrad, velergad bana Petra Spomen-ploča Petra Zrinskoga, u crkvi B. D. M. u Bakru, Petar Zrinski u lovu, Zrinski grad u Brodu kraj Kupe. Lovački dvorac Petra Zrinskoga u Čabru. Zrinski vrh kod Delnicah, Petar Zrinski i Sopački dol.)

Histoire d' Emeric Comte de Tekeli, ou Memoires pour servir à sa vie. Où l' on voit ce qui s' est passé de plus considérable en Hongrie depuis sa naissance jusque à présent. Par ***. Seconde édition, revue et augmentée. A Cologne, chez Jacques de la Verité. M.DC.XCIV. 12⁰. — U knjizi se nalazi i slika Jelene Zrinske.

Histoire de l'étât present du royame de la Hongrie. Cologne. 1686.

Histoire des revolutions de Hongrie, ou l' on donne une idée juste de son legitime gouvernement. A La Haye, chez Jean Neaulme. M.DCC.XXXIX. 12⁰. Tome premier: Qui contient l' histoire de Hongrie depuis l' an 1000 jusq' à l' an 1699.

Histoire de revolutions de Hongrie. A La Haye 1739. Vol. I. p. 223—227.

Histoire de Leopold, empereur d' Occident, contenant ce qui s' est passé dans l' Allemagne, la Hongrie, la Pologne, le Dannemarck, la Suède, dans le Provinces-Unies, dans les Païs-Bas espagnols, en France, en Espagne, en Portugal, en Savoie, en Piemont, en Italie, depuis 1618 — 15 Mai 1705. La Haye. 1739.

Histoire de Troubles en Hongrie. Paris 1683. p. 62 i dr.

Histoire des Troubles de Hongrie. Avec le Siège de Neuheusel, & une Relation exacte du Combat de Gran. Enrichie de Figures . . . Dernière Édition, revue, corrigée & augmentée d' un trezième Livre à Amsterdam, chez Pierre Mortier . . . 1686. 12⁰. 3 knjige.

Knj. I. naslovni list. 18 neoz. l., list za predgovor 364 str. 8 neoz. l. sa sadržajem.

Knj. II. naslov, 9 neoz. l., str. 403.

Knj. III. naslov, 5 neoz. l., 348 str., 10 neoz. za index.

U I. knjizi karta Ugarske: „dressée par Sanson 1686", te veliki bakrorez: Smaknuće Zrinskoga i Frankopana.

Histoire des troubles de Hongrie . . . Seconde édition. Revue, corrigée, & augmentée d' une quatrième Partie. A Paris, chez Guillaume de Luynes. M.DC.LXXXVI. Et se vend à Bruxelles chez Eugène Henry Frick. 12⁰ 3 knjige.

Knj. I. 5 neozn. l. i 226 str. Karta Ugarske. Tri portreta Zrinskoga, Nadaždija i Frankopana, smrt Nadažda,

KNEZ PETAR ZRINSKI.
(Arheoložki muzej u Zagrebu.)

veliki bakrorez: smaknuće Zrinskoga i Frankopana. Rezao ih u bakar Gaspar Bouttat.

Knj. II. Naslov, 6 neozn. l., 240 str.

Knj. III. naslov, 7 neozn. l. i 230 str. 1 list za privilegij.

Na svršetku: „Achevé d' imprimer pour la première fois, le 18 Decembre 1685". Misli se, da je pisac toga djela Vanel.

Histoire des troubles de Hongrie depuis l' an 1655 jusq' en 1683 avec le siège de Neuhaensel et le combat de Gran. — Paris 1722. 4 vol.

Histoire des Troubles de Hongrie avec le Siège de Neuhensel, & une Relation exacte du Combat de Gran. Enrichie de Figures... Dernière édition revue, corrigée & augmentée. A Amsterdam, chez Pierre Mortier, Marchand Libraire sur le Vygendam, a la Ville de Paris. 1691. 12°. 3 knj. Knj. I. 18 neozn. l., 356 str., 8 neozn. l. za indeks. Medju ostalim sllkama ima i veliki bakrorez smaknuće Zrinskog i Frankopana, gore 4 medaljona, portreti Zrinskoga Frankopana i Nadažda, te smrt Nadažda. Rezano Boutatsom,

Histoire des Procedures Criminelles & de l' Execution des trois Contes François Nadasdi, Pierre de Zrin, & Frans Christoff de Frangespan. Fidellement traduit sur l' exemplaire Allemand, imprimé par ordre & avec Privilège de Sa Majesté Imperiale à Amsterdam, chez Hetman Allard MDCLXXII. 12°. 166 str.

Historia de las Revoluciones de Hungaria. Madrid 1687. 4°.

Historia del emperador Leopoldo I. Ambere 1716. fol. 3 vol.

Hölgyek Magyar-eletrajza. Endrödi Sándor. Pozsony e. n. Stampfel K. Füzetje. (1885). 8°. L. 2. Zrinyi Ilona (24.).

Hoffmann Johann. Recht eigentliche und nach dem Leben gestalte Bildung des berühmten und Tapfern, Gravens Peter von Serin jetzigen Ungarischen Generalissimi Heni Brudern und Commendanten in der beruffenen neuen Vestung Serin — war — Johan Hofmann in Hurnberg Ecc. Zrinski na konju. Fol.

Hoffnung guten Siegs, Mit Zusammenführung vieler Völcker, und frewdigen Ankunpft desz Generalissimi Grafen von Serin, sampt einem Schreiben eines Feldobersten den 12. Octob. An. 1663. 4°. 4 l.

Horányi Alexius Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum. (Viennae 1776.) 8°. Tom II. p. 667.

Hormayr's Taschenbuch für vaterländische Geschichte. Jahrg. 1825. str. 262—264. Genealožki članak „Nádasdy". Jahrg. 1830. str. 274 itd. u članku „Lobkowitz".

Horn J. E. Franz Rákotzy II. Fürst von Ungarn und Siebenbürgen 2. Aufl. str. 47. Pisac kaže u tom djelu o Katarini Zrinskoj, da je „jedna od najvećih gospodja svoga stoljeća".

Hornyanski. Geschichte des österr. Kaiserstaats. 2 Bde. 1853.

Horvat Ciril. A magyar irodalom története. sv. I. (1899) str. 552—554.

Horváth Mihaly. Zrinyi Ilona èletrajza. 11. ott. 1869. Ism. Non. 106 sz. Budapesti Közlöny 111. sz. Szazadok 1869.

Horvat Rudolf dr. Kosti Petra Zrinjskoga i Krste Frankopana. „Obzor" 1907. br. 193. 194.

Horvat Rudolf: Povjest Medjumurja. Varaždin. Tiskara Platzer 1908. 8°.

Hranilović Jovan. Suza. Pjesma. „Vienac" 1874.

Hranilović Jovan: Kritika drame: „Katarina Zrinska" od Tresića Pavičića. „Vienac" 1899. str. 684.

Hranilović Jovan: Kritika Mitrovićeva spisa „Dva hrv. mučenika". „Vienac" 1899. 603.

„Hrvati sub rosa". „Hrvatska" 1871. 30. IV.

Hrvati! Proglas. „Sloboda". Sušak 1879. br. 52.

Hrvati! „Sloboda" 1880. br. 52.

Hrvati! (Spomen-rieč na 30. travnja.) „Sloboda" 1881. br. 51.

Imre Aleks. Irodalmi tanulmanyok. (Literarne studije). II. sv. 1897. str. 31—35.

Irruptio. Turcarum irruptio seu de horribili Gogi et Magogi irruptione. Stuttgartiae. 1664.

Interpelacija. K interpelaciji za prenos kostiju Zrinskog i Frankopana. „Hrv. Pravo" 1904. br. 2540.

Istvanfi S. Historiarum de rebus Hungaricis libri XXXIV.

Ivančan Ljudevit. Sibila Katarine Zrinske. (Vjestnik kr. hrv.-slavonsko-dalm. zemalj. arkiva. God. III. str. 261.

Ivančan Lajos. Zrinyi Katalin gröfnö sorsvetökönyve (Negy szövey Keppel). ((Magyar Könyvszemle, A magyar nemz. muzeum Széchényi orsz. Könyvtaranak közlenye. Budapest, 1906. 8°. str. 233. itd.).

Iveković Oton. Petar Zrinski i Katarina na rastanku (1 slika). („Vienac" g. XXXV. str. 530.).

Iveković. — Oton Iveković: Petar Zrinski i Katarina na rastanku. (Recenzija slike). („Vienac" XXXV.).

Iveković Franjo. Hrvatska Zrinijada prama magjarskoj. („Književnik", knj. III. (1866.) str. 310—335.).

Ivić Aleksa: Srbi za vrijeme urote Zrinjskog i Frankopana. („Savremenik" 1907. br. 12.)

Izkapanje kosti Zrinjskoga i Frankopana u Bečkom mjestu. („Novi list" 21. VII. 1907. br. 29.).

Izkopanje zemeljskih ostankov Zrinjskega in Frankopana. („Slovenec", Ljubljana 1907. br. 166.).

Izkapanje i pogreb kostiju Petra Zrinjskoga i Krste Frankopana. („Hrvatsko Pravo" 1907. br. 3501.).

Jagić Vatroslav. Adrianskoga mora Syrena, iliti Obsida Sigetska, hrvatski epos XVII. vieka. (Književnik III. str. 310—336.)

Jagić Vatroslav. Frangepanov Vrtić. „Vienac" zabavi i pouci 1871. III. br. 20.

Jöcher's. Gelehrten Lexicon Bd. III. str. 802.

Jubilej otačbeničke ustanove. („Hrvatsko Pravo" 1904. br. 2540).

Jugović Vladoje. O prenosu smrtnih ostanaka Zrinskog i Frankopana. „Hrvatska" 1906. br. 124.

J. N. M. Pannoniens Kriegs- und Friedens-Begebnisse das ist Erörterung und Beschreibung aller bluttigen Schlachten und Treffen... in Ungarn, Siebenbürgen, Moldau, Croatien... welche sich so christlich als türkischer Seits zugetragen bis auf 1686 continuirt. Nirnberg 1681. 12. 986.

Junius: A Katona Zrinyi. „Budap. Hirlp." 1891. 23.

Jurčić Josip. — „Erazem Tatenbach". Roman. — „Bojim te se" pripovjest o Antonu Tattenbachu sinu Erazma Tattenbacha.

Jurčićev roman: Erazem Tattenbach. Slovenski narod 1873.

Jurčić Josef. Johann Erasmus Tattenbach. Historischer Roman aus dem 17. Jahrhunderte der steiermärkischen Geschichte. Aus dem Slovenischen... Südsteierische Post 1883. Nro. 75—104.

Kaiser Leopold's Leben. Leipzig 1708. 8⁰ 2 Bde.

Kamenar Janko. Zadnji Frankopan. Pjesma. „Vienac“ 1882. br. 45.

Kanyaro Ferencz: Zrinyi, a hadi iró. Figyelö XXI. evf. 150—154. II.

Kanyaro Ferencz. Zrinyi Niklos siralmás panasza. Közli kanyaro Ferencz. Torto Tö 1890.

Kanyaró Ferencz: A Zrinyász kelte és költoje Irodalomtörteneti Közlemenyek 1893.

Kanyaró F.: Zrinyi ismeretlen munkája. Kolozsvár ism. Budapesti Szemle 63 K.

Karlovac. Iz karlovačke okolice. „Sloboda“ 1884. br. 98.

Katarina Zrinska. Pjesma. „Vienac“ 1871. br. 17.

Katona Steph. Historia critica regum Hungariae stirpis austriacae Tom I.—XV. et Tom XXII. 1794.—1802.

Katona István: Historia critica Regum Hungariae XXXII. Buda 1794. 785 st.

Kazinczy Gábor és Toldy Ferencz Zerin vári grof Zrinyi Miklos összes munkai Pest 1853.

Kaznačić I. A. Rukopisi hrvatski u knjižnici Frančeskana u Dubrovniku br. 27 br. 71. (Arkiv za povjest jugosl. VI. 139 str.

Kery (Joannes) Series banorum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae sub regibus Croatiae, Ungariae et Ungariae-Austriacis. Tyrnaviae 1737. 8⁰.

Keri Joa. Martis Turcici ferocia anno 1663 et 1664 in Hungariae viscera irruens enervata Pasonii 1672. 8⁰.

Kery (Joannes) Oratio Fvnebris Qua tristes Exequias Illustrissimi ac Excellentissimi Domini, Domini Nicolai Comitis Perpetui a Zrinio, Regnorum Dalmatiae, Croatiae & Slavoniae Bani, Aurei Velleris Equitis, Confiniorum Regni Slavoniae, Colapianorum Supremi, & Praesidij Legrad, totiusque Insulae Murakeoz Haereditarii Capitanei. Comitatuum Szaladiensis & Simegiensis Comitis Supremi, Sac. Caes. Regiaequae Majestatis Intimi Consiliarij, Cubicularij, & Agazonum Regalium per Hungariam Magistri & Prosscentus est. Rev: Pr. Fr. JOANNES KERY Ordinis A. Pauli Prinii Eremitae St. Theologiae Nec non AA. LL. & Philosophiae Doctor, ejusdemque in Celeberrimo Conventu Lepoglavensi Professor Ordinarius Ad S. Helenam Supra Chaktorniam. Anno M. DC. LXIV. Die 21. Mense Decembri. Tyrnaviae, Typis Academicis Excudebat Matthaeus Byller 10 l.

Kis Férencz: A Zrinyiasz, Debr. Prot. Lap. 1890.

Knezovi Petar Zrinjski i Krsto Frankopan padoše 30. travnja godine 1671. u Bečkom Novom mjestu pod krvničkim mačem. „Sloboda“, Zagreb, 1884. br. 98.

Knezovi Petar Zrinjski i Franjo Krsto Frankopan „Sloboda“ 1885. br. 98.

Kobzy Janosz: Zrinyiasz a egi epikai költészet Nagyvarad 1892.

Komers u proslavu uspomene hrvatskih mučenika dne 29. travnja 1893. (Obširan opis.) „Hrvatska“ 1893. br. 100.

Komers, Gradjanski komers. „Hrvatska“ 1892. br. 100.

Komers. Zrinsko-Frankopanski komers u Zagrebu 1902. Govori raznih govornika. „Hrv. Pravo“ 1902. br. 1946. 1947., 1948. 1949.

Komers u spomen Zrinjskog i Frankopana. „Hrvatska“ 1891. br. 99.

Körösi Sándor: Zrinyi es Machiavelli (Magyar Tengerpart 1893. br. 12).

Kosti Petra Zrinjskoga i Krste Frankopana. (Veliki Ćiril-Metodski kalendar za g. 1908. str. 128.).

Kosti Zrinskoga i Frankopana. „Hrvatsko Pravo“ 1907. br. 3500.

Kosti Zrinskoga in Frankopana. „Slovenski narod“ 1907. številka 167.

Kosti Zrinskog i Frankopana. „Novo Doba“, Osiek 20. VII. br. 32.

Kosti. Prenešene kosti narodnih mučenika Zrinjskoga i Frankopana. Beč 20. srpnja 1907. „Narodna Obrana“ Osiek, 1907. br. 168.

Kostrenčić Ivan. V. Frankopan Fran Krsto: Vrtić.

Kovačević Gjuro: Na grobu Petra Šubića i Krste Frankopana, pjesma. („Danica ilirska“ 1864. br. 6).

Krajcsovics Soma: A Zrinyász valláser kölcsit észméli. Philologikai Közlány 1895.

Kraus Georg: Siebenbürgische Chronik. Wien 1862. 1 K. 224 str.

Krleža Zeno T. 30. travnja I.—III. (Pjesma.) „Hrvatsko Pravo“ 1905. br. 2837.

Krones Franz R. Markland. Grundriss der Oesterreichischen Geschichte mit besonderer Rücksicht auf Quellen und Literatur-Kunde. Wien 1882. Alfred Hölder str. 586.—590. U poglavlju: Die Zeiten des französischen Hegemoniestrebens und der ungarischen Magnatenverschwörung 1664.—71.

Krones Franz. Aktenmässige Beiträge zur Geschichte des Tattenbahichen Processes vom J. 1670. Mittheilungen des historischen Vereins für Steiermark. Graz XII. str. 83.—112.

Krones F. Aktenmässige Berträge zur Geschichte des Tattenbachschen Processes. (Separatabdruck aus dem XII. Hefte der Mittheilungen des historischen Vereins für Steiermark.)

Krstinić Pavao., V. Pavletić Krsto.

(Kovačić Ante) XXX. travnja. „Sloboda“ 1884. br. 98.

Krunoslavov: Mučenikom (pjesma). „Hrvatsko Pravo“ 1897. br. 449.

Kuk Wladimir. Bilder aus Wiener-Neustadts Vergangenheit. Wiener Neustadt 1907. Druck von J. Klinger in Wiener-Neustadt. 12⁰ str. 31.—41.

Kuk Wladimir: Bilder aus Wiener-Neustadts Vergangenheit. Wiener-Neustädter Nachrichten, Deutschvolkliches Wochenblatt. 1907. Nro. 32.— itd.

Kukuljević Božidar. Ivan Antun Zrinski. (Pjesma.) „Vienac“ 1882. str. 17.

Kukuljević Ivan. Tri Katarine Frankopanke promicateljice književnosti. „Vienac“ Zagreb 1882. br. 1.

Kukuljević Ivan. Književnici u Hrvatah iz prve polovice XVII. vieka.

Kukuljević Ivan. Njekoliko hrvatskih listinah braće Nikole i Petra knezovah Zrinjskih i njihovih supruga. (Arkiv za povjestnicu jugoslavjansku knj. VIII.)

Kukuljević Ivan. Tri Katarine Frankopanke, promicateljice književnosti. „Vienac“ 1882. br. 1.

Kukuljević Ivan. Dragociene i umjetne stvari grofovah Zrinjskih u gradu Čakovcu. (Arkiv za povjestnicu jugoslavensku. Knj. I.

Kukuljević Ivan. Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita u prvoj polovini XVII. vieka. Arkiv IX. 152.—343. O Katarini Zrinskoj.

Kukuljević Ivan. Izvješće Kukuljevića o svom putovanju u Mlietke i Beč godine 1853. (Arkiv za povjest Jugosl. III. 334.—338.)

Kukuljević Ivan. Dogadjaji Medvedgrada. (Arkiv za povjestnicu jugoslavensku knj. III.

Kukuljević Ivan. Rukopisi od veće ili manje važnosti za historiju jugoslavensku. (Arkiv za poviestnicu jugoslavensku knj. I. (173.—180.)

Kukuljević Sak. Ivan. Ozalj-grad. „Hrv. Vila" 1882. br. 4.

Kumičić Eugenij. Urota Zrinsko-Frankopanska (Roman.) „Dom i Sviet" 1892.

Kumičić Eugen. Urota Frinsko-Frankopanska. Roman. Zagreb, nakladom knjižare Lav Hartmán (Kugli i Deutsch) 1893. 8⁰.

Kumičić Eugenij. Urota Zrinsko-Frankopanska. Drugo izdanje. Zagreb (1896.) 8⁰.

Kumičić Evgenij. Petar Zrinski. Historička drama u pet činova. Zagreb 1903. 8⁰.

Kumičić Eugen: Urota Zrinjsko-Frankopanska. „Vienac" 1894. XXVI. br. 3.

Kumičić Eugenij. Otvoreno pismo dru. Anti Tresiću Pavičiću. Zagreb 12. svibnja. 1900. „Hrv. Pravo" 1900. br. 1355.

Kumičićev Petar Zrinski. Izvještaj o predstavi 30. IV. 1902. „Hrvatska Kruna" 1902. br. 36.

Kumičić Eugenij: Otvoreno pismo gospodinu dru. Anti Tresiću Pavičiću. Zagreb 9. svibnja 1903. „Hrvatsko pravo" 1903. br. 1352.

Kumičić Eugen: Odgovor na Tresićev izpravak U Zagrebu, 16. svibnja 1900. „Hrv. Pravo" 1900. br. 1358

Kumičić Eugenij. P. Zrinski i Fr. K. Frankopan i njihovi klevetnici. Napisao Eugenij Kumičić, Zagreb 1899. Dobiva se u knjižari L. Hartmanna (Kugli i Deutsch). (Na 2 str. tiskom „Prve hrvatske radničke tiskare" u Zagrebu.) 8⁰ str. 82.

Kumičić Marija. U predvečerje. (Pjesma.) „Hrvatsko Pravo" 1903. br. 2240.

Kvaternik Eugen. Mučenici. Naši mučenici. Croatia confusione regitur, fato stat. „Hrvatska" 2. IV. 1871. br. 14.

Landtaffel, darin der Aufszug angezeigt wird der Serinischen völcker, von Serin war zu der Türkischen Bruck bei Eseck 1 l.

Lange de, Petr. Historie von den turkae en ungarise Oortologh twieschen Mahomet IV. en Leopoldus in Sevenbergen, Ongarie en de Kayserl. Erblanden. Amsterdam 1664. 12⁰.

Laszowski Emilij. Ban Nikola grof Zrinski (sa slikom.) „Prosvjeta" 1898. br. 3.

L(aszowski E(milij). Zanimivo hrvatsko pismo bana Nikole Zrinskoga od god. 1661. „Prosvjeta" 1898. br. 1. 2.

Laszowski Emilij. Grof Nikola Zrinski. Njegovi Exlibrisi od g. 1646. i 1652. „Prosvjeta" 1902. str. 614.

Laszowski Emilij. V. Deželić Velimir.

Laszowski Emilij. Autograf grofice Katarine Zrinske. „Prosvjeta" 1901. br. 8.

Latkoczy Mihalj. Zrinyi es Frangepán hamvainál. 1884.

Latkóczy Mihály: Megegyszer Zrinyi és Frangepán 1884.

Leben, Das Leben Leopolds I. Nach dem Engl deutsch bearb. Leipzig 1710. 8⁰.

Leberwurst. Die gekränkte Leberwurst. Wiener-Neustädter Nachrichten 1907. br. 32. 10. august.

Lehoczky Tivadar: Zrinyi Ilona napjai Báthory Zsofia halála után. Szozadok 1877. str. 880.

Lehr Vilmos: Adalek Zrinyi Szigeti veszedélmének forrásához. (Philolog. Közlönyi 1891.)

Leopold I. Privatbriefe Kaiser Leopolds I. an den Grafen F. E Potting 1662—1673. Herausg. von A. F. Pribram und M. Landwehr v. Pragenau 2 I. (Fontes rerum Austriacarum 56 i 57. I napose Wien 1903—04.). T. I. Zrinski Nikola 28. u. A. 3. 34. 45. 53. 54. 52. 55. 60. 89. 91. Zrinski Petar 28. 73. 74. 79. 81. — T. II. 157. 159. 161. 162. 202 itd.

Leopold I. Briefe Kaiser Leopold I. an Wenzel Ensel Herzog in Schlesien zu Sagan, Fürsten zu Lobkowitz (1637—1674) Dvorak. (Archiv). österreichische Geschichte Wien LXXX. 459—514.

Letre escritte par le Prince Louis de Baden á Sa Majesté Imperiale, dattée à Salenkemen le 24 Aout 1691 sur la Victoire remportée contre les Turcs. Avec la Liste des Morts & des Blessez (S. l.) 4⁰ 4 str Medju mrtvima konjanicima dolazi na prvom mjestu : „Le Comte Zerini".

Lexikon, Allgemeines historisches Lexikon Leipzig 1731. Thom. Fritschen's Erben. Fol. Bd. III.

Lieszkovszki József. Nadasdy, Zrinyi és Frangepan a vérpadon. 1671. Budapest 1884 Aigner L. biz. 8⁰ str. 120.

Life of Leopold, late emperer of Germany London 1706. 8.

Ljubić Šime. Ogledalo književne povjesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži. Nacrtao prof. Šime Ljubić. Riečki Emidija Mohorovića, tiskarski zavod, tiskarski kamen. zavod 1864. 12⁰. Knj. II. str. 203—214.

Ljubić Šime. Izvještaj o putovanju pomoću jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. (V. Rodj. a. XII. 1870. str. 222.).

L(opašić) R(ade). Novigrad na Dobri. („Vienac" 1882. br. 43.).

Lopašić Rade. Bosiljevo. („Vienac" 1875. VII. br. 20.—21.).

Lopašić Rade. Prilozi za poviest Hrvatske XVI. i XVII. vieka iz štajerskoga zemaljskoga arhiva u Gradcu. (Starine XVII. 1885.).

Lopašić Rade. Nekoliko priloga za poviest urote Petra Zrinskoga i Franje Frankopana („Starine" knj. XV. 1883. 114—154).

Lopašić Radoslav. Dva hrvatska junaka Marko Mesić i Luka Ibrišimović. Napisao Radoslav Lopašić. Sa sedam slika. Zagreb. Izdanje „Matice Hrvatske" 1888. 8⁰ str. 31—32.

Lopašić Rade. Grof Petar Zrinski i Franjo Frankopan. („Leptir" 1861. str. 113.).

Lopašić Rade. Novi prilozi za poviest urote bana Petra Zrinskoga i kneza Franje Krste Frankopana („Starine" knjiga 24. 1891. str. 41—112.).

Lopašić Rade. Spomenici Tržačkih Frankopana („Starine" XXV. 1892. str. 201—332.).

Lopašić Radoslav. Severin na Kupi. („Vienac" 1874. VI. g. br. 6.)

Lopašić Rade. Spomenici o hrvatskih gardah na dvorovih u Draždjanih i Potsdamu. („Starine" XXVII. 1894. 169—193.).

Lopašić Rade. Prilozi za poviest protestanata u Hrvatskoj. („Starine" XXVI. 1893. str. 162—194.).

Loósi Istvan: Arianne eirása Philologikai Közl. 1892. str. 712—724.

Lovska Milena. Dva groba. Pjesma. „Hrvatska" Časopis za pouku i zabavu 1886. br. 10.

Lucius (Johannes). Joannis LVCII de Regno Damatiae et Croatiae Libri VI. Amstelodami apud Joannem Blaev M. DC. CXVIII. f. Naslovni list sa velikom tiskarevom vignetom. 1 l. za list Blaeua Luciću, 6 listi indeksa. 474 str. 1 l.: Errata. Pet zemljopisnih karti rimskog Ilirika, geneoložka tabla, velika karta Ilirika od Ivana Blaeua posvećena Petru Zrinskomu, koja glasi: „Illustrissimo et excellentissimo domino domino Petro comiti perpetuo de Zrinregnor. Dalmat. Croat. et Sclau bano bano hereditario maritimo Praesidii Legradiensi et peninsulae Murakoz hereditario capitaneo et domino comiti hereditario de Lyca Odoria Corpavia, Almiso, Clysia, Scardona, Ostrouizza, Breberio etc. argentipodinarum Gosdansio et Kosthanizza libero domino sacrae caes. maiest. consiliaris et camerarum Tabulam hanc D. DD. Joanne Blauu.

Magyarorszag és a Nagyilag 1873. 17 sz.

Mailath Johann Graf, Geschichte des oesterreichischen Kaiserstaates. Hamburg 1850. Perthes 8⁰. Bd. IV. str. 15. 59. 62. 72. 73. 74. 77. 87. 93.

Majlath. Geschichte der Magyaren 1853. III.

Majlath B. Zrinyi, a költö, könyvtára. Akademiai Ertesitö, 1891.

Majlath. Geschichte Ungarns p. 94.

Mailath Johann Graff. Helene Zrinyis letzen Tage. („Luna", Agram 1839. n. 72.

Mailath Johann. Geschichte des oesterreichischen Kaiserstaates. Hamburg 1848. Bd. IV. S. 58—59.

Mailáth. B. Zrinyi a költö konyvtára. (Knjižnica pjesnika Zrinskoga). Akadémiai Ertesitö 1891. ev 19 sv. str. 408.

Margalits Ede: Zrinyi Péter és Frangepan Katalin. Budapest 1897.

Margialits Ede: Zriny Miklos a költö. Katholikus Szemle 1893.

Mars. Le Mars a la Mode de ce temps. A Liege, Dans le Royaume de Vulcain 1672. 12⁰. str. 202. (pisano g. 1664). O Petru Zrinskom veli da je: „un homme martial et vénérien, grand, puissant et brave de coeur et des bras, qui est plus hardi qu' un lion, mais dont l' esprit ouvert n' est pas accompagne d' un solide et present jugement, qui est trop incosidéré ayant une petite tete tant dans les desastres que dans les affairesi de politique etc. Onda se navode razlozi, zašto car nije već odavna predao glavno zapovjedništvo Petru Z. Boje se njegovih častohlepnih planova u Hrvatskoj, ali bolje bi bilo njemu predati vlast u zemlji, koju bi Turcima oteo, nego li jedinog vodju, koji je Turcima dorastao zapostavljati.

Matić T.: Ein Bruchstück von Molieres George Dandin in der Übersetzung F. K. Frankopans. (Jagić V. Archiv f. slavische Philologie XXIX. str. 529. i dalje).

Maurer Josip. Cardinal Leopold Graf Kollonitsch Primas von Ungarn. Sein Leben und sein Wirken. Zumeist nach amtlichen Quellen geschildert. Innsbruck, Druck und Verlag v. Fel. Rauch. 1887. 8⁰. O Zrinskom Petru govori na str. 43. 44. 45. 46. 66. 210. 391. 392. o Heleni 48. i dalje. Na strani 46. veli o sramotnoj ploči, što je stavljena na Mihajlovu crkvu u Bečkom Novom mjestu, da je biskup Kolonić umolio od cara dozvolu za nju. On je dapače izhodio prinos iz dvorske komore 16. prosinca 1675. dozvoljeno je 150 for. i predano načelniku Eyrlu od Eyersberga u tu svrhu.

Mayer M. Ortelius redivivus et continuatus od. die Ungarischen Kriegs-Empörungen. Histor. Beschreibung von 1395—1605 durch Hier. Ortelius mit einer Continuation v. 1607—1665. vermerst durch Mt. Meyern. (Nürnberg 1665. 2 Thle.).

Mednyanszki Benes baro. Zrinyi Péter grof ingóságai. Gyori töténelmi es Régészeti Füzetek Györ. III. 1865. str. 97).

Mencke Joh. B. Leben und Thaten Kayser Leopolds I. Leipzig 1707. 8⁰. 1710.

Mencke Joch. Burchard. Leben und Thaten Leopold's des Grossen. Cöln 1708. 2. Bde. Drugo izdanje 1713. 8⁰

Meynert H. Geschichte Oesterreichs. 6. Bde 1842.—50.

Miloljub. Hrvatskim velikanom Petru Zrinskomu i Krsti Frankopanu (pjesma). „Hrvatsko Pravo" 1896. br. 149.

Milovac Baltazar: Dvoidussni Kinch, jedan vernim sivim k szrechnomu preminku na duhovni sztrossek. Drugi vernim mrtveh dussam na odkup. Iz vnogih pobosnih knyg szkupa szpravlyen po patru Bolthisaru Milovzu, redovniku tovarusstva Jesusseva, stampan vu Bechu priMatheu Cosmeroviu, stamparu Letta 1661. u 12⁰ str. 540.

Pisac je svoju knjigu posvetio:

„Svetle i visoko i dobrorodjene gospe gospe groff Anne Catharine od Frankopanov, vekivečne grofice od Tersatza, svetloga, zmožnoga, visoko i dobro rodjenoga viteškoga gospodina Petra Zrinskoga, velkivečnoga groffa od Zrinja cesarove i kraljeve svetlosti komornika i tanačnika, žumberskoga i ogulinskoga velikoga kapitana, hrvatske i primorske krajine vicegenerala zakonomu tovarušu". U toj ; osveti, kaže pisac: Malahni prosiše kruha, a ne bi ki bi im ga ulomil, a onda: Takovu tužbu imaše vnoge pobožne duše vu našem hrvatskom i slovenskom orsagu proseći kruha, nenajdoše nikogar, koj bi im kruha ulomil. Ali sada vidim, da je Bog vaše svetlo gospodstvo na to opomenul, da spomenuvši se svoje iz familije slavnoga imena, je Vaše svetlo gospodstvo darežlivum rukum maljahnim i gladnim dušam kruha vlomila, poleg pelde predjeh svojih . . . Kada je vaše svetlo gospodstvo svojim troškom včinila ove molitvene i navučne knjižice štampati i med ljudi razdeliti. Tum darežljivostjum je Vaše svetlo G. kruha vlomilo i duhovnu hranu podelilo vnogim maljahnim to je poniznim i pobožnim dušam." Pisac nastavlja: „O da bi hrvatski i dalmatinski orsag od turske ruke ne bil opustel, kuliko velikih crkvi i kloštrov Frankopanskum darežljivostjum izzidanih, videli bi, od kojih sada ništar ne videti, nego porušene zidine i travum porastena na stenah Frankopanska imena. Ali vele dijaci: Non procul a proprio stirpe poma cadunt. (Jabuka ne pada daleko od stabla.)

Minčetić Vladislav: Trubgla Slovinska v' pohvalv prisvietloga i prijsuasunoga Gosp.a Petra, Bana Srinskoga. Adrianske Sirene Spieuaoza Piesan Vladislava Jera Mincetichia Vlastelina Dubrouackoga. In Ancona. Nella Stamperia Camerale. M.DC.LXV. Con Licenza de' Superiori 4⁰ str. 23.

Na str. 3. i 4. posveta Petru Zrinskomu podpisana od Vladisl. Jere Mincetića u Dubrovniku „20 Giugnia 1663. U toj poslanici veli Mincetić Petru Zrinskomu, da ga svak jednim glasom: „glasi sa naiglasouitiega Spiuaoza, kiem se dici Sadagni narod svega Puka Slovinskoga." Na str. 16. dolaze toli često citirani stihovi: „Od robstva bi davno v' valijh

potonula Italija O' Haruatskieh dase Scialijh, morre Otmansko nerasbija."

M i s a za hrvatske mučenike zabranjena u Novoj Gradiški. ,,Hrvatska" 1888. br. 103.

M i š k a t o v i ć J o s i p. ,,Agramer Zeitung" 5. veljače 1884. i 9. veljače 1884.

M i t r o v i ć Aleks. Lj. ,,Dva hrvatska mučenika" — 30. aprila 1871. — (Ustrišci iz hrvatske istorije.) Zadar 1899. 8⁰ Pamflet na koji je odgovorio Eugen Kumičić.

M o n a r c h i e. Die oesterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Auf Anregung und unter Mitwirkung Seiner K. u k. Hoheit des durchlauchtigsten Kroprinzen Erzherzog Rudolf Wien 1887. Uebersrichtsband: Abth. 2. Geschichtlicher Keil str. 122.

Zeiszberg Heinrich: Geschichtliche Ubersicht na str. 122. govori o Zrinskom i Frankopanskoj uroti.

M o n t a l b o F r a n c. Historia de las guerras de Ungheria. Palermo 1693. fol. — Palermo 1698.

M o n t e c u c c o l i Raimund Fürst. Ausgewaehlte Schriften des Raimund Fürsten Montecuccoli General-Lieutenant und Feldmarschal. Herausgegeben von der Direction des K. und k. Kriegs-Archivs. Bearbeitet von Hauptmann Alois Veltzé. Wien-Leipzig. Wilhelm Braumüller 1900. 8⁰ Bd. III. Geschichte. (p. 337. i dalje.

13. Bemerkungen zum Berichte des Abbe Noires ueber die letzten Kriege in Sielbenbürgen und Ungarn. p. 363. dalje: Bemerkungen zur Geschichte Sielbenbuergens und Ungarns des Grafen Gualdo Priorato. p. 423. itd. Ungarn im Jahre 1677.

N á d a s d y F r a n z III. Članak 3. u ,,Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreichs Von Constant." v. Wurzbach. Wien 1869. 8⁰ Theil 20. str. 15.

N a d a s d i F e r e n z: Basiliographia Hungarica seu Mausoleum regni apostolici regum et primorum militantis Ungariae ducum. Nürnberg 1664. fol. s 58. slika doživilo još izdanja: Graz, Ofen, itd.

N a d a s t F r a n c i s c u s d e. Mausoleum potentissimorum ac gloriosissimorum Regni apostolici Regum et primorum militantis Ungariae Ducum vindicatis e mortuali pulvere Reliquis ad gratam apud posteros memoriam, a p I. o. et IV sto patriae D.oLore ereCtVM Cum versione Operis Germanica Norimbergae apud Michaelem et Joannem Fridericum Endteros (MDCLVVIII.) fol. 4⁰ neozn. list 407. str. 3 neozn. l. Liepi bakrorez ugarske krune. Naslov crveno i crno štampan.

N a g y I v á n Magyarorszag Csaladai IV. 247. 250 l.

N i c o l a s E s d r i n Comte de Serin Hongrois de nation General des armées de l' Empereur en Hongrie contra les Turcs, petit fils d' un autre Nicolas Comte de Serin qui en l' an 1566. soustint la siege de la forteresse de Zighet auec douze cent hommes pendant trente cinq iours contre une armée de plus de cent mil hommes, en ce peu de temps, et le feu s. estant pris dous les magazins de la ville la quelle en fin toute bruslée le comte en fortit tres richement vestu arie é nuiron cent hommes qui luy restoient, et apres auoir fait un massacre horrible des Ennemis mourut glorieusement l' epee â la main pour la defence de la Chrestienté etc. Baltasar Moncornet ex auec. priu. du Roy. — (Slika.)

N i c o l a s E s d r i n C o m t e d e S e r i n Hongrois de Nation, General des armées de l' Empereur en Hongri contre les Turcs 1664. petit fils d' un autre Nicolas Comt de Serin quis en l' an 1566. soustint la fortesse de Zighet auec 12. Cens hômes pendant 35. jours contre vne armée de plus de 300 mil hoês comande par l' Emp. Soliman en persone qui y mourut avant perdu plus de cent mil turcs en ce peu de temps et le feu s'estant prés dans le magazins de la ville laquelle fut tout bruslée le Comte en sortit destant vestu de ses plus precieuse habits et armes sustint l' assant auec cent hômes qui luy restoyent auec lesquels s'estant jette' l'espée á la mân dans leur trouppes et apres auoir fait vu horible mâsacre mourut glorieuse. de deux coups de piqu. pour la deffense de la Crestiente et sensenlit sous les ruines de Gnal son petit fils l' an 1663. a fait l' une de plus belles actions de nostre siecle ayant apres vue marche de plus de 50. lieues ruiné le rout d' Essek sursur le Drave a la veüe de-Grand Vizir et de l' armée Ottomane ét apres auoir tente la siege de Canise s' est retiré dans son fort dit fort de Serindenôme de son nom quil prepare de deffendre contre l'arme. Turquesque aussy genereuhem.e que son Ayeul a a fait sé forteresse de Zighet: Et veritable. nous le pouons nommer â juste titre le fleau de l' Empire Ottoman puis que les turcs ne le redoutent pas moins qui ils ont fait autrefois. Scanderbeg. A Paris chez Louis Boisseuin à la rue d' Jaquezl. (Slika.)

N i c o l o Conte di Zrin & Camare con. di S. M. Ces. Banno di Croatia. & Joan De Herde del. Fra von der Steen S. M. C. (Slika.)

N i g r o n i u s Johannes Baptista. Bellum Pannonicum Illustrissimo ac Reuerendissimo D. D. Joanni Delphino Aquileiae Patriarchae &c. nuncupatum. Anctore Joanne Baptista Nigronio de Ampugnano Corso. Vtini MDCLXVI. Typis Nicolai Schiratti. 4⁰. 60 str. Govori i o padu N. Zrinja i o Nikoli Zrinskom. Tako u stihovima:

Absumpsere tuas inimica incendia turres
Et formidatam vicinis hostibus arcem
Devorat ignis edax, quem non contermina vincunt
Flumina Danubii cognata nec unda coercet.
Non eadem te fata manent ; contemnere doctus
Innumeratus acies nec cuspide laesus ab ulla
Qua tua quaesierint irati funera Thraces,
Concidis immanis laceratus dentibus apri
Herculeis qualem, nec tellus Maenala telis
Nec, Meleaque, tuis Calidonius abtulit horror.

N i e m c i zatiru pleme Zrinovićah (pjesma u stilu narodnom). ,,Sloboda" 1881. br. 51.

N i k o l a Z r i n s k i, ban hrvatski 1647—1664. ,,Vienac" 1897. str. 756. (opis k slikama).

N i k o l i ć M i h o v i l. Na Ozlju gradu (pjesma). Uglazbio F. S. Vilhar. Deželić, Hrv. pjesmarica 1903. str. 736.

N o v a k Sandor: Szigeti veszedelem és Zalán futása Budapesti VIII. kerölöti föreali iskola értesitö 1891./2.

O b j a v a središnjeg odbora stranke prava za priredjenje proslave Zrinsko-Frankopanske g. 1871. ,,Hrvatska" 1871. od 9. travnja br. 15.

O d p i s gradsk. satničtva, kojim se dozvoljava proslava Zrinsko-Frankopanska g. 1871. ,,Hrvatska" 1871 br. 17.

O d v j e t c i. Zadnji odvjetci Zrinskih i Frankopana. ,,Hrvatska" 1890. br. 99.

O d z i v Hsrvatah (pjesma). ,,Hrvatska" 1871. 30. IV.

O e t t i n g e r Eduard Maria. Moniteur des dates Leipzig 1869. Bd. 6. Zrinyi Peter.

O s t a n c i Zrinjskog i Frankopana prenose se u Hrvatsku. (Brzojav). ,,Hrvatska zastava", Čikago, br. 57. g. 1907.

Ozaljgrad (slika). „Hrvatska Vila", 1882. br. 4.

Palma Carolus Franciscus. Notitia rerum hungari carum, editio III. Novis curis recognita, et multis cum ad historiam, tum ad ius publicum Hungaricum utilibus accessionibus locupletata ab autore suo Carolo Francisco Palma, consecrato episcopo Colophoniensi, metropolitanae ècclesiae Colocensis praeposito maiore, et canonico, vacante nunc sede, per archi-dioecesim Colocensem in Pontificalibus auxiliari episcopo, in spiritualibus vicario, et causarum auditore generali capitulari. Pestini, Budae et Cassoviae, Sumptibus I. M. Weingand, et s. g. Koepf. Bibliopot. Pars III. 1785. Na str. 338 i dalje: I. XI. Caesar seditionem tempestive opprimit.

Palmović Andrija. Zora Veronika Zrinjska „Vienac" 1878. br. 2. 3.

Papp K. Miklos. Törteneti Lapok. 1. K 116 str.

Partüte. „A horvat partüte". „Pesti Hirlap" 24. VII. 1907.

Paskiević Peroslav. Gdje su kosti Zrinjskog Frankopana. „Hrvatska" 1906. br. 128.

Passion. Serinische Passion aus Steyermark im Monath Junio herausgegeben. Anno 1670. (s. l.) 4⁰. 4 neozn. l. (To je nesgrapna parodija muke Kristove. Tattenbach je Petar, Kéry Juda, Rakoczy i Frangepan dva razbojnika na križu).

Pauler Gyula. Acta conjurationem Bani Petri a Zrinio et Com. Fr. Frangepani illustrantia. Zágráb 1873 Szerk. dr. Racski. Ism. Pauler Gyula. (Szazadok VII. 1873 448. 634).

Pauler Gyula. Adalék a Wesselényi összesküvés törtenetéhez (Szozadok 1897.)

Pauler Gyula. Adalék Zrinyi Péter életéhez. (Szazadok 1870.)

Pauler Gyula. Zrinyi Peter. Szazadok I. 1867. 89.231.

Pauler Gyula. Zriniy Péter életèhez adalék. (Szazadok IV. 1870. 334.)

Pauler Gyula. Zrini Miklós és Montecucoli Rajmond viszonyáról. Budapesti Szemle 1867. IX.

Pauler Gyula. Wesselényi Ferencz nádor és társainak öszeesküvése, 1664—1671. Irta Pauler Gyulai Budapest 1876. Nakladom ugarske akademije, dvie knjige (Urota palatina Fr. Wesselenyia i njegovih drugova). 8⁰. X. 412. 450. p. 2. vol.

Pauler Gyula. Wesselényi Ferencz nádor összeesküvese 1666—1667. (Bud. Szemle 1873. II. 1. — kivonat Akad. Ert. VII. 1873. 45.).

Pauler Gyula. Wesselenyi Ferencz ès Sechy Mária. Muranyaban 1867. (Vasárnapi Ujság 1865.).

Pauler Gyula. Frangepan Ferenc vallatasa. (Havi Szemle 1878.).

Pauler Gyula. Frangepán Ferencz. (Törtenelmi Tárbán. 1880.).

Pavletić Krsto. Jelena Zrinska u Munkaču „Prosvjeta" 1893. str. 369. 385. 403. 418.

Pavletić Krsto. Katarina Zrinska na umoru. „Vienac" 1897. str. 568. 584. 600.

Pepeo Zrinskog i Frankopana. „Hrvatska" 1906. br. 125.

Perišić S. U spomen hrvatskih žrtava. (Pjesma). „Hrvatsko pravo" 1902. br. 1942.

Peršić Ivan. Pismo uredničtvu. Zagreb 12. svibnja 15905. „Hrv. Pravo" 1900. br. 1355.

Peršić Ivan. Pismo uredničtvu (o razpačavanju Tresićeve „Katarine Zrinske"). „Hrv. Pravo" 1900. br. 1352,

Pessina de Czehorod. Thom J. Ucalegon Germaniae, Italiae et Poloniae. Hungaria flamma belli turcici ardens. Pragae 1663. 16⁰. — 2. a ed. Leutomislii. 1664.

Petar Zrinski Fran Krsto Frankopan (sa dvie slike). „Obzor". Zagreb 1907. br. 114.

Petar Zrinski. (Pjesma). „Vienac" 1871. str. 257.

Petar Zrinski. (Opis k slici.) „Vienac" 1897. str. 274.

Petar Zrinski. Historička drama u pet činova Napisao Evgenij Kumičić. (Recenzija). „Prosvjeta" 1901. br. 8.

Petar Zrinjski i Fran Krsto Frankopan. „Hrv. domovina" 1897. br. 98.).

Petar Zrinski (preštampane recenzije „Behara" Kumičićeve drame). „Hrv. Pravo" 1901. br. 1641.

Petar Zrinski u Karlovcu. „Hrvatsko Pravo" 1904. br. 2540.

Pethö Gergely. Rövid Magyar Cronica, sok rendbeli föhistoriàs könyvekböl nagy szorgalmatossággal egybeszedegettetett és irattotott. Pethö Gergelytul. Sicut dentes quas delevit Dominus in itroitu tuo: ita vos peribitis, si inobedientes fueritis voci Domini Dei vestri. Deut. 8 cap. Non fuit qui insultaret populo isti, nisi quando recessit à culto Domini Dei sui. Judith 5. cap — Nyomattatot Becsben Cosmerovius Matthé, Császár Urunk ö Fölsége Uduary könyv Nyomtatota altal 1660. Esztendöben.

Petnaestgodišnjica (o Kultu u Zagrebu) „Hrv. Pravo" 1899. br. 1047.

Petranović Spiridion. Hrvatskim mučenicima (pjesma) „Hrv. Pravo" 1906. br. 3136.

Philippson Martin. Geschichte der Neueren Zeit Berlin 1887. Theil. II. str. 386.

Pisarević Šandor. A magyar és Horvát Zrinyihasz. Irodalomtörténeneti értekezés. Irta Piszarevics Sándor, a Zágrábi föreálgymnásium tanara. Zágráb, a kir. országos Könyvnyomda 1901. 8⁰ str. 92.

Pisarević A. Madžarska i hrvatska Zrinijada „Školski Vijesnik", Sarajevo 1907. sv. XIV.

Pisma i bilježke iz urotnih spisa. „Hrvatska" 1890. br. 99.

Pismo iz Zagreba. „Hrvatska kruna", Zadar 1903. br. 36.

Pjesme kneza Franje Krsta Frankopana. „Hrvatska" 1890. br. 99.

Ploča. Nadgrobna ploča (sa slikom). „Sloboda" 1882. br. 52.

Pozdravi brzojavni iz Bečkog Novog mjesta, Graca, Osieka, Karlovca, Križevaca, Varaždina, Rieke „Hrvatska" 1871. br. 19.

Politica austriaca in imperatoribus austriacis Eorúmque Virtutibus adumbrata ac in Augustissimo Caesare Carolo VI. viro omnium compendio absoluta. Cum institutionibus politicis et Conclusionibus philosophicis quas authoritate et consensu perillustris, excellentissimi ac magnifici domini. Rectoris admodum reverendi, ac spectabilis domini decani admodum reverendi, ac spectabilis patris prodecani totiusque inclytae Facultatis philosophicae publicae propugnandas suscepit Praenob. ac eruditus dom.: Franciscus Josephus Gymnich, Austriacus Viennensis, AA. LL. & Philosophiae Baccalaureus, Ejusdemque pro suprema Laurea Candidatus. Authore ac Praeside. RP. Gerardo Hilleprand

*

e Soc. Jesu AA. LL. & Phil. Doct. Ejusdemque Professore, ac p. t. Sen. Consistoriali Anno M. DCC. XVII. Mense Die. Ex typographia Caesaria Imperiali Aulica. Penes Joannem Baptistam Schönvetter, Sacr. Caes. et. cathol. Majestatis anlae Bibliopolam fol. 187. Na str. 150. govori o buni Zrinsko-Frankopanskoj.

Poparić Bare. Katarina Zrinska. ,,Hrvatska, Dalmatinska."

Posilović Juraj, župnik. Slava Zrinskomu Frankopanu. (,,Hrvatska Zastava" 2. V. 1907 br. 18).

Posjet hrv. djaka na grob Zrinskoga Beč 6. V. 1891. ,,Hrvatska" 1891. br. 104.

Požega V. Dopis o slavi. ,,Sloboda" 1883. br. 58.

Pray G. Historia regum Hungariae stirpis Austricae. Budae 1799. 8⁰ Typis r. univ. Pest. CLV. i 333 str.

Prenos smrtnih ostanaka hrvatskih mučenika. ,,Hrvatska Zastava" Chicago br. 57. g. 1907.

Prenos kosti Zrinskog i Frankopana Bečko Novo mjesto. 30. IV. 1904. Za prisutne hrv. djake, obrtnike i radnike. Kolarić, Staiduhar, Prpić. ,,Hrv. Pravo" 1904. br. 2543.

Prenos Zrinsko-Frankopankih kosti. ,,Sloboda" 1884. br. 101.

Prenos Rakocijevih kostiju (i Jelene Zrinske) ,,Hrvatska" 1906. br. 123.

Prenos kostiju Zrinskog i Frankopana. ,,Hrvatska kruna" Zadar 1907. br. 141.

Priorato Gvaldo Galeazzo Historia di Leopoldo cesare. Continente le cose più memorabili successe in Europa dal 1656. sino al 1670. descritta del co: Galeazzo Gvaldo Priorato. Dedicata alla sacra Cesarea, Real Maesta dell' imperatrice Leonora. Postonili Ritratti de Principi, de Generali, e de Ministri principali. Gli Assedi dy Piazze. e Battaglie segnite. Con le Scritture, Lettere, Trattati, Accordi, e Capitulationi nel fine dell' Historia per non con. fondere la naarativa della medesima. In Vienna d' Austria. M. DC. LXX. Appresso Gio. Battista Hacque, Stampator Academico. 2 Vol.

Priorato G. Gualdo. Continuatione dell' Historia di Leopoldo Cesare nella quale si descrive la Ribellione d' Ungheria e quanto è successo dal principio della Congiura sino all' Anno 1676. In Vienna 1676. Appresso Helena Thurmeyerin Vedova. 4⁰ naslov 1 list za posvetu caru, 2 l. za predgovor. 176 str. 3 neozn. l. za kazalo i za ,,Errata" 22 bakroreza gradova i tvrdja.

Priorato Galeazzo Gualdo: Vite et azioni di personaggi militari e politici. Wien 1674.

Proglas svečani. ,,Hrvatska" 1871. 30. IV.

Program proslave Zrinsko-Frankopanske g. 1871. ,,Hrvatska" 1871. br. 17.

Prokop. V. Funtek Anton.

Prokop. Erazem Tattenbach, Žaloigra v petih dejanjih. (Spisal Prokop.) Dom in svet. Ilustrovan list za leposlavje in znanstvo. V Ljubljani 1891. str. 5., 53., 11. 162., 243.

Proschko Isidor. Erasmus Tattenbach. Historischer Roman Graz 1871. 8⁰ str. 510.

Proslava uspomene Zrinskog i Frankopana. ,,Hrvatsko Pravo" 1904. br. 2542.

Proslava Zrinsko-Frankopanske svetkovine. ,,Sloboda" 1884. br. 99., 100., 101.

Proslava Zrinsko-Frankopanska u Brodu. ,,Hrvatska" 1892. br. 101.

Proslava uspomene Zrinsko-Frankopanske. Beč 5. svibnja. ,,Hrvatska" 1892. br. 104.

Proslava uspomene Zrinsko-Frankopanske. ,,Sloboda", Sušak 1879. br. 52., 54., 55.

Proslava uspomene Zrinskog i Frankopana (članak.) ,,Sloboda" 1880. br. 53., 54.

Proslava smrti Zrinskog i Frankopana. ,,Sloboda" 1882. br. 53.

Proslava spomen-smrti Zrinskog i Frankopana. U Osieku ,,Sloboda" 1883. br. 57.

Proslava uspomene hrvatskih mučenikah. ,,Sloboda" 1886. br. 76.

Proslava dviesto i četrnaest-godišnjice smrti Petra Zrinskoga i Fr. Krste Frankopana (Križevci 1. svibnja. ,,Sloboda" 1885. br. 101.

Proslava uspomene hrvatskih mučenika. Zagreb 2. svibnja. ,,Sloboda" 1883. br. 54.

Proslava Zrinsko-Frankopanska (Nova gradiška) ,,Hrvatska" 1895. br. 103.

Puff: Berichtigung einiger geschichtlicher Irrthümer, die Verschwörung des Grafen Tattenbach in Steiermark betrefend. Oesterreichische Bläter 1846. Nr. 9.

Puff Rudolf. Berichtigung einiger geschichtlicher Irrthümer, die Verschwörung des Grafen Tattenbach in Steiermark betreffend. Oesterr. Blatter für Litteratur und K. N. 1848. str. 29—31.

Puff Rudolf. Beiträge zur Kenntniss des Verschwörungs-Processes der Grafen Tattenbach, Zriny, Frange pany u. s. w. im J. 1670. Puff, Marburger Taschenbuch II. 1859. str. 168—204.

Puff Rudolf. Beiträge zur Kenntniss des Verschwörungs-Processes des Grafen Tattenbach, Nadasdy-Zriny und Frangepani im J. 1670. Der Magnet Graz Redact L. Kordesch. 1850. str. 2. 6., 10., 14., 18.

Purić Josip. Kumičić. P. Zrinski i Fr. K. Frankopan i njihovi klevetnici (ocjena) ,,Vjesnik hrv. arheoložkog družtva" 1900.

Rački Franjo. ,,Katolički list" 1857. VIII. tečaj.

Rački Franjo. Acta coniurationem bani Petri a Zrinio et com. Fr. Frangepani illustrantia Zagrabiae 1873. 8⁰.

Rački Franjo: Ban Petar Zrinski i knez Frane Krsto Frankopan na stratištu. (,,Vienac", zabavi i pouci, 1871. III. br. 17.).

Ráth Karoly. Zrinyi Peter, Frangepan Ferenc. Kristof és Nádasdy Ferenc grófok elleni tanuvallatás. Közli Rath Károly (Györi Történelmi és Régészeti Füzetek Gyor II. 1863. 315. — III. 1865. 66. 329.).

Rattkay (Georgius) Memoria Regvm, Et Banorum, Regnorum Dalmatiae, Croatiae & Sclavoniae, Inchoata Ab Origine sua, & vsqz ad praesentem Annum M. DC. LII, Dedvcta Auctore GEORGIO RATTKA Y, De Nagy Thabor. Lectore & Canonico Zagrabiense. Viennae Austriae, Ex Officina Typographicâ Mathaei Cosmerovij Sac: Caes: Majestatis Typographi Aulici in Aulâ Coloniensi. Anno 1652. fol. 277 list.

Rebellion. The Hungarian Rebellion or an historical Relation of the late wicked practices of the three Counts Nadasdi, Serini, and Frangepani; tending to subvert the Govern ment of his present Imperial Majesty in Hungary and introduce the Mahometan. With their arraignementi, condemnation and manner of being executed for the same Translated into English by P. A. Gent. London printed

for William Gilbert 1672. 12⁰ 1 l. sa Imprimatur, naslovni list 4 l. za uvod i 115 strana.

Reina. Carlo Giuseppe Maria. Vita ed imperio di Leopolds I. Milano 1710. 8⁰.

Relatio welcher Gestalt und mit was Solennien der am 30. April zu Wien mit dem Schwerdt hingerichteter Ungarischer Rebell Graf Nadasti Tages vorhero degradiret, und weilen er zugleich Nieder-Oesterreicher Landstand gewesen, aus dem Landhaus zu Wien gestossen worden. (S. l. e. a.) 4⁰ 2 lista tekst. Na koncu dodano oprostno pismo Franje Frankopana, koje je dne 30. travnja 1671. pisao svojoj supruzi.

Relation von zweyer Türckischen Partheyen Niderlage bey Schintau und andersvo auch wasmassen auf Keys. Majest-Ordre Herrn Grafens Serini Vorhaben ist, die Vestung Canischa zu belägern ; nebenst anderen den kwürdigen Sachen M. Martius A. 1664. 4⁰ 2 lista.

Relation (Warchafftige und ausführliche), Wie die Ungarischen Rebellen zu Wien in Oesterreich, Als auch zur Wienischen Neu-Stadt Und zu Preszburg am 30. Aprilis Anno 1671. Zur verdienten Straffe gezogen worden, Nebst dem Nadastischen, Serinisch- und Frangypanischen Urtheil Gedruckt im Jahr 1671. 4⁰ 40 l. (Leipzig.)

Relation (Wahrafftige und ausfürliche). Wie die Vngarischen Rebellen zu Wien in Oesterreich, Als auch Zur Wienischen Neu-Stadt und zu Preszburg Am 30. Aprilis Anno 1671. Zur verdienten Straffe gezogen worden, Nebst dem Nadastischen, Serinisch- und Frangypanischen Urtheil. Gedruckt im Jahr 1671. 4⁰ 11 l. (Beč.)

Relation. Umbständige vnd warhaffte Relation welcher Gestalten Ihrer Röm. Kayserl. Majest. Leopoldi I. nachfolgende drey Haupt-Rebellen, als Graffen Serini, Franchipani, in der Kayserlichen Newstatt bey Wien, vnd Graff Nadasti, in der Kayserl. Statt Wien, ihr wolverdiente Straff vnd Execution auszgestanden. Got gnad ihr Seelen. Wie auch des Graffen von Tättenbach Revocation. Nachgetrückt im Jahr 1671. (s. l.) 4⁰ 8 neoznač. l. Na nalsovu carski orao. Iznutra se nalazi i: Vmbständlige warhaffte Relation des Serini und Franchipani.

Relation. Auszführliche und aller Vmbständen recht-gründliche Relation vom Serinischen feldzug in der Nider-Hungarischen Türckey, welcher gewähret vom 20 Januar bisz 18. Februar. Stil Nov. und dem Erbfeinde grossen Schaden zugefüget (S. C. e. a.) 4⁰ 4 l.

Relation. Kurtze, wahrhaft verfasste Relation der Entreprise welche Graff Wolf Jul. zu Hohenlohe auch Nic. Zriniao 1664. vorgenommen und glücklich effectuiret 4₀ 1664. 4⁰ 12.

Relation Auszuführliche Relation vom Serinischen feldzug in Nieder-Hungarischen Türckey v. 20. Jan. biss 18. Febr. 1664. 4⁰.

Relation wasmassen der durch Gr. Niclassen von Serin nach Warasdin in Croatien auszgeschriebene Landtag durch einer Keyserl. Courrier aufgekündet: die Türcken, in die Serinische Insel einen Einfall tentirt, aber von H. Gr. Peter repoussirt und verfolgt, ingleichen die Wardeiner von den unsern, in einem Scharmützel, mit einer Schlappe, abgewiesen worden: im übrigen, die Hungarn zu placitirung des Frieden Schlusses zu disponiren, ein Landtag zu Oedenburg, nach dem Neuen Jahr, sol gehalten werden M. October, A. 1664. 4⁰ 2 l.

Relation wasmassen durch Herrn Graf Serini die Oerter in Nider-Hungarn Berzenche, Koppan, Seges, Babocza und Fünfkirchen, von Türcken ab-erobert: von denen auch die Vestung Canischa albereit meinst verlassen worden. M. Januarius A. 1664. (S. C.) 4⁰ 4 lista.

Relation, Kurtzgefaste Relation der so trefflich, und gantz heldenmüthig erhaltenen Victori und Siegs welchen Ihro Excelt ; Herr, Herr Graf Nicola Serini auf seiner Insel mit wenigem Volck, wider viel Türcken deren bey 40000. gewesen, erhalten hat. (Iza toga dolazi slika Novoga Zrina s okolišem, te razredjaj turske i Zrinskove vojske, a na to tekst, koji sliedi :) Gunstiger (Titl) lieber Leser, bey so unverhoften Wolergehen, solte ihme nicht verborgen gehalten sein, möglichst vorzubringen, die nechst erhaltene grosse Christen Freud, welche der Gewaltige Allmächtige Gott, in seinem werthen Christenthumb zu besonderlicher Ergeisterung, des etwas ablebenden, und beschädigten Königreichs Ungarn mittel seines gebrauchten Instruments Ihrer Excellenz Herrn, Herrn Grafen Nicola Serini regierenden Vice-Re im Königreich Crabaten zu grossem Schrecken aller Heyden wieder die Türcken, würcken und fruchtbartich erschallen lassen wöllen, bestehende in Kurtzen Relation.

In reiffer Gedächtnuss, was massen Ihro Excellenz Herr, Herr Graf Nicola Serini, vor kurtz verschienen Wochen den Türkischen Gross-Vezier unweit Neu-Häussl und Commorn gleichsamb inzwischen beeden Orthen ein namhaffte Wunden, und Niderlag, seines Türckischen Heers angesieget ; solche Wunden, nun bedachte der Vezier auch an den Corpo der Serinischen Soldatesca an einen anderen Platz Blutflüssend und Wund zu machen ; dises derowegen in seine Werckstelung zu setzen versamblet der Türck gegen den 28. Novembris ein grosses Herr von 40.000 Mann (obwolen dieses Corpo von Ihr Exc. Hr. Serin in ansehen über das Wasser über 10. oder 12000. mit geschätzet worden) von Tartarn, seinen Türcken- und sonst gerotirten Völckern, rucket also mit seiner Macht gegen den fluss Muhr gegen der neu erbauten Vestung Serin War, in Meinung selbige Insel sambt der gegend in Steyrmark biss nacher Grätz mit Blut, Raub und Brand zu versengen, zu welchen ende die vorgehende Tarterische Troupen den gantzen Gezeug eine würckliche Schlagbrücken zu erbauen über den fluss Muhr mit sich geführet, wie sie dann selbige Nacht zuvor als den 27. besagten Monaths eine dapfere Brucken über den Fluss in lauff gebracht und geschlagen und anfangs die 2000. Tartarn sambt vielen Türcken über aufsseits der Insel Serinwaar gemarschiret aber etwas verzogen, der Hoffnung, biss das gantze Corps Türckischer feind übergesetzet werde : demnach nun Ihre Excelt: unschwär erachten möchten in was Gefahr und Jammer Muth bey so gestalter Sachen die gantze Insel sambt allen benachbarten Steyrmärckischen Orten einsincken würden, begaben Sie sich mit geschwinden Rath und zwar etlich 100. wenigen Soldaten vor die Vestung an heimlich doch bedienliche Ort, verlegten das wenige Völcklein, und haben selbst an einem Ort mit 300. guter Reittern und Knecht, die Vormacht gehalten, so da alles bey wehrender Nacht des 28. Novembris vorgenommen worden, den folgenden anbrechenden Tag aber ward mit lösung eines Feur Morsel Ihre Excellentz von der Vestung die gegenwart der feinde verkündiget, wornach Sie mit vieller Orten Allarme blasen, Gewalt und Fury unter die hierüberstehende Tartarn Türcken unvermutet gesetzt und getrungen, und nach langen verlohrnen widerstand der Feinde, ein namhaffte Summen erlegt, also dass sie sich in den Fluss Muhr mit überschvemmung zu Salvieren eyleten, und darein so dicht und häuffich gesprungen, dass auch kein Wasser mehr, sondern lauter

Menschen und Pferde darinnen zu sehen wären, woran gleich erstesmahl, die unserigen getreuen Knecht bey 1000. leere Pferd zur Beute bekommen. Inzwischen aber empfinngen auch Ihro Excellentz Herr Graf Serini Unsereseits Hülff mit weingen Soldaten, sambt etlichen Stucken, womt Sie ferners unter die übergeschwembte und andere noch überstehender Türcken (wobey der Vezier zu Person ware) dayfer gesetzt, und mit Göttlichen gantz sichtbaren Beystand den gantzen Corpo der Feinde mit Schrecken und Zittern in die Flucht geschlagen und ritterlich abgekämgfet, also dass in wehrenden andern Scharmützl noch viele 100. feinde erligen müsten, weilen sie gleichsamb wehrloss ermatet dar gestanden haben, dass demnach dieser gantze 28. Novembris (lauth selbster bestättigung Ihrer Excellenz) mit fechten und ritter Kämpfen abgelaufen. Es haben auch vielgedachte Ihro Excellenz mit freyen Gemüth bekand, dass mit so weniger Mannschafft gegen einer so grossen Gewalt der Feinde zu stehen eine merkliche Unmöglichkeit wäre, sondern der Gewalttige Gott der Christenheit hat in diesem actu ein Würklich und gantz Kennbares Wunder und Zeichen thun wollen, wie seine grosse Allmacht in den kleinen und unmündigen geringschätzbaren Sachen am höchsten erhelle und zu preisen seye. Weilen aber dero Türckische Generalissimus oder Vezir sollche unerhörte Schmach und Verlust unfelhlbar zu widergelten bey seinem Ab-Gott Mahomet mit hoher beteurung verschworen, als wird die geflüssene Schuldigkeit dahin ihr bemühsambt Sorgsamkeit setzen, wie sie auch künfftigen verlauff zvischen beeden Theilen. (Gott gebe glückliche Kundschafft darvon, mit dergleichen Kupfer-Bild und klein Relation den Gunstfreundlichen Leser zuhändigen möge, Ende. fol. 1 list.

Relation was massen der Ober-Hungarische General Barkoczu gegen den Türcken ins Feld gangen, und der Adel sich zum Aufsitzen rüstet: die Türckische Hauptarme, sich vor Scheineg (Sümeg) gelägert; unsere aber bey Oeden burg sich refreschiret; die Sokchische, annoch Neuchäusel blocquirt hält; und H. Graf Niclaus von Serini mit Werbungs-Geldern auf 5000 Mann, und promesse auf 5 teutsche Regimenter, seine gute Expedition erlanget. M. Augustus A. 1664. (s. l.).

Relazione Perfetta E Veridica — Delli Processs Criminali Et Esecvtioni Delli medesimi, fattasi contro li trè Conti, Francesco Nadasdi, Pietro Di Zrin, E Francesco-Christofforo Frangepani, Stampato in Vienna d' Austria da Matheo Cosmerovio, Stampatore di Sua Maestà Cesarea, l' Anno 1671. (Beč). fol., 22 neozn. lista, 12 bakroreza, izradjenih po Korneliju Meyssensu. K svakom bakrorezu list tumača.

Relazione veridica, et essatta della segnalata vittoria, ottenuta delle armi cesaree sotto il comando del Seren. Principe Ludovico di Baden contro le Ottomane sotto il Primo Visire, appresso Salankement in Schiavonia, alli 19 di Agosto 1691. fol. 4 str.

U „Lista de' Morti e Feriti dell' Armata Cesarea" dolazi u odjelku Cavalleria Morti. Tenenti Colonelli na prvom mjestu „Il dig. Conte Zrin, dal Reggimento Caprava".

Relazione della vittoria ottenuta contro l' ottomano dal conte Serin presso Sech. Napoli 1664.

Responsio ad calumnias Hungarorum, quae pasim disseminentur, Caesareas milites parum aut nihil efficisse in Hungaria. Anno 1661. (Törtenelmi. Tar. 1880.-évi. 757. str.

Revue Ungarische. 11. Jgg. (1891). str. 488. Viest o sjednici ug. akademije znanosti i umjetnosti, u kojoj je član Béla Majlàt predavao o biblioteci Nikole Zrinskoga.

Rinck Eucharius Gottlieb. Leben und Thaten Leopolds des Grossen. Cölln. 1708. 8°. 2 Bde.

Rink. Leopold des Grossen Römischen Kaisers wunderwürdiges Leben und Thaten. Leipzig 1709. 2 Bd. 8°.

(Rink E. G.) Leopolds des Grossen, Römischen Kaisers wunderwürdiges Leben und Thaten. Cölln 1713. 8°.

Riza eff. V. 30. travnja. (Pjesma). „Hrvatsko Pravo" 1897. br. 447.

Roman. Zadnji Kumičićev roman. („Hrvatska" 1894. br. 97.).

Rónai Horváth Jenö. Grof Zrinyi Miklos hadtudományi munkai. Budapest 1890. (Djela N. Zrinskoga o ratnoj vještini.) Str. 9.

Roncaglia C. Vita di Leopolda imperatore. Lucca 1718. 4°.

Rosznyai Dávid, az utolsó török deak, történeti maradvanyai. Összeszedte s jegyzetekkel és oklevéttárral kisérve kiadta Szilágyi Sándor. Pest 1867. (Monumenta Hungariae Historica).

(Rožić) R. F. Smrt Katarine Zrinjske. (Pjesma). „Hrv. domovina" 1899. br. 98.

Sagredo Giovanni. Relation de la Cour Imperiale faite au Doge de Venise. Par le Sieur Sacredo, après son retour d' Allemagne à Venise. A Paris, Chez Jacques Cottin... MDCLXX. 12°. 4 neozn. 123 str. Opisuje nezadovoljstvo ugarskih i hrv. velikaša iza vašvarskoga mira i govori o Nikoli Zrinskom, s kojim je mletački poslanik bio u tajnom savezu. „La Cour et les ministres m' ont ét d' autant plus favorables qu' ils ont cru que je n' avais aucune conférence avec les Hongrois ni avec le Comte de Serin."

Salamon Ferencz. Az elsö Zrinyiek. Budapest 1865. 245 str.

Salomon Ferencz. Zrinyi a Költö. (Irodalmi tanulmanyok. I. kot. 347—394).

Sandrart Jakob v. Nicolaus Comes Serini, Dux exercitus Hungarici contra Turcos Generalisimi etc

Sandrart je bio znamenit bakrorezac i risač u Nürnbergu (1656—1708).

Izpod njegova bakroreza piše:

„Dieses ist der Held Serini recht wahrhaftig von Gesichte
Dessen Wunderthaten helle strahlen gleich dem Sonnen Liechte;
Der das wilde Türkentrotzen in den Staub der Erden leget
Und mit Mut erhitztem Sebel wie ein Donner niderschläget
Wie dort Pharao im Meere macht Er in der Mur ersaufen
Als des Gottesvolks Heerführer Mahumeds verfluchten Haufen
Gott zerbreche durch Ihn Achmets Macht und Mörderwaffen
Das er in Constatinopel nimmer könne sicher schlaffen".

Sastanak. Prijateljski sastanak (izvješće o komersu u Zagrebu). „Hrv. Pravo" 1898. br. 747.

Sastanak sveučilištnih gradjana (u Zagrebu) „Hrvatska" 1890. br. 100.

Scharmützel bey der kostbaren Türckischen Bruck bei Essek, und derselben Ruinirung vom Herr Graff Nicolaus von Serin. 1. Ansetzung Ihre Hoch Grafl. Excell. H. Graffen Nicolai von Serin. 2. Harter Streit der Türcken in welchem die Türcken die Flucht nemen. 3. Wie die Türcken ihre eigene kostbare Brücken in Brand stecken vnd ruiniren. 1 l. (slika).

Schauplatz Serinischer auch Teutschen tapferen Helden-Thaten was 1663 und 1664 von denen in Ungarn campirten christlichen Armeen verrichtet worden. s. l. 1664. 4°.

S c h e l s J. B. Geschichte der Länder des österr. Kaiserstaats. 9 Bde. 1819—27.

S c h e n c k e l Johann Adam. Vollständiges Lebens-Diarium des Allerdurchlauchtigsten C. Kaisers Leopoldi I. dero Gross-Thaten und Regirungs-Verrichtungen... Wien 1702. 8⁰. 2 Bde.

Naenia Melpomenes S c h i l l i n g i a n a e. Dasz ist Poetische Klage Ueber die betrübte Entleibung Weiland Venan Do, ab apro LaesUs perIIt. Gedruckt zu Wienn in Oesterreich, durch Susanna Rickesin, Wittib. 4⁰. 6 l.

S c h r e i b e n aus Konstantinopel über Hungaria in der Türkei. „Adler" 1839. 18. Juli str. 596.

S e r i n. Von Grafen Serin, wie er bisz an sein End wider die Türcken ritterlich streiten wollte. Item ein Gespräch zwischen dem tapfferen Helden, und dem türckischen Blut-Hund Primo Vezier, wie er der Christenheit träuen thut, hinwiderumb wie ihme der Graf von Serin antwortet, und schon offtermals in der That erwiesen hat, gar schön zu lesen. Hierbey auch ein schön Lied, Jesu mein, in Todtes Pein, schliesz ich ein etc. Im Thon: Wol dem Menschen der sein Seel &c., Erstlich gedruckt zu Wien (S. a) 4⁰. 2 neozn. l. Na naslovnom listu drvorez Zrinskoga na konju. Tekst počinje na l. 1b. „Fröhlich und guter Ding, dem Grafen von S e r i n will ich ein Liedlein singen etc.".

GRB PETRA ZRINSKOGA („IZ SIRENE".)

des Hoch- und Wohlgebornen Herrn, Herrn Niclassen Graffen von S e r i n Roemisch: Kays: May: Geheimen Rath, Camerern Rittern desz Güldenen Flusz, General Feldt-Wachmaistern in Dalmatien, Croatien, vnd Slavonien, &c. Welcher Auf verworffener Jagte, von einem vberausz grossen, vnd schon beschädigten Wildschwein vbereylet, gefelt gehawen vnd schmertzlich erlegt worden, den 18. November, im Jahr, als man ausz Tschackathurn schreiben konnte: CoMes serin

Serin Niclas Copey — schreiben an Ihre Kays. Mayestät de dato 29. November von seiner Victori. Augspurg 1663. 2 Bl. 4⁰.

Sitte Alfréd. Gr. Nádasdy Ferencz müvei és Könyvtára. Magyar Könyvszemle 1902.

Sjetimo se (članak) „Sloboda" 1880. br. 52.

Slava. Zrinsko-Frankopanska žalobna spomen slava. (Karlovac) „Hrv. Domovina" 1897. br. 100.

Slava mučenikom. (Članak) „Hrv. Pravo" 1899. br. 1045.

Slava mučenikom. „Hrv. Pravo" 1899. br. 1045.

Slava, Zrinsko-Frankopanska slava na hrvatskom sveučilištu. „Hrvatsko Pravo" 1904. br. 2540.

Slika. Odstranjena slika Zrinskoga i Frankopana. „Hrvatska", Zagreb 1907. br. 176.

Smičiklas Tade. Poviest Hrvatska. U knjizi II. na str. 170., 176.

Smičiklas Tade. O banici i spisateljici Katarini Frankopanki. (Čitao u narodnoj čitaonici na Rieci.) „Vienac" 1871. str. 270.

Smrt Petra Zrinskoga i Frana Krsta Frankopana. Hrvatska narodna pjesma. „Sloboda", Sušak 1880. br. 52.

So sieht der brave Held den wir mit Namen nennen Graf Niclas von Serin den Türck und Christen kennen, an seinem Helden-Müht Der Serinwar erbaut, zu trutz des Türcken Macht ein Ort, den er getraut, auch wider alle Feind, biss in den Tod zu schützen Durch Beystand auch der Höh und seines Säbels Spitzen. (Slika.)

Spomendan Zrinskog i Frankopana i bečki Hrvati. „Hrvatska kruna", Zadar 1904. br. 36.

Spomendan hrvatskih mučenika. „Obzor" 1907. br. 114. (večernji list).

Spomen na Zrinskog i Frankopana. „Obzor" 1904. br. 99.

Spomen komers za Zrinskog i Frankopana. „Hrv. Pravo" 1902. br. 1943.

Spomen-dan na hrvatske mučenike. „Hrv. Pravo" 1902. br. 1942.

Spomen. U spomen žrtava. „Sloboda", Sušak 1881. br. 51.

Spomen. U spomen 30. travnja 1671. „Sloboda", Sušak 1882. br. 52.

Spomen. U spomen Zrinskog i Frankopana. (Dopis iz Broda.) „Hrvatska" 1894. br. 101.

Spomen. U spomen (pjesma) „Sloboda" 1881. br. 51.

Spomen. U spomen hrvatskih mučenika. „Hrvatska" 1892. br. 99.

Spomen. U spomen 30. travnja 1671. „Hrvatska" 1890. br. 99.

Spomen. U spomen hrvatskih mučenika bana Petra Zrinskoga i kneza Frana Krste Frankopana. (Članak.) „Hrvatska" 1891. br. 98.

Spomen Zrinsko-Frankopanski spomen. „Hrv. Pravo" 1905. br. 2838., 2840., 2841., 2842.

Svetkovina Petra Šubić Zrinskog bana i šure mu Frana Krste Frankopana 30. travnja 1884. „Sloboda" 1884. br. 98.

Spomenslava hrv. mučenikah. „Sloboda" 1883. br. 52.

Spor glede kostiju Zrinskog i Frankopana riešen. „Pokret" 1907. od 27. VII. 1907.

Srbi pri zadušnicah Zrinskom i Frankopanu. „Hrv. Pravo" 1896. br. 150.

Starčević Ante. Govor u saboru 26. lipnja 1861.

Starčević Antun. Govor, što ga je izustio u sednici sabora hrvatskoga na 27. siečnja 1866. U Zagrebu 1866. 8⁰.

Steklasa I. Ivan Herberstein. Zbornik mat. slov. Sv. IX.

Stuparić Mijo. Zrinsko-Frankopanski dan. „Hrvatsko Pravo" 1904. br. 2540.

Szalay Laszló. Magyarorszag története. Vol V.

Széchy Károly. Gróf Zrinyi Miklós 1620—1664. (Magyar tört életrajzok XXIX.) Budapest 1898.

Szechy Károly: Grof Zrinyi Miklós költöi müvei. Budapest 1896. 8⁰.

Széchy Károly. Gróf Zrinyi Miklos 1620—1664. irta Szechy Károly. Budapest, a Magyar történelmi társulat 1902. 8⁰ str. 384. II.

Szilágyr Marton. Zrinyi Petér és társai ligája a rendkivüli törvényszékek tört rajz. Lipcse 1867 Köhler (Pest. Pfeifer F.) 12⁰ 122 str.

Ščekac Domoljub. Hrvatska banica Katarina Zrinski. „Hrvatska" časopis za pouku i zabavu. Zadar 1885. br. 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15.

Šegvić Cherubin. Katarina Zrinska, historička drama u pet činova od dra. Ante Tresića-Pavičića. Kritika. „Hrv. Pravo" 1900. br. 1348., 1349.

Šegvić Ch. Ocjena urote Kumičićeve. „Vienac" 1896. str. 26.

Šegvić Ch. „Katarina Zrinska", historična drama u 5 činova od dra. Tresića-Pavičića. Zagreb, Tisak Prve hrvatske radničke tiskare 1900. 8⁰.

Šenoa August. Ozalj-grad (povjestni članak.) („Vienac" 1873. s. V. br. 51.)

Šišić Ferdo. Zrinsko-Frankopanska katastrofa. Veliki Ćiril-Metodski koledar za g. 1908. str. 112.

Šišić) F(erdo). Jelena Zrinska. „Hrvatska" 1906. str. 122.

(Šišić Ferdo). Ban Petar grof Zrinjski i Fr. K. knez Frankapan na stratištu. (Zagreb 1891.).

Šolc Ljudevit. Zrinskom i Frankopanu. (Pjesma). „Hrvatsko Pravo" 1902. br. 1942.

Šurmin Gjuro. Listovi Petra Zrinskoga i njegove kćeri Jelene iz g. 1670. „Vijenac" 1896. str. 747.

Thaly Kálmán. Grof Miklós emlekirata. Szazadok 1868. eofolyam 633—635. II.

Theatrum Europaeum. X. 278.

Thyry József. A Zrinyiasz cz. dologozatát Irodalomtört. Közlemenyek IV. 1894.

Tnj. U spomen Petra Zrinskog i Krste Frankopana. Pjesme. „Hrvatsko Pravo" 1899. br. 1045.

Toldy Ferencz A magyar költézet törtenete. Pest 1854. Heckenast Gusztav. 8⁰. 1. köt.: A magyar költészet Zrinyig (XVI. es 240. str.) 2. köt.: A magyar költészet Zrinyitól Kisfaludi Sándorig (XII. és 282. l.)

Toldy Ferencz Irodalmi arckepei s ujabb beszédei. Kiadta Tárkanyi Pesten 1856. Emich Gusztav könyvny. 8⁰ (IV. i 264. str.)

Toldy Ferencz. A magyar történeti költezet Zrinyi elött. Elsö közlemeny Becsben 1850. Ny. a. cs. k. alladalmi nyomdában. str. 51.

Toldy Ferencz. Magyar törteneti költészet Zrinyi elött. I. közl. Becs 1850. (Ug. M. Muz. 1850.—51.)

Toldy Laszlo Szluha Lászlo emtekezete és a Zrinyi kónyvtár Budapest 1880. Rudnyanszki V. 8⁰ 16.

Tolli Jacob. Epistolae Itinerariae ed. Christianus Henne ius. Amsterdam 1700. Na str. 237. i 3. opisuje sjajne dvore u Čakovcu i njihove sbirke književne i umjetničke.

Tököli Emerich Graf von. Merkwürdige Geschichte des Lebens des Emerich Graf von Tököli, und der durch die Ungrischen Missvergnügten erregten Unruhen und Kriege 1656.—1705. Berlin und Potsdam 1793. 8⁰ (Titelblat in K. gestochen.)

Tomljenović Juraj. Katarina Zrinska, banica hrvatska. „Vienac" 1893. str. 236., 252., 270., 286. 299.

Tomljenović Juraj. Katarina Zrinska, banica hrvatska. Zagreb 1891.

Trideseti travnja. „Sloboda" Sušak 1879. br. 52.

XXX. travnja. „Sloboda" 1883. br. 51.

Travanj. 30. travnja 1761. (!) „Hrvatska Kruna" Zadar 1903. br. 34.

Travanj. 30. travnja. „Hrvatska Kruna" Zadar 1906. br. 94.

Travanj. 30. travnja. „Obzor" 1907. br. 114. jutarnji list.

Travanj. 30. travnja u Zagrebu. „Obzor" 1907. br. 115.

Travnja 30. 1671. u hrv. kazalištu. „Hrv. Pravo" 1902. br. 1943.

Travnja 30. „Obzor" g. 1905. br. 100.

Travnja 30. (1888.) u Zagrebu. „Hrvatska" 1888. br. 100.

Travnja trideseti u Gradcu. „Hrvatska" 1888. br. 100.

Travnja 30. u Trsatu. „Hrvatska" 1888. br. 106.

Travnja 30. u Jasenovcu. „Hrvatska" 1888. br. 106.

Travnja trideseti na Trsatu. „Hrvatska" 1888. br. 101.

Tresić-Pavičić Ante. Katarsa i tehnika „Katarine Zrinske" Razprava. „Život" 1900.

Tresić-Pavičić Ante. Katarina Zrinska. Historička drama u pet činova. Preštampano iz „Novoga vieka" Zagreb 1899. 8⁰.

Tresić Pavičić Ante. Govor na komersu u slavu Zrinskog i Frankopana dne 30. travnja 1891. u Zagrebu. „Hrvatska" 1891. br. 101.

Tresić Pavičić Ante. (Odgovor Cher. Šegviću). „Hrv. Domovina" 19. i 24. list. 1899.

Tresić Pavičić Ante. Kumičićeva urota. Kritika. „Novi Viek" 1898. br. 7.

Tresić Pavičić Ante. Otvoreno pismo. „Hrv. Domovina" 8. svibnja 1900.

Tresić Pavičić Ante. Katarina Zrinska. Tragedija. „Novi viek".

Tresić „Novi Viek" 1. rujna str. 287.

Tresić Pavičić Ante. Otvoreno pismo. „Hrv. Domovina" 11. svibnja. 1900.

Tresić Pavičić Ante. Izpravak. „Hrv. Pravo" 1900. br. 1358.

Trsat grad. (Slika.) „Hrv. Vila" 1882. br. 4.

Tschány Hans. Ungarische Chronik vom Jahre 1670.—1704. Kiadta Páur Iván (Magyar Törtenelmi tar V. köt. Pest 1858.)

Tugomir Svetobrd Vakanski. Trideseti travnja. Pjesma. „Hrvatska Kruna" Zadar 1904. br. 35.

Türcken Trutz, und Gottes Schutz. In Betrachtung Desz im vergangenen 1660. Jahr im Monat December, zu Scharosbodack in Ober-Ungarn, am Himmel erschienenen Wunderzeichens gezeiget. — Dabey Von desz Türcken Einfall ; Von der Hoffnung der Hülfe Gottes ; von dem deszwegen gebührlichen Verhalten gehandelt ; Und dabey der Zustand nächstfolgender Zeiten, vermuthlich entdecket, und viel dergleichen Wunderzeichen, und was auf solche erfolget, zu Ende angehänget worden. Allen, Sic um den Schaden Josephs bekümmernden Gemütern, zu Christlichen Nachdencken, Treumeinend vorgestellet Im Jahr M.DC.LXI. 4⁰ 2 l.

Turoczi Ladislav Ungaria suis cum regibus compendio data, a P. Ladislao Turoczi a Societate Jesu. Novissima hac editione aetatem producta. Tyrnaviae, Typis Collegii Academici Societatis Jesu Anns M.DCC.LXVIII. str. 631. Na str. 480 itd.

Ubaviest. Na ubaviest. „Hrvatske" 1871. br. 17.

Unterredung. Vermünftige Unterredung Zween vertranter Freunde, von den wichtigsten und vornehmstem Actionen des vorigen Türckenkrieges in Ungarn, vorab bey Belägerung Canischa, Serinvar, bey Treffen vor Lewenz und an Raab Flüss. 1683. 4. s. l.

Urota Zrinsko-Frankopanska. Objava o romanu. „Hrvatska" 1894. br. 98.

Uspomena. Tužna uspomena. (Članak.) „Hrv. Pravo" 1897. br. 447.

Uspomene. Nad uspomenama Zrinskoga i Frankopana u Beču. „Hrv. Pravo" 1898. br. 747.

Urtheil, Rechtmässiges Urtheil über den ehedessen höchstberühmten Grafen Nadasti, nunmehro aber wegen seiner abschewlichen Verbrechens wider unser Allerdurchlenchtistes und unüberwindlichstes Römisches Ober-Haupt O. Ingleichem auch justifficierten Rebellen Serini und Franchipani. Getrukt im Jahr Christi 1671. (s. l.) 4⁰ 4 lista. Sadržaje osudu izd. u Beču 25. aprila, pismo iz Beča 27. IV (?) 28. IV. o izgonu Nadažda iz sabora, te 3. V. o smaknuću.

Valvasor Johann Weichard Freiherr von. Die Ehre des Herzogthums Krain. Laibach-Nürnberg 1689. 4 201 U knjizi IV. na str. 128—139. govori se o uroti Zrinsko Frankopanskoj.

Vasárnapi Ujsag 1861 és 1871. arczk. Pauler Gyûla.

Večer. Tiha večer u proslavu spomena hrvatskih mučenika Zrinskoga i Frankopana u Zagrebu. „Hrvatska" 1888. br. 102.

Večer. Zrinsko-Frankopanska večer. „Hrvatska" 1889. br. 102.

Večer. Otačbenička večer u Brodu. „Hrvatska" 1893. br. 104.

Vértesy Jenö : Nadasdy Ferencz mind isó. Századok 1904. str. 47.

Victoria so Herr Graff Peter von Serin erhalten Anno 1663. Den 16. Octobris (mapa).

V. I. S. Hrvatskim mučenicima. (Pjesma). „Hrvatsko Pravo" 1903. br. 3136.

Vijuganje. Tresićevo vijuganje. „Hrvatsko Pravo" 1900. br. 1363.

Vitezović Pavao. Kronika aliti szpomen szvieta vikov ù dva Dela razredyen ; koterih pervi, dershi od po csetka szvieta do Kristusevoga pokojenja, Druggi, od Kristusevoga porojenja do izpunyenja Letta 1690 Szloshen i nasvitlo dan po Pavlu Vitezovichu Zlatnomu Vitezu u Zagrebu Letta Gosp. 1696. 4⁰ na str. 189—190.

Vitezović Pavao. Banoslovje. „Danica ilirska" 1863. str. 106.

Vladkin Srećko. U Bečkom Novom mjestu prigodom 30. travnja 1903. fantazija. „Hrv. Pravo" 1903. br. 2240.

Vrtić. Pjesme Franje Krsta markeza Frankopana, kneza Tržačkoga. Izdao Ivan Kostrenčić. U Zagrebu 1871. str. XIV. 157. S likom pjesnika (recenzija). „Branik", Vojni Sisak 1871. br. 33.

Vuksan Stjepan Senjanin: 30. travnja. Pred starom gradinom Zrinskih i Frankopana. (Pjesma.) „Hrvatsko Pravo" 1898. br. 746.

Wagner Tivadar. A Zrinyek Csehországban. Szazadok 1877.

Wagner Franciscus Historia Leopoldi Magni Caesaris Augusti. Authore Francisci Wagner, Societatis Jesu sacerdote. Augustae Vindelicorum anno MOCCXXXI. fol. Sumptibus Georgii Schlüter & Martini Rappach. Typis Petri Detleffsenii, Anno MDCCXIX. fol⁰ Pars I. str. 728 Knj. I. na mnogo mjesta govori o Zrinskom i uroti. Naročito na str. 178—257 u „knjizi trećoj".

Wallaszky Paulus. Conspectus reipublicae literariae in Hungaria ab initiis regni ad nostra usque tempora. Posonii et Lyssiae 1785. Ant. Loewe. 8⁰ str. 165.

Weisz J. B. Lehrbuch der Weltgeschichte. Wien 1872. Bd. V. Hälfte 1. str. 902—905. govori o Zrinsko-Frankopanskoj uroti i opisuje Petra kao opaka.

Wesselenyi Ferencz és Sechy Maria Nagy Ivan. Magyar or. és Erdely. Képekb III. 1854. 81 arak.

Wiederbestattung Peter Zrinys und Frangepanis. „Oesterreich'sche Volkszeitung" 1907. 20. VII. br. 196.

Wienerneustadt 20. Juli. „Tagespost" Graz br. 199.

Wlassics Gyula. Zrinyi Miklós emlekezete. Akadémiai Ertesitö 1904. p. 395.

Woerl Leo. Führer durch Wiener-Neustadt und Umgebung nebst einem Führer auf der Schneeberg Bahn. 2 Aufl. Leipzig Woerls Reisebüche Verlag. str. 25., 35.

Wolf A. Fürst Wenzel Lobkowitz. Wien 1869. p 285—334.

Wolf A. Drei diplomatische Relationen aus der Zeit Kaisers Leopold's I. Arkiv für Kunde oester. Geschichts-Quellen Bd. XX. str. 305—331.

Wolf Adam. Fürst Wentzel Lobkovitz, erster geheimer Rath Kaiser Leopold's I. 1609—1677. Sein Leben und Wirken. Wien 1869. 8⁰.

Wurzbach Constant. Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Wien, aus der kais. kön. Hof- und Staatsdruckerei 1860. 8⁰ — Thl. 6: U članku Leopold I. str. 421.

Zadušnice. Prve zadušnice 1671—1871. „Hrvatsko Pravo" 1904. br. 2539.

Zadušnice za Zrinskog-Frankopana. „Hrv. Pravo" 1905. br. 2838. 2840.

Zadušnice za hrv. mučenike bana Petra Zrinskog i Frana Krstu Frankopana. „Hrvatsko Pravo" 1904. br. 2540.

Zadušnice za grofa Petra Zrinskoga i Krstu Frankopana. „Hrvatska" 1891. br. 100., 101.

Zadušnice za Zrinskog i Frankopana. „Hrv. Pravo" 1906. br. 3136.

Zadušnice za Zrinskoga i Frankopana u Novoj Gradiški. „Hrvatska" 1890. br. 101.

Zadušnice za hrv. mučenike u Zagrebu. „Hrvatska" 1889. br. 100., 101., 102.

Zadušnice. „Hrv. Domovina" 1897. br. 99., 100.

Zadušnice. Zabranjeno djakom gimnazije na zadušnice za narodne mučenike Zrinskoga i Frankopana. „Hrv. Domovina" 1896. br. 107.

Zadušnice za hrv. mučenike. („Hrvatska" 1894. br. 99., 102.).

Zadušnice za Zrinskoga i Frankopana. „Hrvatska" 1894. br. 96.

Zadušnice za Zrinskoga i Frankopana. (Koprivnica.) „Hrvatska" 1893. br. 102.

Svečane zadušnice za hrvatske mučenike. „Hrvatska" 1893. br. 99.

Zadušnice za hrv. mučenike.(Viest.) „Hrvatsko Pravo" 1896. br. 149.

Zadušnice. „Hrv. Pravo" 1900. br. 1344.

Zadušnice za hrv. mučenike. „Hrv. Pravo" 1902. br. 1943.

Zadušnice za Petra Zrinskoga i Frana Kr. Frankopana. „Hrv. Pravo" 1903. br. 2240., 2242., 2245., 2246.

Zadušnice. „Hrv. Domovina" 1899. br. 99., 100.

Zagreb 30. travnja. Spomen slovo. „Sloboda" 1884. br. 98.

Zagreb 1. svibnja. „Hrv. kruna", Zadar 1904. br. 37.

Zagreb. Iz Zagreba. Tridesetog travnja. (Dopis.) „Sloboda" 1879. br. 54.

Zagreb 30. travnja, članak, „Hrvatsko Pravo" 1903. br. 2240.

Zahar Ivan. O grofici Katarini Zrinskoj. (Čitao Ivan Zahar dne 28. travnja u javnom predavanju namienjenom krasnomu spolu.) „Vienac" 1871. str. 264.

Zrinj Novi. New Serin War. Insula Comitis de Serin. Karta novog Zrinja. Dolje lievo slika Nikole Zrinskoga s napisom: Sors bona nihil aliud. 4⁰. Na slici dolazi još i slika „Clausenburg s taborom".

Zrinski Katarina, grofica. Putni tovarusz unogim lipimi, Novimi i pobosnimi Molitvami iz Nimskoga na Hertuaczki(!) jezik isztomachen i szpraulen. Po meni Groff Frankopan Catharini Goszpodina Groffa Petra Zrinszkoga hisnom touarussu(!). Szada Drugi put u stampi na suitlo dan i vnogim pobosnim lyudem na vsivanie i tovaristvo vdilyen. Lublani Stroskom, Janussa Carla Mally Krainske Provinczie Knigarz 1715. 12⁰. str. 22 i 314.

Zrinski Katar. Putni tovarus vnogimi lipimi nouimi i pobosnimi molituami iz nimskoga na hervatczki jezik istomachen i szpraulyen po meni groff Frankopan Catharini goszpodina groffa Petra Zrinszkoga hisnom tovarusu. Peruich szada u stampi na svitlo dan i vnogim pobosnim lyudem na vsiuanje i touaristvo udilyen. Bueci pri Babianu. 1661. 12⁰. str. 441. Knjiga je urešena drvorezima od Elisabete Piccini rezanima, a s traga je grb Frankopanski.

Zrinski i Frankopan. „Sloboda" 1885. br. 100.

Zrinski i Frankopan. (Viest o proslavi u Rakovcu). „Sloboda" 1885. br. 102.

Zrinski i Frankopan u tamnici (o slici Franje Kikerca). „Sloboda" 1884. br. 5.

Zrinski (Nikola). Adrianszkoga Mora Syrena: Groff Zrinszki Petar, Beneczi. Zamarij Turrini. Leta M.DC.LX (Dopuscheniem Obchinszkim). 4⁰. str. 338.

Zrinski Nikola. Com. Nicolaus a Zrinio, AC. Rg. M. Cons.bel. Com. Lev. Equit. gen. per exerc. ger.cos. Vig. Sup. Praef. Aguz. Reg. Mag. et Legrad. Sup. Capet

1646. — Sors bona nihil aliud. — Nemo me impune lacesset. — Elias Wedmann delin. et sculpsit. 8⁰.

Zrinski Nikola. Nicoló Conte di Zrin & Cama-re Con-re di S. M. Ces.-a Banno di Crovatia &c. Joan De Herde del. Fra. Van der Steen SMC. Tc. Bakrorez. 4⁰.

Zrinski Nikola. Niclas Graf Zrinyi. Ban v. Croatien geb. † 1566. fol.

Zrinski Nikola. The true Prortraiture of y Noble et valient Nicholas count Serins draw'n from the Originall, sent from Hungarie to the Kings most excellent Ma.tre. W-m. Faithorne sculp. Com. Priuilegio Regis. w.m Allowance. Roger L' estrange. (Slika na konju). fol. bakrorez. Slika.

Zrinski Nikola. Knez Nikola mladji Zrinjski. Ban hrvatski. Rodio se 1616. † 1664. 4⁰. Litografski zavod Julija Hühna u Zagrebu 1860. 4⁰.

Zrinski Nikola. Com. Nicolas â Zrinio, Eq. Aur. Reg. Dal. Cro., et Sclav. Ban. Agaz. Reg. in H. Mar. Com. Szal. et Sim. Sup. Com. Cons. Reg. Sclav. Colap. Sup. nec non. Praef. Legrat. et totie Inf. Murak. Hoz. Cap. S. C. Rqs. M. Cons. Cam. 12⁰.

Zrinski Nikola. Nicolaus Comes perpetuus â Zrinio etc. Sac Caes. Rg. Maj. à Consiliis Secretioribus, et Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae Banus. Exercitusque Regni, Hungariae Dux. Generalissimus. 4⁰.

Zrinski Petar. Com. Petrus Perp. â Zrinio. Scr. MCons. Cubic. Camp. Mil. Colon. nec non. Conf. Croat. Praes. Sluin et Uzkokorum Sihlbergen sup. Capitan. — Vincere aut mori. Lucas Schmit sc. Bakrorez 8⁰.

Zrinski Petar (slika). ,,Hrvatska Vila" 1882. br. 4.

Zrinski Petar. Com. Petra Perp. â Zrinio, S. C. Rge M. Cons. Cubic. Camp. mit. Colon: nec non Conf. Croat. Praef. Sluin et Vzkokorum Sihlbergen sup. Capitan, 12⁰. bakrorez, poprsje.

Zrinyi Péter a pápához. Történelmi Tar 1884. coι. 594.

Zrinski Petar. Petrus Comes â Serini, Bannus Croatiae, perduellis Hungaricus. 4⁰. poprsje slika.

Zrinski Petar. Petar Šubić knez Zrinjski Ban Hrvatah. Verlag bei F. Werner in Wien. Litografije 4⁰.

Zrinski Petar. Pietro di Zrin Conte Cammariero, E. Consigliere di Stato di Sua Maestà Cesarea, Banno o sia Vicere di Crovatia. &c. Bakrorez. 4⁰. U zem. arkivu.

Zrinski Petar. Petar Šubić knez Zrinski Ban Horvatah Slavni pesnik Sirene mora adrianskoga Ris. Smolenić 1846. Tisk. Br. Leykama u Beču. 4⁰. (slika litogr.).

Zrinski Petar. Knez Petar Zrinjski, Ban Hrvatski. Rodio se dne 6. Lipnja 1621. pogubljen dne 30. Travnja 1671. Litografijski zavod Julije Hühna u Zagrebu 1860. 4⁰.

Zrinyi Adamus Comes. Disputatio Juridica, sev Assertiones De Tutela Et Cura. Universam pupillorum a minorum, Tutorum atque Curatorum materiam dogmatis moralibus, Ethicis, Historicis, atque: sententijs, Jureque Austriaco illustratam continentes. Sub Auspiciis Augustissimi & Invictissimi Romanorum Imperatoris Leopoldi I Auctoritate Et Consensu Praenobilium, Strenuorum, Magnificorum, Clarissimorum, atque Consultissimorum Virorum, &. Magnifici Domini Rectoris spectabilis Domini Decani, DD. Seniorum Sac. Caes. Majest. Consiliariorum &. atq., totius Amplissimi J. C. Collegij In Antiquissima ac Celeberrima Universitate Viennensi Praeside Praenobili Magnifico Clarissimo, ac Consultissimo Viro D. Georgio Wohiniz N. J. Doct. Aulae & Judiciorum Advocato Viennae, Codicis Professore Ordinario, Episcopalisque Consistorij Viennensis Consiliario. Ventilationi propositae Ab Illustissimo Domino Adamo Comite à Zrinio J. U. A. Anno 1679. Mense Martio Die 24 horis pomeridianis in consueto. J. C. Auditorio. Viennae Austriae. Typis Joan. Van Shelen. Universit. Typographi. 37. l.

Zrinyi. Članak u ,,A Pallas Nagy lexikona az összes ismeretek enciklopediaja". XVI kotet. str. 1179.

Zrinyi és Frangepan hamvai. ,,Pesti Napló", Budapest 1907. szam 177.

Zrinyi és Frangepan hamvai. ,,Pesti Hirlap", Budapest 1907. XXIX. év. 177 (10. 266) szam.

Zrinyi és Frangépan hamvai. ,,Budapesti Hirlap" 1906 24. III. 175.

Zrinyi és Frangepan hamvai. ,,Budapesti Hirlap" 1607 br. 176. 25. VII.

Zrinyi und Frangepan. ,,Die Zeit" Wien 20. VII. 1907. br. 1730.

Zrinyi és Frangepan hamvai. ,,Pesti Naplo" 1907. szam 173.

Zrinyi és Frangepán xj sirja. ,,Budapesti Hirlap" 1907. br. 173.

Zrinyi Ilona. Hirnök 1839. 55 die 11. Juli.

Zrinyi Ilona a ritka erényü és hös magyar honleány viszontagságos ėlete. Tizenkét énekben. A magyar nép számáva 13 keppei. Pest 1873. Budvansky A. 8⁰.

Zrinyiasz a tanulo ifjusag részére. Földolgozta Schatter M. Alfréd. K. Kassa 1878. Maurer H. 8⁰. 148 str.

Zrinyi Miklos levele II. Rákóczy Györgyhöz. Törtenelmi Tar 1890. evf. 204.

Zrini Gróf Miklcs. Zrinyi Miklos, Horvat Dalmát és Tot Országoknak Bánja Magyar orszag királys. Fö Lovás Mestere sát. Születek Majus 3. 1620. Megkak Nov. 18. 1664. — Nicolaus Comes Zrinyi, Croatiae Dalmatiae et Slavoniae Regnorum Banus Agazonum Regalium per Hungariam Magist. cet. cet. Eredeti Kepe à Petsi. — Recht eigentliche und nach dem Leben gestalte Bildung des berühmten und tapfern Gravens Peter von Serin jetzigen Ungarischen Generalissimi Herrn Brüdern und Commandanten in der veruffenen neuen Vestung Serin. 4⁰.

Zrinyi Miklós. Adriai Tengernek Syrenaia, Groff Zirini Miklos. Nyomtatta Béchben á Koloniai Vduarban Kosmerovi Máte Czászár o Felsége Könyvnyomtatója. Anno M. DC. LI. 4⁰ 160 str.

Zrinski Nikola: ,,Adriai tengernek Syrenaja". Rukopis eposa, čuva se u zagrebačkoj sveučilišnoj biblioteci. Ima 348 izpisanih stranica (3 neozn. 184 označ. lista medju ovima 13 listova praznih ; str. 56. preskočena) fol.

Sadržaje: 1. ,,Idilium" A vadász (Lovac) 71 četveroredna kitica. 2. ,,Idilium" Viola, 36 četveroredne kitice. 3. Obsidio Sigethiana (die Belagerung von Sziget) Epos u 15 pjevanja. 4. Ariadna sirasa (tužaljka) 36 četveror. strofa. 5. Fantasia poetica u tiskanim eksemplarima ,,Tityrus és Viola 24 kitice. 6. A vadász és az Echo (Lovac i jeka) 8 kitica. 7. ,,Orpheus fájdalma" (Orfejeva bol) 25 četverorednih kitica. 8. Orpheus Pluton (Orfej kod Pluta) 5 kitica sa 6 i 9 redaka. 9. Epigrami (Attila. Buda. Szigeti Zrini Miklós. Deli Vid és Sarkovich. Radivoj. Juranich. Farkassich Péter.) 10. Feszületre (Propelu) 13 četverorednih kitica.

— Elegija. Magjarski rukopis Nikole. Čuva se u sveuč. knjižnici u Zagrebu. Ima 14 kitica na dvie folio-strane. Prve četiri kitice pisane su četverorednim aleksandrincima

*

s mužkom rimom, a sliedeće kitice niesu rimovane i to 5., 6. i 7. imadu samo devet stihova, a od 8—14 opet su aleksandrinci. Pjesma je posvećena tuzi za sinom, umrlim u ranoj dobi. Pjesmu je odkrio tek u novije doba pokojni Albert Roth izmedju karti Blaeua: Theatrum orbis.

Zrinski Nikola. Grof Zriny i Miklós koltöi müvei A. M. tud. Akademia irodalom történeti bizottságának megbirásából a költö kézizatai alapjan, sajto alá rendezte s jegyzetekkel kisèrte Szechy Károly lev. tag. Széchy Károy jegy zeteit sajtó alá rendeszte s. Hagyakánák fel hasznalásávál a bevezetést irta Badics Ferencz lev. tag. Budapest 1906. A. M. tud. akademia kiadasa. 8° str. XLVIII. i 428.

Zrinski Nikola. Zrinyek minden munkáji. Kiadta Krazinczy Ferencz. Pesten 1817. Trattner Janos Tamás. 8° 189 str. Pesten 1847.

Zrinyi (Nicolaus). Treue Vermahnung An die Christenheit, Rath an die Hand gebende, wie sie sich selbst befreyen, und ihre feinde, die Türcken, unterdrücken könne. Aus dem Lateinischen Anno 1664. 4° A—C. 10 l.

Zrinyi Nicolaus Copia-Schreiben Ihro Excell. Herrn Grafen Serin an die Gräntzischen geheimen Regenten auss Czackathurn den 30. Junij 4° 2 l.

Zrinyi Nicola. Schreiben Graf Niclasens von Serini de dato 18. 28. Novemb. 1663. von seiner herrlichen Victoria wieder den Erbfeind, welche den 17 (27) Diss an der Muer bey Canischa, durch, sonderbare Göttliche Verleihung erhalten worden. 4° 4 l.

Zrinyi Nikola grof. Extract-Schreiben von Seiner Gräflichen Gnaden, Herrn Grafen von Serini, an den Ungarischen Ertzbischof in Ungarn aus der Schüt vom 20. Octob. Wie auch ausführlicher Bericht, von einem vertrauten freund aus dem Türkischen Feld-Lager, was dero Zustand, Vorhaben und Gelegenheit betreffent. Sambt andern Schreiben aus Raab und Wien, vom 20. und 24. October. Gedruckt im Jahr 1663. 4° 4 neozn. l. Na naslovnom listu konjanik.

Zrinyi (Nicolaus Graf). Ein gantz Warhafftes Copey-Schreiben an Ihre Kays. May. desz theuren Helden Graf Niclas von Serin, de dato den 29. Nov. von seiner durch Gott gantz wunderbarlich erhaltenen Victoria, ein Tag zuvor nemblich, den 28. Novemb. 1663., Zu Augspurg bey Elias Wellhöfer Brieffmaler, bey vnser L. Frawen Thor 4° 2 lista. Na naslovnom listu drvorez: Zrinski na konju (po slici nürnberžkoga slikara Jak. Hoffmanna). U zadku tvrdjava i kreševo. Tekst počinje na listu 1b. List je datiran iz Novoga Zrinja i opisuje bitku u Medjumurju, gdje se je Turcima zapriečio put preko Mure.

Zrinyi Nicolaus. Propositio Comitis Nicolai Zerini Sacrae Caesareae Majestati: In scriptis tradita 15. Julii 1664. Super desertione obsidionis Canisiae et expugnatione arcis Zerinae. 4° 6 listi.

Zriny Peter. Halálának két százados évforduló napja Bécs-Ujhelyben april 30. kan. (Szazadok V. 1871. 362).

Zrinyi (Petrus). Des Grafen Petri Serini Capitulations-Puncta, Die Er der Ottomanischen Pforten proponiret, und durch seinem Hoffmeister dahin expediiret. Anno 1670. 4° 2 lista.

Zrinyi Peternek követje által a fövezérhez küldött postulatumi (Tudományos Gyüjtemény. Pest 1818 I. 67.)

Zrinyi Peter. (Nemz. Napt V. 1864. 3 b.)

Zrinyi a Költönek két levele II. Rákóczi Györgyhöz. Századok 1874. 357—359.

Zsilinszky Mihaly: A magyar országgü lések vallasügyi tárgyalásan III. k 103 str.

Zwiedinek-Südenhorst. Deutsche Geschichte Stuttgart 1893. I. str. 238.

Župančić Milan. 30. travnja 1671. godine. (Članak) „Hrvatsko pravo“ 1902. br. 1942.

OPIS SLIKA.

„MATICA HRVATSKA“ IZRIČE OVIM VELIKU SVOJU HVALU SVIMA ONIMA, KOJI SU JOJ NAJPRIPRAVNIJE I NAJSUSRETLJIVIJE NA PORABU USTUPILI ORIGINALE ZA SLIKE U OVOM IZDANJU TE BILO TIME ILI KOJIM NAČINOM DOPRINESLI UKRAŠENJU OVOGA DJELA. POIMENCE SE ZAHVALJUJE RAVNATELJU KR. ZEM. ARKIVA U ZAGREBU, VELEUČENOMU GOSPODINU IVANU PL. BOJNIČIĆU KNINSKOMU, KNJIŽNIČARU KR. SVEUČILIŠTNE KNJIŽNICE U ZAGREBU, VELEMOŽNOMU GOSPODINU IVANU KOSTRENČIĆU, RAVNATELJU KR. ARHEOLOGIJSKOGA MUZEJA U ZAGREBU, VELEMOŽNOMU GOSPODINU DRU. JOSIPU BRUNŠMIDU, NAČELNIKU GRADA WIENER-NEUSTADTA, VELEMOŽNOMU GOSP. FRANZU KAMMANU, PRESVIETLOMU GOSPODINU DRU. SVETISLAVU GAJU I VELEUČENOMU GOSPODINU DRU. BRANIMIRU VIZNERU.

Slike iz „Adrijanskoga mora Sirene“. U ovom djelu, što ga „Matica Hrvatska“ posvećuje uspomeni posljednih Zrinskih i Frankopana, nalaze se slike, što su uzete iz djela, što je g. 1660. pošlo iz tiskare Jamarije Turina pod naslovom „Adrianskoga mora Syrena grof Zrinszki Petar.“ Te slike dolaze na str. (slovo „O“) 175., 176., 183., 189., 194. i 207. Sve te slike opisao je g. Cherubin Šegvić u članku: „Adrijanskoga mora Sirena“ na str. 171 do 172.

Naslovna slika. Ova slika biti će zacijelo najvjernjiji portret kneza Petra Zrinskoga. Naslikana je na platnu. Nekoč se je nalazila u pavlinskom samostanu na Sveticama. Uz ovu sliku visio je i pendant portret kralja Leopolda I. Prva kao utemeljitelja i dobrotvora samostana, a druga vladara, koji je potvrdio osnutak samostana. I nakon dokinuća samostana ostale su obje slike ondje, dok ih nije dobio pokojni Dr. Ljudevit Gaj. Poslije smrti njegove prešle su u vlasnost sina mu Velimira, a napokon drugoga sina Gajeva presv. gosp. Svetoslava pl. Gaja, predsjednika kr. sudb. stola u Zagrebu. Njegovom naklonošću mogla je „Matica Hrvatska“ ovu sliku za to djelo reproducirati.

— Str. 11. Generose domine amice observandissime salutem et inserviendi studium! Želimo vašoj milosti od boga vsako dobru (!). Prosimo v(ašu) m(ilost) da nam v(aša) m(ilost) u onoj našoj potribčine pošalite onoga konja, na kom ste bili jednuč simo u Čakovac dojahali, koteroga konja hoćemo kušati. Vašu milost u vekšem duguvanju svernuti imamo ufanje kako ste k nam i pervo vnoge puti prijetalstvu pokazali, da nam i u tom hoćete u vezdašnjoj našoj potribčine prijatelstvu kazati. Bog živi Vašu milost. In n(ost)ra Čaktor. 25. die Martii anno 1626. Gener(osae) D.(ominationis) V.(estrae) amicissimus Georgius comes a Zrinio.

— Str. 29. Slika prikazuje smrt bana Nikole Zrinskoga 8. novembra 1664. Spoda je njemački napis: Kurze Beschreibung wie jämmerlich Herr Grav Niclas Zerini auff der Wilden Schweinhatz umkommen. Herr Grav Niclas von Serini hat nicht ferrn vom dem Ort, wo Grav Strozzi mit einer Janitscharen Kugel erschossen, eine Wilde Schweinhatz angestellt, und etliche Stück gefället, wobei eines so 6 Centner schwer geschätzt und ungewöhnlich gross gewest, von ihm zwar getroffen worden, aber mit dem Schuss durchgangen, desswegen er solchem allein nachgesetzt, in einen Wald von seinen Dienern ganz hinweg gekommen auch so lang geritten, bis er das Thier ausgespührt, und in einem Pusch liegend gefunden. Wie er nun absteigt, und der Bestien, die in seiner Mainung alberait halb tod war, den Fangewill geben, fährt sie plötzlich auf, und würfft ihn zu Boden. Sein Bage kommt endlich darüber zu, find den kläglichen anblick, wie das Thier über seinen Herrn wütet und schlägt, legt sein Rohr an und greift wel ihm jenes versagte zum Degen. Aber das Thier wolte den Fang nicht erwarten sondern lief davon. Der Bage fand hierauf seinen Herrn gar übel zugericht, und schier halb tod; im Haupt, in dem Hals, die Brust und Leib, daraus das gedärm gangen, heftigst verwundt und musste ihn eine halbe Stund hernach unter sein und anderer herbeikommenden Händen sterben sehen. So kläglich beschloss der Held sein Leben.

Ova veoma rijetka slika (bakrorez) nalazi se u zbirci kr. zem. arkiva u Zagrebu.

— Str. 31. „Spomenik Nikoli Zrinskomu u Kuršanečkom lugu.“ Taj je spomenik podigla knjeginja Pignatelli nešto poslije god. 1750 sa ovim natpisom:

Hic iacet invictus heros, interfectus ab apro,
Zrini, praeda suis hostibus apta magis.
Qui condam ferox omnes superauerat hostes
Victor, ab immani vincitur ipse fera.
Ille quidem finivit opus, vitaeque labores,
At patriae infelix incipit esse labor.
Ille quidem nostros mirabitur aethere casus,
Flebit et illius nostra ruina necem.
„Sors bona nil aliud“ mediis servavit in armis,
Eripuit fato sors mala, nil aliud.
Quam sit in humanis sors impia proxima rebus,
Mortis in hoc speculo quisgue videre potest.

— Strana 38., 39., 42. i 43. Povelja kralja Leopolda I., od g. 1665., kojom je Petra Zrinskoga imenovao banom (I., II., III., IV.). Čuva je kr. zemaljski arhiv u Zagrebu, koji ju je kupio za 500 forinti od nekog bečkog arkivara. Povelja ima oblik knjige, koja sastoji od 10 listova, te je uvezana u zeleni baršunasti karton. Ispisano je 8 listova (točno 15 stranica). Reprodukcija

naša od 4 komada prikazuje 1. stranu (I.), zatim 8. i 9. stranu (II.) 12. i 13., stranu (III.), i napokon 14. i 15. stranu (IV.). Na 15. strani je potpis kralja Leopolda, ugarskoga kancelara Jurja Szelepchenyja i Stjepana Orbana. Čitava povelja glasi u prepisu :

(Leopoldus divina favente clementia electus Romanorum imperator) semper augustus ac Germaniae, Ungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae, Seruiae, Gallitiae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque etc., rex. archi dux Austriae, dux Burgundiae, Brabantiae, Stiriae, Carinthiae, Carniolae, marchio Moraviae, dux Lucemburgae, ac Superioris et Inferioris Silesiae, Wierthembergae et Thekae, princeps Sueviae, comes Habspurgi, Tirclis, Ferreti, Kiburgi et Goritiae, landtgravius Alsatiae, Marsio sacri Romami imperii supra Anasum Burgariae, ac Superioris et Inferioris Lusatiae, Dominus marchiae, sclavonicae Portus Naonis et Salinarum etc. tibi fideli nostro nobis dilecto spectabili ac magnifico comiti Petro à Zrin praesidiorum nostrorum Sumbergensis, Zlunii, Tounii et Ogulinensis supremo capitaneo, camerario et consiliario nostro etc. salutem et gratiae ac clementiae nostrae caesareae et regiae continuum erga te incrementum. Multa sunt, quae illustrium virorum memoriam aeternitati consecrare, ac perpetuam conservare solent. Sed cum in iis, quae ad imperia et regna vel rite regenda, vel latioribus terminis propaganda spectant, nulla res maiorem vim habere posse inttelligatur virtute militari, in eaque fortiter editis, a quopiam facinoribus, illos cum primis omni liberalitatis et munificentiae genere, prae reliquis ornandos putamus, quos egregia in plenis periculorum rebus gesta coeteris amplius commendant et anteponunt. Tanto igitur libentius, uberioreque voluntate eius instituti nostri signa edimus, quanto graviore, dignioreque obiecta ratione ad perficiendum illud imitamur ; duplicem hinc fructum experti et quod is, qui se se recte et fortiter gessit, virtutis praemium auferat, et coeteri hoc exemplo ad quaevis subeunda pericula, facilius accendantur. Quo quidem in ordine tu comes Petre à Zrin, pro repraesenti, dignus nobis occurristi, quem caesarea regiaque munificentia exigentibus id meritis ac virtutibus tuis ornaremus : nam sive generis natalium tuorum avitum splendorem, quem purpureo cum sanguine, per longam laudatissimorum avorum seriem, diffussum a gloriosis traxisti maioribus, sive tua totiusque familiae tuae erga inclytam et augustam domum nostrum Austriacam, necnon sacram regni nostri Hungariae coronam singularia semper fidelitatis constantiae ac fortitudinis, toti pene Christiano pariter et infidelium orbi notissima consideremus argumenta ea omnia non possumus, non sine grata recognitione commemorare. Te siquidem ab ipsa iuventute tua ad militiam et arma animum applicuisse virtutique militari semper addictum fuisse, ac in ea specimina non vulgaria edidisse, iactis demum diversis in occasionibus et expeditionibus militiae fundamentis, tam contra aemulos perduelles et pacem ditionum Christianitatis in sacri romani imperii partibus turbantes, quam contra naturalis Christiani nominis hostes Turcas, cum alias saepesaepius, tum vero in anno domini millesimo sexcentesimo sexagesimo tertio dum Chengich Passa cum decem millibus ad partes Carlostadianas, easdem, vicinasque provincias nostras haereditarias, utpote Styriam, Carinthiam et Carnioliam, ferro et igne depopulabundus tendebat, non nisi mille et quingentis tecum habitis militibus eundem animose ac fortiter repressisse ; quo pacto non tantum regna nostra Croatiae et Sclavoniae, ast praedictas quoque vicinas provincias nostras haereditarias conservasse tuique gratam, nulla posteritatis oblivione delendam exhibuisse memoriam. Deinde vicissim casu quodam, ubi te a supervenientibus praenotatas Carlostadianas in partes Turcis circumdari, ac in insidias agi sensisses mox cognito eorundem dolo, in apertum ibidem campum prodiisse et cum octuaginta dumtaxat tuorum, temet eisdem videndum spectandumque praebuisse ac ipsos, quatenus commisso praelio fortunam experireris provocasse, qui viso hujusmodi magnanimo et heroico actu tuo tantum abest, ut aleam futurae victoriae tentassent quam turpem in fugam sese proripuerunt, quos fulminis instar insequendo, tum primum sensim allis tuis confiniariis advenientibus et fugasse, fugatosque trucidasse, plurimis ex iisdem in captivitatem actis, opimam praedam reportasse : tandem proxime praeteritis turbulentissimis temporibus saevientibusque in regno nostro Hungariae belli procellis adversus eosdem hostes, iugi foelicitate semper victorias reportasse, aliaque praeclara militiae et fortitudinis tuae specimina edidisse perhiberis, prout etiam in praesentiarum cunctis in rebus et negotiis fidei at dexteritati tuae concreditis, fidelissima et constantissima gratissimaque servitia, nobis et patriae tuae adeoque toti reipublicae Christianae te ultro testari praestareque et exhibere non solum certorum fidelium nostrorum fidedigno testimonio, sed propria etiam nostra experientia abunde cognovimus. Quae licet quidem silentio praeteriremus nihilominus tamen loqueretur ipsa tua et foelicis reminiscentiae fratris tui spectabilis et magnifici quondam comitis Nicolai similiter a Zrin praerecensitorum Regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae bani comitatum Simiglhiensis et Szaladensis supremi comitis, agazonum nostrorum regalium in Hungaria magistri, praesidii nostri Legradiensis supremi capitanei, camerarii et Consiliarii nostri intimi, acerbo nuper sublati funere, toties hostili sanguine cruentata dextera contestarentur, affixa undique parietibus Martialia anathemata, erepta hostibus trophea depraedicaret immortalis nominis vestri fama, quae per extera quoque regna circumvolitans, omnium ore triumphos Zrinianorum intonat facinora Christianitatis propugnacula, afflictae patriae solamen, Turcarumque terrorem. *Et quicunque magnanimitatis vestrae pensavit specimina, vosque aliquando conspexit, fratrum vere par nobilissimum geminos Martis pullos natos ad pugnam, fortes ad victoriam fatebatur, SELEMIROSQUE revixisse, perennare, CRESCEMIROS in vobis gratulatus suumque ZOVNIMIROS in vos gratam posteritatem contulisse diadema est contestatus.* Quorum omnium, tam praemissorum, quam etiam aliorum per te maioresque tuos, domi et militiae laudabiliter strenue ac utiliter praestitorum factorum intuitu, ut nostram vicissim erga te gratiam et clementiam declaremus, virtutisque tuae memoriam, nunquam intermorituro testimonio cohonestemus et illustremuss, quo tuo exemplo aliis etiam fidelibus subditis nostris praecipue vero tuis posteris et haeredibus ex legitima serie descendentibus virtutes tuas et similia benemerendi studia amplectendi et imitandi maius incitamentum et calcar addatur, te od honorem, et dignitatem annotati officii banatus praespecificatorum regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae, nunc per mortem et decessum praelibati quondam comitis Nicolai fratris tui desideratissimi bonae recordationis vacantem, motu proprio animoque deliberato evehendum et promovendum, idemque officium cum solitis et consuetis omnibus illis iurisdictionibus, honoribus, privilegiis, praerogativis, conditionibus atque authoritate, quibus coeteri praeallegatorum regnorum nostrorum Bani alias usi sunt et gavisi, tibi comiti Petro à Zrin clementer

dandum ducimus et conferendum. Peculiarem etiam considerationem, quae circa collationem honoris, sive officii supremorum comitum comitatuum Zagrabiensis et Crisiensis, per dictorum regnorum Banos, vice-banis conferri solitorum, mota iam antea fuerat, nunc quidem in priori statu benigne relinquimus reservata interim facultate deinceps si ita nobis clementer visum fuerit, in ea ulterius quod leges, ac iura regni, authoritatisque regiae praerogativa dictaverint decernendi. Immo evehimus, promovemus, damusque, et conferimus. Harum nostrarum vigore et testimonio literarum. Datum per manus fidelis nostri syncere dilecti reverendissimi in Christo patris, domini Georgii Szelepcheny Colocensis et Bachiensis ecclesiarum canonice unitarum archiepiscopi, administratoris episcopatus Nittriensis, locorumque et comitatuum eorundem supremi ac perpetui comitis, consiliarii nostri intimi ac per dictum regnum nostrum Hungariae aulae nostrae cancellarii in civitate nostra Vienna Austriae, die vigesima quarta mensis januarii, anno domini millesimo sexcentesimo sexagesimo quinto, regnorum nostrorum Romani septimo, Hungariae et reliquorum decimo, Bohemiae vero anno nono. Leopoldus m. p. Georgius Szelepchény, archiepiscopus Colocensis. Stefanus Orbán.

— Str. 53. (1.) „661. pervoga marča priesmo u naš dvor Juriču Domitrovića za lovašlegina, komu na leto obećasmo padovana rifov pet, hlače dupla fioreta, černo kerzno, dvoje čizme černe, punez (!) rainski dvadeseti.

M(arkez) Ferenac Frangopan grof Teržački.

1661. pervoga julia priel sam u ovu konuničiju od kneza Matiaša škude 2, od k(neza) Kukulevića škude $4^1/_2$, jedne čizme kožinske, sukno na dolamu menten, hlače, učini prietka pinez škudih $6^1/_2$. Dužno mi ostaje još ranički 7, za černo kerzno škuda 1, kozinske čizme jedne."

Gornja alineja sa potpisom je rukopis kneza Franje Krsta Frankopana, a ono niže zacielo Jurice Domitrovića konjušara (lováslégeny, magj. riječ). kneževa. Ovo pismo nalazi se u arkivu jugoslavenske akademije u Zagrebu.

— Str. 63. Na potribovanje comunitadi senjske pravično dopušća se, da mogu od sužanj ki iz turske zemlje simo targovine donose i van z grada iznose, komunitadi novu inpostu koliko pravično postave plaćati, zvan onoga ki što svomu gospodaru njemu nosi, tomu je slobodno. Dano u Senju 8. junia 1661. Grof Zrinski Petar.

Izvornik na papiru nalazi se u kr. zem. arkivu u Zagrebu.

— Str. 95. Zapovidamo oficialu našemu novljanskomu sadašnjemu i koji potle bude, da ima na svako leto plaćati pošt. patrom kloštra novljanskoga, što smo nim na svako leto dužni plaćati ; to je to rajničkov šestdeset one primorske munide, ter da ne zapusti od jednoga leta na drugo, nego kako se sverši leto, da poštovani patri plaćeni budu na konac svakoga leta podpunoma. Ovu našu zapovid vidivši svaki oficial neka pod vuho ne hiti, nego zadovoli kako zapovidamo. Datum Novi tertia die mensis aprilis 1670.

Orfeo Frankopan.

Izvornik nalazi se u arkivu jugoslavenske akademije. Pisano na papiru.

— Str. 101, 102, 103, 104, 111, 112, i 119. Sve su slike na ovim stranama uzete iz djela „A u s s f ü h r l i c h e u n d w a r h a f f t i g e B e s c h r e i b u n g" itd. (gl. bibliografiju), što ga je izdala bečka vlada na trim jezicima (lat., njem. i talijan.) kod bečkoga tiskara i štampara Matije Cosmerovija još iste godine 1671. Slike je izradio Cornelije Meyssens ; pojedina s l o v a (A, B, C) uz ličnosti u slikama znače :

a) str. 101. „F r a n j o (K r s t o) F r a n k o p a n p r e d s u d c i m a u B e č k o m N o v o m M j e s t u". A Kapetan Freiherr von der Ehr ; B Krsto Abele ; C Leopold Molitor ; D Tumač Podesta ; E i F razni dvorski činovnici.

b) str. 102. „P e t r a Z r i n s k o g a p r e v a ž a j u u B e č k o m N o v o m M j e s t u i z c a r s k o g a d v o r a u c a r s k u o r u ž a n u." A Tamnica ; B Gradska vrata ; C carska oružana ; D Petar Zrinski ; E gradski sudac ; F Kapetan von der Ehr ; G gradski sudbeni prisjednici i straža.

c) str. 103. „R a s t a n a k F r a n j e K r s t e F r a n k o p a n a s P e t r o m Z r i n s k i m." A K. Abele ; B L. Molitor ; C Tumač Podesta ; D pater gvardijan ; E drug patra gvardijana ; F Petar Zrinski ; G Franjo K. Frankopan ; H Kapetan von der Ehr.

d) str. 104. „P e t r a Z r i n s k o g a v o d e n a s t r a t i š t e". A pater gvardijan ; B Petar Zrinski ; C drug patra gvardijana ; D Kapetan von der Ehr ; E K. Abele ; F L. Molitor ; G gradski pandur ; H sudski pisar ; I gradski sudbeni prisjednici. K straža od Ehrove kumpanije.

e) str. 111. „P e t r u Z r i n s k o m e s i j e k u g l a v u" A kapetan von der Ehr ; B K. Abele ; C L. Molitor i još neki odličnici ; D krvnik Nikola Mohr ; E pater gvardijan ; F Vrata, što vode u drugo dvorište ; G Petar Zrinski ; H komornik Todor ; I drug patra gvardijana ; K carski gradski sud ; L unutarnji dio carske oružane ; M gradski naokolni zid ; N panj i sjekira kojom je trebalo Petru Zrinskomu odsjeći desnu ruku.

Str. 112. „F r a n j i (K r s t i) F r a n k o p a n u s i j e k u g l a v u." A gradski naokolni zid ; B balkon (ljetni) na zidu gradskom ; C bunar ; D Franjo (Krsto) Frankopan ; E Njegov komornik Bernardin ; F krvnik Nikola Mohr ; G pater gvardijan ; H kapucinska crkva ; I kapetan von der Ehr ; K drug patra gvardijana ; L panj i sjekira, kojom se imala Franji K. Frankopanu odsjeći ruka ; M truplo ubijenog Petra Zrinskoga pod crnim suknom.

Str. 119. „M r t v a t j e l e s a h r v a t s k i h m u č e n i k a n o s e u s t o l n u (s a d a ž u p n u) c r k v u u B e č k o m N o v o m M j e s t u." A kapetan von der Ehr sa svojom kumpanijom ; B Tijelo Franje K. Frankopana ; C tijelo Petra Zrinskoga ; D Sakristija ; E vrata stolne crkve.

— Str. 108. i 109. „O p r o s t n o p i s m o P e t r a Z r i n s k o g a ž e n i A n i K a t a r i n i (29. t r a v n j a 1671.)" i „N a s l o v o p r o s t n o g a p i s m a P e t r a Z r i n s k o g a ž e n i A n i K a t a r i n i". Izvornik, već dosta trošan od prečestog ogledavanja, nalazi se u nadbiskupskom arkivu u Zagrebu medju spisima što se čuvaju pod naslovom : „Epistolae ad diversos vol. CXLI. nor. 167., † VIII." Čita se kako je navedeno na str. 121. (jedina je promjena u p r a v o p i s u). Naslov glasi : „Moje najdragše gospe, hižne tovarušice, za sada udove, gospe Annae Catharinae grofinae Zrinske."

— Str. 126. Zapovidam G(ospodinu) prefektušu ozaljskomu knezu Krištofu Smajiloviću, da ima gospi Franculički udovi a našoj staroj gospi izručiti kmeta Perčajka sa vsim pristojećim dohotkom malim i velikim i tlakom, a to iz naše milošće i do naše dobre volje. Datum Ozayl 23. februarii 1670. G(rofica) Mar.(quis) Frangopan Cattarina Zrinska.

Izvornik na papiru nalazi se u kr. zem. arkivu u Zagrebu.

— Str. 131. Mi grof Zrinski Petar cesarove i kraljeve svitlosti komornik, žumberske i slunske krajine veliki kapitan i cesarove svitlosti general konjanički etc. Dajemo na znanje vusim kim se pristoji, kako dojdoše pred nas naši verni podložniki Rakovčani, Samoborčani, Baničevčani i

Brezanci i pokazaše nam nike svoje stare pravice i navlastito od pokojnoga gospodina našega prededa gospodina grofa Miklouša Zrinskoga, i nehtismo pogovoriti list našega rečenoga pokojnoga gospodina prededa, nego jim iznovič dasmo pravice ovakove, da u tjedan po dva dni imaju služiti s povozom kamo potribno bude po jednom živinčetu, i kada iz daleka puta dojdu, da jim se počinka da do pet ili šest dan, a kada bi na povoz neimali kamo pojti, da ta dva dni imaju pišice grada popravljati, dohodak takajše pinezni, žitni i ostali takajše . . . . takajše . . . . . da imaju davati. I na to im dasmo ovi naš list pod naše ruke pismo i pečatom, da je imamo mi i naš ostanak nje i njihov ostanak v tom obderžavati. Datum in kastello (!) nostro Bosyakovina die 4. iulii anno 1647. v kipu našega gospodina podpisujemo se mi Grof Frankapan Kattarina.

Izvornik na papiru u arkivu jugosl. akad. u Zagrebu.

— Str. 147. („Zrcalo Jelene Zrinske“), 149. („Klecalo Jelene Zrinske“), 151. („Mošnja Jelene Zrinske“), 153. („Kutijica za nakit Jelene Zrinske“) i 157. („Jelena Zrinska“) uzetio iz svečanoga magjarskoga spomen-spisa „Rákóczy-album“ (Budimpešta 1906.). Slike su izradjene prema naravi.

Str. 156. „Jelena Zrinska“. Izvornik se ove slike čuva u galeriji slika markiza of Bath u Longleat Wiltshire-u u Engleskoj, te nesumnjivo najbolje odgovara pravoj Jeleninoj fiziognomiji.

— Str. 162.

ZRINO NATA PATRE EX PANEM FRA[NGENTE MATRE]
ET SOROR ET MATER IACET [HIC PETRONIL]-
LA PRVDENS FORMOSA
QVE MVNDANAS
OPES VT
PLA

Ulomak toga kamena, koji je nekoč stajao na grobu Petronile Zrinske, nadjen je pred crkvom sv. Marije u Zagrebu medju zabačenim kamenjem, od kuda je prenesen u zem. arheologijski muzej u Zagrebu.

— Str. 164. 165. Službu moju poniznu preporučam veliko ufanomu gospodinu bratu !

List priela i razmela bila bi rada vidit G(ospodina) brata i za moje veliko razveselenje deržala vu vulikih glasi, kojih čuti morala sam, jesu li ali ni kak za Turke tak za kugu, koju bog s(v)erhu nas mentuj kot ga molimo. Kai želite znati za šestinsko imanje, toga prosim ne verujte, ar na moj s(veti) red i conscienciju pravično valujem, da nisam te misli, da bi mi je neznam kak ponujali, znajući g. brata intencije ne želim prejudiciumu zrok biti, i do sada ni mi od nikud ništar znova ponujeno niti govoril, niti pisal, ako li bi, budem dužna stalno i stanovito taki oću g. bratu oznaniti i kak sam obećala i vu pervom kada poravnali smo, stalno deržim za pinezi, da b(i) jh imali, bili bi na službu g. bratu raiši nego komu drugomu, ak sam ih i posudila Stenevec kupiuić dosta vu skerbi od kud do terminusa. G. Keglević Miklousa opomenula za onih petsto s interesem, moju poniznu službu moji milostin jih gosp. sestri preporučam ; želim znati je li k(nez) Vernić g. bratu piše. Ja kuliko vrimena ništar ne čujem, morebiti ali ne priemle liste ali doli iz Beča n(jih) milost ide, čudim se. Čujem za gosp. Tekelia, da je vuhićen, želim znati, je li pervo toga kaj dobro za se opravil, znam, kaj je zaslužil, bilo bi, ali ako je po zgovoru, ar to je čudno, da i Haizlara s njim i ostale prijeti mogli su, listor bog duši smiluj se, i kak je bog odlučil. Milujem nebogu sestru moju, koteru znam vu nevoli tulikai. Moj ufani g. brat, ako, kak prez dvojne znam, znate, z ufanostjum prosim oznanite mi, ak je dobro ali zlo ; jednako od ruk božih oću spoznati, za trud zafalna biti, ufam se, da mi vi nećete zameriti, koih ostajem do moje smerti ponizna službenica sestra i prijatelica Petronila a Zrin abbatissa. Die 20. novembris.

Ovo pismo potiče zacijelo iz god. 1685., a upravljeno je na Julija Čikulina. Izvornik se nalazi u kr. zem. arkivu u Zagrebu.

— Str. 245. Mač, kojim su smaknuti Zrinski i Frankopan oštar je s obje strane. Držak je takodjer od gvoždja omotan žicom. Na oštrici stoje napisi. S jedne strane* :

GOTT ALLEIN DIE EHR
NIX MER DVE ICH BEGERH
CARLL HOSCH VON NEVSTAT.

Slijedi urezani kotač na stalku (sprava za mučenje), a dalje kursivom :

Hicce rebelle caput vindex demessuit ensis
Frangepane tibi, Petre tibique Zrini.

Na drugoj strani oštrice :

PAVLVS DER FINDT ES VERLORE WIRDT ANNO
NACH VND KAUFT ES VEL WIRDT DER 1639
STIRBT EN DAS ER KRANKH WIRDT.

Slijede vješala na dva stupa i onda :

Frangepan et Petrus gladio cecidere sub isto
Zrinius iste comes, marchio et alter erat.

---

* Napis na str. 246. nije točan.

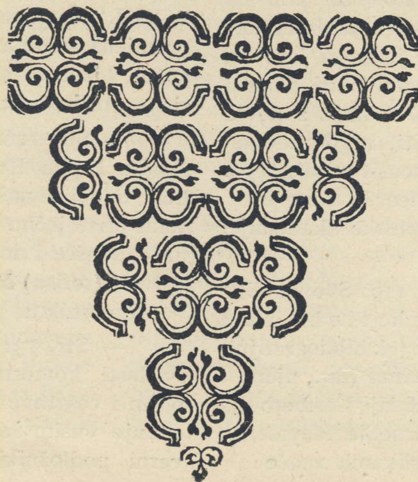

SADRŽAJ.

POPIS SLIKÂ.

*

TISAK DIONIČKE TISKARE U ZAGREBU.